AHMED b. YAHYÂ el-BELÂZURÎ

FÜTÛHU'L BÜLDÂN

ÜLKELERİN FETİHLERİ

Tercüme:
PROF. DR. MUSTAFA FAYDA

Siyer Yayınları: 15

Siyer Serisi: 7

Eser Adı
Fütûhu'l-Büldân/Ülkelerin Fetihleri

Yazar
el-Belâzurî (Öl. 279/892)

Tercüme
Prof. Dr. Mustafa Fayda

Son Okuma
Hüseyin Yıldırım
Mehmet Özçelik

Kapak
Yalçın Yoncalık

Dizgi/Mizanpaj
M. Ali Alioğlu

Baskı&Cilt
Seçil Ofset
(0212) 629 06 15

1.Baskı: Ocak 2013

ISBN: 978-605-4620-15-9

Nişanca Mah. Zekai Dede Sk. No: 22 Eyüp/İstanbul
Tel & Fax: (0212) 544 76 96 – (0212) 544 58 46 Gsm: (0544) 930 07 04
www.siyeryayinlari.com

AHMED B. YAHYÂ EL-BELÂZURÎ
(Öl. 279/892)

FÜTÛHU'L-BÜLDÂN

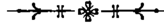
Ülkelerin Fetihi

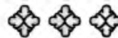
Tercüme

PROF. DR. MUSTAFA FAYDA

SİYER
YAYINLARI

İçindekiler

el-Belâzurî'nin Hayatı ve Eserleri(*)

Hayatı

Ahmed b. Yahya b. Câbir b. Dâvud el-Belâzurî, Hicretin üçüncü (Milâdî dokuzuncu) asrında yaşamış, tarihçi, ensâb âlimi, edîb ve şair, Farsçadan Arapçaya tercümeler yapmış çok meşhur bir şahsiyettir.

Onun ailesi, şahsî hayatı ve çocuklarına dair kaynaklarda çok az bilgi bulunmaktadır. Farsçadan Arapçaya tercümeler yapmış olmasından dolayı çağdaş araştırmacılar, umumiyetle onun İran asıllı olduğunu söylerler. Bu hususun doğru olması gerekir; çünkü kaynaklarda, onun soyu ve nesebi hakkında bilgi bulunmaması ve büyük dedesi Dâvud'dan sonraki ecdadından hiç bahsedilmemesi, kendisinin en azından Arap asıllı bir aileden gelmediğini gösterir.

(*) Bu kısa takdim yazısında, el-Belâzurî'nin hayâtı ve eserleriyle ilgili kullandığımız bazı kaynak ve araştırmaların isimlerini zikretmekle yetindik, dipnotları şeklinde gösterme gereği duymadık:

Kaynaklar: Cehşiyârî, *el-Vüzerâ ve'l-küttâb*, s.255-256; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb* (Abdülhamîd), I, 22; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Eymen Fuâd Seyyid), Londra 1430/2009, I/2, s.347-349; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, V, s.89-102; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, XIII, s.162-163; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, XI, s.65-66; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, I, s.179, 1402; Bağdadlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, I, s.51.

Araştırmalar: el-Belâzurî'nin basılmış eserlerini yayıma hazırlayanların Mukaddimeleri; Abdulaziz ed-Dûrî, *Bahsün fî-neşeti ılmi't-tarih ınde'l-Arab*, çeşitli yerler ve bilhassa s. 48-51: M. Şemseddin (Günaltay), *İslâm'da Tarih ve Müverrihler*, İst. 1339-42, s. 25-26; C.H. Becker, "Belâzurî", *İslam Ansiklopedisi*, II, s. 467-8; Becker-F. Rosenthal, *Encyclopedie de l'Islam*, ikinci baskı, I, s. 1001-2; C. Brockelmann, *GAL.*, I, s.320-321; *Suppl.*,I, s.216; Fuad Sezgin, *GAS* (Ar.), I/2, s.152-154; Khalil Athamina, "The Sources of al-Balâdhurî's Ansâb al-Ashrâf", JSAL V (1984), s. 237-262; M. Câsim el-Meşhedânî, *Mevâridü'l-Belâzurî ani'l-üsreti'l-Ümeviyye fi Ensâbi'l-eşrâf*, I-II, Mekke 1407/1986; Mustafa Fayda, "Belâzürî", *DİA*, V, s.392-393; a.mlf., "Ensâbü'l-eşrâf", *DİA*, XI, s.249-251; a.mlf., "Fütûhü'l-büldân", *DİA*, XIII, s.258-259.

el-Belâzurî'nin dedesi Câbir'in, Abbasî halifesi Harun er-Reşîd'in (öl. 193/809) zamanında Mısır haracına bakan el-Hasîb'in kâtibi olduğu dışında, ailesi hakkında, başka bilgiye yer verilmediği görülmektedir. Künyesi bile, kaynaklarda farklı şekillerde, Ebû Cafer, Ebû Bekir ve Ebû'l-Hasan şeklinde künyelenmiştir. Acaba bunlardan hangisi, onun gerçek künyesidir? Bu çocuklardan hangisi onun büyük oğludur bilemiyoruz.

el-Belâzurî'nin doğum yeri ve tarihi de bilinmemektedir. Umumiyetle onun Bağdad'da, Hicretin ikinci asrının sonlarında doğduğu tahmin edilmektedir. Kendisinin Abbasî halifesi el-Me'mûn'u bir şiirle medhetmesi, onun hayatına dair bilinen ilk haberdir. Buna göre el-Belâzurî'nin, 218/833 yılında ölen el-Me'mûn'un huzuruna çıkabilmesi ve kendisini bir şiirle övebilmesi için, o sıralarda, en azından yirmi yaşlarında olduğu tahmin edilebilir.

el-Belâzurî'nin hayatına dair kaynakların bize ulaştırdıkları haberlerin hemen tamamı, onun Abbasî halifeleri ve vezirleriyle olan münasebetleridir. el-Me'mûn'dan sonra Abbasî halifesi olan el-Mu'tasımbillah (öl. 227/842) ile el-Vâsıkbillah'ın (öl. 232/847) zamanlarında, el-Belâzurî'den bahsedilmeyişinden, bu sıralarda onun Suriye'ye seyahat ettiği, Dımeşk, Humus ve Antakya'yı ziyaret ettiği ve buradaki âlimlerden ders aldığı tahmin edilmektedir.

Abbasî halifesi el-Mütevekkil-Alellah'ın (öl. 248/862) oğlu el-Mu'tezz-Billah'ın sünnet olması dolayısıyla vermiş olduğu büyük bir ziyafette, el-Belâzurî'nin hazır bulunmuş olduğunu görüyoruz. O, el-Mütevekkil'in sohbet meclislerinde de bulunmuş ve onun on yıl kadar nedimliğini yapmıştır. Yakût el-Hamevî'nin *Mu'cemu'l-üdebâ* adlı eserinde, el-Belâzurî'den naklen rivayet edilen şu haber, onun halifenin huzurunda fikrî ve ilmî tartışmalarda bulunmuş olduğunu bize göstermektedir:

Halife el-Mütevekkil, İbrahim b. el-Abbâs es-Sûlî'den, haraç vergisinin tehir edilmesine ve 5 Haziranda toplanmasına dair bir kitap yazmasını istemiş; o da bu hustaki kitabını güzel bir şekilde kaleme almıştır. Ubeydullah b. Yahya halifenin huzuruna girer ve İbrahim'in yazdığı kitabı getirdiğini haber verir; bunun üzerine Halife onun huzuruna girmesine izin verir ve kitabı okumasını emreder; o da okur. Başta vezir Ubeydullah olmak üzere orada bulunanlar kitabı beğenirler. Halifenin huzurunda bulunanlar arasında yer alan el-Belâzurî, bundan sonraki gelişmeleri kendi ağzından şu şekilde anlatmaktadır:

"Onun başarısını ve kitabının beğenilmesini kıskandım:

— Kitapta bir hatâ var; dedim. Bunun üzerine el-Mütevekkil :

— İbrahim'in bana okuduğu bu kitapta mı hatâ var? diye sorunca,

— Evet, diye kendisine cevap verdim. Bunun üzerine Halife:

— Ey Ubeydullah! Hatâyı buldun mu? diye sorar. Ubeydullah :

— Hayır! Ey Mü'minlerin emiri. Allah'a yemin ederim ki kitapta bir hatâ görmedim, dedi. Bunun üzerine İbrahim b. el-Abbâs, kitabına bakıp hatâ olup olmadığını araştırmaya başladı; sonunda bir şey bulamadı ve:

— Ey Mü'minlerin emiri! İnsan hatâdan uzak değildir; Ahmed b. Yahya'nın bulduğu bir yanlışlığı yapmış olmam endişesiyle kitabı inceledim; ancak onun reddettiği şeyi bulamadım; izin verirseniz o, hatânın yerini bize göstersin, dedi. Onun bu sözleri üzerine el-Mütevekkil bana dönüp:

— Bu kitapta bulduğun hatânın ne olduğunu bize söyle! dedi. Bunun üzerine şunları söyledim:

— Bu hatâyı, yalnızca Müneccim (astronom) Ali b. Yahya ve Muhammed b. Mûsâ bilebilirler; İbrahim, Rumî ayları, geceleriyle tarih olarak göstermiştir; hâlbuki Rumî takvimde günler, gecelerinden önce başlar. Bundan dolayı Rumî takvim, geceleri ile tarihlenmezler. Gecelerle tarihlenenler, yalnızca Arap aylarıdır; çünkü bu takvimde geceler, ayın görünmesiyledir; yani günler, gece ile ay görününce başlar. Bu cevabım üzerine İbrahim:

— Ey Mü'minlerin emiri! Benim bu hususta bir bilgim yoktur; onun ileri sürdüğü bu iddiaya karşı bir şey söyleyemeyeceğim, dedi ve tarihi değiştirdi.

Bu olay, Ahmed b. Yahya el-Belâzurî'nin, el-Mütevekkil'in huzurunda buna benzer çeşitli konuları konuşup müzakere ve münakaşa ettiğini ifade etmektedir. Diğer taraftan bir tarihçi olarak, Milâdî takvimin güneş esasına göre ve güneşin doğmasıyla günlerinin başladığını; buna karşılık Hicrî takvimin aya göre ve ayın doğuşuyla günlerinin gece ile başladığını bildiğini ve bu farka dikkat ettiğini göstermektedir.

Ahmed b. Yahya el-Belâzurî'nin el-Mütevekkil'in sarayındaki nedimliği on yıl kadar devam etmiştir. Abbasî Halifesi el-Müsta'în Billah da, el-Belâzurî'ye yakınlık göstermiş ve kendisine yedi bin dinar vermiştir. el-Belâzurî'nin halifeyi medheden

güzel bir şiir yazması üzerine o, şu mektupla birlikte bu hediyesini müellifimize göndermiştir:

"Ben sana yedi bin dinar gönderdim. Biliyorum ki sen, benden sonra bırakılıp terk edileceksin; sen isteyeceksin, fakat sana verilmeyecektir. Bu dinarları yanında sakla! Eğer bir şeye muhtaç olursan bu paradan harca; kimseden bir şey isteme de gözyaşın kendine kalsın. Yaşadığın sürece, büyük olsun küçük olsun, senin vereceğin karara göre, ihtiyacın olacak şeyleri karşılamak bana aittir."

Gerçekten Halife ona ihsanlarda bulunmaya devam etmiş ve kendisi, onun hayatta bulunduğu dört yıl esnasında kimseye muhtaç olmamıştır.

el-Mütevekkil'in sarayında el-Belâzurî'nin sünnet merasiminde hazır bulunduğu el-Mu'tezz-Billah (öl. 252/ 866) halife olunca, oğlu Abdullah'ın yetiştirilmesini ve hocalığını ona tevdi etti. Daha sonra bir gün halifelik yapacak olan ve bazı eserler ve bunlar arasında *Tabakâtu'ş-şuarâ* adlı bir kitabı da bulunan Abdullah ile beş yıl kadar meşgul oldu. Bu devre, el-Belâzurî'nin Abbasî halifelerinden gördüğü yakınlığın artık sonudur. el-Mu'tezz'in ölümünden sonra, onun zorluklara katlanmaya ve geçim sıkıntısı çekmeye başladığını görüyoruz. el-Mu'temid-Billah'ın (öl. 279/892) zamanı, el-Belâzurî'nin hayatının en kötü, en sıkıntılı ve yoksulluk içerisinde geçirdiği dönemidir. Artık o, halifelerin kapsına gidememekte, vezirler seviyesine düşmüş bulunmaktadır. el-Mütevekkil zamanından beri yakından tanıdığı Ubeydullah b. Yahya, el-Mu'temid'in veziridir. el-Belâzurî tanıdığı bu vezire gider; o da kendisine bir miktar yardım yapar. Ancak ikinci defa gidince kapıyı yüzüne kapatır.

el-Belâzurî, 265-277/879-890 yılları arasında vezir olan Ebû's-Sakr İsmail b. Bülbül'ün kendisine yardım yapması için bir şiirle onu medheder; vezir de kendisine güzel bir mektup yazıp ihsanda bulunacağını vadeder; ancak o bu vadini yerine getirmez. Bunun üzerine el-Belâzurî, onu hicveden şiirler söyler ve "ona sığınan alçaktır" der. Daha sonra 277/890 yılında Ahmed b. Salih Şîrzad vezir olur. el-Belâzurî kendisinden yardım ister; vezir biraz yavaştan alır ve onu oyalar. Bunun üzerine el-Belâzurî kendisini hicveden şiirler yazmaya karar verir. Bundan çekinen vezir de ona yardım eder ve ihtiyaçlarını karşılar.

Ahmed b. Yahya el-Belâzurî'nin hayatına dair bilgiler hemen hemen bunlardan ibarettir. Eserlerinin adlarının zikredilmesi dışında, onun hayatına ait bilgiler, görüldüğü gibi, Abbasî halifeleri ve vezirleriyle ilgili hususlardır. Bu bilgilerin muhafaza

edilmesinin de esas sebebi, onun halife ve vezirleri medheden veya hicveden şiirleridir.

Ahmed b. Yahya el-Belâzurî, umumiyetle kabul edildiğine göre, 279/892 yılında seksen küsur yaşlarında vefat etmiştir. İbnü'n-Nedim (öl. 385/995) meşhur eseri *el-Fihrist*'te, Ahmed b. Yahya'nın, hafızasını kuvvetlendirmek için, hayatının sonlarında, Hindistan cevizine benzer bir meyve olan Belâzur'dan (Semacarpus Anacardium, anacarde) içtiğini; bunun bir sonucu olarak da hafızasını kaybedip hastahaneye bağlanmak durumunda kaldığını ve orada öldüğünü bildirmektedir. Diğer kaynaklarda da tekrar edilen bu hadiseden, ilk defa Yakut el-Hamevî (öl. 626/1229) şüphe etmiş; el-Cehşiyârî'nin (öl. 331/943) *Kitabu'l-vüzerâ* adlı eserinde, Ahmed b. Yahya'nın dedesi ve Mısır haracına bakan el-Hasîb'in kâtibi Câbir b. Davud'u, "el-Belâzurî" diye tavsif ettiğini ileri sürdükten sonra şunları söylemektedir: "el-Cehşiyârî *el-Vüzerâ* adlı kitabında, Câbir b. Dâvud el-Belâzurî demektedir; bilmiyorum, acaba hangisi "Belâzur"u içti? Ahmed b. Yahya mı? Yoksa dedesi Câbir b. Dâvud mu? Ancak el-Cehşiyârî'nin zikrettiğinden anlaşılan husus, "Belâzur"u içen kimsenin onun dedesi olduğuna delalet ettiğidir. Belki de Câbir hayatta iken, oğlunun çocuğu yani Ahmed b. Yahya henüz doğmamıştı."

Yakut el-Hamevî'nin yukarıya aldığımız el-Cehşiyârî'nin bu ifadeleri, bugün elimizde basılmış halde bulunan *el-Vüzerâ* adlı kitabında yer almamaktadır. Bu husus farklı ve karışmış bir ibare ile: "el-Hasîb'in kâtipliğini yapan Ebû Abdilhamîd b. Dâvud el-Belâzurî, *el-Büldân* kitabının müellifidir; onun başka kitapları da vardır" şeklindedir. Ancak bu ibare, Yakût'un naklettiğinden farklı ve *el-Büldân* kitabının yazarını da yanlış göstermesi bakımından dikkati çekmektedir.

Ahmed b. Yahya'nın ölüm sebebi olarak anlatılan bu hadisenin, dedesi veya kendisinin başından geçmesi hususu, yeni kaynakların gün ışığına çıkmasıyla belki açıklık kazanacaktır. Ancak üzerinde tartışılmayan yegâne nokta, tercümesini sunduğumuz bu eserin müellifi olan Ahmed b. Yahya'ya, "el-Belâzurî" diye unvan verilmiş olduğudur ve o, bu unvanı ile meşhurdur.

Eserleri:

Ahmed b. Yahya el-Belâzurî'nin eserlerini ele almadan önce, onun ilmî şahsiyetine ve yetiştiği çevreye kısaca temas etmek istiyoruz. el-Belâzurî'nin yaşadığı Hicretin üçüncü asrı/Milâdî dokuzuncu yüzyıl, bilindiği üzere, Abbasîlerin ilmî ve medenî

sahalarda en verimli çağıdır. İslâm ilimlerinde, Hicretin ilk asrı sonlarında başlayan ilmî faaliyetler, ikinci ve üçüncü asırlarda da devam etmiş ve en orijinal eserlerini vermiştir. Diğer taraftan Yunanca ve Farsçadan yapılan tercümeler ile de müsbet ilimler ve felsefe sahalarında gelişmeler olmuştur. Şiir ve edebiyat ise, Müslümanların daima alâka sahaları içinde buluna gelmiştir.

Tarih sahasında ise, başta Hz. Muhammed'in (s.a.s) hayatı ve şahsiyeti, siyasî ve askerî mücadeleleri ile İslâmiyet'i tebliğ ve yayma faaliyetlerini içine alan Siyer ve Meğâzî kitaplarının yazılması ile başlamış bulunan gelişmeler, İslâm Tarihi'nin ilk iki asrında gerçekleştirilmiş olan İslâm fetihlerinin ele alınmasıyla devam etmiştir. Diğer taraftan Hz. Peygamber'in Ashabı'nın ve onlardan sonraki Tabiîn ve Tebe-i tabiîn nesillerinin tespitine çalışılmış ve bu sahada Tabakât nevinden eserler vücuda getirilmiştir. Cahiliye Çağı'nın kabile asabiyetine dayanan tarihi yanında Hz. Peygamber'in mensup olduğu Kureyş ve diğer Arap kabilelerinin tarihinin yazılmasına da bu dönemde hız verilmiştir. Ayrıca İslâm'dan sonra Hulefâ-yı Râşidîn devrinden itibaren varlığını siyasî ve içtimaî hadiselerde açıkça hissettiren kabile rekabeti de Ensâb ilminin gelişmesine ve bu sahada ilk üç asır içerisinde birçok Neseb kitabının kaleme alınmasına sebep olmuştur. Öte yandan tarih anlayışında gelişmeler olmuş, yalnızca İslâm'ın ortaya çıktığı ve ondan sonraki dönemde vuku bulan gelişmelerle yetinilmemiş, dünya tarihinin yazılması geleneği teşekkül etmiş; böylece ilk insan ilk Peygamber Hz. Âdem'den başlanarak dünya tarihi yazılması cihetine gidilmiştir. Ayrıca şehir ve bölge tarihleri yazılması geleneği de yine bu devrede ortaya çıkmıştır. Tarihle yakın ilgisi bulunan ve bilhassa İslâm fetihlerinin yayıldığı geniş sahanın tanıtılması bakımından kendisine büyük ihtiyaç duyulan Coğrafya ilmi de bu gelişmelerden nasibini almış ve Büldân (Ülkeler) kitapları yazılmıştır.

İşte el-Belâzurî, tarih ve tarihle yakından ilgili bulunan sahalardaki bu gelişmeleri, hem yakından takip etmiş, hem de orijinal eserler vücuda getirmiştir. Onun çok zengin ve verimli bir ilmî hayata sahip olmasında **Bağdad**'daki çok değerli birçok ilim adamından faydalanmak suretiyle bilhassa hadis, siyer ve tarih ile edebiyat sahalarındaki ders halkalarından feyz almasının büyük tesiri olmuştur. Onun faydalandığı âlimler arasında, müverrihlerden el-Hüseyin b. Ali el-Esved'i, Ali b. Muhammed el-Medâinî'yi, İbn Sa'd'ı, Affan b. Müslim'i, Abdüla'lâ b. Hammâd'ı, Abdullah b. Salih el-İclî'yi, ensâb âlimlerinden Mus'ab ez-Zübeyrî'yi sayabiliriz. Ensâb konusunda büyük otorite olan İbnü'l-Kelbî'nin kabile şecereleriyle ilgili rivayetlerini onun torunun-

dan elde eden el-Belâzurî, cizye, harac ve uşûr ile ilgili iktisadî hayatla ilgili haberleri de Yahya b. Âdem ile Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellam'dan almıştır. Suriye'ye yapmış olduğu seyahat esnasında Dımeşk'ta Hişâm b. Ammâr'dan, Ebû Hafs Ömer b. Sa'îd ed-Dımeşkî'den, Humus'ta Muhammed b. Musaffâ'dan, Antakya'da ise Muhammed b. Abdirrahman b. Sehl ile Ahmed b. Mürd el-Antakî'den hadis ve tarih sahasındaki rivayetleri elde etmek suretiyle Irak ve Şam ehlinin ilimlerini toplamıştır. Fetihler sahasında büyük otorite kabul edilen **Medine** ekolünün büyük mümessili el-Vâkıdî'nin haber ve rivayetlerini ise onun kâtibi İbn Sa'd'dan almıştır. Eserlerini yazarken daha önce telif edilmiş birçok kaynaktan istifade etmiş olan el-Belâzurî, Abbâsî dönemine ait haberleri ve tarihî gelişmelerin ekseriyetini ise Halife sarayındaki dostu olan kâtiplerden elde etmiştir. Edebiyat sahasındaki vukûfiyeti yanında şiir inşadındaki büyük istidâdı ve Farsça bilmesi de kültürünü ve çevresini zenginleştirmiştir. Ayrıca el-Mütevekkil ile başlayan ve daha sonra devam eden Abbasî halifeleriyle olan yakınlığının tabii bir sonucu olarak, siyasî, askerî ve idarî sahalardaki gelişmeleri yakından takip etmiş; bilhassa Abbasî dönemi fetihlerini kaleme alırken, halifelerin çevresinde bulunmanın kendisine sağladığı bilgi ve haberleri de eserlerinde kullanmıştır. Böylece İslâm Dünyası'nda varlığını canlı bir şekilde devam ettiren hadisleri toplamak ve yazılmış eserlerin rivayeti için icazet (izin) almak üzere seyahat etme geleneğini, tarih yazıcılığı için de yerine getirmiş; şifâhî rivayetler yanında, devlet arşivlerinde bulunan vesikalardan da faydalanmak suretiyle orijinal bir müverrih olarak tarihe geçmiştir.

Şimdi Ahmed b. Yahya el-Belâzuri'nin eserlerini ele alabiliriz. Onun eserlerinin sayısı ve adlarında ihtilaf vardır. Zamanımıza intikal eden eserleri, *Ensâbü'l-eşrâf*'ı ile *Fütûhu'l-büldân*'ıdır. Bu iki eser dışında el-Belâzurî *Kitabu'l-büldânı's-sağîr* ve İbnü'n-Nedim'in tamamlayamadı diye tasrih ettiği *Kitabu'l-büldâni'l-kebîr*'i yazmıştır. Bu iki eser bize intikal etmemiştir. *Kitabu ahdi Ardaşîr*'i, Farsçadan Arapçaya manzum olarak tercüme etmiş; ancak bu eser de zamanımıza intikal etmemiştir. Bazı kaynaklarda bir kısmı rivayet edilmiş olan ve elli varak tuttuğu bildirilen şiirleri de müstakil bir kitap halinde muhafaza edilememiştir.

Ensâbü'l-eşrâf: el-Belâzurî'nin en meşhur eseri *Ensâbü'l-eşrâf*'tır. Bu kitabın adı, kaynaklarda çok farklı bir şekilde tespit edilmiştir. Eser, Hz. Peygamber'in hayatı ile başlayan bir Tabakât kitabı hüviyetindedir. Çok geniş ve şümullü bir eser olan *Ensâbü'l-eşrâf*'da, daha sonra, Kureyş kabilesinin ileri gelenleri, Hz. Peygamberin amcası Ebû Talib, sonra diğer amcası el-Abbâs b. Abdilmuttalib oğullarından yani Ku-

reyş'in Benî Haşim kolundan başlayarak ele alınmaktadır. Kureyş kabilesinden sonra da, diğer Arap kabilelerine, Kays ve bilhassa Sakîf'e yer verilmiş bulunmaktadır. Bu şekildeki bir tertip, Hz. Ömer'in Divan teşkilatında, Sahabîlerin Hz. Peygamber'in kabilesi Benî Haşim'den başlayarak, Kureyş'in diğer kollarını, bu kabileye yakınlık derecesine göre tasnif ve tertip etme geleneğine dayanmaktadır. el-Belâzurî'den önce bu geleneği, İbn Sa'd (öl. 230/848) *et-Tabakâtu'l-kübrâ* adlı eserinde uygulamıştır. Bu şekildeki bir tertipte, Hz. Peygamber'in amcası el-Abbâs'ın oğullarının kurduğu Abbasî Devleti, tarihî bakımdan daha sonra olmakla birlikte, eserde Emevîlerden önce yer almaktadır. Aynı şekilde Hulefâ-yı Râşidîn'in dördüncüsü olan Hz. Ali, Hz. Peygamber'in kabilesi Benî Haşim'den olması dolayısıyla, diğer üç halifeden önce ele alınmıştır.

Diğer taraftan el-Belâzurî, *Ensâbü'l-eşrâf*'da, mesela Emevîlerin ileri gelenlerinin hayatını ele alırken, artık bir Tabakât kitabı yazarından ziyade, tarihçi gibi hareket etmiş; ele aldığı şahıs eğer bir halife ise, onun dönemindeki gelişmeleri ve olayları, geniş bir şekilde kaleme almıştır. Bu bakımdan İbn Sa'd'dan ayrılan el-Belâzurî, tarih, tabakât ve ensâb tarzındaki kitapların metodlarını birleştirerek farklı bir üslupta eserini ortaya koymuştur.

el-Belâzurî'nin çok geniş ve bilhassa Emevîlerin tarihini ele alanların kendilerini müstağni sayamayacakları bu meşhur eserinin ilmî usullerle yayımına başlayan Beyrut Alman Orient-Institut'un, bu değerli çalışmasını tamamlamasına yalnızca iki cilt kalmıştır. Farklı ilim adamları tarafından hazırlanan bu ciltlerin basım tarihleri kitabın içindekilerine göre basılmamasına sebep olmuştur. Hz. Peygamber'in siyeri, kitabın ilk cildi olmasına rağmen en son basılmıştır. el-Ma'hedü'l-Almânî li'l-ebhâsi'ş-şarkıyye'nin 1973-2008 tarihleri arasında gerçekleştirdiği baskıları tahkik edenlerin isimlerini şöylece sıralayabiliriz:

- el-Belâzurî, *Ensâbü'l-eşrâf*, tahkik, Yûsuf el-Mar'aşlî, I/1-2, Beyrut 1329/2008; Muhakkikin iki cilt halindeki siyer bölümü, daha önce basılan M. Hamidullah ve Mahmûd Firdevs el-Azm'ın tahkiklerindeki yanlış okunan yerler ile diğer bazı eksiklere dipnotlarda işaret etmesi bu çalışmanın değerini artırmaktadır.
- " " " , Wilferd Madelung, II, " 2003;
- " " " , Abdülazîz ed-Dûrî, III, " 1978;

- " " " , İhsan Abbâs, IV/1 " 1979;
- " " " , Abdülazîz ed-Dûrî-Isâm, IV/2, " 2001;
- " " " , Rıdvân es-Seyyid, IV/3, basılacak;
- " " " , İhsan Abbâs, V, " 1996;
- " " " , Franz-Christoph Muth, VI, basılacak;
- " " " , Remzî Be'albekî, VII/1, " 1997;
- " " " , Muhammed el-Ya'lâvî, VII/2 " 2002.

Kitabın tamamının iki ayrı baskısı daha yapılmıştır; bu metinlerin eksik ve yanlış okumalar yanında çok aceleye getirilen neşirler olduğuna işaret edilmesi uygun olacaktır. Bunlar:

1- Süheyl Zekkâr-Riyâd ez-Ziriklî, I-XIII, Dımeşk- Beyrut 1417/1996;

2-Mahmûd Firdevs el-Azm, I-XXV, Dimeşk 1997.

Ensâbü'l-eşrâf'ın bazı bölümleri muhtelif ilim adamları tarafından tahkik edilerek yayınlanmıştır; bunları şöylece sıralayabiliriz: Kitabın başındaki siyer kısmını bir cilt halinde Dr. Muhammed Hamîdullah, Kahire 1959'da; Hz. Osman'dan Abdullah b. ez-Zübeyr'in hanımlarının sonuna kadarki kısmı, S.D.F. Goitein, Jerusalem 1936 -1938'da; Max Schloessinger, Jerusalem 1971'de Benî Abdişems başlığı altında Muaviye b. Ebû Süfyân'ın çocukları kısmının sonuna kadar; W. Ahlvardt, Anonyme arabische chronik, Leipzig 1883'teki taş basmasında Hariciler ile Abdullah b. ez-Zübeyr kısmını; Levi Della Vida Muaviye kısmını metni ve İtalyanca tercümesiyle Roma 1938'de; Zübeyr b. Abdilmuttalib'den başlayan III. ve IV. ciltleri Muhammed b. Bâkır el-Mahmûdî tarafından Beyrut 1974'te; Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'i içine alan kısmı İhsan Sıdkı el-Amd tarafından Kuveyt 1989'da; Halil Asâmine, Kudüs 1993'te Hişâm b. Abdilmelik kısmı ayrıca basılmıştır.

Fütûhu'l-büldân: Tercümesini sunduğumuz Ahmed b. Yahya el-Belâzurî'nin *Fütûhu'l-büldân* adlı eseri, İslâm fetihleri hakkında yazılmış olan ve zamanımıza ulaşabilen eserlerin en eskilerinden birisidir. el-Belâzurî'den sonraki neslin meşhur tarihçisi el-Mes'ûdî (öl. 326/ 938), "Ülkelerin fetihleri konusunda ondan daha güzelini bilmiyoruz" diyerek bu kitabın değerini takdir etmiştir. el-Belâzurî'den önce, İslâm fetihlerine ait eserler yazılmasına, çoğu üçüncü Hicret asrının ilk çeyreğinde vefat

eden tarihçilerle başlanılmıştır. Ebû Huzeyfe İshak b. Bişr (öl. 206/821), el-Vâkıdî (öl. 207/822), Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ (210/825) ve Ali b. Muhammed el-Medâinî (öl. 225/840) bu tarihçilerin başında gelmektedir. el-Belâzurî eserini yazarken bu tarihçilerin, çoğu zamanımıza intikal etmeyen kitaplarından geniş ölçüde faydalanmıştır.

İslâm tarihçileri, Hz. Peygamber'in hadislerinin rivayet edilmesinde uygulanan usûle göre, naklettikleri bir haberin kaynağını gösterme geleneğini benimsemişlerdir. Bunun bir neticesi olarak, haberlerin başında bir senedin bulunduğunu görmekteyiz. el-Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*'da bu usûle bağlı kalmıştır. Müellifimiz, haberlerin başındaki senedleri farklı şekillerde kullanmıştır. O, bilinen ve yaygın sened usûlüne göre râvilerin isimlerini sıraladığı haberler yanında, râvilerin adlarını kaldırıp onların naklettikleri haberleri, "Râvilerin dediklerine göre" diye birleştirmek suretiyle de nakiller yapmıştır. Nitekim el-Belâzurî, kitabına başlarken daha ilk cümlesinde, bu hususu şu sözleriyle açıkça belirtmiş bulunmaktadır: "Hadis, Siyer ve ülkelerin fetihleriyle uğraşan bilginlerden bir topluluk bana haber verdi; ben de onların sözlerini bazen aynen naklettim veya kısalttım; bazen de bir kısmını diğeriyle karşılaştırarak bütünlemeye çalıştım."

Bunların yanında el-Belâzurî, "Hıms halkından bir şeyhin bana haber verdiğine veya söylediğine göre" şeklinde, bazen bir şahıs veya birkaç kişiden bizzat dinlediği veya haber aldığı rivayetleri, kısa bir sened şeklinde sunmaktadır. Bütün bu farklılıklar, onun kaynaklarının zenginliğini göstermektedir.

Senedlerin tercümesi esnasında, metinlerin tercümesi yerine, râvilerin adlarını sıralamak, sonunda da "...yoluyla rivayet edilmiştir" şeklinde bir yol takip edilmiştir Bu husus yalnızca çok râvili senetler için uygulanmıştır.

el-Belâzurî, ülkelerin fetihlerine, Hz. Muhammed'in (s.a.s) **Medine**'ye hicreti ile başlamaktadır. Daha sonra Peygamber Efendimizin zamanında, Arap Yarımadası'nın çeşitli bölgelerinin İslâm hâkimiyetine nasıl girdiği ele alınmaktadır. Hz. Peygamber'in bu âlemden ayrılışından sonra ortaya çıkan dinden dönme (ridde - irtidad) hareketlerinin, Hz. Ebû Bekir'in halifeliği zamanında nasıl bastırıldığı yazıldıktan sonra, fetihlerin iki ayrı başkumandanlık altında gösterdiği gelişmeler anlatılmış bulunmaktadır. Suriye (Şam) başkumandanlığı altında fethedilen bölgeler: Suriye ve çevresi, Filistin, Anadolu'daki bazı şehirler, Mısır, Kuzey Afrika, Endülüs (İspanya) ve Akdeniz adalarıdır.

Irak başkomutanlığı altında fethedilen bölgeler: Sevad (Irak-Mezopotamya), İran, Azerbaycan, Horasan ve Sind'dir.

İki ayrı hat üzerindeki çeşitli şehir ve bölgelerin, kabile ve milletlerin, İslâm Devleti hâkimiyetine girişlerinin anlatılması yanında, kâğıdın kullanılması, divanlar, yeni kurulan şehirler ve bunlar arasında bilhassa Kûfe ve Basra ile Bağdad, harâc arazîlerinin durumu, Hz. Ömer'in Divan Teşkilatı, mühür, paralar ve Arap Yazısı gibi, siyasî ve askerî gelişmeler dışındaki, iktisadî, içtimaî, kültürel ve devlet teşkilatına ait konuların da bu eserde geniş bir şekilde yer aldığı görülmektedir.

el-Belâzurî, bir yerin nasıl fethedildiğini tespit ederken, bilhassa sulh yoluyla mı, yoksa savaş yoluyla mı ele geçirildiğini tasrih etmektedir. Çünkü bu husus, toprak vergilerinin tespiti bakımından büyük bir ehemmiyet taşımaktadır.

Diğer taraftan, gayr-ı müslimlerin ödedikleri cizye vergisinin de, aynı şekilde belirlenmesine itina gösterdiğini gördüğümüz el-Belâzurî, fetihlerden sonraki imar ve Müslümanların iskânı faaliyetlerine ve bilhassa cami yapılmasına ait haberler ve rivayetler hususunda, zengin tarihî vesikaları bize nakletmiş bulunmaktadır.

Fütûhu'l-Büldân'ın birçok baskısı yapılmıştır; yayıma hazırlayanlar ve baskı tarihleri şöyledir:

1. De Goeje, Leiden, 1863 – 66; ikinci baskı 1968. Bu baskı esas alınarak Kahire'de de basılmıştır (1319/1901).
2. Dr. Salahuddin el-Muneccid, I - III. Kahire, 1956 -1960.
3. Rıdvan Muhammed Rıdvan, Kahire 1932; sonradan birçok ofset baskısı da yapılmıştır.
4. Abdullah Enîs et-Tabbâ-Ömer Enîs et-Tabbâ, Beyrut 1957.
5. Süheyl Zekkâr, Beyrut 1412/1992.

Fütûhu'l-Büldân, İngilizce, Almanca ve eksik bir şekilde Latince'ye çevrilmiştir. Mütercimleri ve basım tarihleri şöyledir:

1. P.K. Hitti, *The origins of the Islamic state*, I-II. New York 1916-1924; Beyrut 1966.
2. O. Rescher, I - II. Leipzig 1917 -1923, bir bölümünün Almanca tercümesi..
3. Hamaker, Leiden 1884, kısmen Latince'ye tercümesi.
4. Âzertaş Âzernûş Tahran 1346 hş./1967; Muhammed Tevekkül, Tahran 1367 hş./1988-1899'da iki defa da Farsça'ya tercüme edilmiştir.

Fütûhu'l-Büldân, Zâkir Kadirî Ugan tarafından, Maarif Vekâleti Klasikleri arasında, iki cilt halinde, İstanbul'da 1955-56 yıllarında, Türkçemize de kazandırılmıştır. Çok değerli tercüme çalışmaları yapmış ve bunların pek çoğu henüz yayımlanmamış bulunan merhum Z. K. Ugan'ın *Fütûhu'l-Büldân* tercümesinde bazı yanlışlar yapılmıştır. Ayrıca eserin daktilo edilmesi sırasında ve matbaa tashihleri esnasında, başta özel isimler olmak üzere, birçok kelime yanlış olarak tespit edilip basılmış; bazı şeyler karışmış ve atlanmıştır. Biz tercümemizi yaparken, merhum Ugan'ın tercümesinden istifade ettik; metnin daha iyi anlaşılmasında ondan yararlandık. Ancak yapılmış olan bazı yanlışlar, Hz. Ömer üzerine çalıştığım 1974 yılından beri, bu eserin yeniden tercüme edilmesine beni zorlamıştır. Bu yanlışlardan yalnızca bir tane örnek vermek uygun olacaktır:

"Ömer bin Hattab, Sevâd topraklarının onda birine (öşürüne) el koyduğu (devletleştirdiği) vakit, ben toprağımın onda yedisini elimde muhafaza edebilmiştim; toprağımın onda üçü elimden çıkmıştı..." (*Fütûhu'l-Büldân,* 11.56, Zâkir Kadirî Ugan tercümesi)

Yanlış yapılan bu tercümenin doğrusu şöyledir: Paragraf, 689 :

"Ömer b. el-Hattab, es-Sevâd'daki on çeşit toprağı devlete mal etti; ben (râvi) bu on çeşit topraktan yedisini hatırlıyorum, üçünü unuttum..."

Yapılan bu yanlış tercüme, ilmî çalışmalar esnasında bile maalesef aynen kullanılmış, fıkhî sonuç çıkarılmıştır; bakınız: Doç. Dr. Ali Şafak, *İslâm Arazi Hukuku ve Tatbikatı,* s. 153, İstanbul 1977.

Tercüme esnasında, Dr. Salahaddin el-Muneccid tarafından yayımlanan metni esas aldık; metnin matbaa tashihleri iyi yapılmamıştır. Bundan dolayı zaman zaman Muhammed Rıdvan baskısına da müracaat ettik. Arapça metinde rivayetler numaralıdır; biz de bu numaraları aynen devam ettirdiğimizden metnin sayfalarına ayrıca işaret etmeye gerek duymadık.

Metne sadık kalmaya ve yazılanları tercümeye çalışırken, zaman zaman parantez içine ilavelerde bulunduk. Bu ilaveler metne dâhil değildir. Ancak Hz. Peygamber'in adının geçtiği yerlerde, (s.a.s) (Allah ona salat ve selam eylesin); sahabîlerin isimlerinden sonra (r.a.) (Allah ondan razı olsun) ve bilhassa Abbasî halifeleri için (Allah ona rahmet eylesin) şeklindeki dualar, metne dâhil olmakla birlikte parantez içerisinde gösterilmiştir. "Hz" (Hazret) rumuzu, zamirlerin isim olarak yazıldığı birkaç yerde tarafımızdan eklenmiştir.

Fütûhu'l-büldân'da yalnızca Hicrî tarih kullanılmıştır; metinde "Hicrî" veya "Hicretin" gibi bir tasrih yapılmadığından, biz de böyle bir ilâveyi gereksiz gördük. Ancak tercümenin sonuna, "Metindeki Hicrî Tarihlerin Milâdî Tarih Karşılıkları için Cedvel" eklenmek suretiyle okuyucuya kolaylık sağlanması düşünülmüştür.

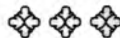
Metinde geçen bazı tarihî şahsiyetler ile ıstılahlar için, tercümenin sonuna, "Açıklamalar" başlığı altında kısa bilgiler verilmeye gayret edilmiştir. Ayrıca metnin sonunda, "Râviler", "Özel İsimler", "Kavramlar" , "Yer İsimleri" ve "Sûre ve Ayetler" başlıkları altında "Dizinler" hazırlanmıştır.

Tercüme esnasında, şahıs isimlerinin yazılmasında Arapça asıllarındaki söylenişi aynen kullanmaya çalıştık. Mesela Hz. Ali, Ali b. Ebî Tâlib; Emevîlerin meşhur halifesi Ömer, Ömer b. Abdilaziz şeklinde yazılmıştır. Ebû Tâlib'in oğlu Ali yerine, Ali b. Ebî Tâlib; Abdulaziz'in oğlu Ömer yerine, Ömer b. Abdilaziz şekli tercih edilmiştir.

Yer isimlerinde de metindeki yazılış ve telaffuz şekline, bazı istisnalar dışında, bağlı kalınmaya çalışılmıştır.

Ahmed b. Yahya el-Belâzurî'nin bu meşhur eserinin yeniden tercüme edilmesine karar veren Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Kültürel Yayınları Dairesi Başkanlığı'na teşekkür ederim. Tercümenin tarafımdan yeniden yapılması teklifini Bakanlığa sunan merhum Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen'i rahmet ve minnetle yâd ederim. İlk iki baskı öncesi ve esnasında, çeşitli seviyelerde yardımlarını esirgemeyen, şimdi her birisi mesleklerinin en başarılı ve verimli seviyelerine ulaşmış bulunan değerli meslektaşlarıma Prof. Dr. Ahmed Önkal, Prof. Dr. Mehmet Özdemir, Prof. Dr. Nâdir Özkuyumcu, Doç. Dr.Gülgün Uyar'a, Güllü Yıldız'a, Feyza Dağdeviren'e, Mine Köse'ye ayrı ayrı teşekkür ederim. Kitabın yeniden dizgisini, dizinlerini de güncelleyerek bu üçüncü baskıyı hazırlayan Mehmet Ali Alioğlu ve Ömür Yıldırım'a, tercümenin basılmasına karar veren Siyer Araştırmaları Vakfı mensuplarına değerli başkanı Muhammed Emin Yıldırım Bey'in şahsında kalbî şükranlarımı sunarım.

22 Kasım 2012 Erenköy-İstanbul
Prof. Dr. Mustafa FAYDA

Rasûlüllah'ın (s.a.s) Medine'ye Hicreti

Esirgeyen ve Bağışlayan Allah'ın Adıyla başlar ve Ondan Yardım Dilerim

1. Ahmed b. Yahya b. Câbir şöyle dedi:

Hadis, Siyer ve ülkelerin fetihleriyle uğraşan bilginlerden bir topluluk bana haber verdi; ben de onların sözlerini bazen aynen naklettim veya kısalttım; bazen de bir kısmını diğeriyle karşılaştırarak bütünlemeye çalıştım.

Rasûlüllah (s.a.s), **Mekke**'den **Medine**'ye hicret ettiğinde, Külsum b. el-Hidm b. İmrii'l-Kays b. el-Hâris b. Zeyd b. 'Ubeyd b. Umeyye b. Zeyd b. Mâlik b. Avf b. Amr b. Avf b. Mâlik b. el-Evs'in **Kubâ**'daki evine misafir olmuştu. Benu's-Selem b. İmrii'l-Kays b. Mâlik b. el-Evs oğullarından Sâ'd b. Hayseme b. el-Hâris b. Mâlik, Hz. Peygamber'in yanında bulunduğu ve devamlı onunla konuştuğu için, bazı kimseler Hz. Peygamber'in onun yanında misafir olduğunu sandılar.

Rasûlüllah'ın (s.a.s) önceden hicret eden ashabı ile kendisini karşılamaya gelen bir kısım Ensâr, **Kubâ**'da bir mescit yapmışlardı. O sıralarda namaz, **Beytü'l-Makdis**'e doğru kılınıyordu. Rasûlüllah (s.a.s) **Kubâ**'ya gelince onlara bu mescidde namaz kıldırmıştı. Bundan dolayı **Kubâ** halkı, Yüce Tanrı'nın Kur'an-ı Kerim'de ***"...ilk günden beri takva üzere kurulan mescidde namaz kılman daha uygundur..."***(Tevbe, 108) diye övdüğü mescidin **Kubâ**'daki bu mescid olduğunu söylerler. "Takva üzere kurulan Mescid'in, **Mescid-i Nebevî** olduğu da rivayet edilmiştir.

2. *Affân b. Müslim es-Saffar → Hammad b. Seleme → Hişam b. 'Urve ve 'Urve yoluyla rivayet edilmiştir:*

Yukarıdaki ayetten önceki, ***"Zarar vermek, inkar etmek, mü'minlerin arasını açmak, daha önce Allah ve Peygamberine karşı savaşanı beklemek üzere mescid kuranlar..."*** (Tevbe, 107) ayetinin inişiyle ilgili olarak 'Urve şunları söylemiştir: Sa'd b. Hayseme **Kubâ**'da bir mescid kurmuştu. Mescidin yeri Lebbe'ye ait olup eşeğini buraya bağlardı. Bunun üzerine bozguncular zümresi "Lebbe'nin eşeğinin bağlandığı yerde mi secde edeceğiz? Hayır! Fakat biz kendimize bir mescid bina edeceğiz; Ebû Âmir gelip bize orada namaz kıldıracak" dediler. Ebû Âmir, Allah ve Elçisi'nden Mekkeli müşriklerin yanına kaçmış, sonra da **Şam**'a gidip orada Hristiyan olmuştu. Bunun üzerine Yüce Allah, ***"Zarar vermek, inkar etmek, mü'minlerin arasını açmak, daha önce Allah ve Peygamberine karşı savaşanı beklemek üzere mescid kuranlar..."***(Tevbe, 107) ayetini indirmişti. Ayetteki Allah ve Rasûlüne savaş açan kimse, Ebû Âmir'dir.

3. *Ravh b. Abdilmü'min el-Mukrî → Behz b. Esed → Hammad b. Zeyd → Eyyûb → Sa'îd b. Cübeyr yoluyla rivayet edilmiştir:*

Amr b. Avfoğulları bir mescid yapmışlar; Rasûlüllah (s.a.s) onlara bu mescidde namaz kıldırmıştı. Onların kardeşleri olan Ğanm b. Avfoğulları bunu kıskandılar ve "Eğer biz de aynı şekilde bir mescid yapar ve Rasûlüllah'dan (s.a.s) dostlarımızın mescidinde namaz kıldırdığı gibi bize de namaz kıldırmasını istersek, umulur ki Ebû Âmir, **Şam**'dan gelirken uğrar ve bize orada namaz kıldırır" diye konuşmuşlardı. Sonra bir mescid bina etmişler ve Rasûlüllah'a (s.a.s) bir adam gönderip, kendisinden bu mescidde namaz kıldırmasını istemişlerdi. Rasûlüllah (s.a.s) onların yanına gitmeye karar verince kendisine vahiy geldi ve onlar hakkında şu ayet nazil oldu: ***"Zarar vermek, inkar etmek, mü'minlerin arasını açmak, daha önce Allah ve Rasûlüne karşı savaşanı beklemek üzere mescid kuranlar..."*** (Tevbe, 107). Râvi, Allah ve Rasûlüne karşı savaşanın Ebû Âmir olduğunu söylemiştir. ***"Ey Muhammed! Sen orada hiç namaz kılma! İlk günden beri takva üzere kurulan mescidde namaz kılman daha uygundur. Orada temizlenmeyi seven insanlar vardır. Allah temiz kimseleri sever."***(Tevbe, 108) ***"Yapısını Allah'a takva ve O'nun rızası üzerine kuran kimse mi hayırlıdır, yoksa..."***(Tevbe, 109) diye övülen mescid, râvinin dediğine göre **Kubâ** Mescidi'dir.

4. Muhammed b. Hatim b. Meymun → Yezid b. Harun → Hişam ve el-Hasan yoluyla rivayet edilmiştir:

"Orada temizlenmeyi seven kimseler vardır" (Tevbe, 108) ayeti nazil olunca Rasûlüllah (s.a.s), **Kubâ** Mescidi cemaatine bir adam göndererek "bu ayette zikrolunan temizliğiniz nedir?"diye sordu. Onlar: "Ey Allah'ın Elçisi! Biz, büyük ve küçük abdestten sonra yıkanırız"diye cevap verdiler.

5. Muhammed b. Hatim → Veki' → İbn Ebî Leyla ve Âmir yoluyla rivayet edilmiştir:

Kubâ halkı, su ile avret yerlerini yıkardı. Yukarıdaki "Orada temizlenmeyi seven insanlar vardır"âyeti onlar hakkında inmiştir.

6. Amr b. Muhammed en-Nâkıd → Ahmed b. Hişam b. Behram → Veki' b. el-Cerrah → Rabia b. Osman → İmran b. Ebî Enes ve Sehl b. Sa'd yoluyla rivayet edilmiştir:

Yukarıda geçen ayetteki "Takva üzere kurulan Mescid"in hangi mescid olduğu hakkında iki kişi Rasûlüllah (s.a.s) zamanında ihtilafa düştüler. Birisi, bu mescidin **Medine**'deki Mescid-i Nebevî; diğeri ise Kubâ Mescidi olduğunu iddia ettiler. Sonunda Hz. Peygamber'e (s.a.s) gelip sordular. Hz. Peygamber: "O, benim şu mescidimdir"dedi.

7. Amr b. Muhammed → Muhammed b. Hatim b. Meymum → Veki' b. Rabia b. Osman et-Teymi → Osman b. Ubeydillah b. Ebî Raf ve İbn Ömer yoluyla rivayet edilmiştir:

"Takva üzere kurulan Mescid"Hz. Peygamber'in (s.a.s) mescididir.

8. Muhammed b. Hatim → Ebû Nuaym el-Fadl b. Dukeyn → Abdullah b. Âmir el-Eslemî → İmran b. Ebî Enes → Sehl b. Sa'd ve Ubeyy b. Ka'b yoluyla rivayet edilmiştir:

Hz. Peygamber'e (s.a.s) "Takva üzere kurulan Mescid"in hangisi olduğu sorulduğunda; "Bu, işte benim şu Mescid'imdir"diye cevap vermişti.

9. Hudbe b. Hâlid → Ebû Hilal er-Râsıbî ve Katâde yoluyla rivayet edilmiştir:

Sa'îd b. el-Müseyyeb'e "Takva üzere kurulan Mescid"ayeti sorulduğunda, "Bu, Hz. Peygamber'in (s.a.s) büyük mescididir"diye cevap vermiştir.

10. Ali b. Abdillah el-Medînî → Süfyân b. Uyeyne ve Ebû'z-Zinad yoluyla rivayet edilmiştir:

Hârice b. Zeyd b. Sabit "Takva üzere kurulan Mescid"in Hz. Peygamber'in (s.a.s) Mescid'i olduğunu söylemiştir.

11. Affân → Vuheyb ve Dâvud b. Ebî Hind yoluyla rivayet edilmiştir:

Sa'îd b. el-Müseyyeb "Takva üzere kurulan Mescid"in **Medine**'deki Büyük Mescid olduğunu söylemiştir.

12. Muhammed b. Hatim b. Meymun es-Semîn → Veki' → Usâme b. Zeyd ve Abdurrahman b. Ebî Sa'îd el-Hudrî yoluyla rivayet edilmiştir:

Ebû Sa'îd el-Hudrî, "Takva üzere kurulan Mescid"in Hz. Peygamber'in (s.a.s) Mescid'i olduğunu söylemiştir.

14. (*) *Râviler:*

Kubâ Mescidi'nin sonradan genişletildiğini ve ilaveler yapıldığını söylemişlerdir. Abdullah b. Ömer, bu Mescid'e girdiğinde halûk kokusu sürülmüş sütuna doğru yönelerek namaz kılardı. Çünkü burası, Rasûlüllah'ın (s.a.s) namaz kıldığı yerdi.

15. Râvilerin dediğine göre:

Rasûlüllah (s.a.s), pazartesi, salı, çarşamba ve perşembe günleri **Kubâ**'da kaldı; cuma günü **Medine**'ye gitmek üzre yola çıktı. Yolda, Salim b. Avf. b. Amr b. Avf b. el-Hazrecoğulları'nın yaptırdığı camide cuma namazı kıldırdı. Bu, Hz. Peygamber'in **Medine**'de kıldırdığı ilk cuma namazıdır.

Rasûlüllah (s.a.s) bundan sonra yol boyunca sıralanan Ensâr'ın evlerinin yanından geçti. Bu evlerin sahiplerinin her biri, Hz. Peygamber'den kendi evine mi-

(*) Arapça metni hazırlayan S. el-Muneccid, 12'den 14'e atlamıştır. Bu rakam atlamasını aynen devam ettirmek suretiyle karışıklığı önlemek istedik.

safir olmasını istedi. Hz. Peygamber bu şekilde yoluna devam etti ve **Medine**'deki Mescid'ini yaptıracağı yere ulaştı; burada devesi çöktü; Hz. Peygamber, devesinden indi. Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd b. Kuleyb b. Sa'lebe b. Abd b. Avf b. Ğanm b. Mâlik b. en-Neccar b. Sa'lebe b. Amr b. el-Hazrec geldi ve Hz. Peygamber'in eşyalarını aldı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s) Ebû Eyyûb'un evine indi. Hazrec kabilesinden bir çok kimse, Hz. Peygamber'in evlerine inmesini istediklerinde o, "İnsan eşyasıyla beraberdir" cevabını verdi. Hz. Peygamber, Ebû Eyyûb'un evinde yedi ay kaldı. **Medine**'ye gelişinden bir ay sonra Hz. Peygamber'e namazın tamamına ait vahiy geldi. Ensâr, fazla arsalarının tamamını Rasûlüllah'a (s.a.s) bağışladılar ve "Ey Allah'ın Nebisi! İstersen evlerimizi de al"dediler. Hz. Peygamber kendilerine dua etti.

16. Râvilerin dediklerine göre:

Başkanlar başkanı (*Nakîbu'n-Nukabâ*) olan Ebû Umâme Es'ad b. Zurâre b. 'Udes b. 'Ubeyd b. Sa'lebe b. Ğanm b. Malik b. en-Neccar, kendisine ait mescidde komşuları olan Müslümanlara cuma namazı kıldırdı. Rasûlüllah (s.a.s) da bu mescidde namaz kılardı. Hz. Peygamber, bu mescide bitişik olan arsayı satmasını Es'ad'dan istedi. Bu arsa, Es'ad'ın himayesinde bulunan iki yetim çocuğa aitti. Bu çocukların isimleri Sehl ve Süheyl olup babaları Râfi' b. Ebî Amr b. Âîz b. Sa'lebe b. Ğanm idi. Es'ad, arsanın parasını iki yetime kendisinin ödeyeceğini belirterek Hz. Peygamber'in almasını teklif etti. Hz. Peygamber bu teklifi reddetti ve Es'ad'dan on dinara bu toprağı satın aldı; parayı Ebû Bekir es-Sıddık'ın (r.a.) malından ödedi.

Sonra Rasûlüllah (s.a.s) kerpiç hazırlanmasını emretti ve hazırlanan bu kerpiçlerle Mescid yapıldı. Mescid'in temelleri taştan, tavanı hurma dallarından, direkleri hurma kütüğünden yapıldı.

Ebû Bekir (r.a.) halife olduğunda bu Mescid'de hiçbir değişiklik yapmadı. Ömer (r.a.) halife olunca Mescid'i genişletti. Ömer, Mescid'e eklenmek üzere evini satması için Abbas b. Abdilmuttalib'le (r.a.) konuştu. Abbas, Allah rızası ve Müslümanlar için evini bağışladı. Ömer de bu evi Mescid'e ilave etti.

Sonra Osman b. Affan (r.a.), hilafeti zamanında Mescid'i taş ve kireç ile yaptırdı; direklerini taştan, tavanını saç ağacından koydurdu ve Mescid'i genişletti; **Akîk**'den kum getirtti.

Bu Mescid'e ilk maksureyi, Mervan b. el-Hakem b. Umeyye koydurttu. O, maksureyi işlenmiş taşlardan yaptırttı. el-Velîd b. Abdilmelik b. Mervan, babasından sonra halife oluncaya kadar Mescid'de bir değişiklik olmadı. el-Velîd, **Medine** valisi olan Ömer b. Abdilaziz'e, Mescid'i yıkıp yeniden yapmasını emreden bir mektup yazdı. Kendisine para, renkli tepe camı ve mermer ile **Şam** ve Mısırlı Rum ve Kıptîlerden oluşan seksen usta gönderdi. Ömer, Mescid'i yeniden genişleterek yaptırdı. Mescid'in inşaatına ve hesaplarına Salih b. Keysan nezaret etti. Salih, Muaykîb b. Ebî Fâtıma ed-Devsî kabilesinin azadlısı Su'dâ adlı kadının azadlısıydı. Mescid'in bu inşaatı 87 ve 88 yılındaydı. Mü'minlerin Emiri el-Mehdî (*Allah'ın salatı onun üzerine olsun*) hilafet makamına geçinceye kadar, halifelerden hiçbiri Mescid'de herhangi bir değişiklik yapmadı.

17. el-Vâkıdî şöyle demiştir:

el-Mehdî; **Medine** Mescidi'ni genişletmek üzere Abdülmelik b. Şebîb el-Gassânî ile Ömer b. Abdilaziz'in oğullarından birini **Medine**'ye gönderdi. Bu sırada **Medine** valisi, Cafer b. Süleyman b. Ali idi. Bu iki kişi **Medine**'de bir yıl kaldılar; Mescid'in arka tarafını yüz arşın genişlettiler. Böylece Mescid'in uzunluğu üç yüz, genişliği iki yüz arşın oldu.

18. Ali b. Muhammed el-Medâinî şöyle demiştir:

Mü'minlerin Emiri el-Mehdî, **Mekke, Medine** ve **Yemame**'ye Cafer b. Süleyman'ı vali tayin etti. Cafer, **Mekke** ve **Medine** mescidlerini genişletti. **Medine** Mescidi'nin inşaatı 162 yılında tamamlandı. el-Mehdî, 160 yılında, hacdan önce **Medine**'ye gelince Mescid'teki Maksûre'nin kaldırılmasını ve buranın Mescid'le aynı seviyeye getirilmesini emretti. Mü'minlerin Emiri Cafer el-Mütevekkilalallah (*Allah rahmet eylesin*) 246 yılında **Medine** Mescidi'nin tamir edilmesini emretti. Bunun için çokça renkli tepe camı getirildi ve tamir işi, 247 yılında bitirildi.

19. Ömer b. Hammad b. Ebî Hanife → Mâlik b. Enes → Hişam b. 'Urve → 'Urve ve Âişe yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: Ülkeler ve şehirler zorla fethedilir; **Medine** ise Kur'an ile fethedilmiştir.

20. Şeyban b. Ebî Şeybe el-Ubillî → Ebû'l-Eşheb ve el-Hasan yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: Her peygamberin bir haremi vardır; İb-

rahim'in (a.s.) **Mekke**'yi harem yaptığı gibi ben de **Medine**'nin iki kara taşlığı arasını harem yaptım. **Medine**'nin taze otları biçilmez, ağaçları kesilmez ve orada savaş için silah taşınmaz. **Medine**'de kim kötülük yapar veya kötülük yapanı evinde saklarsa, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerine olsun. Böyle bir kimsenin tevbe ve fidyesi kabul olunmaz.

21. Ravh b. Abdilmümin el-Basrî el-Mukrî → Ebû Avâne → Ömer b. Ebî Seleme b. Abdirrahman → Ebû Seleme ve Ebû Hureyre yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Ey Allahım! İbrahim senin kulun ve elçin olduğu gibi ben de, Senin kulun ve elçinim. İbrahim'in **Mekke**'yi harem yaptığı gibi ben de **Medine**'nin iki kara taşlığı arasını harem yaptım." Bu hadisi rivayet eden Ebû Hureyre şöyle derdi: "Hayatım elinde olan Allah'a yemin ederim ki eğer **Batıhân**'da bir ceylan bulsam ona dokunmam."

22. Şeyban b. Ebî Şeybe → el-Kâsım b. el-Fadl el-Haddânî → Muhammed b. Ziyad ve Osman b. Maz'un'un azadlısı Muhammed'in dedesi yoluyla rivayet edilmiştir:

Maz'un ailesinin taşlıklı bölgedeki toprağının idaresi bu azadlının elinde idi. Azadlı şunları anlatmaktadır: Ömer b. el-Hattab elbisesiyle başını örterek bazen öğle üzeri beni ziyarete gelir, yanıma oturur, benimle konuşurdu; ben de kendisine salatalık ve sebze ikram ederdim. Ömer bir gün bana şöyle söyledi: Yerinden ayrılma; seni bu yerlerin idaresine memur olarak tayin ettim. Herhangi bir kimsenin **Medine**'nin ağaçlarını ığşalamasına, dallarını kesmesine katiyyen müsade etme! Birisi bunları yaparsa, elinden ipini ve baltasını al! Azadlı, elbisesini de alayım mı? diye sorunca Ömer "hayır" diye karşılık verdi.

23. Ebû Mes'ud b. el-Kattât → İbn Ebî Yahya el-Medenî → Cafer b. Muhammed ve Cafer'in babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s) **Uhud** ile **Ayr** arasındaki bölgenin ağaçlarının kesilmesini yasakladı. Ancak deve ile su taşıyan kimsenin, sabanlarını ve taşımada kullandığı araçlarını onarmak için acı ılgın ağacını kullanmasına izin verdi.

24. Bekir b. el-Heysem → Abdullah b. Salih → el-Leys b. Sa'd → Hişam b. Sa'd → Zeyd b. Eslem ve Zeyd'in babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab'ın **Rebeze**'ye vali tayin ettiği kimseye -bu haberi rivayet eden Bekir bu şahsın adını unutmuştur- şunları söylediğini duydum: Her Müslüman'a yumuşak davran; mazlumun bedduasını almaktan sakın; çünkü onun duası kabul olunur. Az sayıda deve ve koyunu olanların hayvanlarını buralarda otlatmalarına izin ver. İbn Affan ile İbn Avf'ın hayvanlarının otlamasına da karışma! Çünkü onların hayvanları telef olursa tarıma dönerler. İhtiyaç içinde bulunan kimsenin bir de hayvanları telef olursa bana gelerek "Ey Mü'minlerin Emiri! Ey Mü'minlerin Emiri!" diye feryad eder. Hayvanların otlamasına izin vermek, Müslümanlar için para ödemekten daha kolaydır. Allah'a yemin ederim ki bu otlaklar onların topraklarıdır. Onlar, bu topraklar için Cahiliye Çağı'nda savaştılar; bu topraklar üzerinde yaşarken Müslüman oldular. Böyle hareket etmezsek, onlar, benim kendilerine zulmettiğimi sanırlar. Eğer Allah rızası için yapılan savaşlarda kullanılan develer olmasaydı ben, insanları ve yurtlarını hiçbir vakit koruyamazdım.

25. el-Kâsım b. Sellam Ebû 'Ubeyd → İbn Ebî Meryem → el-Ömerî → Nâfi' ve İbn Ömer yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), **en-Naki'** bölgesini Müslümanların atları için mera olarak ayırdı. Ebû 'Ubeyd, **en-Naki'** kelimesini en-Nakîn şeklinde söylemiştir. **en-Naki'** düz bir yer olup burada tatlı yonca yetişir.

26. Mus'ab b. Abdillah ez-Zübeyrî → babası → İbnu'd Derâverdi → Muhammed b. İbrahim et-Teymî → babası ve Sa'd b. Ebî Vakkas yoluyla rivayet edilmiştir:

Sa'd b. Ebî Vakkas, meranın otlarını biçen bir çocuk gördü; bunun üzerine çocuğu döverek elbiselerine ve baltasına el koydu. Bunun üzerine çocuğun azatlısı veya ailesinden bir kadın, Ömer'in yanına girdi ve kendisine Sa'd'ı şikâyet etti, Ömer, Sa'd'a: "Ey Ebû İshak! Allah sana rahmet eylesin, çocuğun balta ve elbisesini iade et!" dedi. Sa'd bunu kabul etmedi ve: "Rasûlüllah'ın (s.a.s) bana verdiği bir ganimeti veremem. Çünkü onun şöyle söylediğini işitmiştim: Meraları kesen bir kimse görürseniz, onu dövünüz ve elbiselerini alınız." Sa'd çocuktan aldığı baltayı çapa olarak kendi toprağında ölene kadar kullandı.

27. Ebû'l-Hasan el-Medâinî → İbn Cu'dübe ve Ebû Ma'şer yoluyla rivayet edilmiştir:

Hz. Peygamber (s.a.s), Zu-Kard Gazvesi'nden dönerken **Zurayb** mevkiine gelince Ensâr'dan Benî Hârise kabilesi mensupları: "Ya Rasûlallah! Burası bizim develerimizin otlağı, koyunlarımızın merası, kadınlarımızın çıkacakları yer yani orman bölgesidir"dediler. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.s) şöyle buyurdu: "Kim bir ağaç keserse yerine bir fide diksin". Bu emir üzerine burası orman haline getirildi.

28. Abdula'lâ b. Hammad en-Nersî → Hammad b. Seleme → Muhammed b. İshak → Ebû Mâlik b. Sa'lebe ve Ebû Mâlik'in babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), **Mehzûr** Ovası'nda suların ayak topuklarına yükselinceye kadar tutulmasına; ayak topuklarına kadar yükselince diğer yerlere gönderilmesine ve böylece yukarıdakilerin aşağıdakileri sulardan mahrum etmemelerini karara bağlamıştı.

29. İshak b. Ebî İsrail → Abdurrahman b. Ebî'z-Zinâd ve Abdurrahman b. el-Hâris yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), **Mehzûr** Ovası selleri hakkında, yukarıdakilerin daha aşağıdakilerden suyu ayak topuklarına ulaşıncaya kadar tutmalarını, sonra aşağıdakilere göndermelerine karar vermişti.

30. Ömer b. Ebî Hanife → Mâlik b. Enes → Abdullah b. Ebî Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm el-Ensârî ve Mâlik'in babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), **Mehzûr** ve **Müzeynib** selleri hakkında, suyun ayak topuklarına kadar tutulması; sonra yukarıdakilerin aşağıdakilere suyu göndermelerine karar vermişti.

Mâlik, Rasûlüllah'ın (s.a.s) **Batıhân** selleri hakkında da aynı kararı verdiğini söylemiştir.

31. el-Hüseyin b. el-Esved el-İclî → Yahya b. Âdem → Yezid b. Abdilaziz → Muhammed b. İshak → Ebû Mâlik b. Sa'lebe b. Ebî Mâlik ve Ebû Mâlik'in babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Kurayzaoğulları vadisindeki **Mehzûr** Ovası suları hakkında ihtilafa düşüldüğünde Rasûlüllah (s.a.s), suyun ayak topuklarına kadar yükseldikten sonra yukarıdakilerin, aşağıdakilere suyu göndermesine hükmetmiştir.

32. el-Hüseyin → Yahya b. Âdem → Hafs b. Ğıyas → Cafer b. Muhammed ve Cafer'in babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Mehzûr Ovası'nın suları hakkında Rasûlüllah (s.a.s), hurmalık sahipleri topuklarına, ekin sahipleri ise ayakkabı tasmalarına yükselinceye kadar suları tutmalarına; sonra kendilerinden aşağıdakilere suyu göndermelerine karar vermiştir.

33. Hafs b. Ömer ed-Dûrî → Abbad b. Abbad → Hişam b. 'Urve yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), **Batıhân** cennet kapılarından biri üzerindedir, buyurdu.

34. Ali b. Muhammed el-Medâinî Ebû'l-Hasan → İbn Cu'dube ve başkaları yoluyla rivayet edilmiştir:

Dediklerine göre **Medine,** Osman'ın halifeliği zamanında **Mehzûr** Ovası'ndan gelen sellerin altında kalmak tehlikesiyle karşılaştı. Osman buna karşı set yaptırdı.

35. Ebû'l-Hasan şöyle demiştir:

156 yılında da büyük bir su baskını **Medine**'ye geldi. O sıradaki **Medine** valisi Abdüssamed b. Ali b. Abdillah b. el-Abbas, bu baskına karşı gerekli tedbirleri almak üzere 'Ubeydullah b. Ebî Seleme el-Ömerî'yi gönderdi. 'Ubeydullah, ikindi namazından sonra bazı kimselerle birlikte sel basmış yere gitti. Rasûlüllah'ın (s.a.s) sadaka olarak bıraktığı yerleri sular doldurmuştu. **Âliye** halkından yaşlı bir kadın, kurtarmaya gelenlere, eskiden halkın söylediği bir yeri gösterdi. Halk orayı kazdı ve sular akacağı yeri buldu. Ve oradan **Batıhân** Ovası'na doğru çekildi.

Râvi, **Mehzûr**'dan **Müzeynib**'e giden bir başka su yolu daha bulunduğunu söylemiştir.

36. Muhammed b. Eban el-Vâsıtî → Ebû Hilal er-Râsıbi ve el-Hasan yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s) **Medine**'ye ve halkına dua etti; **Medine**'ye Tayyibe (hoş ve temiz) adını verdi.

37. Ebû Ömer Hafs b. Ömer ed-Dûrî → Abbad b. Abbad → Hişam b. 'Urve ve Hişam'ın babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Mü'minlerin Annesi Âişe şunları söylemiştir: Rasûlüllah (s.a.s) **Medine**'ye hicret ettikten sonra Müslümanlar (hicret edenler) orada hastalandılar. Ebû Bekir, Bilâl ve Âmir b. Füheyre hastalıkları şiddetli olanlardandı, Ebû Bekir (r.a.) hastalığı sırasında şu beyti söylüyordu:

"Ailesiyle sabahlayan herkese ölüm, ayakkabılarının tasmasından daha yakındır."

Bilâl (r.a.) da şu beyitleri söylüyordu:

"Umulur mu ki, etrafında **Mekke** *samanı ve yaban darısı olduğu halde* **Fahl**'*da bir gece geçirebilir miyim? Acaba bir gün* **Mecenne** *Suları'na erişebilirmiyim ve* **Şame** *ve* **Tafîl** d*ağları benim önüme çıkarlar mı?"*

Âmir b. Füheyre ise şu beyitleri söylüyordu:

"Ölümü tatmadan önce buldum; korkak kimsenin ölümü yukarısından gelir. Kendi gücüyle savaşan herkes, boynuzuyla kendisini koruyan öküze benzer."

el-Belâzurî, bu durum Rasûlüllah'a (s.a.s) haber verilince şöyle dua ettiğini söyledi: "Ey Allahım! **Mekke**'yi güzel eylediğin gibi **Medine**'yi de bizim için güzel kıl! **Medine**'nin ölçü ve tartılarını da (sâ ve müddlerini) bizim için bereketli eyle."

38. el-Velîd b. Salih → el-Vâkıdî→ Muhammed b. Abdillah → ez-Zührî ve 'Urve yoluyla rivayet edilmiştir:

Ensardan bir kimse taşlık bölgeden çıkan suların (eşrâc) kullanılması hususunda, ez-Zübeyr b. el-Avvam ile anlaşmazlığa düşünce Rasûlüllah (s.a.s): "Ey Zübeyr! Suyu kullan, sonra da komşuna gönder" buyurdu.

39. Ali el-Esrem ve Ebû 'Ubeyde yoluyla rivayet edilmiştir:

Yukarıdaki hadiste geçen "eşrâc"ın manası, taşlık bölgelerdeki su akıntılarıdır. **Harra** ise, taşla kaplı topraklardır. Asmaî ise, "eşrâc"ın taşlık yerlerden ovaya akan sulara denildiğini söyler.

40. el-Hüseyin b. Ali el-Esved el-lclî → Yahya b. Âdem → Yezîd b. Abdilaziz → Hişam b. 'Urve ve Hişam'ın babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer (r.a.) **el-Akîk**'i ikta ederken (verirken) bir toprak parçasına gelince: "Bu toprak gibisini ikta etmedim" dedi. Bunun üzerine Havvat b. Cübeyr: "Bunu bana ver" deyince Ömer de bu toprağı ona verdi.

41. el-Hüseyin → Yahya b. Âdem → Yezîd b. Abdilaziz → Hişam b. 'Urve ve Hişam'ın babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, yukarısından aşağısına kadar **el-Akîk**'i ikta verdi.

42. el-Hüseyin → Hafs b. Gıyâs → Hişam b. 'Urve yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer ikta vermek için şehirden çıktı; ez-Zübeyr de onunla birlikteydi. **el-Akîk**'e gelinceye kadar Ömer ikta verdi ve orada: "İkta isteyenler nerede? Bugün ben bu topraktan daha verimlisine uğramadım" dedi. ez-Zübeyr, bu toprağı bana ver dedi; Ömer de verdi.

43. el-Hüseyin → Yahya b. Âdem → Ebû Muâviye ed Darîr → Hişam b. 'Urve ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, **el-Akîk** topraklarını ikta olarak verdi ve Ensâr'dan Havvât b. Cübeyr'e verilen yere gelince: "İkta isteyenler nerede? Bugün ben, bu topraktan daha verimli bir yeri ikta vermedim" dedi.

44. Halef b. Hişam el-Bezzâr → Ebû Bekr b. Ayyaş → Hişam b. 'Urve ve Hişam'ın babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab, Ensâr'dan Havvât b. Cübeyr'e boş bir toprağı ikta olarak verdi. Biz bu toprağı ondan satın aldık.

45. el-Hüseyin b. el-Esved → Yahya b. Âdem → Ebû Bekir b. Ayyaş→ Hişam ve babası yoluyla yukarıdaki haberin aynısı rivayet edilmiştir.

46. el-Hüseyin → Yahya b. Âdem → Ebû Muaviye → Hişam b. 'Urve ve 'Urve yoluyla rivayet edilmiştir:

Ebû Bekir, **el-Cürf** ile **Kanat** arasındaki toprakları ez-Zübeyr'e ikta olarak verdi.

47. Ebû'l-Hasan el-Medâinî bana şunu haber vermiştir:

Kanat, Taif tarafından gelen ve suları, önce **el-Erhaziyye** ve **Karkaratu'l-Küdr**'e, sonra **Meûne** Seddi'ne, oradan **el-Kadûm** tarafına sonunda da **Uhud**'daki şehidlerin kabirlerinin alt tarafına akan bir ovadır.

48. Ebû 'Ubeyd Kasım b. es-Sellâm → İshak b. İsa → Mâlik b. Enes → Rebia ve bilginlerden bir topluluk yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), **el-Füru'** tarafındaki madenleri Bilâl b. el-Hâris el-Müzenî'ye ikta olarak vermiştir.

49. Amr b. en-Nâkıd ve İbn Sehm el-Antakî →el-Haysem b. Cemil el-Antakî → Hammad b. Seleme → Ebû Mekin ve Bilâl b. el-Hâris el-Müzenî'nin azadlısı Ebû İkrime yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), dağ ve maden bulunan bir toprağı ikta olarak Bilâl'e verdi. Bilâl'in çocukları bu arazinin bir kısmını Ömer b. Abdilaziz'e sattılar. Bu bölgede bir veya iki maden kaynağı bulununca Bilâl'in çocukları Ömer'e: "Biz sana yalnızca tarım toprağı sattık; yoksa maden satmadık" dediler ve ona Hz. Peygamber'in (s.a.s) kendilerine, hurma dalı üzerine yazılmış mektubunu getirdiler. Ömer b. Abdilaziz mektubu öptü, ona gözünü sürdü ve işlerine bakan kimseye: "Bu topraktan çıkan mahsûlü ve harcadığın miktarı tespit et; masrafları onlarla paylaş; geri kalanı da onlara iade et" dedi.

50. Ebû 'Ubeyd → Nuaym b. Hammad → Abdulaziz b. Muhammed → Rebia b. Ebî Abdirrahman → el-Hâris b. Bilâl b. el-Hâris el-Müzeni ve babası Bilâl b. el-Hâris el-Müzeni yoluyla rivayet edilmiştir,

Hz. Peygamber (s.a.s), **el-Akîk**'in hepsini Bilâl'e ikta olarak vermiştir.

51. Mus'ab ez-Zübeyrî'nin bana söylediğine göre Mâlik b. Enes şöyle demiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), **el-Füru'** tarafındaki madenleri Bilâl b. el-Hâris'e ikta olarak vermiştir; bu hususta bilginlerimiz arasında bir ihtilaf yoktur. Ayrıca arkadaşlarımız arasında, madenlerden kırkta bir miktar zekat verileceği hususunda da herhangi bir ihtilaf yoktur,

Mus'ab, madenlerin zekatı hakkında şunları söylemiştir: ez-Zührî'den rivayet edildiğine göre madenler için zekat verilmesi gerekir. Yine ez-Zührî'den rivayet edildiğine göre, madenlerin zekat miktarı, **Irak** ehlinin görüşleri gibi beşte bir miktarındadır. Bugün **Irak** ehli (Hanefî mezhebi mensupları), Süfyan es-Sevrî, Ebû Hanife ve Ebû Yusuf'un görüşlerine uyarak **el-Füru', Mecran, Zu'l-Merve, Vâdi'l-Kurâ** ve başka yerlerdeki madenlerden beşte bir miktarında zekat almaktadırlar.

52. el-Hüseyin b. el-Esved → Veki' b. el-Cerrah → el-Hasan b. Salih b. Hayy ve Cafer b. Muhammed yoluyla rivayet edilmiştir:

Raşûlüllah (s.a.s), **el-Fukayr** adlı iki bölge ile **Bi'r-i Kays** (Kays Kuyusu) ve **eş-Şecere** adlı dört araziyi ikta olarak Ali'ye (r.a.) vermiştir.

53. el-Hüseyin → Yahya b. Âdem → el-Hasan b. Salih ve Cafer b. Muhammed yoluyla yukarıdaki haberin aynısı rivayet edilmiştir.

54. Amr b. en-Nâkıd → Hafs b. Ğıyas → Cafer b. Muhammed ve Cafer'in babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab, Ali'ye *(Allah ikisinden de razı olsun)* **Yenbu'** ve başka yerleri ikta olarak verdi.

55. el-Hüseyin → Yahya b. Âdem → Hafs b. Ğıyas → Cafer b. Muhammed ve babası yoluyla yukarıdaki haberin aynısı rivayet edilmiştir.

56. Sözüne güvendiğim birisi Mus'ab b. Abdillah ez-Zübeyrî'nin şöyle dediğini bana söylemiştir:

'Urve b. ez-Zübeyr kuyusu, 'Urve b. ez-Zübeyr'e nisbetle bu adı almıştır. **Amr Havuzu** ise, Amr b. ez-Zübeyr'e nisbetle bu ismi almıştır.

Naile Kızları Irmağı (Halîcu Benâtı Naile), Osman b. Affan'ın karısı Kelb kabilesi'nden el-Ferafisa'nın kızı Naile çocuklarına nisbetle bu adı almıştır. Osman b. Affan (r.a.) bu ırmağa sahip oldu ve onu, **el-Arasa**'daki kendisine ait toprağa akıttı.

Ebû Hureyre Toprağı, Devs kabilesi'nden Ebû Hureyre'ye nispetle bu adı almıştır.

Cüheyne Dağı'ndaki **es-Sahve** ise, Abdullah b. Abbas'ın *(Allah ikisinden de razı olsun)* zekat toprağıdır.

Nefîs Kasrı (Nefîs Köşkü), rivayete göre Hazrecli tacir Nefîs b. Muhammed b. Zeyd b. 'Ubeyd b. el-Mualla b. Levzan b. Hârise b. Zeyd'e nispetle bu adı almıştır. Bu kabile, Hazrec kabilesinin bir kolu olan Benî Zürayk b. Abdi Hârise'nin yanaşığı idi. Bu köşk, **Medine**'de **Harra Vâkım** isimli yerdedir. Nefîs'in dedelerinden 'Ubeyd b. el-Mualla Uhud Gazvesi'nde şehit olmuştur. Bir başka rivayete göre onun nesebi şöyledir: Nefîs b. Muhammed b. Zeyd b. 'Ubeyd b. Murre. Murre, el-Mualla'nın azadlısıdır. Çünkü 'Ubeyd ile babası, **Aynu't-Temr** Savaşı esirlerindendir. 'Ubeyd b. Murre, **el-Harra** Savaşı'nda ölmüştür. Onun künyesi Ebû Abdillah idi.

Âişe kuyusu ise, Evs kabilesinden bir erkek olan Âişe b. Numeyr b. Vâkıf'a nispetle bu ismi almıştır.

Irak yolu üzerindeki **el-Muttalib** kuyusu ise, el-Muttalib b. Abdillah İbn Hantab b. el-Hâris b. 'Ubeyd b. Ömer b. Mahzum'a nispetle bu ismi almıştır.

İbnu'l-Mürtefi Kuyusu ise, Muhammed b. el-Mürtefî b. en-Nadîr el-Abderî'ye nispetle bu adı almıştır.

57. Muhammed b. Sa'd → el-Vâkıdî → Abdullah b. Cafer → Şüreyk b. Abdillah → Ebû Nemr el-Leysî ve el-Hâris b. Hazn b. Büceyr el-Hilaliyye kızı Meymume'nin azadlısı Atâ b. Yesar yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), **Medine**'de pazar yerini belirleyince: "İşte pazar yeriniz! Orada size vergi (bâc, haraç) yoktur"buyurdu.

58. el-Abbas b. Hişam el-Kelbî → el-Abbas'ın babası → dedesi Muhammed b. es-Sâib ve Şarkî b. el-Kutami el-Kelbî yoluyla rivayet edilmiştir:

Buhtenassar, **Beytü'l-Makdis**'i yıkıp halkın bir kısmını sürgün edip İsrailoğulları'nın bir kısmını da esir alınca bazı Yahudi zümreleri **Hicaz** taraflarına gittiler ve **Vâdi'l-Kurâ, Teyma** ve **Yesrib**'e yerleştiler. **Yesrib** şehrinde, Cürhümlülerden bazı topluluklarla Amâlika'nın kalıntıları bulunuyordu. Bunlar, hurma yetiştirmek ve ziraatla meşgul oluyorlardı. Yahudiler, onlarla birlikte yaşamaya ve karışmaya başladılar. Yahudiler zamanla çoğalmaya, Amâlika ve Cürhümlüler ise azalmaya yüz tuttular. Sonunda Yahudiler, onları **Yesrib**'den kovdular; şehri ele geçirdiler, binalarına, tarlalarına ve hurmalıklarına el koydular. Böylece Yahudiler uzun zaman **Yesrib**'de yaşadılar.

Yemen'de yaşayan Sebe' b. Yeşcüb b. Ya'rub b. Kahtanoğulları azdılar ve sapıttılar; Rablerinin kendilerine verdiği bolluk ve refah nimetini inkar ettiler. Bunun üzerine Allah, tarla fareleri yarattı ve onların üzerine musallat etti. Tarla fareleri, iki dağ arasındaki su seddini oymaya başladılar. Bu set üzerinde, halkın istediği zaman ve ihtiyaçları kadar su akıtmak için açtıkları borular vardı. Bu **Arim Seddi** idi. Tarla fareleri, **Arim** seddini oymaya devam ettiler ve sonunda seddi deldiler. Yüce Allah, onların cennet gibi bahçelerini sular altında bıraktı ve ağaçları mahvolup gitti ve bunların yerini zakkum ve acı ılgın ağacı ile sedir ağacı aldı. Bunun üzerine Müzeykıya, bina ve tarlalarını, hayvan ve diğer eşyalarını sattı ve el-Ezd kabilesini, kendisiyle birlikte **Akk** ülkesine gitmeye davet etti; oraya yerleştiler. Muzeykıya'nın adı, Amr b. Âmir b. Hârise b. Sa'lebe b. İbri'l-Kays b. Mazin b. el-Ezd b. Ğavs b. Nebt b. Mâlik b. Zeyd b. Kehlan İbn Sebe' b. Yeşcüb b. Ya'rub b. Kahtan'dır.

Amr: "Yerini bilmeden, öğrenmeden önce ot aramak acizliktir."demiştir. **Akk** kabilesi mensupları, el-Ezd kabilesi mensuplarının en verimli yerlerini ele geçirdiklerini görünce endişeye kapıldılar ve Ezdliler'e "bizim topraklarımızdan uzaklaşınız"dediler. Bunun üzerine Ezdlilerden tek gözlü ve sağır bir kimse olan Ciz', **Akk** kabilesinden bazı kimselere saldırdı ve onları öldürdü; bunun sonucunda el-Ezd ile **Akk** kabilesi arasında savaş patlak verdi. Önce el-Ezd yenildi; sonra tekrar saldırdılar. Bu sırada Ciz' şu beyti okuyordu:

"Bizim Mazinoğulları'ndan olduğumuzda şüphe yoktur. Ğassanlar ğassan, yani zor ve çetin işlerde güvenilir; Akklar da Akk, yani kahramandırlar. Onlar, hangimizin daha zayıf olduğunu anlayacaklardır."

el-Ezd Kabilesi, Ğassan denilen bir su yanına indiklerinden dolayı Ğassan adını almışlardır.

Akk topraklarından ayrılan el-Ezd kabilesi, Hakem b. Sadi'l-Aşîre b. Mâlik b. Uded b. Zeyd b. Yeşcüb b. Arîb b. Zeyd b. Kehlan b. Sebe' b. Yeşcüb b. Yarub b. Kahtan'ın ülkesine vardılar ve onlarla da savaştılar. Ezdliler, Hakemoğulları'nı da yendiler. Buna rağmen oradan ayrılarak başka yere göç ettiler. Ancak bazı kimseler orada kaldılar.

Sonra Ezdliler **Necran**'a geldiler. Necranlılar onlarla savaştılar; fakat Ezdliler, onları da yendiler ve **Necran**'a yerleştiler. Daha sonra **Necran**'dan ayrıldılar. Ancak, bazı sebeplerden dolayı bir kısmı **Necran**'da kaldı. **Mekke**'ye geldiler. **Mekke** halkı Cürhümlülerdi. **Batn-ı Merr**'e indiler. Amr Müzeykıya oğlu Sa'lebe, Cür-

hümlülerden, **Mekke**'nin düz yerlerini kendilerine vermelerini istedi. Cürhümlüler bunu reddedince aralarında savaş başladı. Sonunda Sa'lebe **Mekke**'nin düz yerlerini ele geçirdi.

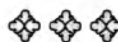
Ancak Sa'lebe ve el-Ezd kabilesi, yerlerini hastalıklı buldular, orada yaşamanın zor olduğunu gördüler ve sonunda dağıldılar. Onlardan bir kısmı **Uman**'a, bir başka zümre **es-Serat**'a; **Enbar** ve **Hîre**'ye; bir diğeri de **Şam**'a gitti. Bir kısmı da **Mekke**'ye yerleşti. Bunun üzerine Ciz' şöyle dedi: "Ey el-Ezd kabilesi mensupları! Her seferinde sizler, bir yerden başka bir yere göç ettikçe aranızdan bir cemaat bu şekilde ayrılırsa korkulur ki sizler, Araplar arasında kudretinizi kaybedip başkalarına tabi olursunuz!" el-Ezd kabilesinden **Mekke**'de kalanlara Huza'a (ayrılmış parça) denildi.

Sa'lebe b. Amr Müzeykıya ve oğulları ile kendisine bağlı olanlar **Yesrib**'e geldiler. **Yesrib**'de Yahudiler yaşadığından bunlar şehrin dışına yerleştiler. Zamanla bunlar zenginleştiler, sayıları çoğaldı ve kuvvetlendiler. Yahudileri **Yesrib**'den çıkartıp kendileri yerleştiler; Yahudiler de şehir dışına taşındılar. Evs ve Hazrec, Hârise b. Sa'lebe b. Amr Müzeykıya b. Âmir'in iki oğludur. Bu ikisinin annelerinin adı Kayle olup Erkam b. Amr'ın kızıdır. Kayle'nin el-Ezd'in bir kolu olan Ğassanîlerden veya başka bir rivayete göre de Uzriye yani Uzre Kabilesi'nden olduğu söylenir.

İslam'dan önce Evs ve Hazrec kabileleri arasında çeşitli olaylar ve ihtilaflar vuku bulmuştur. Onlar, bu olaylar sırasında savaşlara ve karşılıklı mücadelelere alışmışlardı. O kadar ki onların yiğitlikleri meşhur, yardımları bilinir ve cesaretleri anılır oldu. Arapların kalbinde onların durumu yüceldi ve Araplar, onların kuvvet ve büyüklüklerinden çekindiler. Onların sınır ve yurtları tecavüzden uzak ve komşulukları değerli oldu. Evs ve Hazrec'in bu durumu, Allah'ın Peygamberi'ni (s.a.s) yüceltmesi ve ona yardım etmek üzere onların ikramını istemesinin bir sonucudur.

59. Râviler şöyle demişlerdir:

Rasûlüllah (s.a.s) **Medine**'ye geldiğinde kendisiyle **Yesrib** Yahudileri arasında bir muahede (kitap) yazdı ve onlarla antlaşma yaptı. Bu antlaşma ilk önce Benî Kaynuka Yahudileri tarafından ihlal edildi. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.s) onları **Medine**'den çıkardı. Rasûlüllah (s.a.s) tarafından fethedilen ilk toprak **Benî Nadîr** bölgesidir.

BENÎ NADÎR MALLARI

60. el-Belâzurî şöyle dedi:

Rasûlüllah (s.a.s), yanında Ebû Bekir, Ömer ve Useyd b. Hudayr olduğu halde Yahudi **Benî Nadîr**'e geldi. Onlardan Benî Kilab b. Rebia kabilesinden kendisiyle anlaşmış olmasına rağmen Amr b. Umeyye ed-Damrî'nin öldürdüğü iki kişinin diyetine yardım etmelerini istedi. Yahudiler, Hz. Peygamber'in üzerine yuvak taşı atmaya teşebbüs ettiler. Bunu anlayan Hz. Peygamber onların yanından ayrıldı; ihanet ettikleri ve anlaşmayı bozduklarından dolayı memleketlerini terk etmeleri emrini tebliğ edecek bir kimseyi onlara gönderdi. Yahudiler bu emri reddettiler ve savaşmaya karar verdiler. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.s), üzerlerine yürüdü ve onları on beş gece kuşattı. Sonunda Yahudiler **Medine**'den çıkıp gitmek ve zırh ile diğer savaş aletleri hariç olmak üzere deveye yükleyebilecekleri eşyalarını götürmek şartıyla Hz. Peygamber'le anlaştılar. Onların toprakları, hurmalıkları, zırhları ve diğer silahları Rasûlüllah'a aitti. **Benî Nadîr**'in malları, yalnızca Rasûlüllah'a (s.a.s) tahsis edilmiştir. Hz. Peygamber, onların topraklarındaki hurmalıkların altına ekin ekerdi ve bununla aile ve hanımlarının yıllık yiyeceği karşılanırdı. İhtiyaçtan fazla olanları da, cihad için, at ve silah almaya sarf ederdi. Rasûlüllah (s.a.s), **Benî Nadîr** topraklarından bir kısmım Ebû Bekir, Abdurrahman b. Avf, Ebû Dücâne Simak b. Hareşe es-Sâidî ve başkalarına ikta olarak vermişti. **Benî Nadîr** olayı Hicrî 4. yılda vuku bulmuştur.

61. el-Vâkıdî şöyle demiştir:

Benî Nadîr Yahudilerinden olan Muhayrîk, bilgin bir din adamı idi. O, Rasûlüllah'a (s.a.s) iman etti ve malını mülkünü ona bağışladı. Rasûlüllah (s.a.s) bu malları sadaka olarak hayır işlerine harcadı. Yedi duvarla çevrili bu yerler şunlardır: **el-Meyseb, es-Sâfiye, ed-Delâl, Husna, Berka, el-E'vâf** ve Rasûlüllah'ın (s.a.s) oğlu İbrahim'in annesi Mâriye el-Kıbtiyye'nin pınarı (**Meşrabe-i Ümmi İbrahim).**

62. el-Kâsım b. Sellam → Abdullah b. Salih → el-Leys b. Sa'd → Akil ve ez-Zührî yoluyla rivayet edilmiştir:

Yahudilerden Benî Nadîr olayı, **Uhud** Savaşı'ndan altı ay sonra vuku bulmuştur. Rasûlüllah (s.a.s) onları muhasara edince **Medine**'den çıkıp gitmek şartıyla kalelerinden çıktılar. Zırhlar hariç olmak şartıyla develerine yükleyebilecekleri mallarını da alacaklardı. Bu münasebetle Allah, onlar hakkında şu ayetleri indirdi: ***"Göklerde olanlar da yerde olanlar da Allah'ı tesbih ederler. O güçlüdür, Hakimdir. Kitab ehlinden inkarcı olanları çıkaran O'dur..."***(Haşr suresi 1-5) 5. Ayetin sonundaki ***"Allah yoldan çıkanları böylece rezil eder"***e kadar.

63. el-Hüseyin b. el-Esved → Yahya b. Âdem → Ebû Zâide ve Muhammed b. İshak yoluyla rivayet edilmiştir:

İbn İshak, ***"Onların mallarından Allah'ın Peygamberine verdiği şeyler..."*** (Haşr, 6) ayetindeki "onlar"dan maksadın **Benî Nadîr** olduğunu söylemiştir. ***"...Bu mallar için siz ne at ve ne de deve sürdünüz; fakat Allah peygamberlerine, dilediği kimselere karşı üstünlük verir..."*** (Haşr, 6). İbn İshak, Yüce Allah'ın bu ayette savaşsız alınan şeylerin yalnızca Rasûlüllah'a (s.a.s) ait olduğunu, diğer insanların bunlardan hakkı olmadığını bildirdiğini; buna rağmen Rasûlüllah'ın (s.a.s) bu malları Muhacirler arasında taksim ettiğini; ayrıca fakir olduklarını söyleyen Ensâr'dan Sehl b. Huneyf ile Ebû Dücâne'ye de hisse verdiğini söylemiştir. ***"Allah'ın fethedilen memleketler halkının mallarından Peygamberine verdikleri, Allah, Peygamber..."***(Haşr, 7) İbn İshak, bu ayete göre elde edilen şeylerin ise ayrı bir taksiminin söz konusu olduğunu ve bunun da Allah tarafından ayetin devamında belirtildiği üzere bütün Müslümanlar arasında taksim edilmesi gerektiğini söylemiştir.

64. Muhammed b. Hatim es-Semin → el-Haccac b. Muhammed → İbn Cüreyc → Musa b. Ukbe → Nâfi' ve İbn Ömer yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), **Benî Nadîr**'in hurmalıklarını yaktı ve kesti. Bu münasebetle Hassan b. Sabit şu şiiri söyler:

"**Buveyra**'*da yükselip yayılan yangın, Lüeyyoğulları'nın ileri gelenleri için önemsiz bir şey gibi geldi.*"

İbn Cüreyc, bu konuda şu ayetin nazil olduğunu söylemiştir: ***"Hurma ağaçlarını kesmeniz veya onları gövdeleri üzerinde ayakta bırakmanız Allah'ın izniyledir. Allah fâsıkları böylece rezilliğe uğratır."***(Haşr, 5) Ayetteki "leyyine" kelimesi, hurma ağacıdır.

65. Ebû 'Ubeyd → Haccac → İbn Cüreyc → Musa → Nâfi' ve İbn Ömer yoluyla yukarıdaki haberin aynısı rivayet edilmiştir.

66. Rivayet bilgini Ebû Amr eş-Şeybanî ve diğer râviler:

Bu şiirin Ebû Süfyan b. el-Hâris b. Abdilmuttalib'e ait olduğunu ve aşağıdaki şekilde değişik olduğunu söylerler:

"**Buveyra**'*da yükselip yayılan yangın, Lüeyyoğulları'nın ileri gelenleri için çok ağır geldi."*

Buveyra, Büveyle şeklinde de rivayet edilmiştir.

Hassan b. Sabit bu şiire şu şekilde cevap vermiştir:

"Allah, sizlere yangınları devam ettirsin, parçalarından yeni ateşleri tutuştursun. Onlara 'kitap' gönderildi, fakat onu kaybettiler; çünkü onlar körlerdir, Tevrat'ı görmezler ve bozuk inançlıdırlar."

67. Amr b. Muhammed en-Nâkıd → Süfyan b. Uyeyne → Ma'mer → ez-Zührî ve Mâlik b. Evs b. el-Hadesan yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab şöyle demiştir: **Benî Nadîr**'in malları, Allah'ın, Peygamberine verdiği şeylerden olup Müslümanlar bunun için ne at ve ne de deve sürdüklerinden dolayı yalnızca Hz. Peygamber'e aittir. Hz. Peygamber, bunlardan ailesinin yıllık geçimine sarfeder, kalanını da, Allah yolunda savaşmak üzre at ve benzeri hayvanlarla silah tedarikinde kullanırdı.

68. Hişam b. Ammar ed-Dimeşkî → Hatim b. İsmail → Usâme b. Zeyd → İbn Şihab ve Mâlik b. Evs b. el-Hadesan yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab şöyle demiştir: Rasûlüllah'ın (s.a.s) üç safiyyi(*) vardı; bunlar: **Benî Nadîr, Hayber** ve **Fedek** mallarıdır. **Benî Nadîr** malları, Hz. Peygam-

(*) Safiyy: Hz. Peygamber'in savaşta elde edilen ganimetlerden, taksim edilmeden önce seçip aldıkları veya savaşsız ele geçirilenlerin kendisine ait olanlarına verilen addır.

ber'in ani ihtiyaçları için ayrılmıştı. **Fedek** ise, misafir ve yolculara tahsis edilmişti. **Hayber** topraklarına gelince, Hz. Peygamber bunları üçe ayırmıştı; bunlardan ikisini Müslümanlar arasında taksim etmişti; bir parçasını da kendisi ve ailesinin ihtiyaçlarına ayırmıştı; geriye kalanını da Muhacirlerin fakirlerine verirdi.

69. el-Hüseyin b. el-Esved → Yahya b. Âdem → Süfyan ve ez-Zührî yoluyla rivayet edilmiştir:

Benî Nadîr'in malları, Allah'ın, Peygamberine verdiği şeylerden olup Müslümanlar bunun için ne at ve ne de deve sürdüklerinden dolayı yalnızca Rasûlüllah'a (s.a.s) aittir. Hz. Peygamber bu malları Muhacirler arasında taksim etti; Ensâr'dan kimseye bir şey vermedi; ancak fakir olduklarından dolayı Simak b. Haraşe Ebû Dücane ile Sehl b. Huneyf'e hisse ayırdı.

70. el-Hüseyin → Yahya b. Âdem → Ebû Bekr b. Ayyaş ve el-Kelbî yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s) **Benî Nadîr** mallarını ele geçirince, ki bunlar **Medine**'den sürülenlerin ilkidir, Yüce Allah şöyle buyurmuştur: ***"Kitab Ehli'nden inkarcı olanları ilk sürgünde (Haşr) yurtlarından çıkaran O'dur..."***(Haşr, 2). Bu ayetteki Haşr'ın manası sürgündür.(*) Bu mallar, Müslümanların kendisi için ne at ve ne de deve sürmedikleri mallardandır. Bundan dolayı Rasûlüllah (s.a.s) Ensâr'a şöyle demiştir: "Kardeşleriniz olan Muhacirlerin malları yoktur. Bu sebeple, eğer kabul ederseniz, ya bu mallar (**Benî Nadîr**'e ait) ile sizin mallarınızın tamamını sizlerle (Ensâr) onlar (Muhacirler) arasında taksim edeyim; veya eğer kabul ederseniz, mallarınız sizde kalsın, bu malları yalnızca onlara (Muhacirlere) taksim edeyim."

Ensâr, Hz. Peygamber'in bu teklifine şu şekilde karşılık vermiştir: "Bu malları onlara taksim et; ayrıca bizim mallarımızdan istediğin kadarını da onlara ver."Ensâr'ın bu cevabı üzerine ***"...kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları, kendilerine tercih ederler...."***(Haşr, 9) ayeti nazil olmuştur. Ebû Bekir, Ensâr'ın bu fedakarlığı üzerine şunları söylemiştir: "Ey Ensâr! Allah sizi hayırla mükâfatlandırsın; Allah'a yemin ederim ki, bizimle sizin durumunuz, ancak el-Ğaneve'nin şu beyitlerindeki örneğe uymaktadır:

(*) Bu ayetin bulunduğu surenin ismi de Haşr'dır. İslamiyet'e karşı düşmanlık etmekten geri durmayanların sürülmesinden bahsettiği için bu adı almıştır.

"Pabucumuzun iki ayağımızla birlikte kayıp ayaklarımızın sürçtüğü sırada, bize yapmış oldukları iyiliklerden dolayı Allah Caferoğulları'na hayırlar ihsan eylesin!"

"Onlar bizi usandırmaktan çekindiler; onların bizim için katlandıklarına şayet annemiz katlanmış olsaydı bizden usanırdı."

"Onların zenginleri, refah ve bolluk içindedirler. Fakirleri ise, kendilerini soğuktan ve sıcaktan koruyan odalarda yaşarlar."

71. el-Hüseyin → Yahya b. Âdem → Kays b. er-Rebi → Hişam b. 'Urve ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

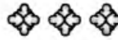
Rasûlüllah (s.a.s), hurma ağaçlıklı **Benî Nadîr** topraklarından bir parçayı ez-Zübeyr b. el-Avvam'a ikta olarak vermiştir.

72. el-Hüseyin → Yahya → Yezîd b. Abdilaziz → Hişam b. 'Urve ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), **Benî Nadîr** topraklarından ikta verdi; ez-Zübeyr'e de verdi.

73. el-Vâkıdî'nin katibi Muhammed b. Sa'd → Enes b. 'Iyad → Abdullah b. Numeyr → Hişam b. 'Urve ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Hz. Peygamber (s.a.s), **Benî Nadîr** topraklarından hurma ağaçlıklı bir parçayı ez-Zübeyr'e ikta olarak verdi. Ebû Bekir ise ez-Zübeyr'e, **el-Cürf**'ü ikta olarak verdi. Enes rivayetinde, verilen toprağın "işlenmemiş toprak"olduğunu söylemektedir. Abdullah b. Numeyr ise rivayetinde, Ömer, **el-Akîk**'in hepsini ez-Zübeyr'e ikta olarak vermiştir diye söylemiştir.

BENÎ KURAYZA MALLARI

74. Râviler şöyle demişlerdir:

Rasûlüllah (s.a.s), Hicretin 5. yılında Zilkade ve Zilhicce aylarındaki günlerde **Benî Kurayza**'yı kuşatmıştı. Bu kuşatma on beş gece sürmüştü. Onlar, Ahzab Gazvesi de denilen Hendek Savaşı'nda Rasûlüllah'ın (s.a.s) aleyhine yardım edenlerdendi. Sonunda onlar, Hz. Peygamber'in vereceği karara uymak şartıyla kalelerinden çıktılar. Hz. Peygamber, Evs kabilesinden Sa'd b. Muaz'ı, onlar hakkında karar vermek üzre hakem tayin etti. Sa'd, yüzüne ustura gelenlerin (sakalı çıkanların) öldürülmesine, kadın ve çocuklarının esir edilmesine, mal ve mülklerinin Müslümanlar arasında taksim edilmesine hükmetti. Rasûlüllah (s.a.s), Sa'd'ın verdiği bu kararı uygun buldu ve "Ey Sa'd! Allah ve Elçisinin hükmüne uygun bir şekilde karar verdin" buyurdu.

75. Abdülvahid b. Ğıyâs → Hammad b. Seleme → Hişam b. 'Urve → babası ve Âişe yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), Ahzab Gazvesi'nden sonra yıkanmak için odasına girmişti. Bu sırada Cebrail geldi ve şöyle dedi: "Ey Muhammed! Siz silahlarınızı bıraktınız; fakat biz silahlarımızı henüz bırakmadık. **Benî Kurayza** üzerine yürü." Âişe: "Ey Allah'ın Elçisi! Ben kapının aralığından Cebrail'i başı tozlanmış olarak gördüm" dedi.

76. Abdülvâhid b. Ğıyâs → Hammad b. Seleme → Ebû Ca'fer el-Hatmî → Ammare b. Huzeyme ve Kuseyyir b. es-Sâib yoluyla rivayet edilmiştir:

Benî Kurayza, Hz. Peygamber'in (s.a.s) huzuruna getirildiğinde, onlardan erginlik çağına gelenler (ihtilam olanlar) veya kasıklarında kıl bitenler öldürüldü. Erginlik çağına girmeyenlerle kasıklarında kıl bitmeyenler terk edildi.

77. Vehb b. Bakiyye → Yezid b. Harun → Hişam ve el-Hasan yoluyla rivayet edilmiştir:

Huyeyy b. Ahtab, kendisine karşı kimseye yardım etmemek üzere Rasûlüllah (s.a.s) ile anlaştı ve sözünde duracağına da Tanrı'yı kefil gösterdi. **Kurayza** Gazvesi gününde, oğlu ile birlikte Rasûlüllah'ın (s.a.s) huzuruna getirildiği zaman,

Rasûlüllah (s.a.s): "Kefil, yani Tanrı, sözünde durdu"buyurdu; sonra da onun ve oğlunun boynunun vurulmasını emretti.

78. Bekir b. el-Heysem → Abdurrezzak ve Ma'mer yoluyla rivayet edilmiştir:

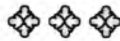
Ma'mer, ez-Zührî'den, **Benî Kurayza**'nın toprağının bulunup bulunmadığını sordu. ez-Zührî, doğrudur, Rasûlüllah (s.a.s) onların topraklarını, Müslümanlar arasında hisselerine göre taksim etmiştir, dedi.

79. el-Hüseyin b. el-Esved → Yahya b. Âdem → Ebû Bekr b. Ayyaş → el-Kelbî → Ebû Salih ve İbn Abbas yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), **Benî Kurayza** ve Hayberlilerin mallarını, Müslümanlar arasında taksim etmişti.

80. Ebû 'Ubeyd el-Kasım b. Sellam → el-Leys'in katibi Abdullah b. Salih → el-Leys b. Sa'd → Ukayl ve ez-Zührî yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), **Benî Kurayza**'yı kuşattı; nihayet onlar, Sa'd b. Muaz'ın vereceği karara razı olup kalelerinden çıktılar. Sa'd, onların erkeklerinin öldürülmesine, kadın ve çocuklarının esir edilmesine ve mallarının da taksim edilmesine hükmetmişti. O gün, onlardan birçok erkek öldürülmüştü.

HAYBER

81. Râvilerin dediklerine göre:

Rasûlüllah (s.a.s), 7. yılda Hayberlilere karşı savaşa çıktı. **Hayber** halkı, Hz. Peygamber'e karşı koydular, kendisini oyaladılar ve Müslümanlarla savaştılar. Rasûlüllah (s.a.s) onları, bir aya yakın bir süre muhasara etti. Sonunda Hayberliler, hayatlarının korunması, çoluk çocuklarının bırakılması şartıyla, **Hayber**'den çekilip gitmeyi ve topraklarını, altın ve gümüşlerini, üzerlerindekiler hariç, elbise ve silahlarını Müslümanlara bırakmayı ve hiçbir şeyi saklamayacaklarını kabul etmek suretiyle Hz. Peygamber ile sulh yaptılar. Hayberli Yahudiler, bu şartları kabul ettikten sonra, Rasûlüllah'a (s.a.s) şu teklifte bulundular:

"Biz toprağı işlemeyi ve hurma yetiştirmeyi biliriz; bundan dolayı bizi, yerimizde bırak."

Rasûlüllah (s.a.s), yetişen meyve ve tahılın yarısı karşılığında, onları yerlerinde bıraktı ve kendilerine: "Allah'ın sizi burada bıraktığı sürece ben de sizi bırakıyorum" dedi. Ömer b. el-Hattab'ın (r.a.) hilafeti zamanında, aralarında veba salgını baş gösterdi; ayrıca onlar, Müslümanlara karşı kötü davranıyorlardı. Ömer onları yerlerinden çıkardı ve **Hayber** topraklarını, orada payları bulunan Müslümanlar arasında taksim etti.

82. el-Hüseyin b. el-Esved → Yahya b. Âdem → Ziyad b. Abdillah b. Tufeyl ve Muhammed b. İshak yoluyla rivayet edilmiştir:

Ben, İbn Şihab'a **Hayber** fethini sordum. O bana, Rasûlüllah'ın (s.a.s) **Hayber**'i, zor kullanarak savaştan sonra fethettiğini söyledi. **Hayber**, Allah'ın Rasûlüne (s.a.s) fey olarak verdiklerinden olup Rasûlüllah (s.a.s) onu, beşe böldükten sonra Müslümanlar arasında taksim etti. Hayberliler, topraklarını bırakıp gitmek üzere kalelerinden çıktılar. Bu sırada Rasûlüllah (s.a.s), yarıcılıkla ortaklık yapmayı onlara teklif etti. Onlar da bunu kabul ettiler.

83. Abdula'lâ b. Hammad en-Nersî → Hammad b. Seleme → 'Ubeyd b. Ömer → Nâfi' ve İbn Ömer yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s) **Hayber** halkına geldi; kendileriyle savaştı ve onları kalelerine sığınmaya zorladı; topraklarını ve hurmalıklarını zaptetti; sonunda Hz. Pey-

gamber, onlarla, hayatlarını bağışlamak, **Hayber**'i terk etmek, binekleriyle taşıyabilecekleri malları kendilerine; altın, gümüş ve zırhları ise Rasûlüllah'a (s.a.s) ait olmak üzere anlaşma yaptı. Anlaşma sırasında Hayberlilere, Müslümanlardan hiçbir şey saklamamaları; sakladıkları taktirde kendilerine himaye hakkı tanınmayacağı ve anlaşmanın hükümsüz kalacağı bildirildi. Yahudiler, içinde Huyeyy b. Ahtab'ın mal ve mücevherleri bulunan bir tulumu sakladılar. Huyeyy, Benî Nadîr Yahudileri **Medine**'den çıkarıldıklarında bu tulumu **Hayber**'e götürmüştü. Rasûlüllah (s.a.s) Huyeyy daha önce öldürüldüğü için, Sa'ye b. Amr'a: "**Benî Nadir** tarafından Huyeyy'in getirdiği tuluma ne oldu?" diye sordu. O, "savaşlar ve masraflar sonucu bitti" şeklinde cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Az bir vakit geçti ve çok mal vardı" diyerek verilen cevabın doğru olmadığını ifade ettikten sonra Sa'ye'yi, cezalandırmak üzere ez-Zübeyr'e havale etti. Bunun üzerine Sa'ye: "Huyeyy'in şu harabede dolaştığını gördüm" dedi. Müslümanlar da gösterilen yere gittiler ve tulumu buldular.

Rasûlüllah (s.a.s), Ebû'l-Hukayk'ın iki oğlunu öldürttü; bunlardan birisi, Huyeyy'in kızı Safiyye'nin kocası idi. Hz. Peygamber onların kadınlarını, çoluk ve çocuklarını esir aldı; anlaşmayı bozdukları için de mallarını taksim etti ve kendilerini **Hayber**'den sürüp çıkarmak istedi .Bunun üzerine Hayberliler: "Bizi, bu topraklarda bırak da buraları işlemeye eskisi gibi devam edelim" dediler. Çünkü Rasûlüllah (s.a.s) ve ashabının, bu toprakların işlenmesini yapacak işçileri ve bizzat kendilerinin de bu topraklarda çalışacak vakitleri yoktu. Bundan dolayı Rasûlüllah (s.a.s), her ekilenin ve yetişen hurmanın yarısı ile Hz. Peygamber'in uygun göreceği bazı şeylerin alınması karşılığı Hayberlileri yerlerinde bıraktı.

Abdullah b. Revâha, her yıl **Hayber**'e gelir; yetişen mahsûlü takdir eder, sonra yarısını onlardan alırdı. Hayberliler, Abdullah'ın takdirdeki aşırı hassasiyetini Rasûlüllah'a (s.a.s) şikâyet ettiler. Ayrıca Abdullah'a rüşvet teklif ettiklerinde o şöyle dedi:

"Ey Allah'ın düşmanları! Bana haram mı yedirmek istiyorsunuz? Allah'a yemin ederim ki, benim için insanların en sevgilisi olan bir zatın katından size geldim; buna karşılık sizin topluluğunuzdan ise, maymun ve domuzlardan daha fazla nefret duymaktayım. Fakat, size karşı olan nefretim ve ona karşı olan sevgim, beni, hiçbir zaman size karşı adaletsizliğe sürüklemeyecektir." Bunun üzerine Hayberliler: "Gökler ve yer, adaletle kâimdir" diye karşılık verdiler.

İbn Ömer'in dediğine göre Rasûlüllah (s.a.s), Huyeyy'in kızı Safiyye'nin gözünde bir morluk görünce: "Ey Safiyye! Bu morluk neden oldu?" diye sordu. Safiyye: "Ebû'l-Hukayk'ın oğlunun kucağında uyuyordum; rüyamda, kucağımda sanki ayın bulunduğunu gördüm ve uyandığımda bunu ona anlatınca: "Sen, **Yesrib** hakimini mi istiyorsun?" diye bana bir tokat vurdu. Halbuki o günlerde, Rasûlüllah (s.a.s), kocamı, babamı ve kardeşimi öldürmüş olduğundan, benim en çok nefret ettiğim bir kimseydi" diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Safiyye'den özür diledi ve kendisine şunları söyledi: "Senin baban, bana karşı Arapları tahrik etti, şunları şunları yaptı, sonunda bu karar da benden çıktı."

Yine İbn Ömer'in dediğine göre, Rasûlüllah (s.a.s), **Hayber** mahsulünden, hanımlarından her birine, her yıl, seksen vesk hurma, yirmi vesk arpa veriyordu.

Nâfi'nin dediğine göre, Ömer b. el-Hattab'ın hilafeti zamanında Hayberliler, Müslümanlar arasında bozgunculuk yaptılar; Müslümanları aldattılar ve Ömer'in oğlunu bir evin damından atmak suretiyle iki elini kırdılar. Bunun üzerine Ömer **(r.a.), Hayber'i, Hudeybiye**'de bulunmuş ve **Hayber** Savaşı'na katılmış olan Müslümanlar arasında taksim etmiştir.

84 el-Hüseyin b. el-Esved → Yahya b. Âdem → Ziyad el-Bekkâî → Muhammed b. İshak ve Abdullah b. Ebî Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s) Hayberlileri, **el-Vatîh** ve **Sülâlim** adlı iki kalelerinde kuşattı. Yenileceklerini anlayınca Hz. Peygamber'den, **Hayber**'den gitmelerine izin vermesini ve canlarını bağışlamasını istediler. O da bunu kabul etti. Esasen o sırada Rasûlüllah (s.a.s), bu iki kale dışındaki **eş-Şıkk, en-Natat, el-Ketîbe** ve diğer bütün kalelerini ve mallarını ele geçirmiş bulunuyordu.

85. el-Hüseyin b. el-Esved → Yahya b. Âdem → Abdüsselam b. Harb → Şu'be ve el-Hakem yoluyla rivayet edilmiştir:

Abdurrahman b. Ebî Leylâ, Yüce Tanrı'nın ***"Onlara yakın bir fetih bahşetmiştir"***(Fetih Suresi, 18) ayetindeki müjdelenen fethin **Hayber** fethine, ve ***"Sizin takdir edemediğiniz başka ganimetler"***(Fetih Suresi, 21) ayetinin de Sasânî ve Bizans fetihlerine işaret ettiğini rivayet etmiştir.

86. Amr en-Nâkıd → Yezîd b. Harun → Yahya b. Sa'îd ve Buşeyr b. Yesar yoluyla rivayet edilmiştir:

Hz. Peygamber (s.a.s), **Hayber** topraklarını otuz altı parçaya taksim etti ve her parçayı da yüz hisseye ayırdı. Toprakların yarısını, beklenmeyen hadiseler ve ani ihtiyaçları için ayırdı; diğer yarısını da Müslümanlar arasında taksim etti. Bu taksimde Rasûlüllah'ın (s.a.s) hissesi, **eş-Şıkk** ve **en-Natat** kaleleri ile bunlarla beraber ele geçen diğer topraklardı. Hz. Peygamber'in ihtiyaç için ayırdıkları ise, **el-Ketîbe** ve **Sülâlim** kaleleri idi. Bu topraklar eline geçtiği sırada, Rasûlüllah'ın (s.a.s), toprakta çalışacak yeterli sayıda işçisi bulunmadığından dolayı o, bunları, mahsûlün yarısı karşılığı ekip biçmeleri için Yahudilere bıraktı. Rasûlüllah (s.a.s) ve Ebû Bekir'in hayatlarında **Hayber** toprakları bu durumdaydı. Ömer halife olunca, Müslümanların elindeki mal çoğaldı ve toprak işlerinde beceri kazandılar; bunun üzerine Ömer, Yahudileri **Şam**'a sürdü ve toprakları Müslümanlar arasında taksim etti.

87. Bekir b. el-Heysem → Abdürrazzak → Ma'mer ve ez-Zührî yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s) **Hayber**'i fethettiğinde ganimetin beşte bir hissesi, **el-Ketîbe** kalesiydi. **eş-Şıkk, en-Natat, Sülâlim** ve **el-Vatîh** kaleleri ise Müslümanların olmuştu. Hz. Peygamber bu toprakları, yarıcılıkla Yahudilerin elinde bıraktı. Hz. Peygamber Allah'ın bu topraklardan verdiği mahsûlü, Müslümanlar arasında taksim ediyordu. Bu durum, Ömer'in, hisselerine göre Müslümanlar arasında bu toprakları dağıtmasına kadar devam etti.

88. Ebû 'Ubeyd → Ali b. Ma'bed → Ebû'l-Muleyh ve Meymun b. Mihran yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), yirmi ile otuz gün arasında Hayberlileri kuşattı.

89. el-Hüseyin b. el-Esved → Yahya b. Âdem → Hammad b. Seleme → Yahya İbn Sa'îd ve Buşeyr b. Yesar yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), **Hayber** topraklarını otuz altı hisseye ayırdı; bunlardan on sekiz hisse, Hz. Peygamber'in ödemesi gereken haklar ile toplu ihtiyaçlar ve gelen

heyetler için kullanılmak üzere Rasûlüllah'a (s.a.s); geri kalan on sekiz hisse de, her hisse yüz kişiye ait olmak üzere dağıtılmıştır.

90. el-Hüseyin → Yahya b. Âdem → Abdusselam b. Harb → Yahya b. Sa'îd ve Buşeyr b. Yesar yoluyla rivayet edilmiştir:

Hayber ganimetleri otuz altı hisseye bölünmüştür. Bu hisselerin her biri, yüz hisse kabul edildi. Bunlardan on sekiz hisse, Müslümanlara verildi ve onlar kendi aralarında bunu taksim ettiler; Rasûlüllah'a (s.a.s), diğer Müslümanlar gibi bundan bir hisse verildi. Diğer on sekiz hisse ise, Hz. Peygamber'e misafir gelenlerle heyet mensuplarına ve diğer ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere Rasûlüllah'a (s.a.s) verildi.

91. Amr en-Nâkıd → el-Hüseyin b. el-Esved → Veki' b. el Cerrah → el-Ömerî → Nâfî ve İbn Ömer yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), İbn Revaha'yı **Hayber**'e gönderdi. O, önce hurma mahsûlünü takdir edip ikiye böldükten sonra Yahudileri, istediklerini almakta serbest bıraktı. Bunun üzerine Yahudiler: "Bu, hakkaniyete uygun bir taksimdir ve gökler ve yer bununla kâimdir" dediler.

92. İshak b. Ebî İsrail → el-Haccac b. Muhammed → İbn Cüreyh ve **Medine** *ehlinden bir kimse yoluyla rivayet edilmiştir:*

Hz. Peygamber (s.a.s) Ebû'l-Hukaykoğulları'yla, hazinelerini saklamamak şartıyla anlaşma yapmıştı. Halbuki onlar, hazinelerini gizlediklerinden kanları helâl oldu.

93. Ebû 'Ubeyd → Ali b. Ma'bed → Ebû'l-Muleyh ve Meymun b. Mihran yoluyla rivayet edilmiştir:

Hayberliler, kaledeki her şey Rasûlüllah'a (s.a.s) ait olmak şartıyla, kendileri, kadın ve çocukları için eman almışlardı. Kalede, Rasûlüllah'a (s.a.s) son derece düşman olan bir aile bulunmaktaydı. Hz. Peygamber onlara: "Ben, sizin Allah'a ve O'nun Elçisine olan düşmanlığınızı bilmekteyim. Bu durum, sizin dostlarınıza verdiğim emanı, size de vermemi asla engellemeyecektir. Ancak, benden herhangi bir şey saklarsanız, kanlarınızı akıtmak bana helal olur" dedi. Daha sonra Hz. Peygamber onlara: "Kap kaçaklarınıza ne oldu?" diye sordu. Onlar "savaşlarımız sırasında bunları bitirdik" diye cevap verdiler. Onların cevabına inanmayan Hz. Pey-

gamber, ashabına arama yapmalarını emretti; onlar da, kap kaçakların saklandığı yere geldiler ve bunları buldular. Bunun üzerine onların boyunları vuruldu.

94. Amr en-Nâkıd → Muhammed b. es-Sabah → Huşeym → İbn Ebî Leyla → el-Hakem b. Uteybe → Mıksem ve İbn Abbas yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), mahsûlü yarı yarıya taksim edilmek şartıyla, toprakları ve hurmalıklarıyla beraber **Hayber**'i, halkına bırakmıştır.

95. Muhammed b. es-Sabah → Hüşeym b. Büşeyr → Davud b. Ebî Hind ve eş-Şa'bî yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), yarıcılık karşılığında **Hayber**'i, halkına bırakmıştı. Hurmaları ayırmak için, Abdullah b. Revâha'yı göndermişti. Abdullah, tespitini yapmış ve mahsulü ikiye ayırdıktan sonra, istedikleri parçayı almak hususunda Hayberlileri serbest bırakmıştı. Yahudiler, onun bu davranışı üzerine; "Gökler ve yer, bu adaletle kâimdir" demişlerdi.

96. Ebû Yusuf'un bazı arkadaşları → Ebû Yusuf → Müslim el-Aver ve Enes yoluyla rivayet edilmiştir:

Abdullah b. Revâha, Hayberlilere şu teklifte bulunmuştur: "Eğer kabul ederseniz, mahsulü ben ikiye ayırayım ve sizi, istediğinizi almakta serbest bırakayım; veya mahsulü siz ikiye ayırınız ve beni, istediğimi almakta serbest bırakınız." Bunun üzerine Hayberliler: "Gökler ve yer, bu adaletle kâimdir" demişlerdir.

97. el-Kâsım b. Sellam → Abdullah b. Salih el-Mısrî → Leys b. Sa'd → Yunus b. Yezîd ve ez-Zührî yoluyla rivayet edilmiştir:

Hz. Peygamber (s.a.s) **Hayber'i,** zorla, savaştan sonra fethetmişti. Bundan dolayı elde edilen ganimetleri beşe böldü ve beşte dördünü Müslümanlar arasında taksim etti.

98. Abdula'lâ b. Hammad en-Nersî → Mâlik b. Enes ve İbn Şihab yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "**Arap Yarımadası**'nda iki din birarada bulunmayacaktır." Ömer b. el-Hattab (r.a.) bu hadisi Hz. Peygamber'in söyleyip söylemediğini inceledi. Sonunda, Rasûlüllah'ın (s.a.s), **Arap Yarımadası**'nda iki din birarada bulunmayacaktır, hadisini söylemiş olduğunu kesin ve inandırıcı delilleriyle tesbit edince, **Hayber** Yahudilerini sürüp çıkardı.

99. el-Velîd b. Salih → el-Vâkıdî ve onun şeyhleri yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), **Hayber**'deki hissesinden, ailesinin ihtiyacını karşılardı; hanımlarından her birine seksen vesk hurma ve yirmi vesk arpa ayırırdı. Amcası el-Abbas b. Abdilmuttalib'e (r.a.) ikiyüz vesk; Ebû Bekir, Ömer, Hasan ve Hüseyin ile başkalarına da verirdi. Ayrıca el-Muttalib b. Abdimenafoğulları'na da belli miktarda yiyecek vermişti. Hz. Peygamber, bütün bunları yazıyla kesin bir şekilde tesbit etmişti.

100. el-Velîd → el-Vâkıdî → Eflah b. Humeyd ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. Abdilaziz beni, **el-Ketîbe**'ye gönderdi. Biz, yiyecek alanların varislerine hisselerini verirdik ve bizim elimizde onların listeleri vardı.

101. Muhammed b. Hatim es-Semîn → Cerir b. Abdilhamîd → Leys ve Nâfi' yoluyla rivayet edilmiştir:

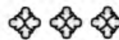
Rasûlüllah (s.a.s) **Hayber**'i, yarıcılıkla halkına vermiştir. **Hayber**, Rasûlüllah'ın (s.a.s) ve Ebû Bekir'in hayatları ile Ömer'in hilafetinin başlarında onların elindeydi. Bir gün Abdullah b. Ömer, bir iş için Hayberlilerin yanına gitti; geceleyin kendisine suikast düzenlediler Bunun üzerine Ömer, onları **Hayber**'den çıkardı ve **Hayber** Savaşı'na katılan Müslümanlara toprakları dağıttı. Hz. Peygamber'in (s.a.s) hanımlarına da hisse ayırdı ve kendilerine: "Sizlerden, isteyeniniz mahsûl, isteyeniniz toprak alsın; hisseleri, varislerine de kalacaktır" dedi.

102. el-Hüseyin b. el-Esved → Ebû Bekr b. Ayyaş → el-Kelbî → Ebû Salih ve İbn Abbas yoluyla rivayet. edilmiştir:

Hayber toprakları binbeşyüzseksen hisseye taksim olunmuştu. Bu binbeşyüzseksen kişiden binbeşyüzkırkı **Hudeybiye**'ye katılanlardandı; Cafer b. Ebî Talib ile **Habeşistan**'dan gelenler kırk kişiydi.

103. el-Hüseyin b. el-Esved → Yahya b. Âdem → Ebû Muaviye → Hişam b. 'Urve ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s) **Hayber**'de, hurmalık ve ağaçları bulunan bir toprağı ez-Zübeyr'e ikta yoluyla vermişti.

FEDEK

104. Râvilerin dediklerine göre:

Rasûlüllah (s.a.s), **Hayber**'den dönerken, Ensâr'dan Muhayyısa b. Mes'ud'u, **Fedek** halkını İslam'a davet etmek için gönderdi. Fedeklilerin başkanı, Yahudi Yuşa b. Nûn idi. Fedekliler, topraklarıyla birlikte yurtlarının yarısı karşılığında Rasûlüllah (s.a.s) ile anlaşmak istediler. Hz. Peygamber, onların bu teklifini kabul etti. Böylece **Fedek**'in yarısı yalnızca Rasûlüllah'a (s.a.s) ait oldu. Çünkü Müslümanlar, **Fedek** için ne at ve ne de deve sürmüşlerdi. Hz. Peygamber, **Fedek**'ten elde edilen geliri, yolcu ve misafirler için harcıyordu. (**Fedek** halkı, **Hicaz** Yahudilerini sürgün eden Ömer b. el-Hattab'ın (r.a.) halifeliğine kadar yerlerinde kaldı. Hz. Ömer, Ebû'l-Heysem Mâlik b. et-Teyyihan (veya en-Neyyihan) ile Ensâr'dan Sehl b. Ebî Hayseme ve Zeyd b. Sâbit'i **Fedek**'e gönderdi. Bunlar, **Fedek** topraklarının yarısının değerini adaletle tesbit ettiler. Hz. Ömer de bu miktarı Yahudilere ödedi ve onları **Şam** taraflarına sürdü.

105. Sa'îd b. Süleyman → el-Leys b. Sa'd ve Yahya b. Sa'îd yoluyla rivayet edilmiştir:

Fedek halkı, topraklarının ve hurmalıklarının yarısı karşılığında Rasûlüllah (s.a.s) ile anlaşmışlardır. Ömer, onları sürmek istediği zaman, hurmalıkları ile topraklarının payını tesbit edecek kimseler gönderdi ve kıymetini onlara ödedi.

106. Bekir b. el-Heysem → Abdürrezzak → Ma'mer ve ez-Zühri yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab, **Fedek** halkına, toprak ve hurmalıklarının yarısının kıymetini vermişti.

107. el-Hüseyin b. el-Esved → Yahya b. Âdem → İbn Ebî Zaide → Muhammed b. İshak → ez-Zührî → Abdullah b. Ebî Bekir ve Muhammed b. Mesleme'nin çocuklarından bir kısmı yoluyla rivayet edilmiştir:

Hayber halkının bir kısmı kalelerine sığınmışlar ve Rasûlüllah'tan (s.a.s) canlarının bağışlanmasını ve **Hayber**'den uzaklaştırılmalarını istemişti. **Fedek** halkı bunu işitince, aynı şartlarla kalelerinden çıktılar. **Fedek,** yalnızca Rasûlüllah'a (s.a.s) aitti. Çünkü Müslümanlar, **Fedek** için ne at ve ne de deve sürmüşlerdi.

108, el-Hüseyin → Yahya b. Âdem → Ziyad el-Bekkâi → Muhammed b. İshak ve Abdullah b. Ebî Bekir yoluyla yukarıdaki haberin bir benzeri rivayet edilmiştir.

Ancak, Hz. Ömer'in kıymetlendirmek için **Fedek**'e gönderdikleri arasında, Muhayyısa b. Mes'ud'un da bulunduğu ilave edilmiştir.

109. el-Hüseyin → Yahya b. Âdem → İbrahim b. Humeyd → Usâme b. Zeyd → İbn Şihab ve Mâlik b. Evs b. el-Hadsan yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer (r.a.) şöyle demişti: Rasûlüllah'ın (s.a.s) üç safiyy'i vardı; bunlardan **Benî Nadîr** malları, Hz. Peygamber'in ani ihtiyaçları için ayrılmıştı. Hz. Peygamber **Hayber** topraklarını üç kısma bölmüştü. **Fedek** ise, misafir ve yolculara tahsis edilmişti.

110. Abdullah b. Salih el-İclî → Safvan b. İsa → Usâme b. Zeyd → İbn Şihab ve 'Urve b. ez-Zübeyr yoluyla rivayet edilmiştir:

Hz. Peygamber'in (s.a.s) hanımları, **Hayber** ve **Fedek**'teki Rasûlüllah'ın (s.a.s) hisselerinden miraslarını istemek üzere Osman b. Affan'ı, Ebû Bekir'e gönderdiler. Bunun üzerine Âişe kendilerine şunları söyledi: Allah'tan korkmuyor musunuz? Sizler, Rasûlüllah'ın (s.a.s) şu sözlerini işitmediniz mi? "Biz Peygamberler miras bırakmayız. Bizim bıraktıklarımız sadakadır. (Allah için sarf edilir). Bu mallar, Muhammed'in ailesinin ani ihtiyaçları ve misafirleri için sarf edilir. Ben öldükten sonra bu mallar, benden sonra iş başına geçen kimsenin tasarrufundadır." Hz. Peygamber'in hanımları, bu sözler üzerine isteklerinden vazgeçtiler.

111. Ahmed b. İbrahim ed-Devrakî → Safvan b. İsa ez-Zührî → Usâme → İbn Şihab ve 'Urve yoluyla yukarıdaki haberin aynısı rivayet edilmiştir.

112. İbrahim b. Muhammed → Ar'ara → Abdürrezzak → Ma'mer ve Kelbî yoluyla rivayet edilmiştir:

Ümeyyeoğulları (Emeviler), **Fedek**'i kendilerine safiyy yaptılar (aldılar) ve böylece Rasûlüllah'ın (s.a.s) **Fedek**'e ait uygulamasını (sünnetini) değiştirdiler. Ömer b. Abdilaziz (r.a.) halife olunca **Fedek**'i eski haline iade etti.

113. Abdullah b. Meymun el-Mukettib → el-Fudayl b. İyad → Mâlik b. Cavene ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Fatıma, Ebû Bekir'e: "Rasûlüllah (s.a.s) **Fedek**'i bana ayırdı, bunu bana ver! dedi. Kendisine Ali b. Ebî Talib şahidlik yaptı. Ebû Bekir kendisinden bir şahid daha isteyince Ümmü Eymen, ona şahid oldu. Bunun üzerine Ebû Bekir: "Ey Rasûlüllah'ın kızı! İki erkek veya bir erkek iki kadından az kimselerin şahidliğinin caiz olmadığını bilirsin!"deyince Fatıma çekilip gitti.

114. Ravh el-Kerâbîsî → Zeyd b. el-Hubab → Hâlid b. Tahman ve Ravh'ın Cafer b. Muhammed olduğunu zannettiği birisi yoluyla rivayet edilmiştir:

Fatıma (r.a.) Ebû Bekir'e (r.a.): "**Fedek**'i bana ver, çünkü Resûlüllah (s.a.s) onu bana vermişti" deyince Ebû Bekir kendisinden delil istedi. Bunun üzerine Fatıma, Ümmü Eymen ile Hz. Peygamber'in (s.a.s) azadlısı Rebah'ı getirdi ve onlar da kendisine şahidlik yaptılar. Ancak Ebû Bekir: "Bu hususta, yalnızca bir erkek ile iki kadının şahidliği caiz olur"dedi.

115. İbn Âişe et-Teymî → Hammad b. Seleme → Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî → Ebû Salih Bâzam ve Ümmü Hâni yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah'ın (s.a.s) kızı Fatıma, Ebû Bekir es-Sıddık'ın (r.a.) yanına geldi ve ona: "Sen öldüğünde sana kim varis olur?"diye sordu. Ebû Bekir: "Evladım ve ailem" diye cevap verdi. Bunun üzerine Fatıma: "O halde sana ne oluyor da, Rasûlüllah'a (s.a.s) bizden başkasını vâris yapıyorsun?" dedi. Buna karşılık Ebû Bekir: "Ey Rasûlüllah'ın kızı! Allah'a yemin ederim ki ben, babandan ne altın ne gümüş ne şu ne bu miras aldım"dedi. Fatıma ise: "**Hayber**'deki hisselerimiz ve **Fedek**'teki sadakalarımıza ne oldu?"deyince Ebû Bekir: "Ey Rasûl'un kızı Ben Rasûlüllah'ın (s.a.s), bunlar, Allah'ın hayatta iken bana yedirdiği bir lokmadır; ben öldükten sonra bunlar, Müslümanların ortak malıdır, dediğini işittim" diye cevap vermişti.

116. Osman b. Ebî Şeybe → Cerir b. Abdilhamid ve Muğire yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. Abdilaziz, Ümeyyeoğulları'nı topladı ve şöyle dedi: **Fedek**, Hz. Peygamber'e (s.a.s) aitti; O, buranın gelirlerini ihtiyaçlarına sarf eder, yer, Haşimoğulları'nın fakirlerine verir, onların kızlarını ve dullarını evlendirirdi. Fatıma,

Fedek'in kendisine bağışlanmasını ondan istedi; fakat Hz. Peygamber kabul etmedi. Hz. Peygamber vefat ettikten sonra Ebû Bekir, **Fedek**'i Hz. Peygamber'in yaptığı gibi idare etti, sonra Ömer halife olunca da aynı şekilde hareket etti. Sizleri şahit gösteriyorum ki ben, **Fedek'i** eski haline getirdim.

117. Süreyc b. Yunus → İsmail b. İbrahim → Eyyüb ve ez-Zührî yoluyla rivayet edilmiştir:

"Bu yerler için siz ne at ve ne de deve sürdünüz..."(Haşr, 6) Yüce Allah'ın bu ayeti hakkında ez-Zührî, bu yerlerin **Arap köyleri (Kura Arabiyye)**, yani **Fedek** ve diğer yerler olduğunu, bunların Rasûlüllah'a (s.a.s) ait olduğunu söylemişti.

118. Ebû 'Ubeyd → Sa'îd b. Ufeyr ve Mâlik b. Enes (Ebû 'Ubeyd, Mâlikin ez-Zührî'nin adını anıp anmadığını bilmiyorum demiştir) yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, **Hayber** Yahudileri'ni yerlerinden sürgün etti; onlar da **Hayber**'den çıktılar. **Fedek** Yahudileri'ne gelince, **Fedek** toprağının ve meyvelerinin yarısı onlarındı; çünkü Rasûlüllah (s.a.s) kendileriyle bu şekilde anlaşmıştı. Ömer, meyve ve topraklarının yarısına karşılık, kendilerine altın, gümüş ve deve semeri ödedikten sonra onları **Fedek**'ten çıkarmıştı.

119. Amr en-Nâkıd → el-Haccac b. Ebî Meni' er-Rusafî, babası ve Ebû Burkan yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. Abdilaziz halife olunca okuduğu hutbede şunları söylemişti:

Fedek, Allah'ın Elçisi'ne verdikleri yerlerden olup Müslümanlar bunun için ne at ve ne de deve sürmüşlerdir.

Fatıma *(Allah ona rahmet eylesin)*, **Fedek'i** babasından istedi. Hz. Peygamber: "Senin bunu benden istemen benim de sana vermem doğru değildir" buyurdu. Hz. Peygamber **Fedek**'in gelirlerini, yolcular ve misafirlere sarfederdi. Sonra Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali (Allah onlardan razı olsun) halife olduklarında, **Fedek**'in gelirlerini, Rasûlüllah'ın (s.a.s) sarfettiği yere harcamışlardır. Muaviye halife olunca **Fedek**'i, Mervan b. Hakem'e ikta olarak verdi. Mervan, **Fedek**'i, babam (Ömer b. Abdilaziz'in) ile Abdülmelik'e bağışladı. Böylece **Fedek**, benim (Ömer b. Abdilaziz), el-Velîd ve Süleyman'ın oldu. el-Velîd halife olunca, **Fedek**'teki payını istedim; o da bana bağışladı. Süleyman'dan da **Fedek**'teki payını istedim; o

da bana bağışladı. Sonunda **Fedek**'in tamamı benim oldu. **Fedek**, benim sahip olduklarımın en değerlisi idi. Şahit olunuz ki ben, **Fedek**'i eski haline döndürdüm.

210 yılında, Mü'minlerin Emiri el-Memun Abdullah b. Harun er-Reşid, **Fedek**'in Fatıma evladına verilmesini emretti. Bu konuda **Medine** valisi Kusem b. Cafer'e şu mektubu yazdı:

"Allah'a hamd, Hz. Peygamber'e salat ve selamdan sonra: Allah'ın dini, O'nun Elçisi'nin (s.a.s) halifeliği ve kendisine akrabalığı dolayısıyla Mü'minlerin Emiri, Hz. Peygamber'in sünnetine uymaya, emirlerini yerine getirmeye, bağışta bulunduklarını sahiplerine vermeye, sadaka verdiklerine yardım etmeye başkalarından daha lâyıktır. Bundan dolayı sen de (valisine hitap), Hz. Peygamber'in bağışladıklarına ve sadaka verdiklerine vermeye devam et! Mü'minlerin Emiri'nin başarısı, Allah'ın yardım ve korumasıyladır. Onun rağbeti ise, Allah'a yaklaştıran işleredir.

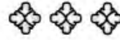
Rasûlüllah (s.a.s) **Fedek**'i, kızı Fatıma'ya vermiş ve ona tasadduk etmişti. Onun bu bağışını açık bir şekilde herkes biliyordu. Rasûlüllah'ın (s.a.s) ailesi arasında bu hususta bir ayrılık bulunmuyordu. Fatıma da, **Fedek**'in kendisine tasadduk edilenden başkasına ait olmadığını iddia ederdi. Bundan dolayı Mü'minlerin Emiri, **Fedek**' in Fatıma'nın mirasçılarına iade ve teslim edilmesi görüşündedir. O bu kararı ile hak ve adaleti yerine getirmek suretiyle Allah'a ve Rasûlüllah'a (s.a.s) yakınlaşmayı; Hz. Peygamber'in emir ve sadakasının yerine getirilmesini esas almış bulunmaktadır. Ayrıca o, bu hususun Divan defterlerine tescil edilmesini ve valilerine mektuplarla bildirilmesini emretmişti.

Hz. Peygamber (s.a.s) vefat ettikten sonra, şayet her yıl hac mevsiminde, Hz. Peygamber'in bir kimseye verilmiş sadaka, bağış ve benzeri şeylerinin bulunup bulunmadığı ilan edilseydi böyle bir kimsenin sözü kabul edilir ve Hz. Peygamber'in vadettiği şey ona verilirdi. Bu bakımdan, Rasûlüllah'ın (s.a.s) kendisine verdiği şeyler konusunda Fatıma, sözü tasdik edilmeye layık olan kimselerin ilki olmak gerekir. Bunun için Mü'minlerin Emiri, kendisinin azadlısı olan el-Mübarek et-Taberî'ye mektup yazıp, bütün hak ve hukuku, köleleri ve gelirleri gibi şeylerin hepsiyle birlikte **Fedek**'in tamamını Rasûlüllah'ın (s.a.s) kızı Fatıma'nın varislerine geri vermeyi emretti. Ayrıca, Mü'minlerin Emiri'nin Ehl-i Beyt adına görevlendirdiği Muhammed b. Yahyâ b. el-Hüseyin b. Zeyd b. Ali b. el-Hüseyin b. Ali b. Ebî Talib ile Muhammed b. Abdillah b el-Hasan b. Ali b el-Hüseyin b. Ali b. Ebî Talib'e **Fedek**'i teslim etmesini istedi.

Ey Kusem! Mü'minlerin Emiri'nin bu kararının Allah'ın kendisine itaat volunda ona bir ilhamı, Allah'a ve O'nun Elçisi'ne (s.a.s) yakınlaşması için Tanrı'nın ona bahşettiği bir başarısı bil! Ve bu durumu, yanındakilere de bildir. Ey Kusem! el-Mübarek et-Taberî'ye nasıl davranıyorsan Muhammed b. Yahya ile Muhammed b. Abdillah'a da aynı şekilde davran; **Fedek**'in imar ve ıslahı, gelirinin çoğalması gibi hususlarda inşaallah onlara yardım et! Selamlarımla."

Bu emir, Zilkade ayının 2'si 210 yılında yazıldı.

el-Mütevekkilalallah *(Allah ona rahmet eylesin)* halife olduğu zaman, **Fedek'i** el-Memun *(Allah ona rahmet eylesin)* zamanından önceki durumuna iade edilmesini emretti.

VÂDİ'L-KURÂ VE TEYMÂ

120. Râvilerin dediklerine göre:

Rasûlüllah (s.a.s), **Hayber** Savaşı'ndan sonra **Vâdi'l-Kurâ**'ya geldi ve halkını İslam'a davet etti. Onlar bu daveti kabul etmediler ve savaştılar. Rasûlüllah (s.a.s) burayı savaş yoluyla fethetti. Allah buranın halkının mallarını Hz. Peygamber'e ganimet olarak verdi. Müslümanlar, onlardan pek çok ticaret malı ve eşyayı ele geçirdiler. Rasûlüllah (s.a.s) bunları beşe bölmek suretiyle taksim etti. Hurmalıkları ve araziyi Yahudilerin elinde bıraktı. Kendilerine, Hayberliler'e yaptığı gibi yarıcılıkla muamele yaptı. Rivayet edildiğine göre Ömer, bu Yahudileri de yurtlarından sürüp çıkarttı ve hurmalıklarla araziyi, bu savaşa katılanlar arasında taksim etti. Bir başka rivayete göre Ömer, **Vâdi'l-Kurâ, Hicaz** sınırları dışında bulunduğundan dolayı buranın Yahudilerini yurtlarından çıkartmamıştı. **Vâdi'l-Kurâ** bugün, **Medine**'ye bağlı ve onun nahiyesidir.

121. İlim adamlarından bazı kimselerin bana haber verdiklerine göre:

Rifâa b. Zeyd el-Cüzâmî, Rasûlüllah'a (s.a.s) Mid'am adlı bir köle hediye etmişti. **Vadi'l-l-Kurâ** Gazvesi esnasında, Rasûlüllah'ın (s.a.s) eşyalarını indirmekte olan bu köleye, kim tarafından atıldığı bilinmeyen bir ok saplandı. Birisi: "Ya Rasûllüllah kölene bir ok isabet etti ve şehîd oldu; Allah rahmet eylesin" deyince Hz. Peygamber: "Hayır! O şehîd olmadı; **Hayber** Gazvesi'nde ganimet malından aldığı aba içinde yanacaktır" buyurdu.

122. Şeyban b. Ferrûh → Ebû'l-Eşheb ve el-Hasan yoluyla rivayet edilmiştir:

Hz. Peygamber'e "Senin genç filan şehîd oldu" denildiğinde: "O, çaldığı aba ile ateşe sürüklenir" buyurdu.

123. Abdülvâhid b. Ğıyâs → Hammad b. Seleme → el-Cerîrî → Abdullah b. Süfyan → Habib b. eş-Şehîd ve el-Hasan yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah'a (s.a.s): "Mübarek olsun, senin genç filan şehîd oldu" denilince: "Hayır, o çaldığı aba içinde ateşe sürüklenir" buyurdu.

124. Râvilerin dediklerine göre:

Teyma halkı, Rasûlüllah'ın (s.a.s) **Vâdi'l-Kurâ** halkını mağlup ettiğini öğrenince kendisiyle cizye ödemek üzere anlaştılar; toprakları kendilerine bırakıla-

rak yurtlarında kaldılar. Rasûlûllah (s.a.s), **Vâdi'l-Kurâ** valiliğine Amr b. Sa'îd b. el-Âsî b. Ümeyye'yi tayin etti. **Mekke** fethinden sonra ise Yezîd b. Ebî Süfyan'ı vali tayin etti. Yezîd, **Teyma**'nın fethedildiği gün Müslüman olmuştu.

125. Abdula'lâ b. Hammad en-Nersî → Hammad b. Seleme → Yahya b. Sa'îd → İsmail b. Hakim ve Ömer b. Abdilaziz yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab, **Fedek, Teyma** ve **Hayber** halklarını yurtlarından çıkardı.

Rasûlüllah'ın (s.a.s) **Vâdi'l-Kurâ** halkıyla yaptığı savaş, 7 yılı Cemâdîlahira ayında olmuştur.

126. el-Abbas b. Hişam el-Kelbî → babası ve dedesi yoluyla rivayet edilmiştir:

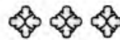
Rasûlüllah (s.a.s), Vâdi'l-Kurâ toprağından bir miktarını Hamza b. Numan b. Hevze el-Uzrî'ye ikta olarak vermişti. Benî Uzre'nin başkanı olan Hamza, **Hicaz** halkından Hz. Peygamber'e (s.a.s) kabilesinin zekatını getiren ilk kimsedir.

127. Kureyş'in azadlısı Ali b. Muhammed b. Abdillah → el-Abbas b. Âmir ve amcası yoluyla rivayet edilmiştir:

Abdülmelik b. Mervan, Yezid b. Muaviye'ye geldi ve şunları söyledi: "Ey Mü'minlerin Emiri! Muaviye, **Vâdi'l-Kurâ**'da bazı Yahudilerden bir arazi satın almış ve onu ektirmişti. Sen bu toprakla meşgul olmadığın için geliri azalmıştır. Bundan dolayı, senin için ehemmiyeti olmayan bu toprağı, ikta yoluyla bana ver."- Bunun üzerine Yezid:

"Biz, büyük şeyleri vermekte pintilik etmiyoruz; küçük şeyler için de aldatılmıyoruz" deyince Abdülmelik: "Ey Mü'minlerin Emiri! Bu toprağın geliri şu kadardır..." diyerek karşılık verince Yezid:

"O toprak senin olsun" dedi. Abdülmelik vali olunca Yezid şunları söyledi: "Denildiğine göre, bizden sonra Abdülmelik halife olacakmış; eğer bu doğru çıkarsa, biz kendisine rüşvet vermiş; yalan çıkarsa ona bağışta bulunmuş oluruz."

MEKKE

128. Râvilerin dediklerine göre:

Rasûlüllah (s.a.s) Hudeybiye yılında Kureyş ile andlaştı; andlaşmanın esaslarını şu şekilde yazdı:

- İsteyen Muhammed (s.a.s) ile, isteyen Kureyş ile andlaşabilir.

- Rasûlüllah'ın (s.a.s) ashabından birisi Kureyş'e iltihak ederse, Kureyşliler onu geri vermeyeceklerdir. Buna karşılık Kureyşliler'den veya onların müttefiklerinden birisi Hz. Peygamber'e iltihak ederse, Hz. Peygamber o kimseyi Kureyşliler'e geri gönderecektir.

Bu andlaşma üzerine Kinâne kabilesinden bazı kimseler: "Biz Kureyş'in himayesine gireceğiz ve yardımlarına sığınacağız" dediler. Huza'a kabilesi ise: "Biz de Muhammed'in himayesine gireceğiz ve ona sığınacağız" dedi. Esasen Abdulmuttalib ile Huza'a kabileleri arasında eski bir andlaşma vardı. Bu andlaşma hakkında Amr b. Salim b. Hasîra el-Huzâî şu beyti söylemiştir:

"Allah'ım bizim babamızla onun babası arasında bir andlaşma olduğunu Muhammed'e yemin ederek hatırlatıyorum."

Huza'a kabilesinden birisi, Kinâne kabilesinden bir kimsenin Rasûlüllah'ı (s.a.s) hicvettiğini işitince onun üzerine atladı ve kafasını yardı. Bu olay, iki kabile arasında mücadele ve savaşın başlamasına sebep oldu. Kureyş, Kinâne kabilesine yardım etti; Kureyş kabilesinden bazı kimseler Kinânelilerle birlikte Huza'a kabilesine baskında bulundular. Böylece Kureyşliler andlaşmayı bozdular. Huza'a kabilesinden Amr b. Salim b. Hasîra Rasûlüllah'ın (s.a.s) katına geldi ve Hz. Peygamber'den yardım istedi. Bu **Mekke** Savaşı'na davet idi.

129. Uzun bir hadis, Ebû 'Ubeyd el-Kasım b. Sellam → Osman b. Salih → İbn Lehîa → Ebû'l-Esved ve 'Urve yoluyla rivayet edilmiştir:

Kureyşliler, Rasûlüllah (s.a.s) ile andlaştılar. Bu andlaşmaya göre ;

- İki taraf, ihanet etmek ve kılıç çekmekten birbirlerine karşı emin olacaklar.

- Müslümanlardan herhangi bir kimse, hac ve umre için veya **Yemen** ve **Taif**'e gitmek üzere **Mekke**'ye gelirse emniyyette olacaktır. Buna karşılık, **Şam**'a veya

doğuya gitmek için **Medine**'ye uğrayan müşriklerden bir kimse de, aynı şekilde emniyette olacaktır.

Râvinin dediğine göre, bu andlaşmadan sonra Rasûlüllah (s.a.s) Benî Ka'b kabilesiyle; Kureyşliler ise, Benî Kinâne'den olan müttefikleri ile andlaştılar.

130. Abdülvâhid b. Ğıyâs → Hammad b. Seleme → Eyyûb ve İkrime yoluyla rivayet edilmiştir:

Kinâne kabilesinden Benî Bekr, Kureyş ile, Huzâ'a kabilesi de Rasûlüllah'la (s.a.s) ittifak yapmışlardı. Bu ittifaktan sonra, Benî Bekr ile Huzâ'alılar **Arafat**'ta savaştılar. Kureyşliler, silah ve su vermek, ayrıca kendilerini gölgelendirmek suretiyle Benî Bekr'e yardım ettiler. Bunun üzerine Mekkeliler kendi aralarında: "Müslümanlarla yapılan andlaşmayı bozdunuz"; bir kısmı da: "Tanrı'ya and olsun ki biz andlaşmayı bozmadık; çünkü bizzat savaşmadık; yalnızca Benî Bekr'e yardım ettik, su verdik ve kendilerini gölgelendirdik"diye tartıştılar. Sonunda Ebû Süfyan b. Harb'ın yanına varıp: "**Medine**'ye git; andlaşmayı yenile ve aramızı düzelt"dediler. Ebû Süfyan **Medine**'ye geldi, Ebû Bekir'e gitti ve: "Ey Ebû Bekir! Andlaşmayı yenile; aramızı düzelt" dedi. Ebû Bekir: "Ömer ile görüş"dedi. Ömer'e gitti ve kendisine "Andlaşmayı yenile; aramızı düzelt"dedi. Ömer kendisine şöyle dedi: "Allah bu andlaşmanın bağını kopardı, yeni olanı eskitti." Bu cevap üzerine Ebû Süfyan kendisine: "Allah'a yemin ederim ki hiçbir aşiretin şahidinin senden daha kötü olduğunu görmedim"diye karşılık verdi ve Fatıma'nın yanına gitti. Fatıma ona "Ali'ye git" dedi. Ebû Süfyan Ali'nin yanına geldi ve ona da aynı sözleri tekrarlayınca Ali şunları söyledi: "Sen, Kureyş'in şeyhi ve büyüğüsün. Bundan dolayı andlaşmayı kendin yenile ve aramızı düzelt."Bunun üzerine Ebû Süfyan, sağ eliyle sol elini tuttu ve "andlaşmayı yeniledim ve aramızı düzelttim" dedi ve oradan ayrılıp doğruca **Mekke**'ye döndü.

Rasûlüllah (s.a.s): "Ebû Süfyan geldi; fakat işini yapamadan geri dönecektir " buyurmuştu.

Ebû Süfyan **Mekke**'ye dönünce, olanları kendilerine haber verdi. Bunun üzerine Mekkeliler: "Tanrı'ya and olsun ki senden daha ahmak birini görmedik. Sen bize, savaş haberi getirmedin ki tedbir alalım; barış haberi de getirmedin ki emin olalım"dediler.

Huzâ'a kabilesi, Rasûlüllah'ın (s.a.s) katına gelip başlarına gelenlerden şikayet ettiler. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.s): "Ben, iki şehirden -**Mekke** veya **Taif**- birinin üzerine yürümekle emrolundum"buyurdu ve hareket emrini verdi. Ashabı ile yola çıktı ve: "Ey Allahım! Duymalarına engel ol da işitmesinler; biz de onlara aniden baskın yapalım"diye dua etti; süratle ilerledi ve **Merruzzahran**'a indi.

Kureyşliler Ebû Süfyan'a: "**Medine**'ye tekrar git!"demişlerdi. Ebû Süfyan **Merruzzahran**'a varınca ateşler ve çadırlar görmüş ve "bu insanların hali tuhaf; **Arafat**'ta geceleyen hacılara benziyorlar sanki!"diye şaşırmıştı.

Rasûlüllah'ın (s.a.s) süvarileri onu yakalayıp esir almışlar ve Hz. Peygamber'e getirmişlerdi. Bu sırada Ömer geldi ve onu öldürmek istedi. Abbas ona mani oldu. Ebû Süfyan Müslüman oldu ve Rasûlüllah'ın (s.a.s) huzuruna girdi. Sabah namazı vakti gelince halk, namaz kılmak için abdest almak üzere etrafa dağılıp gürültü yapmıştı. Bunun üzerine Ebû Süfyan, Abbas b. Abdilmuttalib'e "Ne oldu da onlar beni öldürmek istiyorlar?"diye sorunca Abbas: "Hayır! Onlar seni öldürmek için değil; fakat namaz kılmak için kalktılar"diye karşılık vermişti. Müslümanlar namaza başladıklarında Ebû Süfyan, Rasûlüllah (s.a.s) rükûa varınca onların da rükûa gittiklerini, secde edince de secde ettiklerini görünce hayret etmiş ve şöyle demişti: "Tanrı adına yemin ederim ki, oradan buradan gelen bu topluluğun bugünkü itaatini, ne cömert Farslılarda ne de yüzyıllarca saltanat süren Romalılarda gördüm.

Abbas: "Ey Allah'ın Elçisi! Beni Mekkelilere gönder de kendilerini İslamiyet'e davet edeyim"diye izin istedi. Hz. Peygamber önce onu gönderdi; sonra geri çevirmek için arkasından bir haberci yolladı ve: "Amcamı bana geri getiriniz; müşrikler onu öldürmesinler"dedi. Fakat Abbas geri dönmeyi kabul etmedi; **Mekke**'ye geldi ve şunları söyledi:

"Ey Millet! Müslüman olunuz, selamete erişiniz, baskına uğradınız, baskına uğradınız. Tehlikeli, güçlü askerlerle çevrildiniz, işte **Mekke**'nin aşağı tarafında Hâlid! Yukarısında ez-Zübeyr ve Muhacirler, Ensâr ve Huzâ'alıların başında Rasûlüllah (s.a.s) Mekkeliler: "Burunları kesilmiş Huzâ'alılar nedir?"diye onları hakîr görmüşlerdi.

131. Abdulvâhid b. Ğıyâs → Hammad b. Seleme → Muhammed b. Amr → Ebû Seleme b. Abdirrahman ve Ebû Hureyre yoluyla rivayet edilmiştir:

Huzâ'alıların sözcüsü Hz. Peygamber'e (s.a.s) gelip şu beyitleri söylemişti:

"Allah'ım! Bizim babamızla onun babası arasında bir andlaşmanın olduğunu Muhammed'e yemin ederek hatırlatıyorum. Allah seni doğru yoldan ayırmasın, bize en iyi şekilde yardım et ve destekle; bize yardım etmeye gelmeleri için Tanrı'nın kullarını davet et."

132. Hammad → Ali b. Zeyd ve İkrime yoluyla rivayet edilmiştir:

Huzâ'alılar, Hz. Peygamber'i (s.a.s) yardıma çağırdıklarında o yıkanıyordu ve "sizin davetinizi kabul etmeye hazırım" diye cevap verdi.

133. el-Vâkıdî ve başkaları şunları dedi:

Kureyşlilerden bazıları, **Mekke**'nin fethi günü silahlandılar ve "Muhammed şehre ancak savaşla girer" dediler. Hâlid b. el-Velid onlarla savaştı. Rasûlüllah (s.a.s) **Mekke**'ye ilk önce girmeyi ona emretmişti. Hâlid, Kureyş'ten yirmi dört, Huzeyl kabilesinden de dört kişiyi öldürmüştü. Bir diğer rivayete göre, onun Kureyşlilerden öldürdüklerinin sayısı yirmi üç kişiydi. Geri kalanları yenilmişler, dağlara sığınmışlar, tepelerine tırmanmışlardı. **Mekke** fethinde, Rasûlüllah'ın (s.a.s) ashabından Kurz b. Câbir el-Fihrî ile Hâlid el-Eş'arî el-Ka'bî şehîd olmuştu. Hişam b. el-Kelbî, Huzâ'a kabilesinden şehîd olan sahabînin Hubeyş el-Eş'ar b. Hâlid el-Ka'bî olduğunu söylemiştir.

134. Şeyban b. Ebî Şeybe el-Ubillî → Süleyman b. el-Muğîre ve Sabit el Bunânî yoluyla rivayet edilmiştir:

Abdullah b. Rabah şunları anlattı: Ramazan ayında, Muaviye'ye heyetler gelmişti. Biz, birbirimizi yemeğe çağırıyorduk. Ebû Hureyre, bizi evine en fazla çağıranımız idi. Birgün yemek hazırlayıp onları davet ettim. Ebû Hureyre bize şunları söyledi: Ey Ensâr topluluğu! Sizinle ilgili olaylardan birini anlatmamı ister misiniz?' dedikten sonra **Mekke** fethini anlatarak sözlerine şöyle devam etti: Rasûlüllah (s.a.s) **Mekke**'ye varıncaya kadar ilerledi. Sonra ordunun iki kanadından birinin başına ez-Zübeyr'i, diğerine Hâlid b. el-Velid'i, zırh ve tolgasız askerlere de Ebû 'Ubeyde b. el-Cerrah'ı geçirdi. Bunlar **Mekke** Ovası'nı tuttular; Rasûlüllah (s.a.s) da süvarilerin başında bulunuyordu. Bu sırada o beni gördü ve: "Ey Ebû Hu-

reyre!" diye seslendi. Ben: "Emrindeyim Ey Allah'ın Elçisi!" dedim. Hz. Peygamber: "Ensâr'ı çağır; yalnızca benim yardımcılarım gelsinler" diye emretti. Ben onları çağırdım; onlar da Hz. Peygamber'in etrafında toplandılar.

Kureyşliler de kendi ayaktakımları ile müttefiklerini topladılar ve aralarında: "Bunları ileri süreriz; eğer zafer kazanırlarsa onlarla beraber oluruz; şayet yenilirlerse isteneni veririz" diye konuştular.

Rasûlüllah (s.a.s): "Kureyş'in ayaktakımını görüyor musunuz?" diye sorunca, Ashab "Evet!" diye cevap verdi. Ebû Hureyre sözlerine şöylece devam etti: Hz. Peygamber, bir elini diğer elinin üzerine koyarak, onları öldürünüz diye işaret etti ve: "Benimle **Safa**'da buluşunuz.' " diye emir verdi. Bunun üzerine ilerledik ve isteyen istediğini öldürdü.

Bu durumu gören Ebû Süfyan geldi ve: "Ey Allah'ın Elçisi! Kureyş ordusu yok oldu, bugünden sonra Kureyş yoktur" dedi.

Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.s) şöyle buyurdu: "Kim Ebû Süfyan'ın evine girerse emniyettedir; kim kapısını kapatırsa emniyettedir; kim silahını bırakırsa emniyettedir."

Hz. Peygamber'in bu sözleri üzerine Ensâr'ın bir kısmı, kendi aralarında: "Ona akrabasına meyil, kabilesine acıma duygusu hakim oldu" dediler. Rasûlüllah'a (s.a.s) vahiy geldi. O, kendisine vahiy gelince bizden saklamazdı; şöyle buyurdu: "Ey Ensâr topluluğu! Siz, şöyle şöyle konuştunuz." Ensâr: "Ey Tanrı Elçisi! Bu sözler söylenmişti" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Bu asla doğru değildir; ben Allah'ın kulu ve elçisiyim; Allah'a ve size hicret ettim, sizinle yaşayacağım sizinle öleceğim" buyurunca Ensâr ağlamaya başladı ve: "Allah'a yemin ederiz ki, biz bu söylediklerimizi, yalnızca Rasûlüllah'a (s.a.s) derin muhabbetimizden ötürü söyledik" dediler.

Hz. Peygamber'in ilânından sonra Mekkeliler, Ebû Süfyan'ın evine gitmeye, kapılarını kapatmaya, silahlarını bırakmaya başlamışlardı. Rasûlüllah (s.a.s) Hacer-i Esved'e gitti, onu öptü; sonra Kâbe'yi tavaf etti. Kâbe'nin yanında bulunan bir putun yanına gelince, elindeki yayının eğri ucunu putun gözüne soktu ve ***"Hak geldi, batıl yok oldu; zaten batıl yok olup gitmeye mahkumdur"***(İsra Suresi, 81) ayetini okudu.

Ebû Hureyre sözlerini şöylece tamamladı: Hz. Peygamber tavafı bitirince **Safa** tepesine geldi ve yüksek yerine çıkıp Kâbe'ye baktı; sonra elini kaldırıp Allah'a hamd ve dua etti.

135. Muhammed b. es-Sabbah → Huşeym → Husayn ve 'Ubeydullah b. Abdillah b. Utbe yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), **Mekke**'nin fethi gününde şöyle emir buyurmuştu: "Yaralıyı öldürmeyiniz; kaçanı takip etmeyiniz; esiri öldürmeyiniz. Kapısını kapatan emniyettedir."

136. el-Vâkıdî şöyle dedi:

Mekke fethi, 8 yılı Ramazan ayında vuku buldu. Rasûlüllah (s.a.s) Ramazan Bayramı'na kadar **Mekke**'de kaldı. Sonra **Huneyn** Gazvesi için hareket etti ve **Mekke**'ye Attab b. Esîd b. Ebî'l-Îys b. Ümeyye'yi vali tayin etti. Rasûlüllah (s.a.s) putların kırılmasını, Kâbe'deki resimlerin imha edilmesini emretti. Ayrıca o, "Kâbe'nin perdesine sarılmış olsa da İbn Hatal'ı öldürünüz" emrini verdi. Onu, Ebû Berze el-Eslemî öldürdü.

Ebû'l-Yakzan şöyle söyledi: İbn Hatal'ın adı Kays' tır ve onu Ebû Şiryâb el-Ensarî öldürmüştü, İbn Hatal'ın iki cariyesi vardı; bunlar, Rasûlüllah'ı (s.a.s) hicvetmek için şarkı söylerlerdi. Bu cariyelerden biri öldürüldü; diğeri ise sağ kaldı ve Osman zamanında kaburgasının kırılması sonucu öldü.

Kinâne kabilesinden Numeyle b. Abdillah, kendi kabilesinden Mikyas b. Dubâbe'yi öldürdü. Çünkü Rasûlüllah (s.a.s), onu bulan kimsenin öldürmesini emretmişti. Mikyes'in kardeşi Hâşim b. Dubâbe b. Hazn Müslüman olmuş; Rasûlüllah (s.a.s) ile **el-Mureysî'** Gazvesi'ne iştirak etmiş; Ensâr'dan biri, kendisini müşrik sanıp yanlışlıkla öldürmüştü. Mikyes, Rasûlüllah'ın (s.a.s) yanına gelmiş; Hz. Peygamber de katilin ailesinin, Haşim'in kan diyetini ona ödemesine hükmetmiş ve Mikyes bu diyeti almış ve Müslüman olmuştu. Ancak daha sonra kardeşinin katiline düşman olmuş ve onu öldürdükten sonra İslamiyet'i terkedip kaçmıştı. O şu beyitleri söylemişti:

"Boynundaki gizli damarlar kanını elbisesine bulaşmış, düz bir yere uzanmış bir halde sabahlamış olması kalbime şifa verdi.

Ondan öcümü en acı bir şekilde aldım; kan diyetini de, **Fâri'** *kalesi sahipleri olan Benî'n-Neccar'ın ulularına ödettim."*

Böylece öcümü aldım, onun diyetini ödettim ve İslamiyet'ten dönen ilk kimse ben oldum."

Ali b. Ebî Talib (r.a.), el-Huveyris b. Nukayz b. Buceyr b. Abd b. Kusayy'ı öldürdü. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s), onu bulan kimsenin öldürmesini emretmişti.

137. Bekr b. el-Heysem → Abdurrezzak → Ma'mer ve el-Kelbî yoluyla rivayet edilmiştir:

Benî Temim'den İbn Hatal el-Edremî'nin adı Hilal b. Abdillah'dır. Bunun cariyesi kendisinin kim olduğunu belli etmeden Hz. Peygamber'in (s.a.s) yanına gelmiş; Müslüman olmuş ve biat etmişti. Hz. Peygamber onun kim olduğunu bilmediği için kendisine dokunmadı. Hilal'in diğer cariyesi ise öldürülmüştü. Bu iki cariye, Rasûlüllah'ı (s.a.s) hicvetmek için şarkı söylerlerdi.

el-Kelbî şöyle dedi: İbnu'z-Zibarî es-Sehmî, ele geçirilmeden önce Müslüman olmuş ve Rasûlüllah'ı (s.a.s) övmüştü. Hz. Peygamber, onun da öldürülmesini istemişti. Ancak, yakalanmadan önce Müslüman olduğu için kendisine dokunulmadı.

138. Muhammed b. es-Sabbah el-Bezzaz → Hüşeym → Hâlid el-Hazzâ ve el-Kasım b. Reb'îa yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), **Mekke** fethi gününde okuduğu hutbede şunları söyledi:

'Hamd Allah'a mahsustur. O Yüce Tanrı, vaadini yerine getirdi; askerine yardım etti; yalnız başına düşmanları mağlub etti. Ey insanlar işittiniz ki, Cahiliye Çağı'ndaki bütün şerefli şeyler, her kan davası ve diğer iddialar iki ayağımın altındadır; hepisi ortadan kaldırılmıştır. Yalnızca Sidanet yani Kâbe muhafızlığı ile Sikayet yani hacılara su temini işleri kaldırılmamıştır."

139. Halef el-Bezzâr → İsmail b. Ayyaş → Abdullah b. Abdirrahman ve şeyhleri yoluyla rivayet edilmiştir:

Mekke fethedildiği gün, Peygamber (s.a.s) Kureyşliler'e: "Size ne yapacağımı düşünüyorsunuz?"diye sordu. Onlar: "Hayır düşünüyoruz ve hayır söylüyoruz. Sen cömert kardeşsin ve cömert kardeşin oğlusun; her şeyi yapmaya muktedirsin"-dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Kardeşim Yusuf'un söylemiş olduğunu söylüyorum: ***'Bugün azarlanacak değilsiniz, Allah sizi bağışlar; O, merhametlilerin merhametlisidir.'*** (Yusuf Suresi, 91) Ey insanlar! Cahiliye Çağı'ndaki her

borç ve mal ile bütün şerefli şeylerin hepsi, iki ayağımın altındadır. Yalnızca Kâbe muhafızlığı ile hacılara su temini işleri kaldırılmamıştır" buyurmuştu.

140. Şeyban → Cerir b. Hâzin ve Abdulah b. 'Ubeyd b. 'Umeyr yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s) hutbesinde şunları söylemiştir:

"Ey İnsanlar! **Mekke** haremdir; **Ahşâban** adlı iki dağı arasındaki bölge buraya dahildir. Benden önce ve sonrakilere orada kan akıtmak helal edilmemiştir. Bana da günün bir saati hariç, savaş ve kan akıtmak helal değildir. **Mekke**'nin otu biçilmez; ağaçları kesilmez; avları korkutulmaz; bulunmuş eşyası alınmaz; yalnızca sahibinin bilinmesi veya bulunması için alınabilir." Abbas *(Allah ona rahmet eylesin)*: "Ayrık otu müstesnadır; çünkü bu ot, kuyumcularımız ile demircilerimize ve evlerimizin temizliğine gereklidir." deyince, Rasûlüllah (s.a.s): "Ayrık otu hariçtir." dedi.

141. Yusuf b. Musa el-Kattan → Cerîr b. Abdilhamid → Mansur → Mücahid ve İbn Abbas yoluyla rivayet edilmiştir:

Hz. Peygamber (s.a.s): "**Mekke**'nin otu biçilmez, ağacı kesilmez." buyurdu. Abbas ise: "Ayrık otu müstesnadır; çünkü bu ot, demircilere ve evlerin temizliğine gereklidir." demişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber, bu ottan faydalanılmasına izin verdi.

142. Şeyban → Ebû Hilâl er-Râsıbî ve el-Hasan yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, Kâbe'nin hazinesini alıp Allah yolunda dağıtmak isteyince Ubeyy b. Ka'b el-Ensârî ona: "Ey Mü'minlerin Emiri! Senden önce iki dostun (Hz. Peygamber ve Ebû Bekir) geçti; eğer bu mücevherleri dağıtmak faziletli bir şey olsaydı şüphe yok ki onlar yaparlardı." dedi.

143. Amr en-Nâkıd → Ebû Muaviye → el-A'meş ve Mücâhid yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s): "**Mekke** haremdir; onun evlerini satmak ve evlerinden kira almak helal değildir" buyurmuştur.

144. Muhammed b. Hatim el-Mervezî → Abdurrahman b. Mehdi → İsrail → İbrahim b. Muhacir → Yusuf b. Mâhek → babası ve Âişe yoluyla rivayet edilmiştir:

"Ey Tanrı Elçisi! **Mekke**'de, güneşten korunman için kendine bir bina yaptır" dedim (Hz. Âişe). O: "**Mekke**, yalnızca önce gelenlerin ikamet yeridir" buyurdu.

145. Halef b. Hişam el-Bezzar → İsmail ve İbn Cüreyc yoluyla rivayet edilmiştir:

Ben (İbn Cüreyc), Ömer b. Abdilaziz'in, **Mekke** evlerinin kiraya verilmesini yasaklayan mektubunu okudum.

146. Ebû 'Ubeyd → İsmail b. Cafer → İsrail → Süveyr → Mücahid ve İbn Ömer yoluyla rivayet edilmiştir:

Harem'*in* tamamı Mescid'dir.

147. Amr en-Nâkıd → İshale el-Ezrak ve Abdülmelik b. Ebî Süleyman yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. Abdilaziz, **Mekke** valisine yazdığı mektupta: "**Mekke** halkının oradaki evlerden kira almalarına izin verme! Çünkü oradaki evlerden kira almak helal değildir." diye emir verdi.

148. Osman b. Ebî Şeybe → Cerîr → Yezid b. Ebî Ziyad ve Abdurrahman b. Sabit yoluyla rivayet edilmiştir:

"...yerli ve yolcu bütün insanlar için eşit kılınan Mescid-i Haram..."(Hacc Suresi, 25) ayetindeki "yolcu" dan maksat, hac ve umre yapmak için **Mekke**'ye gelenlerdir. Onlar, istedikleri eve inmekte eşittirler. Ancak, hiçbir kimse evinden çıkarılmayacaktır.

149. Osman → Cerîr → Mansur ve Mücahid yoluyla rivayet edilmiştir:

Yukarıdaki ayetin tefsirinde Mücahid, evler hususunda, Mekkelilerle dışardan gelenler aynı hakka sahip, yani eşittirler, demiştir.

150. Osman ve Amr → Veki' → Süfyan → Mansur ve Mücahid yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab Mekkelilere şunları söylemiştir: "Yolcuların istedikleri yere inebilmeleri için evlerinize kapı taktırmayınız."

151. Osman b. Ebî Şeybe ve Bekr b. el-Heysen → Yahya b. Darîs er-Râzî → Süfyan ve Ebû Hasîn yoluyla rivayet edilmiştir:

Mekke'de bulunduğu sırada Sa'îd b. Cübeyr'e: "Ben itikâfa girmek istiyorum" dediğimde, o bana: "Sen zaten itikâftasın"dedi ve *"...**yerli ve yolcu bütün insanlar için eşit kılınan Mescid-i Haram...**"*(Hacc Suresi, 25) ayetini okudu.

152. Osman → Hafs b. Ğıyâs → Abdullah b. Müslim ve Sa'îd b. Cübeyr yoluyla rivayet edilmiştir:

*"...**yerli ve yolcu bütün insanlar için eşit kılınan Mescid-i Haram...**"*(Hacc Suresi, 25) ayetinin tefsirinde, **Mekke**'de Allah'ın kulları, ister Mekkeli olsun ister başkası olsun eşittir.

153. Muhammed b. Sa'd ve el-Vâkıdî yoluyla rivayet edilmiştir:

Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm, **Mekke** evlerinin kiralarına ait ihtilaflar kendisine geldiğinde, kiracılar aleyhine karar verirdi. Bu, Mâlik ve İbn Ebî Zi'b'in mezhebidir.

Rebî'a ve Ebû'z-Zinâd, **Mekke** evlerinin kirasının yenilmesinde ve satılmasında bir mahzur yoktur, derler.

el-Vâkıdî: "Ben, İbn Ebî Zi'b'e, **Mekke**'de **Safa** ile **Merve** arasındaki evinin kirasının geldiğini gördüm"dedi.

el-Leys b. Sa'd ise, **Mekke**'de evi olan kimsenin kira parası, sahibi için helaldir; ancak oradaki avlulara, sokaklara, boş arsalara ve terk edilmiş yerlere, kim önce gelirse, kira vermeden inebilir görüşündedir.

Ebû Abdirrahman el-Evdî bana, eş-Şâfiî'den aynı görüşleri haber vermiştir.

Süfyan b. Sa'îd es-Sevrî ise, **Mekke** evlerinin kirası haramdır, demiştir. O, bu hususta çok sert davranırdı.

el-Evzâî, İbn Ebî Leylâ ve Ebû Hanîfe ise, Hac zamanında **Mekke** evlerinin kiraya verilmesi caiz değildir ve kira akdi batıldır. Hac zamanı dışında ise kiracı, ister başkası olsun, bu evleri kiraya vermekte mahzur yoktur görüşündedirler.

Ebû Yusuf'un bazı arkadaşları ise, **Mekke**'deki evlerin kirası helaldir; ancak ayetteki "yerli ve yolcunun yalnızca Kâbe'yi tavafta eşit olduklarını söylemişlerdir.

154 el-Hüseyin b. Ali b. el-Esved → 'Ubeydullah b. Musa → el-Hasan b. Salih → el-'Alâ b. el-Museyyeb ve Abdurrahman b. el-Esved yoluyla rivayet edilmiştir:

Abdurrahman b. el-Esved, **Mekke**'nin sebzelerini, orada ekilen hububatı yemek, insanların diktiği ağaçları kesmek ve hurmalarını yemekte ve istediğini yapmakta bir mahzur yoktur demektedir. Bu bilgine göre, ancak **Mekke**'de insanların yetiştirmediği kendiliğinden yetişen ağaç ve başka şeyleri kesmek, ayrık otu hariç, caiz değildir.

el-Hasan b. Salih ise, kurumuş ve kırılmış olan ağaçların kullanılmasını caiz görür.

155. Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî şöyle dedi:

Mâlik ile İbn Ebî Zi'b bu konuda şunları söylediler: **Harem**'de ihramlı veya ihramsız kimsenin ağaç kesmesi günahtır; ağaç kesen cahil bir kimse ise kendisine bunun doğru olmadığı öğretilir ve ona ceza gerekmez; eğer ağaç kesen bu işin yasak olduğunu bilen bir kimse ve kestiği ağaç yaprak açan cinsinden ise ona ceza gerekir, fakat ağacın kıymeti ödetilmez; kesilen ağacın kullanılmasında ise bir mahzur yoktur.

Süfyan es-Sevrî ile Ebû Yusuf şu görüştedirler: Ağacı kesen kıymetini öder ve kestiği ağaçtan da faydalanamaz. Bu, Ebû Hanîfe'nin görüşüdür.'

Mâlik b. Enes ile İbn Ebî Zi'b'e göre, **Harem**'deki kuşkonmaz ile sinamekinin dalları, ilaç ve misvak olarak kullanılır.

Süfyan b. Sa'îd, Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'a göre ise, **Harem**'de halk tarafından dikilen ve ekilen ot ile ağaçları kesen kimseye bir şey gerekmez; kendiliğinden yetişenleri kesen kimse, kestiklerinin kıymetini ödemesi gerekir görüşündedirler.

el-Vâkıdî, es-Sevrî ve Ebû Yusuf'a "Bir kimse, **Harem**'de insanlar tarafından yetiştirilmeyen bir şey büyütürse, onu kesebilir mi?" diye sordu. Onlar "Evet!" dediler. el-Vâkıdî, "Birinin **Harem**'deki bahçesinde, insanların ve kendisinin dikmediği bir ağaç yetişirse onu da kesebilir mi?" diye sorunca onlar: "Bahçe sahibi istediğini yapar" dediler.

156. Muhammed b. Sa'd ve el-Vâkıdî yoluyla rivayet edilmiştir:

Bize söylediklerine göre İbn Ömer, **Mekke**'de bulunduğu zaman **Harem**'de yetişen sebzeleri yerdi.

157. Muhammed b. Sa'd → el-Vâkıdî ve Muaz b. Muhammed yoluyla rivayet edilmiştir:

ez-Zührî'nin sofrasında, **Harem**'de yetişen sebze gördüm.

Ebû Hanife, ihramlı kimsenin **Harem**'de devesini otlatması ve ona ot yolması caiz değildir demiştir. Züfer de aynı görüştedir.

Mâlik, İbn Ebî Zi'b, Süfyan, Ebû Yusuf ve İbn Ebî Sebre, ihramlı kimsenin hayvanını otlatmasının caiz, fakat ot yolmasının caiz olmadığını söylemişlerdir.

İbn Ebî Leylâ ise, ot yolmanın da caiz olduğunu söylemiştir.

158. Affân ve el-Abbas b. el-Velîd en-Nersî → Abdulvâhid b. Ziyad ve Leys yoluyla rivayet edilmiştir:

Atâ, **Harem**'in sebzesinin ve orada yetişenlerin yenilmesini, ağaçlarından değnek ve misvak yapılmasını caiz görürdü.

Mücâhid ise, bunların mekruh olduğunu söylerdi.

159. el-Belâzurî şöyle dedi:

Rasûlüllah (s.a.s) ve Ebû Bekir'in zamanlarında, **Mekke**'deki **Mescid-i Haram**'ın etrafını çeviren duvar yoktu. Ömer İbn'l-Hattab halife olunca insanlar çoğalmıştı; Ömer, Mescid'i genişletti; etrafındaki evleri satın aldı, bunları yıktırdı ve Mescid'e ilâve etti. Hz. Ömer, Mescid'e komşu olan ve satmayı kabul etmeyen bazı kimselerin evlerini, kendilerine rağmen yıktırdı; kıymetlerini takdir ettirdi; sahipleri de bu paraları sonradan aldılar. O, bir adam boyundan daha alçak duvarla Mescid'i çevirdi; çırağlar bu duvarın üzerine konuyordu.

Osman b. Affan halife olunca, o da bazı evleri satın aldı ve Mescid'i genişletti. Bazı kimselerin evlerine el koydu ve kıymetlerini takdir ettirdi. Bunun üzerine bazı kimseler, Kâbe'nin yanında Hz. Osman'a bağırıp çağırdılar. Hz. Osman kendilerine: "Benim halîm ve selîm davranmam, sizi bana karşı cesaretlendirmiştir. Ömer size aynı şeyi yapınca kabul etmiş ve razı olmuştunuz" dedi ve itiraz edenlerin

hapse atılmasını emretti. Ancak, Abdullah b. Hâlid İbn Esîd b. Ebî'l-'İys, onların bağışlanmalarını Hz. Osman'dan isteyince, o kendilerini serbest bıraktı. Rivayete göre, Mescid'e revaklar yaptıran ilk kimse Osman'dır. O, bunları Mescid'i genişletirken koydurtmuştur.

160. Rivayet ettiklerine göre:

Kâbe'nin kapısı, İbrahim (a.s.), Cürhüm ve Amâlika çağlarında, yerle bitişikti. Kureyşliler Kâbe'yi tamir edinceye kadar bu şekildeydi. Bu tamir yapılırken Ebû Huzeyfe b. el-Muğîre: "Ey Kureyş! Kâbe'nin kapısını, merdivenle çıkılacak kadar yükseltiniz; böylece oraya, istediğiniz kimse girebilsin; şayet sevmediğiniz birisi Kâbe'ye girmek isterse, onu alır atarsınız ve yere düşer; bu da başkalarına ibret teşkil eden bir ders olur" dedi. Kureyş de onun dediğine göre hareket etti.

161. el-Belâzurî şöyle dedi:

Abdullah b. ez-Zübeyr b. el-Avam **Mescid-i Haram**'a kapanıp oraya sığınmış; el-Husayn b. Numeyr es-Sekûnî de, Şamlıların başında onunla savaşıyordu. Rüzgârın şiddetli estiği bir gün, el-Husayn'ın askerlerinden birisi, mızrağının ucundaki lifi ateşledi ve Kâbe'ye attı; kıvılcımlar uçtu ve Kâbe'nin perdesine düştü ve onu yakmaya başladı; Kâbe'nin duvarları, ateşin tesiriyle çatladı ve karardı. Bu yangın 64 yılında oldu. Yezîd b. Muaviye ölünce, el-Husayn b. Numeyr kuşatmayı bırakıp **Şam**'a döndü.

Abdullah b. ez-Zübeyr, Mescid'in mancınıklarla atılan taşlardan temizlenmesini emretti; sonra Kâbe'yi yıktırdı; temelleri üzerine yeniden yaptırdı; Hıcr'ı Kâbe'nin içine aldı; birisi doğuda diğeri batıda, birinden girilir diğerinden çıkılır, ikisi de yerden iki kapı koydurdu. Kâbe'nin temellerini, Hıcr'a bitişik buldu. O böylece, Mü'minlerin Annesi Âişe'nin, Hz. Peygamber'den (s.a.s) kendisine haber verdiği üzere, Kâbe'yi İbrahim'in (a.s.) bina ettiği şekilde eski haline iade etmek istiyordu. Kâbe'nin kapısını altın levhalarla kaplattı, anahtarlarını altından yaptırdı.

Abdülmelik b. Mervan tarafından görevlendirilen Haccac b. Yusuf, Abdullah b. ez-Zübeyr ile savaştı ve onu öldürdü. Abdülmelik, Kâbe ve **Mescid-i Haram**'ı yeniden yaptırması için kumandanı Haccac'a mektupla emir verdi. Çünkü mancınıkla atılan taşlar, Kâbe'nin duvarlarını oynatmıştı. Haccac Kâbe'yi yıktırdı ve yeniden yaptırdı, onu Kureyş'in yaptığı şekle döndürdü ve Hıcr'ı Kâbe'nin dışında

bıraktı. Abdülmelik sonradan: "Kâbeyi, Abdullah b. ez-Zübeyr'in yaptırdığı şekilde bırakmış olsaydım iyi olacaktı" diyordu.

162. Râvilerin dediklerine göre:

Cahiliye Çağı'nda Kâbe'nin perdesi, deriden ve meâfir kumaşındandı. Rasûlüllah (s.a.s) ise, Kâbe'yi **Yemen** kumaşıyla; Ömer ve Osman (r.a.) Kıbtî beziyle; Yezîd b. Muaviye Husrevânî ipek kumaşıyla; Abdullah b. ez-Zübeyr ve Haccac ise ipekli kumaş ile örtüyorlardı. Emevîler ise, bazen Necranlıların verdiği kumaşla Kâbe'yi örtüyorlardı; bazen de Kâbe'yi perdesiz bırakıyorlar ve yalnızca yukarı kısmını örtüyorlardı.

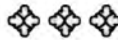
Sonradan el-Velid b. Abdilmelik **Mescid-i Haram**'ı genişletti; oraya taş sütunlar, su mermerleri ve tepe camları gönderdi.

163. el-Vâkıdî'nin dediğine göre:

Mü'minlerin Emiri el-Mansur *(Allah ona rahmet eylesin)*, hilafeti zamanında, Mescid'i genişletti ve 139 yılında yeniden yaptırdı.

164. Ali b. Muhammed b. Abdillah el-Medâini' nin dediğine göre:

Mehdî, Cafer b. Süleyman b. Ali b. Abdillah b. el-Abbas'ı **Mekke, Medine** ve **Yemâme**'ye vali tayin etti. Cafer, **Mekke** ve **Medine** mescidlerini genişletti ve bunları yeniden yaptırdı. Mü'minlerin Emiri Mütevekkilalallah Cafer b. Ebî İshak Mutasımbillah b. Reşîd Harun b. Mehdî *(Allah hepisinden razı olsun)*, Kâbe'nin su mermerlerini yeniletti, bunları gümüşle tutturdu; Kâbe'nin duvarlarını ve damını altınla kaplattı. Ondan önce kimse, Kâbe'yi bu derecede tezyin etmemişti; ayrıca oradaki sütunları ipek kumaşıyla örttü.

MEKKE'NİN KUYULARI

165. Râvilerin dediklerine göre:

Kureyş kabilesi, Kusayy'ın onları bir araya toplamasından ve **Mekke**'ye girmesinden önce, dağ başlarındaki havuz ve sarnıçlardan su içerdi. Onların ayrıca, Lüeyy b. Ğalib tarafından **Harem**'in dışında kazılmış **el-Yüsîre;** Murre b. Ka'b tarafından **Arafat**'a yakın bir yerde kazılmış **er-Revâ** kuyuları vardı. Daha sonra Kilab b. Murre, **Mekke** dışında **Humme, Rumme** ve **el-Cefr** adlı kuyuları kazdırdı. Sonradan Kusayy b. Kilab, **el-Acûl** adını verdiği bir kuyu kazdırdı ve burasını su ihtiyacının karşılanacağı bir yer haline getirdi. Bu kuyu hakkında, şair hacılardan birisi şu beyitleri söylemiştir:

"el-Acûl kuyusundan kana kana su içtikten sonra, çeşitli yerlerden gelen hacılar henüz dönmeden çekilip gidiyoruz. Şüphe yok ki Kusayy, insanların karınlarını doyurmak ve kanıncaya kadar su içirmek suretiyle sözünde durmuş ve doğru söylediğini göstermiştir."

Kusayy'ın ölümünden sonra, Benî Nasr b. Muaviye kabilesinden bir adam **el-Acûl** kuyusuna düştü. Bunun üzerine kuyu kullanılmaz oldu.

Hâşim b. Abdimenaf, **Bezzer** kuyusunu kazdırdı. Bu kuyu, **Şi'bi Ebî Talib** ağzındaki **el-Handeme**'nin yanındadır.

Yine Hâşim, **Secle** kuyusunu kazdırdı. Esed b. Hâşim, bu kuyuyu Adiyy b. Nevfel b. Abdimenaf b. el-Mut'im'e hediye etti. Adiyy'in bunu Esed'den satın aldığı da rivayet edilir. Bir başka rivayete göre de, Abdülmuttalib, **Zemzem** kuyusunu kazdırdıktan ve **Mekke**'de su çoğaldıktan sonra, bu kuyuyu Adiyy'e armağan etmişti. Hâşim'in kızı Halide bunun üzerine şu şiiri söylemişti:

"Düz ve kolay bir yerdeki **Secle** *kuyusunu Adiyy'e biz bağışladık. Bu kuyu, hacıları ağızlarından taşıra taşıra sular da sular."*

Secle Kuyusu, daha sonraları Mescid'in içine alınmıştır.

Abdüşems b. Abdimenaf **Mekke**'nin yukarı tarafında **et-Taviyy** kuyusunu kazdırmıştır. O ayrıca, kendisi için de **el-Cefr** kuyusunu kazdırdı.

Benî Abdişems b. Abdimenaf'ın müttefiki olan Meymun b. el-Hadremî kendisine bir kuyu kazdırdı. Bu kuyu, Cahiliye Çağı'nda **Mekke**'de kazılmış kuyuların

sonuncusudur. Mü'minlerin Emiri Mansur'un *(Allah ona rahmet eylesin)* kabri, bu kuyunun yanındadır. el-Hadramî'nin adı, Abdullah b. İ'mad'dır.

Abdüşems iki kuyu daha kazdı ve bunlara **Humm** ve **Rumm** adını verdi. Kilab b. Murre de kendi iki kuyusuna daha önce bu isimleri vermişti. **Humm** kuyusu, er-Ridm'in; **Rumm** kuyusu ise, Hadice binti Huveylid'in evinin yanındadır. Abdüşems bunlar için şu şiiri söylemiştir:

*"***Rumm** *ve* **Humm** *kuyularını kazdım; böylece şan ve şerefimizin tamamlanmasını göreceğim."*

Abdüşems'in kızı Sübey'a, **et-Taviyy** kuyusu için şu şiiri söylemiştir:

"et-Taviyy*'in suyunu içtiğinizde, lezzet ve temizlik bakımından bulut suyu (yağmur) gibi olduğunu görürsünüz."*

Benî Esed b. Abdiluzza b. Kusayy kabilesi, Benî Esed'in kuyusu **Şüfeyye**'yi kazdılar. el-Huveyris b. Esed bu kuyu için şu şiiri söyledi:

*"***Şüfeyye***'nin suyu, dolu suyu gibidir. Onun suyu, bulanık ve bozulmuş değildir."*

Benî Abdiddar b. Kusayy kabilesi, **Ümmü Ahrâd** kuyusunu kazdılar. Ümeyme binti Ümeyle b. es-Sabbak b. Abdiddar, bu kuyu için şu şiiri söyledi:

"Biz, deniz gibi suyu bol olan **Ümmü Ahrâd***'ı kazdık. O,* **Bezzer** kuyusu *gibi az sulu ve kurak değildir."*

Safiyye binti Abdilmuttalib, Ümeyle'ye şu şiirle cevap vermiştir:

"Biz, gelen ve giden pek çok hacıyı suya kandıran **Bezzer** *kuyusunu kazdık.* **Ümmü Ahrâd** kuyusu *ise kötü ve zararlıdır; çünkü orada sayılamayacak kadar çok çekirge, küçük karınca ve pislik bulunur."*

Benî Cümah kabilesi **Sünbüle** kuyusunu kazdılar. Bu kuyu, Halef b. Vehb el-Cumahî'nindir. Bu kabileden birisi, bu kuyu için şu şiiri söylemiştir:

"Biz, hacılar için **Sünbüle** *kuyusunu kazdık; bunun bulut suyunu, Allah Zülcelal gökten indirmiştir."*

Benî Sehm kabilesi, **el-Ğamr** kuyusunu kazdı. Bu kuyu, el-Âsî b. Vâil'indir. Bu kabileden birisi, bu kuyu için şu şiiri söylemiştir:

"Biz, hacılar için **el-Ğamr** *kuyusunu kazdık; onun suyu, sel suları gibi şarıldayarak akar."*

İbnu'l-Kelbî, bu şiiri İbnu'r-Rab'i'nin söylediğini zikretmiştir:

Benî Adiyy kabilesi, **el-Hafîr** kuyusunu kazdı. Şairleri, bu kuyu için şu şiiri söylemiştir:

"Biz, kuyumuz **el-Hafîr'***i kazdık; bunun bol suyu, çağlayarak akar."*

Benî Mahzun kabilesi, **es-Sukyâ** kuyusunu kazdı. Bu kuyu, Hişam b. el-Muğire b. Abdillah b. Ömer b. Mahzun'undur.

Benî Teym kabilesi, **Süreyya** kuyusunu kazdı. Bu kuyu, Abdullah b. Cud'an b. Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Teym'indir.

Benî Âmir b. Lüeyy kabilesi, **en-Naka'** kuyusunu kazdı.

166. Râvilerin dediklerine göre:

Cübeyr b. Mut'im'in de bir kuyusu vardı. Bu kuyu Nevfeloğulları'nındır. Bu kuyu, yakın zamanlarda (Belâzurî'nin yaşadığı dönem), Mü'minlerin Emiri Harun Reşid'in hilafetinde, Hammad el-Berberî'nin yaptırdığı **el-Kavârir** Konağı'nın içine alınmıştır.

Cahiliye Çağı'nda, Akîl b. Ebî Talib de, **İbn Yusuf** Konağı'nda bir kuyu kazmıştı.

Esved b. Ebî'l-Buhterî b. Hâşim b. el-Hâris b. Esed b. Abdiluzza'nın da bir kuyusu vardı. Bu kuyu, **el-Esved** kapısı önünde, **Hannâtîn** (buğday pazarı) yanında olup, Mescid'in içine alınmıştır.

İkrime kuyusu da, İkrime b. Hâlid b. el-Âsî b. Hâşim b. el-Muğîre'ye nisbet edilmiştir.

Amr kuyusu ise, Amr b. Abdillah b. Safvan b. Ümeyye b. Halef el-Cümahî'ye; **Mekke**'nin aşağısında bulunan

Şi'bi Amr at-Talûb ise Abdullah b. Safvan'a nisbet edilmişlerdir.

Huveytıb kuyusu ise, Benî Âmir b. Lüeyy kabilesinden Huveytib b. Abdiluzza b. Ebî Kays'a nisbet edilmiştir. Bu kuyu, **Batnu'l-Vadî**'deki evinin avlusundadır.

Ebû Musa kuyusu, Ebû Musa el-Eş'arî'nin olup **el-Ma'lâ**'dadır.

Şevzeb kuyusu, Muaviye'nin azadlısı Şevzeb'e nispet edilmiştir. Bu kuyu Mescid'in içine alınmıştır. Bir başka rivayete göre Şevzeb, Mervan b. el-Hakem b. Ebi'l-Âsî b. Ümeyye'nin dayısı Nâfi' b. Alkame b. Safvan b. Ümeyye b. Muharres b. Huml b. Şıkk el-Kinânî'nin azadlısıdır.

Bekkâr kuyusu ise, **Irak** halkından **Mekke**'ye yerleşen bir adama nisbet edilmiş olup **Zû-Tuvâ** mevkiindedir.

Verdan kuyusu, es-Sâib b. Ebî Vedâ'a b. Dubeyre es-Sehmî'nin azadlısı Verdan'a nisbet edilmiştir.

Sikâye-i Sirâc ise **Fahh**'da olup Benî Hâşim'in azadlısı Sirâc'ındı.

el-Esved kuyusu, el-Esved b. Süfyan b. Abdilesed b. Hilal b. Abdillah b. Ömer b. Mahzum'a nisbet edilmiştir. Bu kuyu, Mü'minlerin Emiri el-Mehdî'nin azadlısı Hâlisa'nın kuyusu yanındadır.

el-Berûd kuyusu ise, **Fahh**'da olup Huzâ'a kabilesinden Muhteris el-Ka'bî'ye aitti.

167. İbnu'l-Kelbî, **Mekke**'deki **İbn Alkame** Konağı'nın, Târik b. Alkame b. Ureyc b. Cezîme el-Kinânî'ye ait olduğunu söylemiştir.

168. Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Müsenna ile Abdülmelik b. Kureyb el-Asmai ve başkaları yoluyla rivayet edilmiştir:

İbn Âmir'in bahçesi, Ömer b. Ubeydillah b. Ma'mer b. Osman b. Amr b. Ka'b b. Teym b. Murre b. Ka'b b. Lüeyy'indir. Fakat halk bu hususta yanılmış ve bu bahçenin İbn Âmir ve Benî Âmir'e ait olduğunu söylemişlerdir. Halbuki bu bahçe, İbn Ma'mer'indir. Bazıları bu bahçenin İbn Âmir el-Hadramî'ye; bir kısmı da İbn Âmir b. Kureyz'e ait olduğunu iddia etmişlerse de bunların hepsi zan ve tahmine dayanan sözlerdir.

169. Mus'ab b. Abdillah ez-Zübeyrî'nin bana söylediğine göre:

Cahiliye Çağı'nda **Mekke**, **Salah** diye anılıyordu Ebû Süfyan b. Harb el-Hadrami şu şiiri söylemiştir:

"Ey Ebû Matar! Gel seninle **Salah**'*a* (**Mekke**) *gidelim; sana Kureyş'in kadeh arkadaşları yetişir. Böylece sen, eskiden beri kutsal sayılan bir şehre inmiş olduğun gibi orada düşman komutanının sana saldırmasından da korunmuş olursun."*

170. el-Abbas b. Hişam el-Kelbî bana şunları söyledi:

Kinde kabilesinden bazı kimseler, babama mektup yazıp **Medine**'deki İbn Sibâ' hapishanesinin kime nisbet edildiğini, ayrıca **Mekke**'deki **Daru'n-Nedve**, **Dâru'l-Acele** ve **Dâru'l-Kavârîr**'in hikayesini sordular. O, kendilerine şu cevabı yazdı:

İbn Sibâ' hapishanesi, daha önce Abdullah b. Sibâ' b. Abdiluzza b. Nadle b. Amr b. Ğubşan el-Huzâ'i'nin eviydi. Sibâ'nın künyesi Ebû Niyâr idi. Sibâ'ın annesi **Mekke**'de ebe idi. **Uhud** Savaşı'nda Hamza b. Abdilmuttalib, onunla mübareze yapmak üzre meydana çıktığında Sibâ'a şunları söyledi: "Ey Kadınların bızırlarını kesen kadının oğlu! Haydi karşıma gel!"dedi ve onu öldürdü; zırhını almak için üzerine eğildiğinde Vahşî, Hamza'yı mızrakla vurdu. Şair Turayh b. İsmail es-Sakafî'nin annesi, Abdullah b. Sibâ'nın kızıdır. Abdullah, Benî Zühre kabilesinin müttefiki idi.

Daru'n-Nedve'ye gelince, onu Kusayy b. Kilab yaptırmıştır. Kureyşliler orada toplanırlar; işlerini kararlaştırırlardı. Kusayy'dan sonra da Kureyşliler orada toplanırlar, savaş ve diğer işlerini istişare ederler, sancak orada dikilir, evlenmek isteyenler evlendirilirdi. **Mekke**'deki Kureyş evlerinin ilki bu idi.

Sonra **Dâru'l-Acele** yapıldı; bu ev, Sa'îd b. Sa'd b. Sehm'e aitti. Benî Sehm kabilesi, bunun **Daru'n-Nedve**'den önce yapıldığını iddia ederlerse de bu doğru değildir. **Daru'n-Nedve**, İkrime b. Âmir b. Hâşim b. Abdimenaf b. Abdiddar b. Kusayy'ın, Muaviye b. Ebî Süfyan'a bunu satmasına kadar, Benî Abdiddar b. Kusayy'a ait kalmıştı. Muaviye bunu satın alınca emir evi yaptı.

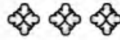
Dâru'l-Kavârîr'e gelince, bu, Utbe b. Rebîa b. Abdişems b. Abdimenaf'a aittir. Sonra Abbas b. Utbe b. Ebî Leheb b. Abdilmuttalib'in eline geçti. Sonunda bu konak, Cafer'in annesi, Mü'minlerin Emiri Ebû'l-Fazl'ın kızı Zübeyde'ye intikal etti. Konağın döşeme ve duvarlarının tamirinde kavarir (kristal) kullanıldığı için bu adı almıştır. Bu konak, Mü'minlerin Emiri Reşid'in *(Allah ona rahmet eylesin)* hilafeti zamanında Hammad el-Berberî tarafından yeniden bina edilmiştir.

171. Hişam b. Muhammed el-Kelbî şunları söylemiştir:

Amr b. Mudâd el-Cürhümî, Cürhüm kabilesinden es-Sümeyda' adlı birisiyle savaşmıştı. Amr bu savaşa, silahlarını şakırdatarak çıktığı için, onun çıktığı yere **Kuaykı'ân** denmişti. es-Sümeyda' ise, atlarının boynuna çanlar takıp meydana çıktığı için, onun çıktığı yere de **Ecyâd** adı verilmişti. İbnu'l-Kelbî şöyle dedi: Rivayet edildiğine göre, es-Sümeyda', meydana damgalanmış atlarla çıktığı için **Ecyâd** adını almıştı. **Mekke** halkının avam sınıfı, burasına **Ciyâd-ı Sağîr** ve **Ciyâd-ı Kebîr** derler.

172. el-Velîd b. Salih → Muhammed b. Ömer el-Eslemî → Kesir b. Abdillah, babası ve dedesi yoluyla rivayet edilmiştir:

Biz, 17 yılında umre için Ömer b. el-Hattab ile gitmiştik. Yolda su sahipleri, **Medine** ile **Mekke** arasında, daha önceleri bulunmayan menziller yaptırmak istediklerini ona söylediler. Hz. Ömer onlara izin verdi ve kendilerine, yolcunun suya ve gölgeliğe daha fazla hakkı olduğunu da şart koştu.

MEKKE'DE SELLER

173. el-Abbas b. Hişam → babası Hişam b. Muhammed → İbn Harrabûz el-Mekkî ve başkası yoluyla rivayet edilmiştir:

Mekke'yi dört defa sel basmıştır. Bu baskınlardan birisi Ümmü Nehşel seli olup Ömer b. el-Hattab'ın halifeliğinde vuku buldu. Bu sel, **Mekke**'nin yukarı tarafından gelip Mescid'i bastı. Bunun üzerine Ömer, iki bent yaptırdı. Yukarı Bent adını taşıyan birincisi, Bebbe'nin evi ile Eban b. Osman b. Affan'ın evi arasında yapılmıştır. Bebbe'nin adı, Abdullah b. el-Hâris b. Nevfel b. el-Hâris b. Abdilmuttalib b. Abdimenaf olup Abdullah b. ez-Zübeyr fitnesinde, **Basra** halkının ittifakıyla vali olmuştu. Aşağı Bent adı verilen ikincisi ise, **el-Hammârîn**'de yapılmıştır; bu, **Âl-i Esîd Seddi** diye bilinir. Böylece sel suları, **Mescid-i Haram**'dan çekildi.

Bu sele adını veren Ümmü Nehşel, Ubeyde b. Sa'îd b. el-Âsî b. Ümeyye'nin kızıdır. Sel suları, **Mekke**'nin yukarı kısmında, bu kadının evine kadar gittiği için kendisine nisbet edilmiştir.

Mekke'yi basan el-Cühaf ve el-Cüraf seli ise, 80 yılında Abdülmelik b. Mervan'ın hilafetinde vuku bulmuştu. Bu sel, Pazartesi günü sabahı hacıları bastırdı; onları ve eşyalarını götürdü, Kâbe'yi bastı. Bu münasebetle şair şu şiiri söylemişti:

"Ğassanlılar, pazartesi günü gibi, son derecede üzüntülü ve gözlerden yaş akıtılan bir gün görmedi. Sel, iki şehir halkını götürdü; evlerinde saklı genç kızlar, korkudan evlerinden çıkıp iki dağa kaçıyorlardı."

Bunun üzerine Abdülmelik b. Mervan, **Mekke** valisi Abdullah b. Süfyan el-Mahzumî'ye bir mektup yazdı. Bir başka rivayete göre, o sırada Abdülmelik'in valisi, Şair el-Hâris b. Hâlid el-Mahzumî idi. Abdülmelik, ovaya bakan evler ile Mescid'in önüne set duvarları; ayrıca insanların evlerinin selden korunması için sokak başlarına da bent yapılmasını emretti. Bu işten anlayan bir Hristiyan ustayı da **Mekke**'ye gönderdi. Bu Hristiyan usta, duvarlar ördü; Benî Cümâh seddi diye bilinen Benî Kurad seddi ile **Mekke**'nin aşağı tarafındaki sedleri yaptı. Bununla ilgili olarak şair şu şiiri söylemiştir:

"Benî Kurad seddi yanından geçtiğimde, göz yaşlarımın bir kısmını tutacağım, bir kısmını ise akıtacağım."

Mekke'yi basan sellerden birisi de el-Muhabbil'dir. Bu sel geldiğinde, insanların vücutlarına hastalık, dillerine bozukluk isabet etmişti. Bundan dolayı el-Muhabbil diye isim verilmiştir.

Bundan sonra, 120 yılında Hişam b. Abdilmelik'in halifeliği zamanında **Mekke**'yi bir sel daha basmıştır. Bu ise Ebû Şakir seli diye bilinir. Ebû Şakir'in adı Mesleme b. Hişam olup bu yılda hac emiri olduğundan bu sel de ona nisbet edilmiştir.

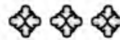
Mekke vadisinin selleri, **Sidre-i Attab b. Esîd b. Ebî'l-Î's** diye bilinen yerden gelir.

Abbas b. Hişam şunları söylemiştir: Memun Abdullah b. Reşîd'in *(Allah ona rahmet eylesin)* halifeliğinde, **Mekke**'yi büyük bir sel bastı ve suları, Hacer-i Esved'in bulunduğu seviyeye yakın bir yere kadar geldi.

174. el-Abbas → babası → Büyük babası Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî → Ebû Salih ve İkrime yoluyla rivayet edilmiştir:

Muaviye b. Ebî Süfyan zamanında, **Harem**'in bazı nişan ve alametleri eksilmişti. Bunun üzerine Muaviye, **Medine** valisi Mervan b. Hakem'e mektup yazıp bu nişan ve alametleri yenilemeyi, eğer bu işi iyi bilen Kurz b. Alkame el-Huzâ'î sağ ise, bu işi ona yüklemesini emretti. Kurz uzun ömürlü biriydi ve **Harem**'in eksilen nişan ve alametlerini yerlerine koydu. Bunlar, bugün de aynı yerlerindedir.

el-Kelbî şunları söyledi: Kurz b. Alkame b. Hilal b. Cüreybe b. Abdinühm b. Huleyl b. Hubşiyye el-Huzâ'î'dir. Bu Kurz, **Medine**'ye hicret etmek istediği zaman Hz. Peygamber'in (s.a.s) Ebû Bekir es-Sıddık ile mağarada gizlendiğinde izini takib etmiş; mağaranın ağzındaki örümceklerin ağını ve Rasûlüllah'ın (s.a.s) ayak izlerini görmüş; onu tanımış ve "Bu, Muhammed'in ayak izidir; iz burada kayboluyor" demişti.

TÂİF

175. el-Belâzurî şöyle dedi:

Huneyn Savaşı'nda Hevazin kabilesi yenilince ve Düreyd b. es-Sımme öldürülünce kalanları **Evtas**'a çekildiler. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.s) onların üzerine Ebû Âmir el-Eş'arî kumandasında bir ordu gönderdi. Ebû Âmir öldürüldü; kumandanlığı, Ebû Musa Abdullah b. Kays el-Eş'arî aldı. Müslümanlar **Evtas**'a geldiler. Bu durumu gören, Hevazin kabilesinin o günkü reisi Benî Dühman b. Nasr b. Muaviye b. Bekr b. Hevazin kabilesinden bir kimse olan Mâlik b. Avf b. Sa'd, **Taif**'e kaçtı. Mâlik, **Tâif** halkını muhasaraya hazır buldu. Çünkü Tâifliler, kalelerini onarmışlar, oraya hububat toplamışlardı. Mâlik **Tâif**'de kaldı. Rasûlüllah (s.a.s) Müslümanlarla birlikte hareket etti ve **Tâif**'in etrafına indi. Sakîfliler, Müslümanlara taş ve ok attılar. Rasûlüllah (s.a.s) da kalelerine karşı mancınık kullandı. Ayrıca Müslümanların yanlarında, sığır derisinden yapılmış kaleleri yıkmak için kullanılan debbabeler de vardı. Sakîfliler, bu debbabeleri, ateşte kızdırılmış demir parçaları atmak suretiyle yaktılar; Müslümanlardan bunların altında olanlar öldüler. Rasûlüllah'ın (s.a.s) **Taif** muhasarası on beş gün devam etti. Hz. Peygamber'in **Tâif** Gazvesi 8 yılı Şevval ayındaydı.

176. Râvilerin dediklerine göre:

Bu muhasara esnasında, Tâiflilerin kölelerinden birkaçı Rasûlüllah'ın (s.a.s) yanına gelmişlerdi. Bunlardan birisi, Rasûlüllah' in (s.a.s) azadlısı Ebû Bekre b. Mesruh olup adı Nufev' idi. Bir diğer köle Ezrak idi; aslen Rum olan bu köle demirciydi ve Ezârika mezhebi, bunun adına nisbet edilirdi. Bunun adı, Ebû Nâfi' b. el-Ezrak el-Haricî'ydi. Bir başka rivayete göre, Nâfi' b. el-Ezrak el-Haricî, Benî Hanîfe kabilesinden olup **Tâif** kalesinden inen el-Ezrak, ayrı bir kimseydi. Bu köleler, kaleden iner inmez azad edildiler.

Bundan sonra Rasûlüllah (s.a.s), Huneynlilerin esirleri ile ganimetlerini taksim etmek üzere **el-Ci'râne**'ye geldi. Sakîfliler, Hz. Peygamber'in tekrar üzerlerine gelmesinden korktukları için, ona elçilerini gönderdiler. Hz. Peygamber, Müslüman olmaları mal ve hazinelerinin ellerinde kalması şartıyla onlarla andlaşma yaptı. Ayrıca, ribâ (faiz) almamalarını ve şarap içmemelerini de şart koştu. Çünkü Tâifliler, riba ile uğraşan tefecilerdi. Hz. Peygamber kendilerine bir mektup yazdı.

Tâif'e daha önce **Vecc** denilirdi. Müstahkem hale getirilip suru yapılınca **Tâif** adı verildi.

177. el-Medâinî → Ebû İsmail et-Tâifî → babası ve Tâiflilerden olan şeyhler yoluyla rivayet edilmiştir:

Tâif'in çevresinde, **Yemen** ve **Yesrib**'den sürülmüş Yahudiler bulunuyordu. Bunlar, orada ticaretle meşgul oluyorlardı. Kendilerine cizye konuldu. Muaviye, bunların bir kısmından **Tâif**'deki topraklarını satın aldı.

178. Râvilerin dediklerine göre:

Abbas b. Abdilmuttalib'in *(Allah ona rahmet eylesin)* **Tâif**'de toprağı vardı. Kuru üzüm onun bu bağından getirilir ve hacıların içeceği suya atılırdı. Esasen Kureyşlilerin pek çoğunun **Tâif**'de toprakları vardı; onlar **Mekke**'den buraya gelip topraklarına bakarlardı. **Mekke** fethedilip halkı Müslüman olunca, Sakîfliler, **Tâif**'deki Mekkeliler'in bu topraklarına göz diktiler; ancak **Tâif** fethedilince bu topraklar, Mekkeliler'e bırakıldı. Böylece **Tâif**, **Mekke**'nin ilçelerinden birisi oldu.

179. Râvilerin dediklerine göre:

Tâif muhasarasında, Ebû Süfyan b. Harb'ın bir gözü kör olmuştu.

180. el-Velîd b. Salih → el-Vâkıdî → Muhammed b. Abdillah → ez-Zührî → İbnu'l-Museyyeb ve Attab b. Esîd yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s) hurmanın tahmin ve takdir edildikten sonra zekatının ödendiği gibi, Sakîflilerin üzümlerinden de, aynı şekilde tahmin ve takdir edildikten sonra zekat alınmasını emretti.

el-Vâkıdî şöyle dedi: Ebû Hanîfe, üzümün tahmin ve takdir yoluyla değil, ancak, ister az ister çok olsun, bir yerde toplandıktan sonra, zekat alınacağını söylemiştir.

Yakub ise, üzüm bir yerde toplandıktan sonra, ağırlığı beş vesk'e ulaşınca, onda bir veya yirmide bir zekat verilmesi gerektiğini söylemiştir. Bu, Süfyan b. Sa'îd es-Sevrî'nin görüşüdür. Vesk, altmış sa'dır.

Malik b. Enes ile İbn Ebî Zi'b ise, hurmadan alındığı gibi, üzümden de, tahmin ve takdir yoluyla zekat alınmasının sünnet olduğunu söylerler.

181. Şeyban b. Ebî Şeybe → Hammad b. Seleme → Yahya b. Sa'îd ve Amr b. Şuayb yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab'ın **Tâif** valisi yazdığı mektupta: "Bal istihsal edenler, Rasûlüllah'a (s.a.s) ödedikleri miktarda bize zekat vermiyorlar; bu miktar, on tulumdan bir tulumdu" diye şikayet etti.

Bunun üzerine Hz. Ömer, valisine: "Eskisi gibi verirlerse ovalarını korursunuz; yoksa korumazsınız" diye yazdı.

182. Amr b. Muhammed en-Nâkıd → İsmail b. İbrahim → Abdurrahman b. İshak → babası ve dedesi yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, baldan onda bir miktarında zekat almıştır.

183. Rakka kadısı Dâvud b. Abdilhamid → Mervan b. Şucâ ve Hasıf yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. Abdilaziz, **Mekke** ve **Tâif**'deki valilerine şunları yazdı: "Arı kovanlarına zekat vardır. Bunlardan zekat alınız."

184. el-Vâkidî şunları söyledi:

İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre, arı kovanlarından zekat alınmaz.

Mâlik ve es-Sevrî, çok da olsa baldan zekat alınmaz demişlerdir. eş-Şâfiî'nin de görüşü budur.

Ebû Hanîfe şunları söylemiştir: Balın azından da çoğundan da, eğer yetiştiği toprak öşür arazisi ise, onda bir zekat alınır. Eğer balın yetiştiği toprak haraç arazisi ise, zekat alınmaz; çünkü bir şahısta, hem zekat ve hem de haraç vergisi birleşmez.

185. el-Vâkıdî ve el-Kasım b. Ma'an ve Yakub yoluyla rivayet edilmiştir:

Ebû Hanîfe, zimmînin toprağında yani haraç arazisinde yetişen baldan onda bir vergi alınmaz; onun toprağından yalnızca haraç alınır; Tağlibli birinin toprağında yetişirse beşte bir alınır, demiştir. Züfer de Ebû Hanîfe ile aynı görüştedir.

Ebû Yusuf ise, şayet bal haraç arazisinde yetişir ise vergi alınmaz; öşür arazisinde yetişirse, her on rıtıldan bir rıtıl alınır.

Muhammed b. el-Hasan'a göre ise, beş tulumdan az olursa vergi yoktur. Bu, İbn Ebî Zi'b'in de görüşüdür.

186. Hâlid b. Abdillah et-Tahhan, İbn Ebî Leylâ'nın şöyle dediğini söylemiştir:

Yetiştirilen bal, ister öşür ister haraç arazisinde olsun, her on rıtıldan bir rıtıl vergi alınır. Bu, el-Hasan b. Salih b. Hayy'ın da görüşüdür.

187. Ebû 'Ubeyd → Muhammed b. Kesir ve el-Evzaî yoluyla rivayet edilmiştir:

ez-Zührî, her on tulum baldan bir tulum zekat alınır, demiştir.

188. el-Hüseyin b. Ali b. el-Esved→ Yahya b. Âdem → Abdurrahman b. Hamîd er-Rakkaşî → Cafer b. Necîh el Medînî → Bişr b. Âsim ve Osman b. Abdillah b. Evs yoluyla rivayet edilmiştir:

Tâif valisi Süfyan b. Abdillah es-Sakafî, Ömer b. el-Hattab'a yazdığı mektupta, **Tâif**'de etrafı duvarlarla çevrili üzüm bağlarının bulunduğunu, buralarda, üzümden kat kat değerli, şeftali ve nar yetiştiğini zikrettikten sonra vergi alınıp alınmayacağını sordu. Ömer kendisine, bunlardan vergi alınmayacağını yazdı.

Yahya b. Âdem, Süfyan b. Sa'îd'den işittim, şöyle söylüyordu dedi:

Topraktan yetişen mahsulden, şu dört şey hariç, zekat alınmaz. Zekat alınacaklar: Buğday, arpa, hurma ve üzümdür. Bunlardan her biri, beş vesk olduğu taktirde zekat verilir.

Ebû Hanîfe ise, öşür toprağından bir demet sebze de yetişse, onda bir vergi alınır, demiştir. Bu, Züfer'in de görüşüdür.

Mâlik, İbn Ebî Zi'b ve Yakub ise şöyle söylemişlerdir: Sebze ve benzerlerinden zekat alınmaz, yine bu alimlere göre, aşağıdaki mahsullerden, beş vesk'den az olurlarsa zekat alınmaz; beş veske ulaşırlarsa zekat alınır; bunlar: Buğday, arpa, darı, burçak, karamuk, hurma, kuru üzüm, pirinç, susam ve benzeri gibi ölçülen ve saklanan hububat ile mercimek, mısır burçağı, börülce, karaca, maş, darı ve benzerleridir. el-Vâkıdî, bunun, Rebîa b. Ebî Abdirrahman'ın da görüşü olduğunu söyler.

ez-Zührî, baharat ve baklagillerin hepsinden zekat alınır, demiştir.

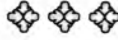
Mâlik, armut, şeftali, nar ve diğer taze meyvelerden zekat alınmaz, demiştir. Bu, İbn Ebî Leylâ'nın da görüşüdür.

Ebû Yusuf ise, kafîz ölçeğine konulan ve ağırlığı tartılanların dışındakilerden zekat alınmaz demiştir.

Ebû'z-Zinad, İbn Ebî Zi'b ve İbn Ebî Sebre ise, sebze ve meyvelerden zekat alınmaz; ancak bunlar satıldığı zaman, kıymetli olan paralardan zekat verilir, demişlerdir.

189. Abbas b. Hişam → babası ve dedesi yoluyla rivayet edilmiştir:

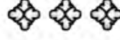
Rasûlüllah (s.a.s), Osman b. Ebî'l-Âsî'yi **Taif**'e vali tayin etti.

TEBÂLE VE CÜREŞ

190. Bekr b. el-Heysem → Abdürrezzak → Ma'mer ve ez-Zührî yoluyla rivayet edilmiştir:

Tebâle ve **Cûreş** halkı, savaşsız teslim oldular. Rasûlüllah (s.a.s), teslim şartlarına göre onları yerlerinde bıraktı. Kitab Ehli'nden olup erginlik yaşına gelen her erkekten bir dinar alınmasını kararlaştırdı. Ayrıca, Müslümanları misafir etmelerini de şart koştu. Ebû Süfyan b. Harb'ı da **Cûreş**'e vali tayin etti.

TEBÛK, EYLE, EZRUH, MAKNA VE EL-CERBÂ

191. Râvilerin dediklerine göre:

Rasûlüllah (s.a.s), **Şam** topraklarındaki **Tebûk** üzerine yürüdü. Bu gazvenin sebebi, 9. hicret yılında, Rumların, Âmile, Lahm, Cüzam ve başkalarının, Hz. Peygamber'e karşı hareket etmek üzere bir ordu toplamış olduklarının öğrenilmesiydi. Hz. Peygamber savaş yapmadı; **Tebûk**'de birkaç gün kaldı; **Tebûk** halkı, cizye vermek üzere Hz. Peygamber'le andlaştı.

Bu sırada **Eyle** sahibi Yuhanna b. Ru'be, **Tebûk**'a geldi; kendi topraklarında yaşayan ergenlik çağına gelmiş her erkeğin yılda bir dinar vergi vermesi şartıyla Hz. Peygamber'le andlaştı. Bu vergi üçyüz dinara ulaştı. Hz. Peygamber, Müslümanlardan **Eyle**'ye uğrayanların misafir edilmelerini de şart koştu; ayrıca onların, düşmana karşı muhafaza ve saldırılardan korunacaklarını ifade eden bir vesika yazdı.

192. Muhammed b. Sa'd → el-Vâkıdî → Hâlid b. Rebîa ve Talha el-Eylî yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. Abdilaziz, **Eyle** halkından üçyüz dinardan başka bir şey almıyordu.

Rasûlüllah (s.a.s), her Receb ayında yüz dinar ödemeleri şartıyla **Ezruh** halkı ile andlaşma yaptı. **el-Cerbâ** halkı ile de cizye üzerine andlaştı. Kendilerine bir vesika yazdı.

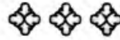
Hz. Peygamber, **Makna** halkıyla, ağaçtan yapılan av aletlerinin dörtte biri, yetiştirdikleri hayvanlar ile zırhlarının dörtte biri ile yine meyvelerinin dörtte biri üzerine andlaştı. Bunlar, Yahudi idiler.

Mısır halkından bir kimse, **Makna** halkına yazılmış vesikayı, kırmızı deri üzerinde ve yazısı bozuk bir halde gözleriyle gördüğünü ve aynen istinsah ettiğini bana bildirdi. Bana (el-Belâzurî) bu nüshayı aynen yazdırdı:

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Rasûlüllah Muhammed'den, **Benî Habibe** ve **Makna** halkına.

Selamet içindesiniz. Bana vahyedildiğine göre, sizler şehrinize döneceksiniz. Bu mektubum size gelince emniyet içinde olacaksınız. Allah'ın zimmeti ve Elçi-

si'nin zimmeti (himayesi) sizindir. Rasûlüllah, sizin günahlarınızı ve katıldığınız bütün kan davalarını affetmiştir. Şehrinizde, Rasûlüllah veya Rasûlüllah'ın elçisinden başka kimseye, size karşı idarî selahiyet verilmeyecektir. Size karşı zulüm yapılmayacak ve düşmanlık gösterilmeyecektir. Rasûlüllah (s.a.s), kendi nefsini koruduğu şeylerden, sizi de koruyacaktır. Çünkü, sizin silahlarınız, köleleriniz, hayvan ve zırhlarınız Rasûlüllah'ındır; ancak bunlardan Rasûlüllah ve Rasûlüllah'ın elçisinin bağışladıkları sizin olacaktır. Bunlardan başka, hurmanızın dörtte biri, sandallarınızla avlandıklarınızın dörtte biri ile kadınlarınızın dokuduklarının dörtte birini de ödeyeceksiniz. Böylece her şeyden berisiniz ve Rasûlüllah (s.a.s) sizi, cizye ve suhreden (ücretsiz çalıştırma) muaf tuttu. Sizler söz dinler ve itaat ederseniz, Rasûlüllah da sizin şereflilerinize saygı gösterecek, suçlularınızı bağışlayacaktır. Müslümanlardan bir kimse, **Benî Habibe** ve **Makna** ahalisine iyilik yaparsa, bu kendisi için yapılmış bir iyilik; kim onlara kötülük yaparsa bu da kendisi için yapılmış bir kötülük olacaktır. Size, yalnızca kendinizden veya Rasûlüllah'ın (s.a.s) Ehl-i Beyt'inden birisi emir olacaktır. Ali b. Ebû (*) Talib 9 yılında yazdı."

(*) Allah'ın rahmetini uman Muhammed b. Ahmed İbn Asâkir şöyle söylüyor: Metin aslında böyledir. Vesikanın sonunda, "Ali b. Ebû Talib 9 yılında yazdı" cümlesi yer almaktadır. Yahudilerin elinde bulunan bütün mektupların Hz. Ali'nin eliyle yazılmış olduğu hikâye edilmektedir. Bu husus şüphelidir. Çünkü, düşünen bir kimse, bu mektubun uydurma olduğunu açık bir şekilde anlar. Bunun için iki delil vardır: 1. Hz. Ali, Arap dilinin Nabat diliyle karışmasından korktuğu için, Arap dilbilgisi hakkında ilk teşebbüste bulunan bir kimsedir. Bu bakımdan Hz. Ali'nin bizzat korktuğu şeyi, yani iltibaslı söz söylemeyeceği açıktır. (İbn Asâkir, metinde "Ali b. Ebû Talib" ibaresini kastediyor; doğrusu "Ebî" olmalıydı. Hz. Ali böyle bir hatâ yapmaz demek istiyor) 2. Hz. Peygamber, Makna halkıyla Tebûk Gazvesi'nde andlaşma yapmıştır. Bu husus, bu kitapta da zikredilmiştir. Halbuki Hz. Ali, Tebûk Gazvesi'ne iştirak etmemiştir. Öyle ise nasıl olur da bu vesikayı onun yazdığı söylenebilir? Bu iki husus, bu vesikanın uydurma olduğunu gösterir. (Bu vesikanın uydurma olduğu hakkında bkz. M. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 649-660; tst. 1980)

DÛMETU'L - CENDEL

193. Rasûlüllah (s.a.s), Hâlid b. el-Velîd b. el-Muğîre el-Mahzûmî'yi, Ukeydir b. Abdilmelik el-Kindî es-Sekûnî'ye karşı **Dûmetu'l-Cendel**'e gönderdi. Hâlid, Ukeydir'i esir aldı; kardeşini öldürdü ve onun altınla bezenmiş ipekli kumaştan elbisesini soyup çıkardı. Ukeydir, Hz. Peygamber'in (s.a.s) yanına geldi ve Müslüman oldu. Hz. Peygamber de ona ve **Dûme** halkına aşağıdaki vesikayı yazdı:

"Bu vesika, Tanrı'ya eş koşmayı ve putlara tapmayı bırakıp İslamiyet'i kabul ettiği vakit, **Ukeydir** ve **Dûme** halkına Muhammed Rasûlüllah tarafından verilmiştir."

"Suyu az olan topraklar, ekilip dikilmeyen topraklar, bilinmeyen topraklar, üzerinde bir eser bulunmayan topraklar ile zırhlar, silahlar, atlar, aygırlar, eşekler ve kaleler bize (Hz. Peygamber) aittir."

"Size ait olanlara gelince, bunlar, etrafı çevrilmiş hurmalıklar ile devamlı akan sulardır."

"Merada otlayan hayvanlarınız, zekat alınacağı zaman toplanmayacak, bulundukları yerde hesabı yapılacaktır; bunların hesabında küsurata bakılmayacaktır. Otlaklar da size yasaklanmayacaktır."

"Namazları vaktinde kılacaksınız; zekatı da hakkıyla ödeyeceksiniz. Bütün bunları yerine getireceğinize, Allah'ın söz ve misakıyla kendinizi bağlı sayacaksınız; buna karşılık da size, doğruluk ve ahde vefanın bulunacağını bileceksiniz."

"Allah ve Müslümanlardan hazır olanlar şahittir."

194. el-Abbas b. Hişam el-Kelbî→ babası ve dedesi yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), Hâlid b. el-Velîd'i Ukeydir'e karşı gönderdi. Hâlid, onu Hz. Peygamber'e getirdi; o da Müslüman oldu. Hz. Peygamber, kendisine bir vesika yazdı. Hz. Peygamber (s.a.s) vefat edince, Ukeydir zekata mani oldu ve andlaşmayı bozdu; **Dûmetu'l-Cendel**'den ayrıldı, **Hîre**'ye gitti. Orada bir bina yaptırdı ve buna, **Dûmetu'l-Cendel**'in hatırası için **Dûme** adını verdi. Kardeşi Hureys b. Abdilmelik Müslüman oldu ve kardeşinin elindeki topraklar kendisine verildi. Bu münasebetle Suveyd b. Şebîb el-Kelbî şu şiiri söylemişti:

"Ukeydir'in göçüp giden kadınlarının **Habt** *suyundan ayrıldıkları gibi bir kavim de adadının ayaklarının sürçmesinden emin olmasın.""*

Yezîd b. Muaviye, Ukeydir'in kardeşi Hureys'in kızı ile evlendi.

el-Abbas, babasının, Avâne b. el-Hakem'den naklen kendisine şunların haber verildiğini söylemiştir:

Ebû Bekir, **Aynu't-Temr**'de bulunan Hâlid b. el-Velîd'e mektup yazıp Ukeydir'in üzerine yürümesini emretti. Hâlid, onun üzerine yürüdü, kendisini öldürdü ve **Dûme**'yi fethetti. Ukeydir, Rasûlüllah'ın (s.a.s) vefatından sonra oradan ayrılmış daha sonra geri dönmüştü. Hâlid, onu öldürdükten sonra **Şam**'a geçti.

195. el-Vâkıdî şöyle dedi:

Hâlid, **Irak**'tan ayrılıp **Şam**'a gitmek üzere hareket etti ve **Dûmetu'l-Cendel**'e uğradı; orayı fethetti ve esirler aldı. Onun aldığı esirler arasında, el-Cûdî el-Ğassânî'nin kızı Leylâ da bulunuyordu. Bir başka rivayete göre ise Hâlid b. el-Velîd'in süvarileri, Leylâ'yı Ğassânîler'in topraklarında esir almışlardı. el-Cûdî'nin bu kızına, Abdurrahman b. Ebî Bekir es-Sıddîk aşık olmuştu ve onun hakkında şu şiiri söylemişti:

"Aramızda semalar bulunmasına rağmen Leylâ'yı hatırladım; el-Cûdî'nin kızı Leylâ ile benim halim ne olacak?"

Sonunda Leylâ, onun oldu; Abdurrahman kendisiyle evlendi. Leylâ, kocasını kendisine o şekilde bağladı ki sonunda Abdurrahman, diğer karılarından uzaklaştı. Ancak, sonradan Leylâ çok şikâyet etmeye başlamış ve değişmişti. Bunun üzerine Abdurrahman da ondan uzaklaştı. Kendisine, onu boşa ve ailesine gönder diye tavsiyede bulunuldu; o da öyle yaptı,

el-Vâkıdî şöyle dedi: Hz, Peygamber (s.a.s) 5 yılında, **Dûmetu'l-Cendel**'e yürüdü; ancak savaş olmadı. Hz. Peygamber, Hâlid b. el-Velîd'i, Müslüman oluşundan virmi ay sonra, 9 yılı Şevval ayında Ukeydir'e karşı gönderdi.

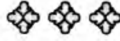
196. **Hîre** *halkından bazı kimselerden işittiğime göre:*

Ukeydir ve kardeşleri, **Dûmetü'l-Hîre**'ye geliyorlar, Kelb kabilesinden olan dayılarını ziyaret ediyorlar, onların yanlarında kalıyorlardı. Onlar, birgün dayıları ile birlikte ava çıkmışlar ve taştan yapılmış bazı duvarları bulunan yıkılmış eski bir

şehre rastlamışlardı. Şehri yeniden yapmışlar; oraya zeytin ve başka ağaçlar dikmişler ve **Dûmetü'l-Hîre** adını vermişlerdi.

197. Amr b. Muhammed en-Nâkıd → Abdullah b. Vehb el-Mısrî → Yunus el-Eylî ve ez-Zührî yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), Hâlid b. el-Velîd'i **Dûmetu'l-Cendel** halkı üzerine gönderdi. Onlar, **Kûfeli** Hristiyanlardı. Hâlid, başkanları Ukeydir'i esir aldı ve kendisiyle, cizye karşılığında andlaştı.

NECRAN SULHU

198. Bekr b. el-Heysem → Abdullah b. Salih → el-Leys b. Sa'd → Yunus İbn Yezîd el-Eylî ve ez-Zührî yoluyla rivayet edilmiştir:

Yemen Necran'ı halkından elçi olarak es-Seyyid ve el-Âkib, Rasûlüllah'ın (s.a.s) katına geldiler ve Hz. Peygamber ile andlaşma yapmak istediler. Hz. Peygamber Necranlılar adına bu iki elçiyle, bin tanesi Safer, diğeri bini de Receb ayında verilmek üzere iki bin hülle (elbise) karşılığında andlaştı. Her hüllenin değeri, bir ûkıyye değerinde olacaktır; bir ûkiyye ise, kırk dirhem ağırlığındadır. Şayet bir ûkiyyeden daha değerli hülle verirlerse, fazlası onlar lehine hesap edilecek; eğer bir ûkiyyeden daha az değerlilerinden verirlerse, eksik miktar onlardan alınacaktır. Hüllelerin değerine eşit miktarda, silah, at, deve ve herhangi bir malı da verirlerse kabul edilecektir.

Ayrıca, Rasûlüllah'ın (s.a.s) elçilerini, bir aydan fazla olmamak üzere misafir edeceklerdir.

Yemen'de savaş olduğu takdirde, emanet olarak otuz zırh, otuz at, otuz katır verecekler; emanet alınanlar kaybolursa, elçilerim, bunların Necranlılara tamamen iade edileceğine teminat vereceklerdir.

Onlara, Allah'ın zimmet ve ahdi verilmiştir. Dinlerinden ve dinî mertebelerinden ayrılmayacaklardır. Onlar, savaşmak üzere toplanmayacaklar ve kendilerinden onda bir vergi (öşür) de alınmayacaktır. Ayrıca onların riba (faiz) yememeleri ve tefecilikle uğraşmamaları da şart koşulmuştur.

199. el-Hüseyin b. el-Esved → Vekî' → Mübarek b. Fudâle ve el-Hasan yoluyla rivayet edilmiştir:

Necranlı iki rahip, Hz. Peygamber'e (s.a.s) geldiler. Hz. Peygamber, onları İslamiyet'i kabule çağırdı. Onlar: "Biz, senden önce Müslüman olduk; diye karşılık verdiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber onlara: "Yalan söylediniz; sizi İslamiyet'i kabul etmekten üç şey alıkoymaktadır; bunlar: domuz eti yemeniz; haça tapmanız ve Allah'ın oğlu olduğunu söylemenizdir" diye cevap verdi. Onlar: "Öyle ise, İsa'nın babası kimdir?" diye sordular.

Haberi rivayet eden el-Hasan, Hz. Peygamber'in (s.a.s), Allah'ından emir almadıkça onlara cevap vermekte acele etmediğini söylemiştir. Yüce Allah şu ayetleri göndermiştir:

"Ey Muhammed! Sana okuduğumuz bu şeyler, ayetlerden ve hikmet dolu Kur'an'dandır. Allah'ın katında İsa'nın durumu, kendisini topraktan yaratıp sonra "Ol!" demesiyle olmuş olan Âdem'in durumu gibidir. Gerçek Rabbindendir; o halde şüphecilerden olma! Ey Muhammed! Sana bu ilim geldikten sonra, onda seninle kim tartışacak olursa, de ki: "Gelin, oğullarımızı, oğullarınızı; kadınlarımızı, kadınlarınızı; kendimizi ve kendinizi çağıralım, sonra mübâhele edelim de, Allah'ın lanetinin yalancılara olmasını dileyelim."(Âl-i İmran Suresi, 58-61)

Rasûlüllah (s.a.s), bu ayetleri onlara okudu; sonra kendilerini, mübâheleye, yani yalancıya karşı lanet okumaya davet edip Fatıma Hasan ve Hüseyin'in ellerinden tutarak meydana çıktı.

Bu meydan okuma üzerine rahiplerden biri, arkadaşına: "Her türlü zorluğa katlan; fakat onunla lanetleşme; çünkü onunla lanetleşirsen, lanet sana isabet edecektir" dedi. Arkadaşı: "Öyle ise ne yapmayı düşünürsün?" diye sorunca: "O'na vergi verelim ve kendisiyle lanetleşmeyelim" diye cevap verdi.

200. el-Hüseyin bana, Yahya b. Âdem'in şöyle dediğini söyledi:

Ben (Yahya), Rasûlüllah'ın (s.a.s) **Necran** halkına verdiği vesikanın nüshasını, birinin kitabından nakletmiş olan el-Hasan b. Salih'den *(Allah ona rahmet eylesin)* aldım. Vesika şudur:

"Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Bu, Allah'ın Rasûlü Muhammed'in Necranlılara yazdıklarıdır: Onların bütün meyveleri, altın, gümüş ve diğer paraları, köleleri üzerinde söz sahibi odur. Ancak o, bini Receb ve diğer bini de Safer ayında teslim edilmek üzere senede vergi olarak iki bin kat elbise verilmesini şart koşup diğerlerini onlara bırakarak kendilerine karşı cömert davranmıştır. Her elbisenin değeri bir gümüş ûkiyye değerinde olacaktır. Vergi üzerinden yapılacak hesap sonucu, ûkiyyelerin tayin edilen miktardan az veya çok olması dikkate alınacaktır. Ayrıca onlardan alınmış olan zırh, at, deve ve diğer malların kıymetleri, kendi hesaplarına ilave edilecektir."

"Elçilerimi, en çok bir ay müddetle misafir etmek Necranlıların vazifesidir; elçilerimi, bir aydan fazla misafir etmeyeceklerdir."

"Kendilerine karşı **Yemen**'de bir harp olursa, Necranlılar otuz zırh, otuz at ve otuz katırı ödünç olarak vereceklerdir. Onların, ödünç olarak verdikleri at ve katırlardan kaybolanların iade edileceğine, elçilerim teminat vereceklerdir."

"Allah'ın himayesi ve Peygamberi Muhammed'in zimmeti, **Necran** ve havalisinde olanların şahısları, malları, dinleri, toprakları, şimdi bulunanları bulunmayanları ve diğerleri ile mabetleri(*) ve suret ve haçları üzerindedir. Kimse dininden döndürülmeyecektir; hak ve hukuklarına, suret ve haçlarına dokunulmayacaktır; rahip rahipliğinden, papaz papazlığından, kilise bakıcısı bu görevinden uzaklaştırılmayacaktır. Ellerindekilerin azına ve çoğuna dokunulmayacaktır. Onlara zulüm ve işkence yapılmayacak, cahiliye kan davası güdülmeyecektir. Onlar, savaşmak üzere toplanmayacakları gibi kendilerinden onda bir vergi (öşür) de alınmayacaktır. Topraklarına ordu ayak basmayacaktır. **Necran**'da, aralarından biri hakkını istediğinde, insafla hareket edilecek; onlar ne zulüm edecek ne de zulme maruz kalacaklardır. Bundan sonra kim ribâ (faiz) yerse, o, benim zimmetimin dışında kalacaktır. Hiç kimse, başkasının yaptığı fenalıktan mesul olmayacaktır."

"Onlar, bu yasaklara uygun hareket edip taahhütlerini tam olarak yerine getirdikleri müddetçe, Allah'ın emri sâdır oluncaya kadar, zulme maruz kalmaksızın Allah'ın himayesi ve Peygamberi Muhammed'in zimmetine nail olacaklardır."

"Şahitler şunlardır: Ebû Süfyan b. Harb, Gaylân b. Amr, Benî Nasr kabilesinden Mâlik b. Avf, Akra b. Habis el-Hanzalî ve bu vesikayı yazan el-Muğîre."

Yahya b. Âdem şöyle dedi: Ben, Necranlıların elinde, bu nüshaya benzeyen bir başka vesika daha gördüm; sonunda "Ali b. Ebû(**) Talib yazdı" ibaresi vardı. Onun hakkında ne diyeceğimi bilemiyorum.

201. Râvilerin dediklerine göre:

Ebû Bekir es-Sıddık (r.a.) halife olunca, Necranlılara aynı şartları yükledi ve kendilerine, Rasûlüllah'ın vesikasına benzer bir mektup yazdı.

Ömer b. el-Hattab halife olduğu zaman, Necranlılar tefecilikle uğraşıyorlardı ve nüfusları da çoğalmıştı. Hz. Ömer, onların İslamiyet'e zararlı olacaklarından korktu ve yurtlarından çıkardı. Kendilerine şu mektubu yazdı:

(*) Bu kelime, metinde yanlış olarak "elçileri" şeklinde geçmektedir.
(**) "Ebî" olması gereken bu büyük hatâ dolayısıyla o vesikanın uydurma olduğuna işaret etmektedir.

"**Şam** ve **Irak** valilerinden her kim Necranlılara rastlarsa, kendilerine münbit topraklardan çokça versin. Onların bu topraklardan elde edecekleri şeyler, **Yemen**'deki topraklarına karşılık olmak üzre, kendilerine aittir."

Hz. Ömer'in bu emri üzerine Necranlılar dağıldılar; bir kısmı **Şam**'a, bir kısmı da **Kûfe** yakınlarındaki **Necraniye**'ye yerleştiler. Bu bölgeye, **Necraniye** adı, Necranlılardan dolayı verilmiştir. Necranlı Yahudiler, Necranlı Hristiyanlarla birlikte bu vesikada yer aldılar. Çünkü onlar, Hristiyanlara tâbi durumda idiler.

Osman b. Affan halife olunca, **Kûfe** valisi el-Velid b. Ukbe b. Ebî Muayt'a şu mektubu yazdı:

"Necranlıların el-Âkib, papaz ve ileri gelenleri, bana Rasûlüllah'ın (s.a.s) vesikasını getirdiler ve Ömer'in şartlarını gösterdiler. Ben, onların durumunu Osman b. Huneyf'e sordum. O, durumlarını inceledi ve Dihkanların, Necranlıları topraklarından men etmek suretiyle onlara zarar verdiklerini bana haber verdi. Bu durumda onların ödedikleri cizye karşılığı iki bin elbiseden, Allah rızası ve eski topraklarına karşılık olmak üzere iki yüz tanesini affettim. Ben, onlara iyi davranmanı sana tavsiye ederim; çünkü onlar, zimmeti olan bir topluluktur."

202. Bazı âlimlerden, Ömer'in mektubunun şu şekilde zikredildiğini duydum:

"**Şam** ve **Irak** valilerinden her kim Necranlılara rastlarsa, kendilerine münbit topraklardan çokça versin." Bazı alimler, "münbit topraklar"yerine "toprağın ceribinden"(yani çokça toprak versinler) şeklinde söylediklerini işittim.

203. Abdü'l-âlâ b. Hammad en-Nersî → Hammâd b. Seleme → Yahya b. Sa'îd → İsmail b. Hakim ve Ömer b. Abdilaziz yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), hastalığı esnasında şöyle buyurmuştu: "Arap toprağında iki din bir arada olmayacaktır." Ömer b. el-Hattab halife olunca, **Necran** halkını **Necrâniye**'ye çıkarttı; onların topraklarını ve mallarını satın aldı.

204. el-Abbas b. Hişam el-Kelbî → babası ve dedesi yoluyla rivayet edilmiştir:

Yemen'deki **Necran**, Necran b. Zeyd b. Sebe' b. Yeşcub b. Ya'rub b. Kahtan isimli şahsa nisbetle bu adı almıştır.

205. el-Hüseyin b. el-Esved → Veki' b. el-Cerrah → el-A'meş ve Salim İbn Ebî'l-Ca'd yoluyla rivayet edilmiştir:

Necran halkı, kırkbin kişiye ulaşınca birbirlerini kıskanmışlardı. Ömer b. el-Hattab'a geldiler ve "bizi yurdumuzdan çıkart!"dediler. Ömer, onların Müslümanlara zarar vermesinden korkuyordu. Bu sözlerini fırsat bildi ve onları **Necran**'dan çıkarttı. Necranlılar, daha sonra pişman oldular; Ömer'e gelip "bizi yerimizde bırak"dedilerse de, o bunu kabul etmedi.

Ali b. Ebî Talib (r.a.) halife olunca ona geldiler ve "Sağ elinle yazdığın ve Peygamber'in nezdinde bize sağladığın şefaatin hürmetine, bizi topraklarımıza geri gönder"dediler. Bunun üzerine Hz. Ali: "Ömer, bu işi en güzel şekilde yaptı; ben, ona muhalefetten nefret ederim"dedi.

206. Ebû Mes'ud el-Kufî → Muhammed b. Mervan → el-Heysem b. Adiyy ve el-Kelbî yoluyla rivayet edilmiştir:

Kûfe'deki Necraniye sahibi, **Şam** ve çevresinde oturan bütün Necranlılara elçiler gönderirdi. Onlar da, vergi olarak verilen elbiseleri temin etmek üzere başkanlarınca belirlenen miktardaki malları Necranlılardan toplarlardı.

Muaviye veya Yezid b. Muaviye halife olunca, Necranlılar, çeşitli yerlere dağıldıklarından, bir kısmının öldüğünden ve Müslüman olduğundan şikâyet ettiler; Hz. Osman'ın elbiselerinin sayısını indiren mektubunu halifeye gösterdikten sonra şöyle dediler: "Sayılarımız daha da azaldı, çok fazla zayıfladık." Bunun üzerine halife (Muaviye veya Yezid), onlardan iki yüz elbise daha eksiltti ve böylece dört yüz elbise azaltılmış oldu.

Haccac b. Yusuf **Irak** valisi olduğunda ve İbnu'l-Eş'as ona karşı isyan edip Haccac da Müslüman olmayan çiftçileri (dihkanlar) ona yardım etmekle ve Necranlıları da onlarla birlikte ittiham edince, elbiselerin sayısını yeniden bin sekiz yüze çıkardı; aynı zamanda onlardan nakışla süslenmiş elbiseler aldı.

Ömer b. Abdilaziz halife olunca, Necranlılar perişan olduklarından, sayılarının eksildiğinden, göçebe Arapların kendilerine yaptıkları baskınlardan, yok edici zorluklara katlandırıldıklarından ve Haccac'ın kendilerine yaptığı zulümden şikâyet ettiler. Bunun üzerine halife, onların sayılmasını emretti. İlk sayılarının on dabiri kaldıklarını görünce şöyle dedi:

"Bu andlaşmanın baş vergisi cizye olduğu görüşündeyim; bu, topraklarından alınmak üzere kararlaştırılmış bir vergi değildir. Ölen ve Müslüman olan kimsenin cizyesi ise düşer."Onların, değeri sekizbin dirhem olan ikiyüz elbise ödemelerine karar verdi.

el-Velîd b. Yezid'in halifeliğinde, **Irak** valisi olan Yusuf b. Ömer, Haccac'a bağlılığının bir sonucu olarak, Necranlıların vergisini Haccac zamanındaki seviyeye çıkarttı.

Mü'minlerin Emiri Ebû'l-Abbas *(Allah ona rahmet eylesin)* halife olunca, Necranlılar, onun **Kûfe**'ye geldiği gün kendisiyle görüşmek istediler. Halife, camiden eve dönerken, yoluna ve üzerine güzel kokulu güller serptiler. Necranlıların bu hareketi, halifenin hoşuna gitti. Onlar da durumlarından şikâyet ettiler, ona sayılarının azaldığını; Ömer b. Abdilaziz ve Yusufb. Ömer'in yaptıklarını anlattıktan sonra: "Bizimle senin dayıların Benî Haris b. Ka'b aynı nesebdendir"dediler. Abdullah b. er-Rebî' el-Hârisî de onlar lehine konuştu; ayrıca el-Haccac b. Ertat, iddialarının doğru olduğunu söyledi. Bunun üzerine Ebû'l-Abbas (*Allah'ın salatları onun üzerine olsun*), onların vergisini, sekiz bin dirhem kıymetinde ikiyüz elbiseye indirdi.

Ebû Mes'ud şöyle dedi: Mü'minlerin Emiri Harun er-Reşid halife iken, hacca gitmek üzere **Kûfe**'ye gelince, Necranlılar durumlarını ona arzettiler; vergi memurlarının eskisi gibi vergi almakta ısrar ettiklerinden şikâyet ettiler. Bunun üzerine halife, iki yüz elbise ödemelerini belirten bir vesikanın yazılmasını emretti. Ben (Ebû Mes'ud) bu vesikayı bizzat gördüm. Halife ayrıca, onların vergi memurlarıyla muhatap olmamalarını; vergilerini doğrudan doğruya Beytülmale (hazineye) ödemelerini emretti.

207 . Amr en-Nâkıd → Abdullah b. Vehb el-Mısrî → Yunus b. Yezîd ve İbn Şîhab ez-Zührî yoluyla rivayet edilmiştir:

Kureyş ve Arap kafirleri hakkında şu ayet nazil olmuştur: ***"Fitne kalmayıp, yalnız Allah'ın dini ortada kalana kadar onlarla savaşın."***(Bakara Suresi, 193) Kitab Ehli hakkında da şu ayet nazil olmuştur: ***"Kitap verilenlerden, Allah'a, ahiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Peygamberinin haram kıldığını haram saymayan, hak dini din edinmeyenlerle, boyunlarını büküp kendi elleriyle cizye***

verene kadar savaşın"(Tevbe Suresi, 29). Bizim bildiğimize göre, Kitab ehli olanlardan ilk önce cizye veren, **Necran** ehli idi; Onlar Hristiyandı. Sonra, **Tebûk** Gazvesi esnasında, **Eyle, Ezruh** ve **Ezriât** halkı cizye vermiştir.

YEMEN

208. Râvilerin dediklerine göre:

Yemen halkı Rasûlüllah'ın (s.a.s) ortaya çıkışını ve hakikatinin yüceliğini öğrenip elçileri Hz. Peygamber'e gelince, Peygamberimiz de onlara bir mektup yazdı. O bu mektubunda, Yemenliler Müslüman oldukları taktirde, ellerindeki mallarının, topraklarının ve hazinelerinin kendilerine bırakılacağını bildirdi. Bunun üzerine onlar, Müslüman oldular. Hz. Peygamber, İslamiyet'in esaslarını ve Sünnetini öğretmek, zekatları ile, Hristiyanlık, Yahudilik ve Mecusîlik dinlerinde kalacakların cizyelerini toplamak üzere elçilerini ve vergi memurlarını onlara gönderdi.

209. el-Hüseyin b. el-Esved → Vekî b. el-Cerrah → Yezîd b. İbrahim et-Tüsteri ve el-Hasan yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), **Yemen** halkına şu mektubu yazdı: "Kim namazımızı kılar, kıblemize yönelir, kestiğimizi yerse, o kimse Müslümandır; o kimse, Allah ve Elçisinin zimmetindedir. İslamiyet'i kabul etmeyenler ise cizye öderler.

209. Hüdbe → Yezîd b. İbrahim ve el-Hasan yoluyla yukarıdaki haberin aynısı rivayet edilmiştir.

210. el-Vâkidî şöyle dedi:

Rasûlüllah (s.a.s) Halid b. Sa'îd b. el-As'ı **San'a** ve topraklarına vali olarak gönderdi.

Diğer bir rivayete göre, Rasûlüllah (s.a.s), el-Muhacir b. Ebî Ümeyye b. el-Muğîre el-Mahzumî'yi **San'a**'ya vali tayin etti; Hz. Peygamber vefat ettiğinde o **San'a**'da vali idi.

Başka bir rivayete göre ise, el-Muhacir'i **San'a**'ya vali tayin eden Ebû Bekir es-Sıddık'tır (r.a.). O, Halid b. Sa'îd'i de, **Yemen**'in yukarı bölgelerine vali tayin etti.

212. Hişam b. el-Kelbî ve el-Heysem b. Adiyy şunları söylediler:

Rasûlüllah (s.a.s), el-Muhacir'i Kinde ve Sadif kabilelerine vali tayin etti. Rasûlüllah (s.a.s) vefat ettiğinde, Ebû Bekir, Ensâr'dan Ziyad b. Lebîd el-Beyâdî'ye

mektup yazdı ve kendisini, **Hadramevt** valiliği yanında, Kinde ve Sadıf valiliğine de tayin ettiğini bildirdi. el-Muhacir'i ise **San'a**'ya vali tayin etti. Sonra, kendisine yazdığı mektupta, Ziyad b. Lebid'i yardıma gönderdiğini bildirdi. Onu **San'a** valiliğinden azletmedi.

213. Bütün râviler,

Rasûlüllah'ın (s.a.s) Ziyad b. Lebid'i **Hadramevt**'e vali tayin etmiş olduğunda birleşmişlerdir.

214. Râvilerin dediklerine göre:

Hz. Peygamber (s.a.s), Ebû Musa el-Eş'arî'yi, **Zebîd, Rima', Aden** ve **Sahil** valiliğine tayin etti. Muaz b. Cebel'i ise **el-Cened**'e gönderdi; oranın adalet işlerini kendisine havale etti; **Yemen**'deki bütün zekatları topladı.

Hz. Peygamber, Amr b. Hazm el-Ensarî'yi **Necran**'a vali tayin etti. Rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber, **Necran**'a, Amr b. Hazm'dan sonra Ebû Süfyan b. Harb'ı vali tayin etti.

215. Abdullah b. Salih el-Mukrî → Sözüne güvenilen birisi → İbn Lehi'a → Ebû'l-Esved ve 'Urve b. ez-Zübeyr yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), Zür'a b. Zî-Yezen'e şu mektubu yazdı:

"Elçim Muaz b. Cebel ve arkadaşları size geldiğinde, bölgenizdeki zekat ve cizyeyi toplayınız ve ona veriniz. Çünkü, elçilerimin başkanı Muaz'dır. O, tarafımdan salahiyetli kılınanlardan birisidir.

"Malik b. Murâre er-Ruhâvî Himyerlilerin arasında ilk önce senin (Zur'a) Müslüman olduğunu ve müşriklerden ayrıldığını bana söyledi. Bu hayırlı kararından dolayı sevin. Ey Himyer cemaati! Size, hıyanet ve düşmanlık yapmamanızı emrediyorum. Şurasını biliniz ki Rasûlüllah, sizlerin zengin ve fakirlerinizin dostudur. Ne Muhammed'e ve ne de onun ailesine zekat helal değildir. Zekat, yalnızca mallarınızın temizlenmesi için olup Müslüman ve Mü'minlerin fakirlerine mahsustur.

"Mâlik, haberleri getirdi; gizli şeyleri de sakladı. Muaz, bana mensub olanların salihlerinden ve dindarlarından bir kimsedir. Ona iyi davranmanızı emrediyorum. O, sözü dinlenen bir kimsedir. Selâmlarımla."

216. el-Hüseyin b. el-Esved → Yahya b. Âdem → Yezîd b. Abdilaziz → Amr b. Osman b. Mevhib ve Musa b. Talha yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), Muaz b. Cebel'i, **Yemen**'in zekatlarını toplaması için gönderdi. Kendisine, hurma, buğday, arpa, üzüm veya kuru üzümden, onda bir veya yirmide bir nisbetinde zekat almasını emretti.

217. el-Hüseyin → Yahya b. Âdem → Ziyad ve Muhammed b. İshak yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), Amr b. Hazm'ı **Yemen**'e gönderdiği vakit şu mektubu yazmıştır:

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu, Allah ve Elçisinin açıklamasıdır. "Ey İman edenler! Akitleri yerine getiriniz..." (Maide Suresi, 1) Muhammed Rasûlüllah'ın, Amr b. Hazm'ı **Yemen**'e gönderdiği zamanki ahdi ve tavsiyesi şudur: Her işinde Allah'dan sakınmasını; Allah yolunda harcamak üzere ganimetin beştebirini, Mü'minler üzerine farz kılınan zekatı, akar su ve yağmurla sulanan topraklardan onda bir, su dolaplarıyla sulanan topraklardan ise yirmide bir nisbetinde almasını emretmiştir."

218. el-Hüseyin → Yahya b. Âdem → Ziyad b. Abdillah el-Bekkâl ve Muhammed b. İshak yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s) Himyer meliklerine şu mektubu yazmıştır:

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Muhammed Rasûlüllah'dan, el-Hâris b. Abdi Kulâl, Nuaym b. Abdi Kulâl, Şureyh(*) b. Abdi Kulâl ile **Zu-Ruayn, Maâfir** ve **Hemdan** Emirlerine:

Allah sizlere hidayet yolunu göstermiştir. Şayet sizler, nefsinizi ıslah eder, Allah ve Elçisine itaat eder, namaz kılar, zekat ve ganimetlerden Allah yolunda harcanacak olan beşte bir ile Hz. Peygamber'in hissesini verirseniz hidayet yolunu bulmuş sayılırsınız. Allah'ın Mü'minlere farz kıldığı topraklardan verilecek zekatın miktarı, yağmur veya kuyu sularıyla sulananlardan onda bir, su dolaplarıyla sulananlardan ise yirmide bir nisbetindedir."

219. Hişam. b. Muhammed el-Kelbî şöyle dedi:

Rasûlüllah'ın (s.a.s) bu mektubu, Abdu Kulâl b. 'Arîb b. Liyeşrah'ın iki oğlu Arîb ve el-Hâris'e gönderilmişti.

(*) Metinde "Şerh" şeklindedir; İbn Sa'd, (I,264) Şureyh şeklinde nakletmiştir.

220. Yusuf b. Musa el-Kattan → Cerir b. Abdilhamîd → Mansur ve el-Hakem yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), **Yemen**'de bulunan Muaz b. Cebel'e şu mektubu yazmıştır:

"Yağmur veya akar suları ile sulanan toprakların mahsûlünün onda biri; dolap ve kovalarla sulananlarınkinden ise yirmide bir nisbetinde zekat alınır. Ergenlik çağına gelen her Gayr-ı Müslim'den, bir dinar veya bunun karşılığı ma'âfir kumaşından cizye alınır. Yahudi, Yahudiliğinden döndürülmeyecektir."

221. Ebû 'Ubeyd → Mervan b. Muaviye → el-A'meş → Ebû Vâil ve Mesrûk yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), Muaz'ı **Yemen**'e gönderdi ve ona, her otuz sığırdan yaşını doldurmuş bir dana; her kırk sığırdan ise yaşlı bir dana; ergenlik çağına gelmiş her Gayr-ı Müslim'den bir dinar veya bunun karşılığı ma'âfir kumaşından cizye almasını emretti.

222. el-Hüseyin b. el-Esved → Yahya b. Âdem → Şeyban el-Burcumî → Amr ve el-Hasan yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), **Hecer** ve **Yemen** halkının Mecusîlerinden (ateşe tapanlar) cizye almıştır. O, erkek olsun kadın olsun, ergenlik çağına ulaşan **Yemen** Mecusîlerinden bir dinar veya bunun karşılığı ma'âfir kumaşı nisbetinde cizye alınmasını şart koşmuştur.

223. Amr en-Nâkıd → Abdullah b. Vehb → Mesleme b. Ali → el-Musennâ b. es-Sabbah → Amr b. Şuayb →babası ve dedesi yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), **Yemen** halkından ergenlik çağındaki her Gayr-ı Müslim'den bir dinar cizye alınmasını şart koşmuştur.

224. Şeyban b. Ebî Şeybe el-Übüllî → Kaza'a b. Süveyd el-Bâhilî → Zekeriyya b. İshak → Yahya b. Sayfî veya Ebû Ma'bed ve İbn Abbas yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s) Muaz b. Cebel'i **Yemen**'e gönderdiği zaman şunları söyledi:

Sen, Kitab Ehli'nden bir kavme gidiyorsun; onlara: "Allah, her gece ve gündüz beş vakit namaz kılmayı sizlere farz kılmıştır" dersin.

Eğer bu hususta sana itaat ederlerse, onlara: "Allah, yılda bir defa Ramazan ayında oruç tutmayı size farz kılmıştır" dersin.

Bu hususu da kabul ederlerse, onlara: "Allah, muktedir olanların Beytullah'a hacca gitmesini sizlere farz kılmıştır" dersin.

Bu hususu da kabul ederlerse, onlara: "Allah, zenginlerinizin mallarından alınıp fakirlerinize verilmek üzre sizlere zekatı farz kılmıştır" dersin. Bunu da kabul ettikleri takdirde, sana düşen vazife, zekat alırken onların en iyi mallarını almaktan ve mazlumun bedduasından sakınmandır. Çünkü, mazlumun duası ile Allah arasında hicab ve perde yoktur."

225. Seyhan → Hammad b. Seleme → el-Haccac b. Ertat → Osman b. Abdillah ve el-Muğîre b. Abdillah yoluyla rivayet edilmiştir:

el-Haccac: "Bütün sebzelerden zekat alınız" dedi. Ebû Burde b. Ebî Musa: "Haccac doğru söyledi" deyince, Musa b. Talha, Ebû Burde'ye şunları söyledi: "Bu adam, babasının Hz. Peygamber'in (s.a.s) ashabından olduğunu halen iddia etmektedir. Rasûlüllah (s.a.s), Muaz b. Cebel'i **Yemen**'e gönderdiğinde, ona hurma, buğday, arpa ve kuru üzümden zekat almasını emretti."

226. Amr en-Nâkıd → Veki' → Amr b. Osman ve Musa b. Talha b. Ubeydillah yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah'ın (s.a.s) Muaz b. Cebel'i **Yemen**'e gönderdiği zaman kendisine yazdığı mektubu okudum. Mektupta, buğday, arpa, hurma, kuru üzüm ve darıdan zekat alınacağı yazılıydı.

227. Ali b. Abdillah el-Medînî → Süfyan b. Uyeyne ve İbn Ebî Necîh yoluyla rivayet edilmiştir:

Mücâhid'e, "Ömer b. el-Hattab neden, **Şam** halkına, Yemenlilerden daha fazla miktarda cizye koydu?" diye sordum. O, servetlerinden dolayı diye cevap verdi.

228. el-Hüseyin b. Ali b. el-Esved → Veki' → Süfyan → İbrahim b. Meysere ve Tâvûs yoluyla rivayet edilmiştir:

Muaz b. Cebel **Yemen**'e geldiğinde, sığır ile balın iki nisab arasındaki miktarın zekatı getirilince: "Ben bunların zekatını almakla emrolunmadım" dedi.

229. el-Hüseyin b. el-Esved → Yahya b. Âdem → Abdullah b. el-Mübarek → Ma'mer → Yahya b. Kays el-Mâzinî ve bir adam yoluyla rivayet edilmiştir:

Ebyad b. Hammal, **Ma'rib**'deki tuz ocağının kendisine ikta yoluyla verilmesini Rasûlüllah'dan (s.a.s) istedi. Bunun üzerine bir adam, bu su pınarı gibidir, deyince Hz. Peygamber, bunu ona ikta olarak vermekten vazgeçti.

230. el-Kâsım b. Sellam ve başkaları → İsmail b. Ayyaş → Amr b. Yahya b. Kays el-Mâzinî → babasından → o da Ebyad b. Hammal'dan nakleden bir adamdan yukardaki hadisin aynısını rivayet etmiştir.

231. Ahmed b. İbrahim ed-Devrakî → Ebû Davud et-Tayâlisî → Şu'be → Semmak → Alkame b. Vâil el-Hadramî ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Peygamber (s.a.s), **Hadramevt**'teki bir toprağı, Vâil el-Hadramî'ye ikta olarak vermiştir.

232. Kureyş kabilesinin azadlısı Ali b. Muhammed b. Abdillah b. Ebî Seyf ve Mesleme b. Muhârib yoluyla rivayet edilmiştir:

Haccâc b. Yusuf'un kardeşi Muhammed b. Yusuf, **Yemen** valisi olduğu zaman, kötü hareket etti; halka zulmetti; haksız olarak insanların topraklarını aldı. Onun gasbettiği topraklardan birisi **el-Harace** idi. O, **Yemen** halkına, meşru vergiler dışında, haksız vergiler koydu. Ömer b. Abdilaziz halife olduğu zaman, bu haksız vergilerin kaldırılmasını ve yalnızca öşür alınmasını vergi memuruna emreden bir mektup yazdı. O şöyle dedi: "Allah'a yemin ederim ki, **Yemen**'den bana bir avuç dolusu çivit otunun gelmemesi, bu haksız vergilerin kalmasından daha sevimli olacaktır." Yezîd b. Abdilmelik halife olunca, bu haksız vergilerin yeniden alınmasını emretti.

233. el-Hasan b. Muhammed ez-Zağferânî → eş-Şâfiî ve San'â valisi Ebû Abdirrahman Hişam b. Yusuf yoluyla rivayet edilmiştir:

Huffâş halkı, Ebû Bekir es-Sıddık'ın (r.a.) deri parçası üzerine yazılmış bir yazısını gösterdiler. Bu yazıda, onların çivit otundan zekat vermeleri emrediliyordu.

Mâlik, İbn Ebî Zi'b, bütün Hicazlı fakîhler, Süfyan es-Sevrî ve Ebû Yusuf, çivit otu, çivit yaprağı, pırasa, kına ve gülden zekat alınmayacağını söylemişlerdir.

Ebû Hanife ise, bunların azından da çoğundan da zekat alınacağını söylemiştir.

Mâlik, safran otundan, iki yüz dirhem kıymetinde olur ve satılır ise, beş dirhem zekat alınacağını söylemiştir. Bu, Ebû'z-Zinad'ın görüşüdür.

Yine ondan yapılan bir diğer rivayete göre, safran otundan zekat alınmaz.

Ebû Hanîfe ve Züfer ise, safran otunun azından da çoğundan da zekat alınacağını söylemişlerdir.

Ebû Yusuf ve Muhammed b. el-Hasan ise, şayet safran otunun, hurma, buğday, arpa, darı gibi diğer hububat cinsinden herhangi birisinin beş vesk'in kıymetini bulursa zekat verilmesi gerektiğini söylemişlerdir.

İbn Ebî Leylâ, sebzelerden zekat verilmeyeceğini söylemiştir. Bu husus, eş-Şa'bî'nin görüşüdür.

Atâ ve İbrahim en-Naha'î, topraktan yetişen her şeyden, az olsun çok olsun, öşür (zekat) alınacağını, miktarının ise onda bir veya yirmide bir olacağını söylemişlerdir.

234. el-Hüseyin b. el-Esved → Yahya b. Âdem → Sa'îd b. Salim → es-Salt b. Dinar ve Ebû Recâ' el-Utâredî yoluyla rivayet edilmiştir:

İbn Abbas **Basra**'da iken, pırasa demetlerinden bile bizim zekatlarımızı alırdı.

235. el-Hüseyin → Yahya b. Âdem → İbnu'l-Mübarek ve Ma'mer yoluyla rivayet edilmiştir:

Tâvûs ve İkrime, çivit otu ve pamuktan zekat alınmayacağını söylemişlerdir.

Ebû Hanîfe ve Bişr zimmîlerle ilgili olarak şunları söylemişlerdir:

Zimmîler, öşür topraklarına sahip olurlarsa -meselâ halkı Müslüman olmuş **Yemen**; Müslümanların ihya ettikleri **Basra**; veya üzerinde Müslüman ya da andlaşmalı bir kimsenin hakkı olmayan arazilerden halifelerin ikta olarak verdikleri topraklar gibi- şu vergileri vermelidirler: Baş vergisi cizye ile verimine göre de topraklarından haraç öderler. Onlardan bu şekilde toplanan vergiler, haraç malından sayılır. Eğer onlardan birisi Müslüman olursa, kendisinden cizye vergisi kaldırılır; fakat toprağından, **Sevad** bölgesine kıyas edilerek, daima haraç ödetilir. Bu, İbn Ebî Leylâ'nın görüşüdür.

İbn Şübrüme ve Ebû Yusuf ise, aynı konuda şunları söylediler:

Kendilerine baş vergisi cizye ve topraklarına da, Müslümanların topraklarından alınan verginin iki misli, yani beşte bir veya onda bir nisbetinde haraç vergisi konulur. Bu iki âlim, bu durumu, Benî Tağlib Hristiyanlarına ait verilmiş olan karara kıyas ederek bu sonuca ulaşmışlardır.

Ebû Yusuf ise şunları söylemiştir: Bu durumdaki zimmîlerden alınan vergiler, haraç gibi kabul edilir. Şayet zimmî Müslüman olur veya toprağı Müslümanın eline geçerse, bu şekildeki topraklar öşür arazisi olur. Onun bu görüşü, Atâ ve el-Hasan'dan rivayet edilmiştir.

İbn Ebî Zi'b, İbn Ebî Sebre, Şüreyk b. Abdillah, en-Naha'î ve eş-Şâfiî ise, bu durumdaki zimmî ile ilgili olarak şu görüşleri söylemişlerdir: Onlar, baş vergisi cizyeyi öderler. Ancak topraklarından ne öşür ve ne de haraç vergisi vermezler. Çünkü onlar, kendilerine zekat vacib olan kimselerden değillerdir ki öşür ödesinler; toprakları da haraç toprağı değil ki haraç versinler. Bu görüş, el-Hasan b. Salih b. Hayy el-Hemdânî'nindir.

Süfyan es-Sevrî ve Muhammed b. el-Hasan da şu görüşleri söylemişlerdir:

Zimmîler, bu şekildeki topraklar için iki misli olmayan öşür verirler. Çünkü bu husustaki karar, toprakla ilgili olan hükümdür; yoksa toprağın sahibine bakılmaz.

el-Evzâî ve Şüreyk b. Abdillah da şu görüşleri söylemişlerdir:

Eğer bu kimseler, halkı Müslüman olmuş **Yemen** Yahudileri gibi zimmîlerden iseler, kendilerinden cizyeden başka vergi alınmaz. Ancak bu durumdaki zimmînin, öşür arazisi satın almasına ve bu şekildeki topraklara sahip olmasına izin verilmez.

el-Vâkıdî şöyle dedi: **el-Cürf**'den (**Medine** çevresinde) toprak satın alan ve orada ziraatçılık yapan **Hicaz** Yahudisi'nin ne vergi vereceğini Mâlik'den sordum. O, Yahudi'den öşür alınır, diye cevap verdi. Bunun üzerine ben (el-Vâkıdî) kendisine şu soruyu yönelttim: "Sen, öşür arazisine sahip olan zimmîden öşür alınmayacağını ileri sürmemiş mi idin?"Mâlik: "Benim o sözüm, zimmîler kendi yurtlarında olduklarında geçerlidir. Ama kendi yurtlarından çıkarlarsa, o zaman bu yaptıkları ticaret olur; bu durumda onda bir vergi vermeleri gerekir" diye karşılık verdi.

Ebû'z-Zinad, Mâlik b. Enes, İbn Ebî Zi'b, es-Sevrî, Ebû Hanife ve Yakub şunları söylemişlerdir: Benî Tağlibli Hristiyan bir kimse, öşür arazisinde ziraat yaparsa, kendisinden iki misli öşür nisbetinde vergi alınır.

Bir kimse, öşür toprağını kiralayıp ekerse, Mâlik, es-Sevrî, İbn Ebî Zi'b ve Yakub, öşür vergisinin toprağı ekenden alınacağını söylemişlerdir.

Ebû Hanîfe ise, bu durumdaki öşür vergisinin, toprağın sahibinden alınacağını söylemiştir. Bu, Züfer'in görüşüdür.

Ebû Hanîfe şöyle dedi: Bir kimse, toprağının öşürünü iki yıl ödemezse, devlet başkanı, kendisinden gelecek yılın vergisini de alır. Haraç topraklarında da aynı şekilde hareket edilir.

Ebû Şemr ise, devlet başkanının yalnızca geçmiş yılların vergisini alabileceğini; çünkü bu vergiye, o kimsenin toprağından değil, oradan yetişen mal dolayısıyla devlet başkanının hakkı olduğunu söylemiştir.

UMAN

236. Râvilerin dediklerine göre:

Uman'daki nüfusun ekseriyetini, el-Ezd kabilesi mensupları teşkil ediyordu. Çöllerde ise el-Ezdliler dışında pek çok kabile mensubu yaşıyordu. Rasûlüllah (s.a.s), 8 yılında, Hazrec kabilesinden Ebû Zeyd el-Ensarî ile Amr b. el-Âsî es-Sehmî'yi, el-Cülendâ'nın iki oğlu Abd ve Ceyfer'e bir mektupla gönderdi. Ebû Zeyd el-Ensarî, Rasûlüllah'ın (s.a.s) hayatında Kur'an'ı toplayan kimselerden birisiydi. el-Kelbî'nin rivayetine göre onun adı, Kays b. Seken b. Zeyd b. Harâm'dır. Bazı Basralılar ise, onun isminin Amr b. Ahtab ve 'Urve b. Sabit'in büyükbabası olduğunu söylerler. Sa'îd b. Evs el-Ensarî ise, onun adını, Sabit b. Zeyd şeklinde belirlemiştir.

Hz. Peygamber, Abd ve Ceyfer'i İslamiyet'e davet ettiği bu mektubunda, eğer **Uman** halkı, Hakk'ı tanır, Allah'a ve Elçisine itaat ederse, Amr emir olacak; Ebû Zeyd ise halka namaz kıldıracak, İslamiyet'i anlatacak, Kur'an ve sünneti öğretecektir, şeklinde talimat yazmıştı.

Ebû Zeyd ve Amr, **Uman**'a vardıklarında, Abd ve Ceyfer'i, deniz sahilindeki **Suhâr** şehrinde buldular; Hz. Peygamber'in (s.a.s) mektubunu onlara sundular. Her ikisi de İslamiyet'i kabul ettiler ve oradaki Arapları da İslamiyet'e çağırdılar. Araplar, İslamiyet'i kabul ettiler ve ona yöneldiler.

Amr ve Ebû Zeyd, Hz. Peygamber (s.a.s) vefat edinceye kadar, **Uman**'da kaldılar. Bir başka rivayete göre, Ebû Zeyd, Hz. Peygamber'in vefatından önce **Medine**'ye döndü.

237. Râvilerin dediklerine göre:

Rasûlüllah (s.a.s) vefat edince, başlarında Lakîd b. Mâlik Zu't-Tâc bulunan el-Ezd kabilesi irtidat etti (İslamiyet'i terk ettiler) ve **Debâ**'ya çekildiler. Bazıları **Deba**'daki **Dema**'ya çekildiklerini söylemişlerdir. Bunun üzerine Ebû Bekir (r.a.), el-Ezd kabilesinden Huzeyfe b. Mıhsan el-Bârıkî ile İkrime b. Ebî Cehl b. Hişam el-Mahzûmî'yi onların üzerine gönderdi. Onlar, Lakîd ve yanındakilere saldırdı-

lar; onu öldürdüler ve **Deba** halkından aldıkları esirleri, Ebû Bekir'e (r.a.) gönderdiler. Bundan sonra el-Ezd kabilesi İslamiyet'e tekrar döndü.

Uman halkından bazı zümreler de irtidat ettiler ve **eş-Şıhr** şehrine gittiler. Bunun üzerine İkrime onların üzerine yürüdü ve mağlup etti; bir kısmını öldürdü ve kendilerinden ganimetler aldı.

Mehre b. Haydan b. Amr b. Uhaf b. Kuda'a kabilesinden bazı zümreler toplandılar; İkrime, onların üzerine yürüdü. Onlar, İkrime ile savaşmadılar ve zekatlarını verdiler.

Ebû Bekir (r.a.), Huzeyfe b. Mıhsan'ı **Uman**'a vali tayin etti; halife öldüğünde orada valiliğe devam ediyordu. İkrime ise **Yemen**'e gönderildi.

Uman halkı, er-Reşîd'in (*Allah'ın salâtı onun üzerine olsun*) halifeliğine kadar, mallarının zekatlarını vermek ve orada yaşayan zimmîlerin baş vergisi cizyenin alınması suretiyle doğru yoldan ayrılmamıştı. er-Reşîd, İsa b. Cafer b. Süleyman b. Ali b. Abdillah b. el-Abbas'ı **Uman**'a vali tayin etti. İsa, bazı Basralılarla oraya gitti.

Uman'a giden Basralılar, kadınlarla zina etmeye, halkı soymaya, tef ve saz çalmaya başlamışlardı. Bu durumu **Uman** halkı öğrenince büyük ekseriyeti çok hiddetlenmiş; vali ile savaşmış ve onun **Uman**'a girmesine mani olmuş; ona karşı başarıya ulaşmışlar ve kendisini öldürdükten sonra asmışlardı. Halifenin hükmüne boyun eğmemişler ve ona itaat etmemişler; aralarından birini başlarına vali tayin etmişlerdir.

Bazı kimseler ise şunları söylemişlerdir: Rasûlüllah (s.a.s), 6 yılında, Ebû Zeyd'i, Ezd'li el-Cülendâ'nın iki oğlu Abd ve Ceyfer'e yazdığı mektupla **Uman**'a gönderdi. Amr'ı ise 8 yılında, Müslüman olmasından az sonra gönderdi. Amr ile Hâlid b. el-Velîd ve Osman b. Talha el-Abdî'nin Müslüman olmaları, 8 yılı Safer ayındadır. Amr **Habeşistan**'dan döndükten sonra, Hz. Peygamber'in (s.a.s) yanına gelmişti.

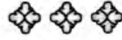
Rasûlüllah (s.a.s), Ebû Zeyd'e şunları söyledi: "Müslümanlardan zekat, Mecusîlerden cizye al."

238 → Ebû'l-Hasan el-Medâinî ve el-Mübarek b. Fudâle yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. Abdilaziz, **Basra** valisi Adiyy b. Ertat el-Fizârî'ye şunları yazdı:

Ben (Ömer), **Uman**'daki hurma ve hububatın öşrünü, oranın fakirlerine, sahradan gelen, muhtaç, fakir ve yollarına devam edemeyecek durumdaki misafirlere dağıtması için Amr b. Abdillah'a emir vermiştim. Amr ise, bana yazdığı mektupta, yanındaki senin (Adiyy) memuruna, bu hurma ve yiyeceklerin ne olacağını sorduğunu; bunun üzerine memurunun bunları satıp parasını sana getirdiğini yazmaktadır.

Şimdi sen, **Uman**'daki memurunun sana getirdiği hurma ve hububatın parasını Amr'a iade et; o da bu parayı, kendisine daha önce emrettiğim yerlere sarf etsin, İnşaallah! Selamlarımla."

BAHREYN

239. Râvilerin dediklerine göre:

Bahreyn toprakları, Sasanîlerin idaresindeydi. Buranın sahrasında ise, Abdulkays, Bekr b. Vâil ve Temîm Arap kabilelerinden pek çok zümre bulunuyordu. Rasûlüllah (s.a.s) zamanında, oradaki Sasanilerin Araplar üzerindeki valisi el-Münzir b. Sâvâ idi. el-Münzir, Abdullah b. Zeyd b. Abdillah b. Dârim b. Malik b. Hanzala kabilesindendi. Kabileye adını veren Abdullah b. Zeyd el-Esbezî idi. O, **Hecer**'deki **el-Esbezi** denilen bir köye nisbet ediliyordu. Bir başka rivayete göre, ona el-Esbezî denilmesinin sebebi, kabilesinin, **Bahreyn**'de atlara tapan (el-Esbeziyyîn) bir topluluk olmasındandı.

8 yılında, Rasûlüllah (s.a.s), Benî Abdi Şems'in müttefiki el-Alâ b. Abdillah b. İmâd el-Hadramî'yi, halkını İslamiyet'i kabul etmeye veya cizye ödemeye davet etmek üzere **Bahreyn**'e gönderdi. Hz. Peygamber ayrıca, el-Münzir b. Sâvâ ile **Hecer**'in Merzubanı Sîbuht'u İslamiyet'i kabul etmeye veya cizye ödemeye davet eden bir mektubu da onunla birlikte gönderdi. Onlar Müslüman oldular; onlarla birlikte, oradaki bütün Araplar ile bir kısım Acemler de Müslüman oldular. Bölge halkından Mecusî, Yahudî ve Hristiyanlar ise el-Alâ ile andlaştılar. el-Alâ, kendisiyle onlar arasında şu andlaşmayı yazdı:

"Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

Bu yazı, el-Alâ b. el-Hadramî'nin **Bahreyn** halkıyla yaptığı andlaşmadır. O, Müslümanların çalışmasına gerek kalmadan yetişdirdikleri hurmaları Müslümanlarla bölüşmek üzere onlarla andlaştı. Kim bunu yerine getirmezse, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerine olsun."

Baş vergisi cizye ise, ergenlik çağına gelen her erkekten bir dinar alınacaktır.

240. Abbas b. Hişam → babası → el-Kelbî → Ebû Salih ve İbn Abbas yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), **Bahreyn** halkına şu mektubu yazmıştır:

"Sizler, namaz kılar, zekat verir, Allah ve Elçisine gönülden bağlanır, hurmaların onda birini, hububatın yirmide birini verir ve çocuklarınızı Mecusîleştirmezseniz, Müslüman olduğunuz sırada sahip olduklarınızın hepsi sizlere aittir. Ancak

ateşgedeler, Allah ve Elçisinindir. Şayet İslamiyet'i kabul etmezseniz, cizye ödeyeceksiniz."

Mecusîlerle Yahudiler, İslamiyet'i kabul etmediler ve cizye ödemeyi tercih ettiler. Bunun üzerine Arap münafıklar şunları söylediler:

"Muhammed, cizyenin yalnızca Kitab Ehli olanlardan kabul edileceğini iddia etmişti. Halbuki o, **Hecer** mecusîlerinden cizyeyi kabul etmiştir; onlar Kitab Ehli değildir." Bunun üzerine şu ayet nazil olmuştur:

"Ey îman edenler! Siz kendinize bakın; doğru yolda iseniz sapıtan size zarar veremez..."(Mâide, 105)

Bir rivayete göre de, Rasûlüllah (s.a.s), hükümdarlara elçilerini gönderdiği 6 yılında, el-Alâ'yı **Bahreyn**'e göndermiştir.

241. Muhammed b. Musaffa el-Hımsî → Muhammed b. el-Mübarek → Attâb b. Ziyad → Muhammed b. Meymun → Muğîre el-Ezdî → Muhammed b. Zeyd b. Hayyan el-A'rec ve el-Alâ b. el-Hadramî yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s) beni (el-Alâ) **Bahreyn**'e, veya **Hecer**'e gönderdi. Orada kardeşler arasını ayıran duvarın yanına geliyordum; onların bir kısmı Müslüman oldu. Ben, Müslümandan öşür (onda bir), müşrikten haraç alıyordum.

242. el-Kâsım b. Sellam → Osman b. Salih → Abdullah b. Lehia → Ebû'l-Esved ve 'Urve b. ez-Zübery yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), **Hecer** halkına şu mektubu yazmıştır:

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Peygamber Muhammed'den **Hecer** halkına. Selamet içinde olunuz. Kendinden başka Tanrı olmayan Allah'a sizinle birlikte hamd ederim. Ayrıca sizlere, Allah'ın ve sizlerin adına, hidayete eriştikten sonra sapıklığa düşmemenizi; doğru yolda iken azıtmamanızı tavsiye ederim.

Yaptığınız şeylerin haberi bana ulaştı; aranızda iyi hareket eden kimseler, suçluların kusurundan mes'ul tutulmayacaktır. Sizlere gönderdiğim emirlerim geldiklerinde, Allah'ın emirleri ve O'nun yolunda kendilerine itaat ediniz, yardım ediniz ve destekleyiniz. Aranızda iyi hareket eden birisi, ne Allah katında ne de

benim katımda asla kaybetmeyecektir. Elçileriniz bana geldi; kendilerine yalnızca hoş gelecek şeyler yaptım. Sizlere karşı bütün haklarımı kullansaydım, **Hecer**'den sizleri çıkartırdım. Fakat ben, bulunmayanlarınıza aff, buradakilerinize ise ihsanda bulundum. ***"Allah'ın üzerinizdeki nimetini biliniz."***(Bakara, 231)

243. el-Hüseyin b. el-Esved → 'Ubeydullah b. Musa → Şeyban en-Nahvî ve Katâde yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah'ın (s.a.s) zamanında, **Bahreyn**'de savaş olmadı. Bazıları Müslüman oldu; bazıları ise hububat ve hurmaları yarı yarıya bölüşmek üzere el-Alâ ile andlaştılar.

244. el-Hüseyin → Yahya b. Âdem → el-Hasan b. Salih → Eş'as ve ez-Zührî yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s) **Hecer** Mecusîlerinden cizye aldı.

245. el-Hüseyin → Yahya b. Âdem → Kays b. er-Rebi' → Kays b. Müslim ve el-Hasan b. Muhammed yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), **Hecer** Mecusîlerini İslamiyet'e davet eden bir mektup yazdı. Eğer Müslüman olurlarsa, bizim (Müslümanlar) lehimize olanlar onların da lehine; bizim aleyhimize olanlar onların da aleyhine olacaktır. Müslüman olmayı kabul etmeyen cizye ödeyecektir. Ancak onların kestikleri yenilmeyecek, kadınlarıyla da evlenilmeyecektir.

246. el-Hüseyin → Yahya b. Âdem → İbnu'l-Mübarek → Yunus b. Yezîd el-Eylî → ez-Zührî ve Sâid b. el-Müseyyeb yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), **Hecer** Mecusîlerinden cizye aldı. Ömer, İranlı Mecusîlerden; Osman da Berberîlerden cizye aldı.

247. el-Hüseyin → Yahya → Abdullah b. İdris → Mâlik b. Enes ve ez-Zührî yoluyla yukardaki haberin aynısı rivayet edilmiştir.

248. Amr en-Nâkıd → Abdullah b. Vehb → Yahya b. Abdillah b. Salim b. Abdillah b. Ömer ve Musa b. Ukbe yoluyla rivayet edilmiştir:

Hz. Peygamber (s.a.s), Münzir b. Sâvâ'ya şu mektubu yazdı:

"Peygamber Muhammed'den Münzir b. Sâvâ'ya. Selamet içinde ol. Kendinden başka Tanrı olmayan Allah'a seninle birlikte hamd ederim.

Mektubun bana geldi; yazdıklarını işittim. Namazımızı kılan, kıblemize yönelen, kestiğimizi yiyen kimse Müslüman'dır. Bunları kabul etmeyen, cizye ödeyecektir."

249. Abbas b. Hişam el-Kelbî → babası → dedesi → Ebû Salih ve İbn Abbas yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), el-Münzir b. Sâvâ'ya mektup yazdı; o da Müslüman oldu ve **Hecer** halkını İslamiyet'e davet etti. Onların bir kısmı kabul etti; diğerleri ise reddetti. Arap olanları Müslüman oldular; Mecusîlerle Yahudiler ise cizye ödemeye razı oldular; onlardan cizye alındı.

250. Şeyban b. Ferrûh → Süleyman b. el-Muğîre ve Humeyd b. Hilal yoluyla rivayet edilmiştir:

el-Alâ b. el-Hadramî, Rasûlüllah'a (s.a.s) **Bahreyn**' den seksen bin (dirhem) değerinde mal gönderdi. Hz. Peygamber'e bu kadar para, bundan önce de sonra da gönderilmemiştir. Hz. Peygamber, bu maldan amcası Abbas'a da verdi.

251. Hişam b. Ammar → İsmail b. Ayyaş ve Abdulaziz b.'Ubeydillah yoluyla rivayet .edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), **Hecer**'deki Kisrâ'nın adamlarına bir elçi gönderdi. Fakat onlar Müslüman olmadılar. Hz. Peygamber, onlardan ergenlik çağına gelmiş her erkeğe bir dinar cizye koydu.

252. Râvilerin dediklerine göre:

Rasûlüllah (s.a.s), el-Alâ'yı azletti; sonra Eban b. Sa'îd b. el-Âsî b. Ümeyye'yi **Bahreyn**'e vali tayin etti.

Bazı kimseler ise, el-Alâ'nın **Bahreyn**'in bazı bölgelerinde, bunlar arasında **el-Katîf**'de; Eban'ın diğer bölgelerde ve bunlar arasında **el-Hatt**'da vali olduklarını söylerler. İlk rivayet daha doğrudur.

253. Râvilerin dediklerine göre:

Rasûlüllah (s.a.s)vefat ettiğinde, Eban **Bahreyn**'den ayrıldı ve **Medine**'ye gel-

di. **Bahreyn** halkı, Ebû Bekir'den (r.a.) el-Alâ'yı kendilerine yeniden vali tayin etmesini istediler; o da bu isteği yerine getirdi.

Bir başka rivayete göre, el-Alâ, 20 yılında vefat edinceye kadar oranın valiliğinde kaldı. Ömer, onun yerine Ebû Hureyre ed-Devsî'yi vali tayin etti.

Bir diğer rivayette ise, Ömer (r.a.), el-Alâ ölmeden önce, Ebû Hureyre'yi vali tayin etti. Bunun üzerine el-Alâ, Fars'taki **Tevvec** şehrine geldi; orada yerleşmeye karar verdi. Daha sonra **Bahreyn**'e döndü ve orada öldü. Ebû Hureyre şunları söylerdi: "Biz, el-Alâ'yı gömdük; daha sonra kerpiçleri yükseltmek için kabri açtığımızda, el-Alâ'nın cesedini orada bulamadık.."

254. Ebû Mıhnef şunları söyledi:

Ömer b. el-Hattab, **Bahreyn** valisi el-Alâ b. el-Hadramî'ye mektup yazıp yanına gelmesini emretti. Osman b. Ebi'l-Âsî es-Sakafî'yi onun yerine **Bahreyn** ve **Uman**'a vali tayin etti. el-Alâ **Medine**'ye gelince, onu, Utbe b. Ğazvân'ın yerine **Basra**'ya vali tayin etti. el-Alâ oraya varmadan öldü. Bu olay, 14 veya 15 yılının başında vuku buldu.

Daha sonra Ömer, **Bahreyn**'in vergilerini toplamak üzre Kudâme b. Maz'ûn el-Cumahî'yi tayin etti; sonradan Kudâme'yi vazifesinden aldı ve şarap içtiği için kendisini had cezasına çarptırdı. Ebû Hureyre'yi de hadiseleri idare ve namaz kıldırmak için vali tayin etti;(*) daha sonra onu da vazifesinden aldı ve mallarının yarısına el koydu. Onun yerine Osman b. Ebi'l-Âsî'yi, **Bahreyn** ile **Uman** valisi tayin etti.

255. el-Ömerî ve el-Heysem yoluyla rivayet edilmiştir:

Kudâme b. Maz'un vergileri toplamak ve hadiseleri idare; Ebû Hureyre ise namaz kıldırmak ve kadılıkla görevli idi. Ebû Hureyre, Kudâme'nin şarap içtiğine şahidlik etti. Bunun üzerine Hz. Ömer, Kudâme'nin yerine onu **Bahreyn** valisi tayin etti. Daha sonra Ebû Hureyre'yi de azletti ve mallarının yarısına el koydu. Hz. Ömer, Ebû Hureyre'nin tekrar **Bahreyn** valiliğine dönmesini emrettiyse de o bunu kabul etmedi. Hz. Ömer de oraya Osman b. Ebi'l-Âsî'yi vali tayin etti; Ömer vefat ettiğinde, Osman **Bahreyn** valisi idi. Kendisi **İran**'da bulunduğundan,

(*) Bu cümle, aynı paragrafta iki defa yazılmıştır; biz yalnızca birini tercüme ettik.

Uman ve **Bahreyn** valiliğine kardeşi Muğîre b. Ebî'l-Âsî, bir diğer rivayete göre de diğer kardeşi Hafs b. Ebî'l-Âsî vekaleten bakıyordu.

256. Seyhan b. Ferrûh → Ebû Hilâl er-Râsibî → Muhammed b. Şîrîn ve Ebû Hureyre yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer (r.a.), beni (Ebû Hureyre) **Bahreyn** valiliğine tayin etti. Yanımda on ikibin dirhem toplandı. Ömer'in yanına geldiğimde bana şunları söyledi:

— Ey Allah'ın ve Müslümanların düşmanı! Bir başka rivayete göre, Allah'ın kitabının düşmanı! demiştir. Allah'ın malını çaldın mı? Ebû Hureyre, ben de şunları söyledim dedi:

— Ben, ne Allah'ın ne de Müslümanların düşmanıyım. Bir diğer rivayete göre, ne de Allah'ın kitabının düşmanıyım. Fakat ben, onlara düşman olana düşmanım. Bu kadar çok mala gelince, atlar doğurdular ve hisseler toplandı. Ebû Hureyre sözlerine şu şekilde devam etti:

Ömer, benden on iki bin dirhem aldı. Sabah namazını kılınca, "Allahım Ömer'i affet" diye dua ettim. Ömer, valilerden alır; aldığından daha fazlasını da verirdi. Bu sözlerden sonra da böyle oldu ve bana "Ey Ebû Hureyre! Valilik yapmayacak mısın?" diye sordu. Ben, "hayır!" diye cevap verince şunları söyledi: "Niçin? Senden daha hayırlı bir kimse olan Yusuf devlet vazifesi yapmıştır ve ***"Beni memleketin hazinelerine memur et!"*** (Yusuf, 55) demiştir. Bunun üzerine şunları söyledim:

"Yusuf, peygamber oğlu bir peygamberdir; bana gelince, bir anneciğin (Umeyme) oğlu Ebû Hureyre'yim. Sizlerden üç defa, iki defa korkarım." Bunun üzerine Hz. Ömer: "Niçin beş defa demedin?" diye sorunca şunları söyledim:

"Sırtıma vurmanızdan, şerefime dil uzatmanızdan, malımı almanızdan korkuyorum. Ayrıca, hilimsiz konuşmamdan, ilimsiz hüküm vermemden de nefret ederim."

257. el-Kâsım b. Sellam → Ravh b. Abdilmümin → Yakub b. İshak el-Hadramî → Yezid b. İbrahim et-Tüsterî → İbn Sîrîn ve Ebû Hureyre yoluyla rivayet edilmiştir:

Ebû Hureyre **Bahreyn**'den gelince Ömer kendisine şunları söyledi:

"Ey Allah'ın ve kitabının düşmanı! Allah'ın malını çaldın mı?" Bunun üzerine şunları söyledi:

"Ben ne Allah'ın ne de kitabının düşmanı değilim; fakat ben, onlara düşman olanların düşmanıyım. Allah'ın malını da çalmadım." Hz. Ömer: "O halde on bin dirhem nereden toplandı?"deyince Ebû Hureyre şunları söyledi:

"Atlar çoğaldı; bağışlar (ata) birbiri arkasından geldi; hisseler toplandı." Bunun üzerine Hz. Ömer, bu on bin dirhemi kendisinden aldı.

Râvi, hadisin kalan kısmını, bundan önceki Ebû Hilâl'in naklettiği gibi zikretmiştir.

258. Râvilerin dediklerine göre:

Hz. Peygamber'in (s.a.s) vefatından biraz sonra el-Münzir b. Sâvâ ölünce, **Bahreyn**'de bulunan Kays b. Sa'lebe b. Ukkâbe oğulları el-Hutam'la birlikte irtidat ettiler (dinden döndüler). el-Hutam, Kays b. Sa'lebe kabilesinden olup adı Şureyh b. Dubey'a b. Amr b. Mersed'dir. Kendisine Hutam denilmesinin sebebi, şu şiiridir:

"Gece, onun parçalarını (hutam) birleştirdi."

Bahreyn'de bulunan diğer Rebi'aoğulları da el-Cârûd ve kabilesinden kendisine tâbi olanlar hariç, irtidat ettiler. el-Cârûd'un adı, Bişr b. Amr el-'Abdî'dir. İrtidat edenler, başlarına en-Numan b. el-Münzir'in oğlunu geçirdiler; onun adının da el-Münzir olduğu rivayet edilir.

el-Hutam harekete geçti ve yanındakilerle birlikte Rebî'a kabilesine iltihak etti. el-Alâ b. el-Hadramî bu haberi öğrenince, Müslümanlarla birlikte harekete geçti ve **Cuvâsâ**'ya indi. **Cuvâsâ**, **Bahreyn**'in kalesidir. Rebî'a kabilesi, el-Alâ'ya doğru ilerledi; bunun üzerine el-Alâ, yanındaki Arap ve Acemlerle birlikte bu kabileye karşı çıktı; onlarla şiddetli bir şekilde savaştı; sonunda Müslümanlar kaleye sığındılar; düşmanları, kendilerini muhasara ettiler. Bu münasebetle Abdullah b. Hazef el-Kilâbî şu şiiri söylemişti:

"Bir elçi göndererek, Ebû Bekir'e ve **Medine**'*nin gençlerine bizim bu halimizi bildirmez misin? Ey Ebû Bekir!* **Cuvâsâ**'*da kuşatılmış, esir olarak geceyi geçiren gençlere yardım edecek misin?"*

Daha sonra el-Alâ, bir gece Müslümanlarla birlikte kaleden çıktı ve Rebî'alılara gece baskını yaptı. Çok şiddetli bir şekilde savaştılar; el-Hutam öldürüldü.

259. Hişam b. el-Kelbî dışındaki bazı kimseler ise şunları söylemektedirler:

el-Hutam, Rebî'a **Cuvâsâ**'da iken oraya geldi. Onların hepsi irtidat ettiler ve başlarına el-Münzir b. en-Numan'ı geçirdiler. el-Münzir, onlarla kaldı. el-Alâ, onları muhasara etti ve **Cuvâsâ**'yı fethetti. Böylece bunların hepsi dağıldı; el-Hutam öldürüldü. İlk haber daha doğrudur.

Mâlik b. Sa'lebe el-'Abdî, el-Hutam'ın öldürülüşü dolayısıyla şu şiiri söylemiştir:

"Biz, Şureyh'i, kenarları nakışlarla süslenmiş **Yemen** *cübbesi gibi, kanlar içinde yerde terk ettik.*

"Biz, Ümmü Ğadban'a, oğlunu öldürmek suretiyle ıstırap çektirdik; yine, biz, **Habter** *pınarında, mızrakları kırmıştık."*

"Ve yine biz, Misma'ı yere yuvarlanmış bir halde, sırtlan ve kerkenez kuşlarının saldırılarına terk etmiştik."

260. Râvilerin dediklerine göre:

el-Münzir b. Numan'a "ğarûr"(aldatan, mağrur eden) denilirdi, Müslümanlar üstün gelince o, "Ben ğarûr değilim fakat mağrurum (aldatılmış)"demiştir.

el-Münzir ve yanındakiler, **Hatt**'taki Rebî'a kabilesine sığındı. el-Alâ oraya geldi ve fethetti; el-Münzir ve yanındakileri öldürdü.

Bir başka rivayete göre, el-Münzir kurtuldu ve **el-Muşakkar** kalesine girdi ve etrafını su ile çevirdi. el-Alâ oraya ulaşamadı. Sonunda Ğarur (el-Münzir) ile şehri terk etmek şartıyla andlaştı; o da şehri terk etti ve Müseylime ile birleşti ve onunla birlikte öldürüldü.

261. Bir başka zümre ise şunları söylemiştir:

el-Münzir, **Cuvâsâ** Savaşı'nda öldürüldü. Bazıları ise, onun önce eman isteyip teslim olduğunu, sonra kaçtığını ve yakalanıp öldürüldüğünü söylemişlerdir.

el-Alâ, Ebû Bekir'e mektup yazıp ondan yardım istedi. Bunun üzerine Ebû Bekir, Hâlid b. el-Velid'e mektup yazıp **Yemâme**'den çok çabuk onun yardımına gitmesini emretti. Hâlid onun yanına geldiğinde, el-Alâ el-Hutam'ı öldürmüştü.

Onunla beraber **el-Hatt**'ı kuşattı. Daha sonra, Hâlid'e, **Irak**'a gitmesini emreden Ebû Bekir'in mektubu geldi; o da **Bahreyn**'den oraya gitti. Bu olay 12 yılında oldu.

el-Vâkıdî şunları söyledi: "Arkadaşlarımız, Hâlid'in önce **Medine**'ye geldiğini; sonra, oradan **Irak**'a gittiğini söylerler."

Cuvâsâ Savaşı'nda, Abdullah b. Süheyl b. Amr şehîd oldu. Benî Âmir b. Lüeyy kabilesinden olan Abdullah'ın künyesi, Ebû Süheyl; annesi Âmir b. Nevfel b. Abdi Menaf kızı Fâhite'dir. Abdullah, **Bedir** Savaşı'na Müşriklerle birlikte geldi; daha sonra İslamiyet'i kabul edip Müslümanlara katıldı ve Hz. Peygamber (s.a.s) ile **Bedir**'de savaştı. Babası Süheyl b. Amr'a, oğlunun (**Cuvâsâ** Savaşı'nda) şehîd olduğu haberi ulaşınca: "Allah'dan ecir ve sevabını isterim"dedi. Hacc dolayısıyla **Mekke**'de bulunan Ebû Bekir, oğlunun şehîd olması dolayısıyla Süheyl'e başsağlığı diledi. Bunun üzerine Süheyl şunları söyledi; "Bana söylenildiğine göre, Rasûlüllah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Şehid olan kimse, ailesinden yetmiş kişiye şefaat eder." Benim temennim, oğlumun benden önce kimseye şefaat etmemesidir."

Abdullah şehîd olduğu zaman otuz sekiz yaşındaydı.

Cuvâsâ Savaşı'nda, Abdullah b. Abdillah b. Übeyy de şehîd oldu. el-Vâkıdî'den başkaları ise, onun **Yemâme** Savaşı'nda şehîd olduğunu söylemişlerdir.

262. Râvilerin dediklerine göre:

İranlı el-Müka'ber, **ez-Zâre**'de bir kaleye sığındı. Kisra, kendisini, kervanına saldıran Temim kabilesi üzerine yollamıştı. **el-Katîf**'de toplanan Mecusîler de onunla birleştiler. Onlar, cizye ödemek istemiyorlardı.

el-Alâ, **ez-Zâre** üzerine yürüdü; ancak Ebû Bekir'in halifeliğinde burasını fethedemedi; Ömer'in halifeliğinin ilk günlerinde burasını aldı.

el-Alâ, ayrıca **es-Sâbûn** ve **Darîn**'i Ömer'in halifeliğinde savaşla fethetti. Burada, **Hendeku'l-Alâ** denilen bir yer vardır.

263. Ma'mer b. el-Müsennâ şunları söyledi:

Ömer b. el-Hattab'ın halifeliğinde, el-Alâ, Abdulkayslılarla birlikte **es-Sâbûn** bölgesindeki bazı köyler üzerine yürüdü ve oraları fethetti. Sonra **el-Ğâbe** şehrine yürüdü ve oradaki İranlıları öldürdü. Daha sonra el-Müka'ber'in sığındığı **ez-Zâre** kalesine geldi ve onu muhasara etti. **ez-Zâre** valisi, kendisiyle dövüşmek (mübare-

ze) üzere Müslümanlardan birisini davet etti. el-Berâ b. Mâlik onunla dövüştü ve kendisini öldürdü; üzerindekileri aldı; bunların değeri kırk bin dirhemdi.

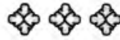
Bu sırada, **ez-Zâre** kalesinden bir adam, eman isteyip geldi ve kaleye akan suyun menbaını el-Alâ'ya gösterdi. el-Alâ, menbaın suyunu kesti. Bunu gören kaledekiler, şehrin gelirinin ve orada bulunan altın ve gümüşün üçte biri ile şehir dışındaki şeylerin yarısının Müslümanlara verilmesi şartıyla el-Alâ ile andlaşma yapmaya mecbur oldular.

Bu andlaşmadan sonra, el-Ahnes el-Âmirî, el-Alâ'ya geldi ve: "Onlar seninle, **Dârîn**'de bulunan kadın ve çocukları için herhangi bir andlaşma yapmadılar" dedi. Kerrâz en-Nükrî de onların yanına gidilecek su yolunu gösterdi. el-Alâ, yanına aldığı bazı Müslümanlarla denize daldı. **Dârin** halkı, baskına uğradıklarını Müslümanların tekbir sesleriyle anladılar ve şehirden çıktılar ve Müslümanlarla üç koldan savaştılar. Müslümanlar, savaşanlarını öldürdüler; kadın ve çocuklarını ele geçirdiler. Bu durumu gören el-Müka'ber Müslüman oldu. Kerrâz şu şiiri söyledi:

"el-Alâ, zorluktan çekindiği için denize girmekten korktu. **Dârîn** *kafirlerinin üzerine yürümek üzere askerin başında denize daldım."*

264. Halef el-Bezzâz → Affân → Hüşeym → İbn Avn → Yunus ve Muhammed b. Sîrîn yoluyla rivayet edilmiştir:

el-Berâ b. Mâlik, **ez-Zâre** valisiyle dövüştü. Onu sırtından yaraladı ve yere serdi. Sonra atından indi; onun iki elini kesip bileziklerini, üzerindeki kaftanını ve kemerini aldı. Ömer, bunların değeri çok olduğu için ganimet gibi beşe bölmek suretiyle taksim etti. Bu, İslam'da beşte biri alınan ilk seleb'dir.(*)

(*) Hz. Peygamber, "savaşta öldürülenin elbisesi ve silahı (üzerindekiler =seleb), öldürene aittir" buyurmuştur. Bu bakımdan, seleb diye adlandırılan bu şekildeki ganimet, diğer ganimetler gibi beşe taksim edilmek suretiyle dağıtılmaz; hepsi, onu elde eden kimseye verilirdi.

YEMÂME

265. Râvilerin dediklerine göre

Yemâme'ye **Cevv** denilirdi. Şehrin kapısına, Cedîs kabilesinden Mürr kızı Yemâme adlı bir kadın asılmıştı. Bundan dolayı şehre **Yemâme** adı verilmişti; Allah en doğrusunu bilir.

266. Râvilerin dediklerine göre:

Rasûlüllah (s.a.s), 7 yılı başında, bir başka rivayete göre 6 yılında, çevre hükümdarlarına mektuplar yazdığında, Hevze b. Ali el-Hanefî ile **Yemâme** halkına da mektup yazdı ve onları İslamiyet'i kabul etmeye çağırdı. Hz. Peygamber bu mektubunu, Selît b. Kays b. Amr el-Ensâri el-Hazrecî ile gönderdi. Bunun üzerine onlar, Rasûlüllah'a (s.a.s) elçiler gönderdiler. Elçiler arasında Müccâ'a b. Mürâre de vardı. Rasûlüllah (s.a.s), Müccâ'a'nın kendisinden istediği ölü bir araziyi ona ikta olarak verdi. Elçiler arasında er-Reccâl b. 'Unfüve de bulunuyordu. O, Müslüman oldu; Bakara ve Kur'an'ın diğer bazı surelerini öğrendi. Ancak o, daha sonra irtidat etti.

Bu elçiler arasında, Müseylimetü'l-Kezzab (Yalancı Müseylime) Sümâme b. Kebîr b. Habîb de vardı. Müseylime, Rasûlüllah'a (s.a.s) şunları söyledi:

— İstersen, senden sonra peygamberlik işini bize bırak da sana bîat edelim.

Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.s), kendisine şu cevabı vermiştir:

— Hayır senin hatırın için bu asla olamaz; Allah, seni öldürecektir.

Hevze b. Ali el-Hanefî, Hz. Peygamber'e (s.a.s) mektup yazıp, peygamberlik işini kendisinden sonra ona bıraktığı takdirde Müslüman olacağını; kendisine geleceğini ve yardım edeceğini bildirmişti. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.s), "Hayır, bu asla olamaz; Ey Allahım, beni onun şerrinden koru!" diye dua etti. Çok geçmeden öldü.

Benî Hanîfe elçileri **Yemâme**'ye dönünce, Müseylimetü'l-Kezzab peygamberlik iddiasında bulundu. er-Reccâl b. 'Unfüve, Rasûlüllah'ın (s.a.s) onu peygamberliğine ortak ettiğine şahidlik etti. Benî Hanife kabilesi ve **Yemâme**'deki diğer kabileler ona uydular.

Müseylime, Benî Âmir b. Hanife kabilesinden 'Ubâde b. el-Hâris ile, Rasûlüllah'a bir mektup gönderdi. 'Ubade, **Kûfe**'de Abdullah b. Mes'ud'un öldürdüğü en-Nevvâha'nın oğludur. Abdullah b. Mes'ud, onun ve yanındaki bazı kimselerin, Müseylime'nin yalanlarına inandıklarını öğrenmişti. Müseylime'nin mektubu şudur:

"Allah'ın elçisi Müseylime'den Allah'ın elçisi Muhammed'e: yeryüzünün yarısı bize, diğer yarısı Kureyş'e aittir. Ancak Kureyşliler, insaf ve adaletle hareket etmezler. Selamlarımla." Mektubu Amr b. el-Cârûd kaleme aldı.

Rasûlüllah (s.a.s), ona şu mektubu yazdı: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Peygamber Muhammed'den Müseylimetü'l-Kezzâb'a. ***"Yeryüzü şüphesiz Allah'ındır; kullarından dilediğini ona mirasçı kılar. Sonuç, Allah'a karşı gelmekten sakınanlarındır."***(A'raf, 128) Mektubu Übeyy b. Ka'b kaleme aldı.

Rasûlüllah (s.a.s) vefat ettikten ve Ebû Bekir halife olduktan sonra, ilk aylarda, **Necid** ve çevresinde irtidat edenlerle uğraştı; Hâlid b. el-Velîd b. el-Muğîre el-Mahzumî'yi **Yemâme**'ye gönderdi ve ona yalancı Müseylime ile savaşmasını emretti. Hâlid **Yemâme**'ye yaklaşınca, Benî Hanife'den bazı kimseleri ele geçirdi; bunlar arasında Müccâ'a b. Mürâre b. Sülmiyy de vardı. Hâlid onları öldürdü; Müccâ'a'yı bıraktı ve onu zincire bağlayarak yanında götürdü. **Yemâme**'ye bir mil uzaklıkta bir yere ordugâh kurdu. Benî Hanife, başlarında er-Reccâl ve Muhakkimu'l-Yemâme diye bilinen Muhakkim b. et-Tufeyl b. Subey' olduğu halde Hâlid ile savaşmak üzere harekete geçti. Hâlid, onlar arasında kılıçların parladığını görünce şöyle dedi:

"Ey Müslümanlar! Allah sizleri, düşmanınızın şiddetinden korudu. Onları görmüyor musunuz? Birbirlerine karşı kılıç çekmişlerdir. Öyle zannediyorum ki aralarında ihtilafa düşmüşler ve birbirleriyle savaşıyorlar."

Bu sözler üzerine, zincire vurulmuş olan Müccâ'a: "Hayır! Aralarında bir şey yoktur; ancak **Hind** yapısı kılıçlarının kırılmasından korktuklarından dolayı, yüzlerini yumuşatmak için güneşe tutuyorlar" dedi.

Sonra insanlar birbirlerine yaklaştılar; onlardan Müslümanlarla karşılaşan ilk kimse, er-Reccâl b. 'Unfüve idi; Allah onu öldürdü.

Müslümanların ileri gelenleri ve Kur'an hafızları şehîd oldular. Arkasından Müslümanlar onları takib edip öldürdüler; Allah, Müslümanlara yardımını gön-

derdi ve **Yemâme** halkı hezimete uğradı; Müslümanlar onları takib edip katlettiler. Hz. Âişe'nin baba bir kardeşi Abdurrahman b. Ebî Bekir es-Sıddık, bir ok atıp Muhakkim'i öldürdü. Müslümanlar, kafirleri, o günde "ölüm bahçesi"denilen bir bahçeye sığınmaya mecbur ettiler. Allah, Müseylime'yi bu bahçede öldürdü.

Benî Âmir b. Lüeyy b. Ğâlib kabilesi mensupları, Müseylime'yi Hıdaş b. Beşîr b. el-Asam'ın öldürdüğünü söylerler. Ensardan bazı kimseler ise, onu, Benî'l-Hâris b. Hazrec kabilesinden olan ve ezanı rüyasında gören Abdullah b. Zeyd b. Sa'lebe'nin öldürdüğünü; bazıları da onu, Ebû Dücâne Simak b. Hareşe'nin öldürdüğünü daha sonra da şehîd olduğunu söylerler. Bazıları da onu, Abdullah b. Zeyd b. Âsım'ın öldürdüğünü ileri sürerler. Abdullah, Benî Neccâr kabilesinin Benî Mebzul kolundan Habîb b. Zeyd'in kardeşidir. Müseylime, daha önce Habîb'in iki eli ve iki ayağını kesmişti. Hamza'nın (r.a.) katili Vahşi b. Harb el-Habeşî, onu kendisinin öldürdüğünü iddia eder ve şöyle söylerdi: "Ben, insanların en hayırlısını da en şerlisini de öldürdüm."Bazıları ise, isimleri geçen bu kimselerin hepsinin Müseylime'yi öldürdüklerini söylerler. Muaviye b. Ebî Süfyan da onu öldürdüğünü iddia ederdi; Benî Ümeyye kabilesi mensubları da aynı iddiada bulunurlardı.

267. Ebû Hafs ed-Dimeşkî → el-Velîd b. Müslim ve Hâlid b. Dihkan yoluyla rivayet edilmiştir;

Bir adam Abdülmelik b. Mervan'ın huzurunda, **Yemâme** olayını ve Müseylime'nin katilini Benî Hanife kabilesinden birisine sordu. O da, Müseylime'yi öldüren kimsenin özelliklerini söyleyince, Abdülmelik: "Sen bu sözlerinle, Müseylime'yi öldüren kimsenin Muaviye olduğuna karar verdin" demiştir.

Yalancı Müseylime, ölüm boğazını sıkarken bile, "Ey Benî Hanife mensupları! Şeref ve asaletiniz için savaşınız" diye bağırıyordu ve bu sözlerini, Allah'ın kendisini öldürmesine kadar da tekrarladı durdu.

268. Abdulvâhid b. Gıyâs → Hammâd b. Seleme → Hişam b. 'Urve ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Araplar kâfir oldular. Bunun üzerine Ebû Bekir, Hâlid b. el-Velîd'i bir ordu ile gönderdi. Hâlid onlarla karşılaştı; sonra şunları söyledi:

"Allah'a yemin ederim ki, Müseylime'yi ortadan kaldırmadan savaşa son vermeyeceğim."

Ensâr ise: "Bu senin kendi görüşündür; Ebû Bekir bunu sana emretmedi. **Medine**'ye dön de hayvanlarımızı dinlendirelim!" dedilerse de Hâlid: "Allah'a yemin ederim ki, onu ortadan kaldırmadan savaşa son vermeyeceğim" dedi. Bunun üzerine Ensâr, Hâlid'den ayrılıp geri döndüler; daha sonra da kendi aralarında:

"Biz ne yaptık? Eğer arkadaşlarımız düşmana galip gelirlerse biz alçalırız; eğer kaçarlarsa, biz onları rezil etmiş oluruz" dediler ve savaş meydanına geri döndüler ve Hâlid'le beraber savaşa katıldılar.

Müslümanlarla müşrikler karşılaştılar; Müslümanlar geri dönüp yük ve eşyalarının yanına kadar çekildiler. Bunun üzerine es-Sâib b. el-Avvâm ortaya çıktı ve şunları söyledi: "Ey însanlar! Yük ve eşyaların yanına kadar geldiniz; bir insan için yük ve eşyasından sonra kaçacağı bir yer yoktur."

Allah, müşrikleri perişan etti; Müseylime öldürüldü. Bu savaşta Müslümanların parolası (şiarı) "Yâ Ashabe Sureti'l-Bakara"(Ey Bakara Suresi Ashabı) idi.

269. **Yemâme** *halkından bazı kimselerin bana söylediklerine göre:*

Bir kimse Benî Hanife kabilesine komşu idi; Muhakkim öldürüldüğünde o şu şiiri söylüyordu:

"Eğer bu felaketten kurtulursam; kurtuluşum çok büyük olacaktır; yoksa, ben de Muhakkim'in kâsesinden ölüm şerbetini içeceğim."

270. Râvilerin dediklerine göre:

Savaş, Müslümanları yormuş ve kuvvetten düşürmüştü. Bu durumu fark eden Müccâ'a, Hâlid'e şunları söyledi:

"**Yemâme** halkının çoğu, henüz sizinle savaşmaya çıkmadılar. Siz, onlardan az bir kısmını öldürdünüz; bunlarla savaşmanın sizi ne kadar yorduğunu görüyorum. Ben, onlar adına seninle andlaşma yapayım."

O, esirlerin, altın, gümüş, zırh ve hayvanların yarısı Müslümanlara ait olmak üzere Hâlid'le andlaştı. Bundan sonra Hâlid, ondan bir vesika aldı ve onu **Yemâme** halkına gönderdi.

Müccâ'a kaleye gelince, çocuklara, kadınlara ve **Yemâme**'deki ihtiyarlara silah kuşanmalarını ve kalelerin duvarlarına çıkmalarını emretti. Onlar da bunu yaptılar. Hâlid ve Müslümanlar, onlara bakıp kendilerinin savaşçı olduklarından şüphe

etmediler ve "Müccâ'a, bize doğru söylemiş" dediler. Müccâ'a daha sonra kaleden çıktı ve Müslümanların ordugahına geldi ve şunları söyledi:

"Halk, onlar adına seninle yaptığım andlaşmayı kabul etmediler; seninle savaşmayı istiyorlar, işte erkeklerle dolu **el-'Irz** kaleleri! Ben onları, esirlerin dörtte biri, altın, gümüş, zırh ve hayvanların yarısı karşılığında andlaşma yapmaya razı edebildim."

Sonunda bu şartlara göre andlaşma yapıldı; Hâlid buna razı oldu ve andlaşmayı imzaladı. Müccâ'a, Hâlid'i **Yemâme**'ye getirdi; Hâlid, şehirde kalanları görünce: "Ey Müccâ'a beni aldattın" dedi.

Yemâme halkı Müslüman oldu ve kendilerinden zekat alındı.

el-Alâ b. el-Hadramî'ye yardım etmesini emreden Ebû Bekir'in (r.a.) mektubu Hâlid'e geldi; o da **Bahreyn**'e gitti ve **Yemâme**'ye, Semure b. Amr el-Anberî'yi vekil bıraktı. **Yemâme**'nin fethi, 12 yılında idi.

271. Bana, Ebû Rebah el-Yemâmî şunları söyledi:

Yemâme halkından yaşlı kimselerin söylediklerine göre, Müseylimetü'l-Kezzab, kısa boylu, çok sarışın, burnu kalkık ve yassı idi; künyesi de Ebû Sümâme'ydi.

272. Başka bir râvinin dediğine göre:

Müseylime' nin künyesi, Ebû Sümâlî idi. Onun Huceyr adlı bir müezzini vardı. O, ezan okuduğunda: "Müseylime kendisinin Allah'ın elçisi olduğunu ileri sürdüğüne şehâdet ederim" derdi. Müseylime, müezzininin bu sözünü işitince: "Huceyr fasih konuştu" derdi. Onun sözü darb-ı mesel oldu.

Yemâme Savaşı'nda şehîd olanlar şunlardır: Ebû Huzeyfe b. Utbe b. Rebî'a b. Abdişems, bunun adı, Hüseyin veya Mihşem'dir.

Ebû Huzeyfe'nin azadlısı Salim; künyesi Ebû Abdullah'dır. O, Ensâr'dan Ye'âr kızı Sübeyte azadlısıdır; bazı râviler ise Nübeyse derler.

Hâlid b. Esîd b. Ebi'l- 'Iys b. Ümeyye.

Abdullah, bunun asıl adı, el-Hakem b. Sa'îd b. el-Âsî b. Ümeyye'dir. Onun **Mute** Savaşı'nda öldüğü de söylenir.

Şüca' b. Vehb el-Esedî, Benî Ümeyye'nin müttefiki olup künyesi Ebû Vehb idi.

el-Ezd kabilesinden et-Tufeyl b. Amr ed-Devsî.

Yezîd b. Rukayş el-Esedî, Benî Ümeyye'nin müttefikiydi.

Mahreme b. Şureyh el-Hadramî, Benî Ümeyye'nin müttefikiydi.

es-Sâib b. el-Avvâm, ez-Zübeyr b. el-Avvâm'ın kardeşiydi.

el-Velid b. Abdi Şems b. el-Muğîre el-Mahzûmî.

es-Sâib b. Osman b. Maz'ûn el-Cumahî.

Zeyd b. el-Hattab b. Nüfeyl, Ömer b. el-Hattab'ın kardeşiydi. Denildiğine göre, onu Ebû Meryem el-Hanefi öldürmüştü; ismi de Subeyh b. Muharriş idi. İbnu'l-Kelbî, Zeyd'i Lebîd b. Bürğüs el-Iclî'nin öldürdüğünü söyledi. Daha sonra Lebid, Ömer'in (r.a.) yanına geldi; Ömer ona: "Sen çuval mısın?" dedi. Lebîd kelimesi çuval demektir. Zeyd'in künyesi Ebû Abdirrahman idi ve Ömer' den daha yaşlıydı. Bazıları, Ebû Meryem'in adının, İyas b. Sübeyh olduğunu söylediler. O, Ömer zamanında, **Basra**'da ilk önce kadılık yapan kimsedir. O, **el-Ehvaz**'da **Senbîl**'de vefat etti.

Ebû Kays b. el-Hâris b. Adiyy b. Sehm.

Abdullah b. el-Hâris b. Kays.

Selîd b. Amr, Süheyl b. Amr'ın kardeşi olup Benî Âmir b. Lüeyy kabilesindendir.

İyas b. el-Bükeyr el-Kinânî.

Yemâme'de Ensâr'dan şehîd olanlar da şunlardır:

Abbâd b. el-Hâris b. Adiyy, Evs kabilesinin Cahcabâ kolundandır.

Abbâd b. Bişr b. Vakş el-Eşhelî, Evs kabilesinden olup künyesi Ebû'r-Rebî'; bir başka rivayete göre künyesi, Ebû Bişr idi.

Mâlik b. Evs b. 'Atik el-Eşhelî.

Ebû 'Akîl b. Sa'lebe Beyhan el-Belevî, Cahcabâ kabilesinin müttefikiydi; onun ismi Abduluzza idi; Peygamber (s.a.s) ona, Abdurrahman Adüvvü'l-Evsan (putların düşmanı) adını verdi.

Sürâka b. Ka'b b. Abdiluzza en-Neccârî, Hazrec kabilesindendi.

'Umâre b. Hazm b. Zeyd b. Levzân en-Neccârî; bir başka rivayete göre o, Muaviye zamanında öldü.

Habîb b. Amr b. Mihsan en-Neccârî.

Ma'an b. Adiyy b. el-Cedd b. el-Aclan el-Belevî, Kuda'a kabilesinden olup Ensâr'ın müttefiki idi.

Sabit b. Kays b. Şemmâs b. Ebî Züheyr; Peygamber' in (s.a.s) hatibi olup Benî'l-Hâris b. Hazrec kabilesindendi. Künyesi Ebû Muhammed idi. **Yemâme**'de Ensâr'ın başındaydı.

Ebû Hanne b. Ğuzeyye b. Amr, Mazin b. en-Neccâr kabilesindendi.

el-Âsî b. Sa'lebe ed-Devsî, el-Ezd kabilesinden idi ve Ensâr'ın müttefikiydi.

Ebû Dücâne Simâk b. Evs b. Haraşe b. Levzân es-Sâ'idî, Hazrec kabilesindendi.

Ebû Useyd Mâlik b. Rebî'a es-Sâ'idî; onun 60 yılında **Medine**'de öldüğü de söylenir.

Abdullah b. Abdillah b. Übeyy b. Mâlik; onun adı, el-Hubâb idi. Rasûlüllah (s.a.s), ona babasının adını verdi. Onun babası münafıktı ve İbn Übeyy b. Selûl diye bilinirdi. Selûl, Übeyy'in annesidir; bu kadın Huzâ'a kabilesinden idi; oğlu annesine nisbet edilmişti. Babası ise, Mâlik b. el-Hâris olup Hazrec kabilesindendi.

Abdullah'ın **Cuvâsâ** Savaşı'nda **Bahreyn**'de şehîd olduğu da rivayet edilmiştir.

'Ukbe b. Âmir b. Nâbiî, Hazrec'in Benî Seleme korundandır.

el-Hâris b. Ka'b b. Amr, Benî'n-Neccar kabilesindendi.

Rasûlüllah (s.a.s), Habîb b. Zeyd b. Âsim ile Abdullah b. Vehb el-Eslemî'yi Müseylime'ye gönderdi. Habîb, Benî Mebzul b. Amr b. Ğanm b. Mâzîn b. en-Neccâr kabilesindendi.

Müseylime, Abdullah'a dokunmadı; fakat Habîb'in iki eli ve iki ayağını kesti. Habîb'in annesi, Ka'b'in kızı Nüseybe'dir.

273. el-Vâkıdî şunları söyledi:

Habîb ile Abdullah, **Yemâme**'ye **Uman**'dan Amr b. el-Âsî ile geldiler. Müseylime bu ikisini bağladı; Amr ve bu ikisi hariç, yanındaki diğer kimseler kurtuldular; bu ikisi esir oldu. **Yemâme** Savaşı'nda, Nüseybe savaştı; daha sonra çeşitli yerlerinden yaralandığı için geri çekildi. Bu kadın, Zeyd'in iki oğlu Habîb ile Ab-

dullah'ın annesi olup daha önce **Uhud** Gazvesi'nde de savaşmıştı. Nüseybe, **Akabe** biatına iştirak eden iki kadından birisiydi.

Yemâme Savaşı'nda, 'Âiz b. Ma'ıs ez-Zurakî el-Hazrecî ile Sâhibu'l-Ferâiz (farzları/miras hukukunu bilen) diye bilinen Zeyd b. Sâbit'in kardeşi Yezîd b. Sabit el-Hazrecî şehîd oldular.

Râviler, **Yemâme**'de şehîd olanların sayısı hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. Onların en az söyledikleri miktar yedi yüz; en fazlası ise bin yedi yüzdür. Bir kısmı da şehîd olanların bin iki yüz olduğunu söylemişlerdir.

274. el-Kâsım b. Sellâm → el-Hâris b. Murre el-Hanefî ve Hişam b. İsmail yoluyla rivayet edilmiştir:

Yemâmeli Müccâ'a, Rasûlüllah'a (s.a.s) geldi; Rasûlüllah (s.a.s) ona bir miktar toprağı ikta olarak verdi ve kendisine şu mektubu yazdı:

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

"Bu mektup, Rasûlüllah (s.a.s) tarafından Müccâ'a b. Mürâre b. Sülmî'ye yazılmıştır. Ben sana, **el-Ğûre**, **Ğurâbe** ve **el-Hubel**'i ikta olarak verdim. Kim seninle tartışırsa, onu bana gönderirsin."

el-Ğûre, **el-Ğurâbat**'ın köyü olup **Kârât**'tan sonradır.

el-Belâzurî şöyle dedi: Müccâ'a, Peygamber (s.a.s) vefat ettikten sonra, Ebû Bekir'in yanına geldi; o da kendisine **el-Hıdrıme**'yi ikta olarak verdi. Sonra Ömer'e geldi; o da kendisine **er-Reyyâ**'ı ikta olarak verdi. Daha sonra Osman'a geldi; o da kendisine bir parça toprağı ikta olarak verdi. Bu haberi rivayet eden el-Hâris: "Bu toprağın adını hatırlamıyorum" dedi.

275. el-Kâsım b. Sellâm → Ebû Eyyub ed-Dimeşkı → Sa'dan b. Yahya → Sadaka b. Ebî 'İmrân → Ebû İshak el-Hemdânî ve Adiyy b. Hatim yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), Furât b. Hayyan el-'Iclî'ye **Yemâme**'de bir toprak parçasını ikta olarak verdi.

276. Muhammed b. Sümal el-Yemâmî, şeyhlerinden naklederek bana şunları söyledi:

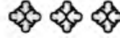
Yemâmelilerin sığındığı bahçeye, Ölüm Bahçesi (**Hadikatü'l-Mevt**) denilmesinin sebebi, orada bir çok kimsenin öldürülmesindendir.

el-Belâzurî şöyle dedi: Kays kabilesinin azadlısı İshak b. Ebî Hamîsa, el-Memun'un halifeliği zamanında, bu bahçede büyük bir cami yaptırdı. Bu bahçeye **Übâd** denilirdi.

Muhammed b. Sümâl şöyle dedi: **Kasru'l-Verd** (Gül Sarayı), el-Verd b. es-Semîn b. 'Ubeyd el-Hanefî'ye nisbetle bu adı almıştır.

Başkaları ise, bu kaleye sağlamlığından dolayı, **Mu'tık** (koruyucu) adının verildiğini söylediler. Onlar bununla, bu kaleye sığınanın, düşmanından kurtulacağını kastederler.

el-Belâzurî şunları söyledi: **er-Reyyâ** bir pınar olup **es-Sa'fûka**, **el-Huyeybe** ve **el-Hidrime** çeşmeleri ondan akarlar. **es-Sa'fûka** bir çiftlik olup buna bakan kimsenin adı Sa'fûk olduğu için bu adı almıştır.

EBÛ BEKİR ES SIDDÎK'IN (R.A.) HALİFELİĞİ ZAMANINDA ARAPLARIN İRTİDAT HABERLERİ

277. Râvilerin dediklerine göre:

Ebû Bekir *(Allah ona rahmet eylesin)* halife olunca, bazı Arap zümreleri irtidat ettiler (dinden döndüler) ve zekat vermediler. Onlardan bir kısmı: "namazı kılarız, zekatı ödemeyeceğiz" dediler. Bunun üzerine Ebû Bekir (r.a.) şöyle dedi:

"Eğer onlar, deve ve koyunların yıllık zekatlarını bana vermezlerse, kendileriyle elbette savaşacağım." Bazı râviler ise, Ebû Bekir'in "Eğer onlar bir oğlağı bana vermezlerse..." dediğini söylerler.

278. Abdullah b. Salih el-'Iclî → Yahya b. Âdem → 'Avâne b. el-Hakem → Cerîr b. Yezîd ve eş-Şa'bî yoluyla rivayet edilmiştir:

Abdullah b. Mes'ud şunları söyledi: Rasûlüllah'ın vefatından sonra, eğer Allah bizim başımıza Ebû Bekir'i ihsan etmemiş olsaydı, biz öyle kararlar vermiştik ki, az kalsın mahvolacaktık. Şöyle ki bizler, bir yaşını bitirip iki yaşına, iki yaşını bitirip üç yaşına basan develeri zekat almak için savaşmamayı, **Kurâ Arabiyye**'den gelenleri yemeyi ve bize ölüm gelinceye kadar Allah'a ibadet etmeyi ittifakla kabul etmiştik. Halbuki Allah, Ebû Bekir'i onlarla savaşmaya azmettirdi. Allah'a yemin ederim ki, Ebû Bekir, zekat vermeyenlerden şu iki husustan yalnız birini kabul ediyordu:

Ya alçaltıcı yolu, yani, kendilerinden öldürülenlerin cehennemlik olduklarını ve aldıkları mallarımızı bize iade etmeyi; ya da yurtlarından çıkarılmalarıyla sonuçlanacak olan sürgün savaşını kabul edeceklerdir.

279. İbrahim b. Muhammed → 'Ar'ara → Abdurrahman b. Mehdi → Süfyan es-Sevrî → Kays b. Müslim ve Târik b. Şihab yoluyla rivayet edilmiştir:

Büzâha elçileri Ebû Bekir'e geldiler. Ebû Bekir, sürgün savaşını veya alçaltıcı sulhu kabul etmek hususunda onları muhayyer bıraktı. Bunun üzerine onlar: "Sürgün savaşını biliyoruz; alçaltıcı sulh nedir?" diye sordular. Bunun üzerine Ebû Bekir alçaltıcı sulhu onlara şu şekilde açıkladı:

Elinizdeki zırhları ve hayvanları alacağız; mallarınızdan elde ettiklerimizi ganimetimiz sayacağız; mallarımızdan elde ettiklerinizi bize iade edeceksiniz;

bizden öldürdüğünüz kimselerin diyetini ödeyeceksiniz; sizden öldürülenler de cehennemlik olacaktır.

280. Şücâ'a b. Muhalled el-Fellâs → Benî Rikaş'in azadlısı Bişr b. el-Mufaddal → Abdulaziz b. Abdillah b. Ebî Seleme el-Mâcişûn → Abdulvâhid → el-Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekir ve halası Mü'minlerin Annesi Âişe (r.a.) yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s) vefat edince, babamın karşılaştığı zorluklar, sağlam dağlara yüklenseydi onları param parça ederdi. **Medine**'de nifak hâkimdi; Araplar irtidat etti. Allah'a yemin ederim ki babam, insanların ihtilafa düştükleri her konuyu, İslâmiyet'teki değer ve ilgisine göre en süratli şekilde çözdü.

281. Râvilerin dediklerine göre:

Ebû Bekir (r.a.), Müslümanlarla birlikte, irtidat edenlere karşı ordular göndermek için Muhârib kabilesinin **el-Kassa** bölgesine çıktı. Hârice b. Hısn b. Huzeyfe b. Bedr el-Fezârî ile Benî Uşerâ kabilesinden Manzur b. Zebban b. Sevvar el-Fezârî Ğatafan kabilesinin başına geçip Müslümanların üzerine yürüdüler. Müslümanlar, onlarla şiddetli bir şekilde savaştılar. Sonunda müşrikler yenildiler; Talha b. Ubeydillah et-Teymî onları takip etti ve **'Avsece** yokuşunun aşağı tarafında onlara ulaştı; onlardan bir adamı öldürdü; geri kalanları kaçtılar ve Talha'ya yakalanmadan uzaklaştılar. Hârice b. Hısn bunun üzerine şöyle diyordu:

"İbn Ebî Kuhâfe'nin (Ebû Bekir) yaptıklarından dolayı vay Arapların başına gelenlere!"

Daha sonra Ebû Bekir, **el-Kassa**'da iken, Hâlid b. el-Velid b. el-Muğîre el-Mahzûmî'yi askerin başkomutanı tayin etti ve ona bayrak verdi. Ensâr'ın başına da Sabit b. Kays b. Şemmâs el-Ensarî'yi geçirdi; ancak o, Hâlid'in emri altındaydı; Sabit, **Yemâme** Savaşı'nda şehîd olanlardandı.

Hz. Ebû Bekir, Hâlid'e, Tuleyha b. Huveylid el-Esedî'nin üzerine yürümesini emretti. Tuleyha, peygamberlik iddiasında bulunmuştu ve o sırada **Büzâha**'da idi. **Büzâha,** Benî Esed b. Huzeyme kabilesinin suyu idi. Hâlid onun üzerine yürüdü: Benî Abdişems'in müttefiki 'Ukkaşe b. Mıhsan el-Esedî ile Ensâr'ın müttefiki Sabit b. Ekram el-Belvî'yi öncü olarak gönderdi. Bu ikisi, Hibâl b. Huveylid'e rastladılar ve onu öldürdüler. Onun öldürülmesini öğrenen Tuleyha ile kardeşi Seleme hare-

kete geçtiler ve 'Ukkaşe ve Sâbit'le karşılaştılar ve onları öldürdüler. Bu münasebetle Tuleyha şu şiiri söylemiştir:

"Onların yüzlerine bakınca kardeşimi hatırladım ve Hibâl'in öcünü alacağıma gönülden inandım: İbn Ekram'ı (Sabit) geceleyin yere gömülü, 'Ukkâşe el-Ğanmî'yi de savaş alanında terk ettim."

Bundan sonra Müslümanlar, düşmanlarıyla karşılaştılar; çok şiddetli savaştılar. 'Uyeyne b. Hısn b. Huzeyfe b. Bedr, Fezâre kabilesinden yediyüz kişiyle birlikte Tuleyha'nın yanındaydı. 'Uyeyne, Müslümanların kılıçlarının müşrikleri kestiğini görünce Tuleyha'nın yanına geldi ve ona şunları sordu:

— Ebû'l-Fusayl'ın ordusunun ne yaptığını görmüyor musun? Cebrail sana bir haber getirdi mi?

Bu soruya "evet"diye cevap veren Tuleyha, "Cebrail bana geldi"dedi; Cebrail'in şunları söylediğini de 'Uyeyne'ye bildirdi:

"Senin de onun değirmeni gibi bir değirmenin ve unutamayacağın bir günün var."

Bunun üzerine 'Uyeyne: "Görüyorum ki senin için unutamayacağın bir günün var. Ey Fezâreliler! Bu adam bir yalancıdır"dedi.

Tuleyha, ordugâhından ayrıldı; adamları yenildiler; Müslümanlar üstün geldiler. 'Uyeyne b. Hısn esir edildi ve **Medine**'ye gönderildi; Ebû Bekir onu öldürmedi ve serbest bıraktı.

Tuleyha b. Huveylid kaçtı; çadırına geldi; gusletti; oradan çıktı, atına bindi, umreye niyet etti ve **Mekke**'ye gitti. Sonra Müslüman olarak **Medine**'ye geldi. Bir başka rivayete göre **Şam**'a geldi. Müslümanlar onu, askerler arasında yakaladılar; **Medine**'ye Ebû Bekir'e gönderdiler. O, Müslüman oldu ve **Irak**'ın fethi ile **Nihavend** Savaşı'nda yararlıklar gösterdi.

Ömer ona: "Sen, salih bir kul olan 'Ukkâşe b. Mıhsan'ı öldürdün mü?"diye sorunca Tuleyha:

"'Ukkâşe b. Mıhsan, benim sayemde saadete erdi; ben ise onun yüzünden âsî bir insan oldum. Bundan dolayı Allah'dan bağışlanmamı isterim"diye cevap verdi.

282. Dâvud b. Hibal el-Esedî, kendi kavminden olan şeyhlerden şunları rivayet etmiştir:

Ömer b. el-Hattab (r.a.), Tuleyha'ya şöyle dedi: Sana şu vahyin geldiğini iddia ettiğinde, Allah'a karşı yalan söyledin: Allah yüzünüzü toprağa sürmenizden (secdeyi kastediyor) ve avret yerlerinizin pisliğinden dolayı bir şey yapmayacaktır. Allah'ı, ayakta iffetli bir şekilde zikrediniz; çünkü sütün köpüğü, halis ve saf olanın üzerindedir."

Bunun üzerine Tuleyha: "Ey Mü'minlerin Emiri! Bunlar, küfrün fitnelerinden ibaret şeylerdir; İslâmiyet, bunların hepisini ortadan kaldırmıştır. Bundan dolayı bu gibi şeyler için benim azarlanmamam gerekir" diye cevap verdi. Bu cevap üzerine Ömer sustu.

283. Râvilerin dediklerine göre:

Hâlid b. el-Velîd, **Rammân** ve **Ebâneyn**'e geldi. Buralarda, **Büzâha**'dan kaçan zümreler vardı. Onlar, Hâlid'le savaşmadılar ve Ebû Bekir'e biat ettiler.

Hâlid b. el-Velîd, Hişam b. el-Âsî b. Vâil es-Sehmî'yi Benî Âmir b. Sa'sa'a kabilesi üzerine yolladı; onlar Hişam'la savaşmadılar; Müslüman olduklarını, ezan okumak suretiyle gösterdikleri için Hişam onları bıraktı. Hişam, Amr b. el-Âsî'nin kardeşi olup, **Habeşistan**'a hicret eden eski Müslümanlardandı.

Kurre b. Hubeyre el-Kuşeyrî, zekat ödemekten çekinmiş ve Tuleyha'ya yardım etmişti. Hişam b. el-Âsî onu yakaladı ve Hâlid'e getirdi; Hâlid de onu Ebû Bekir'e gönderdi. Kurre, Ebû Bekir'e şunları söyledi: "Allah'a yemin ederim ki, iman ettiğimden beri inkar edici olmadım; Amr b. el-Âsî, **Uman**'dan dönerken bana uğradı; kendisine ikram ettim ve saygı gösterdim."

Ebû Bekir, Amr b. el-Âsî'ye *(Allah ikisinden de razı olsun)* bu durumu sorunca, Amr onun sözlerini doğruladı; Ebû Bekir de onu öldürmedi.

Bir başka rivayete göre ise, Hâlid, Benî Âmir yurduna gitmiş; Kurre'yi esir almış ve Ebû Bekir'e göndermişti.

284 . Hâlid b. el-Velîd, daha sonra **el-Ğamr**'a gitti; orada Benî Esed, Ğatafan ve başka kabilelerden bir topluluk bulunuyordu. Başlarında Hârice b. Hısn b. Huzeyfe vardı. Bir başka rivayete göre, bu kabileler topluluğunun her biri, aralarından ileri gelen birisini kendilerine reis yapıyorlardı.

Onlar, Hâlid ve Müslümanlarla savaştılar; onlardan bir kısmı öldürüldü; kalanları da mağlup oldular.

el-Ğamr Savaşı hakkında el-Hutay'e el- Absî şu şiiri söylüyordu:

"Kısa ve hakîr olan mızrakların hepsi, Ğamr'daki kahramanların mızraklarına feda olsun."

Hâlid, daha sonra **Cevvü Kurâkır**'a geldi. Onun **en-Nukre**'ye geldiği de söylenir. Orada, Benî Süleym kabilesinden bir topluluk bulunuyordu ve başlarında da Ebû Şecere Amr b. Abdiluzza es-Sülmî vardı; annesi Hansa idi. Onlar, Hâlid'le savaştılar; Müslümanlardan birisi şehîd oldu. Sonra Allah, müşriklerin topluluğunu dağıttı. Hâlid o gün, mürtedleri yakıyordu. Bu durumu Ebû Bekir'e söylediklerinde o: "Allah'ın kafirlere karşı kınından çıkardığı kılıcı, kınına sokmak istemem" diye cevap vermişti.

Ebû Şecere Müslüman oldu; Ömer'in yanına geldi. O sırada Ömer, fakirlere yardım ediyordu. Ebû Şecere de, Ömer'den yardım isteyince o: "Sen şu beyti söyleyen değil misin?" dedi:

"Ben, Hâlid'in askerlerinin kanıyla mızrağımı suladım; bundan sonra ben uzunca yaşayacağımı umuyorum."

Bu beyti okuyan Ömer, kamçı ile ona vurdu. Bunun üzerine Ebû Şecere: "Ey Mü'minlerin Emiri! İslâmiyet bunları ortadan kaldırdı" dedi.

285. Râvilerin dediklerine göre:

el-Fücâe, Ebû Bekir'in yanına geldi ve "bana hayvan ve silah ver de irtidat edenlerle savaşayım" dedi. el-Fücâe'nin adı, Büceyr b. İyâs b. Abdillah es-Sülemî'dir. Ebû Bekir, ona hayvan ve silah verdi; o da hem Müslümanları hem de irtidat edenleri öldürmeye başladı; etrafında insanları topladı. Bunun üzerine Ebû Bekir, Ma'an b. Hâcize'nin kardeşi Tureyfe b. Hâcize'ye mektup yazdı ve onunla savaşmasını emretti. Tureyfe b. Hâcize onunla savaştı; kendisini esir aldı ve Ebû Bekir'e gönderdi. Ebû Bekir, namaz kılınan yerde onun yakılmasını emretti.

Bir başka rivayete göre, Ebû Bekir, el-Fücâe'nin durumunu Ma'an'a yazdı; Ma'an da onun üzerine, kardeşi Tureyfe'yi gönderdi; o da kendisini esir aldı.

Hâlid daha sonra, **el-Butâh** ve **el-Be'ûda**'daki Benî Temimlilerin üzerine yürüdü; onlar, Hâlid'le savaştılar;

Hâlid, onların topluluğunu dağıttı; Mütemmim b. Nüveyre'nin kardeşi Mâlik b. Nüveyre'yi öldürdü. Mâlik, Peygamber'in (s.a.s) Benî Hanzala kabilesine gönderdiği zekat tahsildarı idi. Hz. Peygamber (s.a.s) vefat edince Mâlik: "Ey Beni Hanzala! Mallarınızı istediğiniz gibi kullanınız" diyerek elinde toplanmış olan zekatları sahiplerine iade etti.

Bir başka rivayete göre, Hâlid, **el-Butâh** ve **el-Be'uda**'da kimse ile karşılaşmamıştır. Ancak Benî Temimlilere küçük müfrezeler göndermişti. Bu müfrezelerden birinin başında, Dırâr b. el-Ezver el-Esedî vardı. Dırâr, Mâlik'e rastladı; savaştılar; Mâlik ve yanındakileri esir aldı; Hâlid'e getirilince onların boyunları vuruldu. Mâlik'in boynunu Dırâr vurdu.

Rivayet edildiğine göre, Mâlik, Hâlid'e şunları söylemiştir: "Allah'a yemin ederim ki ben, dinden dönmedim."

Ebû Katâde el-Ensarî de, Benî Hanzala'nın silahlarını bıraktıklarına ve ezan okuduklarına şahid oldu. Bunun üzerine Ömer b. el-Hattab, Ebû Bekir'e *(Allah ikisinden de razı olsun)*: "Sen, Müslümanları öldüren, ateşle azap eden bir adam gönderdin" dedi.

Rivayet edildiğine göre, Mütemmim b. Nüveyre, Ömer b. el-Hattab'in yanına geldi. Ömer kendisine: "Kardeşin Mâlik için ne kadar üzüldün?" diye sordu. Bunun üzerine Mütemmim: "Onun için bir yıl ağladım; kör olan gözüm, sağlam gözüme yardım etti. Bir ateş gördüğümde, ona olan üzüntümden dolayı neredeyse param parça olurdum. Çünkü kardeşim, bir misafir gelir de evini bulamaz diye korktuğundan dolayı sabaha kadar ateş yakardı" diye karşılık verdi. Hz. Ömer: "Onu bana anlat" deyince de şunları söyledi:

"O, soğuk gecelerde serkeş atına biner, yavaş yürüyen deveyi yedeğine alır, suları sızan iki tulum arasına oturur; kendisini örten dar elbisesini giyer ve mızrağı boynuna asılı ve sallanır bir halde bütün gece sabahlayıncaya kadar yürürdü; yüzü bir ay parçası gibi parlardı."

Hz. Ömer: "Onun için söylediğin bazı şiirleri de oku!" deyince Mütemmim, kardeşi için söylediği şu mersiyyeyi okudu:

"Bizler, **Cezîme***'nin iki nedimi gibi o kadar uzun zaman beraber bulunduğumuzdan dolayı hakkımızda 'onlar birbirinden hiç ayrılmayacaklardır' denildi."*

Bunun üzerine Ömer: "Keşke ben de güzel şiir söyleyebilseydim kardeşim Zeyd için bir mersiyye okurdum" dedi. Mütemmim ona şu cevabı verdi:

"Bu ikisi aynı şey değildir Ey Mü'minlerin Emiri! Eğer benim kardeşim, senin kardeşinin şehîd olduğu yerde şehîd olsaydı ben onun için ağlamazdım." Bu cevap üzerine Ömer: "Beni, senden daha güzel bir şekilde taziye eden olmadı" karşılığını verdi.

286. Râvilerin dediklerine göre:

Ümmü Sâdır Secâh peygamberlik iddia etti. Secâh, Evs b. Hıkk b. Üsâme b. el-Ğuneyr b. Yerbû' b. Hanzala b. Mâlik b. Zeydi Menat b. Temîm'in kızıdır. Bir başka rivayete göre Secâh, el-Hâris b. 'Ukfân b. Süveyd b. Hâlid b. Üsâme'nin kızıdır.

Secâh, kahinlik yapardı. Benî Temîm kabilesinden bazı kimselerle dayısı olan Benî Tağliblilerden bir zümre kendisine uydular. Secâh bir gün, secîli olarak şu sözleri söyledi: "Bulutların Rabbi, Ribâblarla savaşmanızı size emrediyor" ve onlarla savaştı. Ribâblar onu mağlup ettiler. Onlardan başka kimse, Secâh'la savaşmadı. Secâh, **Hecer**'de bulunan Müseylimetü'l-Kezzab'ın yanına geldi ve onunla evlendi. Kendi dini ile onun dinini birleştirip tek din yaptı. Müseylime öldürülünce Secâh, kardeşlerinin yanına döndü ve orada öldü.

İbnu'l-Kelbî şunları söyledi: Secâh, daha sonra Müslüman oldu; **Basra**'ya hicret etti; Müslümanlığı da güzel oldu.

Abdula'lâ b. Hammâd en-Nersî, Basralı şeyhlerden şunları işittiğini söylemiştir:

Muaviye'nin **Basra** valisi Semure b. Cündeb el-Fezârî, Secâh'ın cenaze namazını kıldırdı. Semure **Basra** valisi iken, 'Ubeydullah b. Ziyad, henüz **Basra** valisi olarak **Horasan**'dan gelmemişti.

İbnu'l-Kelbî şunları söyledi: Secâh'ın müezzini, el-Cenebe b. Târik b. Amr b. Havt er-Riyâhî idi. Bazıları ise, onun müezzininin, Şebes b. Rib'î er-Riyâhî olduğunu rivayet ederler.

287. Râvilerin dediklerine göre:

Yemen'de Havlanlılar irtidat ettiler. Ebû Bekir, onların üzerine Ya'la b. Mün-

ye'yi gönderdi. Münye, Ya'la'nın annesi olup Benî Mazin b. Mansur b. İkrime b. Hasafe b. Kays b. 'Aylan b. Mudar kabilesindendir. Ya'la'nın babası ise, Ümeyye b. Ebî Ubeyde olup Mâlik b. Hanzala b. Mâlik kabilesindendi. O, aynı zamanda Beni Nevfel b. Abdi Menaf kabilesinin müttefikiydi.

Ya'la, Havlanlıları mağlup etti; onlardan ganimet ve esirler aldı.

Bir başka rivayete göre, Ya'la savaşmadı ve Havlanlılar İslâmiyet'e döndüler.

BENÎ VELÎ'A KABİLESİ İLE EL EŞ'AS B. KAYS EL KİNDÎ'NİN İRTİDADI

288. Râvilerin dediklerine göre:

Rasûlüllah (s.a.s), Ensâr'dan Ziyad b. Lebîd el-Beyâdî'yi **Hadramevt**'e vali tayin etti; sonradan ona, **Kinde** valiliğini de verdi. Diğer bir rivayete göre, ona Kinde valiliğini, Ebû Bekir (r.a.) verdi. Ziyad b. Lebîd, kararlı ve sağlam bir insandı. O, zekat olarak Kindeli bir kimseden genç bir dişi deve aldı. Kindeli, bu deveyi kendisine geri vermesini ve onun yerine başka birini almasını Ziyad'dan istedi. Ziyad, bu deveye zekat damgası vurdurduğundan bu isteği reddetti. el-Eş'as b. Kays da bu hususta kendisiyle konuştu; ancak Ziyad ona da müsbet cevap vermedi ve: "Ben, damgalanmış bir şeyi geri verecek değilim"dedi. Bunun üzerine Kinde kabilesinin hepsi Ziyad'a karşı ayaklandılar; yalnızca es-Sekûn kabilesine mensup olanlar onun yanında yer aldılar. Bu münasebetle es-Sekûn kabilesinin şairi şu şiiri söylemiştir:

"Biz, kavmimiz azıp doğru yoldan saptığında, dine yardım ettik; Ümmü Ziyad'ın oğlunun yanında yer aldık. el-Beyâdî'nin hakkına tecavüz etmedik; çünkü Rahman'ın takvası (Allah'dan sakınmak), onun en faziletli azığı idi."

Benî Amr b. Muaviye b. el-Hâris el-Kindî kabilesi Ziyad'ın etrafında toplandı. Ziyad, yanındaki Müslümanlarla birlikte, asilere gece baskını yaptı; bazı kimseleri ve bunlar arasında, Benî Ma'dîkerib b. Velî'a b. Şurahbil b. Muaviye b. Hucr **el-Karid** (el-Karid, onların dilinde at demektir) kabilesinden Mıhves, Mişrah, Hamed ve Ebda'a adlı kimseler de vardı. Bu kardeşlerin sahip oldukları bazı ovalar vardı; bundan dolayı kendilerine "dört melik"deniliyordu. Onlar, Peygamber'e (s.a.s) gelmişlerdi; sonradan irtidat ettiler. Onların el-'Amerrede adlı kız kardeşleri de öldürüldü. Bu kadını öldüren, kendisini erkek sanmıştı.

Ziyad, esirler ve ganimet mallarıyla dönerken el-Eş'as b. Kays ile kavmine uğradı. Esir olan kadın ve çocuklar, yüksek sesle bağırdılar ve ağladılar. el-Eş'as bu durumu kendine yediremedi ve kabilesinden bir topluluk ile harekete geçti ve Ziyad ve yanındakilere saldırdı. Müslümanlardan bazı kimseler öldürüldü. Daha sonra Müslümanlar, onları hezimete uğrattılar. Bunun üzerine Kindelilerin ileri gelenleri el-Eş'as b. Kays'ın etrafında toplandılar. Bu durumu gören Ziyad, Ebû Bekir'e mektup yazıp kendisine yardım etmesini istedi. Ebû Bekir, el-Muhâcir b. Ebî Ümeyye'ye mektup yazdı ve ona yardım etmesini emretti.

Ziyad ve el-Muhacir, yanlarındaki Müslümanlarla birlikte, el-Eş'as b. Kays'la karşılaştılar; etrafındakileri dağıttılar ve adamlarından pek çok kimseyi öldürdüler. Daha sonra Kindeliler, **en-Nüceyr** adlı kalelerine sığındılar; Müslümanlar onları kuşattılar ve zorladılar. Sonunda el-Eş'as, kalede bulunanlardan bazıları için eman istedi; kendisini, eman istediklerinin arasından çıkardı. Bunun sebebi şudur: Ma'dan b. el-Esved b. Ma'dîkerib adlı el-Cifşîş el-Kindî, el-Eş'as'ın kemerinden tuttu ve "beni eman istenilen kimseler arasına koy!" dedi. el-Eş'as da onun adını koydu, kendini çıkardı.

el-Eş'as, Ziyad b. Lebîd ile el-Muhâcir'in yanına indi; onlar da kendisini Ebû Bekir es-Sıddık'a gönderdiler. Halife ona iyi davrandı ve onu, kız kardeşi Ümmü Ferve binti Ebî Kuhafe ile evlendirdi. Ümmü Ferve'nin Eş'as'dan, Muhammed, İshak, Kureybe, Hubabe ve Ca'de adlı çocukları oldu. Bazılarına göre ise, Ebû Bekir onu, kızkardeşi Kureybe ile evlendirmiştir.

el-Eş'as evlenince çarşıya çıktı; rastladığı her devenin boyun damarlarını kesti; parasını ödedi ve halka ikram etti. Önce **Medine**'ye yerleşti; sonra cihad için **Şam** ve **Irak**'a gitti. **Kûfe**'de öldü ve cenaze namazını, Muaviye ile sulh yaptıktan sonraki dönemde Hasan b. Ali b. Ebî Talib kıldırdı. el-Eş'as'in künyesi Ebû Muhammed; lâkabı ise 'Urfu'n-nar (ateş yelesi) idi.

289. Râvilerden bir kısmı şöyle demiştir:

Benî Velî'a kabilesi, Peygamber'in (s.a.s) vefatından önce irtidat etmişti. Hz. Peygamber'in vefat haberi Ziyad b. Lebîd'e ulaşınca o, halkı Ebû Bekir'e biat etmeye çağırdı. Benî Velî'a kabilesi hariç, herkes ona biat etti. Ziyad, kendilerine gece baskını yaptı ve onları öldürdü. el-Eş'as irtidat etti ve en-Nüceyr kalesine sığındı. Ziyad b. Lebîd ile el-Muhâcir, ona karşı birleştiler ve kaleyi kuşattılar. Ebû Bekir (r.a.), **Uman**'dan dönen İkrime b. Ebî Cehil'i onlara yardıma gönderdi. O, yardım için geldiğinde en-Nüceyr kalesi fethedilmişti. Ebû Bekir, Müslümanlardan ganimet mallarından İkrime'ye de hisse vermelerini istemişti; onlar da bu isteği yerine getirdiler.

290. Râvilerin dediklerine göre:

en-Nüceyr kalesinde, Rasûlüllah'ın (s.a.s) vefatına sevinen kadınlar vardı. Ebû Bekir (r.a.), onların ellerinin ve ayaklarının kesilmesini emretti. Bu kadınlar arasında, es-Sebcâ el-Hadramiyye ile Yâmîn kızı Yahudi Hind de vardı.

291. Bekir b. el-Heysem → Abdurrezzak b. Hemmam el-Yemâni ve **Yemen** *halkından nakleden şeyhler yoluyla rivayet edilmiştir:*

Rasûlüllah (s.a.s), Hâlid b. Sa'îd b. el-Âsî'yi **San'a**'ya vali tayin etti. Yalancı el-Ansî, Hâlid'i **San'a**'dan çıkardı. Hz. Peygamber, Kindelilere el-Muhâcir b. Ebî Ümeyye'yi; **Hadramevt**'e ve es-Sadif kabilesine de Ziyad b. Lebîd el-Ensarî'yi vali tayin etti. es-Sadif kabilesi, Mâlik b. Müretti' b. Muaviye b. Kinde'nin oğullarıdır. Bu kabileye es-Sadif adının verilmesinin sebebi şudur: Müretti', **Hadramevt**'li bir kadınla evlenmiş, onun kendi yanında bulunmasını şart koşmuştu. Eğer kadın çocuk doğurursa o, karısını kabilesinin yurdundan çıkarmayacaktır. Kadın, ona Mâlik adında bir çocuk doğurunca hâkim, karısını ailesinin yanına göndermesi şeklinde, onun aleyhine, anlaşmaya uygun bir karar vermişti. Mâlik, annesi ile birlikte babası Müretti'in yanından ayrılınca, babası şöyle dedi: "Sadefe annî Mâlik"(Mâlik benden yüz çevirdi). Bundan dolayı bu kabileye es-Sadif adı verildi.

Abdurrezzak, Yemenli şeyhlerden naklen şunları söyledi:

Ebû Bekir, Ziyad b. Lebîd ile o vakit Kindelilerin valisi olan el-Muhacir b. Ebî Ümeyye el-Mahzûmî'ye mektup yazıp bir araya gelmelerini ve birlikte hareket etmelerini; kendisi için biat almalarını ve zekat ödemekten imtina edenlerle de savaşmalarını emretti. Ayrıca onların, kafirlere karşı Mü'minlerden, isyan ve muhalefet edenlere karşı da itaat edenlerden yardım istemelerini yazdı. Onlar, Kindeli bir adamdan, zekat olarak genç bir deve almışlardı. Bu adam, onlardan bu deve yerine bir başkasını almalarını istedi. el-Muhâcir onun isteğini olumlu karşıladı; buna karşılık Ziyad devenin alınmasında ısrar etti ve "zekat damgası vurulan bu deveyi geri vermeyeceğim"dedi. Bunun üzerine Benî Amr b. Muaviye kabilesi bir araya toplandılar. Ziyad b. Lebîd, el-Muhâcir'e: "Şu toplananları görüyorsun; yerimizden hep beraber ayrılmamız doğru değildir; ben bir bölük askerle ordugâhtan ayrılayım ve bu hareketi gizlice ve saklı olarak yapalım; sonra da ben, geceleyin o kâfirleri basayım, dedi. Ziyad, kararlı ve sağlam bir kimse idi. Benî Amr'ın üzerine yürüdü; geceleyin onlara yaklaştı ve baskın yaptı; pek çoğunu öldürdü; baskından şaşırdıklarından dolayı Benî Amr kabilesi mensupları birbirlerini öldürdüler. Daha sonra Ziyad, el-Muhâcir ile birleşti; yanlarında esir alınanlarla kadın ve çocuklar da vardı. el-Eş'as b. Kays ile Kinde kabilesinin ileri gelenleri, onların üzerine yürüdü; bu iki kumandan, onlarla çok şiddetli bir savaşa tutuştular; sonunda Kindeliler, en-Nüceyr kalesine sığındılar. Onlar, kaledekileri kuşattılar; muhasara

onlara çok zor geldi ve zarar gördüler. Bunun üzerine el-Eş'as, verilecek karara razı olup kaleden indi.

292. Râvilerin dediklerine göre:

Hadramevtliler, Kindelilerin yardımına gelmişlerdi; Ziyad ile el-Muhâcir, onlara saldırdılar ve yendiler. Havlan kabilesi de irtidat etti; Ebû Bekir, onların üzerine Ya'la b. Münye'yi gönderdi. Ya'la, zekatlarını ödemeyi kabul ettiklerini itiraf etmelerine kadar onlarla savaştı.

Daha sonra, **San'a** ve çevresinin valiliğine tayin edildiğini bildiren Ebû Bekir'in mektubu el-Muhâcir'e geldi. Hâlife, Ziyad'ı, idaresi altındaki eski yerlerde bıraktı. Böylece **Yemen**'in idaresi, el-Muhâcir, Ziyad ve Ya'la üçlüsünün elindeydi. Ebû Süfyan b. Harb ise, **Hicaz**'ın bittiği yerden **Necran** hududunun sonuna kadarki yerlerin valisi oldu.

293. Ebû't-Temmar → Şerik İbrahim b. Muhacir ve İbrahim en-Naha'î yoluyla rivayet edilmiştir:

el-Eş'as b. Kays el-Kindî, Kinde kabilesinden bazı kimselerle birlikte irtidat etti. Onlar kuşatıldılar; el-Eş'as, onlardan yetmiş kişi için eman aldı ve kendisi için eman almadı; Ebû Bekir'e getirildi. Halife: "Biz, seni öldüreceğiz; çünkü senin için eman verilmemiştir; sen, eman verilenler arasından kendini çıkartmışsın" dedi. Bunun üzerine o, "Ey Rasûlüllah'ın halifesi! Beni affedeceksin ve evlendireceksin" dedi. Ebû Bekir onu affetti ve kızkardeşiyle evlendirdi.

294. Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm → el-Leys b. Sa'd'ın katibi Abdullah b. Salih → Ulvan b. Salih → Salih b. Keysan → Humeyd b. Abdirrahman ve Abdurrahman b. Avf yoluyla rivayet edilmiştir:

Ebû Bekir es-Sıddık şunları söylemiştir: Ben üç şeyi terk ettim; yapmak istemiştim ama yapamadım:

el-Eş'as b. Kays bana getirildiği gün, onun boynunu vurmak istedim; çünkü o benim üzerimde, herhangi bir kötülük görürse ona koşan ve yardım eden bir kimse intibaını bırakmıştı.

el-Fücâe bana getirildiği gün, onu yakmadan öldürmeyi istedim.

Hâlid b. el-Velîd'i **Şam**'a gönderdiğimde, Ömer b. el-Hattab'ı da **Irak**'a göndermeyi istedim. Böylece ben, Allah yolunda, sağ ve sol kollarımı açmış olacaktım.

295. Abdullah b. Salih el-'Iclî → Yahya b. Âdem → el-Hasan b. Salih Firâs veya Bünân ve eş-Şa'bî yoluyla rivayet edilmiştir:

Ebû Bekir, **en-Nüceyr** kalesinde alınan esirleri, şahıs başı dört yüz dirhem karşılığında serbest bıraktı. el-Eş'as b. Kays, onların fidyelerini, **Medine** tüccarlarından ödünç aldı; onları kurtardı; sonra borcunu ödedi.

el-Eş'as b. Kays, Rasûlüllah'a (s.a.s) gelen heyet içinde yer alan daha sonra da irtidat eden Beşîr b. el-Evdah, Yezîd b. Emânat ve **en-Nüceyr** Savaşı'nda öldürülenler için şu şiiri söylemiştir:

"Hayatım üzerine yemin ederim ki, öldürülenlerden sonra yaşamak kolay değildir. Ölenlerin kadın ve çocuklarının paylaşıldığı gün, acılı bir gündür; onlardan sonra zaman, bence emniyette değildir. Benim halim, ölü yavrusunun derisine saman doldurulan dişi deveye benzer; bu deve yavrusuna kavuşmanın cezbesiyle ona yönelir ve bu sırada da sevgisinden sütleri akmaya başlar. Cömert Yezîd b. Emânat ve kahraman Beşîr'den sonra, göz yaşları aksın..."

EL-ESVED EL-'ANSİ VE ONUNLA BİRLİKTE YEMENDE İRTİDAT EDENLER

296. Râvilerin dediklerine göre:

el-Esved b Ka'b b. Avf el-'Ansî kâhinlik ederdi; sonradan peygamber olduğunu iddia etti ve Ans kabilesi de ona uydu. Ans'ın adı, Zeyd b. Mâlik b. Üded b. Yeşcüb b. 'Arîb b. Zeyd b. Kehlan b. Sebe'dir. Ans, aynı zamanda, Murad b. Mâlik ile Hâlid b. Mâlik ve Sa'du'l-Aşîre b. Mâlik'in de kardeşleridir.

el-Esved'e, Ans kabilesinden olmayanlar da uydu. Müseylime'nin kendisine "Rahmânu'l-Yemâme"diye isim verdiği gibi, el-Esved de kendine "Rahmânu'l-Yemen"dedi.

el-Esved'in yetiştirilmiş bir eşeği vardı; ona "Rabbine secde et!"dediğinde eşek secde eder; "çök"dediğinde, o da çökerdi. Bundan dolayı ona "Zu'l-hımar"(eşek sahibi) adı verilmişti.

Bazı kimseler ise, el-Esved'in yüzünü daima peçe ile örtüp başına sarık sardığından dolayı, kendisine "Zu'l-hımar"(peçeli) lâkabı verildiğini söylemişlerdir.

297. **Yemen** *halkından bazı kimselerin bana haber verdiklerine göre:*

Onun yüzü siyah olduğundan kendisine "Esved" adı, renginden dolayı verilmiş olup adı Abhele idi.

298. Râvilerin dediklerine göre:

Rasûlüllah (s.a.s), vefat ettikleri yılda, Cerîr b. Abdillah el-Becelî'yi İslâmiyet'e davet etmek üzere el-Esved'e gönderdi. Cerîr, aynı yıl Müslüman olmuştu. el-Esved, İslâmiyet'i kabul etmedi.

Bazı râviler, Peygamber'in (s.a.s) Cerîr'i **Yemen**'e gönderdiğini kabul etmezler.

299. *Râvilerin dediklerine göre:*

el-Esved, **San'a**'ya geldi ve oraya hakim oldu; Hâlid b. Sa'îd b. el-Âsî'yi de oradan çıkarttı. Bir başka rivayete göre, el-Esved, **San'a**' dan el-Muhâcir b. Ebî Ümeyye'yi çıkartmıştır. el-Muhâcir, Ziyad b. Lebîd el-Beyâdî'nin yanına gitmiş; Ebû Bekir'in Ziyad'a yardımda bulunmasını emreden mektubu gelinceye kadar da onun

yanında kalmıştı. İşlerini bitirip el-Esved'in isyanı bastırılınca Hz. Ebû Bekir, el-Muhâcir'i **San'a** ve çevresine vali tayin etti.

el-Esved, sert ve kibirli birisiydi. O, Ebnâ'yı hakîr görmüş ve onları aşağılamıştı. Ebna, İranlıların çocuklarıydı; onları **Yemen**'e, Seyf b. Zî-Yezen ile birlikte, başlarında Vehriz olduğu halde, Kisra göndermişti. el-Esved, Ebna'yı uşak olarak kullandı ve onlara zarar verdi. O, Kisra Perviz'in **Yemen** valisi ve Ebna'nın meliki Bazam'ın karısı Merzubâne ile evlendi.

Rasûlüllah (s.a.s), Kays b. Hübeyre el-Mekşuh el-Muradî'yi, el-Esved'le savaşmak üzere gönderdi. Ona, "Mekşuh"denmesi, bir hastalığının tedavisi için böğrünün dağlanmasındandır. Hz. Peygamber ona, Ebna'ya iyi davranmasını da emretti; ayrıca onunla birlikte, Ferve b. Müseyk el-Muradî'yi de gönderdi. Onlar **Yemen**'e varınca, Rasûlüllah'ın (s.a.s) vefatı haberi geldi. Bunun üzerine Kays, el-Esved'e kendisiyle aynı görüşte olduğunu gösteren davranışlarda bulundu; sonunda el-Esved, onun **San'a**'ya girmesine izin verdi. Kays, Mezhic, Hemdan ve başka kabilelerden meydana gelen bir zümre ile birlikte oraya girdi. Sonra, daha önce Müslüman olan Ebna'dan Fîrûz b. ed-Deylemî ile dostluk kurdu.

Kays, Fîrûz ile birlikte Ebna'nın başkanı Bazam'a gittiler. Daha doğru olan diğer rivayete göre ise onlar, Bazam öldüğü için o sırada Ebna'nm başkanı olan Dâzeveyh'in yanına gittiler; Dâzeveyh Müslüman oldu. Kays, Bâb b. Zi'l-Cirre el-Himyerî ile buluştu ve onunla dostluk kurdu.

Dâzeveyh, Ebna'ya davetçilerini gönderdi; onlar da Müslüman oldular.

Bu Müslümanların hepsi, el-Esved'in öldürülmesinde anlaştılar; onun karısı Merzubâne'ye, kararlarını bildirmek üzere gizlice bir adam gönderdiler. Merzubâne el-Esved'den nefret ediyordu. O, el-Esved'in konağına gizli olarak girilebilecek bir dehliz yolunu gösterdi. Onlar, seher vaktinde eve girdiler. Bir başka rivayete göre, Müslümanlar, el-Esved'in evinin duvarına açtıkları bir delikten gizlice seher vaktinde girdiler. el-Esved, sarhoş bir halde uyuyordu; Kays onu boğazladı; el-Esved, öküzler gibi böğürdü; onun çıkardığı ses, muhafızlarını korkuttu. Muhafızlar: "Rahmânu'l-Yemen'e ne oluyor" diye sordular; karısı süratli bir şekilde: "Ona vahiy geliyor" diye seslendi. Bunun üzerine muhafızlar sakinleştiler ve yerlerinde kaldılar. Kays, onun başını kesti; sonra sabah olunca şehrin suru üzerine çıktı ve "Allah büyüktür; Allah büyüktür; Allah'tan başka Tanrı olmadığına ve Muhammed'in

Allah'ın elçisi olduğuna şehadet ederim; el-Esved yalancı ve Allah'ın düşmanıdır" diye bağırdı. el-Esved'in adamları toplanınca Kays, onlara el-Esved'in başını attı; bunun üzerine onun adamlarından az bir kısmı hariç hepsi dağılıp gittiler. Kays'ın adamları ortaya çıktılar ve şehrin kapısını açtılar ve el-Ansî'nin adamlarından kalanlarını kılıçtan geçirdiler. Onlardan, yalnızca Müslüman olanlar kurtuldu.

Bazı râvilere göre, el-Esved el-Ansî'yi, Fîrûz b. ed-Deylemî öldürmüştür; Kays ise ona bu öldürme işi için izin vermiş ve onun başını kesmişti.

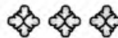
İlim adamlarından bazı kimseler, el-Esved'in, Peygamber'in (s.a.s) vefatından beş gün önce öldürüldüğünü ve kendisinin hasta iken: "Allah, el-Esved el-Ansî'yi öldürdü; onu salih bir kimse olan Fîrûz b. ed-Deylemî öldürmüştür" buyurduğunu zikretmişlerdir. **San'a**'nın ele geçirilişinin haberi, Ebû Bekir'in halife oluşundan on gün sonra **Medine**'ye ulaşmıştır.

300. Bekir b. el-Heysem → İbn Enes el-Yemânî ve **Ebna**'*dan bir kimse olan en-Nu'man b. Büzrüc'den nakleden bir adam yoluyla rivayet edilmiştir:*

el-Esved tarafından **San'a**'dan çıkarılan Peygamber'in (s.a.s) valisi Eban b. Sa'îd b. el-Âsî'dir. el-Esved el-Ansî'yi öldüren ise Fîrûz b. ed-Deylemî'dir. Fîrûz ile Kays, **Medine**'de iken, onu kendilerinin öldürdüğünü iddia ettiklerinde Ömer: "Onu, işte bu arslan yani Fîrûz öldürmüştür" dedi.

301. Râvilerin dediklerine göre:

Kays, Dâzeveyh'i öldürmekle ittiham edildi. Onun Ebna'yı **San'a**'dan sürüp çıkaracağı haberini Ebû Bekir öğrenince; ona çok kızdı. **San'a** valisi tayin ettiği el-Muhâcir b. Ebî Ümeyye'ye bir mektup yazdı ve oraya girdiği zaman Kays'ı kendisine göndermesini emretti. Kays **Medine**'ye gelince, Ebû Bekir, Rasûlüllah'ın (s.a.s) minberi yanında ona elli defa yemin ettirdi; o da Dâzeveyh'i öldürmediğine yemin etti. Bunun üzerine Ebû Bekir onu serbest bıraktı ve Rumlara karşı savaşa giden Müslümanlarla **Şam**'a gönderdi.

ŞAM FETİHLERİ

302. Râvilerin dediklerine göre:

Ebû Bekir, irtidat edenlerin işini bitirince **Şam**'a ordu göndermeyi kararlaştırdı. Bunun için **Mekke, Tâif** ve **Yemen** ehline ve **Necid** ile **Hicaz**'daki bütün Araplara mektup yazdı; onları cihada teşvik etti ve kendilerini Rumlardan alınacak ganimetlere rağbet ettirdi, insanların bir kısmı sevap kazanmak için, bazıları da ganimete tamah ederek Ebû Bekir'in davetine koştular; her taraftan **Medine**'ye geldiler.

Hz. Ebû Bekir, şu üç kimse için üç sancak dikti; bunlar: Hâlid b. Sa'îd b. el-'Âsî b. Ümeyye, Benî Cumah kabilesinin müttefiki Şurahbil b. Hasene ve Amr b. el-As b. Vâil es-Sehmî'dir.

el-Vâkıdî'nin zikrettiğine göre, Şurahbîl b. Abdillah b. el Muta' el-Kindî olup Hasene onun annesidir. Hasene, Ma'mer b. Habîb b. Vehb b. Huzâfe b. Cumah kabilesinin azadlısıdır. el-Kelbî ise, bu kumandanın Şurahbil b. Rebî'a b. et-Ta' olduğunu ve kendisinin Sûfeoğulları'ndan geldiğini söylemiştir. Sûfeoğulları, el-Ğavs b. Mürre b. Üdd b. Tâbıha'lardır.

Hz. Ebû Bekir bu sancakları, 13 yılı Safer ayının başında Perşembe günü dikti; askerler bu tarihten önce, Muharrem ayı süresince **Cürf**'de ikamet ettiler ve kendilerine Ebû 'Ubeyde b. el-Cerrah namaz kıldırdı. Ebû Bekir, Ebû 'Ubeyde'ye de sancak dikmek istemişse de o bu vazifeden affedilmesini istedi. Bazı kimseler, Ebû Bekir'in ona da sancak diktiğini rivayet etmişlerse de bu doğru değildir. Ancak Ömer halîfe olunca, onu **Şam** bölgesinin tamamına vali tayin etti.

303. Ebû Mihnef şunları zikretmiştir:

Ebû Bekir komutanlara şöyle dedi: Sizler savaşmak üzere bir araya toplandığınızda, Ebû 'Ubeyde Âmir b. Abdillah b. el-Cerrah el-Fihrî başkumandanınızdır; o bulunmadığı takdirde Yezîd b. Ebî Süfyan'dır. Amr b. el-Âsî ise, yalnızca Müslümanlara yardımcı kuvvetlerle kendisine iltihak edenlerin kumandanıydı.

el-Belâzurî şunları söyledi: Ebû Bekir, Hâlid b. Sa'îd'e sancak dikince Ömer onun kumandan tayin edilmesini beğenmedi ve onun azledilmesi için Ebû Bekir'le konuştu ve şunları söyledi: "O, övünmeyi seven bir adamdır; onun bu huyu,

kendisini üstünlük yarışına ve taassuba sürükler."Bunun üzerine Ebû Bekir onu azletti ve kendisinden sancağı almak üzere Ebû Ervâ ed-Devsî'yi gönderdi. Ebû Ervâ, ona **Zi'l-Merve**'de ulaştı; sancağı ondan aldı ve Ebû Bekir'e getirdi. Ebû Bekir (r.a.) sancağı Yezîd b. Ebî Süfyan'a verdi. Yezîd, kardeşi Muaviye ile yola çıktı; sancağı Muaviye taşıyordu. Bir başka rivayete göre sancak, Yezîd'e **Zi'l-Merve**'de teslim edilmiş ve Yezîd, Hâlid'in ordusunun başına geçmiştir. Hâlid ise, sevab kazanmak niyetiyle Şürahbil ordusuna nefer olarak katılmıştır.

Ebû Bekir (r.a.), Amr b. el-Âsî'ye, **Eyle** yoluyla **Filistin**'e gitmesini; Yezîd'e **Tebûk** yolunu takip etmesini emretti. Şürahbil'e mektup yazıp onun da *Tebûk* yolunu takip etmesini emretti. Her kumandana sancak verildiği zaman, her birinin emrinde üç bin asker vardı; Ebû Bekir onlara yardım göndermeye devam etti ve her kumandanın emrinde yedi bin beş yüz asker oldu. Sonunda askerlerin toptan sayısı, yirmi dört bine ulaştı.

304 . el-Vâkıdî'den rivayet edildiğine göre:

Ebû Bekir, Amr'ı **Filistin;** Şurahbîl'i **Ürdün** ve Yezîd'i de **Şam**'a vali tayin etti ve kendilerine: "Eğer hep birlikte savaşırsanız, savaşın olduğu bölgenin valisi kumandanınızdır" dedi.

Yine rivayet edildiğine göre, Ebû Bekir, ordunun hepsi bir araya toplandığında halka namazı Amr'ın; ayrıldıklarında ise her emîrin kendi adamlarına namaz kıldırmalarını şifahî olarak bildirdi. Ayrıcı halife, ordulardaki her kabile için sancak dikilmesini kumandanlara emretti.

305. Râvilerin dediklerine göre:

Amr b. el-Âsî, **Filistin** hududuna gelince Ebû Bekir'e mektup yazdı; düşmanın sayısının ve silahlarının çokluğunu, topraklarının genişliğini ve askerlerinin bahadırlığını halifeye bildirdi. Bunun üzerine Ebû Bekir, **Irak**'ta bulunan Hâlid b. el-Velîd b. el-Muğîre el-Mahzûmî'ye mektup yazıp **Şam**'a gitmesini emretti.

Denildiğine göre halife, savaşta Hâlid'in başkumandan olmasını da emretti. Bazı kimselere göre ise Hâlid, kendisiyle gidenlerin kumandanıydı; Müslümanlar, bir savaş dolayısıyla bir araya toplandıklarında yiğitliği, savaş hilesini iyi bilmesi ve kumandanlığındaki uğuru dolayısıyla Hâlid'i başlarına geçirirlerdi.

306. Râvilerin dediklerine göre:

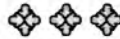
Müslümanlarla düşmanları arasındaki ilk savaş, **Gazze** köylerinden **Dâsin** adlı köyde, onlarla **Gazze** patriği arasında vuku bulmuştur. Orada çok şiddetli bir savaş oldu; sonunda Yüce Allah, dostlarını muzaffer, düşmanlarını mağlup eyledi; ordularını dağıttı. Bu savaş Hâlid b. el-Velîd **Şam**'a gelmeden önce oldu. Yezîd b. Ebî Süfyan, bu patriği yakalamak için hareket etti. Yezîd, **Filistin** bölgesinde **el-Arabe**'de Rum askerlerinin toplandığını haber aldı. Bunun üzerine Ebû Ümâme es-Sudâ b. Aclan el-Bahilî'yi onlara karşı gönderdi. Ebû Ümâme onlara saldırdı; ileri gelenlerini öldürdü; sonra geri döndü.

307. Ebû Mihnef, **el-Arabe** *Savaşı hakkında şunları rivayet etmiştir:*

Rum kumandanlarından altı tanesi, üç bin askerle **el-Arabe**'ye indiler. Ebû Umâme, kalabalık bir Müslüman ordusuyla onların üzerine yürüdü; onları mağlup etti, kumandanlardan birini öldürdü; sonra onları **ed-Dübiyye**'ye yani **ed-Dâbiye**'ye kadar takip etti ve bozguna uğrattı. Müslümanlar pek çok ganimet elde ettiler.

308. Ebû Hafs eş-Şâmî, Şamlı şeyhlerden naklen şunları söylemiştir:

Müslümanların yaptıkları ilk savaş, **el-Arabe** Savaşı'dır. Onlar **Hicaz**'dan ayrıldıktan sonra, bu savaştan önce savaşmadılar. Onlar, **Hicaz** ile bu savaşın yapıldığı yer arasındaki toprakların hepsini savaşsız ele geçirmişler ve bu topraklara sahip olmuşlardır.

HÂLİD B. EL VELÎD'İN ŞAM'A GELİŞİ VE YOLDA FETHETTİĞİ YERLER

309. Râvilerin dediklerine göre:

Hâlid b. el-Velîd **Hîre**'de iken Ebû Bekir'in mektubu geldi. O, el-Müsennâ b. Hârise eş-Şeybânî'yi **Kûfe** bölgesine vekil olarak bıraktı. 13 yılı Rebiulâhir ayında, sekiz yüz, bir başka rivayete göre altı yüz veya beş yüz askerle yola çıktı. **Aynu't-Temr**'e geldi ve orayı savaşarak fethetti.

Bir başka rivayete göre Ebû Bekir'in mektubu, Hâlid'e **Aynu't-Temr**'de ulaştı. O mektubu aldığında burasını fethetmişti.

Hâlid, **Aynu't-Temr**'den ayrıldı ve **Sandavdâ**'ya geldi. Orada Kinde, İyad ve Acemlerden meydana gelen zümreler vardı. Oranın halkı, Hâlid'le savaştı; Hâlid onları mağlûp etti ve orada Sa'd b. Haram el-Ensârî'yi bıraktı; Sa'd'ın çocukları bugün de (el-Belâzurî'nin zamanı) orada yaşamaktadır.

Benî Tağlib b. Vâil kabilesinden bazı zümrelerin **el-Mudayyah** ve **el-Husayd**'da irtidat ettikleri haberi Hâlid'e ulaştı. Onların başında, Rebî'a b. Büceyr vardı. Hâlid onların yanına geldi; onlar Hâlid'le savaştılar; Hâlid onları mağlup etti; esir ve ganimet aldı; esirleri Ebû Bekir'e gönderdi. Esirler arasında Habîb b. Büceyr'in kızı Ümmü Habîb es-Sahbâ da vardı; bu kadın Ali b. Ebî Talib'in oğlu Ömer'in annesidir.

Bundan sonra Hâlid, Kelb kabilesinin suyu **Kurâkır**'a baskın düzenledi; oradan **Süvâ**'ya geçti; burası da Kelb kabilesinin suyu olup orada **el-Behrâ**'dan bir zümre ile birlikte yaşıyorlardı. Hâlid, Kudâ'a kabilesinden Hurkûs b. en-Numan el-Behrânî'yi öldürdü; onların mallarının hepsini aldı.

Hâlid çöle girerken yük develerini iyice sulardı; sonra geviş getirip susamasınlar diye de bunların dudaklarını keserdi, yanına çokça da su alırdı. Sular yolda bitince, her konak yerinde bu develerden kesip karınlarından çıkan suları askerleri içerdi. Hâlid'in Râfi' b. Umeyre et-Tâî adlı bir kılavuzu vardı. Onun hakkında şair şu beyitleri söylemiştir:

"Aşk olsun Râfi'a **Kurâkır***'dan geçip* **Süvâ***'ya giderken yol göstermiştir. Sağa sola yalpa yaparak yürüyen biri bu suyu arzu etse belki buna katlanır; çünkü senden önce bu çöllerden insan cinsinden birisi geçmemiştir."*

Müslümanlar **Süvâ**'ya geldiklerinde, Hurkûs ile arkadaşlarını şarap içerken ve şarkı söylerken buldular: Hurkûs şöyle söylüyordu:

"Ey iki arkadaş! Ebû Bekir'in ordusu gelmeden önce beni eğlendiriniz; bilmiyoruz, belki de ölümlerimiz yakındır."

Müslümanlar onu öldürdüğünde, kanı, şarabının bulunduğu tekneye akmıştı. Bir başka rivayete göre de, onun başı da aynı tekneye düşmüştü.

Bazı râviler ise, yukardaki beyti şarkı olarak söyleyen kimsenin, Hâlid'in kendilerine baskın düzenlediği Benî Tağlib kabilesinden Rebî'a b. Büceyr ile olan birisi olduğunu söylemişlerdir.

310. el-Vâkıdî şunları söyledi:

Hâlid, **Süvâ**'dan ayrıldı **el-Kevâsil**'e geldi; sonra **Karkısîya**'ya gitti. Buranın sahibi, bir toplulukla Hâlid'e karşı çıktı; Hâlid onu terk etti; çöle girdi ve yoluna devamla **Ereke**'ye geldi; burası **Erek**'dir. Halkına baskın düzenledi ve onları kuşattı; onlardan, Müslümanlara bazı şeyler aldıktan sonra sulh yoluyla burayı fethetti.

Sonra **Dûmetu'l-Cendel**'e geldi ve burayı da fethetti.

Hâlid daha sonra **Kusam**'a geldi; Benî Meşca'a b. et-Teym b. en-Nemr b. Vebere b. Tağlib b. Hulvan b. Imran b. el-Haf b. Kuda'a kabilesi onunla andlaştı; Hâlid onlara bir eman yazdı.

Hâlid, bundan sonra **Tedmür**'e geldi; halkı teslim olmayıp kalelerine sığındılar; sonra eman istediler. Bunun üzerine Hâlid onlara, zimmî olmalarını, Müslümanları misafir etmelerini ve kendilerine yiyecek vermelerini şart koşup onlara da eman verdi.

Hâlid, **el-Karyeteyn**'e geldi; halkı onunla savaştı; Hâlid galib geldi ve ganimet aldı.

Hâlid, oradan **Sinnîr** bölgesindeki **Huvvârîn**'e geldi; hayvanlarına baskın yaptı; halk da onunla savaştı. Onlara, **Ba'lebek** ve **Busra** halkından yardım gelmişti. **Busrâ, Havran** şehridir. Hâlid, onları mağlup etti; esir aldı; öldürdü.

Sonra **Mercu Rahıt**'a geldi; Hristiyan olan Ğassanîlere, paskalya günü baskın düzenledi; esir aldı; öldürdü.

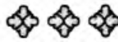
Hâlid, **Dımeşk**'in **Ğuta**'sına (çevresindeki bağlık bahçelikler), Büsr b. Ebî Ertat el-Âmirî el-Kureşî ve Habîb b. Mesleme el-Fihrî'yi gönderdi. Onlar, oranın bazı köylerine baskın düzenlediler.

Hâlid, **Dımeşk**'teki **Seniyyetü'l-'Ukab** diye bilinen **es-Seniyye**'ye geldi. Orada sancağını dikerek bir müddet durdu. Bu sancak, Rasûlüllah'ın (s.a.s) idi ve siyah renkteydi. Bundan dolayı buraya, bugün **Seniyyetü'l-'Ukab** denilir. Araplar, sancağa (er-Râye) 'Ukab derlerdi.

Bazıları, buraya **'Ukab** denilmesinin sebebini, bayrağın üzerine bir kuş konduğuna bağlarlar. Ancak ilk haber daha doğrudur. Bir kimsenin burada taştan kuş heykeli bulunduğunu söylediğini işittim; ancak bu, önemli bir şey değildir.

311. Râvilerin dediklerine göre:

Hâlid **Dımeşk** şehrinin doğudaki kapısına inmiştir; bir başka rivayete göre, **el-Câbiye** kapısına indi. **Dımeşk**'in başpapazı, Hâlid'e hizmet için hademe göndermişti. Papaz Hâlid'e: "Bu andlaşmayı benim için muhafaza et"deyince o da bunu vadetti. Hâlid daha sonra, **Kanatu Busrâ**'da bulunan Müslümanların yanına gitti. Bir başka rivayete göre o, **el-Câbiye**'ye geldi; orada Ebû 'Ubeyde ve Müslümanlardan bir cemaat bulunuyordu. Onlar birleştiler ve hep beraber **Busrâ**'ya gittiler.

BUSRÂ'NIN FETHİ

312. Râvilerin dediklerine göre:

Hâlid b. el-Velîd Müslümanların başında **Busrâ**'ya gelince, onlar şehri kuşattılar ve Hâlid'i bu savaşta kumandan tayin ettiler. Sonra şehre doğru ilerlediler ve şehrin patriğiyle savaştılar; onu ve kahraman askerlerini şehre sığınmaya zorladılar. Bir başka rivayete göre, bu savaşın kumandanı, Yezîd b. Ebî Süfyan idi. Çünkü bu şehrin valiliği ve kumandanlığı onun elindeydi; burası **Şam**'a aitti.

Bundan sonra **Busrâ** halkı, canları, malları ve çocuklarının emniyette olmasına karşılık cizye ödemek şartı ile andlaşma yaptılar.

313. Bazı râviler şunları zikretmişlerdir:

Busrâ halkı, ergenlik çağına gelen herkesin bir dinar ve bir cerîb buğday ödemek üzere andlaştılar. Müslümanlar, **Havran** bölgesinin bütün topraklarını fethettiler ve onları mağlup ettiler.

Ebû 'Ubeyde b. el-Cerrah, diğer kumandanların emrine verdikleri çok sayıdaki Müslüman bir topluluğun başında harekete geçti ve **Belkâ** bölgesindeki **Meâb**'a geldi. Orada düşman toplanmıştı. Burayı, **Busrâ** barış şartlarına göre sulhen fethetti.

Bazı râviler, **Meâb**'ın **Busrâ**'dan önce fethedilmiş olduğunu söylerler.

Diğer bazı râviler ise, Ebû 'Ubeyde'nin **Meâb**'ı Ömer'in halifeliğinde bütün **Şam**'ın valisi bulunduğu sırada fethettiğini söylemişlerdir.

ECNADİN VEYA ECNADEYN SAVAŞI

314. Bundan sonra **Ecnadin** Savaşı oldu; bu savaşa Rumlardan yüz bin civarında asker katıldı; bu askerin ekseriyetini Herakl gönderdi; geri kalanları ise çeşitli yerlerden toplandı. Bu sırada Herakl, **Hıms**'da bulunuyordu. Müslümanlar onlarla çok şiddetli bir şekilde savaştılar. Hâlid b. el-Velîd, bu savaşta çok büyük yiğitlik gösterdi. Sonunda Allah, düşmanlarını bozguna uğrattı ve onları paramparça etti. Rumlardan pek çok kimse öldürüldü. Bu savaşta Müslümanlardan da, Abdullah b. ez-Zübeyr b. Abdilmuttalib b. Hâşim, Arar b. Sa'îd b. el-Âsî b. Ümeyye ve kardeşi Eban b. Sa'îd şehîd oldular; bu doğru rivayettir; bir başka rivayete göre Eban, 29 yılında vefat etmiştir. Tuleyb b. Umeyr b. Vehb b. Abd b. Kusayy, kuvvetli bir kimse ile mübareze etti; şiddetli bir kılıç darbesiyle sağ elini vücudundan ayırdı ve onun kılıcı ile eli beraber yere düştü; bundan sonra Rumlar, etrafını çevirip onu öldürdüler. Tuleyb'in annesi, Abdulmuttalib'in kızı Ervâ olup Rasûlüllah'ın halasıdır. Onun künyesi Ebû Adiyy'dir.

Bu savaşta, Seleme b. Hişam b. el-Muğîre de şehîd olmuştur. Bir başka rivayete göre o, **Mercu's-Suffer** Savaşı'nda öldürülmüştür.

İkrime b. Ebî Cehil b. Hişam el-Mahzûmî ile Hebbar b. Süfyan b. Abdilesed el-Mahzumî de bu savaşta şehîd olmuşlardır. Onun **Mûte** Savaşı'nda öldürüldüğü de söylenir.

Nuaym b. Abdillah en-Nahham el-Adevî de bu savaşta şehîd olmuştur; onun **Yermük** Savaşı'nda öldürüldüğü de söylenir.

Hişam b. el-Âsî b. Vâil es-Sehmî ve Amr b. et-Tufeyl b. Amr ed-Devsî de bu savaşta şehîd olmuşlardır; onların **Yermük** Savaşı'nda öldürüldükleri de söylenir.

Yine bu savaşta, Cündüb b. Amr ed-Devsî, Sa'îd b. el-Hâris, el-Hâris b. el-Hâris ve el-Haccac b. el-Hâris b. Kays b. Adiyy es-Sehmî şehîd olmuşlardır.

315. Hişam b. Muhammed el-Kelbî şunları söylemiştir:

en-Nahham, **Mûte** Savaşı'nda öldürülmüştür. Sa'îd b. el-Hâris b. Kays Yermük; Temîm b. el-Hâris Ecnadin; kardeşi 'Ubeydullah b. Abdilesed **Yermûk** Savaşı'nda öldürülmüşlerdir.

el-Belâzurî, el-Hâris b. Hişam b. el-Muğîre'nin **Ecnadin** Savaşı'nda öldürüldüğünü söyledi.

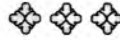
316. Râvilerin dediklerine göre:

Bu savaşın sonucu Herakl'a ulaşınca çok korktu, ne yapacağını şaşırdı, endişeye kapıldı. Bazı kimseler bu korkunun onu, Müslümanlar **Şam**'a geldiklerinde, **Hıms**'dan **Antakya**'ya kaçmasına sebep olduğunu söylemişlerdir. **Ecnadin** Savaşı, 13 yılı Cemâdilûla ayının bitmesine on iki gün kala pazartesi günü; bir başka rivayete göre, cemadelâhira ayının ikisinde veya bu aya iki gün kala vuku bulmuştur.

317. Râvilerin dediklerine göre:

Daha sonra Rumlar, **el-Yâkûsa**'da asker topladılar; **el-Yâkûsa**, bir vadi olup ağzında **el-Fevvâre** bölgesi bulunur. Müslümanlar, burada onlarla karşılaştılar; onları bulup bozguna uğrattılar; birçoğunu öldürdüler. Kılıçtan kurtulanlar, **Şam** şehirlerine dağıldılar.

Ebû Bekir (r.a.), 13 yılı Cemadelâhira ayında vefat etti; Müslümanlar **el-Yâkûsa**'da iken, onun ölüm haberi geldi.

ÜRDÜN'DEKİ FİHL SAVAŞI

318. Râvilerin dediklerine göre:

Fihl olayı, Ömer b. el-Hattab'ın (r.a.) halifeliğinden beş ay sonra, Zilkade ayının bitmesine iki gün kala vuku bulmuştur; ordunun kumandanı Ebû 'Ubeyde b. el-Cerrah idi. Ömer, onu **Şam** valiliğine tayin ettiğini Sa'd b. Ebî Vakkas'ın kardeşi Âmir b. Ebî Vakkas ile gönderdiği bir mektupla bildirmişti.

319. Bazıları da şunları söylüyorlar:

Ebû 'Ubeyde'nin **Şam** valiliğine tayini, Müslümanların **Dımeşk**'i muhasara ettikleri sırada gelmiştir. Ebû 'Ubeyde bu tayini, günlerce Hâlid'den saklamıştır; çünkü Hâlid, savaşta kumandandı. Hâlid ona: "Allah sana rahmetiyle muamele eylesin! Seni böyle davranmaya zorlayan nedir?"diye sordu. Ebû 'Ubeyde: "Seni kırmak ve işini zaafa uğratmak istemedim; çünkü sen düşmanın önünde bulunuyordun"diye cevap verdi.

Bu savaşın sebebi şudur: Herakl **Antakya**'ya gelince Rumları ve **el-Cezire** halkını seferber etti; onların başında kendisinin en yakın ve güvendiği bir adamı gönderdi. Onlar, **Ürdün**'ün **Fihl** mevkiinde Müslümanlarla karşılaştılar; Müslümanlarla çok şiddetli bir şekilde savaştılar; Allah, onların üzerine galebe çaldı; patrikleri ve on bin civarında Rum öldürüldü; kalanları da **Şam** şehirlerine dağıldılar; bir kısmı da Herakl'ın yanına gitti. **Fihl** halkı kalelerine sığındı; Müslümanlar onları kuşattılar. Sonunda onlar, adam başı cizye ve topraklarından da haraç ödeme karşılığında eman istediler. Müslümanlar da onların canlarını ve mallarını koruyacaklar, duvarlarını yıkmayacaklardır. Bu andlaşmayı Ebû 'Ubeyde; bir başka rivayete göre Şurahbil b. Hasene yapmıştır.

ÜRDÜN'ÜN DURUMU

320. Hafs b. Ömer el-Ömerî ve el-Heysem b. Adiyy yoluyla rivayet edilmiştir:

Şurahbil b. Hasene, **Taberiyye** hariç **Ürdün**'ü savaşla fethetmiştir. **Taberiyye** halkı, evlerinin ve kiliselerinin yarısı karşılığında onunla andlaştılar.

321. Ebû Hafs ed-Dımeşkî → Sa'îd b. Abdilaziz et-Tenûhî → birçok kimse ve **Dımeşk** *camii müezzini Ebû Bişr yoluyla rivayet edilmiştir:*

Müslümanlar **Şam**'a geldiklerinde, her kumandan belirli bir bölge için savaşıyor, oraya baskınlar düzenliyordu. Amr b. el-Âsî **Filistin,** Şurahbil **Ürdün,** Yezîd b. Ebî Süfyan **Dımeşk** üzerine yürüdüler. Onlara karşı düşman askerleri toplandığında bir araya toplanıyorlar; onlardan birisi yardıma muhtaç olduğunda, arkadaşı hemen onun yardımına koşuyordu. Ebû Bekir'in (r.a.) halifeliğinin ilk günlerinde, onlar bir arada savaştıklarında, kumandanları Amr b. el-Âsî idi. Bu durum, Hâlid b. el-Velîd'in **Şam**'a gelmesine kadar devam etti; Hâlid gelince, her savaşta başkumandan o idi. Daha sonra, Ömer b. el-Hattab (r.a.), bütün **Şam** valiliğine, savaş ve barışta başkumandanlığa Ebû 'Ubeyde b. el-Cerrah'ı tayin etti. O halife olunca, Hâlid'i azlettiğini ve Ebû 'Ubeyde'yi vali tayin ettiğini bir mektupla bildirmişti.

Şurahbil b. Hasene, günlerce süren muhasaradan sonra **Taberiyye**'yi sulh yoluyla fethetti. Yapılan andlaşmaya göre buranın halkının canları, malları, çocukları, kiliseleri ve evleri korunacaktır; ancak terk ettikleri ve boş bıraktıkları ile Müslümanlara cami için bir yer, bu andlaşmanın dışında bırakılmıştır.

Daha sonra Ömer'in halifeliğinde, **Taberiyye** halkı andlaşmayı bozdular ve Müslümanlara karşı Rumlardan ve başkalarından meydana gelen bir ordu toplandı. Ebû 'Ubeyde, onlarla savaşmasını Amr b. el-Âsî'ye emretti. Amr, onların üzerine yürüdü; Şurahbil'in andlaşmasının aynı şartlarıyla orayı fethetti. Diğer bir rivayete göre, orayı ikinci defa da Şurahbil fethetmiştir.

Şurahbil, **Ürdün**'ün bütün şehir ve kalelerini, bu andlaşmaya göre, savaşsız bir şekilde kolayca fethetmiştir. O, **Beysan, Sûsiye, Efîk, Cereş, Beytü Re's, Kades** ve **el-Cevlân**'ı fethetmişti; ayrıca **Sevadu'l-Ürdün** ve diğer topraklarına hâkim olmuştur.

322. Ebû Hafs → Ebû Muhammed Sa'îd b. Abdilaziz ve el-Vadîn b. Ata yoluyla rivayet edilmiştir:

Şurahbîl, **Akkâ**, **Sûr** ve **Saffûriye**'yi fethetmiştir.

Müezzin Ebû Bişr şunları söylemiştir: Ebû 'Ubeyde, Amr b. el-Âsî'yi **Ürdün** sahillerine gönderdi. Buradaki Rumların sayısı, **Konstantiniyye**'de (İstanbul) bulunan Herakl tarafından kendilerine yardım geldiği için çoğalmıştı. Bunun üzerine Amr, Ebû 'Ubeyde'ye mektup yazıp yardım istedi. Ebû 'Ubeyde, ona Yezîd b. Ebî Süfyan'ı gönderdi. Yezîd, öncü kuvvetinin başında kardeşi Muaviye olduğu halde oraya gitti. Yezîd ve Amr, **Ürdün** sahillerini fethettiler; Ebû 'Ubeyde, burasının onlar tarafından fethedildiğini halifeye yazdı. Bu savaşlarda, Muaviye güçlüklere katlanmış ve yararlıklar göstermişti.

323. Ebû'l-Yesa' el-Antâkî → babası ve **Antakya** *ve* **Ürdün** *halkı şeyhleri yoluyla rivayet edilmiştir:*

Muaviye, **Ba'lebek**, **Hıms** ve **Antakya**'da yaşayan İranlılardan bir cemaati, **Ürdün** sahillerine, **Sûr**, **Akkâ** ve diğer bazı yerlere 42 yılında gönderdi.

Yine Muaviye, Cemaat yılında, bir yıl önce veya sonra, **Basra** ve **Kûfe** Esâvire'siyle **Ba'lebek** ve **Hıms**'daki İranlıları **Antakya**'ya nakletti. İranlıların kumandanı, Abdullah b. Habîb b. en-Numan b. Müslim el-Antâkî'nin dedesi Müslim b. Abdillah idi.

324. Muhammed b. Sa'd → el-Vâkidî → Hişam b. Leys es-Surî ve Şam halkı şeyhleri yoluyla rivayet edilmiştir:

Muaviye, **Kıbrıs**'a gitmek üzere gemiye bindiği zaman **Akkâ**'yı ve **Sûr**'u tamir ettirmiştir. Daha sonra Abdulmelik b. Mervan, harab olmuş olan bu iki şehri yenilemiştir.

325. Hişam b. el-Leys ve Şeyhleri yoluyla rivayet edilmiştir:

Biz, **Sûr** şehrine ve sahillerine yerleştik; oralarda, Arap askerleri ve Rum cemaati vardı; daha sonraları, bizim yanımıza çeşitli memleketlerden olan kimseler geldiler; aynı şekilde bütün **Şam** sahilleri de böylece iskân edilmiştir.

326. Muhammed b. Sehm el-Antâkî ve kendileriyle görüştüğü Şeyhler yoluyla rivayet edilmiştir:

49 yılında Rumlar, sahillere çıktılar. O sırada tersaneler yalnızca **Mısır**'da bulunuyordu. Muaviye b. Ebî Süfyan, gemici ustaları marangozların toplanmasını emretti. Onlar toplandıktan sonra Muaviye, kendilerini sahillere yerleştirdi. Tersaneler **Ürdün**'de **Akkâ**'da kuruldu.

el-Belâzurî, Ebû'l-Hattab el-Ezdî'nin şunları zikrettiğini söylemiştir:

Ebû Mu'ayt oğullarından bir adamın **Akkâ**'da değirmenleri ve toprakları vardı. Hişam b. Abdilmelik, onun bunları kendisine satmasını istedi. Mal sahibi ise bunu reddetti. Bunun üzerine Hişam, tersaneyi **Sûr**'a nakletti ve orada hanlar ve topraklar edindi.

el-Vâkıdi şunları söylemiştir: Gemiler, Mervanoğulları halife oluncaya kadar **Akkâ**'da bulunuyordu; onlar, gemileri, **Sûr**'a naklettiler ve bugün de oradadır. Mü'minlerin Emiri el-Mütevekkilalallah 247 yılında, gemilerin **Akkâ**'ya ve bütün sahillere yerleştirilmesini emretti; gemileri de savaşçılarla doldurdu.

MERCU'S - SUFFER SAVAŞI

327. Râvîlerin dediklerine göre:

Rumlar, çok sayıda asker topladılar ve Herakl da onlara yardım gönderd. **Dımeşk**'e gitmekte olan Müslümanlar, **Mercu's-Suffer**'de onlarla karşılaştıla: Bu olay, 14 yılı Muharrem ayı başındadır. Müslümanlar, Rumlarla çok şiddetli b: şekilde savaştılar; o kadar ki kanlar sulara aktı ve bununla değirmenlerde un öğü tüldü. Müslümanlardan dört bin kadar asker yaralandı. Sonunda kâfirler bozgu na uğrayıp dağıldılar; hiçbir şeye bakmadan kaçıp **Dımeşk** ve **Beytü'l-Makdis** geldiler. Bu savaşta, Hâlid b. Sa'îd b. el-Âsî b. Ümeyye şehîd oldu; onun künyesi Eb Sa'îd idi. O, bu olayın meydana geldiği günden önceki gecede, Ümmü Hakîm il evlenmişti; Ümmü Hakîm, el-Hâris b. Hişam el-Mahzûmî'nin kızı olup İkrime Ebî Cehil'in karısıydı. Ümmü Hakîm, Hâlid'in şehîd olduğunu öğrenince, çad direğini alıp bununla savaşmıştır. Rivayet edildiğine göre o, bu savaşta, halûk ko kusu sürünmüş olduğu halde, yedi kişi öldürmüştü.

328. Ebû Mihnef'in rivayetine göre:

Merc olayı,**Ecnadin** Savaşı'ndan yirmi gün sonradır. **Dımeşk** şehri de bun dan sonra fethedilmiştir. **Dımeşk** şehrinin fethinden sonra da **Fihl** Savaşı olmuş tur. el-Vâkıdî'nin rivayeti daha doğrudur.

Merc Savaşı hakkında Hâlid b. Sa'îd b. el-Âsî şu şiiri söylüyordu:

"Düşmanla vuruşmaktan nefret eden süvari, **Mercu's-Suffer**'e *indiklerinde, zırhı bana ödünç olarak versin!"*

Abdullah b. Kâmil b. Habîb b. Umeyr b. Hufâf b. İmrilkays b. Bühse b. Süleym de şu şiiri söylemiştir:

"**Mercu's-Suffer** *Savaşı'nda, Mâlik b. Hufâf kabileleri hazırdılar; ancak Umeyr gözümden kayboldu."*

329. Hişam b. Muhammed el-Kelbî şunları söylemiştir:

Hâlid b. Sa'îd **Merc** Savaşı'nda, boynunda Samsâme adlı kılıcı olduğu halde şehîd oldu. Peygamber (s.a.s), onu **Yemen**'e vali olarak göndermişti. Hâlid yolda Mezhic kabilesinden Amr b. Ma'dîkerib ez-Zübeydî'nin adamlarına rastladı; onla

ra baskın düzenledi ve Amr'ın karısı ile kabilesinden bazı kimseleri esir aldı. Bunun üzerine Amr, Hâlid'in kendilerine ihsanda bulunup esirleri iade etmesini, kendilerinin de Müslüman olacaklarını teklif etti. Hâlid bu teklifi kabul etti, onlar da Müslüman oldular. Amr, Samsâme adlı kılıcını Hâlid'e hediye etti ve şu şiiri söyledi:

"Bu armağanı ben, dostun kızgınlığını gidermek için vermedim; armağanlar, cömert kimselerdir. Ne ben dosta, ne de dost bana ihanet etmiştir; benim dostlarımla ve nedimlerimle halim bu şekildedir. Ben bu kılıcı, Kureyş'ten cömert birine hediye ettim; o bununla sevindi ve kendisini hasis kimselerden korudu."

Muaviye, **Merc** Savaşı'nda şehîd olan Hâlid'in yanındaki bu kılıcı onun boynundan aldı. Daha sonra Sa'îd b. el-Âsî b. Sa'îd b. el-Âsî b. Ümeyye, Muaviye ile bu kılıç için mahkemelik oldu; Osman, Sa'îd lehine hüküm verdi ve kılıç onda kaldı.

Dâr Savaşı'nda (Hz. Osman evinde kuşatılıp öldürüldüğü) Mervan başından yaralandı; Sa'îd de vuruldu ve yaralı bir şekilde yere düşünce, onun yanında bulunan Cüheyne kabilesinden bir adam. Samsâme'yi elinden aldı. Daha sonra bu adam, bu kılıcı parlatması için cilacıya verdi. Cilacı, böyle değerli bir kılıcın Cühenili bir adamda bulunmasından şüphelendi ve kılıcı **Medine** valisi Mervan b. el-Hakem'e getirdi. Mervan, Cühenîli adama kılıcı sorunca o da olanları olduğu gibi anlattı. Bunun üzerine Mervan: "Allah'a yemin ederim ki Dâr günü benim kılıcımı almışlardı; Sa'îd b. el-Âsî'nin kılıcı da alınmıştı" dedi. Sa'îd geldi ve kılıcını tanıdı; onu aldı ve üzerine mühür kazdırdı. Daha sonra da bu kılıcı, o sırada **Mekke** valisi olan Amr b. Sa'îd el-Eşdak'a gönderdi. Sa'îd öldü; kılıç ise Amr b. Sa'îd'de kaldı.

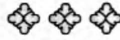
Amr b. Sa'îd, **Dımeşk**'de öldürüldü; malları yağma edildi. Kılıcını ise, Amr'in baba bir kardeşi Muhammed b. Sa'îd aldı.

Kılıç, bundan sonra Yahya b. Sa'îd'in eline geçti; o ölünce Anbese b. Sa'îd b. el-Âsî'ye, ondan sonra Sa'îd b. Amr b. Sa'îd'e; o ölünce Muhammed b. Abdillah b. Sa'îd'e ve **Bârık**'a yerleşen çocuklarına; daha sonra da Eban b. Yahya b. Sa'îd'in eline geçti. Eban, bu kılıcı altınla bezetti. Kılıç, ondan sonra, Ümmü Veledine (çocuğu olan cariyesi) intikal etti. Sonunda Eyyub b. Ebî Eyyub b. Sa'îd b. Amr b. Sa'îd, kılıcı Mü'minlerin Emiri Mehdî'ye seksen küsur bin dirheme sattı. Mehdî, kılıçtaki altın süsleri ona iade etti. Samsâme, Mü'minlerin Emiri Musa el-Hâdî'nin

eline geçti; kılıç onun çok hoşuna gitmişti; O, şair Ebû'l-Hevl'e kılıcı öven bir şiir yazmasını emretti. O, şu şiiri söylemiştir:

"Amr ez-Zübeydî'nin Samsâme'sine, insanların en hayırlısı Musa el-Emin sahib oldu. Amr'ın bu kılıcı, bildiğimize göre, kılıç kınlarının muhafaza ettiği kılıçların en hayırlısıdır. Yeşil renkli bu kılıcın iki yüzünde zehirden elbise vardır; oraya dokunan sallanarak ölüme gider. Bu kılıcı çektiğinde, onun parıltısı güneşi bastırır, neredeyse güneş görünmez olur. Kılıcın çalım yeri birine yaklaştığında onun sağ tarafı mı sol tarafı mı yere düşmüştür ,hiç önemli değildir. Kinli olan bu kılıç, savaşta ne kadar güzel bir dayanak, ne kadar güzel bir arkadaştır."

Mü'minlerin Emiri el-Vâsıkbillah, cilacı çağırdı ve bu kılıcı cilalamasını emretti. Cilaladıktan sonra kılıcın rengi değişti.

DIMEŞK ŞEHRİ VE TOPRAKLARININ FETHİ

330. Râvilerin dediklerine göre:

Müslümanlar, **Merc**'de toplanan Rumlarla savaştıktan sonra, orada on beş gün kaldılar; 14 yılı Muharrem ayının bitmesine on dört gün kala **Dımeşk** şehrine döndüler; şehrin **Ğuta**'sını (çevresindeki bağlık bahçelikler) ve kiliselerini savaşla aldılar. Halk şehre kapandı ve kapılarını kapattılar. Hâlid b. el-Velîd, Ebû 'Ubeyde'nin, emrine verdiği beş binden fazla askerle şehrin doğu kapısına indi.

Bazı kimseler ise, Hâlid'in bu sırada başkumandan olduğunu ve kumandanlıktan alındığını bildiren emrin, Müslümanların **Dımeşk**'i muhasarası sırasında geldiğini söylerler.

Hâlid'in yanına indiği manastıra, "**Hâlid Manastırı**" adı verilmiştir.

Amr b. el-Âsî ise, **Tûma** kapısına; Şurahbil, **el-Ferâdîs** kapısına; Yezîd b. Ebî Süfyan da, **Keysan** diye bilinen küçük kapıya inmişlerdi. Ebû'd-Derdâ Uveymir b. Âmir el-Hazrecî, **Berze**'de silahlıkta görevlendirilmişti.

Hâlid'i ilk zamanlarda misafir eden başpapaz, bazen surun üzerine çıkar, Hâlid de onu çağırırdı. Yanına geldiğinde ona selam verir ve kendisiyle konuşurdu. Başpapaz, birgün Hâlid'e:

"Ey Ebû Süleyman! Durumunuz iyidir; bana söz vermiştin; bu şehir için benimle andlaş" dedi. Bunun üzerine Hâlid, kalem ve kağıt istedi ve şu andlaşmayı yazdı:

"Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

Bu, Hâlid b. el-Velîd'in şehre girdiği zaman **Dımeşk** halkına verdiği andlaşmadır. O, canları, malları, kiliseleri, şehirlerinin surları ve evlerinin yıkılmayacağı ve iskân edilmeyeceğine dair kendilerine eman vermiştir. Onlar, bu şartlarla Allah'ın ahdi ve O'nun elçisinin (s.a.s), halifelerinin ve Mü'minlerin zimmetindedirler. Onlara, eğer cizyelerini öderlerse, yalnızca iyilikle muamele yapılacaktır."

Başpapazın adamlarından bir kısmı, gecelerden bir gece, Hâlid'e geldiler ve ona, bu gecenin şehir halkının bayramı olduğunu; onların meşgul olduklarını; doğu kapısının taşlarla kapatıldığını ve terk edildiğini bildirdiler. Ayrıca ona mer-

diven bulmasını tavsiye ettiler. Hâlid'in ordugâhının yanındaki manastırdan bazı kimseler, ona iki merdiven getirdiler. Bazı Müslümanlar, bu merdivenlerle surun üstüne çıktılar ve kapının yanına indiler. Kapıda bir veya iki kişi vardı; nöbetçiye karşı yardımlaştılar ve güneş doğarken kapıyı açtılar.

Bu sırada Ebû 'Ubeyde b. el-Cerrah da, **el-Câbiye** kapısını açmak için mücadele ediyor; bazı Müslüman askerlerini duvarın üstüne çıkarıyordu. Bunun üzerine Rum askerleri o tarafa koştular ve Müslümanlarla çok şiddetli bir şekilde savaştılar; sonunda yenilip geri çekildiler. Ebû 'Ubeyde, yanında Müslümanlarla **el-Câbiye** kapısını savaşla açtı ve oradan şehre girdiler. Ebû 'Ubeyde ve Hâlid b. el-Velîd **el-Miksellât**'da buluştular. Burası **Dımeşk** şehrinin bakırcılar çarşısı olup Hassan b. Sâbit'in aşağıdaki şiirinde zikrettiği **el-Berîs**'dir:

"Onlar, el-Berîs'de kendilerine gelen suyu içiyorlar; **Beradâ** *ırmağı da onlara, hoş lezzetli ve tatlı sularını boşaltıyor."*

330.(*)Rivayet edildiğine göre:

Rumlar bir gece, **el-Câbiye** kapısından bir cenaze çıkarmışlardı; cenazenin etrafını, bazı savaşçı ve silahlı kimseler sarmıştı. Diğerleri de, kapıyı Müslümanların açmalarını önlemek ve arkadaşlarını, ölüyü defnettikten sonra içeri almak üzere kapının yanına gitmişler, orada durmuşlar ve Müslümanların kendilerinden habersiz olduklarını sanmışlardı. Müslümanlar, onlara doğru süratle ilerlediler ve kapının önünde çok şiddetli bir şekilde savaştılar ve güneş doğarken kapıyı açmaya muvaffak oldular.

Başpapaz, Ebû 'Ubeyde'nin şehre gitmekte olduğunu görünce, süratle Hâlid'in yanına gitmiş; onunla andlaşma yapmış; doğu kapısını ona açmış; Hâlid'le birlikte ve Hâlid'in kendisine yazdığı andlaşmayı göstererek şehre girmişti. Bunun üzerine bazı Müslümanlar: "Allah'a yemin ederiz ki Hâlid başkumandan değildir bundan dolayı onun yaptığı andlaşma nasıl olur?" dediler. Buna karşılık Ebû 'Ubeyde: "Müslümanların en aşağı derecede olanı bile himaye hakkı verebilir" dedi ve onun yaptığı andlaşmaya cevaz verdi ve onu tasdik etti. Böylece **Dımeşk**'in savaşla fethedildiği görüşüne itibar edilmemiş ve şehrin tamamının sulhle ele geçtiği kabul edilmiştir.

(*) Bundan önceki rakam da 330 idi; bu yanlışlığı aynen devam ettiriyoruz. Çünkü Arapça asıl ile karşılaştırılırken kolayca takip edilmesi düşünülmüştür.

Ebû 'Ubeyde, bu durumu Ömer'e yazdı ve andlaşmayı yürürlüğe koydu; şehrin kapıları açıldı ve bütün Müslümanlar orada buluştular.

331. Ebû Mihnef ve başkalarının rivayetine göre:

Dımeşk şehrine, Hâlid savaşla, Ebû 'Ubeyde ise sulh yoluyla girmişler ve **Zeyyâtîn**'de (Zeytinciler çarşısı) buluşmuşlardı. İlk haber daha doğrudur.

332. el-Heysem b. Adiyy ise,

Dımeşk halkının, evlerinin ve kiliselerinin yarısı karşılığında andlaşma yaptıklarını iddia etmiştir.

333. Muhammed b. Sa'd, Ebû Abdillah el-Vâkıdî'nin şunları söylediğini rivayet etti:

Hâlid b. el-Velîd'in **Dımeşk** halkına yazdığı emannameyi (kitab) gördüm; orada, evlerin ve kiliselerin yarısı diye bir şey görmedim. Böyle bir haber rivayet edilmiştir; fakat bunun nereden geldiğini ve kimin rivayet ettiğini bilmiyorum. Fakat **Dımeşk** fethedilince, halkından pek çok kimse, **Antakya**'da bulunan **Herakl**'ın yanına gitmişti; bundan dolayı boş evler çoğalmıştı ve Müslümanlar da bu evlere yerleşmişlerdi.

334. Bazı kimseler de, Ebû 'Ubeyde'nin doğu kapısında, Hâlid'in ise **el-Câbiye** kapısında olduğunu rivayet etmişlerdir. Bu, doğru değildir.

335. el-Vâkıdî şunları söylemiştir:

Dımeşk şehrinin fethi, 14 yılı Receb ayındadır; Hâlid'in andlaşmasının tarihi ise 15 yılı Rebiulahir ayıdır. Bunun sebebi şudur: Hâlid, andlaşmayı tarihsiz yazmıştı; çünkü Müslümanlar, **Yermûk**'te kendilerine karşı toplananların üzerine yürümek için bir araya geldiklerinde, başpapaz Hâlid'e gelmiş; andlaşmayı yenilemesini ve Ebû 'Ubeyde ile Müslümanları da şahid göstermesini istemişti. Hâlid, bunu kabul etmiş ve andlaşmaya, Ebû 'Ubeyde, Yezîd b. Ebî Süfyan, Şurahbîl b. Hasene ve başkalarını da şâhid göstermişti. Hâlid, andlaşmayı yenilediğinde bu tarihi yazmıştı.

336. el-Kâsım b. Sellam → Ebû Müshir ve Sa'id b. Abdilaziz et-Tenûhî yoluyla rivayet edilmiştir:

Yezîd, doğu kapısından sulh yoluyla **Dımeşk**'e girdi ve **el-Miksellat**'ta buluştular. Böylece şehrin tamamının sulh yoluyla fethedildiği kabul edildi.

337. el-Kâsım → Ebû Müshir → Yahya b. Hamza → Ebû Mühelleb es-San'ânî → Ebû'l-Eş'as es-San'ânî veya Ebû Osman es-San'ânî yoluyla rivayet edilmiştir:

Ebû 'Ubeyde, **el-Câbiye** kapısında şehri kuşatarak dört ay kaldı.

338. Ebû 'Ubeyd → Nuaym b. Hammad → Damra b. Rebî'a ve Recâ b. Ebî Seleme yoluyla rivayet edilmiştir:

Hassan b. Mâlik, emirlerden bir kimsenin kendisine ikta olarak verdiği bir kilise yüzünden, **Dımeşk** halkının Arap olmayanları ile Ömer b. Abdilaziz'in önünde duruşmaya çıktı. Ömer, şöyle karar verdi: "Eğer bu kilise onlarla yapılan andlaşmadaki on kilisenin beşte biri ise, senin Hassan bu kilisede herhangi bir hakkın yoktur."

Damra, Ali b. Ebî Hamele'den naklen şunları söylemiştir: biz, **Dımeşk**'de bir kimsenin Benî Nasr kabilesine ikta olarak verdiği bir kilise yüzünden, **Dımeşk** halkının Arap olmayanları ile Ömer b. Abdilaziz'in önünde duruşmaya çıktık. Ömer, bizi kiliseden çıkarttı ve onu Hristiyanlara iade etti. Yezîd b. Abdilmelik halife olunca, bu kiliseyi Benî Nasr kabilesine iade etti.

339. Ebû 'Ubeyd → Hişam b. Ammar → el-Velîd b. Müslim ve el-Evza'î yoluyla rivayet edilmiştir:

Başlangıçta **Şam**'daki cizye, her şahıs için bir cerîb ve bir dinar idi. Sonradan Ömer b. el-Hattab, kendilerinde altın olanlardan dört dinar, gümüş parası olanlardan da kırk dirhem cizye alınmasını kararlaştırdı. Ayrıca o zimmîleri, çok zenginler, çok fakirler ve orta halliler olmak üzere sınıflara ayırdı.

Hişam, şeyhlerimizin şunları zikrettiklerini işittim demiştir: Yahudiler, zimmî Hristiyanlar gibiydi; onlar, Hristiyanlara haraç öderler ve böylece onlarla birlikte andlaşmaya dahil olurlardı.

Bazı râvilerin zikrettiklerine göre, Hâlid b. el-Velîd, **Dımeşk** halkıyla, her erkekten bir dinar cizye ile Müslümanlara yiyecek olarak bir cerîb buğday, sirke ve zeytin yağı vermek şartıyla andlaşmıştır.

340. Amr en-Nâkıd → Abdullah b. Vehb el-Mısrî → Ömer b. Muhammed → Nafi' ve Ömer b. el-Hattab'ın azadlısı Eşlem yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, orduların kumandanlarına mektup yazıp onlara şunları emretmiştir: Sakal tıraşı olan herkesten (ergenlik çağına gelen) cizye almalarını ve bunun gümüş parası olanlardan kırk dirhem, altını olanlardan ise dört dinar şeklinde tespit etmelerini; ayrıca zimmîlerden, **Şam** ve **el-Cezîre**'deki Müslümanların her birinin yiyeceğine karşılık olmak üzere de her ay, iki müdd buğday, üç kıst zeytin yağı ve miktarının ne kadar olduğunu bilmediğim et yağı ve bal almalarını istemiştir. Ömer, **Mısır**'da ise, her insan için, her ay, bir irdebb hububat ve bir elbise ile Müslümanları üç gün misafir etmelerini kararlaştırmıştır.

341. Amr b. Hammad b. Ebî Hanife → Mâlik b.Enes → Nafi' ve Eslem yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, altın parası olanlara dört dinar, gümüş parası olanlara ise kırk dirhem cizye koydu; ayrıca Müslümanların yiyeceklerinin karşılanmasını ve üç gün misafir edilmelerini de şart koştu.

342. Mus'ab → babası → Mâlik → Nafi' ve Eslem yoluyla yukarıdaki haberin aynısı rivayet edilmiştir.

343 Râvilerin dediklerine göre:

Muaviye b. Ebî Süfyan halife olunca, Yuhanna Kilisesi'ni **Dımeşk**'teki camiye ilave etmek istedi; Hristiyanlar buna itiraz ettiler; o da bundan vazgeçti.

Abdulmelik b. Mervan da halifeliğinde, bu kiliseyi camiye ilave etmek istedi ve Hristiyanlara çok para vereceğini bildirdi; ancak onlar, kiliseyi ona teslim etmeyi reddettiler.

Daha sonra el-Velîd b. Abdilmelik halifeliğinde, Hristiyanları topladı; kiliseyi kendisine verdikleri takdirde onlara pek çok para vereceğini bildirdiyse de onlar bunu kabul etmediler. Bunun üzerine halife onlara: "Eğer bunu kabul etmezseniz kiliseyi yıkacağım" dedi. Bazı Hristiyanlar ise: "Ey Mü'minlerin Emiri! Bir kimse kilise yıkarsa cinnet getirir; kendisine âfet isabet eder" dediler. Onların bu sözü halifeyi kızdırdı; kazma istedi ve kilisenin bazı duvarlarını eliyle yıkmaya başladı; bu sırada üzerinde sarı renkli ipek abâ vardı. Sonra işçiler ve yıkıcılar toplanıp kiliseyi yıktılar ve el-Velîd kiliseyi Mescid'in içine aldı.

Ömer b. Abdilaziz halife olunca Hristiyanlar, el-Velid'in kiliselerine yaptığını ona şikayet ettiler. Bunun üzerine halife, âmiline mektup yazıp mescide ilave edilen kilise yerinin Hristiyanlara iade edilmesini emretti. **Dımeşk**'in Müslüman halkı, Ömer'in bu emrini beğenmediler ve şunları söylediler: "İçinde ezan okuduğumuz, namaz kıldığımız mescidimiz yıkılacak ve kiliseye iade edilecek?" Bu şekilde düşünenler arasında, o günkü fakihlerden Süleyman b. Habîb el-Muharibî ve başkaları da vardı; onlar, Hristiyanlara gittiler ve kendilerine şu teklifte bulundular: Yuhanna Kilisesi'nden vazgeçmeleri ve onu bir daha istememeleri karşılığında, Müslümanların elinde ve savaşla ele geçirilmiş bulunan **Ğuta**'daki kiliselerin hepsi onlara verilecektir. Hristiyanlar bu teklifi kabul ettiler ve beğendiler. Bu durumu Ömer'e yazdılar; o da bu karardan memnun oldu ve bunu tasdik etti.

Dımeşk mescidinin kıble tarafındaki revakın ezan okunan yerinin yanında, su mermeri üzerine ve dama yakın yere konulmuş kitabede şunlar yazılıdır:

"Mü'minlerin Emiri el-Velîd, 86 yılında bunun yapılmasını emretmiştir."

344. Hişam b. Ammar'ın şunları söylediğini işittim:

Dımeşk şehrinin surları, Mervan'ın öldürülmesi ve Benî Ümeyye'nin yıkılışından sonra, Abdullah b. Ali b. Abdillah b. el-Abbas'ın bunları yıkmasına kadar, olduğu gibi ayakta kalmıştı.

345. Ebû Hafs ed-Dımeşkî → Sa'id b. Abdilaziz → **Dımeşk** *mescidi müezzini ve başkaları yoluyla rivayet edilmiştir:*

Müslümanlar, Hâlid'in gelişi esnasında **Busrâ**'da toplandılar ve şehri sulh yoluyla fethettiler; daha sonra Havran topraklarına yayıldılar ve buralara da sahip oldular. **Ezri'ât**'ın idarecisi, Müslümanlara geldi ve **Busrâ** halkıyla yapılan andlaşmaya göre sulh yapılmasını, ayrıca **el-Beseniyye** topraklarının hepsinin de haraç arazisi olmasını istedi. Müslümanlar, onların bu teklifini kabul ettiler. Yezîd b. Ebi Süfyan harekete geçti; şehre girdi ve halkıyla barış yaptı; böylece Müslümanlar, **Havran** ve **el-Beseniyye** topraklarını tasarruflarına aldılar.

Müslümanlar, daha sonra, **Filistin** ve **Ürdün**'e gittiler ve henüz fethedilmemiş yerler için savaştılar. Yezîd, **Amman**'a gitti; orasını, **Busrâ** barış şartlarına göre, kolayca fethetti. **Belkâ** topraklarına da hâkim oldu.

Ebû 'Ubeyde vali tayin edildiğinde buraların hepsi fethedilmişti. **Dımeşk** fet-

hedilince, başkumandan Ebû 'Ubeyde idi; ancak andlaşmayı Hâlid yapmış; o ise bunu tasdik etmişti.

Yezîd b. Ebî Süfyan, Ebû 'Ubeyde'nin valiliği sırasında, sulh yoluyla **Arendel**'i fethetti ve eş-Şerât'ın toprak ve dağlarına hâkim oldu.

el-Belâzurî, Sa'îd b. Abdilaziz ve el-Vadîn'den naklen şunları söylemiştir:

Yezîd, **Dımeşk** şehrinin fethinden sonra, **Saydâ**, **Irka, Cübeyl** ve **Beyrut** üzerine yürüdü; bu yerler sahildedir; öncü kuvvetinin başında, kardeşi Muaviye vardı. Buraları kolayca fethetti ve halkından birçok kimseyi sürdü. **Irka**'nın fethini, Yezîd'in başkumandanlığı altında, bizzat Muaviye gerçekleştirdi. Ancak Ömer b. el-Hattab'ın halifeliğinin son, Osman b. Affan'ın halifeliğinin ilk günlerinde, Rumlar bu sahilleri ele geçirdiler. Muaviye onların üzerine yürüdü ve bu sahilleri yeniden fethetti; buraları tamir etti; bu bölgelere asker yerleştirdi ve onlara ikta yoluyla toprak verdi.

346. Râvilerin dediklerine göre:

Osman halife olunca Muaviye'yi **Şam** valiliğine tayin etti. Muaviye, Süfyan b. Mücib el-Ezdî'yi **Trablus**'a gönderdi. **Trablus**, üç şehrin birleşmesinden meydana gelmiştir. Süfyan, şehirden birkaç mil uzaklıktaki bir ovada, "**Süfyan kalesi**" denilen bir kale yaptırdı; bununla denizden ve başka yerlerden şehir halkına gelecek yardım yollarını kesti ve onları muhasara etti. Muhasara onlara ağır gelmeye başlayınca, halk üç kaleden birinde toplandılar; Rum kralına mektup yazıp kendilerine yardım etmesini veya yanına kaçmaları için gemiler göndermesini istediler. Rum kralı, onlara pek çok gemi gönderdi; onlar da bunlara geceleyin bindiler ve kaçtılar. Süfyan, her gece kendi kalesinde kalıyor; Müslümanları da aynı kalede koruyor; sabahları düşmana hücum ediyordu. Sabah olunca düşmanın sığındığı kalenin boş olduğunu gören Süfyan, oraya girdi ve şehrin fethedildiğini bir mektupla Muaviye'ye bildirdi. Muaviye, çok sayıda Yahudiyi buraya yerleştirdi; burası şimdiki limanın bulunduğu yerdir. Sonradan Abdulmelik, burasını yeniden bina ve tahkim etti.

347. Râvilerin dediklerine göre:

Muaviye, her yıl çok sayıda askeri **Trablus**'a gönderiyor, kaleleri onlarla dolduruyor ve oraya vali tayin ediyordu.

Deniz yolu kapandığında, askerler geri dönüyor, vali az sayıda askerle orada kalıyordu. Abdulmelik halife oluncaya kadar oradaki bu durum böylece devam etti. Abdulmelik'in halifeliğinde, Rum patriklerinden birisi yanında pek çok askerle birlikte geldi ve **Trablus**'ta oturmaları için eman verilmesini istedi; kendisinin de haraç ödeyeceğini bildirdi. Onun bu isteği kabul edildi. Rum patriği iki yıl veya biraz daha fazla orada kaldıktan sonra, askerin şehirden ayrılma zamanını gözetti: sonra şehrin kapısını kapattı; Müslüman valiyi öldürdü ve onun yanındaki askerleri ve bazı Yahudileri esir aldı; arkadaşlarıyla birlikte Rum toprağına sığındı. Daha sonra o, pek çok gemi ile Müslümanların sahillerine doğru hareket halindeyken, Müslümanlar, onu denizde mağlup ettiler ve kendisini öldürdüler. Bir başka rivayete göre ise, onu esir aldılar ve Abdulmelik'e gönderdiler; o da kendisini öldürdü ve astı.

Ben (el-Belâzurî) şunların denildiğini işittim: Abdulmelik, onu muhasara etmek üzere **Trablus**'a asker gönderdi; onu sağ olarak ele geçirdiler ve halifeye gönderdiler; halife onu öldürdü ve astı. Onun askerlerinden bir kısmı kaçtı ve Rum memleketine sığındı.

Ali b. Muhammed el-Medâinî ve Attab b. İbrahim yoluyla rivayet edilmiştir:

Süfyan b. Mucib, **Trablus**'u fethetti; halkı, Abdulmelik zamanında andlaşmayı bozdu; el-Velîd b. Abdilmelik zamanında orası yeniden fethedildi.

348. Ebû Hafs eş-Şamî → Sa'îd ve el-Vadîn yoluyla rivayet edilmiştir:

Yezîd b. Ebî Süfyan, fethedilmesini istemediği **Trablus** hariç olmak üzere, Muaviye'yi **Şam** sahillerine gönderdi. Muaviye, bir kalenin yanında iki veya birkaç gün kalır; bazen pek şiddetli olmayan savaşlar vuku bulur; bazen da mancınıkla taş atıp ve kaleyi fethederdi.

el-Belâzurî şunları söyledi: Müslümanlar, bir şehri veya sahili fethettiklerinde, şehri koruyabilecek sayıda Müslümanı oraya yerleştirirlerdi. Oraya düşman tarafından bir saldırı düzenlenirse, yardım için asker gönderirlerdi. Osman b. Affan halife olunca, Muaviye'ye bir mektup yazıp sahilleri tahkim etmesini ve oralara

asker yerleştirmesini ve yerleşenlere ikta yoluyla toprak vermesini emretti. O da halifenin bu emrini yerine getirdi.

349. Ebû Hafs ve Sa'id b. Abdilaziz yoluyla rivayet edilmiştir:

Ben (Sa'îd), şunları söyleyen insanlara yetiştim; onların dediklerine göre Muaviye, kardeşi Yezîd'in ölümünden sonra, Ömer b. el-Hattab'a mektup yazdı ve sahillerin durumunu anlattı. Ömer, ona yazdığı mektupta, kaleleri tamir etmesini ve oralara asker yerleştirmesini; gözetme yerlerine bekçiler ve fenerler koymasını istedi. Ömer, deniz savaşı için ona izin vermedi. Muaviye, Osman'dan deniz savaşı için izin istemeye devam etti; Sonunda Osman, kendisine bu izni verdi; ayrıca ona, deniz savaşına çıktığı veya ordu gönderdiği zaman, sahillere yerleştirilen askerlerden ayrı olarak oraya yeni askerler yerleştirmesini, oralara yerleştirdiği askerlere, ikta yoluyla topraklar ile sahiplerinin terk ettiği evleri vermesini; camiler yaptırmasını ve kendi hilafetinden önce yapılanları da büyütmesini emretti. el-Vadîn şunları söyledi: Osman'ın bu emrinden sonra insanlar, her bölgeden sahillere geldiler.

350. el-Abbas b. Hişam el-Kelbî → babası ve Cafer b. Kilâb el-Kilâbî yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab (r.a.), Alkame b. Avf b. el-Ahvas b. Cafer b. Kilâb'ı **Havran**'a vali tayin etti; onun valiliği, Muaviye'ye bağlıydı. Alkame, orada öldü. el-Hatîe el-Absî, onun yanına geliyordu; ancak Alkame, o gelmeden ölmüştü; onun yolda olduğunu öğrenen Alkame, kendi oğlunun payı kadar ona da pay verilmesini vasiyet etti. el-Hatîe onun için şu şiiri söylüyordu:

"Eğer seninle salimen buluşursam, benimle zenginlik arasında, yalnızca birkaç gece az bir zaman kaldı."

351. İlim ehlinden birçok kimse ile bunlar arasında Hişam b. Ammar'ın komşusunun bana söylediğine göre:

Ebû Süfyan b. Harb'ın **Belkâ**'da **Kubbeş** adlı bir çiftliği vardı; o bunu Cahiliye Çağı'nda **Şam**'a yaptığı ticaret sırasında edinmişti. Burası ondan sonra Muaviye'ye ve onun çocuklarına kalmıştı. Burasına, Abbasî devletince el konuldu ve Mü'minlerin Emiri el-Mehdi'nin (r.a.) oğullarının eline geçti. Daha sonra bu çiftlik, **Kûfe** ehlinden Benî Na'îm diye bilinen zeytincilerin oldu.

352. Abbas b. Hişam → babası ve dedesi yoluyla rivayet edilmiştir:

Lahm'ın kolu Benî'd-Dar b. Habib kabilesinden Ebû Rukayye künyeli Temîm b. Evs, kardeşi Nuaym b. Evs ile birlikte Rasûlüllah'ın yanına geldi. Hz. Peygamber bu iki kardeşe, **Hıbrâ, Beyt-i Aynûn** ve **İbrahim (a.s.) Mescidi'ni** ikta olarak verdi; ayrıca bunun için de bir belge yazdırdı. **Şam** fethedildiği zaman bu yerler onlara verildi. Süleyman b. Abdilmelik, bu toprakların yanına gelince oralarda oturmazdı ve "ben, Peygamber'in (s.a.s) bedduasının bana isabet etmesinden korkarım" derdi.

353. Hişam b. Ammar ve dinlediği şeyhler yoluyla rivayet edilmiştir:

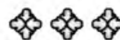
Ömer b. el-Hattab (r.a.), **Dımeşk** toprağındaki **el-Câbiye**'ye gelirken, yolda cüzzam hastalığına tutulmuş Hristiyanlara rastladı. Bunun üzerine, onlara zekat gelirlerinden vermelerini ve yiyecek getirmelerini görevlilerine emretti.

Hişam, el-Velîd b. Müslim'in şunları zikrettiğini söyledi: Hâlid b. el-Velîd "**Hâlid Manastırı**" diye bilinen kilisede yaşayanların kendisine, üzerine çıktığı merdiveni verdiklerinden dolayı, onlarla yaptığı andlaşmada, haraçlarının azaltılmasını şart koşmuştu. Ebû 'Ubeyde, onlara bu şartı uygulamıştır.

Ebû 'Ubeyde, **Dımeşk** şehrinin işini bitirince **Hıms** üzerine yürüdü; **Ba'lebek**'e uğradı; oranın halkı, eman ve sulh istedi. Ebû 'Ubeyde, onların canlarının mallarının ve kiliselerinin emniyette bulunması şartları üzerine kendileriyle andlaştı ve onlara şu mektubu yazdı:

"Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

"Bu, filan oğlu filanın, **Ba'lebek** halkından Rum, İranlı ve Arap olanlar için eman vesikasıdır. Onların canları, malları, şehrin içindeki ve dışındaki kiliseleri ve manastırları ve değirmenleri emniyettedir. Rumlar, kendileriyle on beş mil mesafedeki topraklarda, davarlarını otlatabilirler; ancak onlar, ekilmiş köylere inmeyeceklerdir; Rebî' ve Cemadiyelulâ ayları geçtikten sonra istedikleri yerlere gidebilirler. Onlardan birisi Müslüman olursa, Müslümanın lehine olan onun da lehine, aleyhine olan onun da aleyhinedir. Tüccarları ise, kendileriyle andlaşma yaptığımız memleketlerden istediklerine gidebilirler. Topraklarında kalanlar, cizye ve haraç ödeyeceklerdir. Allah şâhiddir ve Allah'ın şâhidliği kâfidir."

HIMS'IN DURUMU

354. Abbas b. Hişam → babası ve Ebû Mihnef yoluyla rivayet edilmiştir:

Ebû 'Ubeyde b. el-Cerrah, **Dımeşk** işini tamamladıktan sonra, Hâlid b. el-Velîd ile Milhan b. Zeyyar et-Tâî'yi önden gönderdi; sonra kendisi de onları takib etti. **Hıms**'a geldiklerinde, oranın halkı kendileriyle savaştılar; sonra şehre sığındılar; sonra da eman ve sulh istediler; yüz yetmiş bin dinar karşılığında onunla andlaştılar.

el-Vâkıdî ve başkaları şunları söylemiştir: Müslümanlar, **Dımeşk** şehrinin kapılarının önünde iken, çok sayıda düşman atlıları geldiler; bunun üzerine Müslümanlardan bir bölük onlara karşı çıktı ve onlarla **Beyt Lehyâ** ile **es-Seniyye** arasında karşılaştılar; düşmanlar yenilerek **Kârâ** yoluyla **Hıms**'a doğru kaçmaya başladılar. Müslümanlar, **Hıms**'a varıncaya kadar onları takip ettiler; oraya varınca düşman askerlerinin şehirden ayrılıp gittiklerini gördüler. Bu sırada Hımslılar, Herakl'ın kendilerini bırakıp kaçmasından korkmuşlar ve Müslümanların savaştaki üstünlüklerini, kahramanlıklarını ve başarılarını öğrenmişlerdi; onlara elleriyle işaret edip eman talebinde bulunduklarını bildirdiler. Müslümanlar, onlara eman verdiler ve ellerini onlardan çektiler. Hımslılar, Müslümanlara yiyecek, hayvanlarına yem çıkardılar.

Müslümanlar, **el-Ürunt, el-Üründ** demek istiyor (**Âsi** nehri), nehri kenarında durdular. Bu nehir, **Antakya**'ya gelir, oranın sahilinden denize dökülür. Müslümanların başında, es-Sımt b. el-Esved el-Kindî bulunuyordu.

Ebû 'Ubeyde, **Dımeşk**'in işini tamamladıktan sonra, orada Yezîd b. Ebî Süfyan'ı yerine vekil bıraktı; sonra **Ba'lebek** yoluyla **Hıms**'a geldi; **er-Resten** kapısına indi. **Hıms** halkı, canları, malları, şehirlerinin surları, kiliseleri ve değirmenlerinin emniyette bulunmaları karşılığında onunla andlaştılar. Ebû 'Ubeyde, Yuhanna kilisesinin dörtte birini, cami yapılmak üzere bu şartların dışında bıraktı. Ayrıca orada kalacakların haraç ödemesini de şart koştu.

Bazı râvilerin dediklerine göre, es-Sımt b. el-Esved el-Kindî, **Hıms** halkıyla andlaştı; Ebû 'Ubeyde oraya gelince bu andlaşmayı imzaladı. es-Sımt, şehre insinler diye, Müslümanlar arasında **Hıms**'ı belirli parçalara ayırdı; sahipleri tarafından terk edilen veya boş bulunan yerlere Müslümanları yerleştirdi.

355. Ebû Hafs ed-Dımeşkî ve Sa'îd b. Abdilaziz yoluyla rivayet edilmiştir:

Ebû 'Ubeyde b. el-Cerrah, **Dımeşk**'i fethedince, Yezîd b. Ebî Süfyan'ı **Dımeşk**'e, Amr b. el-Âsî'yi **Filistin**'e, Şurahbîl'i **Ürdün**'e vekil bıraktı; **Hıms**'a geldi ve oranın halkıyla, **Ba'labek** andlaşmasına benzer bir şekilde andlaşma yaptı. Sonra **Hıms**'a, Ubâde b. es-Sâmit el-Ensârî'yi vekil bıraktı. Daha sonra **Hamâ**'ya yürüdü. **Hama** halkı, ona itaat etti; o da kendileriyle, başları için cizye, toprakları için de haraç ödemeleri şartıyla andlaşma yaptı. Bundan sonra **Şeyzer**'e gitti; oranın halkı, yanlarında tef çalanlarla birlikte, itaat ettiklerini gösterir hareketler yaparak onu karşıladılar ve **Hama** halkının kabul ettiği şartların aynısına razı oldular. Ebû 'Ubeyde'nin süvarileri, **ez-Zerrâ'a** ve **el-Kastal**'a ulaştılar. Ebû 'Ubeyde; **Hıms** Ma'arrası'na uğradı; **Ma'arra,** en-Numan b. Beşir'in nisbet edildiği yerdir; oranın halkı, Ebû 'Ubeyde'nin önünde tef çalıp oynadılar. Ebû 'Ubeyde, daha sonra **Fâmiye**'ye geldi; oranın halkı da aynı şekilde hareket ettiler; cizye ve haraç ödemeyi kabul ettiler. Böylece **Hıms**'ın işi tamamlandı; **Hıms** ile **Kınnesrîn** aynı şeydir.

İnsanlar, "**Ecnâd**"(*) terimi hakkında ihtilaf ettiler. Onlardan bir kısmı, Müslümanların **Filistin**'e "**Cünd**" dediklerini; çünkü burasının birçok ilçe ve kasabayı içine aldığını; aynı şekilde **Dımeşk, Ürdün** ve **Hıms**'ın **Kınnesrîn**'le beraber ayrı ayrı cünd olduklarını söylemişlerdir.

Diğer bazı kimseler ise, asker bulunan her yere "cünd" adının verildiğini; çünkü askerlerin yiyeceklerini oradan aldıklarından bu şekilde isim verildiğini söylemişlerdir.

Râvilerin dediklerine göre: **el-Cezîre** önceleri **Kınnesrin**'e tabi idi; Abdulmelik burasını "cünd"yani müstakil bir ordugâh-şehir yaptı; böylece buranın askerleri, yiyeceklerini buranın haracından almaya başladılar; Muhammed b. Mervan, **el-Cezîre**'nin "cünd" haline getirilmesini Abdulmelik'ten istemiş; o da bunu yapmıştı.

Kınnesrîn ve ilçeleri, **Hıms**'a tabi idi; Yezîd b. Muaviye, **Kınnesrîn, Antakya, Menbic** ve çevresini "cünd" yaptı.

Mü'minlerin Emiri er-Reşîd Harun b. el-Mehdî, **Kınnesrîn**'i ilçeleriyle birlikte cünd yani ordugâh-şehir yaptı. O ayrıca, **Menbic, Dülûk, Ra'bân, Kûrus,**

(*) Bu, cünd kelimesinin çoğulu olup "ordugâh-şehir" anlamına gelir.

Antakya ve **Tîzîn**'i birleştirdi ve bunlara "**Avâsım**" adını verdi; çünkü Müslümanlar, savaşa gittiklerinde, sınırlardan çıktıklarında buralara sığmıyorlar; **Avâsım** denilen bu yerlerde onları koruyor ve muhafaza ediyor. er-Reşîd **Avâsım** şehrini **Menbic** yaptı; 173 yılında, Abdulmelik b. Salih b. Ali'yi oraya yerleştirdi; bazı binalar yaptırdı.

356. Ebû Hafs ed-Dımeşkî → Sa'îd b. Abdilaziz → Musa b. İbrahim et-Tenûhî → babası ve Hımslı şeyhler yoluyla rivayet edilmiştir:

Ebû 'Ubeyde, **Hıms**'a Ubâde b. es-Sâmit el-Ensarî'yi vekil bıraktı; kendisi **Lâzkiyye**'ye geldi; buranın halkı onunla savaştılar. **Lâzkiyye**'nin ancak birçok kimsenin açabileceği büyük bir kapısı vardı. Ebû 'Ubeyde, buranın ele geçirilmesinin zorluğunu anlayınca, şehirden uzak bir yere ordugâh kurdu. Daha sonra, her biri bir adam ile atını saklayabilecek büyüklükte inlere benzeyen çukurlar açılmasını emretti. Müslümanlar, bu çukurların açılmasında çalıştılar ve bu işi bitirdiler. Bundan sonra **Hıms**'a dönüyormuş gibi hareket ettiler; gece olunca, ordugâhlarına ve kazdıkları çukurlara döndüler. Bu durumu farketmeyen **Lâzkiyye** halkı, Müslümanların bırakıp gittiklerini sandılar. Sabah olunca kapılarını açtılar; davarlarını çıkardılar. Müslümanların onlara hayırlı sabahlar dilemesi ve şehrin kapısından girmeleriyle karşılaştılar; şehir savaşla fethedilmiş ve Ubâde, kaleye girmişti. O, daha sonra kale duvarına çıktı ve orada tekbir getirdi. **Lâzkiyye**'deki Hristiyanlardan bir kısmı **el-Yüseyyid**'e kaçtı; daha sonra topraklarına dönmek üzere eman talebinde bulundular. Az veya çok olduğuna bakılmaksızın ödeyecekleri haraca bağlandılar; kiliseleri kendilerine bırakıldı. Müslümanlar, **Lâzkiyye**'de, Ubâde'nin emriyle bir cami yaptılar; bu cami daha sonra genişletildi.

Ömer b. Abdilaziz'in hilafeti zamanında 100 yılında, Rumlar, denizden **Lâzkiyye**'nin sahillerine baskın düzenlediler; halkını esir aldılar ve şehri yıktılar. Bunun üzerine halife, şehrin yeniden bina edilmesini ve korunmasını emretti. Esir olan Müslümanları fidye karşılığında kurtarmak için baskıncılara adam gönderdiyse de bu işi tamamlayamadan 101 yılında vefat etti. Yezîd b. Abdilmelik, şehrin yapılmasını ve asker yerleştirilmesini tamamlamıştır.

357. **Lâzkiyye** *halkından bir kimse şunları söylemiştir:*

Ömer b. Abdilaziz, **Lâzkiyye** şehrinin yapılmasını tamamladıktan sonra öldü. Yezîd b. Abdilmelik ise, orada bazı onarım işlerini yapmış, askerlerin sayısını artırmıştır.

358. Ebû Hafs ed-Dımeşkî → Sa'id b. Abdilaziz ve Sa'îd b. Süleyman el-Hımsî yoluyla rivayet edilmiştir

Ubâde ve Müslümanlar, sahillere geldiler; **Cebele**'ye iki fersah uzaklıktaki **Belde** diye bilinen şehri savaşla fethettiler. Sonra bu şehir yıkıldı ve halkı orayı terk etti. Muaviye b. Ebî Süfyan, **Cebele**'yi inşa etti; burası Rumların kalesiydi; Müslümanlar **Hıms**'ı fethettikleri zaman onlar burasını terk etmişlerdi. Muaviye, buraya asker yerleştirdi.

359. Süfyan b. Muhammed el-Behrânî ve Şeyhleri yoluyla rivayet edilmiştir:

Muaviye, **Cebele** şehrine, eski Rum kalesinin dışında, bir kale yaptırdı; Rumlara ait bu kalenin sakinleri, rahipler ve kendi dinlerince ibadet eden bir cemaatti.

360. Süfyan b. Muhammed → babası ve şeyhleri yoluyla rivayet edilmiştir:

Ubâde, Müslümanlar ile **Antarsus**'u (**Tarsus**) fethetti; burası kaleydi ve halkı daha sonra burayı terk etti. Muaviye, **Antarsus**'u yaptırdı ve şehir haline getirdi. Bu şehirde ikta yoluyla topraklar verdi. O, **Merakiyye** ve **Bülünyas**'da da aynı şeyleri yaptı.

361. Ebû Hafs ed-Dımeşkî ve şeyhleri yoluyla rivayet edilmiştir:

Ebû 'Ubeyde, **Lâzkiyye**, **Cebele** ve **Antartus**'u, Ubâde b. es-Sâmit eliyle fethetti. O, deniz yolları kapanıncaya kadar, buraya muhafızlar koydu. Muaviye, sahillere asker yerleştirdiğinde ve oraları tahkim ettiğinde, buralara da asker yerleştirdi ve tahkim etti; sahiller için verdiği emrin aynısını buralar için de verdi.

362. **Hıms** *halkından bir ihtiyar şunları söylemiştir:*

Selemye'nin yanında **el-Mü'tekife** diye bilinen bir şehir vardı. Bu şehir, halkıyla birlikte altüst olmuş ve halkından yüz kişi kurtulmuştu. Onlar, yüz ev yapmışlar ve oralara yerleşmişlerdi. Evleri yaptıkları yere de "**Selime mie**" diye isim vermişler; daha sonraları insanlar, bu ismi değiştirmişler ve "**Selemye**" demişlerdir. Sonradan Salih b. Ali b. Abdillah b. Abbas buraya yerleşti; o ve çocukları, binalar yaptılar ve burasını şehir haline getirdiler; çocuklarından bir cemaat bu şehre indi.

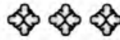
İbn Sehm el-Antâkî ise, **Selemye**'nin, eski Rumca bir isim olduğunu söyledi.

363. Muhammed b. Musaffa el-Hımsî şunlarısöyledi:

Mervan b. Muhammed, **Hıms**'ın surunu yıktırdı; çünkü oranın halkı, kendisine muhalefet etmişti. Mervan, **Horasan** halkından kaçarken buraya uğradı; **Hıms** halkı, onun bazı değerli şeyleri ile malları ve silahlarına el koydu.

Hıms şehri, taşlarla döşeliydi. Buranın halkı, Ahmed b. Muhammed b. Ebî İshak el-Mu'tasımbillah'ın halifeliğinde, valileri Mâzyâr b. Kârin'in kardeşi el-Fadl b. Kârin et-Taberî'ye isyan ettiler. Halife, döşeli taşların sökülmesini emretti; vali de söktü. Bunun üzerine halk, valiye karşı isyan ettiler; sökülen taşları yeniden döşediler; el-Fadl b. Kârin ile savaştılar; onu mağlup ettiler; mallarını ve kadınlarını yağma ettiler; kendisini de yakalayıp öldürdüler ve astılar. Bunun üzerine Ahmed b. Muhammed, onların üzerine, Mü'minlerin Emiri el-Mu'tasımbillah'ın azadlısı Musa b. Boğa el-Kebir'i (Büyük Boğa) gönderdi. Şehir halkı onunla da savaştılar; şehir halkı arasında, Hristiyanlar ve Yahudiler vardı. Musa b. Boğa el-Kebir, onlardan pek çok kimseyi öldürdü; geri kalanlarını da hezimete uğrattı ve şehre sığınmaya mecbur etti; kendisi de savaşarak oraya girdi. Bu, 250 yılında oldu.

Hıms'da bir ambar vardı. Buraya, sahillerden ve başka yerlerden buğday ve zeytin yağı gelirdi. Bu topraklar, **Hıms** halkına ikta yoluyla verilmiş onlar adına sicil defterlerine kaydedilmişti.

YERMÛK SAVAŞI

364. Râvilerin dediklerine göre:

Herakl, Rumlardan, **Şam, el-Cezîre, İrminiyye** halklarından iki yüz bin civarında bir ordu topladı; onların başına, en yakın adamlarından birisini geçirdi. O, Lahm, Cüzam ve başka kabilelerden olan Şamlı Arapların teşkil ettiği öncü kuvvetlerin başına ise Cebele b. el-Eyhem el-Ğassanî'yi gönderdi. Müslümanlarla savaşmaya karar veren Herakl, askerleri galip gelirlerse ne alâ; yoksa Rum ülkesine girmeyi ve **Konstantiniyye**'de (İstanbul) oturmayı kararlaştırdı. Müslümanlar da toplandılar ve onlara doğru ilerlediler. **Yermûk** nehri kenarında çok şiddetli bir şekilde savaştılar ve düşman ordusunu yerinden çıkardılar. Bu savaşta, Müslümanların sayısı yirmi dört bin idi. Rumlar ile onlara tabi diğer askerler, kaçmayı düşünmesinler diye zincire vurulmuşlardı. Allah, onlardan yetmiş bin kişiyi öldürdü; geri kalanları kaçtılar; **Filistin, Antakya, Halep, el-Cezîre** ve **İrminiyye**'ye sığındılar.

Yermûk Savaşı'nda, Müslüman kadınları da çok şiddetli bir şekilde savaştılar. Muaviye b. Ebî Süfyan'ın annesi Utbe kızı Hind: "Kılıçlarınızla sünnetsizleri kesiniz" diyordu. Kocası Ebû Süfyan, kendi isteği ile **Şam**'a gitmiş ve orada oğlunu görmeyi istemiş, karısı Hind'i de yanına almıştı. Daha sonra Ebû Süfyan, 31 yılında, seksen sekiz yaşında **Medine**'ye döndü ve orada öldü. Onun **Şam**'da öldüğü de rivayet edilir. Onun ölüm haberi, kızı Ümmü Habîbe'ye geldiğinden üç gün sonra, o sarı boya istedi ve ellerine yüzüne sürdükten sonra şunları söyledi: "Rasûlüllah'ın (s.a.s) "kadın kocasından başkası için üç günden fazla yas tutmasın" buyurduğunu işitmemiş olsaydım, bu şekilde hareket etmezdim." Bir başka rivayete göre, Ümmü Habîbe, kardeşi Yezîd'in ölüm haberi gelince böyle hareket etmiştir. Allah, daha iyi bilendir.

Ebû Süfyan b. Harb, tek gözlü bir kimseydi; onun gözünün biri **Tâif** Savaşı'nda kör olmuştu.

365. Râvilerin dediklerine göre:

Yermûk Savaşı'nda, el-Eş'as b. Kays, el-Mirkâl Hâşim b. Utbe b. Ebî Vakkas ez-Zührî ile Kays b. Mekşûh birer gözlerini kaybettiler.

Ömer b. el-Hattab'ın, Ebû 'Ubeyde'yi **Şam** valiliğine tayin emrini getiren Âmir b. Ebî Vakkas ez-Zühri şehîd oldu. Bir diğer rivayete göre Âmir, vebadan öldü. Bazı râviler ise, onun **Ecnâdîn** Savaşı'nda şehîd olduğunu söylediler; bu rivayet doğru değildir.

el-Belâzurî şöyle dedi: Ebû 'Ubeyde, Habib b. Mesleme el-Fihrî'yi, öncü kuvvetin başına getirdi. Habib, yakaladığı kimseleri öldürüyordu. Cebele b. el-Eyhem, Ensâr'ın yanma geldi ve "Sizler, benim kardeşlerim ve babamızın oğullarısınız" dedi; Müslüman olduğunu gösterdi. 17 yılında Ömer b. el-Hattab (r.a.) **Şam**'a geldiğinde, Cebele, Müzeyne kabilesinden bir adamla münakaşa etti ve onun gözüne vurdu. Bunun üzerine Ömer, ona kısas tatbik edilmesini emretti. Cebele ise: "Onun gözü, benim gözüm gibi midir? Allah'a yemin ederim ki, bana hükmeden birinin olduğu bir memlekette oturmayacağım" dedi ve mürted olarak Rum ülkesine girdi. Cebele, el-Kâris b. Ebî Şimr'den sonra Gassânîlerin melikiydi.

Bir başka rivayete göre, Cebele, Hristiyan olduğu halde, Ömer b. el-Hattab'a geldi. Ömer ona, Müslüman olmasını ve zekat vermesini teklif etti; o, bunu reddetti ve şunları söyledi: "Kendi dinimde kalırım ve zekat öderim." Bunun üzerine, Ömer: "Eğer kendi dininde kalırsan, cizye ödersin" dedi. Cebele, cizye ödemekten nefret ediyordu. Ömer: "Bizim sana yapabileceğimiz, yalnızca şu üç şeyden birisidir: Ya Müslüman olursun; yahut cizye ödersin; ya da istediğin yere gidersin" dedi. Cebele, yanında otuz bin kişiyle Rum ülkesine gitti. Ömer, bu durumu öğrenince pişman oldu. Ubâde b. es-Sâmit, Ömer'i azarladı ve ona şunları söyledi: "Eğer sen, ondan zekatı kabul etsen, sonra da onu, İslâmiyet'i kabul etmeye ısındırsaydın şüphesiz o Müslüman olurdu."

Ömer (r.a.), 21 yılında Umeyr b. Sa'd el-Ensarî'yi, büyük bir ordu ile Rum ülkesine gönderdi; onu, yazları savaşan askerlerin (es-Sâife) başına geçirdi; bu, ilk sâife idi. Ömer, şunları yapmasını Umeyr'e emretti: Cebele b. el-Eyhem'e iltifat edecek; aralarındaki akrabalık dolayısıyla onun dostluğunu temin edecek; onun İslam ülkesine dönmesini, dininde kalacağını, buna karşılık, kendisinin daha önce kabul ettiği şekilde zekat ödeyebileceğini teklif edecek. Umeyr yola koyuldu ve Rum ülkesine girdi; Ömer'in kendisine emrettiği şeyleri Cebele'ye anlattı. Fakat Cebele, Rum ülkesinde kalmak hususunda ısrar etti. Umeyr, **Hımar** (eşek) diye bilinen vadiye kadar geldi; halkının üzerine saldırdı; orayı tahrip etti. Onun yaptığı bu tahribat, "Hımar'ın içinden de haraptır" şeklinde darb-ı mesel oldu.

366. *Râvilerin dediklerine göre:*

Yermûk halkının durumunu ve Müslümanların kendi ordusunu bozguna uğrattığı haberi Herakl'e ulaşınca, o **Antakya**'dan **Konstantiniyye**'ye (**İstanbul**) kaçtı; sınırı geçince: "Ey **Suriye!** Sana selam olsun! Burası düşman için ne güzel bir ülkedir"dedi. O bu sözüyle **Şam** toprağının çok fazla otlağı bulunduğunu kastetmiştir.

Yermûk olayı, 15 yılı Receb ayında vuku buldu.

Hişam b. el-Kelbî şunları söyledi: Hubâş b. Kays el-Kuşeyrî, **Yermûk**'da şehîd oldu; o, kâfirlerden birkaç kişi öldürmüş; bu arada ayağı kesilmişse de o bunu hissetmemişti; sonra ayağını aramaya başlamıştı. Sevvar b. Evfâ, bu münasebetle şu şiiri söyledi:

"İbn Attâb bizden olduğu gibi ayağını arayan da (Hubâş), kabileye haciblik (kapıcı-hizmetçi) yapan da (Zu'r-Rukaybe) bizdendir."

367. Ebû Hafs ed-Dimeşkî ve Sa'id b. Abdilaziz yoluyla rivayet edilmiştir:

Bana ulaşan haberlere göre, Herakl, Müslümanlara karşı asker topladığı, Müslümanların da bu ordunun *Yermûk Savaşı* için üzerlerine geldiğini öğrendiklerinde, **Hıms** halkından daha önce almış oldukları cizye vergisini iade ettiler ve şunları söylediler: "Bu savaş dolayısıyla meşgul olduğumuzdan sizlere yardım edemeyeceğiz ve sizleri koruyamayacağız; emniyetiniz kendinize aittir." Müslümanların bu sözlerine karşı **Hıms** halkı şunları söyledi: "Sizlerin idaresi ve adaleti, daha önce içinde bulunduğumuz zulüm ve zorbalıktan bizim için daha iyidir. Bizler, Herakl'ın ordusunu, sizin valinizle birlikte şehirden kovacağız." Oradaki Yahudiler de ayağa kalktılar ve: "Tevrat üzerine yemin ederiz ki, Herakl'ın kumandanı, bizi mağlup ve yok etmeden **Hıms** şehrine giremeyecektir" dediler ve şehrin kapılarını kapattılar ve orayı korudular. Müslümanlarla andlaşma yapmış olan diğer şehirlerin Hristiyanları ve Yahudileri de aynı şekilde hareket ettiler ve şunları söylediler: "'Eğer Rumlar ve onlara bağlı olanlar, Müslümanlara üstün gelirlerse, bizler daha önceki (kötü) halimize döneriz; yoksa biz, Müslümanlardan bir kişi de kalsa, onlara verdiğimiz söze bağlı kalacağız."

Allah, kâfirleri bozguna uğratıp Müslümanları üstün getirdiğinde, bu insanlar, şehirlerinin kapılarını açtılar; davul ve zurnalarını çıkarıp oynadılar ve cizye vergisini ödediler.

Ebû 'Ubeyde, **Kınnesrîn** ve **Antakya** ordugâhına gitti ve buraları fethetti.

368. el-Abbas b. Hişam el-Kelbî → babası ve dedesi yoluyla rivayet edilmiştir:

es-Sımt b el-Esved el-Kindî, **Şam** ve **Hıms,** bilhassa Yermûk Savaşı'nda büyük yararlıklar gösterdi. O, **Hıms**'daki evleri, halkı arasında taksim etmişti. Oğlu Şurahbîl b. es-Sımt ise **Kûfe**'de bulunuyor ve el-Eş'as b. Kays el-Kindî ile başkanlık için mücadele ediyordu. es-Sımt, Ömer'in yanına gitti ve ona şunları söyledi: "Ey Mü'minlerin Emiri! Sen, esirleri bile ailelerinden ayırmadığın halde, benimle oğlumu birbirimizden ayırdın; ya onun **Şam**'a, yahut beni **Kûfe**'ye gönder." Onun bu sözleri üzerine Ömer: "Onu **Şam**'a göndereceğim" dedi. Şurahbîl, babası ile **Hıms**'a yerleşti.

FİLİSTİN'İN DURUMU

369. Ebû Hafs ed-Dımeşkı → Sa'id b. Abdilaziz → Şeyhleri → Bakıyye b. el-Velid ve ilim ehli Şeyhler yoluyla rivayet edilmiştir:

Müslümanların Ebû Bekir'in (r.a.) halifeliğinde Rumlarla yaptıkları ilk savaş, **Filistin** topraklarında vuku bulmuştur. O savaşta kumandan, Amr b. el-Âsî idi.

Amr b. el-Âsî, daha sonra, Ebû Bekir'in (r.a.) halifeliğinde, **Ğazze**'yi; arkasından da **Sebastiye** ve **Nâblus**'u fethetti; bu şehirlerde oturanlarla yapılan andlaşmalarda, onların canları, malları ve evleri için eman verdi; buna karşılık onlar da baş vergisi cizye ile topraklarından haraç ödeyeceklerdi.

Amr, daha sonra, **Lüdd** şehri ve topraklarını; **Yübnâ**, **Amevâs** ve **Beyt-i Cibrîn**'i fethetti; burada, azadlısı Aclân'ın adına nisbet edilen bir çiftlik aldı. **Yafâ**'yı fethetti. Bir başka rivayete göre, **Yafâ**'yı Muaviye fethetti. Amr, aynı şekilde **Refah**'ı da fethetti.

16 yılında, **Kınnesrîn** ve çevresinin fethinden sonra, Amr, **Îlîyâ**'yı kuşatmışken Ebû 'Ubeyde onun yanına geldi. **Îlîyâ, Beytü'l-Makdis** şehridir. Bir rivayete göre Ebû 'Ubeyde, Amr'ı **Îlîyâ**'dan **Antakya**'ya gönderdi; çünkü oranın halkı, yapılan andlaşmaya uymamıştı. Amr, orayı fethetti ve geri döndü.

Ebû 'Ubeyde, orada iki veya üç gün kaldı; sonra **Îlîyâ** halkı, diğer **Şam** şehirleriyle yapılan andlaşmalar gibi, cizye ile haraç ödemek ve diğer şehirlerin halkına verilenlerin aynısı karşılığında ondan eman vermesini ve sulh yapmasını; ayrıca andlaşmanın bizzat Ömer b. el-Hattab tarafından imzalanmasını istediler. Ebû 'Ubeyde, bu durumu Ömer'e yazdı. Ömer geldi ve **Dımeşk**'deki **el-Câbiye**'ye indi; sonra **Îlîyâ**'ya geldi; buranın halkı ile andlaşma yaptı ve onlara mektubu bizzat kendisi yazdı. **Îlîyâ**'nın fethi, 17 yılındadır.

Îlîyâ'nın fethiyle ilgili bir başka haber daha rivayet edilmiştir:

370. el-Kâsım b. Sellam → Abdullah b. Salih → el-Leys b. Sa'd ve Yezîd b. Ebî Habib yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab, **el-Câbiye**'de bulunurken, Hâlid b. Sabit el-Fehmî'yi askerin başında **Beytü'l-Makdis**'e gönderdi. Hâlid, onlarla savaştı; sonunda şehir halkı, kalelerin içindeki yerlere karşılık belli bir şey ödemeyi, kale dışındaki yerlerin

de Müslümanlara ait olduğunu kabul ettiler. Ömer geldi ve bu şartları kabul etti; sonra da **Medine**'ye döndü.

371. Hişam b. Ammar → el-Velîd ve el-Evza'î yoluyla rivayet edilmiştir:

Ebû 'Ubeyde, 16 yılında **Kınnesrîn** ve çevresini fethetti. Sonra **Filistin**'e geldi ve **İlîyâ**'ya indi. Halkı, ondan barış istediler; o da 17 yılında, Ömer'in *(Allah ona rahmet eylesin)* gelerek andlaşmayı yapması ve onlara yazması karşılığında andlaştı.

372. Hişam b. Ammar → el-Velîd b. Müslim → Temim b. Atiyye ve Abdullah b. Kays yoluyla rivayet edilmiştir:

Ben (Abdullah b. Kays), **Şam**'a gelirken Ömer ile Ebû 'Ubeyde'yi karşılayanlar arasındaydım. Ömer ilerlerken, **Ezri'at** halkından ellerinde kılıçları ve çiçekleriyle oynayan bazı kimseler onu karşıladılar. Bunun üzerine Ömer: "Ne oluyor? Onlara mani olunuz!" dedi. Ebû 'Ubeyde ise: "Ey Mü'minlerin Emiri! Bu, onların adetidir" ve ya buna benzer kelimeler söyledi ve devamla: "Eğer sen onları bundan men edersen, kendileriyle yapılan andlaşmayı bozacağını zannederler" dedi. Ömer: "onları kendi hallerinde bırakınız" diye karşılık verdi.

el-Belâzurî şunları söyledi: **Amevâs** veba salgını 18 yılındaydı. Bu salgında, Müslümanlardan pek çok kimse öldü. Bunlar: Başkumandan Ebû 'Ubeyde b. el-Cerrah, elli sekiz yaşında öldü. Muaz b. Cebel, Hazrec kabilesinin Benî Seleme kolundan olup künyesi Ebû Abdurrahman idi ve otuzsekiz yaşında **Ürdün**'ün **el-Ukhuvâne** bölgesinde öldü; Ebû 'Ubeyde ölmek üzere iken yerine onu vekil tayin etti. Bir başka rivayete göre, Iyad b. Ğanm el-Fihrî'yi; bir diğer rivayete göre de Amr b. el-Âsî'yi vekil bıraktı. Amr da yerine oğlunu vekil bıraktı ve kendisi **Mısır**'a gitti. el-Fadl b. el-Abbas b. Abdilmuttalib de bu salgında öldü; onun künyesi Ebû Muhammed'di. Bazıları onun Ecnâdîn Savaşı'nda şehîd olduğunu söylerler; doğrusu o, **Amevâs** vebasında vefat etti. Şurahbîl b. Hasene, künyesi Ebû Abdullah olup öldüğünde altmışdokuz yaşındaydı. Benî Âmir b. Lüeyy kabilesinden Süheyl b. Amr, künyesi Ebû Yezîd idi. el-Hâris b. Hişam b. el-Muğîre el-Mahzûmî; onun Ecnâdîn Savaşı'nda şehîd olduğu da rivayet edilmiştir.

373. Râvilerin dediklerine göre:

Ebû 'Ubeyde'nin vefat haberi Ömer b. el-Hattab'a gelince, o, Yezîd b. Ebî Süfyan'ı onun yerine **Şam** vilayetine vali tayin ettiğini ve **Kayseriyye**'ye savaşa gitme-

sini emreden bir mektup yazdı. Bazı kimseler ise, Ömer'in Yezîd'i **Ürdün**'e ve **Filistin**'e; Ebû'd-Derdâ'yı **Dımeşk**'a; Ubâde b. es-Sâmit'i de **Hıms**'a vali tayin ettiğini söylediler.

374. Muhammed b. Sa'd ve el-Vâkıdî yoluyla rivayet edilmiştir:

Kayseriyye'nin fethiyle ilgili, bizlere farklı rivayetler nakledilmiştir: Bazıları **Kayseriyye**'yi Muaviye'nin; bazıları ise, Ebû 'Ubeyde'nin vefatından sonra onun vekili Iyad b. Ğanm'ın, diğer bazı kimseler de Amr b. el-Âsî'nin fethettiğini ileri sürdüler. Bazı kimseler de Amr b. el-Âsî'nin **Mısır**'a gittiğini ve oğlu Abdullah'ı yerine vekil bıraktığını söylediler. Ancak bilginlerin üzerinde birleştikleri ve doğru olan husus şudur: Bu insanlardan ilk önce **Kayseriyye**'yi kuşatan, Amr b. el-Âsî'dir; o, 13 yılı Cemadilulâ ayında oraya geldi; orada bir müddet kaldı; bu sırada Müslümanların büyük bir düşmana karşı birleşmeleri gerektiğinden onlara iltihak etti; bu savaşlar arasında o, **Ecnâdîn, Fihl, Merc, Dımeşk** ve **Yermûk** savaşlarına katıldı; sonra **Filistin**'e döndü; **İlîyâ**'dan sonra tekrar **Kayseriyye**'yi kuşattı; oradan da **Mısır**'a gitti.

Ebû 'Ubeyde'den sonra, Yezîd b. Ebî Süfyan vali oldu; o, kardeşi Muaviye'yi **Kayseriyye**'yi muhasara ile görevlendirdi; kendisi de veba hastalığına yakalandı ve **Dımeşk**'a dönüp orada öldü.

el-Vâkıdî dışındaki râviler şunları söylediler: Ömer, **Şam** orduları kumandanlığı yanında Yezîd b. Ebî Süfyan'ı **Filistin**'e de vali tayin etti ve **Kayseriyye** üzerine yürümesini emreden bir mektup yazdı. **Kayseriyye** daha önce de kuşatılmıştı. Yezîd, on yedi bin kişilik bir ordu ile ilerledi; buranın halkı kendisiyle savaştı; o da şehri kuşattı. 18 yılı sonunda hastalandı; **Dımeşk**'a döndü ve yerine kardeşi Muaviye b. Ebî Süfyan ı bıraktı; o da burayı fethetti ve bir mektupla Yezîd'e, o da Ömer'e bildirdi.

Yezîd b. Ebî Süfyan ölünce Ömer, onun vali olduğu yerlere Muaviye'yi tayin etti. Bunun üzerine Ebû Süfyan, Ömer'e teşekkür etti ve: "Ey Mü'minlerin Emiri akrabalık seni bağladı" dedi.

375. Hişam b. Ammar → el-Velîd b. Müslim ve Temim b. Atiyye yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, Yezîd'den sonra Muaviye'yi **Şam**'a vali tayin etti; onunla birlikte Rasû-

lullah'ın (s.a.s) ashabından iki kişiyi, namaz kıldırması ve kaza yani adalet işleri için görevlendirdi. Ebû'd-Derdâ'yı **Dımeşk** ile **Ürdün**'e; Ubâde'yi de **Hıms** ile Kınnesrîn'e namaz kıldırmak ve kaza işleri için tayin etti.

376. Muhammed b. Sa'd, el-Vâkıdî'ye istinaden şunları rivayet etmiştir:

Ömer b. el-Hattab, Muaviye'yi **Şam** valiliğine tayin edince, o **Kayseriyye**'yi kuşattı ve fethetti. **Kayseriyye** daha önce yedi yıl kadar kuşatılmıştı. Buranın fethi 19 yılı Şevval ayındadır.

377. Muhammed b. Sa'd, Muhammed b. Ömer ile Abdullah b. Âmir'e istinaden şunları rivayet etmiştir:

Muaviye, **Kayseriyye**'yi muhasara etti; sonunda oranın fethinden ümidini kesti. Amr b. el-Asi ile oğlu da orayı kuşattı. Sonunda Muaviye orayı zorla fethetti; orada yedi yüz bin paralı askerle karşılaştı; bunların otuz bini Sâmirîlerden, iki yüz bini Yahudilerdendi. Şehirde, hepsi de çalışan üç yüz pazar bulunuyordu. Şehri, her gece, surlar üzerinde yüz bin asker koruyordu.

Bu şehrin fetih sebebi şöyledir: Yusuf adlı bir Yahudi, bir gece Müslümanların yanına geldi; Müslümanların kendisine ve ailesine eman vermeleri karşılığında, suyu insan böğrüne kadar yükselen bir lağım yolunu onlara gösterdi. Muaviye, onun bu isteğini yerine getirdi. Müslümanlar, geceleyin bu yoldan şehre girdiler ve tekbir getirdiler. Bunun üzerine Rumlar aynı lağım yolundan kaçmak istediklerinde, Müslümanların yolu tuttuklarını gördüler. Müslümanlar şehrin kapısını açtılar; Muaviye ve yanındakiler içeri girdiler. Orada bazı Araplar da yaşıyordu. Bunlar arasında. Hassan b. Sâbit'in hakkında şu şiiri söylediği, Şakrâ da bulunuyordu:

"Şakrâ şöyle söylüyordu: Şarabın sarhoşluğundan ayıldığında, mal ve mülkün çoğalmış olarak sabahlayacaksın."

Bu kadının adının, Şa'sa olduğu da rivayet edilir.

378. Muhammed b. Sa'd, el-Vâkıdî'ye istinaden şunları rivayet etmiştir:

Kayseriyye esirlerinin sayısı dört bin idi; Muaviye, onları Ömer b. el-Hattab'a gönderdiğinde, Ömer onların **Cürf**'e inmelerini emretti; sonra onları, Ensâr'ın yetimlerine dağıttı. Bir kısmını da, Müslümanların yazı ve diğer işlerinde kullandı. Ebû Bekir es-Sıddık (r.a.), Ebû Umâme Esad b. Zürâre'nin kızlarına, **Aynu't-Temr**

esirlerinden iki hizmetçi vermişti; onlar öldüklerinden Ömer, onların yerine **Kayseriyye** esirlerinden iki kişiyi daha bu kızlara verdi.

379. Râvilerin dediklerine göre:

Muaviye, fethi bildirmek üzere Cüzam kabilesinden iki kişiyi gönderdi; sonra da, onların yavaş gideceklerinden korktuğundan dolayı, Has'am kabilesinden birini daha yola çıkardı. Has'amlı gece-gündüz yoluna devam ederken şu şiiri söylüyordu:

"Biri Cüşm, diğeri Haram'ın kardeşi Cüzamlı iki kişi, gözlerimi uykusuz bıraktılar. Onlar önümde yollarına devam ederlerken ve sıcaklık bütün şiddetiyle yayılırken ben nasıl uyurum?"

Has'amlı onları geçti ve Ömer'in yanına geldi; Ömer, bunun üzerine tekbir getirdi.

380. Hişam b. Ammar, adını hatırlamadığım bir kimseye istinaden şunları rivayet etmiştir:

Kayseriyye, 19 yılında zorla fethedildi. Buranın fetih haberi Ömer'e ulaşınca: "**Kayseriyye** zorla fethedildi" diye bağırdı ve tekbir getirdi, Müslümanlar da tekbir getirdiler. Burası yedi yıl muhasara edilmişti; Muaviye fethetti.

381. Râvilerin dediklerine göre:

Yezîd b. Ebî Süfyan, 18 yılı sonunda **Dımeşk**'te öldü. Bazıları, Muaviye'nin **Kayseriyye**'yi, kardeşi hayatta iken fethettiğini; bundan dolayı bu şehrin 18 yılı sonunda fethedildiğini söylediler. Diğer bazıları ise, Muaviye'nin bu şehri, **Şam** valisi iken fethettiğini; bundan dolayı bu şehrin 19 yılında fethedildiğini söylediler. Doğrusu budur. Râvilerin bir kısmı da, bu şehrin 20 yılı başında fethedildiğini söylediler.

382. Râvilerin dediklerine göre:

Ömer b. el-Hattab (r.a.), Muaviye'ye yazdığı mektupta, **Filistin**'in geri kalan yerlerinin fethine devam etmesini emretti. Bu emir üzerine Muaviye, savaştan sonra, **Askalan**'ı sulh yoluyla fethetti. Rivayet edildiğine göre, Amr b. el-Âsî, daha önce burayı fethetmişti; ancak buranın halkı, Rumların kendilerine yardım etmeleri üzerine yapılan andlaşmayı bozmuşlardı. Muaviye, orayı yeniden fethetti ve oraya birlikler yerleştirdi; muhafızlar bıraktı.

383. Bekr b. el-Heysem → Muhammed b. Yusuf el-Fâryâbî ve Askalan halkı şeyhleri yoluyla rivayet edilmiştir:

Rumlar, İbnu'z-Zübeyr zamanında, **Askalan**'ı yıktılar; halkını oradan çıkarttılar. Abdulmelik b. Mervan halife olunca, şehri yeniden yaptı; orayı tahkim etti. Aynı şekilde **Kayseriyye**'yi de tamir etti.

384. Muhammed b. Musaffa → Ebû Süleyman er-Remlî ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Rumlar, İbnu'z-Zübeyr zamanında **Kayseriyye** üzerine yürüdüler; şehri altüst ettiler ve camiini yıktılar. Abdulmelik b. Mervan'ın iktidarı istikrar kazanınca, o **Kayseriyye**'yi tamir etti; camiini eski haline getirdi ve orayı insanlarla doldurdu. O, aynı zamanda **Suvr** ve **Akkâ**'nın dış kısmını yaptı. Bu iki şehrin durumu, **Kayseriyye**'nin durumu gibidir.

385. Şam'ın durumunu bilen ilim adamlarından bazıları şunları söylediler:

el-Velîd b. Abdilmelik, **Filistin** ordu kumandanlığına Süleyman b. Abdilmelik'i tayin etti. O, **Lüdd**'e indi; **er-Remle** şehrinin yerini belirledi ve şehir haline getirdi. O şehri kurarken, ilk önce Dâru's-Sabbâğîn adlı konağı yaptırdı; konağın ortasına bir sarnıç açtırdı. Sonra cami için yer ayırdı ve bunu yaptırdı. Cami tamamlanmadan önce halife oldu; halifeliği süresince camiin inşaatı devam etti; sonunda Ömer b. Abdilaziz camiin inşasını tamamladı; ancak o, camiin planını küçülttü ve "**er-Remle** halkı, küçülttüğüm bu yerle iktifa ederler" dedi.

Süleyman kendisi için konak yaptıktan sonra, başkalarının evler yapmasına izin verdi; onlar da yaptılar. Sonra **er-Remle** halkına su temini için **Berede** adı verilen su kanalı ve kuyuları açtırdı. Ayrıca o, **er-Remle**'deki binaların ve büyük camiin inşaatını yürütmek üzere, **Lüdd** halkından ve Hristiyan el-Batrik b. en-Nika adını taşıyan kâtibini görevlendirdi. Süleyman'dan önce **er-Remle** şehri yoktu ve buranın yeri kumluktu.

386. Râvilerin dediklerine göre:

Daru's-Sabbâğîn konağı, daha sonraları Salih b. Ali b. Abdillah b. el-Abbas'ın mirasçılarına intikal etti; çünkü Emevilerin diğer malları ile bu konağa da el konulmuştu.

387. Râvilerin dediklerine göre:

Emevîler, Süleyman b. Abdilmelik'den sonra da, **er-Remle**'nin kuyuları ve su kanalı için para sarf etmeye devam ettiler. Abbasîler de, aynı şekilde, bunlar için para sarf ettiler. Her halife, bu masrafların gönderilmesi için her sene emir veriyordu. Bu durum, Mü'minlerin Emiri Ebû İshak el-Mutasımbillah'ın halife olmasına kadar devam etti; o, bu masrafları karşılamak üzere toprak ayırdı ve bunları tescil ettirdi; böylece para istemenin arkası kesildi. Sarf edilen paraları valiler hesap ediyorlar ve bu paralardan mesul oluyorlardı.

388. Râvilerin dediklerine göre:

Filistin'de, halka ait umumi haraç topraklarından ayrı, halifeler adına tescil edilmiş topraklar vardı. Bu sicillerde, haraçları azaltılanlar ile toprakları kendilerine iade edilenlerin kayıtları bulunuyordu. Bu gelişmenin sebebi, er-Reşîd'in hilafeti zamanında bazı topraklar boşaltılmış ve sahipleri bunları terk etmişlerdi. Bunun üzerine Mü'minlerin Emiri er-Reşîd, bu toprakların işletilmesi için Herseme b. A'yen'i göndermişti. Herseme, çiftçilerden ve kiracılardan bazılarını, kendilerinden daha az haraç alacağına ve onlara iyi davranacağına söz verip onları bu topraklara dönmeye davet etti; onlar bunu kabul ettiler; işte bunlar, haraçları azaltılan kimselerdir. Onlardan bazıları da daha sonra geldiler ve toprakları kendilerine, daha önceki şartlarla, yani haraçları azaltılmadan iade edildi; bunlar da toprakları iade edilen kimselerdir.

389. Bekr b. el-Heysem şunları söyledi:

Ben, Askalan'da bir Arab'a rastladım; o, bana şunları haber verdi: Abdulmelik'in bu topraklara yerleştirdiği kimselerden birisi de onun dedesi imiş; Abdulmelik, diğer askerlerle birlikte, orada kendisine bir araziyi ikta yoluyla vermiştir. O, bana bir arazi daha gösterdi ve "bu topraklar da Osman b. Affan'ın iktalarıdır" dedi.

Bekr, Muhammed b. Yusuf el-Fâryâbî'den naklen şunları söyledi:

Askalan'da çeşitli yerlerde, Ömer ve Osman'ın emriyle ikta yoluyla verilmiş topraklar vardır; eğer bir kimse bu topraklara girerse, bana göre bir mahzur yoktur.

KINNESRÎN ORDUGÂHI İLE AVÂSIM DENİLEN ŞEHİRLERİN DURUMU

390. Râvilerin dediklerine göre:

Ebû 'Ubeyde b. el-Cerrah, **Yermûk** toprağındaki işlerini bitirdikten sonra **Hıms**'a geldi ve oranın da işini bitirdi. Sonra, öncü kuvvetinin başında Hâlid b. el-Velîd olduğu halde **Kınnesrîn**'e vardı. Şehir halkı, onunla savaştı; sonra kalelerine sığındılar ve barış istediler. Ebû 'Ubeyde, **Hıms** andlaşmasına benzer şekilde, onlarla andlaştı. Böylece Müslümanlar, bu şehrin topraklarını ve köylerini ele geçirdiler. **Hâdıru Kınnesrîn**'in sakinleri ise, **Şam**'a geldiklerinden beri Tenûh kabilesiydi; onlar buraya indiklerinde, yünden çadırlarda yaşıyorlardı. Sonradan orada evler yaptılar. Ebû 'Ubeyde, onları İslâmiyet'i kabule çağırdı; onların bir kısmı Müslüman oldu. Benî Selîh b. Hulvan b. İmran b. İlhaf b. Kudâ'a kabilesi Hristiyanlıkta kaldı.

391. Yezîd b. Huneyn et-Tâî el-Antâki'nin bazı çocukları, şeyhlerinden şunları rivayet etmişlerdir:

Bu yerleşik hayat yaşayanlardan bir topluluk, Mü'minlerin emiri el-Mehdî'nin hilafeti zamanında Müslüman oldular. Onların elleri üzerine, yeşil mürekkeple **Kınnesrîn** yazıldı.

Bundan sonra Ebû 'Ubeyde, **Haleb**'e gitmek üzere hareket etti. Ancak yolda, **Kınnesrîn** halkının andlaşmayı bozduklarını ve ihanet ettiklerini öğrenince, onlar üzerine es-Sımt b. el-Esved el-Kindî'yi gönderdi; o, isyancıları muhasara etti ve şehri yeniden fethetti.

392. Hişam b. Ammar ed-Dımeşkî → Yahya b. Hamza → Ebû Abdilaziz → Ubâde b. Nüseyy ve Abdurrahman b. Ğanm yoluyla rivayet edilmiştir:

Biz, **Kınnesrîn** şehrini, es-Simt veya Şurahbîl b. es-Simt ile muhafaza ettik. Şehri fethedince, ganimet olarak inek ve koyunlar ele geçirdi. O, bunlardan bir kısmını aramızda taksim etti; geri kalanını da ganimetlerin saklandığı yere koydu.

Hâdıru Tayy sakinleri ise, çok eskiden aralarındaki iç savaştan sonra buraya inmişlerdi. Onların bir kısmı **el-Cebeleyn**'e yerleşmişler; geri kalanları da, mem-

leketin çeşitli yerlerine dağılmışlardı. Ebû 'Ubeyde, onların üzerine gelince, bir kısmı Müslüman oldu; çoğunluk ise, cizye ödemek şartıyla andlaştılar. Daha sonra, cemaatten ayrılan az bir zümre hariç, hepsi Müslüman oldular.

Haleb şehrinin yanında, **Hâdıru Haleb** denilen bir yerleşim yeri vardı. Burada, Tenûh ile başka Arap kabilelerinden meydana gelen zümreler toplanmıştı. Ebû 'Ubeyde, onlarla cizye üzerine andlaştı; sonra, Müslüman oldular. Bu zümreler ve onların soyundan gelenler, Mü'minlerin Emiri er-Reşîd'in vefatından hemen sonraya kadar burada yaşıyorlardı. Buradaki halk, **Haleb** şehri halkıyla savaştılar ve onları şehirden çıkarmak istediler. **Haleb** halkından olan Haşimîler, çevrelerindeki bütün Arap kabilelerinden yardım istediler. Onlara ilk önce yardım eden, Haşimîlere dayılık bağı bulunan el-Abbas b. Züfer b. Asım el-Hilâlî'dir. Çünkü, Abdullah b. el-Abbas'ın annesi Lübâbe, el-Hâris b. Hazn b. Büceyr b. el-Hüzem'in kızı olup Hilâl kabilesindendi. **Hâdıru Haleb** sakinleri ve onlarla birlikte olanların gücü kalmadı; Halebliler onları yerlerinden çıkarttılar ve orayı tahrip ettiler. Bu olay, Muhammed b. er-Reşîd'in isyanı günlerinde vuku buldu. Onlar, **Kınnesrîn**'e gittiler; buranın halkı, kendilerini yiyecek ve elbiselerle karşıladılar. Ancak şehre girdiklerinde, oraya hükmetmek istediler. Bunun üzerine Kınnesrîn halkı, onları şehirden çıkarttılar. Onlar da çeşitli yerlere dağıldılar; bir kısmı **Tekrît**'e gittiler; ben (el-Belâzurî) onları gördüm; bir kısmı **İrminiyye**'ye ve çeşitli farklı bölgelere dağıldılar.

393. Mü'minlerin Emiri el-Mütevekkil (Allah ona rahmet eylesin) *bana şunları haber verdi:*

Benî Salih b. Ali b. Abdillah b. Abbas kabilesi şeyhlerinden bir şeyhden işittim; buna göre, Mü'minlerin Emiri el-Mu'tasımbillah *(Allah ona rahmet eylesin)*, **Ammûriye**'ye savaşa gittiği yılda şunları söyledi: el-Abbas b. Züfer el-Hilâlî, Haşimîlere yardım etmek üzere **Haleb**'e geldiğinde, onların kadınları kendisine: "Ey dayı! Bizler önce Allah'a sonra da size güveniyoruz" dediler. Bunun üzerine o: "İnşallah sizler için korku yoktur; eğer ben sizi küçültürsem, Allah da beni küçültsün!" karşılığını verdi.

el-Belâzurî şunları söyledi: **Hıyâru Benî'l-Ka'kâ'**, İslam'dan önce tanınmış bir yerdi. **Hîre** emiri el-Münzir b. Mâi's-Semâi el-Lahmî, burada öğle uykusuna yatardı. Benî'l-Ka'kâ' b. Huleyd b. Cez' b. Züheyr b. Cezîme b. Revâha b. Rebi'a b. el-Hâris b. Kutay'a b. Abs b. Beğîd kabilesi buraya yerleştiler; bundan dolayı burası onlara nisbet edildi.

Abdulmelik b. Mervan, burada el-Ka'kâ'a ikta yoluyla bir toprak verdi; ayrıca onun amcası el-Abbas b. Cez' b. el-Hâris'e de, **Yemen**'deki bazı toprakları, vergi alınmamak şartıyla ikta olarak verdi. Ondan sonra da, bu topraklardan vergi alınmadı. Bu toprakların hepsi veya büyük ekseriyeti, ölü yani işlenmemiş topraklardı. el-Abbas b. Cez'in kızı Vellâde, Abdulmelik'in karısıydı ve el-Velîd ile Süleyman'ı doğurdu.

394. Râvilerin dediklerine göre:

Ebû 'Ubeyde, **Haleb** üzerine yürüdü; öncü kuvvetinin başında Iyad b. Ğanm el-Fihrî bulunuyordu. Babasının adı, Abdu Ganm idi. Iyâd Müslüman olunca, Abdu Ğanm denilmesini doğru bulmadı ve "ben Iyâd b. Ğanm'ım" dedi.

Iyâd, **Haleb** halkını kalelere sığınmış bir halde buldu; şehrin kenarına indi. **Haleb** halkı, çok geçmeden, canları, malları, şehirlerinin surları, kiliseleri, evleri ve sığındıkları kalelerine dokunulmaması şartıyla sulh ve eman istediler. Onların istedikleri kabul edildi; ancak cami yeri, bunun dışında bırakıldı. Onlarla andlaşmayı yapan Iyad, yürürlüğe koyan ise Ebû 'Ubeyde idi.

Bazı râviler, **Haleb** halkının kanlarının akıtılmaması, evleriyle kiliselerinin ise Müslümanlarla yarı yarıya taksim edilmesi şartıyla andlaşma yaptıklarını iddia etmişlerdir.

Diğer bazı râviler ise, Ebû 'Ubeyde'nin **Haleb**'de kimseye rastlamadığını; çünkü oranın halkının daha önce **Antakya**'ya gitmiş olduklarını; Ebû 'Ubeyde ile şehirleri için yapmış oldukları andlaşma sırasında **Antakya**'da bulunduklarını; bu andlaşmayı onunla aracılar göndererek yaptıklarını; andlaşma tamamlandıktan sonra da **Haleb**'e döndüklerini ileri sürmüşlerdir.

395. Râvilerin dediklerine göre:

Ebû 'Ubeyde, **Haleb**'den **Antakya** üzerine yürüdü. **Kınnesrîn** askerlerinden bir kısmı, buranın kalesine sığınmışlardı. Ebû 'Ubeyde, **Antakya** şehrine iki fersah uzaklıktaki **Mehrûbe**'ye gelince, bir bölük düşmanla karşılaştı; onları dağıttı ve kendilerini şehre sığınmaya zorladı; şehir halkını bütün kapılardan kuşattı. Askerin büyük ekseriyeti, Fars ve Deniz kapısı denilen kapılarda bulunuyordu. Sonunda şehirde kalanların cizye ödemeleri veya şehirden ayrılmaları şartıyla Ebû 'Ubeyde ile andlaştılar. Bir kısmı şehri terk etti; bir kısmı da orada kaldı. Ebû 'Ubeyde on-

lara eman verdi; ergenlik çağına gelenlerinden bir dinar ile bir cerîb buğday cizye alınmasını kararlaştırdı.

Haleb halkı, daha sonra andlaşmayı bozdular. Bunun üzerine Ebû 'Ubeyde onların üzerine Iyâd b. Ğanm ile Habîb b. Mesleme'yi gönderdi. Onlar, ilk andlaşmadaki şartlara riayet etmek üzere şehri yeniden fethettiler.

Bir başka rivayete göre, **Haleb** halkı, Ebû 'Ubeyde **Filistin**'e dönünce andlaşmayı bozdular. Bunun üzerine Ebû 'Ubeyde, Amr b. el-Âsî'yi **Îlîyâ**'dan oraya gönderdi; Amr, şehri fethetti ve geri döndü; çok az bekledikten sonra, **Îlîyâ** halkı eman ve sulh istedi. Allah, daha iyi bilir.

396. Muhammed b. Sehm el-Antâki → Ebû Salih el-Ferrâ ve Mahled b. el-Hüseyin yoluyla rivayet edilmiştir:

Hudutlardaki şeyhlerin şöyle dediklerini işittim: **Antakya**'nın Ömer ve Osman nezdinde büyük bir ehemmiyeti vardı. Orası fethedilince Ömer, Ebû 'Ubeyde'ye mektup yazıp **Antakya**'ya iyi niyetli ve tedbirli Müslümanlardan bazı kimseleri yerleştirmesini; onları savaşa hazır halde bulundurmasını; aylıklarını (atiyye) kısmamasını emretti. Muaviye vali olunca da aynı emirleri ona da yazdı. Daha sonra Osman da Muaviye'ye mektup yazıp orada devamlı asker bulundurmasını ve kendilerine ikta yoluyla topraklar vermesini emretti. Muaviye bu emirleri yerine getirdi.

İbn Sehm şunları söyledi: **el-Ürünt** (Âsî) nehri üzerindeki **Antakya** köprüsü üzerinde dururken, **Antakya** halkından yaşlı bir şeyhin: "Bu topraklar, Osman'ın Ebû 'Ubeyde ordusundakilere ikta olarak verdiği topraklardır; o bunları, Muaviye'nin **Şam** valiliği günlerinde vermişti" dediğini işittim. Ben o günlerde bir çocuktum.

397. Râvilerin dediklerine göre:

Muaviye b. Ebî Süfyan, 42 yılında, Farslardan, **Ba'labek, Hıms** ile **Kûfe** ve **Basra** halkından bazı zümreleri **Antakya**'ya nakletti. Bu nakledilenler arasında Abdullah b. Habîb b. en-Nu'man b. Müslim el-Antâkî'nin dedesi Müslim b. Abdillah da vardı. Müslim, bugün **Müslim kapısı** denilen **Antakya**'nın kapılarından biri önünde öldürüldü. Bu olay, Rumlar sahile asker çıkartıp **Antakya** üzerine yürüdükleri sırada, Müslim sur üzerinde bulunurken ona bir kâfirin taş atıp öldürmesi şeklinde vuku bulmuştu.

398. Aralarında fakîh İbn Bürd'ün de bulunduğu Antakyalı bazı şeyhler, bana şunları söyledi:

el-Velîd b. Abdilmelik, sahillerdeki **Sülûkiyye** topraklarını, **Antakya**'daki askerlere ikta olarak verdi; her cerîb topraktan bir dinar ve iki müdd buğday vergi almayı kararlaştırdı. Askerler, burayı imar ettiler. Bu durum böylece devam etti. el-Velid, **Sülûkiyye** kalesini yaptırdı.

399. Râvilerin dediklerine göre:

Bağras toprağı Mesleme b. Abdilmelik'in idi; o bu toprakları, hayır işlerine vakfetti. **Aynu's-Sellevr** ile gölü ve **İskenderun** da ona aitti. Sonradan bu yerler, ikta yoluyla, el-Mehdî'nin azadlısı Recâ'nın oldu. Sonra el-Mehdî'nin iki oğlu Mansur ve İbrahim ondan veraset yoluyla aldılar. Sonra da İbrahim b. Sa'îd el-Cevheri'ye intikal etti; sonra da Ahmed b. Ebî Duâd el-Iyâdî satın aldı. Sonunda bu toprakların mülkiyeti, Mü'minlerin Emiri el-Mütevekkilalallah'a *(Allah ona rahmet eylesin)* intikal etti.

400. İbn Bürd el-Antâkî ve başkaları yoluyla rivayet edilmiştir:

Mesleme b. Abdilmelik, Rebî'a kabilesinden bazı kimselere ikta yoluyla topraklar vermişti. Sonradan bu topraklara el konuldu ve daha sonra el-Memun'un eline geçti. Bu toprakların idaresini, **Antakya**'daki konağın sahibi hazinedar Salih yapıyordu.

401. Râvilerin dediklerine göre:

Ma'arratı Mısrıyn ile **Haleb** arasında Rum askerlerinin toplandığı haberi Ebû 'Ubeyde'ye ulaştı. Bunun üzerine onlarla karşılaştı ve bazı patrikleri öldürdü ve bu orduyu dağıttı; esirler ve ganimetler aldı. **Ma'arratu Mısrıyn**'ı **Haleb** andlaşmasına göre fethetti. Süvarileri **Bûkâ**'ya kadar ilerlediler. **el-Cûme, Sermîn, Mertehvan** ve **Tîzîn** köyleri fethedildi. Tabâyâ ve Fesîle manastırları sakinleriyle, onlara uğrayan Müslümanları misafir etmeleri şartıyla andlaştılar. **Hunâsıra** Hristiyanları, Ebû 'Ubeyde'ye geldiler; o da kendileriyle andlaştı. Ebû 'Ubeyde, **Kınnesrîn** ile **Antakya'nın** bütün topraklarını fethetti.

402. el-Abbas b. Hişam ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Hunâsıra, Hunâsır b. Amr b. el-Hâris el-Kelbî, sonra da el-Kinânî'ye nisbetle bu adı almıştır; o, buranın sahibiydi.

Butnânu Habîb ise, Habîb b. Mesleme el-Fihrîye nisbetle bu adı almıştır; Ebû 'Ubeyde veya Iyâd b. Ganm,

Haleb'den Habîb'i sevk etmiş; o da bir kale fethetti; bu kale ona nisbet edildi.

403. Râvilerin dediklerine göre:

Ebû 'Ubeyde, **Kûrus**'a gitmek üzere hareket etti; önünden Iyad'ı gönderdi. Buranın rahiplerinden birisi, onu karşıladı ve halkı adına andlaşma istedi. Iyâd, onu, **Cibrin** ile **Tell-'A'zâz** arasında bulunan Ebû 'Ubeyde'ye gönderdi; o da kendisiyle andlaştı. Ebû 'Ubeyde, daha sonra **Kûrus**'a geldi ve halkı ile sulh yaptı ve kendilerine, **Antakya** halkına verdiği hakların aynısını verdi. **Şarkînâ** adlı bir köy hakkında, rahibe bir mektup yazdı. Süvarilerini çeşitli yerlere gönderdi ve **Nikablus** hududuna kadarki bütün **Kûrus** topraklarına hakim oldu.

404. Râvilerin dediklerine göre:

Kûrus, Antakya'nın serhaddi durumundaydı; oraya her yıl, **Antakya** ordusundan gözcüler ve savaşçılar gelirdi. Sonradan, **Antakya**'nın mahallelerinden birisi buraya nakledildi; böylece gözcülerin gönderilmesi son buldu.

Denildiğine göre, Selman b. Rebî'a el-Bâhilî, Rasûlüllah'ın (s.a.s) ashabından Ebû Umâme es-Sudâ b. Aclân ile birlikte, Ebû 'Ubeyde'nin ordusunda bulunuyordu. O, **Kûrus**'da bir kaleye indi ve burası "Selman Kalesi"diye ona nisbet edildi. Selman daha sonra, **Irak**'da bulunan Sa'd b. Ebî Vakkas'a yardıma gönderilenlerle birlikte **Şam**'dan ayrıldı.

Bir başka rivayete göre, Selman b. Rebî'a, **Irak**'ın fethinden sonra, **İrminiyye**'ye gitmeden önce, bu kalede Rumlarla savaştı ve bundan dolayı bu kale, kendisine nisbet edildi; O, bu kaleye **Maraş** tarafından gelmişti.

Selman ile Ziyad, Mervan b. Muhammed'in hudutlara yerleştirdiği ıslavlardan idiler.

Ben (el-Belâzurî), kalenin kendisine nisbet edilen bu Selman'ın ıslavlardan bir kimse olduğunu söylendiğini işittim; Allah, daha iyi bilir.

405. Râvilerin dediklerine göre:

Ebû 'Ubeyde, **Halebu's-Sâcûr**'a geldi; Iyad'ı daha önce **Menbic**'e gönderdi;

daha sonra kendisi de ona iltihak etti. Iyad, buranın halkı ile, **Antakya** sulhu gibi bir andlaşma yaptı; Ebû 'Ubeyde, bu andlaşmayı yürürlüğe koydu. Ebû 'Ubeyde, Iyad b. Ğanm'ı **Dülûk** ve **Ra'bân**'a gönderdi; o da buranın halkıyla, **Menbic** sulhu gibi bir andlaşma yaptı; ayrıca onların Rumların durumunu takib etmelerini ve Müslümanlara bu konudaki haberleri yazmalarını da şart koştu.

Ebû 'Ubeyde, fethettiği her bölgeye bir vali tayin eder ve kendisine Müslüman bir cemaat da bırakırdı; korkulu yerlere de askerler yerleştirirdi.

406. Râvilerin dediklerine göre:

Ebû 'Ubeyde, daha sonra ilerledi ve **Arâcîn**'e indi; öncü kuvvetini **Bâlis**'e gönderdi. O, kumandanlığını Habîb b. Mesleme'nin yaptığı bir orduyu **Kâsırîn**'e gönderdi. **Bâlis** ile **Kâsırîn,** Rum eşrafından iki kardeşe aitti; ayrıca bu iki yere yakın köyler de onlara ikta olarak verilmiş ve bu ikisi arasında bulunan **Şam**'daki Rum şehirlerinin muhafızlığı da bu iki kardeşe havele edilmişti. Müslümanlar buraya indiklerinde, buraların halkıyla, cizye ödemek veya bölgeyi terk etmek şartıyla andlaştılar. Onların büyük ekseriyeti, Rum ülkesine, **el-Cezîre** ve **Menbic** köprüsüne gitti. O sıralarda bu köprü henüz yapılmamıştı; köprü, Osman b. Affan'ın (r.a.) halifeliğinde, yazın kullanılsın diye yapıldı. Bir rivayete göre, köprünün eski bir kalıntısı vardı.

407. Râvilerin dediklerine göre:

Ebû 'Ubeyde savaşçılardan bir cemaati **Bâlis**'e yerleştirdi ve **Şam**'da oturan Araplardan bir zümreyi de oraya iskan etti; onlar, Müslümanlar **Şam**'a geldikten sonra Müslüman olmuşlardı; ayrıca fütuhat için gönderilmeyen ve çöllerden gelmiş Kays kabilesinden bazı zümreleri de buraya yerleştirdi,

Ebû 'Ubeyde, **Kâsırîn**'e de bazı kimseleri yerleştirdi; ancak onlar veya onların soyundan gelenler, buradan ayrıldılar.

Ebû 'Ubeyde, **Fırat**'a ulaştı; sonra **Filistin**'e döndü.

Bâlis ile buraya bağlı yukarı, orta veya aşağı taraflarındaki köylerin hepsi, yalnızca yağmur suyu ile sulanan öşür topraklarıydı.

Mesleme b. Abdilmelik b. Mervan, Rumlara karşı savaşmak üzere **el-Cezîre** hudutlarından hareket ettiğinde, ordugâhını **Bâlis**'de kurdu. Bunun üzerine, **Bâlis**

ile buraya bağlı köyler, **Büveylis, Kâsuin, Âbidîn, Sıffîn** halkları ve sınırın yukarı kısmında yaşayanlar ona geldiler ve hepsi, topraklarını sulaması için **Fırat**'dan bir kanal açmasını ondan istediler; buna karşılık, kendisinin hakimiyet hakkı olarak almakta olduğu öşür dışında, elde edecekleri mahsulün üçtebirini de ona vereceklerini bildirdiler. Mesleme, bu teklifi kabul etti ve "Mesleme Nehri" diye bilinen kanalı açtırdı. Onlar da, kendisine verdikleri sözü yerine getirdiler. Mesleme, şehrin surlarını tamir ve tahkim ettirdi.

Bir başka rivayete göre, kanal açılması, önce Mesleme tarafından teklif edilmiş ve o, halkı bu işi yapmak üzere davet etmiştir.

Mesleme öldüğü zaman, **Bâlis** ile köyleri onun varislerine intikal etmiştir. Bu yerlerin onun soyundan gelenlerin elinde kalması, Mübarek Devletin (Abbasîler) kurulmasına kadar devam etti. Abdullah b. Ali, Emevîlerin mallarına el koyduğu zaman, bu yerleri de aldı.

Mü'minlerin Emiri Ebû'l-Abbas, bu toprakları Süleyman b. Ali b. Abdillah b. Abbas'a ikta olarak verdi. Daha sonra bu topraklar, oğlu Muhammed b. Süleyman'ın eline geçti. Muhammed'in kardeşi Cafer b. Süleyman, Mü'minlerin Emiri er-Reşîd *(Allah ona rahmet eylesin)* nezdinde, kardeşi aleyhinde çalışıyor; halifeye yazdığı mektuplarda, kardeşinin mal ve topraklarının değerlerinin kat kat yükseldiğini; elde ettiği gelirleri de kendisini halifeliğe hazırlamak ve bu iş için etrafında topladığı kimselere sarf ettiğini; bundan dolayı da onun mallarının, Mü'minlerin Emiri için helâl ve serbest olduğunu bildiriyordu.

er-Reşîd, onun bu mektuplarının muhafaza edilmesini emrediyordu. Muhammed b. Süleyman vefat edince, mektuplar ortaya çıkarıldı ve Cafer'in kendi aleyhine delil olarak kullanıldı. Muhammed'in anne ve baba bir Cafer'den başka bir erkek kardeşi yoktu. Cafer, bu durumu itiraf etti; böylece Muhammed'in malları, er-Reşîd'in oldu. er-Reşîd, **Bâlis** ve köylerini, el-Me'mun'a *(Allah ona rahmet eylesin)* ikta olarak verdi; ondan sonra da onun çocuklarına intikal etti.

408. Hişam b. Ammar → Yahya b. Hamza → Temim b. Atiyye ve Abdullah b. Kays el-Hemdânî yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab (r.a.), **el-Câbiye**'ye geldi ve savaşla fethedildiğinden dolayı toprakları Müslümanları arasında taksim etmek istedi. Muaz b. Cebel kendisine şunları söyledi:

"Allah'a yemin ederim ki, eğer sen bu toprakları taksim edersen, bizim beğen-

mediğimiz durum ortaya çıkar; çok şey, belirli kimselerin eline geçer, onlar öldükten sonra, bu mallar bir kişide kalır. Onlardan sonra başka bir zümre gelir ve bunlar İslamiyet'i iyi bir şekilde muhafaza ederler; fakat hiçbir mal bulamazlar. Bundan dolayı sen, öncekilerin de sonrakilerin de faydalanacağı bir şekilde karar ver."

Hz. Ömer, Muaz'ın sözüne göre hareket etti; toprakları taksim etmedi.

409. el-Hüseyin b. Ali b. el-Esved el-lclî → Yahya b. Âdem → el-Cezîreli şeyhler → Süleyman b. Atâ → Seleme el-Cüheni ve amcası yolula rivayet edilmiştir:

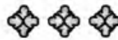
Busrâ'nın sahibi, yiyecek, zeytin yağı ve sirke ödemek şartıyla Müslümanlarla andlaştığını zikredip bu hususta bir vesika yazmasını Ömer'den istedi. Ebû 'Ubeyde, onun sözlerini yalanladı ve: "Biz onunla, Müslümanların kışlaklarında faydalanacakları bir şey üzerine andlaştık" dedi. Bunun üzerine Ömer, servetlerine göre cizye ve topraklarına da haraç vergisi koydu.

410. el-Hüseyin → Muhammed b. Abd el-Ahdeb → Abdullah b. Ömer → Nâfi' ve Ömer'in azadlısı Eşlem yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, cizye toplayanlara yazdığı mektupta, cizye vergisini, yalnızca yüzlerine ustura gelen (ergenlik çağına gelenler) kimselere koymalarını emretti. Ayrıca o, **Şam** ve **el-Cezîre**'de ellerinde altın para bulunan kimselerin dörder dinar cizye ile şahıs başına iki müdd buğday ile üç kıst zeytin yağı vermelerini; kendilerine gelen Müslümanları da üç gün misafir etmelerini istedi.

411. Ebû Hafs eş-Şâmı → Muhammed b. Râşid ve Mekhûl yoluyla rivayet edilmiştir:

Şam'daki öşür topraklarının hepsi, Müslümanlar buraya geldiğinde halkının buralardan ayrılıp gittikleri topraklardır. Bunlar, Müslümanlara ikta olarak verildi; onlar da bu toprakları işlediler. Bu topraklar ölü topraklar olduğu için, bunlar üzerinde kimsenin hakkı yoktur; çünkü Müslümanlar, bu topraklan valilerin izinleriyle işlediler.

KIBRIS İŞİ

412. el-Vâkıdî ve başkaları şunları söyledi:

Muaviye b. Ebî Süfyan, denizde ilk **Kıbrıs** savaşını yaptı. Bundan önce Müslümanlar, Rum Denizi'nde (Akdeniz) gemilere binmemişlerdi. Muaviye, deniz savaşı için Hz. Ömer'den izin istemiş; o da kendisine izin vermemişti.

Osman b. Affan halife olunca, Muaviye ona bir mektup yazıp **Kıbrıs** Savaşı için ondan izin istedi ve adanın yakınlığını ve işinin kolaylığını ona bildirdi. Bunun üzerine Osman, ona yazdığı mektupta: "Ömer *(Allah ona rahmet eylesin)*, deniz savaşı için izin istediğin zaman sana red cevabı verdiğine şâhid oldum" diyerek onun bu isteğini kabul etmedi.

27 yılı gelince Muaviye, deniz yoluyla **Kıbrıs**'a gitmenin kolay olduğunu Osman'a yazdı ve ondan tekrar izin istedi. Osman ona yazdığı mektupta: "Eğer gemiye karınla birlikte binersen git, izinlisin; yoksa gitme!" diye cevap verdi. Muaviye bu cevap üzerine, yanında pek çok gemi ile **Akkâ**'dan denize açıldı; karısı Karaza b. Abdiamr b. Nevfel b. Abdimenaf b. Kusayy kızı Fâhite'yi de yanına aldı. Aynı şekilde Ubâde b. es-Sâmit de karısı Milhân kızı Ümmü Haram el-Ensarî'yi yanına aldı. Bu hareket 28 yılı kış mevsimi sonunda idi. Bir başka rivayette 29 yılı da denilir.

Müslümanlar **Kıbrıs**'a varınca, sahiline çıktılar. Burası denizde bir ada olup denildiğine göre enine boyuna seksen fersahtır. Oranın valisi, Müslümanlara bir elçi gönderip halkının da muvafakatiyle sulh istedi. Muaviye, her yıl yedi bin ikiyüz dinar ödemek şartıyla onlarla andlaştı. Rumlar da, Kıbrıslılarla aynı miktar üzerine andlaşmışlardı. Böylece, onlar iki vergi veriyorlardı. Onlar, Rumlarla yaptıkları andlaşmanın şartlarını yerine getirmelerine Müslümanların mâni olmamalarını şart koştular. Müslümanlar da, başkalarıyla savaştıklarında onların kendileriyle savaşmamalarını; ayrıca Rum düşmanlarına karşı hareket eden Müslümanlara izin vermelerini şart koştular. Bu andlaşmadan sonra, Müslümanlar denizde dolaştıklarında, onlar Müslümanlara tecavüz etmiyorlar; **Kıbrıs** halkı onlara yardım etmedikleri gibi aleyhlerine de başkalarına yardım etmiyorlardı.

Ancak 32 yılında Kıbrıslılar, Rumların kendilerine verdikleri gemilerle, denizdeki Müslüman savaşçılara karşı onlara yardım ettiler. Bunun üzerine Muaviye,

33 yılında, beş yüz gemi ile onlara karşı savaştı ve **Kıbrıs**'ı savaşla fethetti. Pek çok kimse öldürdü; esir aldı; sonunda onlarla yapılan eski andlaşmayı uyguladı. Ayrıca o, **Kıbrıs**'a, hepsi Divan defterine kayıtlı askerlerden müteşekkil on iki bin kişi gönderdi. Onlar, adada camiler yaptılar. Muaviye, **Ba'lebek** halkından bir zümreyi **Kıbrıs**'a nakletti; onlar da orada bir şehir kurdular. Onlar, Muaviye ölünceye kadar orada kaldılar ve atiyyelerini (maaş) de aldılar. Ondan sonra oğlu Yezîd ise, oraya gidenleri geri döndürdü ve şehrin yıkılmasını emretti.

Bazı râviler ise, Muaviye'nin ikinci **Kıbrıs** seferinin 35 yılında olduğunu iddia ederler.

413. Muhammed b. Musaffa el-Hımsî ve el-Velîd yoluyla rivayet edilmiştir:

Bize ulaşan haberlere göre, Yezîd b. Muaviye'ye **Kıbrıs**'taki askerleri geri çekmesi için külliyetli miktarda pek çok mal rüşvet olarak verilmiştir. Askerler geri döndüklerinde, **Kıbrıs** halkı onların şehirlerini ve camilerini yıktılar.

414. Muhammed b. Sa'd → el-Vâkıdî → Abdusselam b. Musa ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Birinci **Kıbrıs** seferinde, Milhan kızı Ümmü Haram, kocası Ubâde b. es-Sâmit ile bu gazaya iştirak etti. Müslümanlar **Kıbrıs**'a vardıklarında Ümmü Haram gemiden çıktı; binmesi için kendisine bir binek hayvanı getirildi. Hayvan tökezledi ve Ümmü Harâm'ın ölümüne sebep oldu. Onun kabri **Kıbrıs**'tadır ve "Sâlih Kadın Türbesi" diye bilinir.

415. Râvilerin dediklerine göre:

Muaviye ile birlikte **Kıbrıs** seferine şu kimseler iştirak ettiler: Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd b. Küleyb el-Ensarî, Ebû'd-Derdâ, Ebû Zer el-Gıfârî, Ubâde b. es-Sâmit, Fedâle b. 'Ubeyd el-Ensarî, Umeyr b. Sa'd b. 'Ubeyd el-Ensarî, Vasile b. el-Eska' el-Kinânî, Abdullah b. Bişr el-Mâzinî, Hassan b. Sâbit'in kardeşinin oğlu Şeddâd b. Evs b. Sabit, el-Mikdad, Ka'bu'l-Habr b. Mâti' ve Cübeyr b. Nüfeyr el-Hadramî.

416. Hişam b. Ammar ed-Dımeşkı → el-Velîd b. Müslim ve Safvan b. Amr yoluyla rivayet edilmiştir:

Muaviye b. Ebî Süfyan, yanında karısı ile birlikte bizzat **Kıbrıs**'a savaşa gitti;

Allah orasını büyük bir fetihle açtı; Müslümanlara değerli ganimetler ihsan etti. Daha sonra Müslümanlar, Kıbrıslılarla savaşa devam ettiler; sonunda Muaviye, halifeliği zamanında, yıllık yedi bin dinar ödemeleri, Müslümanlara dostluk göstermeleri ve düşmanları olan Rumların durumunu Müslümanlara bildirmeleri şartıyla onlarla andlaştı. Andlaşma, bu şekilde veya buna benzer şekildedir.

417. Râvilerin dediklerine göre:

el-Velîd b. Yezîd b. Abdilmelik, **Kıbrıs** halkından bazı kimseleri, bu işten dolayı onları itham ettiği için, **Şam**'a sürdü. Halk, bu sürgünü iyi karşılamadı. Bunun üzerine Yezîd b. Abdilmelik, onları yurtlarına geri gönderdi.

Humeyd b. Ma'yûf el-Hemdânî, er-Reşîd'in halifeliği zamanında, yaptıkları bir olaydan dolayı Kıbrıslılarla savaştı; onlardan pek çok esir aldı. Daha sonra onlar, Müslümanlara karşı doğru hareket ettiklerinden er-Reşîd, esir alınan kimselerin geri gönderilmesini emretti; onlar da geri döndüler.

418. Muhammed b. Sa'd, el-Vâkıdî'ye istinaden şunları rivayet etmiştir:

Kıbrıs halkı, Abdülmelik b. Mervan halife oluncaya kadar, Muaviye ile yaptıkları andlaşmaya göre vergi ödediler. Abdülmelik, onlar aleyhine vergiyi bin dinar artırdı. Bu durum, Ömer b. Abdilaziz'in halifeliğine kadar devam etti. Ömer b. Abdilaziz, onlardan bu artan miktarı almadı. Hişam b. Abdilmelik halife olunca, bin dinarı ekledi. Bu durum Ebû Cafer el-Mansur'un halifeliğine kadar devam etti. el-Mansur: "Biz, onlara insaflı davranmaya en layık kimseleriz; onlara zulmederek mal sahibi olmadık" dedi ve onları, Muaviye'nin andlaşmasına döndürdü.

419. Bazı Şamlı ilim adamları ve Ebû 'Ubeyd el- Kasım b. Sellâm yoluyla rivayet edilmiştir:

Kıbrıslılar, Abdülmelik b. Salih b. Ali b. Abdillah b. Abbas'ın hudutlar valiliği zamanında, bir hadise çıkarttılar. Bunun üzerine Abdülmelik, onların andlaşmasını bozmak istedi; İslâm hukukçularının sayısı çoktu. Abdülmelik, bu hukukçulardan el-Leys b. Sa'd, Mâlik b. Enes, Süfyan b. Uyeyne, Musa b. A'yen, İsmail b. Ayyaş, Yahya b. Hamza, Ebû Ishak el-Fezârî ve Mahled b. el-Hüseyn'e mektup yazıp Kıbrıslıların durumu ile ilgili olarak ne düşündüklerini sordu. Onlar da kendisine cevap verdiler.

el-Leys b. Sa'd ona cevap verenlerdendi; o, görüşlerini şöyle yazdı:

"Biz, Kıbrıslıları İslam ehline hile yaptıkları; Allah'ın düşmanları Rumlara da dostluk gösterdikleri şeklinde itham etmekteyiz. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Eğer bir topluluğun andlaşmaya hiyanet etmesinden korkarsan, sen de onlara aynı şekilde davran"* (Enfal, 58). Halbuki Yüce Allah "Onlara, hıyanetleri belli oluncaya kadar aynı şekilde davranma!" buyurmadı. Bundan dolayı ben, onlara aynı şekilde davranmanı düşünüyorum; onlara bir yıl süre tanınsın; ne yapacaklarına karar versinler. Onlardan, Müslümanların memleketlerine iltihak etmek isteyenlerin, haraç (cizye) ödeyerek zimmî olmasını kabul edersin. Rumların ülkesine gitmek isteyen de bunu yapsın. Onlardan savaşmak üzere **Kıbrıs**'ta kalmak isteyenler ise, kendileriyle savaşılacak ve mücadele edilecek düşmandırlar. Bir yıl beklemek, onların delillerini iptal, sözlerinde durmadıklarını isbat edecektir.

Mâlik b. Enes de ona şu cevabı yazdı:

"Kıbrıslıların emanı, eskiden beri onların valilerinden yüz çevirmelerine sebep oluyordu. Çünkü onlar, mevcut şartlar altında bırakılmalarını, kendileri için bir zül ve küçüklük; Müslümanlar için de, kendi aleyhlerine, bir kuvvet olduğunu; Müslümanların onlardan aldıkları cizyeleriyle düşmanlarına karşı saldırmak için fırsat bulduklarını düşünüyorlardı. Valilerden hiçbir kimsenin onlarla yapılan andlaşmayı bozduğunu ve onları yurtlarından çıkardığını bilmiyorum. Benim düşünceme göre, onların aleyhine açık bir delil ortaya çıkıncaya kadar, andlaşmalannı bozmakta ve kendilerine düşmanlıkta acele etme. Çünkü Allah şöyle buyuruyor: "Onlarla yaptığınız andlaşmaya, sonuna kadar riayet ediniz"(Tevbe, 4). Eğer onlar, bundan sonra doğru hareket etmezler ve hıyanetlerini bırakmazlar, sen de onların hainliklerini sabit görürsen, onlara saldırırsın. Bu, mazur görülecek bir durumdur, inşallah sen muzaffer olacaksın; onlar da küçülüp alçalacaklardır."

Süfyan b. Uyeyne şunları yazdı:

"Biz, Peygamber'in (s.a.s) andlaşma yaptığı bir kavimle, andlaşmayı bozdukları takdirde yalnızca onlarla savaşmayı helâl kabul ettiğini biliyoruz; **Mekke** halkı, bu kaidenin istisnasını teşkil eder. Çünkü Hz. Peygamber, iyilik ve bağış olmak üzere onlarla savaşmamıştır. Halbuki onlar, kendi müttefiklerine, Rasûlüllah'ın (s.a.s) Huzâ'a kabilesinden olan müttefikleri aleyhine yardım etmek suretiyle andlaşmalarını bozmuşlardı. Yine Hz. Peygamber, Necranlılarla yaptığı andlaşmada, onların riba (faiz) yememelerini şart koşmuştu. Ömer *(Allah ona rahmet eylesin),*

riba yediklerinden dolayı, onların yurtlarından sürülmelerine karar verdi. Bütün Müslümanların birleştikleri, ahdini bozan kimsenin, artık zimmetinin (himaye hakkının) de olmayacağı hususudur."

Musa b. A'yen şunları yazdı:

"Bu gibi durumlar geçmişte de oluyordu; valiler, buna benzer hallerde beklemeyi uygun bulurlardı. Eskiden herhangi bir kimsenin, **Kıbrıs** halkı veya başkalarıyla yapılmış olan andlaşmaları bozduğunu ben görmedim. Böyle bir sonuç, belki de bu ülkelerdeki ekseriyet ve cemaatin, idarecilerine destek olmamalarından ileri gelmektedir. Bunun için ben, onlar içerisinde yanlış hareket eden kimse bulunsa da, kendilerine vefat gösterilmesi ve şartlarına riayet edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Müslümanlarla andlaşma yapmış; daha sonra da onların sırlarını müşriklere haber veren ve bunları onlara gösteren bir topluluk hakkında el-Evza'î'nin şunları söylediğini işittim: "Eğer onların zimmeti varsa, ahidlerini bozmuş ve zimmet hakkından çıkmış olurlar; vali, isterse onları öldürür, asar. Eğer bu şekilde hareket eden kimselerle sulh yapılmış ve fakat Müslümanların zimmetine girmemişlerse, vali onlara da aynı şekilde davranır. Allah, hainlerin tuzağını sevmez."

İsmail b. Ayyaş şunları yazdı:

"**Kıbrıs** halkı, zelîl ve mağluptur; çünkü Rumlar, erkeklerine ve kadınlarına hâkim oldular. Onları korumak ve himaye etmek bize düşen bir vazifedir. Habîb b. Mesleme, **Tiflis** halkıyla yaptığı andlaşmada şunları yazmıştı: Eğer sizi korumaktan Müslümanları alıkoyacak işler çıkar ve düşmanlarınız sizi yenerlerse, bu durumda Müslümanlara verdiğiniz sözleri yerine getirememenizden dolayı andlaşmanız bozulmuş olmaz. Ben, onların andlaşmalarına ve zimmetlerine bağlı olduklarını düşünüyorum. Çünkü el-Velîd b. Yezîd, onları **Şam**'a sürgün ettiğinde, Müslümanlar buna itiraz ettiler; islam hukukçuları da bunu büyük bir haksızlık saydılar. Nitekim Yezîd b. el-Velîd b. Abdilmelik halife olunca, onları **Kıbrıs**'a geri gönderdi. Müslümanlar, onun bu kararını güzel buldular ve onu âdil gördüler.

Yahya b. Hamza şunları yazdı:

"**Kıbrıs**'ın durumu **Arbessûs**'un durumu gibidir; burada güzel bir örnek, uyulacak bir yol vardır. Oranın durumu şöyledir: Umeyr b. Sa'd, Ömer b. el-Hattab'ın yanına geldi ve şunları söyledi: Bizimle Rumlar arasında, **Arbessûs** denilen bir şehir var. Buranın halkı, bizim gizli şeylerimizi düşmanlarımıza haber veriyorlar; düşmanlarımızın gizli şeylerini ise bize bildirmiyorlar. Bunun üzerine Ömer: "Onların yanına varınca, kendilerine bir koyun yerine iki koyun, bir inek yerine iki

ınek, her bir şeyin yerine iki şey vermeyi teklif et; eğer onlar bunu kabul ederlerse haklarını ver ve onları yerlerinden çıkart. Eğer senin bu teklifini kabul etmezlerse, kendilerine bir yıl süre tanı ve sonra şehri yık"dedi. Umeyr, bu teklifi yaptı; onlar reddettiler. Bunun üzerine onlara bir yıl süre tanıdı, sonra şehri yıktı. Onlarla, **Kıbrıs** halkının andlaşması gibi bir andlaşma yapılmıştı. Andlaşma şartlarına göre Kıbrıslıları yerlerinde bırakmak ve Müslümanların ihtiyacını karşılayan ödedikleri vergiden faydalanmak daha uygundur. Andlaşma yapılan bir zümrenin arkasından, Müslümanlar savaşmazlar; onlar üzerinde kendi hükümleri uygulanır; bundan dolayı da onlar zimmet ehlinden değildirler; fakat onlar fidye ehlidir; fidyelerini ödedikçe kendilerini korurlar; andlaşmaya uydukları ve razı oldukları sürece verilen söze riayet edilir; fidyelerini ödedikleri sürece af dilemeleri kabul edilir.

"Muaz b. Cebel'den şöyle rivayet olunmuş: O, Müslümanların düşmandan herhangi bir kimseyle, belli bir şey karşılığında andlaşma yapılmasını doğru bulmaz; ancak Müslümanlar, onlarla andlaşmaya mecbur olurlarsa bu caizdir. Kıbrıslıların andlaşması, Müslümanlar için faydalı olması umulur."

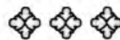
Ebû İshak el-Fezârî ve Mahled b. el-Hüseyn de şunları yazdılar:

"Biz, **Kıbrıs**'ın durumunun, **Arbessûs**'un durumuna benzemesi gibi bir şeyi düşünmüyoruz. **Arbessûs** hakkında Ömer b. el-Hattab, ellerindeki mallarının iki katını verip onların yurtlarından çıkmalarını veya andlaşmayı iptal ettikten sonra bir yıl beklemeyi onlara teklif etti. Onlar ilk teklifi reddettiler; bir yıl bekledikten sonra şehir yıkıldı.

el-Evzai'nin söylediğine göre, **Kıbrıs** fethedildikten sonra, Kıbrıslılar kendi hallerine terk edildiler ve onlarla on dört bin dinar ödemek üzere andlaşma yapıldı; bu miktarın yedi bini Müslümanların, diğer yedi bini Rumlarındı. Ayrıca onlara, Müslümanların durumunu Rumlardan saklamaları da şart koşulmuştu.

Vali ise, **Kıbrıs** halkı, bize karşı verdiği sözü hiçbir zaman tutmadı, diyor.

Bize göre, **Kıbrıs** halkı, kendileriyle andlaşma yapılmış kimselerdir; onlarla yapılan andlaşmada, biri lehlerine diğeri aleyhlerine iki hüküm yer almıştır. Bu andlaşmanın bozulması ancak, onların ihanet ve andlaşmayı ihlal ettiklerinin açıkça ortaya çıkmasıyla mümkün olur."

SÂMİRÎLERİN DURUMU

420. Hişam b. Ammar → el-Velîd b. Müslim ve Safvan b. Amr yoluyla rivayet edilmiştir:

Ebû 'Ubeyde b. el-Cerrah, **Ürdün** ve **Filistin**'deki Sâmirîlerle andlaştı; onlar Müslümanların ajanları ve rehberleri olacaklar, buna karşılık baş vergisi cizyeyi ödemeyecekler ve topraklarını da Ebû 'Ubeyde kendilerine geri verecekti. Yezîd b. Muaviye, onların topraklarına haraç koydu.

421. **Ürdün** *ve* **Filistin** *ordugâhlarının durumunu bilenlerden bazı kimselerin bana haber verdiklerine göre:*

Yezîd b. Muaviye, **Ürdün**'deki Sâmirîlerin topraklarına haraç vergisi, onlardan her kimseye de iki dinar cizye vergisi koydu. O aynı şekilde, **Filistin**'dekilerin topraklarına haraç, kişi başına da beş dinar cizye koydu.

Sâmirîler Yahudidir; onlar, iki sınıf olup biri Düstan, diğeri Küşân adını taşır.

422. Râvilerin dediklerine göre:

Mü'minlerin Emiri er-Reşîd'in *(Allah ona rahmet eylesin)* halifeliğinin ilk günlerinde, **Filistin**'de öldürücü veba salgını, hemen hemen bütün evlere sirayet etmişti. Pekçok kimse öldüğü için topraklar harap olmuş ve boş kalmıştı. Bunun üzerine halife (sultan), bu toprakları ekip biçecek insanları görevlendirdi; ekiciler ve çiftçiler orada toplandılar. Böylece bu topraklar, halifeliğin oldu. Burada Sâmirîler de bulunuyordu. 246 yılında, bu topraklardan **Nâblus** bölgesindeki **Beytü Mâmâ** köyünün Sâmirî halkı, beş dinar cizye ödemekten âciz olduklarından ve fakir düştüklerinden şikayet ettiler. Bunun üzerine el-Mütevekkilallallah, onların cizyelerini şahıs başı üçer dinara indirilmesini emretti.

423. Hişam b. Ammar → el-Velîd b. Müslim → Safvan b. Amr ve Sa'îd b. Abdilaziz yoluyla rivayet edilmiştir:

Rumlar, Müslümanlara ödeyecekleri mal karşılığında Muaviye ile andlaştılar; Muaviye onlardan bazı kimseleri rehin aldı ve onları, **Ba'labek**'e yerleştirdi. Sonradan Rumlar, andlaşmaya ihanet ettiler. Bunun. üzerine Muaviye ve Müslümanlar, onların rehinelerini öldürmeyi doğru bulmadılar; onları salıverdiler ve: "İhanete karşı vefa, ihanete karşı ihanetten daha hayırlıdır" dediler.

Râvi Hişam, bu söz, el-Evzâ'î ve diğer alimlerin görüşüdür, dedi.

CERACİME'NİN DURUMU

424. **Antakya** *halkı şeyhlerinin bana söylediklerine göre:*

Cerâcime halkı, **el-Lükâm** dağında, karaboya (ez-Zâc) madeni yanındaki, **Beyyâs** ile **Bûkâ** arasındaki şehirde yaşıyordu. Bu halka Cürcûme de denilir. Onların idaresi, Rumların **Şam** ve **Antakya**'yı istila ettikleri günlerde, **Antakya** patrik ve valisine verilmişti.

Ebû 'Ubeyde **Antakya**'ya gelip burasını fethettiği zaman, **Cerâcime** halkı şehirlerinden ayrılmadılar; ancak canlarından korktukları için Rumlara sığınmayı düşündüler. Müslümanlar, onların bu durumunu anlamadıkları gibi, onlar da durumlarını Müslümanlara duyuramadılar. Daha sonra **Antakya** halkı andlaşmayı bozdular ve ihanet ettiler. Ebû 'Ubeyde, onların üzerine ikinci defa orayı fetheden bir ordu gönderdi; fethettikten sonra da Habîb b. Mesleme el-Fihrî'yi oraya vali tayin etti. Habîb, **Curcûme** halkı üzerine yürüdü; fakat, onlar; Habîb ile savaşmadılar; ondan eman ve sulh istediler. Habîb ile yaptıkları andlaşmaya göre onlar, Müslümanların yardımcıları, **el-Lükâm** dağında gözcüleri ve cephanecileri olacaklar; ayrıca kendilerinden cizye alınmayacak; Müslümanlarla birlikte savaştıklarında, onlar, düşmanlarından öldürdükleri kimselerin üzerlerindeki eşyalarını (seleb) alacaklardır. Onların şehirlerindeki tüccarlar, ücretle çalışanlar ile Nabatlılar ve başkalarından onlara tâbi olanlar ve köylerde oturanlar da bu andlaşmaya dahil oldular. Bundan dolayı, **Cerâcime**'den olmayan ve onların arkasından gelen bu kimselere Revâdif (arkadan gelenler) denildi.

Bir başka rivayete göre, **Cerâcime** halkı onları Müslümanların ordugâhına getirdiklerinden dolayı, revâdif adını almışlardır.

Cerâcime halkı, valilere bazen doğru davranıyorlar, bazen da Rumlarla mektuplaşmak ve onlara yardım etmek suretiyle yanlış hareket ediyorlardı.

İbnu'z-Zübeyr'in hilafet iddiasında bulunduğu, Mervan b. el-Hakem'in öldüğü, ondan sonra kendisine halifeliği vasiyet ettiği Abdulmelik'in bu makama geçeceği ve el-Mus'ab b. ez-Zübeyr ile savaşmak için **Irak**'a gitmek istediği sıralarda, Rum süvarileri **el-Lükâm** dağına çıktılar; başlarında kumandanlarından biri vardı. Süvariler daha sonra **Lübnan**'a gittiler. **Cerâcime**'den, Nabatlılardan ve Müslümanların kaçak kölelerinden pek çok kimse oraya sığınmışlardı. Abdulme-

lik zor durumda bulunduğundan dolayı onlarla, her cuma günü bin dinar ödemek üzere, andlaşma yapmaya mecbur oldu. O, Rum isyancılarıyla, kendisiyle savaşmaktan onları alıkoymak ve **Şam**'a yürüyüp oraya hâkim olmalarından korktuğu için belli bir miktarda mal ödemek şartıyla andlaşma yaptı. Bu andlaşmasıyla o Iraklılarla savaştığı sırada belirli miktarda Rumlara mal ödemek ve onlardan bazı kimseleri rehin alıp **Ba'labek**'e koyan Muaviye'nin siyasetini takib etti. Ayrıca Abdulmelik şehirden çıktığında, Amr b. Sa'îd b. el-Âsî'nin halife olmak üzere harekete geçmesi ve **Dımeşk** şehrinin kapılarını kapatması da, onun Rumlarla böyle bir andlaşma yapmasını gerektiriyordu. Bu sırada tarih, 70 yılıydı.

Daha sonra Abdulmelik, Sühaym b. el-Muhâcir'i Rum komutanına gönderdi: Sühaym hile yaptı ve hüviyetini saklayarak onun yanına girdi; Rum komutanına yardım edeceğini belirtti ve Abdulmelik'i kötülemek, ona sövmek ve onun durumunu zayıf göstermek suretiyle Rumlara yaklaştı. Böylece onun emniyetini kazandı ve onu aldattı.

Bundan sonra Sühaym, Rum komutanına saldırmak üzere daha önce hazırladığı ve bildiği bir yere yerleştirdiği Abdulmelik'in azadlıları ve askerlerinden meydana gelen ordu ile onun üzerine saldırdı; onu ve yanındaki Rumları öldürdü: kendisinden eman isteyenleri de çağırdı. Bunun üzerine **Cerâcime** halkı, **Hıms** ve **Dımeşk**'in köylerine dağıldı; onların büyük çoğunluğu, **el-Lükâm** dağındaki şehirlerine; Nabatlılar köylerine, köleler de efendilerine geri döndüler.

Meymun el-Cürcümânî, Rum bir köle idi ve Muaviye b. Ebî Süfyan'ın kız kardeşi Ümmü'l-Hakem'in kabilesine aitti; bu kabile mensupları Sakîfli idiler. Bu kölenin **Cerâcime**'ye nisbet edilmesi, onlarla beraber olduğu ve **Lübnan** dağına gittiğinden dolayıdır. Abdulmelik, bu kölenin güçlü ve yiğit bir kimse olduğunu işitince, sahiplerinden onu azat etmelerini istedi; onlar da bunu kabul ettiler. Bunun üzerine Abdulmelik, onu bir kısım askerin başına geçirip **Antakya**'ya gönderdi. O, **Antakya** halkından bin kişilik kuvvetin başında **et-Tuvâne**'de, Mesleme b. Abdilmelik'le birlikte savaştı. Büyük yararlıklar gösterdikten ve şiddetli savaştan sonra şehîd oldu. Onun şehîd olması, Abdulmelik'i üzdü; intikamını almak için, Rumların üzerine büyük bir ordu gönderdi.

425. Râvilerin dediklerine göre:

89 yılında **Cerâcime** halkı şehirlerinde toplandılar ve **İskenderun** ile **Rû-**

sis'den gelen Rumlar da onlann yanına geldiler. Bunun üzerine el-Velîd b. Abdilmelik, onların üzerine Mesleme b. Abdilmelik'i gönderdi. Mesleme, onların üzerine askerlerinden bir kısmı ile yürüdü ve şu şartlarla orayı fethetti:

Onlar, **Şam**'da istedikleri yere inecekler; askerlerinden her birine sekiz dinar, ailelerine ise iki müdd buğday, iki kıst zeytin yağı yiyecek verilecek; onların çocuklarından ve kadınlarından hiçbir kimse, Hristiyanlığı terk etmeye ve Müslümanların elbisesini giymeye zorlanmayacak; kendilerinden, çocuklarından ve kadınlarından cizye alınmayacak; Müslümanlarla birlikte savaşmaları ve ikili mücadele sonucu öldürecekleri kimselerin üzerindeki mallarını (seleb) ganimet olarak almaları; tüccarlarından ve zenginlerinin mallarından, Müslümanların mallarından alınanların alınması kararlaştırıldı.

Mesleme, şehirlerini yıktı; onları dağdan indirdi ve kendilerini **el-Huvvar** dağına, **Sinhu'l-Lûlûn** ve **Amk-Tîzîn**'e yerleştirdi. Bir kısmı **Hıms**'a gitti. el-Cûrcûme patriği, yanında bazı kimselerle **Antakya**'ya gitti; sonra da Rum ülkesine kaçtı.

Bazı valiler, **Antakya**'daki **Cerâcime**'den cizye almak istemişlerdi; onlar bu durumu, halife el-Vâsıkbillah'a *(Allah ona rahmet eylesin)* şikayet ettiler. Halife cizyenin onlardan alınmamasını emretti.

426. Sözüne güvendiğim kâtiplerden bazısı bana şunları söyledi:

el-Mütevekkilalallah *(Allah ona rahmet eylesin)*, bu **Cerâcime**'den cizye alınmasını ve silah deposu ile buna benzer şeyler için istifade edilenlerine de yiyecek verilmesini emretti.

Ebû'l-Hattab el-Ezdî'nin iddia etiğine göre, el-Cûrcûme halkı, Abdulmelik'in halifeliği zamanında **Antakya**'nın köyleri ile **Amk**'a baskınlarda bulunuyorlardı. Rumlara karşı yazları savaşan ordu hareket edince onlar, geride kalanlar ile takviye kuvvetlerine veya ordunun gerisinde yenebilecekleri askerlerin yollarını kesiyorlar; Müslümanları yağmalıyorlardı. Bunun üzerine Abdulmelik, **Antakya** halkından ve oradaki Nabatlılardan bir kısmını bunlara karşı görevlendirdi; onları silahlandırdı ve yaz ordusunun arkasından gönderdi; böylece onlar, orduya arkadan saldıran Cerâcîme'yi yola getireceklerdi. Onun için onlara, arkadan gelenler anlamında "revâdif" denildi. Abdulmelik'in vazifelendirdiği bu askerlerin her birine sekiz dinar veriliyordu.

Ancak ilk haber, daha doğrudur.

427. Ebû Hafs eş-Şâmî → Muhammed b. Râşid ve Mekhûl yoluyla rivayet edilmiştir:

Muaviye, 49 veya 50 yılında, **Basra** Zuttları ile **Seyâbice**'den bazı toplulukları sahillere nakletti; onlardan bir kısmını da **Antakya**'ya indirdi. Ebû Hafs, sözlerine şunları ekledi: **Antakya**'da, **Zutt** adında bir mahalle vardı; ayrıca **Antakya**'ya bağlı **Bûkâ**'da, onların çocuklarından kendilerine Zutt denilen bir topluluk yaşıyordu. el-Velîd b. Abdilmelik, Muhammed b. el-Kâsım'ın **Sind**'den el-Haccâc'a gönderdiği Zuttlardan bir topluluğu **Antakya**'ya nakletti; el-Haccâc onları daha önce **Şam**'a göndermişti.

428. Muhammed b. Sa'd ve el-Vâkıdî yoluyla rivayet edilmiştir:

Bazı kimseler, **Ba'labek**'deki haraç memurundan şikayet edip **Lübnan** dağına çıktılar. Bunun üzerine Salih b. Ali b. Abdillah b. Abbas, onlardan savaşanlarını öldürmek üzere asker gönderdi; dinlerinde kalanlarını da köylerine gönderdi. **Lübnan** halkından bir kısmını da sürdü.

429. el-Kâsım b. Sellam ve Muhammed b. Kesir yoluyla rivayet edilmiştir:

el-Evzâ'î, Salih'e uzun bir mektup yazdı; bu mektuptan onun sakladığı kısım şudur:

Bildiğime göre, **Lübnan** dağından sürülen zimmet ehli arasında, isyan edenlere karışmayan kimseler de vardı; sen onların bir kısmını öldürdün; geri kalanlarını da köylerine gönderdin. Nasıl oluyor da azınlığın günahlarından çoğunluk sorumlu tutuluyor? O şekildeki bu suçsuz kimseler, yurtlarından ve mallarından uzaklaştırıldılar. Yüce Allah'ın hükmü ise, "***kimse başkasının yükünü taşımaz***"(En'am, 164) şeklindedir. Bu hüküm, üzerinde durulmaya ve ona uyulmaya en layık olandır. Vasiyetler arasında korunmaya ve uyulmaya en layık olanı, Rasûlüllah'ın (s.a.s) vasiyetidir; O: "Kim, kendisiyle andlaşma yapılan bir kimseye zulmeder ve ona gücü üzerinde yük yüklerse, ben o kimsenin hasmıyım"buyurmuştur." Mektupta başka şeyler de zikretti.

430. Muhammed b. Sehm el-Antâkî → Muaviye b. Amr ve Ebû İshak el-Fezârî yoluyla rivayet edilmiştir:

Emevîler, **Şam** ve **el-Cezîre** halkı askerleriyle, Rumlarla yazın ve kışın, **Şam** ve **el-Cezîre** hudutlarına yakın yerlerde savaşırlardı. Onlar, savaş için gemiler

bulundurur, sahillerde muhafızlar yerleştirirlerdi. Bununla birlikte teyakkuz ve bekleme zamanlarında, bazen da gaflet ve ihmalleri olurdu.

Ebû Cafer el-Mansur halife olunca, sahillerdeki kaleleri ve şehirleri gözden geçirdi; bunları tamir ettirdi ve sağlamlaştırdı; yeniden yapılmaya ihtiyaç duyulanları yaptırdı; sınırlardaki şehirlerde de aynı şeyi yaptı. Daha sonra el-Mehdî halife olunca, şehir ve kalelerden geri kalanları tamamladı; buralardaki muhafızları artırdı.

Muaviye b. Amr şunları söyledi: Biz, savaş ve cihad hususundaki basiretli görüşleri dolayısıyla Mü'minlerin Emiri Harun'un çok büyük işler başardığını gördük. O, kendisinden önce yapılmayan işleri gerçekleştirdi; hudutlar ve sahillerde pek çok mal dağıttı; o, Rumları kahır ve perişan etti. el-Mütevekkilalallah ise, bütün sahillere gemiler yerleştirilmesini ve askerle doldurulmasını emretti. O bu emri, 247 yılında verdi.

ŞAM HUDUTLARI

431. **Antakya***lı şeyhlerle başkalarının bana bildirdiklerine göre:*

Ömer ile Osman (r.a.) ve onlardan sonraki devirlerde Müslümanların **Şam** hudutları, **Antakya** ile er-Reşîd'in **Avâsım** diye adlandırdığı diğer şehirlerdi; Müslümanlar bu şehirlerin arka taraflarında savaşırlardı; günümüzde **Tarsus**'un ötesinde savaştıkları gibi. **İskenderun** ile **Tarsus** arasında, Rumların kaleleri ve silahları vardı; tıpkı günümüzde Müslümanların uğradıkları kaleler ve silahlıklar gibi. Bu şehirlerin halkları, bazen buraları boşaltıyorlar ve korkudan Rum ülkesine kaçıyorlardı; bazen de bu şehirlere ve kalelere, getirilen Rum askerleri yerleştiriliyordu. Rivayet edildiğine göre, Herakl **Antakya**'dan ayrılırken, bu şehirlerin halkını da yanında götürdü; onun maksadı, Müslümanların **Antakya** ile **Rum ülkesi** arasında meskûn yerlerden geçmemelerini sağlamaktı. Allah, en iyi bilendir.

432. İbn Tosun el-Bağrâsî'nin şeyhlerinden naklen bana söylediğine göre:

Bizce bilinen husus Herakl'in bu kalelerin halklarını yanında götürdüğü, buraları dağıttığıdır. Müslümanlar savaşa gittiklerinde, buralarda kimseyi bulamıyorlardı. Ancak Rumlardan bazı kimseler, buralarda pusu kurarlar ve ordunun arkasında kalanlarla ondan ayrılanlara ansızın saldırırlardı. Bundan dolayı, yaz ve kış orduları komutanları, Rum ülkesine girdiklerinde, dönünceye kadar buralara çok sayıda asker bırakıyorlardı.

Bağrâs geçidini ilk önce kimin geçmiş olduğu hakkında ihtilaf ettiler; bazıları şunları söylediler: Bu geçidi, ilk önce Meysere b. Mesrûk el-Absî geçti; onu Ebû 'Ubeyde b. el-Cerrah göndermişti. Meysere, yanlarında Ğassan, Tenûh ve Iyâd kabilelerinden bazı kimseler bulunan Rumlara rastladı. Onlar Herakl'ın yanına gidiyorlardı. O, kendilerine saldırdı ve pek çok kimseyi öldürdü. Sonradan **Antakya**'da bulunan Ebû 'Ubeyde'nin yardımına gönderdiği Mâlik el-Eşter en-Naha'î de onun yanına geldi.

Diğer bazı kimseler ise, bu geçidi ilk önce geçen kimsenin Umeyr b. Sa'd el-Ensarî olduğunu ve kendisinin, Cebele b. el-Eyhem'in durumuyla ilgilenmek için görevlendirdiğini söylediler.

Ebû'l-Hattab el-Ezdî şunları söyledi: Bana ulaşan haberlere göre, bizzat Ebû 'Ubeyde, yazın savaşa çıktı; **el-Massîsa** ve **Tarsus**'a uğradı; buraların ve çevrelerindeki kalelerin halkları yerlerinden göç ettiler. Ebû 'Ubeyde geçidi geçti ve bu savaşında **Zende**'ye kadar ilerledi.

Ebû'l-Hattab'dan başkaları ise, Ebû 'Ubeyde'nin Meysere b. Mesrûk'u gönderdiğini ve **Zende**'ye kadar ilerleyenin de o olduğunu söylediler.

433. Ebû Salih el-Ferrâ → Abdullah b. el-Velîd adlı **Dımeşk** *halkından birisi → Hişam b. İlgaz ve Ebû Salih'in sandığına göre Ubâde b. Nüseyy yoluyla rivayet edilmiştir:*

Muâviye, 25 yılında **Amûriyye** Savaşı'na gittiğinde, **Antakya** ile **Tarsus** arasındaki kaleleri boşaltılmış buldu; bunun üzerine bu kalelere, savaşlarından dönünceye kadar, **Şam, el-Cezîre** ve **Kınnesrîn** halklarından bir topluluğu bıraktı. Bundan bir veya iki sene sonra Muâviye, yaz savaşı için Yezîd b. el-Hurr el-Absî'yi savaşa gönderdi ve ona da aynı şeyi yapmasını emretti. Valiler de aynı şeyi yapıyordu.

Bu haberi rivayet eden adam şunları söyledi: Ben, Muâviye'nin savaşları adlı kitapta, onun 31 yılında **el-Massîsa** tarafına savaşa gitiğini; **Derevliyye**'ye kadar ulaştığını ve dönerken **Antakya** ile kendisi arasında rastladığı bütün kaleleri yıktırdığını okudum.

434. Muhammed b. Sa'd → el-Vâkıdî ve başkaları yoluyla rivayet edilmiştir:

84 yılına gelince, Abdullah b. Abdilmelik b. Mervan, yaz ordusunun başında savaşa çıktı; **Antakya** geçidini geçti ve **el-Massîsa**'ya vardı. Oranın kalesini eski temeli üzerine bina etti; oraya askerler yerleştirdi; onlardan üçyüz tanesini kuvvet ve kahramanlıklarıyla tanınanlarından seçti. Bundan önce Müslümanlar, burada oturmamışlardı. Kalenin tepesine bir cami yaptırdı. Bundan sonra Abdullah, **Sinan** kalesinin üzerine yürüdü ve orayı fethetti. Abdullah, çevreye Yezîd b. Huneyn et-Tâî el-Antâkî'yi gönderdi; o baskınlar yaptıktan sonra Abdullah'ın yanına döndü.

Ebû'l-Hattab el-Ezdî şunları söyledi: İslâmiyet çağında **el-Massîsa** kalesini eski temelleri üzerine ilk defa yapan kimse, 84 yılında oğlu Abdullah b. Abdilmelik eliyle Abdulmelik b. Mervan olmuştur; kalenin inşaatı ve oraya asker yerleştirilme-

si 85 yılında tamamlandı. Kaledeki kilise, ambar yapıldı. Her yıl **Antalya**'dan kale muhafızları buraya gelirler; kışı geçirdikten sonra geri dönerlerdi; bunların sayısı, bin beş yüz ile iki bin arasındaydı.

el-Belâzurî şunları söyledi: Ömer b. Abdilaziz **el-Massîsa** ambarına kadar geldi; "Rumların buranın halkını muhasara etmesinden nefret ediyorum" diyerek bu kale ve **Antakya** ile **el-Massîsa** arasındaki diğer kaleleri yıkmak istedi. Bunun üzerine halk, bu kalenin, şehirde olanlarla **Antakya**'nın Rumlara karşı korunması için tamir edildiğini; eğer bu kaleyi yıkarsa, **Antakya** dışında düşmana karşı başka bir engelin kalmayacağını ona bildirdi. Bu cevap üzerine Ömer kaleyi bıraktı; oranın halkı için **Keferbeyya** tarafında büyük bir cami yaptırdı ve bir sarnıç açtırdı. Ömer'in adı, caminin üzerine yazılı idi; bu cami el-Mu'tasımbillah'ın halifeliği zamanında yıkıldı; bunun adı, Kale Camii idi.

el-Belâzurî şunları söyledi: Hişam b. Abdilmelik, orada mandıra yaptırdı. Mervan b. Muhammed ise, **Ceyhan**'ın doğu tarafında çardaklar ve etrafına da duvar yaptırdı ve ağaçtan bir kapı koydurdu ve etrafına da hendek açtırdı. Ebû'l-Abbas halife olunca, eski muhafızlara ilave olarak, **el-Massîsa**'ya dört yüz kişi daha gönderdi ve onlara ikta olarak toprak verdi. el-Mansur halife olunca, **el-Massîsa**'ya dört yüz kişi gönderdi. 139 yılı gelince o, **el-Massîsa** şehrinin tamir edilmesini emretti; çünkü duvarları zelzeleden yıkılmış; şehirde oturanların sayısı da azalmıştı. O, şehrin surlarını yaptırdı ve halkını 140 yılında oraya iskan etti; şehre de **el-Ma'mure** adını verdi. Daha önce orada bulunan heykelin yerine büyük bir cami yaptırdı; o bu camiyi, Ömer'inkinden birkaç misli büyüklükte inşa ettirdi. Daha sonra el-Me'mun, Abdullah b. Tâhir b. el-Hüseyn'in batı bölgesi valiliği zamanında, bu camiyi genişletti.

el-Mansur, buraya bin adam gönderdi; o, daha önce Mervan'ın buraya yerleştirdiği İranlı, Islav ve Hristiyan Nabatlılardan çardakta yaşayanları şehre nakletti; kendilerine, ekip biçtikleri bahçelerine karşılık olmak üzere şehirde arsalar verdi; onların eski evlerini yıktırdı; yenilerini yapmaları için onlara yardım etti. Yeni gönderdiği askerlere, topraklar ve evler verdi.

el-Mehdî halife olunca, **el-Massîsa**'ya iki bin asker gönderdi; ancak onlara toprak vermedi; çünkü daha önceki asker ve gönüllülere verildiğinden yeterince toprak kalmamıştı. Muhafız askerler, her yıl **Antakya**'dan buraya gelmeye, Sâlim el-Berellusî vali oluncaya kadar devam ettiler. O, bunların yerine, kendilerine onar

dinar tahsis etmek suretiyle beş yüz savaşçı gönderdi; böylece buradaki insanların sayısı arttı ve kuvvetlendiler. Bu sırada el-Mehdî halife idi.

435. Muhammed b. Sehm ve hudut şeyhleri yoluyla rivayet edilmiştir:

Mübarek devletin (Abbasîler) ilk günlerinde Rumlar **el-Massîsa** halkı üzerine ısrarla saldırdılar; sonunda halk buradan göç etti. Bunun üzerine Salih b. Ali, oraya Cibril b. Yahya el-Becelî'yi gönderdi; o burasını tamir ettirdi ve 140 yılında insanları oraya iskan etti. er-Reşîd, **Keferbeyya**'yı inşa ettirdi. Bir başka rivayette, buranın inşatına el-Mehdî'nin hilafeti zamanında başlanmıştı, er-Reşîd, buranın planını değiştirdi ve şehrin etrafını hendekle korudu. Daha sonra, buradaki evlerden alınan kira konusu el-Me'mun'a arzedildiğinde, o kira almayı kaldırdı; buranın evleri, hanlar gibiydi. el-Me'mun, şehrin etrafına sur çevrilmesini emretti; surların yapılması tamamlanmadan o vefat etti; el-Mu'tasımbillah, surun tamamlanmasını ve yükseltilmesini emretti.

436. Râvilerin dediklerine göre:

el-Musakkab kalesini, Hişam b. Abdilmelik'in emriyle Hassan b. Mahüveyh el-Antakî yaptırdı. O, bu kalenin hendeği kazılırken çok uzun bir bacak kemiği buldu ve bunu Hişam'a gönderdi.

Hişam, **Katarğas** kalesinin yapılmasını da Abdulaziz b. Hayyan el-Antakîye emretti. Yine o, **Mûre** kalesinin yapılmasını da **Antakya** halkından bir adama emretti. Bu kalenin oraya yapılmasının sebebi şudur: Rumlar, **el-Lükâm** Boğazı'nda **el-AKâbetü'l-Beyza**'nın (Beyaz Yokuş) yanında, Hişam'ın bir elçisine saldırdılar. Bunun üzerine o, buraya kırk asker ile **Cerâcime**'den bir topluluğu yerleştirdi; **Bağrâs**'a da elli kişilik bir muhafız kuvveti yerleştirdi; oraya bir kale yaptı.

Hişam, **Antakya**'ya bağlı olan **Bûkâ**'da da bir kale yaptırdı; daha sonra bu kale yenilendi ve son zamanlarda da tamir edildi.

Ebû Sa'îd künyesi ile bilinen Muhammed b. Yusuf el-Mervezî, el-Mu'tasımbillah'ın *(Allah ona rahmet eylesin)* halifeliği zamanında, **Antakya** sahiline, Rumların buraya hücumlarından sonra bir kale yaptırdı.

437. **er-Rakka** *kadısı Dâvud b. Abdilhamîd → babası ve dedesi yoluyla rivayet edilmiştir:*

Ömer b. Abdilaziz, **el-Massîsa**'yı yıkmak istedi ve halkını oradan nakletti;

çünkü buranın halkı, Rumların saldırılarına uğruyordu. Fakat o, burasını yıktırmadan önce vefat etti.

438. **Antakya** *ve* **Bağrâs** *halkından bazılarının bana söylediklerine göre:*

Mesleme b. Abdilmelik, **Ammûriye**'ye savaşa giderken karılarını yanında götürdü; orduda bulunan bazı kimseler de karılarını yanlarında götürdüler. Ümeyye kabilesi mensupları ailesini korumak gayretiyle insanın savaşta fazla iradeli olacağından, bu şekilde hareket ediyorlardı. Ordu **Bağras** yokuşuna ovaya inen dar bir yola gelince, içinde kadın bulunan bir hevdec uçuruma düştü. Bunun üzerine Mesleme, diğer kadınların yürüyerek oradan geçmelerini emretti; onlar da develerden inip yürüdüler. Bundan dolayı bu yokuşa, **Kadınlar Yokuşu** denildi.

el-Mu'tasımbillah *(Allah ona rahmet eylesin)*, bu yolun kenarını, taştan alçak bir duvarla çevirtti.

Ebû'n-Numan el-Antâkî şunları söyledi: **Antakya** ile **el-Massîsa** arasındaki bu yolda, insanlara saldıran arslanların bulunduğu yırtıcı hayvanlar yatağı vardı. Bu durum el-Velîd b. Abdilmelik'e şikayet edildi; bunun üzerine el-Velîd dört bin tane erkek ve dişi manda gönderdi; Allah bunları faydalı kıldı; el-Haccâc'ın **Sind** valisi Muhammed b. el-Kâsım es-Sakafî, oradan binlerce manda göndermişti; el-Haccâc bunlardan dörtbinini el-Velîd'e gönderdi; geri kalanlarını da **Kesker** ormanına salıverdi. Yezîd b. el-Mühelleb valilikten azledilip öldürülünce, Yezîd b. Abdilmelik Benî Mühelleb'in mallarına el koydu; **Dicle** ile **Kesker** arasındaki köylerde bulunan dört bin manda da bu mallar arasındaydı. Yezîd b. Abdilmelik, bunları da Zuttlarıyla (Hindli çobanlar) birlikte **el-Massîsa**'ya gönderdi. Böylece **el-Massîsa**'da sekiz bin manda toplanmış oldu. **Antakya** ve **Kınnesrîn** halkı, Mervan b. Muhammed b. Mervan'ın fitnesi sırasında, bu mandalardan çoğunu kendileri için seçip almışlardı. el-Mansur halife olunca, bunların **el-Massîsa**'ya iade edilmesini emretti. **Antakya**'daki mandaların aslı Zuttların getirdikleridir; **Bûkâ**'daki mandalar da aynı şekildedir.

Ebû'l-Hattab şunları söyledi: **el-Massîsa**'dan dokuz mil uzaklıkta **el-Massîsa** ile **Ezene** (Adana) arasındaki köprü, 125 yılında yapıldı. Bu köprüye, "el-Velîd Köprüsü" denilir; o, öldürülmüş olan el-Velîd b. Yezîd b. Abdilmelik'tir.

Ebû'n-Nu'man el-Antâkî ve başkaları şunları söyledi: **Ezene** (Adana), 141 veya 142 yılında kuruldu. **Horasan**'dan gelen askerler Mesleme b. Yahya el-Becelî, **Şam**'

dan gelenler ise Mâlik b. Edhem el-Bâhılî kumandanlığında bu şehrin etrafında ordugâh kurdular. Bu iki komutanı, Salih b. Ali göndermişti.

439. Râvilerin dediklerine göre:

165 yılında el-Mehdî oğlu Harun er-Reşîd'i savaşmak üzere Rum ülkesine gönderdi. O, halice indi. Sonra buradan ayrıldı; **el-Massîsa** ve camiini tamir ettirdi ve oradaki askerin sayısını artırdı; halkını kuvvetlendirdi. **Seyhan** üzerindeki **Ezene** köprüsü kenarında bir köşk yaptırdı. Daha önce el-Mansur, Salih b. Ali'yi Rum ülkesine savaşa göndermişti; o da Hilâl b. Dayğam'ı, **Dımeşk** ve **Ürdün** halkından ve başkalarından meydana gelen bir ordu ile göndermişti; Hilâl bu köşkü yaptırmıştı. Ancak bunun yapısı sağlam olmadığından, er-Reşîd bunu yıktırdı ve yeniden yaptırdı. Sonradan 194 yılında, Ebû Süleym Ferec el-Hâdim, **Ezene**'yi sağlam bir şekilde yaptı ve şehri kale içine aldı. Buraya, Muhammed b. er-Reşîd'in emriyle, **Horasan** halkı ve başkalarından insanları yerleştirdi ve kendilerinin maaşlarını artırdı. **Seyhan** köşkünü tamir ettirdi. er-Reşîd 193 yılında vefat ettiğinde, hudutlardaki vergi memuru Ebû Süleym idi. Muhammed, onu yerinde bıraktı. Bu Ebû Süleym, **Antakya**'daki konağın sahibidir.

440.Muhammed b. Sa'd ve el-Vâkıdî yoluyla rivayet edilmiştir:

Hasan b. Kahtebe et-Tâî, 162 yılında **Horasan; Musul, Şam** halkıyla **Yemen** yardımcı kuvvetleri ve **Irak** ve **Hicaz** gönüllülerinden meydana gelen ordunun başında, Rum ülkesine savaşa çıktı. O, **Tarsus**'a yakın bir yere indi ve el-Mehdî'ye **Tarsus**'un bina edilmesinin, sağlam bir kale haline getirilmesinin ve savaşçılarla doldurulmasının İslâm'ı kuvvetlendireceğini; buna karşılık düşmanın teşebbüs edeceği düzen ve oyunları bozup onları helak ve kahredeceğini bildirdi. Hasan, bu savaşlarda çeşitli güçlüklere katlanarak büyük kahramanlıklar gösterdi; Rum ülkesini altüst etti; bunun üzerine Rumlar ona, Şeyten (Şeytan) adını verdiler. Onun bu savaşları sırasında yanında, Kûfeli muhaddis Mendel el-Anezî ile Basralı Mu'temir b. Süleyman vardı.

441. Muhammed b. Sa'd ve Sa'd b. el-Hasan yoluyla rivayet edilmiştir:

Hasan, Rum ülkesinden çıkınca **Tarsus** Ovası'na indi; atına bindi ve yıkılmış olan şehre baktı; dört bir tarafını dolaştı; orada oturanların sayısının yüz bin olduğunu tahmin etti. el-Mehdî'nin yanına gelince ona şehrin durumunu, orada

bulunan binaları, oraya yerleştirilecek askerlerin düşmanı helak edeceğini buna karşılık İslâm'ı ve mensuplarım yücelteceğini anlattı. Ayrıca ona, **Hades**'le ilgili öyle şeyler anlattı ki kendisini şehrin bina edilmesine teşvik etti. Bunun üzerine el-Mehdî **Tarsus**'un yapılmasını ve bu işe **Hades** şehrinden başlanmasını emretti; Hades şehri yapıldı; el-Mehdî **Tarsus**'un yapılmasını da tavsiye etti.

171 yılında, Rumların aralarında toplanarak **Tarsus**'a çıkmak ve oraya kale yaptıktan sonra savaşçılar yerleştirmeyi kararlaştırdıklar haberi er-Reşîd'e ulaştı. Bunun üzerine o, 171 yılında, yaz ordusunu Herseme b. A'yen komutasında savaşa gönderdi. **Tarsus**'un tamir edilmesini, yapılmasını ve şehir haline getirilmesini Herseme' ye emretti; o da bunu yaptı. Herseme, er-Reşîd'in emriyle, **Tarsus**'un işlerini Ferec b. Süleym el-Hâdim'e yaptırttı; oranın binası için Ferec'i vekil tayin etti. Ebû Süleym Ferec, daha sonra **Medinetü's-Selam**'a (**Bağdad**) gitti. Horasanlılardan üçbin kişilik ilk zümreyi oraya gönderdi; onlar **Tarsus**'a vardılar. Sonra bini **el-Massîsa**, diğer bini de **Antakya** halkından ikinci iki bin kişilik zümreyi gönderdi; onların eski maaşlarının, adam başına on dinar artırılmasını da kararlaştırdı. Bu ikinci zümredeki askerler, ilk zümredekilerle birlikte, 172 yılının Muharrem ayı başında, **Medâin** şehrinin Cihad kapısında ordugâh kurdular. Onlar, **Tarsus**'un yapılması, kale ve camiinin tamamlanmasına kadar orada kaldılar. Ferec, iki nehir arasını ölçtürttü ve buranın dört bin parsel; her parselin de yirmi zira' kare olduğunu öğrendi. **Tarsus** halkına bu parsellerden ikta olarak verdi; 172 yılı Rebiulahir ayında, her iki zümre de şehre yerleşti.

442. Râvilerin dediklerine göre:

Abdulmelik b. Salih, **Tarsus**'a Yezîd b. Mahled el-Fezarî'yi tayin etti. Ancak oradaki Horasanlılar kendisini kovdular; çünkü onun Hübeyriyye'den olması dolayısıyla kendisinden hoşlanmamışlardı. Yezîd, yerine Ebû'l-Fevâris'i vekil bıraktı; Abdulmelik b. Salih de onu yerinde bıraktı; bu sırada 173 yılı idi.

443. Muhammed b. Sa'd ve el-Vâkıdî yoluyla rivayet edilmiştir:

Sîsiyye halkı, 194 veya 193 yılında, yerlerini bıraktılar ve Rum ülkesinin yukarısına gittiler. **Sîsiyye**, **Telli Ayni Zerbe** şehridir. Burası, el-Mütevekkil'in hilafeliği zamanında, Ali b. Yahya el-İrminî tarafından tamir edildi; sonradan Rumlar bu şehri yıktılar.

444. Râvilerin dediklerine göre:

Rum ülkesindeki **Antakya el-Muhterika**'yı (Yanmış Antakya), Abbas b. el-Velîd b. Abdilmelik yakmıştır.

445. Râvilerin dediklerine göre:

Tell Cübeyr şehri, **Antakya**'daki bir İranlıya nisbet edilmiştir; burada, onunla ilgili bir olay cereyan etmişti. Bu şehir, **Tarsus**'a en azından on mil uzaklıktadır.

446. Râvilerin dediklerine göre:

Zü'l-Kila' diye bilinen kale, **Zu'l-Kılâ'** kalesidir; bu kale, üç büyük kaleden meydana geliyordu; ismi değiştirilmiştir. Bu ismin Rumcadaki manası, yıldızlarla beraber olan kale demektir.

447. Râvilerin dediklerine göre:

Kenîsetü's-Sulh'a (Barış Kilisesi) bu adın verilmesinin sebebi, Rumlar, barış şartlarını er-Reşîd'e getirdiklerinde buraya indiklerinden dolayı idi.

Mercu Hüseyin (Hüseyin Ovası) ise, Hüseyin b. Müslim el-Antakî'ye nisbet edilmiştir; bunun sebebi ise, onun burada, düşmana karşı büyük kahramanlık gösterdiği bir olayda bulunmasındandır.

448. Râvilerin dediklerine göre:

el-Mehdî, oğlu Harun er-Reşîd'i, 163 yılında savaşa gönderdi. er-Reşîd, halkın Semûlu dediği Samâlu halkını muhasara etti. Onlar, aralarında el-Kumes'in de bulunduğu on aile için er-Reşîd'den eman istediler; o da bunu kabul etti. Onların şartları arasında, birbirlerinden ayrılmamaları da yer alıyordu. **Bağdad**'ta **eş-Şemmâsiyye** kapısına yerleştirildiler; onlar bu yerlerine **Semâlu** adını verdiler; burası bilinen bir yerdir.

Bir başka rivayete göre, onlar, el-Mehdî'nin vereceği karara göre **Bağdad**'a gönderildiler; el-Mehdî kendilerini bağışladı ve onları bu yerde topladı ve bu yere **Semâlu** denilmesini emretti. er-Reşîd, kalede kalanların celp edilmesini emretti; onlar da satıldılar. er-Reşîd ve Müslümanlara söven bir Habeşli yakalandı ve kalenin burçlarından birine asıldı.

449. Ahmed b. el-Hâris el-Vâsıtî → Muhammed b. Sa'd ve el-Vâkidî yoluyla rivayet edilmiştir:

180 yılında er-Reşîd, **Aynu Zerbe** şehrinin yapılmasını ve sağlam bir kale haline getirilmesini emretti. **Horasan** halkından ve başkalarından çeşitli zümreleri oraya gönderdi ve kendilerine ikta olarak evler verdi. Daha sonra 183 yılında, **Haruniyye** şehrinin yapılmasını emretti. Şehir yapıldı; aynı şekilde oraya da, yurtlarından kendi istekleriyle ayrılmak isteyen savaşçılar yerleştirildi. Şehir de Harun er-Reşîd'e nisbet edildi.

Bir başka rivayete göre er-Reşîd, el-Mehdî'nin hilafeti sırasında bu şehri yapmaya başlamış ve kendi halifeliğinde tamamlamıştır.

450. Râvilerin dediklerine göre:

el-Kenîsetü's-Sevdâ (Siyah Kilise) şehri, Rumlar tarafından, eski zamanlarda, siyah taştan yapılmıştı; oranın eski bir kalesi vardı; sonradan yıkıldı. er-Reşîd, **el-Kenîsetü's-Sevdâ** şehrinin yeniden yapılmasını ve sağlam bir kale haline getirilmesini emretti. Oraya savaşçılar yerleştirdi ve maaşlarını artırdı.

451.Hudut halkından bazıları ve Azzûn b. Sa'd'in bana haber verdiğine göre:

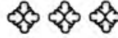
Rumlar, el-Kâsım b. er-Reşîd **Dâbık**'da bulunduğu sırada, **el-Kenisetü's-Sevdâ**'ya baskın düzenlediler; halkının hayvanlarını götürdüler; kendilerinden bazı kimseleri de esir aldılar. Bunun üzerine **el-Massîsa** halkı ve buradaki gönüllüler onların üzerine yürüdüler; onların ellerindekileri geri aldılar; bazılarını da öldürdüler. Geri kalan Rumlar, bozguna uğrayıp kaçtılar. el-Kâsım, şehri koruyanları oraya gönderdi; şehri tamir ettirdi ve oradaki muhafızların sayısını artırdı. el-Mu'tasımbillah, **Aynu Zerbe**'ye ve çevresine, Zuttlardan bazı kimseleri nakletti. Zuttlar, **Vâsıt** ile **Basra** arasındaki sazlıkları ele geçirmişlerdi; bu şehrin halkı da onlardan faydalandılar.

452. Ebû Salih el-Antakî'nin bana söylediğine göre:

Ebû İshak el-Fezârî, hudutlardaki toprakların satın alınmasını doğru bulmazdı; o bu hususta şunları söylerdi: Başlangıçta bir topluluk, bu topraklan ele geçirdi;

ancak onlar bu topraklardan çıkarılmışlardır; böylece onlar, toprakları taksim etmediler ve bu yerler başkalarının oldu. Bundan dolayı bu toprakları almakta, düşünen kimse için şüphe vardır ve ona yaraşan şey, bunu terketmesidir.

Hudutlardaki bazı topraklardan alınan bazı vergiler eksildi; o kadar ki bu bölgenin gelirleri azaldı. Bunun üzerine el-Mütevekkil, 243 yılında, bu topraklardan vergi alınmaması usûlünün kaldırılmasını emretti; bu durum iptal edildi.

EL-CEZÎRE'NİN FETHİ

453. **er-Rakka** *kadısı Dâvud b. Abdilhamid → babası → dedesi ve Meymun b. Mihrân yoluyla rivayet edilmiştir:*

el-Cezîre'nin tamamını Iyâd b. Ğanm, Ebû 'Ubeyde'nin vefatından sonra fethetmiştir. Ömer b. el-Hattab, onu buraya vali tayin etti. Ebû 'Ubeyde, onu **Şam**'a vekil bırakmıştı. Ömer b. el-Hattab ise, önce Yezîd b. Ebî Süfyan'ı, sonra da Muaviye'yi **Şam**'a vali tayin etti; Iyâd'ı ise **el-Cezîre** Savaşı'yla görevlendirdi.

454. el-Hüseyin b. el-Esved → Yahya b. Adem → Cezireli bir çok kimse ve Süleyman b. Ata el-Kureşî yoluyla rivayet edilmiştir:

Ebû 'Ubeyde, lyâd b. Ğanm'ı **el-Cezîre**'ye gönderdi. O buradayken, Ebû 'Ubeyde öldü. Ömer, sonradan onu buraya vali tayin etti.

455. Bekr b. el-Heysem → en-Nüfeyli → Abdullah b. Muhammed ve Süleyman b. Atâ yoluyla rivayet edilmiştir:

Ebû 'Ubeyde'nin göndermiş olduğu lyâd b. Ğanm **er-Ruhâ**'yı (Urfa) fethedince, yağız bir atın üzerinde şehrin kapısı önünde durdu. Urfalılar onunla mabedleri ve çevresindekiler kendilerinde kalmak, mevcut olanlardan başka kilise inşa etmemek ve Müslümanların, düşmanlarına karşı onlara yardım etmeleri şartıyla andlaştılar. Kendilerine şart koşulan şeylerden birini yerine getirmeyecek olurlarsa himaye edilmeyeceklerdir. **el-Cezîre** halkı **er-Ruhâ** halkının dahil olduğu şartlan kabul ettiler.

456. Muhammed b. Sa'd ve el-Vâkıdî yoluyla rivayet edilmiştir:

lyâd konusunda işittiklerimi şöylece tesbit ediyorum (el-Vâkıdî) Ebû 'Ubeyde, **Amevâs** vebasında 18 yılında öldü ve Iyad'ı yerine bıraktı. Bundan sonra Ömer'in onu **Hıms**, **Kınnesrîn** ve **el-Cezîre**'ye vali tayin ettiğini bildiren mektubu geldi. Bunun üzerine lyâd, 18 yılı Şaban ayının ortasında perşembe günü, beş bin kişiyle **el-Cezîre**'ye gitti. Öncü kuvvetlerine Meysere b. Mesrûk el-Absî, sağ kanadına Sa'îd b. Âmir b. Hızyem el-Cumahî, sol kanadına Safvan b. el-Mu'attal es-Sülemî kumanda ediyordu. Hâlid b. Velîd de sol kanadındaydı.

Bir başka rivayete göre, Hâlid, Ebû 'Ubeyde'den sonra, başka kimsenin bayrağı altında savaşmadı; 21 yılında vefat edinceye kadar **Hıms**'da kaldı; mallarını Ömer'e vasiyet etti. Bazıları da onun **Medine**'de öldüğünü iddia ederler. En doğrusu onun **Hıms**'da öldüğüdür.

457. Râvilerin dediklerine göre:

Iyâd'ın öncü kuvveti, **er-Rakka**'ya geldi; etrafta sakin olan Araplara ve çiftçilere baskın yaptılar ve pek çok ganimet elde ettiler; kurtulanlar ise kaçtılar ve **er-Rakka** şehrine sığındılar. Bundan sonra Iyâd ordusuyla birlikte ilerledi ve **er-Rakka**'nın kapılarından birisi olan **er-Ruhâ** kapısı önüne savaşmak üzere indi. Bir müddet Müslümanlara ok ve taş atıldı; bazıları yaralandı. Bunun üzerine Iyâd ok ve taşların yetişemeyeceği bir yere kadar çekildi. Sonra atına bindi; şehrin etrafını dolaştı ve kapıların önüne gözcüler koydu. Sonra ordugâhına döndü ve akıncılar gönderdi. Bu akıncılar, köylerden esirler ve bir çok yiyecek getirmeye başladılar; bu sırada tarlaların hasat zamanıydı. Beş veya altı gün bu şekilde geçtikten sonra, şehrin patriği, Iyâd'a eman isteğini bildiren bir elçi gönderdi. Iyâd onunla, bütün şehir halkının canları, çoluk çocukları, malları ve şehirleri üzerine eman vermek suretiyle andlaştı; Iyâd: "çiğnediğimiz ve elde ettiğimiz topraklar bize aittir" dedikten sonra haraç ödemeleri şartıyla toprağı onlara bıraktı; bu topraklardan zimmet ehlinin istemediklerini ise, öşür ödemeleri şartıyla Müslümanlara verdi. Yerli halka cizye vergisi koydu; her erkeğe yılda bir dinar kararlaştırıldı; kadınları ve çocukları bu vergiden muaf tuttu. Bir dinar yanında, birkaç kafîz buğday ile bir miktar zeytinyağı, sirke ve bal vermelerini de kararlaştırdı. Muaviye halife olunca, bu yiyecek maddelerini cizyeye (nakdî) tahvil etti.

Bu andlaşma üzerine **er-Rakka** halkı şehrin kapılarını açtılar ve Müslümanlar için **er-Ruhâ** kapısında bir pazar kurdular. Iyâd, onlar için şu andlaşmayı yazdı:

"Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

Bu, Iyâd b. Ğanm'ın **er-Rakka** halkına şehre girdiği gün verdiği mektuptur. O, üzerlerine konulan cizyeyi verdikleri, hıyanet etmedikleri, yeniden kilise ve manastır yapmadıkları, açıkça çan çalmadıkları, paskalya kutlamadıkları ve haç göstermedikleri sürece; canlarına ve mallarına dokunulmamak, kiliseleri yıkılmamak ve oturulmamak üzere kendilerine eman verdi. Allah şahid oldu; şahid olarak Allah yeter." Iyâd, bu mektubu kendi mührü ile mühürledi.

Bir başka rivayete göre lyâd, **er-Rakka** halkının ergenlik çağına gelen her erkekten dört dinar alınmasını kararlaştırdı. Doğrusu ise, Ömer'in sonradan valisi olan Umeyr b. Sa'd'a yazdığı mektupta, altın sahiplerinden alınmasını emrettiği gibi, her erkekten dört dinar alınmasını kararlaştırmış olmasıdır.

458. Râvilerin dediklerine göre:

lyâd daha sonra **Harran**'a yürüdü ve **Bâcüddâ**'ya indi; öncü kuvvetini gönderdi. **Harran** halkı, kendilerinden başkasına şehrin kapılarını kapattılar; lyâd da sonradan onların yanına geldi. O buraya inince, oranın halkından Harnânîler (Harranlılar) ona bir elçi gönderdiler ve kendisinin önce **er-Ruhâ**'ya gitmesini isteyen şehirde bir zümrenin bulunduğunu ve bu şehirle yapacağı andlaşmayı kendilerinin de kabul edeceklerini ve kendisiyle Hristiyanların arasını bulacaklarını bildirdiler. Bu durumu öğrenen Hristiyanlar da, Harnânîlerin tekliflerini kabul ettiklerini bildirdiler ve ona hediyeler verdiler. Bunun üzerine lyâd, **er-Ruhâ**'ya geldi; buranın halkı ona karşı toplandılar ve bir müddet Müslümanlara ok ve taş attılar; sonra savaşçıları ortaya çıktılar; Müslümanlar onları yendiler ve şehre sığınmaya mecbur ettiler. Sonunda andlaşma ve barış istemekte gecikmediler. lyâd, onların bu isteğini kabul etti ve kendilerine şu mektubu yazdı:

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Bu, Iyâd b. Ğanm'ın **er-Ruhâ** piskoposuna mektubudur. Eğer sizler, her erkek için bir dinar ile iki müdd buğdayı bana ödemeniz şartıyla şehrin kapısını açarsanız, sizlerin canları ve malları ile sizlere tâbi olanlar emniyette olursunuz. Yolunu şaşırana yol göstermek, köprüleri ve yolları tamir etmek ve Müslümanlara iyi niyet beslemek sizin vazifenizdir. Allah şâhid oldu; şâhid olarak Allah yeter."

459. Dâvud b. Abdilhamid → babası ve dedesi yoluyla rivayet edilmiştir:

Iyâd'ın **er-Ruhâ** halkına yazdığı mektup şöyledir:

"Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

Bu, Iyâd b. Ğanm'ın ve Müslümanlardan yanındakilerin **er-Ruhâ** halkına mektubudur:

"Ben, onların canları, malları, çocukları, kadınları, şehirleri ve değirmenleri için eman verdim; şu şartla ki onlar, üzerlerindeki hakkı ödesinler. Köprülerimizi

tamir etmeleri, yollarını şaşıranlarımıza yol göstermeleri de onlardan istediğimiz diğer şeylerdir. Allah, melekleri ve Müslümanlar şâhid oldu."

Râvi sözlerine şu şekilde devam etti: Iyâd bundan sonra **Harran**'a geldi ve Safvan b. el-Mu'attal ile Habib b. Mesleme el-Fihrî'yi **Sümeysât**'a (Samsat) gönderdi. Iyâd **Harran** halkı ile, **er-Ruhâ** andlaşmasına göre andlaştı; **Harran** halkı, şehir kapılarını ona açtılar; oraya bir adamı vali tayin etti; sonra **Sümeysât**'a gitti ve Safvan b. el-Mu'attal ile Habib b. Mesleme'yi orada buldu. Onlar, buranın birçok köy ve kalesini fethetmişlerdi. Iyâd, buranın halkı ile, **er-Ruhâ** andlaşmasına göre andlaştı. Iyâd, **er-Ruhâ**'dan savaşa gider sonra da oraya dönerdi.

460. Muhammed b. Sa'd → el-Vâkidî → Ma'mer ve ez-Zührî yoluyla rivayet edilmiştir:

el-Cezîre'de Ömer b. el-Hattab'ın (r.a.) halifeliği zamanında, Iyâd b. Ganm tarafından fethedilmeyen bir yer kalmadı. O, **Harran, er-Ruhâ, er-Rakka, Karkısiya, Nusaybin** ve **Sincar**'ı fethetti.

461. Muhammed → el-Vâkıdî → Abdurrahman b. Mesleme → Fıtrat b. Selman ve Sabit b. el-Haccâc yoluyla rivayet edilmiştir:

Iyâd, **er-Rakka, Harran, er-Ruhâ, Nusaybin, Meyyâfârıkîn, Karkısîya** ve **Fırat** köylerini fethetti; **el-Cezîre**'nin şehirleri sulh yoluyla, toprakları ise savaşla alınmıştır.

462. Muhammed → el-Vâkıdî → Sevr b. Yezîd ve Râşid b. Sa'd yoluyla rivayet edilmiştir:

Iyâd, **el-Cezîre** ve şehirlerini sulh, topraklarını ise savaşla fethetti.

Bir başka rivayete göre, Iyâd, **er-Rakka**'dan **Harran**'a gelince bu şehri boşalmış buldu; buranın halkı, **er-Ruhâ**'ya gitmişti. **er-Ruhâ** fethedilince, onlar da şehirleri için orada andlaştılar; andlaşmaları **er-Ruhâ** andlaşması gibiydi.

463. Ebû Eyyub er-Rakkî el-Müeddib → el-Haccâc b. Ebî Meni' er-Rusâfî → babası ve dedesi yoluyla rivayet edilmiştir:

Iyâd, önce **er-Rakka**'yı, sonra **Harran**'ı, bundan sonra **Sümeysat**'ı, aynı şartlarla fethetti. Daha sonra **Serûc, Re'skeyfâ** ve **Ardu'l-Beydâ**'ya geldi; topraklarını savaşla aldı, kaleleri halkıyla **er-Ruhâ** örneğine göre andlaştı. Sonradan **Sümeysat**

halkı, andlaşmayı bozdular; bunu haber alan Iyâd geri döndü ve fethedilinceye kadar burayı muhasara etti. O sırada **er-Ruhâ** halkının andlaşmayı bozdukları haberi kendisine ulaştı; onların üzerine yürüyünce halk ona şehrin kapılarını açtılar o şehre girdi ve oraya bir miktar kuvvetle bir vali bıraktı. Sonra **Fırat**'ın etrafındaki küçük köylere geldi; bu köyler, **Cisru Menbic** (**Menbic** Köprüsü) ve civarıdır buralarını da aynı şartlarla fethetti. Sonra **Aynul-Verde**'ye geldi; burası **Re'sü'l-Ayn**'dır. Buranın halkı ona mukavemet edince, Iyâd burayı fethetti. **Tell Mevzen**'e geldi ve **er-Ruhâ** andlaşmasına göre burayı 19 yılında fethetti. Iyâd, **Karkîsıyâ**'ya Habîb b. Mesleme el-Fihrî'yi gönderdi; o burayı **er-Rakka** örneğine göre fethetti. Iyâd, **er-Ruhâ** andlaşmasına göre savaşsız **Âmid'i** fethetti. **Meyyâfârikîn**'i de aynı şekilde fethetti. **Kefertusâ** kalesini fethetti; **er-Ruhâ** andlaşmasına göre savaştan sonra **Nusaybin**'i fethetti. Yine Iyâd, **Tur-Abdin**'i, **Mardin** kalesini ve **Dârâ**'yı aynı şartlarla fethetti. **Kardâve Bâzebdâ**'yı, **Nusaybin** andlaşmasına göre fethetti. **ez-Zevezân** patriği ona geldi ve vergi karşılığında toprağı için andlaştı.

Bütün bu fetihler, 19 yılı ve 20 yılı Muharrem ayının günlerinde gerçekleştirildi.

Iyâd, daha sonra **Erzen**'e gitti ve orasını da **Nusaybin** andlaşmasına göre fethetti. Sonra **Derb**'e girdi ve **Bitlis**'e (Bedlîs) ulaştı; burayı geçip **Hılât**'a (Ahlat) gitti; oranın patriğiyle andlaştı. Nihayet **İrminiyye**'deki **el-Aynu'l-Hâmıda**'ya ulaştı; daha ileriye gitmedi. Sonra geri döndü. **Bitlis** sahibini, **Hılât** ve çevresinin haracı ile patriğinin vergisinden mesul tuttu. Sonra **er-Rakka**'ya döndü; oradan da, Ömer'in kendisini vali tayin etmiş olduğu **Hıms**'a döndü. Iyâd 20 yılında öldü.

Ömer, Sa'îd b. Âmir b. Hızyem'i vali tayin etti; o da çok geçmeden öldü. Bunun üzerine Ömer, Umeyr b. Sa'd el-Ensarî'yi vali tayin etti; O, şiddetli bir savaştan sonra **Aynu'l-Verde**'yi fethetti.

464. el-Vâkıdî → İshak b. Ebî Ferve ve Ebû Vehb el-Ceyşânî Deylem b. el-Müvessa' yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab (r.a.), Iyâd'a mektup yazdı ve Umeyr b. Sa'd'ı **Aynu'l-Verde**'ye göndermesini emretti. Iyâd da Umeyr'i oraya gönderdi. Umeyr, öncü birliklerini sevketti; onlar çiftçilerden bazı kimselere saldırdılar ve düşman hayvanlarından bir kısmını ganimet olarak aldılar. Bundan sonra şehir halkı kapıları kapattılar; kalelerin üzerine taş atan mancınıklar yerleştirdiler. Müslümanlardan bazı kimse-

er, atılan taş ve oklarla öldürüldü. Daha sonra şehrin patriklerinden birisi, Müslümanlara sövüp saydı ve: "Biz, sizin daha önce karşılaştıklarınızdan değiliz" dedi. Sonunda şehir sulh yoluyla fethedildi.

465. Amr b. Muhammed → el-Haccâc b. Ebî'l- Meni' → babası ve dedesi yoluyla rivayet edilmiştir:

Re'su'l-Ayn, Iyâd'a teslim olmadı; Ömer'in **el-Cezîre** valisi Umeyr b. Sa'd, şehir halkının Müslümanlarla yaptığı şiddetli bir savaştan sonra, orasını silah zoruyla fethetti; Müslümanlar oraya savaşla girdiler. Müslümanlar bundan sonra, toprakların şehir halkına iade edilmesi, adam başına dört dinar cizye konulması ve kadınlarının ve çocuklarının esir edilmemesi şartıyla onlarla andlaştılar.

el-Haccâc (râvi) şunları söyledi: **Re'su'l-Ayn** halkı şeyhlerinden işittiğime göre, Umeyr şehre girince onlara: "korkmayın, korkmayın! bana gelin, bana gelin" diye bağırdı; onun bu sözleri onlar için emandı.

el-Heysem b. Adiyy ise şunları iddia etti: Ömer b. el-Hattab (r.a.), **Aynu'l-Verde**'ye Ebû Musa el-Eş'arî'yi gönderdi; o, Iyâd'ın vefatından sonra, **el-Cezîre** ordusu ile buraya savaşa gitti.

Doğrusu ise, Umeyr'in orayı savaşla fethettiği; halkının esir alınmadığı ve onlara haraç ve cizye vergisi koyduğudur.

Esasen yukarıdaki haberi, el-Heysem'den başkası söylemedi.

el-Haccâc b. Ebî Meni' şunları söyledi: **Re'su'l-Ayn** halkından bir kısmı şehri terk etti; Müslümanlar, onların topraklarını işgal ettiler ve ikta yoluyla ekip biçtiler.

466. Muhammed b. el-Mufaddal el-Mevsılî ve **Sincar** *halkı şeyhleri yoluyla rivayet edilmiştir:*

Sincâr, Rumların elindeydi. Sonra Pervîz (Ebreviz) diye bilinen Kisra, muhalefet ve isyan suçu sebebiyle kendisine getirilmiş bulunan yüz İranlının öldürülmesini istedi. Bu isyancılar için Kisra'dan bağışlaması istenildi. Bunun üzerine Kisra, o sıralarda fethetmeye çalıştığı Sincâr'a onların gönderilmesini emretti. Onlardan ikisi öldü; doksansekizi oraya vardılar ve şehrin önündeki İranlı savaşçılarla birleştiler. Ancak şehri kendi başlarına fethettiler ve orada yerleşerek çoğaldılar. Iyâd **Ahlat**'dan ayrılıp **el-Cezîre**'ye dönerken, **Sincâr**'a ordu gönderdi ve orayı sulh yoluyla fethetti ve bir miktar Arap yerleştirdi.

Bazı râviler şunları söylediler: Iyâd, **Musul**'da bir kale fethetti. Ancak bu doğru değildir.

467. İbnu'l-Kelbî şunları söyledi:

Umeyr b. Sa'd, Ömer'in valisi olup Evs kabilesinden Umeyr b. Sa'd b. Şüheyd b. Amr'dır.

el-Vâkıdî'ye göre ise o, Umeyr b. Sa'd b. 'Ubeyd'dir; babası Sa'd, **Kâdisiyye** Savaşı'nda öldü. Bu Sa'd, Kûfelilerin rivayet ettiklerine göre, Rasûlüllah'ın (s.a.s) zamanında Kur'an'ı toplayanlardan birisidir.

468. el-Vâkıdî şunları söyledi:

Bazı kimselerin rivayet ettiklerine göre Hâlid b. el-Velîd, **el-Cezîre**'nin bazı yerlerini Ömer adına idare etti. Ancak o, **Âmid** veya bir başka yerde, hamamda içinde şarap olan bir şeyi süründüğünden dolayı Ömer onu azletti; fakat bu haber doğru değildir.

469. Amr en-Nâkıd → el-Haccâc b. Ebî Meni' → babası → dedesi ve Meymun b. Mihran yoluyla rivayet edilmiştir:

el-Cezîre'de, Müslümanların istifadesi için bir müddet, zeytinyağı, sirke ve yiyecek alındı. Sonradan onların yükü hafifletildi ve insanların yaşlarına göre kırksekiz, yirmidört ve oniki dirhem olmak üzere cizyeleri azaltıldı; ayrıca her insandan cizyesi yanında, iki müdd buğday, iki kıst zeytinyağı ve sirke alındı.

470. **er-Rakka** *halkından bazı kimselerin bana söylediklerine göre:*

Iyâd ölünce, **el-Cezîre**'ye Sa'îd b. Âmir b. Hızyem vali oldu. O, **er-Rakka** ve **er-Ruhâ** camilerini yaptırdı. Sonra vefat etti. Bundan sonra Umeyr b. Sa'd, **Diyârmudar** ve **Diyârrebî'a**'da camiler yaptırdı.

Muaviye, **Şam** ve **el-Cezîre**'ye Osman b. Affan'ın (r.a.) valisi olunca, halife ona, Arapları, şehir ve köylerden uzak yerlere indirmesini ve hiç kimsenin üzerinde hakkı bulunmayan toprakları işgal etmelerine izin vermesini emretti. Bu emir üzerine Muaviye, **Temîm** kabilesini **er-Râbiye**'ye; Kays, Esed ve başka kabilelerden meydana gelen zümreleri de **el-Mâzihîn** ve **el-Müdeybir**'e yerleştirdi. **Diyârmudar**'ın bütün bölgelerinde aynı şeyi yaptı; Rebi'a kabilesi mensuplarını da kendi yurtlarına aynı şekilde yerleştirdi. Ayrıca şehirleri, köyleri ve silah yerlerini koruyacak ve muhafaza edecek maaşlı kimseleri görevlendirdi; onlara valilerini tayin etti:

471. Ebû Hafs eş-Şâmî ve Hammad b. Amr en-Nasîbî yoluyla rivayet edilmiştir:

Nusaybin valisi, Osman'ın **Şam** ve **el-Cezîre** valisi olan Muaviye'ye yazdığı mektupta, yanındaki bazı Müslümanları akreplerin soktuğundan şikayet etti. Bunun üzerine Muaviye ona yazdığı mektupta, şehrin her tarafındaki halkın, her gece belirli miktar akrep yakalamakla mükellef tutmasını emretti. O da bunu yaptı; halkın kendisine getirdiği akreplerin öldürülmesini emretti.

472. Ebû Eyyûb el-Müeddib er-Rakkî → Ebû Abdillah el-Karkasânî ve şeyhleri yoluyla rivayet edilmiştir:

Umeyr b. Sa'd, **Re'su'l-Ayn**'ı fethedince, **Hâbûr** ve burayı takib eden yerlere gitti ve **Karkısîyâ**'ya vardı; buranın halkı andlaşmayı bozmuştu. Umeyr, eski sulh şartlarına göre onlarla andlaştı. Sonra, birer birer **Fırat** kalelerini, **Karkısîyâ** fetih şartlarına göre ele geçirdi; o buraların fethi sırasında fazla savaş yapmadı; ancak bazı kalelerdeki halk ona taş attılar. O, **Telbis** (t-l-b-s) ve **Ânât**'ın fethinden sonra, en-**Nâûse, Âlûse** ve **Hît**'e geldi. O sırada Ömer b. el-Hattab'ın **Kûfe** valisi olan ve **Anbar**'ın yukarı kısmındaki yerleri fethetmek üzere Amr b. Haram el-Ensarî kumandasında bir ordu göndermiş olan Ammar b. Yâsir'i buldu. Bu kalelerin halkı ona geldiler ve eman istediler. O da kendilerine eman verdi; ancak **Hît** halkının kiliselerinin yarısını istisna etti. Bundan sonra Umeyr **er-Rakka**'ya döndü.

473. İlim ehli bazı kimselerin bana söylediklerine göre:

Kûfe'den hareket eden **Hît** ve ondan sonraki kaleler üzerine yürüyen komutan, Benî Abdişems'in müttefiki sahabiden Midlac b. Amr es-Sülemî'dir. Buraları o fethetti; **Fırat** kenarında **el-Hadîse** şehrini yaptırdı; çocukları **Hît**'tedir. Onlar arasında, künyesi Ebû Harun olan bir kimse, orada daima anılıyordu.

Bir başka rivayete göre, Midlâc'ı buraya gönderen, Sa'd b. Amr b. Harâm'dır. Allah, en iyi bilendir.

474. Râvilerin dediklerine göre:

Sa'îd b. Abdilmelik b. Mervan ırmağının yeri, yırtıcı hayvanların bulunduğu bir bataklıktı; Sa'îd, zâhid bir kimse olduğundan kendisine Sa'îdu'l-Hayr denilirdi.

Bu yeri ona, ikta yoluyla el-Velîd verdi. Sa'îd buraya kanal kazdı ve çevresini bayındırlaştırdı. Bazıları ise, ona bu yeri, Ömer b. Abdilaziz'in ikta olarak verdiğini söylediler.

475. Râvilerin dediklerine göre:

er-Râfika'nın eski bir temeli bulunmuyordu. Ancak Mü'minlerin emiri el-Mansur *(Allah ona rahmet eylesin)*, 155 yılında, **Bağdad**'da kurduğu şehrinin planı gibi bunu da yaptırdı; oraya **Horasan** halkından askerler yerleştirdi. el-Mehdî veliaht iken, burası onun eline geçti. Sonra er-Reşîd, oranın saraylarını yaptırdı. **er-Rakka** ile er-Râfika arası, ziraat yapılan geniş bir yerdi. Ali b. Süleyman b. Ali, **el-Cezîre**'ye vali olarak gelince, **er-Rakka**'nın panayırlarını bu topraklara nakletti. **er-Rakka** büyük panayırı, geçmişte "Eski Hişam panayırı"(Sûku Hişam el-Atîk) diye bilinirdi. er-Reşîd, **er-Rakka**'ya gelince, bu panayırları genişletti. Bu topraklardan, sahipsiz topraklarla (savâfî) birlikte vergi toplanmasına hâlâ devam edilmektedir.

Rusâfetu Hişam'a gelince, bu şehri Hişam b. Abdilmelik kurdu. O, bu şehir kurulmadan önce, **ez-Zeytuniye**'ye inerdi. O, **el-Heniyy** ve **el-Meriyy** kanallarını açtırdı. O bu isimleri, **el-Heniyy** ve **el-Meriyy** diye bilinen bataklıktan aldı. Orada **Vâsıtu'r-Rakka** şehrini kurdu. Bu topraklara, devletin ilk kuruluş sırasında (Abbasîler) elkonuldu. Sonradan burası, Ümmü Cafer, Cafer b. el-Mansur'un kızı Zübeyde'nin oldu; o burada, kendi adına nisbet edilen ikta kurdu ve bayındırlaştırdı.

Karkîsîya'nın aşağı tarafında bulunan **er-Rahbe**'nin eski bir temeli yoktu. Burasını, el-Me'mun'un halifeliği zamanında, Mâlik b. Tavk b. Attab et-Tağlîbî kurdu.

Ezreme ise, **Diyâr-ı Rebî'a**'da eski bir köydür. Burasını, el-Hasan b. Amr b. el-Hattab et-Tağlîbî, sahibinden satın aldı ve oraya bir saray yaptırdı ve kale haline getirdi.

Kerertosa, eski bir kale idi. Ebû Rimse'nin çocukları, burasını yurt edindiler; şehirleştirdiler ve kale haline getirdiler.

476. Mu'âfî b. Tâvûs ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Ben, **Beled, Diyâr-ı Rebî'a** ve **el-Bediyye**'nin topraklarından öşür alınmasını şeyhlere sordum. Onlar, bu topraklardan alınan öşürler, ya Arapların Müslüman

olduklarında sahip oldukları topraklardan; veya Arapların herhangi bir kimseye ait olmayan işledikleri ölü topraklardan; ya da Hristiyanın terkettiği kendisini otlar kaplayan ve araba ikta olarak verilen topraklardan alınan öşürler gibidir; diye cevap vermişlerdir.(*)

477. Ebû Affân er-Rakkî → er-Rakka katiplerinden bazı şeyhler ve başkaları yoluyla rivayet edilmiştir:

Aynu'r-Rûmiyye ve buranın suyu, el-Velîd b. Ukbe b. Ebî Mu'ayt'a aitti; o burasını, Ebû Zübeyd et-Tâî'ye verdi. Sonradan burası, Mü'minlerin Emiri el-Mansûr'un oldu. el-Mansûr, burasını Ali b. Abdillah b. Abbas'ın azadlısı Meymun b. Hamza'ya ikta olarak verdi. Daha sonra er-Reşîd, burasını, Meymun'un mirasçılarından satın aldı. Burası, **er-Rakka** topraklarındandı.

478. Râvilerin dediklerine göre:

Ğâbetu İbn Hübeyre, İbn Hübeyre'ye ikta olarak verildi; sonra buna el konuldu ve **Bağdad**'da **Şam** kapısındaki **Tâkât**'ın sahibi Bişr b. Meymun'a ikta olarak verildi. Sonradan er- Reşîd burasını satın aldı. Burası, **Serûc** topraklarındandı.

Hişam, **Re'skeyfâ**'daki **Katî'a**'yı kızı Aişe'ye ikta olarak vermişti.

Sele'üs denilen köy ile **er-Ruhâ**'daki **Keferceddâ** denilen köyün yarısı, Abdulmelik ile Hişam'a aitti.

Narran'daki **Tell-Afrâ**, **Tell-Mezânâ** toprağı ve **el-Musallâ** arazisi ile **Harran**'ın varoşlarındaki savâfî (sahipsiz) toprakları ve bunların gelirleri, Ğamr b. Yezîd'e aitti.

el-Hades ile **Zibatra** yapılmadan önce, **Mercu Abdilvâhid** Müslümanların koruluğu idi. Bu iki şehir bina edilince, bunlara ihtiyaç kalmadı; burası bayındırlaştırıldı. el-Hüseyin el-Hâdim, burasını er-Reşid'in halifeliği zamanında **el-Ahvaz**'a kattı. Sonradan halk, burasını zorla işgal etti ve ekin ekilen yerlerine el koydular. Bu durum, Abdullah b. Tâhir'in **Şam**'a gelmesine kadar devam etti; o burasını yeniden çiftlik haline getirdi.

---

* Bu haberde, savaşla elde edilen bu topraklardan, haraç vergisi yerine öşür alındığından böyle bir soru sorulmuş; verilen cevaplarda ise, öşür vergisi alınan toprak çeşitleri sayılmak suretiyle, bu toprakların haraç arazisi değil de öşür arazisi oldukları ifade edilmiştir.

Ebû Eyyûb er-Rakkî şunları söyledi: İşittiğime göre, yukarıda kendisine **Merc** nisbet edilen Abdulvâhid, Abdulmelik'in amcasının oğlu Abdulvâhid b. el-Hâris b. el-Hakem b. Ebî'l-Âsî'dir. Bu **Merc** ona aitti; o burasını Müslümanlar için koruluk yaptı. el-Katâmî'nin aşağıdaki şiirde övdüğü odur:

"Ecel Abdulvâhid'i yanıltırsa, şehir halkının durumu seni üzmesin."

BENÎ TAĞLİB B. VÂİL HIRİSTİYANLARININ DURUMU

479. Şeyban b. Ferruh → Ebû Avâne → el-Muğîre ve es-Seffah eş-Şeybânî yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab (r.a.) Benî Tağlib Hristiyanlarından cizye almak isteyince, kaçmaya başladılar; onlardan bir kısmı uzaklara gitti. Bu sırada en-Nu'man b. Zür'a veya Zür'a b. en-Nu'man, Hz. Ömer'e şunları söyledi: "Benî Tağlib hakkında Allah seni uyarsın! Onlar Araptan bir kavim olup cizyeden tiksiniyorlar; onlar şiddetli savaşçıdırlar. Kendine karşı, onlarla düşmanına yardım etme!"Bunun üzerine Ömer, onları geri çağırmak üzere bir adam gönderdi ve onlardan iki kat zekat aldı.

480. Şeyban → Abdulaziz b. Müslim → Leys → bir adam → Sa'îd b. Cübeyr ve İbn Abbas yoluyla rivayet edilmiştir:

Hristiyan Benî Tağlib kabilesinin kestikleri hayvanların eti yenilmez; kadınlarıyla da evlenilmez; çünkü onlar ne bizdendirler (Müslüman) ne de Kitab Ehli'ndendirler.

481. Abbas b. Hişam → babası → Avâne b. el-Hakem ve Ebû Mihnef yoluyla rivayet edilmiştir:

Umeyr b. Sa'd, Ömer b. el-Hattab'a (r.a.) yazdığı mektupta, **Fırat**'ın **Şam** tarafındaki kenarına geldiğini; **Ânât** ve diğer **Fırat** kalelerini fethettiğini; oralardaki Benî Tağlib kabilesinin Müslüman olmasını istediğini, ancak onların bu daveti reddettiklerini ve Rum ülkesine sığınmak istediklerini; onlardan önce de **Fırat**'ın doğu kenarında yaşayanların da İslâmiyet'i kabul etmediklerini ve yurtlarını terketmek üzere izin istediklerini bildirdi; ve halifeden onlar hakkında ne düşündüğünü sordu. Ömer (r.a.) ona yazdığı mektupta, onlardan Müslümanların hayvan ve toprağından alınan zekatın iki katını almasını; bunu reddettikleri takdirde onlarla, kendilerini yok edinceye veya Müslüman olmalarına kadar savaşmasını emretti. Bu kabile mensupları, kendilerinden iki kat zekat alınmasını kabul ettiler ve: "Kâfirlerin cizyesi gibi cizye olmasın da biz buna, dinimizi muhafaza etmek şartıyla razıyız"dediler.

482. Amr en-Nâkıd → Ebû Muaviye → eş-Şeybânî → es-Seffah ve Dâvud b. Kürdûs yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab, Rum ülkesine sığınmak isteyip **Fırat**'ı geçmelerinden sonra Benî Tağlib kabilesiyle şu şartlarla andlaştı: Çocuk vaftiz etmeyecekler; çocuğu dinlerini kabul etmeye zorlamayacaklar ve iki kat zekat ödeyeceklerdir.

Râvi, Dâvud b. Kürdûs'un şöyle dediğini söyledi: Onlara himaye (zimmet) yoktur; çünkü onlar vaftiz yaptılar.

483. el-Hüseyin b. el-Esved → Yahya b. Âdem → İbnu'l-Mubârek → Yûnus b. Yezîd el-Eylî ve ez-Zührî yoluyla rivayet edilmiştir:

Kitab Ehli'nin hayvanlarından zekat alınmaz; ancak Benî Tağlib Hristiyanları müstesna; -râvi, veya Arap Hristiyanları da demiştir;- çünkü onların bütün malları, hayvanlarıdır. Kendilerinden, Müslümanlardan alman verginin iki katı alınır.

484. Sa'îd b. Süleyman Sa'deveyh → Hüşeym → Muğire → es-Seffah b. el-Müsennâ ve Zür'a b. en-Numan yoluyla rivayet edilmiştir:

O (Zür'a), Benî Tağlib konusunda Ömer'le konuştuğunda şunları söyledi: Onlar, cizyeden tiksinen bir Arap kavmidir; onlar yalnızca ziraat ve hayvancılıkla uğraşırlar. Ömer onlardan cizye almak isteyince, ülkenin muhtelif yerlerine dağıldılar. Bunun üzerine Ömer onlarla, Müslümanların toprak ve hayvanlarından alınan zekatlarının iki katının alınması ve çocuklarını Hristiyanlaştırmaları şartıyla andlaştı.

Muğîre şunları söyledi: Ali (a.s.) şöyle dedi: Eğer Benî Tağlib'le uğraşsaydım, onlar hakkındaki görüşüm, savaşçılarını muhakkak öldürür, çoluk çocuklarını da şüphesiz esir alırdım. Çünkü onlar, çocuklarını Hristiyanlaştırmak suretiyle andlaşmayı bozdular ve kendilerinden himaye (zimmet) uzak oldu.

485. Ebû Nasr et-Temmar → Şerik b. Abdillah → İbrahim b. Muhacir ve Ziyâd b. Hudayr el-Esedi yoluyla rivayet edilmiştir:

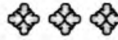
Ömer, beni (Ziyad), Benî Tağlib Hristiyanlarının ticaret mallarının yirmidebirini almak için gönderdi ve Müslüman ile haracını ödeyen zimmîden, ticaret malı vergisi almamamı da yasakladı.

486. Muhammed b. Sa'd → el-Vâkıdî → İbn Ebî Sebre → Abdulmelik b.

Nevfel ve Muhammed b. İbrahim b. el-Hâris yoluyla rivayet edilmiştir:

Osman, Benî Tağlib'den cizye olarak yalnızca altın ve gümüş alınmasını emretti; Ömer'in onlardan iki kat zekat aldığını kesin bir şekilde öğrenince bu emrinden döndü.

el-Vâkıdî şunları söyledi: Süfyan es-Sevrî, el-Evza'î, Mâlik b. Enes, İbn Ebî Leylâ, İbn Ebî Zi'b, Ebû Hanife ve Ebû Yusuf, Benî Tağlib kabilesine mensup ergen bir kimseden, Müslümanın toprağından, hayvanından ve malından alınan zekatın iki katı alınır, dediler. Onların çocukları ve bunamış olan kimselerine gelince, Iraklı hukukçular, böylelerinin toprağından iki kat vergi alınması; buna karşılık hayvanlarından bir şey alınmaması görüşündedirler. Hicazlı hukukçular ise, onların hayvanları ve topraklarından vergi alınacağını söylediler. Bütün hukukçular, Benî Tağlib mallarından alınan verginin sarf yerlerinin, haraç mallarının aynısı olduğunu; çünkü iki kat zekatın cizye yerine alındığını söylediler.

EL-CEZÎRE HUDUTLARI

487. Râvilerin dediklerine göre:

Osman b. Affan (RA.) halife olunca, Muaviye'yi **Şam** valisi yaptığını bir mektupla bildirdi; Umeyr b. Sa'd el-Ensârî'yi de **el-Cezîre**'ye vali tayin etti; sonra onu azletti. **Şam, el-Cezîre** ve bunların hudutlarının valiliğini Muaviye'de topladı. Sonra dördüncü **İrminiyye** olan **Şimsat** üzerine yürümesini veya ordu göndermesini Muaviye'ye emretti. Muaviye oraya, Habîb b. Mesleme el-Fihrî ile Safvan b. Muattal es-Sülemî'yi gönderdi. Onlar, oraya indikten birkaç gün sonra, **er-Ruhâ** andlaşmasına göre şehri fethettiler. Safvan oraya yerleşti ve Muaviye'nin halifeliğinin sonlarında orada vefat etti.

Bir başka rivayete göre, bu iki kumandanla birlikte bizzat Muaviye de **Şimsat** üzerine yürüdü; oraya Safvan'ı vali tayin etti; o da burayı vatan edindi ve orada vefat etti.

488. Râvilerin dediklerine göre:

Azgın Konstantin 133 yılında **Malatya**'dan sonra **Şimsat** üzerine yürüdü; ancak şehri ele geçiremedi ve yalnızca çevresini yağmaladı; sonra da geri döndü.

Şimsat toprakları, haraç arazisi idi; bu durum el-Mütevekkilalallah'ın *(Allah ona rahmet eylesin)* burasını, başka hudut topraklarına örnek olmak üzere öşür toprağı haline sokmasına kadar devam etti.

489. Râvilerin dediklerine göre:

Habîb b. Mesleme, **Şimsat**'ın fethinden sonra, **Kemh** (Kemah) üzerine yürüdü; fakat alamadı. Safvan da oraya yürüdü; o da burasını fethedemedi. Safvan daha sonra, vefat ettiği 59 yılında, yanında Umeyr b. el-Hubâb es-Sülemî olduğu halde, tekrar buraya yürüdü. Umeyr surun üzerine çıktı ve yalnız başına Rumlarla savaştı ve sonunda Rumlar yenildiler ve Müslümanlar kaleye çıktılar. Böylece burasını Umeyr b. el-Hubab fethetti; o, bu kahramanlığı ile övünür, başkaları da onu överlerdi.

Sonra da Rumlar burayı ele geçirdiler; Mesleme b. Abdilmelik yeniden fethetti. **Kemh** bazen Müslümanlarca fethediliyor; bazen da Rumlar buraya hakim

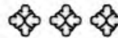
oluyorlardı. Bu durum böylece devam ederken, 149 yılında el-Mansur, **Bağdad**'dan hareket edip **Hadîsetu'l-Musul**'a indi; sonra da önce el-Hasan b. Kahtebe'yi, ondan sonra Muhammed b. el-Eş'as'ı, arkasından da bu ikisinin başına el-Abbas b. Muhammed'i kumandan tayin edip hep birlikte **Kemh** üzerine yürümesini emretti. Muhammed b. el-Eş'as **Âmid**'de öldü; el-Abbas ve el-Hasan yola devam ettiler ve **Malatya**'ya vardılar; oradan yiyecek aldıktan sonra **Kemh** üzerine yürüdüler. el-Abbas, mancınık kurulmasını emretti. Rumlar ise, kalelerinin üzerine, mancınıkla atılacak taşların zarar vermemesi için, dikenli ardıç ağaçları koydular. Müslümanlara taş attılar ve taşlarla ikiyüz Müslüman öldürdüler. Bunun üzerine Müslümanlar, kaleyi yıkacak büyük taşlar atan debbabelerle çok şiddetli bir savaşa başladılar; sonunda kaleyi fethettiler. Bu savaşlarda, el-Abbas b. Muhammed b. Ali'nin yanında, Mataru'l-Verrâk da bulunuyordu.

Sonradan Rumlar, **Kemh**'in kapılarını kapattılar. 177 yılında, Abdulmelik b. Salih'in **Şimsat** valisi Muhammed b. Abdillah b. Abdirrahman b. Ebî Amreti'l-Ensari **Kemh**'e yürüdü; orayı fethetti ve bu yılın Rebiulahir ayının 14'ünde kaleye girdi.

Burası, Muhammed b. er-Reşîd'in kargaşalığına kadar Müslümanların elindeydi. Bu sırada şehir halkı kaçtı ve Rumlar buraya hâkim oldular.

Bir rivayete göre, 'Ubeydullah b. el-Akta', Rumların elinde esir olan oğlunu kurtarmak için şehri onlara teslim etmiştir.

Sonra Abdullah b. Tâhir, Me'mun'un halifeliği zamanında burayı yeniden fethetti; şehir Müslümanlann elindeydi. Sonradan **Şimsat** ve **Kâlîkalâ** Hristiyanlarından bazıları ile **Hılât** patriği Bıkrat b. Aşût, **Şimsat** bölgesindeki çiftliklerini kurtarmak üzere, **Kemh**'i Rumlara vermek ve onlara yaklaşmak için çalıştılar.

MALATYA

490. Râvilerin dediklerine göre:

Iyâd b. Ğanm, Habîb b. Mesleme el-Fihrî'yi, **Şimsat**'dan **Malatya**'ya gönderdi; o da şehri fethetti. Sonradan şehir Müslümanların elinden çıktı. Muaviye **Şam** ve **el-Cezîre** valisi olunca, Habîb b. Mesleme'yi oraya gönderdi; o da şehri savaşla fethetti, oraya şehrin valisiyle birlikte Müslümanlardan paralı askerler yerleştirdi. Rum ülkesine gitmek isteyen Muaviye **Malatya**'ya geldi ve şehri, **Şam** ve **el-Cezîre** ile başka yerlerden gelen insanlarla doldurdu. **Malatya,** Rum ülkesine yazın savaşlar düzenleyen ordunun güzergâhı oldu. Abdullah b. ez-Zübeyr'in hilâfet iddiasında bulunduğu günlerde, **Malatya** halkı şehirden ayrıldılar. Rumlar şehre hücum ettiler ve orasını yıktıktan sonra terkettiler. Ermeni ve Nabatlı Hristiyanlardan bir zümre şehre indiler.

491.Muhammed b. Sa'd ve el-Vâkıdî yoluyla rivayet edilmiştir:

Müslümanlar, 83 yılında Abdullah b. Abdilmelik'in **Turanta**'ya savaşından sonra oraya indiler ve orada evler yaptılar. Burası **Malatya**'dan üç merhale uzaklıkta ve Rum ülkesinin içlerindedir. **Malatya,** o günlerde yıkılmış bir haldeydi ve orada, ermeni ve başkalarından yalnızca bazı zimmet ehli kimseler bulunuyordu. **el-Cezîre** ordusunun öncü birlikleri yazın buraya gelirler ve kış gelip kar yağıncaya kadar orada kalırlar, sonra dönerlerdi.

Ömer b. Abdilaziz halife olunca, **Turanta** halkını, onlar istemedikleri halde başka yere nakletti; o, kendilerini düşmana karşı korumak için nakletmişti. Halk, hiçbir şeylerini bırakmadan bütün eşyalarını naklettiler; sirke ve zeytinyağı küplerini kırdılar. Ömer b. Abdilaziz onları **Malatya**'ya indirdi ve **Turanta**'yı yıktırdı; **Malatya**'ya da Benî Âmir b. Sa'sa'a kabilesinden Ca'vene b. el-Hâris'i vali tayin etti.

492. Râvilerin dediklerine göre:

Rumlar, 123 yılında yirmibin askerle yola çıktılar ve **Malatya**'ya indiler. Şehrin halkı, kapıları kapattılar; kadınlar, başlarında sarıklarla sırların üzerine çıktılar ve savaştılar. **Malatya** halkının bir elçisi yardım istemek için çıktı; posta hayvanına bindi ve **er-Rusâfe**'de bulunan Hişam b. Abdilmelik'in yanına geldi. Hişam, halkı **Malatya**'ya yardıma çağırdı; daha sonra, Rumların şehirden ayrıldıkları haberi

kendisine ulaştı. Hişam, Malatyalıların elçisini çağırdı ve bu haberi ona bildirdi. Elçi ile birlikte şehri korumak üzere askerler gönderdi. Hişam kendisi de savaşmak üzere hareket etti ve **Malatya**'ya indi ve orada ordugâh kurdu; şehrin tamiri bitinceye kadar orada kaldı. Hişam, **er-Rakka**'dan geçmişti ve oraya kılıç kuşanmış olarak girmişti. O halifeliğinde, bundan önce kılıç kuşanıp savaşa çıkmamıştı.

493. el-Vâkidî şunları söyledi:

Azgın Konstantin 133 yılında **Malatya** üzerine yürüdü; bu sırada **Kemh** Müslümanların elindeydi ve valisi Benî Süleym'den bir kimseydi. **Kemh** halkı, **Malatya** halkını yardıma çağırmak üzere bir adam gönderdi. Onlardan sekizyüz atlı Rumlara karşı çıktı; Rum süvarileri onlara saldırdılar ve yendiler. Rum Konstantin yoluna devam edip **Malatya**'ya yöneldi ve oradakileri kuşattı. O günlerde **el-Cerire**'de karışıklıklar vardı; oranın valisi Musa b. Ka'b, **Harran**'da bulunuyordu. Malatyalılar, ona elçi gönderdiler; ancak Musa onlara yardım edemedi. Konstantin bu durumu öğrendi ve onlara şunları söyledi:

"Ey Malatyalılar! Ben, sizin durumunuzu bildiğim ve sultanınızın meşgul olmasından dolayı geldim. Eman üzere ininiz; şehri boşaltınız; çünkü burayı yıkacağım ve sizleri bırakıp gideceğim."

Şehir halkı, onun teklifini reddettiler. Bunun üzerine Konstantin, şehre karşı mancınıklar yerleştirdi. Felâket şehir halkını zorlayınca ve kuşatma kendilerine ağır gelince, Konstantin'den kendilerine eman vermesini istediler; o da bunu verdi. Sonra şehir halkı göçe hazırlandılar; kendilerine hafif gelen şeyleri yüklediler; ağır gelen şeyleri ise kuyulara ve çukurlara attılar; sonra da şehirden çıktılar. Rumlar, şehirdeki son kimse çıkıncaya kadar, kılıçları kınlarından çıkarılmış bir şekilde şehrin kapısına iki saf halinde sıralandılar; onların herbiri, kılıcını karşısındakinin kılıcına doğru uzatmış bir halde sanki bir köprü vücuda getirmiş gibi durdular. Rumlar şehir halkını, emniyette olacakları yere kadar uğurladılar. Malatyalılar, **el-Cezîre**'ye doğru yöneldiler ve orada çeşitli yerlere dağıldılar. Rumlar, **Malatya**'yı yıktılar; orada bir ambardan başka bir şey bırakmadılar; ambarın az bir kısmını da yıkmışlardı. Ayrıca **Kalûziye** kalesini de yıktılar.

139 yılında el-Mansur, Salih b. Ali'ye mektup yazdı ve **Malatya**'yı yeni baştan yapmasını ve şehri tahkim etmesini emretti. Daha sonra İmam Abdulvehhab b. İbrahim'i, **el-Cezîre** ve hudutlarına vali tayin etmeyi düşündü. Abdulvehhab, yanın-

da el-Hasan b. Kahtabe olduğu halde, **Horasan** halkından olan askerlerin başında 140 yılında yola çıktı. el-Mansur, **Şam** ve **el-Cezîre** halkının da gönderecekleri asker sayısını tesbit etti. Böylece Abdulvehhab'ın yanında yetmişbin asker toplandı. O, **Malatya**'da ordugâhını kurdu ve çeşitli şehirlerden işçileri topladı ve **Malatya**'yı yapmaya başladı. el-Hasan b. Kahtabe, zaman zaman ustaların kendisine verdiği taşları taşıyor; onlara, sabah akşam kendi malından ve mutfağından yemekler yediriyordu. Onun bu durumu, Abdulvehhab'ı kızdırdı. Ebû Cafer'e (el-Mansur) yazdığı mektupta, kendisinin halkı doyurmasına rağmen, el-Hasan' ın kat kat fazla yemek yedirdiğini; bu hareketiyle onun cömertlikte önde olduğunu; buna karşılık kendisinin yaptıklarını bozmak, israf ve riya yoluyla onu küçük göstermek niyetinin bulunduğunu; ayrıca halkı yemeğe çağırmak üzere davetçilerinin olduğunu bildirdi. Ebû Cafer el-Mansur, Abdulvehhab'a şu cevabı yazdı:

"Ey çocuk! el-Hasan, kendi malından yediriyor, sen ise benim malımdan yediriyorsun. Şikayetinin sebebi, yalnızca şerefinin küçüldüğünden, himmetinin azlığından ve görüşünün hafifliğinden ileri gelmektedir."

Halife, el-Hasan'a da şu mektubu yazdı:

"Yemek yedir; ancak yemeğe çağırmak üzere davetçi kullanma!"

el-Hasan, "şu şerefeye kadar kim önce bitirirse ona şu mükafat vardır" diyerek çalışanları teşvik ederdi. Böylece halk, çalışmakta acele etti ve **Malatya** ile camiinin yapılmasını altı ayda tamamladılar.

Malatya'ya yerleşen askerlerden her arâfeye -on ile onbeş arasındaki askeri birlik- iki ev yapıldı; bu evlerin ikisi şehrin aşağısında, ikisi de yukarı kısmındaydı; ayrıca her iki evin arkasında bir de ahır vardı. Biri **Malatya**'dan otuz mil uzaklıktaki yere, diğeri ise, **Fırat**'a dökülen ve **Kubâkıb** denilen ırmağın kenarında olmak üzere silahlıklar yapıldı. el-Mansur, **Malatya**'ya dörtbin savaşçı yerleştirdi; bu savaşçılar, kendi sınırları olduğu için **el-Cezîre** halkından seçildi. Bu askerlere, kendi kabilelerinin aralarında yaptıkları yardımlar dışında, her askerin maaşına on dinar zam yapılmış; ayrıca yardım olarak da yüz dinar verilmiştir. Şehre yeterince silah koydu. Askerlere, ziraat yapıları toprakları ikta olarak verdi. **Kalûziye** kalesini de yaptırdı. Azgın Konstantin, yüzbinden fazla bir orduyla, bu sırada harekete geçti ve **Ceyhan**'a indi. Arapların sayısının çokluğunu öğrenince korkudan geri döndü.

494. Bazı kimselerin şunları söylediğini işittim:

Bu savaşlarda, Abdulvehhab'ın yanında, Nasr b. Mâlik el-Huzâ'î ile Ensâr'ın azadlısı kâtib Nasr b. Sa'd da bulunuyordu. Bu münasebetle şair şu şiiri söyledi:

"Seni iki yardım edici kuşattı; bunlar Nasr b. Mâlik ve Nasr b. Sa'd'dır; senin zaferin, bu yardım ediciler sayesinde azîz oldu."

141 yılında Muhammed b. İbrahim, başlarında el-Müseyyib b. Züheyr'in bulunduğu **Horasan** askerleriyle birlikte **Malatya**'ya savaşa gönderildi. Muhammed, düşmanın oraya saldırmaya cesaret edememesi için orada hudut muhafızı olarak kaldı; bu durumu gören şehir halkı, oraya geri döndü. Rumlar, er-Reşîd'in halifeliğinde **Malatya**'ya saldırmışlarsa da şehri ele geçirememişlerdir. er-Reşîd (*Allah ona rahmet eylesin*) onların üzerine yürüdü; onları mağlup ve perişan etti.

495. Râvilerin dediklerine göre:

Ebû 'Ubeyde b. el-Cerrah, **Menbic**'de iken, Hâlid b. el-Velîd'i **Maraş** tarafına gönderdi. Hâlid, halkın kaleyi terketmesi şartıyla orayı fethetti; sonra kaleyi yıktırdı. Süfyan b. Avf el-Ğâmidî 30 yılında Rumlara karşı savaşa **Maraş** tarafından gitti ve Rum ülkesine oradan girdi.

Muaviye, **Maraş** şehrini yeniden yaptırdı ve oraya asker yerleştirdi. Yezîd b. Muaviye ölünce, Rum akınları bu şehir halkına karşı çoğaldı. Bunun üzerine onlar şehri terkettiler. Abdulmelik, babası Mervan b. el-Hakem'in ölümünden ve halifeliğe talip olduktan sonra, belirli bir para ödemek şartıyla Rumlarla andlaştı. 74 yılında Muhammed b. Mervan Rumların üzerine savaşa çıkınca bu andlaşma bozuldu.

75 yılında yaz aylarındaki savaşı da Muhammed b. Mervan idare etti. Bu savaşta Rumlar Cemâdilûla ayında **Maraş** taraflarından **el-A'mâk**'a kadar ilerlediler. Müslümanlar da başlarında Eban b. Velîd b. Ukbe b. Ebî Muayt olduğu halde onlara karşı ilerlediler; Eban'ın yanında, Abdulmelik b. Mervan'ın azadlısı **Kınnesrîn** ve çevresinin valisi Dînar b. Dînar da vardı. İki ordu **Maraş** Ovası'nda karşılaştılar; çok şiddetli bir şekilde savaştılar; Rumlar yenildiler; Müslümanlar, onları takip ettiler, öldürdüler, esir aldılar. Bu yılda Dînar, **Yağrâ** köprüsünde Rumlardan bir toplulukla karşılaştı; bu köprü, **Şimsat**'dan on mil kadar uzaklıktadır. Dînar onları mağlup etti. Daha sonra el-Abbas b. el-Velîd b. Abdilmelik **Maraş**'a geldi ve orasını tamir ve tahkim ettirdi; oraya insanlar nakletti ve büyük bir cami yaptırdı. Ayrıca o, her yıl **Kınnesrîn** halkının buraya belirli sayıda asker göndermesini kararlaştırdı.

Mervan b. Muhammed'in halifeliğinde ve kendisinin **Hıms** halkıyla savaşması sırasında, Rumlar harekete geçti ve **Maraş** şehrini kuşattı. Şehir halkı, orayı terketmek şartıyla Rumlarla andlaştılar. Bunun üzerine aileleriyle birlikte **el-Cezîre** ve **Kınnesrîn** ordugâhına doğru çıkıp gittiler; Rumlar da **Maraş**'ı yıktılar. Mervan'ın bu sıradaki **Maraş** valisi, el-Kevser b. Züfer b. el-Hâris el-Kilâbî idi. O sırada azgın Rum Kayseri, Elion oğlu Konstantin idi. Mervan **Hıms** işini tamamladıktan ve surunu yıktırdıktan sonra, **Maraş**'ı yeniden yapmak üzere bir ordu gönderdi; **Maraş** yeniden yapıldı ve şehir haline getirildi. Mervan iç kargaşalıklarla uğraşırken, Rumlar yeniden harekete geçtiler ve şehri yıktılar. Salih b. Ali, Ebû Cafer el-Mansur'un halifeliğinde, **Maraş**'ı yeniden yaptı; şehri tahkim etti ve oraya fazla maaşla insanları davet etti. el-Mehdî halife olunca, şehirdeki askerlerin sayısını artırdı ve halkını kuvvetlendirdi.

496. Muhammed b. Sa'd ve el-Vâkıdî yoluyla rivayet edilmiştir:

Mihail, seksenbin askerle **el-Hades** boğazından yola çıktı ve **Maraş** Ovası'na geldi. Öldürdü, yaktı ve Müslümanlardan birçok kimseyi esir aldı. Sonra **Maraş** şehrinin kapısına geldi; orada İsâ b. Ali vardı; İsâ, o yıl Rumlarla savaşmıştı. İsâ'nın azadlıları, şehir halkı ve savaşçıları, Mihail'e karşı çıktılar; ona taş ve ok attılar. Bunun üzerine Mihail onlardan ayrılıp geri çekildi ve Müslümanları şehirden uzaklaştırdı; sonra da onların üzerine saldırdı; İsâ'nın azadlılarından sekiz kişiyi öldürdü; kalanlar şehre sığındılar; kapıları kapattılar. Mihail, Müslümanları şehirde kuşattı; sonra çekilip **Ceyhan**'a gitti. **Dâbık**'da bulunan Sümâne b. el-Velîd el-Absi, bu durumu öğrendi; onun üzerine pek çok atlı gönderdi; ancak bu süvariler, kaçıp kurtulanlar hariç hepsi öldürüldü, Sümâme, 161 yılında, Rumlara karşı yaz seferleriyle görevlendirilmişti. el-Mehdî, bu mağlubiyetin intikamını içinde sakladı; bir sonraki yılda, yani 162 senesinde, el-Hasan b. Kahtabe'nin hâtırası için ihtilaf yaptı.

497. Râvilerin dediklerine göre:

el-Hades kalesi, Ömer'in halifeliği zamanında, Iyâd b. Ğanm'ın gönderdiği Habîb b. Mesleme tarafından fethedildi. Bundan sonra Muaviye, bu kalenin korunmasına dikkat ediyordu. Emevîler, uğursuzluğundan dolayı **el-Hades** geçidini, "Selamet geçidi" diye isimlendiriyorlardı; çünkü, bazılarının söylediğine göre, Müslümanlar orada öldürülmüşlerdi.

Diğer bazı kimseler ise şunları söylediler: Geçit üzerinde birdenbire ortaya çıkan bir genç, Müslümanlarla karşılaştı; arkadaşlarının başında Müslümanlarla savaştı. Bundan dolayı buraya "**el-Hades** geçidi" denildi.

Mervan b. Muhammed fitnesi zamanında Rumlar harekete geçtiler ve **el-Hades** şehrini yıktılar; **Malatya**'da yaptıkları gibi halkını da çıkarttılar. 161 yılında Mihâil, **Maraş** Ovası'na yürüdü; el-Mehdî, ona karşı el-Hasan b. Kahtabe'yi gönderdi. el-Hasan, Rum ülkesinde dolaştı; o buraların halkını o şekilde ezip korkuttu ki Rumlar, kiliselerinde onun resmini yaptılar. el-Hasan, Rum ülkesinde **el-Hades** geçidinden girdi; şehrin bulunduğu yere bakınca ona, Mihail'in aynı yerden çıktığı haber verildi. Bunun üzerine el-Hasan, şehrin yerini bulmak istedi. O geri dönünce, bu şehrin ve **Tarsus**'un yeniden yapılmasını el-Mehdî'ye tavsiye etti. el-Mehdî, önce **el-Hades** şehrinin yapılmasını emretti.

el-Hasan'ın bu savaşları sırasında, Muhaddis Mendel el-Anezî el-Kûfî ve Mu'temir b. Süleyman el-Basrî de onun yanındaydı. **el-Hades** şehrini, **el-Cezîre** ve **Kınnesrîn** valisi Ali b. Süleyman b. Ali kurdu. Şehre, **"Muhammediye"** adı verildi; şehir kerpiçten yapıldı. el-Mehdî, **Mehdiyye** ve **Muhammediyye** şehirlerinin yapılmasından sonra, 169 yılında vefat etti; yerine, oğlu Musa el-Hâdî'yi bıraktı. el-Hâdî, Ali b. Süleyman'ı azletti ve **el-Cezîre** ile **Kınnesrîn**'e Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. Ali'yi vali tayin etti. Ali b. Süleyman, azledildiği sırada **el-Hades** şehrinin yapılmasını bitirmişti. Muhammed buraya, **Şam, el-Cezîre** ve **Horasan** halkından kırk dinar maaşlı askerler tayin etti; ayrıca bu askerlere ikta yoluyla evler verdi ve herbirine üçyüz dirhem bağışladı. Şehrin yapılması 169 yılında tamamlandı. Ebû'l-Hattab şunları söyledi: Ali b. Süleyman, **el-Hades** şehrine dörtbin asker için para ayırdı ve onları şehre yerleştirdi. Ayrıca bu şehre, **Malatya, Şimsat, Keysum, Dülûk** ve Ra'ban'dan ikibin kişi nakletti.

498. el-Vâkıdî şunları söyledi:

el-Hades şehrinin yapılması tamamlanınca, kış ve kar bastırdı, çok yağmur yağdı. Şehrin binası sağlam ve tedbirli yapılmadığından, duvarları delinmeye ve aşınmaya başladı. Rumlar şehre saldırdılar; orada bulunan askerler ve başkaları dağıldılar. Bu durumu Musa öğrenince, birisi el-Müseyyib b. Züheyr, diğeri Ravh b. Hatim ile Hamza b. Mâlik komutanlığında ordu göndermeye karar verdi; ancak o, bu ordular yola çıkmadan önce öldü. Daha sonra er-Reşîd halife oldu; o şehrin

yapılmasını, kale haline getirilmesini ve oraya asker yerleştirilmesini; askerlere ikta yoluyla evler ve topraklar verilmesini emretti.

499. el-Vâkıdî'den başkaları ise şunları söylediler:

Rum patriklerinin büyüklerinden bir patrik, şehir yapıldıktan sonra, büyük bir ordu ile **el-Hades** şehrine yürüdü. Şehir, birbiri üstüne konulmuş kerpiçlerden yapılmıştı; karlar şehre zarar vermişti. Şehrin valisi ile orada bulunanlar kaçtılar. Düşman şehre girdi; camisini yaktı ve şehri yıktı; halkın mallarını alıp götürdü. er-Reşîd halife olunca şehri yeniden yaptırdı.

500. **Menbic** *halkından bazı kimseler bana şunları söylediler:*

er-Reşîd, Muhammed b. İbrahim'e mektup yazıp onu vazifesinde bıraktığını bildirdi. O, er-Reşîd'in emriyle **el-Hades** şehrini tamir ettirdi; daha sonra er-Reşîd onu azletti.

501. Râvilerin dediklerine göre:

Mâlik b. Abd el-Has'amî, **Filistin** halkından olup kendisine "Mâliku's-Savâif" (Yazın savaşan Mâlik) denilirdi. 46 yılında Rum ülkesine savaşa çıktı; pek çok ganimet aldı ve geri döndü. **el-Hades** geçidine onbeş mil mesafedeki **er-Rehve** denilen yerde üç gün kaldı. Ganimet mallarını sattı ve hisseleri taksim etti. Bundan dolayı bu **er-Rehve**'ye "**Rehvetu Mâlik**" adı verildi.

502.Râvilerin dediklerine göre:

Mercu Abdilvâhid, Müslümanların atlarının merasıydı; **el-Hades** ile **Zibatra** yapıldıktan sonra bu meraya ihtiyaç kalmadı ve orada ekin ekildi.

Râvilerin dediklerine göre: **Zibatra** eski bir Rum kalesiydi; bu kale, eski **el-Hades** kalesiyle birlikte, Habîb b. Mesleme el-Fihrî tarafından fethedildi. Bu kale, el-Velîd b. Yezîd'in halifeliği zamanında Rumlar tarafından yıkılıncaya kadar ayakta idi. Sağlam olmayan bir şekilde yapılmıştı. Rumlar, Mervan b. Muhammed fitnesinde bu kaleye saldırdılar ve onu yıktılar. el-Mansur, kaleyi yeniden yaptırdı. Daha sonra Rumlar bu kale üzerine yürüdüler ve yıktılar. er-Reşîd, bu kaleyi, Muhâmmed b. İbrahim eliyle yeniden yaptırdı ve oraya asker yerleştirdi.

el-Me'mun'un halifeliği zamanında, Rumlar kaleyi tekrar yıktılar ve dağıttılar; halkının otlaklardaki hayvanlarını alıp götürdüler. el-Me'mun kalenin tamir

ve tahkim edilmesini emretti. Azgın Rumun gönderdiği heyet, 210 yılında el-Memun'a sulh teklifi getirdi; o buna cevap vermedi ve hudutlardaki valilerine mektup yazıp Rum ülkesine saldırmalarını emretti. Bunun üzerine valiler, pek çok kimse öldürdüler; orayı istila ettiler ve çok büyük bir zafer kazandılar. Ancak Yakzan b. Abdula'lâ b. Ahmed b. Yezîd b. Esîd es-Sülemî öldürüldü.

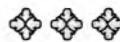
Daha sonra Rumlar, el-Mu'tasımbillah Ebû Ishak b. er-Reşîd'in halifeliği zamanında, **Zibatra** üzerine yürüdüler; erkekleri öldürdüler, kadınları esir aldılar ve şehri de yıktılar. el-Mu'tasım çok kızdı ve intikam almaya karar verdi; Rumlarla savaşa çıktı ve **Ammûriye**'ye kadar ulaştı. Buraya varmadan önce birçok kaleyi tahrip etti; **Ammûriye**'ye de saldırdı ve fethetti; savaşçıları öldürdü; kadınları ve çocukları esir aldı ve şehri tahrip etti. Ayrıca **Zibatra**'nın yapılmasını ve tahkim edilmesini ayrıca oraya asker yerleştirilmesini emretti. Sonradan Rumlar, bu kaleye saldırdılarsa da almaya muvaffak olamadılar.

503. Ebû Amr el-Bâhilî ve başkaları yoluyla rivayet edilmiştir:

Hısn-ı Mansur kalesi, Kays kabilesinden Mansur b. Ca'vene b. el-Hâris el-Âmirî'ye nisbetle bu adı almıştır; çünkü o, bu kalenin yapılması ve tamir edilmesiyle görevlendirilmişti. O, Mervan'ın halifeliği zamanında düşmanı defetmek üzere, yanında **Şam** ve **el-Cezîre** halkı askerleriyle birlikte burada kalmıştı.

Bu Mansur, Abbasî Devleti'nin ilk zamanında devlete itaat etmeyen **er-Ruhâ** halkının başındaydı. Ebû'l-Abbas'ın **el-Cezîre** ve **İrminiyye** valisi Mansur şehir halkını muhasara etti; Mansur şehri fethedince, diğer Mansur kaçtı; sonra kendisine eman verilince ortaya çıktı. Abdullah b. Ali, Ebû Cafer el-Mansur'a isyan edip onu halledince, bu Mansur'u polisin başına geçirdi. Sonradan Abdullah yenilip **Basra**'ya kaçınca, bu Mansur saklandı; 141 yılında, el-Mansur'a getirildi; halife el-Mansur, **Beytü'l-Makdis**'den dönerken **er-Rakka**'da onu öldürttü.

Bazıları da şunları söylerler: Abdullah b. Ali'nin kaçmasından sonra, Mansur'a eman verildi. Sonradan onun İslâmiyet aleyhine Rumlara yazdığı mektupları bulundu; el-Mansur, **Beytü'l-Makdis**'den 141 yılında **er-Rakka**'ya gelince, onu getirtti ve **er-Rakka**'da boynunu vurdurdu. el-Mansur, daha sonra **Kûfe**'deki **Haşimiyye**'ye gitti. er-Reşîd, el-Mehdî'nin halifeliği zamanında, **Hısn-ı Mansur** kalesini yaptırdı ve oraya asker yerleştirdi.

RUMCA DİVANIN DEĞİŞTİRİLİŞİ

504. Râvilerin dediklerine göre:

Şam divanı, Abdulmelik b. Mervan halife oluncaya kadar Rumca yazılıyordu. 81 yılında Abdulmelik, bu yazının değiştirilmesini emretti. Bunun sebebi şuydu: Rum kâtiplerden birisi, yazı yazmak istedi; ancak su bulamadı; bunun üzerine hokkaya işedi; Abdulmelik bunu işitti ve adamı cezalandırdı ve Süleyman b. Sa'd'a divan dilini değiştirmesini emretti. Bunun üzerine Süleyman, **Ürdün**'ün bir yıllık haracını halifenin kendisine vermesini istedi. Abdulmelik bunu kabul etti ve Süleyman'ı **Ürdün**'e vali tayin etti. Bir yıl geçmeden, Süleyman Divan defterlerinin Rumcadan Arapçaya çevrilme işini tamamladı ve defterleri Abdulmelik'e getirdi. Abdulmelik, katibi Sercûn'u çağırdı ve defterleri ona gösterdi. Kâtip bundan dolayı üzüldü ve halifenin yanından perişan bir halde çıktı; bu sırada bazı Rum kâtiplere rastlayınca şunları söyledi: "Geçinmeniz için artık bu meslekten başka bir şey arayınız; Allah, bu işi sizden ayırdı."

el-Belâzurî şunları söyledi: Abdulmelik'in Süleyman'a verdiği **Ürdün**'ün yıllık geliri yüzseksenbin dinar; **Filistin**'inki üçyüzellibin dinar; **Dımeşk**'inki dörtyüzbin dinar; bugün **Avâsım** denilen **Kınnesrîn** ve çevresi ile **Hıms**'ınki ise sekizyüzbin, bir başka rivayete göre yediyüzbin dinar idi.

İRMİNİYYE FETİHLERİ

*505.***Berze'a** *sakinlerinden Muhammed b. İsmail → başkaları → Ebû Berâ Anbese b. Bahr el-İrminî → Muhammed b. Bişr el-Kâlı → şeyhleri → Bermek b. Abdillah ed-Debilî → Muhammed b. el-Muhayyis el-Hılâtî ve İrminiyye işlerini bilen ilim adamlarından bir kısmı yoluyla rivayet edilmiştir. Ben (Belâzurî) onların sözlerini bir araya getirdim ve bir kısmıyla diğerlerini tamamladım. Onlar, şunları söylediler:*

Şimsat, Kalîkalâ, Hılât, Erciş ve **Bâcüneys** *Dördüncü İrminiyye;* **el-Büsfürrecan, Debîl, Siractayr** ve **Bağrevend** *Üçüncü İrminiyye;* **Cürzan** *İkinci İrminiyye;* **es-Sîsecan** ile **Erran** şehirleri ise *Birinci İrminiyye* diye bilinirdi.

Bir başka rivayete göre ise, yalnız başına **Şimsat** *Dördüncü İrminiyye;* **Kalîkalâ, Hılât, Ercîş** ve **Bâcüneys** *Üçüncü İrminiyye;* **Siractayr, Bağrevend, Debîl** ve **el-Büsfürrecân** *İkinci İrminiyye;* **Sisecan, Erran** ve **Teftis** (Tiflis) şehirleri de *Birinci İrminiyye* diye **bilinir.**

Cürzan ile **Erran**, Hazarların elindeydi; **İrminiyye**'nin diğer yerleri ise, Rumların elindeydi; bu bölgeleri Ermenyakos idare ediyordu. Hazarlar hudutları geçerler ve baskınlarda bulunurlar; zaman zaman da **ed-Deynever**'e kadar ilerlerdi. Melik Kubaz b. Fîruz, büyük kumandanlarından birisini, onikibin askerle gönderdi; bu ordu **Erran**'a girdi ve **er-Res** diye bilinen ırmak ile **Şervan**'a kadar olan bölgeyi fethetti. Arkadan Kubaz bu ordunun yanına geldi; **Erran**'da **el-Beylekan** şehri ile tamamen hudutta bulunan **Berze'a** şehrini ve **Hazar** denilen **Kabele** şehrini yaptırdı. Daha sonra da, **Şervan** toprağı ile **el-Lân** kapısı arasında **el-Leben** seddini yaptırdı; bu şeddin çevresinde üçyüzaltmış şehir kurdu; bu şehirler, **el-Bab v'el-Ebvab** yapıldıktan sonra yıkıldı.

Kubaz'dan sonra oğlu Nurişvan Kisra b. Kubaz melik oldu; o da **eş-Şaberan** şehri ile **Maksat** şehrini yaptırdı; sonra **el-Bab ve'l-Ebvab** şehrini yaptırdı. Bu şehre **"Ebvab"**(Kapılar) denilmesi, **el-Cebel**'de (dağ) bir yol üzerinde bulunmasındandır. O, bu yerlerde yapılmış olan şehirlere, **Siyâsicîn** adını verdikleri bir milleti yerleştirdi. **Erran** toprağında ise, **Şekken** ve **el-Kamîberan** kapıları ile **ed-Dûdaniyye** kapılarını yaptırdı. Dûdânîler, kendilerinin Dûdan b. Esed b. Huzeyme soyundan geldiklerini iddia eden bir kavimdir. Nuşirvan, **ed-Durzukıyye** şehrini de yaptırdı; bu şehrin oniki kapısı vardı ve her kapının taştan yapılmış bir sarayı vardı.

Cürzan toprağında da **Suğdebîl** denilen bir şehir yaptırdı; bu şehre es-Suğd ve Farslardan bir zümreyi yerleştirdi ve burasını ordugâh yaptı. Rum ülkesine yakın **Cürzan** ülkesinde, birine **Firuzkubaz** kapısı, diğerine **Lâzika** kapısı, bir başkasına da **Bârika** adı verilen saraylar yaptırdı; bu son saray, **Tarâbezünde** denizi (Trabzon denizi) kenarındadır. Yine o, **el-Lân** ve **Semsehî** kapılarını, **el-Cerdeman** ve **Şemşüldâ** kalelerini yaptırdı. Nuşirvan, **İrminiyye** topraklarından Rumların elinde bulunanların hepsini fethetti. **Debîl** şehrini tamir ettirdi ve kale haline getirdi. Ayrıca **en-Neşevâ** şehrini yaptırdı; bu şehir, **el-Büsfürrecân**'ın merkeziydi. **Vays**, **es-Sîsecan** toprağında **el-Kılab** ve **Sâhyuns** kalelerini yaptırdı, Nuşirvan bu kalelere, Sîyâsîciyyelerden kuvvetli ve kahraman kimseleri yerleştirdi.

Nurişvan bundan sonra, Türk hükümdarına mektup yazdı ve ondan düşmanlığı bırakmayı, sulh içinde olmayı ve işlerinin birlik ve beraberlik içinde olmasını istedi, dostluğunu göstermek için de kızı 'Liyunse'yi onunla evlendirmeyi ve böylece onunla akrabalık kurmayı istediğini belirtti. Ancak o, Türk hükümdarına, karılarından birisinin evlat edindiği hizmetçisini gönderdi ve ona kızım diye bildirdi. Türk hükümdarı da ona kızını hediye etti. Nuşirvan daha sonra onun yanına geldi ve **el-Berşeliyye**'de buluştular; günlerce konuştular ve her biri diğerine yakınlık ve dostluk gösterdi.

Nuşirvan, güvendiği ve yakın adamlarından bazılarına, Türk hükümdarının ordugâhının bir kısmına gece baskını yapmalarını ve orayı yakmalarını emretti; onlar da bu emri yerine getirdiler. Ertesi sabah Türk hükümdarı, olanları Nuşirvan'a şikayet etti. Bunun üzerine o, verdiği emri veya adamlarından birisinin bu işi yaptığını inkar etti. Bu hadiseden birkaç gece geçtikten sonra Nuşirvan, adamlarına aynı şeyi bir daha yapmalarını emretti; onlar da yaptılar. Türk hükümdarı onların yaptığı şeye çok kızdı ve haykırdı; onun bu durumuna Nuşirvan bile acıdı, ondan özür diledi ve kendisini teskin etti. Daha sonra Nuşirvan, bu sefer kendi ordugâhının kuru ot ve ağaçlardan ibaret olan barakasının ateşe verilmesini emretti. Ertesi sabah Türk hükümdarına çok kızdı ve haykırdı: "Nerede ise senin askerlerin benim ordugâhımı mahvedeceklerdi; zan ve şüphe ile beni cezalandırdın!" dedi.

Bunun üzerine Türk hükümdarı, olanlardan haberi olmadığına ve sebebini bilmediğine yemin etti. Nuşirvan şunları söyledi:

"Ey kardeşim! Aramızda yapılan savaşlar ve baskınlarda elde ettikleri ganimetlerin arkasının kesilmesinden dolayı, bizim askerimiz de senin askerin de and-

laşmamızı nefretle karşıladılar. Ben, aramızdaki akrabalık ve sevgiden sonra tekrar düşmanlığa dönmemizden, kalblerimizin temizlenmesi ve kurtulmasından sona dostluğumuzun bozulmasına sebep olacak hadiselerin ortaya çıkmasından emin değilim. Bundan dolayı benim düşünceme göre en doğru olan husus, eğer bana izin verirsen, benimle senin arana bir duvar yapılsın ve bir kapı koyalım; bu kapıdan senin yanına bizim yanımızdan, bizim yanımıza da senin yanından, yalnızca senin ve bizim istediğimiz kimseler girebilsin."

Türk hükümdarı bu teklifi kabul etti; sonra da ülkesine döndü. Nuşirvan, bu duvarı yaptırmak için orada kaldı. Duvarı yaptırdı; deniz tarafındaki kısmı, büyük taşlarla ve kurşunla; eni de üçyüz zira' yapıldı; bu duvarı dağların tepelerine kadar çekti. Gemilerle taş getirilmesini ve denize dökülmesini emretti. Denizin dolması tamamlanınca, denizde, üç mil uzunlukta duvarı devam ettirdi. Duvarın yapılmasını bitirince, ülkesine giriş için demirden kapılar koydurdu; her kapıya, orayı beklemek üzere yüz muhafız bıraktı. Daha önce bu yeri korumak için ellibin askere ihtiyaç duyuyordu. Kapılara debbabeler (taş atan alet) koydurdu.

Bütün bu işler bitince Türk hükümdarı Hakan'a "O, sana hile yaptı; seni kızından başkası ile evlendirdi ve sana karşı korunmak üzere duvar yaptı" denildi. Hakan, onun bu hilesine karşı bir şey yapamadı.

Nuşirvan, bazı beylikler ihdas etti ve bazı kimseleri, ayrı ayrı bölgelerin emiri yaptı. Bunlardan biri Hakanu'l-Cebel (Dağ Hakanı) olup **es-Serîr** şehri emiri idi ve kendisine Vehrârzânşah denilirdi. Diğeri **Fîlan** şehri emiri **Fîlanşah**; bir başkası **el-Lekz** şehri emiri Taberseranşah olup kendisine Cürşanşah denilirdi. Bir diğeri **Maskat** emiri olup onun memleketi daha sonra elinden alındı. Yine bu emirlerden **Lîran** emiri **Lîranşah**; **Şervan** emiri Şervanşah idi. Nuşirvan **Buhh** emirini bu şehre; **Zirîkiran** şehri emirini de yine aynı yere emir tayin etti. **el-Kabak** dağı emirlerini yerlerinde bıraktı ve kendileriyle belirli bir vergi karşılığında andlaştı.

İrminiyye, İslâm dini ortaya çıkana kadar Farsların elinde kaldı. Siyâsicinliler, kalelerini ve şehirlerini terkettiklerinden dolayı bunlar sonunda yıkıldı. Hazarlar ve Rumlar, onların elinde bulunan yerlere açık bir şekilde hakim oldular.

506. Râvilerin dediklerine göre:

Zaman zaman Rumların idaresi parçalanmış ve çeşitli beyliklere ayrılmıştır. Ermenyakos bu emirlerden birisiydi. O öldükten sonra karısı emir oldu; onun adı

Kâli idi. Bu kadın, **Kâlikalâ** şehrini yaptırdı ve bu şehre **Kâlikâle** adını verdi. Bunun manası, Kâlînin ihsanı, hediyesi demektir. el-Belâzurî şunları söyledi: Bu kadın, şehrin kapılarından birisi üzerine resmini yaptırdı. Araplar, bu kelimeyi Arapçalaştırarak **Kâlikalâ** demişlerdir.

507. Râvilerin dediklerine göre:

Osman b. Affan halife olunca, **Şam, el-Cezîre** ve hudutları valisi olan Muaviye'ye bir mektup yazdı ve onun Habîb b. Mesleme el-Fihrî'yi **İrminiyye**'ye göndermesini emretti. Habîb, **Şam** fetihleri ve Rum savaşlarında güzel işler başarmış birisiydi; onun bu kahramanlığını Ömer de Osman da (*Allah onlardan razı olsun*) ondan sonra gelenler de gayet iyi bir şekilde biliyorlardı.

Bir başka rivayete göre, Osman, doğrudan Habîb'e mektup yazdı ve **İrminiyye**'ye savaşa gitmesini emretti. Bu rivayet daha doğrudur.

Habîb, altıbin, birbaşka rivayete göre de sekizbin, **Şam** ve **el-Cezîre** halkından olan askerle hareket etti ve **Kâlîkalâ**'ya geldi; şehrin çevresine indi. Şehir halkı, ona karşı çıktı; Habîb onlarla savaştı; onları şehre sığınmaya mecbur etti. Bunun üzerine onlar, şehri terketmek veya cizye ödemek şartıyla eman istediler. Onlardan pekçoğu şehri terk etti ve Rum ülkesine sığındı. Habîb, yanındakilerle birlikte, birkaç ay orada kaldı. Sonra patrik Ermenyakos'un Müslümanlara karşı büyük bir ordu topladığını ve kendisine **el-Lân, Efhaz, Semender** ve **Hazar** halklarından yardımcı güçlerin ona katıldığını öğrendi. Osman'a mektup yazdı ve yardım istedi. Bunun üzerine Osman, Muaviye'ye mektup yazdı; **Şam** ile **el-Cezîre** halklarından cihad ve ganimet isteyen kimseleri Habîb'e göndermesini emretti. Muaviye, ona ikibin asker gönderdi. Habîb, bu askerleri **Kâlîkalâ**'ya yerleştirdi; onlara ikta yoluyla topraklar verdi; kendilerini burada, paralı muhafızlar olarak bıraktı.

Habîb'in yardım isteyen mektubu Osman'a gelince, halife **Kûfe** valisi olan Sa'îd b. el-Âsî b. Sa'îd b. el-Âsî b. Ümeyye'ye de bir mektup yazdı ve ona, Selman b. Rebî'a el-Bâhılî kumandasında Habîb'e yardım göndermesini emretti. Bu Selmanu'l-Hayl olup cömert, fâzıl ve savaşçı bir kimseydi. Selmanu'l-Hayl, **Kûfe** halkından altıbin askerle Habîb'e doğru yola çıktı. Bu sırada Rumlar ile onlarla beraber olanlar ilerlemişler ve **Fırat** kenarına inmişlerdi. Habîb'e yardım gecikmişti. Müslümanlar, Rumlara gece baskını düzenlediler ve onları yerlerinden attılar ve büyüklerini öldürdüler.

Habîb'in karısı Yezîd'in kızı Ümmü Abdillah el-Kelbiyye, kocasını zevklendirmek için erkek sesiyle "Randevun nerede?"diye sordu. Bunun üzerine Habîb "isyankar kadının (Rum Kayseri'nin karısı) otağı veya cennet" diye cevap verdi. Habîb, otağa girince karısını orada buldu.

508. Râvilerin dediklerine göre:

Selman cepheye varınca, Müslümanlar düşmanlarını yenmişlerdi. **Kûfe**' den gelen askerler, ganimetlerden kendilerine de verilmesini Habîb'le birlikte onlardan istediler. Onlar bunu kabul etmediler. Habîb ile Selman birbirlerine ağır sözler söylediler; bazı Müslümanlar, Selman'ı ölümle tehdit ettiler. Bu münasebetle şair şu şiiri söyledi:

"Eğer Selman'ı öldürürseniz biz de Habîb'inizi öldürürüz. Eğer İbn Affan'a doğru giderseniz biz de gideriz."

Bu durum Osman'a yazıldı; o ganimetin **Şam** halkının hakkı olduğunu yazdı; Selman'a da yazdığı mektupta **Erran**'a savaşa gitmesini emretti.

Bir başka rivayete göre, Selman b. Rebî'a, Osman' ın halifeliğinde 25 yılında, **İrminiyye**'ye hareket etti; esirler aldı; ganimet elde etti ve **Hadisetu'l-Musul**'da bulunan el-Velîd b. Ukbe'nin yanına geldi. Bu sırada Osman'ın mektubu el-Velîd'e geldi; halife bu mektubunda, Muaviye'nin yazdığına göre, Rumların büyük bir orduyu Müslümanların üzerine gönderdiklerini ve onun yardım istediğini bildirmekte; ayrıca ona sekizbin asker göndermesini emretmekteydi. el-Velîd, bu askerleri, Selman b. Rebî'a el-Bâhılî'nin kumandasında gönderdi. Muaviye de aynı sayıda askeri, Habîb b. Mesleme el-Fihrî ile gönderdi. Bu iki kumandan, kaleler fethettiler; esirler aldılar ve hangisinin başkumandan olduğu hakkında da çekiştiler. **Şam** halkından olan askerler, Selman'a saldırmak istediler. Bu durum üzerine şair, yukarıda geçen beyiti söyledi.

Birinci haber daha doğrudur; bu ilk haberi bana, **Kâlîkalâ** şeyhlerinden bazısı söyledi; buranın kadısı el-Attaf b. Süfyan Ebû'l-Asbağ da, bu haberi bana yazdırdı.

509. Muhammed b. Sa'd → el-Vâkıdî → Abdulhamid b. Cafer ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Habîb b. Mesleme **Debîl** halkını muhasara etti ve orada kaldı. O, Rum kumandanı el-Mevriyan ile karşılaştı; ona karşı gece baskını düzenledi ve onu öldürdü;

ordugâhında bulunan şeyleri ganimet olarak aldı. Daha sonra Selman, Habîb'in yanına geldi. Râvilere göre doğru olan, Selman'ın **Kâlîkalâ**'da Habîb'in yanına geldiğidir.

510. Muhammed b. Bişr İbn Verz el-Kâliyan ve **Kâlîkalâ** *halkı şeyhleri yoluyla rivayet edilmiştir:*

Kâlîkalâ şehri Müslümanlar tarafından fethedildiğinden itibaren, oradaki halkı tarafından düşmandan korundu. Bu durum, .133 yılında azgın Rum Kayseri'nin ordusuyla savaşa çıkmasına kadar devam etti. O, **Malatya** halkını kuşattı: şehrin duvarlarını yıktı ve oradaki Müslümanları **el-Cezîre**'ye sürdü. Sonra **Mercu'l-Hasâ**'ya indi; Kevsan el-İrmini'yi **Kâlîkalâ** üzerine gönderdi. O, şehri muhasara etti; o sırada şehrin halkının sayısı azdı ve valisi Ebû Kerîme idi. Şehir halkından iki ermeni kardeş, şehrin surundaki kapalı bir gediği açıp Kevsan'ın yanına çıktılar ve onu şehre soktular. Kevsan da şehre hakim oldu; öldürdü; esir aldı ve şehri yıktı; ele geçirdiklerini azgın Kayser'e götürdü, esirleri arkadaşlarına dağıttı.

511. el-Vâkıdî şunları söyledi:

139 yılında el-Mansur **Kâlîkalâ** esirlerinden sağ olanları için fidye ödedi; şehri yeniden bina ve tamir ettirdi; esaretten kurtardıklarını oraya gönderdi; ayrıca oraya **el-Cezîre** halkından ve başkalarından asker yerleştirdi. Azgın Rum Kayseri, el-Mu'tasımbillah'ın halifeliğinde **Kâlîkalâ** üzerine yürüdü; şehrin suruna taş attırdı; nerede ise surları yıkılacaktı. el-Mu'tasım, beşyüzbin dirhem harcayarak şehri sağlam bir hale getirdi.

512. Râvilerin dediklerine göre:

Habîb **Kâlîkalâ** şehrini fethettikten sonra yoluna devam etti ve **Mirbâlâ**'ya indi. **Hılât** patriği, ona Iyâd b. Ganm'ın mektubunu getirdi. Iyâd, onun canı, malı ve ülkesi için, ödeyeceği vergi karşılığında eman vermişti. Habîb, bu emanı uyguladı. Daha sonra **el-Herek** ile **Deştu'l-Verek** arasında bir yere indi. **Hılât** patriği, ödeyeceği vergiyi ona getirdi; ayrıca ona hediye de vermek istediyse de Habîb kabul etmedi. **Hılât**'a indi; oradan da **es-Saybane**'ye gitti; orada (kendisini **Müks** emiri karşıladı; burası, **el-Büsfürrecan**'ın nahiyelerinden birisidir; Habîb, ülkesini mukata'a usulüne göre ona bıraktı; onunla bir adam gönderdi ve andlaşma ve eman mektubu yazdı. **Erciş** ve **Bâcüneys** köylerine asker gönderdi ve halkının baş ver-

gisi cizyeyi topladı; buraların ileri gelenleri Habîb'in yanına geldi; o da buraların haracını mukata'a usulüyle onlara verdi.

et-Tarrîh gölünden avlanılmasına ise dokunmadı. Gölün bu durumu, Muhammed b. Mervan b. el-Hakem'in **el-Cezîre** ve **İrminiyye**'ye vali olmasına kadar devam etti. Muhammed, bu gölden avlanmak hakkını kendisine tahsis etti ve bu hakkı satmak suretiyle kazanç elde ediyordu. Daha sonra bu hak, Mervan b. Muhammed'in oldu. Emevîler yıkılınca bu hak ondan alındı.

el-Belâzurî şunları söyledi: Daha sonra Habîb yoluna devam etti ve **Ezdisat**'a geldi; burası Kırmız'ın köyüdür. **Nehru'l-Ekrâd**'ı geçti ve **Mercu Debîl**'e indi; oraya bölük bölük süvariler gönderdi ve kendisi de şehrin kapısına indi. Şehir halkı kalelerine kapandılar ve ona taş ve ok attılar. Bunun üzerine Habîb mancınık koydurdu ve onlara taş attırdı; sonunda kaledekiler eman ve barış istediler; Habîb de onlara, istediklerini verdi. Habîb'in süvarileri oradan dolaşıp **Cürnâ**'ya indiler ve **Eşûş, Zatu'l-Lücm, el-Cebelü'l-Kunte** ve **Vâdi'l-Ahrar**'a kadar ilerlediler; **Debil**'in bütün köylerini ele geçirdiler. Habîb daha sonra **Sirac-Tayr** ve **Bağrevend**'e asker sevketti; buranın patriği ona geldi; Habîb, belirli bir vergi ödemesi, Müslümanlara dostluk göstermeleri, onları misafir etmeleri ve düşmanlarına karşı onlara yardım etmeleri şartıyla onunla andlaştı. **Debil** andlaşması metni şudur:

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Bu kitap, Habîb b. Mesleme'den **Debîl** halkı Hristiyanlarına, Mecusîlerine, Yahudilerine, hazır olanlarına ve olmayanlarına yazılmıştır. Ben, sizlerin canlarına, mallarına, kiliselerinize, mabetlerinize ve şehrinizin surlarına eman verdim; sizler emniyettesiniz. Bize düşen, cizye ve haraç ödemeye devam ettiğiniz sürece, sizlere verdiğimiz sözü tutmak, ahde vefa göstermektir. Allah şâhid oldu; şâhid olarak Allah yeter. Habîb b. Mesleme mühürledi."

Daha sonra Habîb, **en-Neşevâ**'ya geldi ve orasını, **Debîl** sulhuna göre fethetti. **el-Büsfürrecan** patriği onun yanına geldi ve Habîb'le her yıl ödeyeceği vergi üzerine, kendi yurdu ile **Hasâyılta** (?) ve **Efâriste** toprakları için andlaşma yaptı.

Habîb bundan sonra **es-Sîsecan**'a, geldi; buranın halkı Müslümanlarla savaştı; Habîb bunları mağlup etti ve **Vays**'a hakim oldu. **es-Sîsecan**'daki kale halkı, ödeyecekleri vergi karşılığında andlaştılar. Habîb daha sonra **Cürzan**'a gitti.

513. **Debîl** *halkı şeyhleri ve bunlardan Bermek b. Abdillah yoluyla rivayet edilmiştir:*

Habîb b. Mesleme, yanındakilerle birlikte **Cürzan**'a gitmek üzere hareket etti. **Zatu'l-Lücm**'e vardıklarında bazı hayvanlarını otlatmak üzere salıverdiler ve onların gemlerini topladılar. Bu sırada Arap olmayan kimselerden bir zümre onların üzerine geldi; bunun üzerine Müslümanlar gemleri toplamayı bıraktılar ve onlarla savaştılar; onlar da gemleri ve hayvanların üzerindeki şeylerden alabildiklerini topladılar. Müslümanlar tekrar onların üzerine yürüdüler; onları öldürdüler ve kendilerinden aldıkları şeyleri geri aldılar. Bundan dolayı bu yere, **Zatu'l-Lücm** (Gemlik) denildi.

Râviler sözlerine şöylece devam ettiler: **Cürzan** patriğinin elçisi Habîb'e geldi ve şehir halkı ve patriğinin andlaşma istediğini bildirdi; onların mektubunu Habîb'e verdi ve kendileri için andlaşma ve eman vesikası vermesini ondan istedi. Habîb de onlara şu vesikayı yazdı:

"... Elçiniz Nuklî, bana ve yanımdaki Müslümanlara geldi ve sizin durumunuzu anlattı. Bizler, Allah'ın bize ihsanda bulunduğu ve yücelttiği bir ümmetiz; gerçekten de Allah'ın ihsanı bu şekildedir. O'na sonsuz hamd olsun ve Peygamberi ve yarattıkları arasından en hayırlısı Muhammed'e salat ve selam olsun. Sizler, bizim barışımızı sevdiğinizi zikrettiniz; ben, göndermiş olduğunuz hediyenizin değerini tesbit ettirdim ve onu cizyenizden düştüm. Size bir eman yazdım; burada şartları tesbit ettim; eğer bunu kabul eder ve uygularsanız ne alâ; yoksa Allah ve Rasûlü adına savaşa hazır olunuz. Hidayette olanlara selâm olsun."

Habîb, bundan sonra **Tiflis**'e geldi ve oranın halkına şu andlaşmayı yazdı:

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Bu vesika, Habîb b. Mesleme'den, **Cürzanu'l-Kırmız'** daki **Mencelîs**'in **Tiflis** halkına, canları, kiliseleri, havraları, mabetleri ve dinlerine dokunulmamak üzere verilmiştir, onlar da zelîl olduklarını kabul edecekler ve her aile için bir dinar cizye vereceklerdir; sizler, cizyeyi azaltmak için evlerinizi birleştirmeyeceksiniz; bizler de daha fazla cizye almak üzere evlerinizin sayısını artırmayacağız. Sizler bize dostluk gösterecek, Allah ve Rasûlü'nün (s.a.s) düşmanlarına gücünüz yettiğince düşmanlık göstereceksiniz; muhtaç olan Müslümanları bir gece, kitab ehlinin bize helâl olan yiyeceğinden bilinen kadarıyla yedirmek üzere misafir ede-

ceksiniz; yanınızda yolunu kaybetmiş bir insanı, en yakın Müslüman muhitine ulaştırmak sizin görevinizdir; eğer Mü'minlerle aranızdaki yol kapalı ise bu sizin vazifeniz değildir. Eğer tövbe eder ve namaz kılarsanız, sizler bizim din kardeşlerimiz olursunuz; yoksa cizye ödeyeceksiniz. Müslümanları herhangi bir şey meşgul eder ve düşmanlarınız da sizlere saldırırlarsa, bu durumdan Müslümanlar mesul değildirler; yine bu durum sizinle olan andlaşmanın bozulması demek değildir. İşte sizin lehinize ve aleyhinize olan hükümler bunlardır. Allah ve Melekleri şâhid oldu; şâhid olarak Allah yeter."

el-Cerrah b. Abdillah el-Hakemî, **Tiflis** halkına şu vesikayı yazdı:

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Bu vesika, el-Cerrah b. Abdillah'dan **Cürzan** köylerinden **Mencelis**'in **Tiflis** halkına verilmiştir. Onlar, Habîb b. Mesleme'nin kendilerine verdiği ve cizye ödemenin zelillik olduğunu belirten eman mektubunu bana getirdiler. Habîb'in onlarla yaptığı andlaşmaya göre, **Cürzan** köylerindeki **Kuhuvît**'deki **Ta'âm** ve **Dîdona** mevkilerindeki ve **Mencelîs** deki **Evâra** ve **Sâbînâ**'daki üzüm bağları ve değirmenleri, her yılda bir defa, iki defa değil, yüz dirhem vergi vermek şartıyla onlara aittir. Ben, onların bu emanı ve sulhunu tasdik ettim; onlardan daha fazla alınmamasını emrettim. Benim bu vesikam kime okunursa, onlara aykırı iş görmesin inşaalah. el-Cerrah yazdı."

514. Râvilerin dediklerine göre:

Habîb, **Cevârih, Kesferbis, Kisâl, Hunân, Semsehî, el-Cerdman, Küstesci, Şevşit** ve **Bâzelît'i** sulh yoluyla fethetti; yapılan andlaşmaya göre, onların kanları akıtılmayacak, mabetleri duvarları aynen korunacak, toprakları ve başları için vergi vereceklerdir,

Habîb **Kalercît, Seryâlît, Hâhît, Hûhît, Ertahal** ve **Babu'l-Lâl** halklarıyla da andlaştı. **Sannâriyye** ve **ed-Dûdaniyye** halkı ile de vergi ödemek üzere andlaştı.

515. Râvilerin dediklerine göre:

Selman b. Rebî'a el-Bâhılî, Osman'ın **Erran** üzerine yürümesi emrinden sonra yola çıktı ve **el-Beylekân** şehrini sulh yoluyla fethetti; şehir halkının can, mal ve şehirlerinin duvarlarına eman verdi; ayrıca onların cizye ve haraç ödemelerini şart koştu.

Selman daha sonra **Berze'a**'ya geldi ve **es-Sürsûr** ırmağı kenarında ordugâh kurdu; bu nehir, şehre bir fersahdan daha yakındır. Şehir halkı, kendi dışındakilere kapılarını kapattılar. Selman günlerce kapıları zorladı; köylere baskınlar düzenledi. Bu sırada hasat zamanıydı; sonunda **el-Beylekan** andlaşmasına göre andlaştılar; Selman'a kapılan açtılar; o da şehre girdi ve orada kaldı. Süvarilerini etrafa gönderdi; onlar da **Şefşîn, el-Misfevan, Ûz, el-Mısrıyan, el-Herhaliyan** ve **Tibar**'ı fethettiler; bu yerler ilçe merkezleridir. **Erran**'dan başka yerleri de fethetti. Selman, **el-Belâsecan** Kürtlerini İslâmiyet'e davet etti; onlar bunu kabul etmediler ve kendisiyle savaştılar; Selman onları yendi; bir kısmına cizye koydu, az bir kısmına da zekat ödedi.

516. **Berze'a** *halkından bazı kimselerin söylediklerine göre:*

Şemkûr eski bir şehirdi. Selman b. Rebî'a el-Bâhılî orayı fetheden askerler gönderdi. Bu şehir, Sâverdiyyeler burayı yıkıncaya kadar, meskun ve mamur bir yer olarak kaldı. Sâverdiyyeler, Yezîd b. Üseyd'in **İrminiyye**'den ayrılmasından sonra bir araya gelen bir topluluktur. Onların idaresi halka ağır geldi; yağmaları çoğaldı. el-Mu'tasımbillah'ın *(Allah ona rahmet eylesin)* azadlısı ve **İrminiyye, Azerbaycan** ve **Şimsat** valisi Boğa, 240 yılında şehri tamir ettirdi; İslâmiyet'i kabul etmek isteyen **Hazar**'dan kendisine gelen bir zümreyi oraya yerleştirdi. Ayrıca **Berze'a** tüccarlarından bazısını oraya nakletti ve şehre **Mütevekkilliyye** adını verdi.

517.Râvilerin dediklerine göre:

Selman, **er-Res** ile **el-Kür** ırmaklarının birleştiği, **Berdîc**'in arka tarafındaki yere geldi; **el-Kür** ırmağını geçti ve **Kabele**'yi fethetti. **Şekken** ve **el-Kamîberan** valisiyle vergi ödemek şartıyla andlaştı. **Hayzan** halkı ve **Şervan (Şirvan)** emiri ile *el-Cibal* (Dağlar) emirleri, **Maskat** ve **eş-Şâberan** halkları ve **el-Bâb** şehri de kendisiyle andlaştılar. Selman'dan sonra kapılarını kapattılar. Hakan süvarileriyle birlikte **el-Belencer** ırmağının arkasında Selman'la karşılaştı. Selman (Allah ona rahmet eylesin), Müslümanlardan dörtbin askerle öldürüldü; onların savaş yerinden tekbir sesleri işitiliyordu. Selman b. Rebî'a, **Kûfe**'ye tayin edilen ilk kadı idi; orada kırk gün kalmasına rağmen kendisine bir davacı gelmemişti; bu husus, Ömer b. el-Hattab'dan rivayet edilmiştir. Şair İbn Cumane el-Bâhılî, Selman ve Kuteybe b. Müslim haklarında şu şiiri söylerdi:

"Bizim iki kabrimiz var; biri **Belencer** *kabri; diğeri* **es-Sîn**'*deki kabir; bu kahirler*

ne kadar kutludur. es-Sîn'deki kabrin feyz ve yardımı umumidir; **Belencer'** *deki kabrin hürmetine de yağmurlar yağar."*

Belencer'de, Karza b. Ka'b el-Ensarî, Selman ile birlikteydi; o, Selman'in ölüm haberini Osman'a getirdi.

518. Râvilerin dediklerine göre:

Habîb **İrminiyye** topraklarındaki yerleri fethedince, Osman b. Affan'a bu fetihleri bir mektupla bildirdi. Onun bu mektubu ile Selman'in ölüm haberi aynı zamanda geldi. Osman, bütün **İrminiyye**'ve Habîb'i vali yapmak istedi; ancak daha sonra onu, düşman üzerine çok çabuk yürümüş olduğu **Şam** ve **el-Cezîre**'ye savaşçı olarak gönderdi. **İrminiyye** hududuna da Huzeyfe b. el-Yeman el-Absî'yi vali tayin etti. Huzeyfe **Berze'a**'ya gitti; burası ile **Kâlîkalâ** arasında ve **Cîzan**'a memurlarını gönderdi. Bu sırada, geri dönmesini ve Sıla b. Züfer el-Absî'yi yerine bırakmasını emreden Osman'ın mektubu geldi; yanında bulunan Sıla'yı yerine bıraktı. Habîb de **Şam**'a dönmek üzere hareket etti; o burada Rumlarla savaşmıştı, önce **Hıms**'a indi; sonra Muaviye onu **Dımeşk**'e nakletti; otuzbeş yaşında 42 yılında orada vefat etti. Muaviye onu, Osman evinde muhasara edildiğinde, yardımcı ordunun başında **Medine**'ye göndermişti; Habîb **Vadi'l-Kurâ**'ya vardığında Osman'ın öldürülmüş olduğu haberi kendisine ulaşınca geri dönmüştü.

519. Râvilerin dediklerine göre:

Osman, **Azerbaycan** ve **İrminiyye**'ye el-Muğîre b. Şu'be'yi vali tayin etti; sonra onu azletti. Daha sonra **İrminiyye**'ye el-Kâsım b. Rebî'a b. Ümeyye b. Ebî's-Salt es-Sakafî'yi tayin etti.

Bir başka rivayete göre, oraya Amr b. Muaviye b. el-Muntefik el-Ukaylî'yi vali tayin etti.

Bazıları şöyle söylerler: Hz. Osman **İrminiyye**'ye Benî Kilab kabilesinden bir adamı onbeş yıllığına; daha sonra el-Ukaylî'yi oraya vali tayin etmişti.

Ali b. Ebî Talib'in (r.a.) **İrminiyye** ve **Azerbaycan** valiliğine el-Eş'as b. Kays tayin edilmişti. Daha sonra buraya, Muaviye tarafından Abdullah b. Hatim b. en-Nu'man b. Amr el-Bâhılî vali tayin edildi ve orada öldü. Bunun üzerine Muaviye, oraya kardeşi Abdulaziz b. Hâtim b. en-Nu'man'ı vali tayin etti. Abdulaziz, **Debîl** şehrini yaptırdı; burasını kale haline getirdi ve camiini genişletti. Ayrıca **en-Ne-**

şevâ şehrini yaptırdı; **Berze'a** şehrini tamir ettirdi; bir başka rivayete göre, o b- şehrin binasını yeniledi; etrafındaki hendekleri iyice kazdırdı ve **el-Beylekan** şeh- rini yeniden yaptırdı. Çünkü bu şehirler dağınık bir halde ve yıkılmaya yüz tu- muştu.

Bir başka rivayete göre, **Berze'a** şehrini yeniden yaptıran, Abdulmelik b. Mer- van'ın halifeliği zamanında Muhammed b. Mervan'dır.

el-Vakıdî şunları söyledi: **Berze'a** şehrini, Abdulmelik, Hatim b. en-Nu'man el-Bâhılî veya onun oğlu eliyle yaptırdı. Abdulmelik, **İrminiyye**'ye Osman b. el- Velîd b. Ukbe b. Ebî Muayt'ı vali tayin etmişti.

520. Râvilerin dediklerine göre:

Abdullah İbnu'z- Zübeyr'in isyanı sırasında, **İrminiyye** halkı isyan etti; bu- radaki hür kimselerle onlara uyanlar başkaldırdılar. Kardeşi Abdulmelik tarafın- dan **İrminiyye**'ye vali tayin edilen Muhammed b. Mervan, bu isyancılarla savaştı onları mağlup etti; bir kısmını öldürdü, esir aldı ve ülkeye hâkim oldu. Onlardan geriye kalanlara iyi şeyler sunacağını vadetti ve kendilerini **Hılât**'daki kiliselerde topladı; üzerlerine kapılarını kapattırdı ve bu kapılara adamlar koydu ve onları yak- tırdı.(*) Bu savaşlarda, **Sîsecan** patriğinin kızı olan Yezîd b. Useyd'in annesi esir alındı.

521. Râvilerin dediklerine göre:

Süleyman b. Abdilmelik, **İrminiyye**'ye Adiyy b. Umeyre el-Kindî'yi vali tayin etti. Adiyy b. Umeyre, Ali b. Ebî Talib'den ayrılıp **er-Rakka**'ya yerleşenlerdendi. Daha sonra Ömer b. Abdilaziz, onu oraya vali tayin etti. O, **el-Beylekan**'daki **Neh- ru Adiyy**'in (Adiyy kanalı) sahibidir.

Bazılarının rivayetine göre, Ömer b. Abdilaziz'in **İrminiyye** valisi, Hatim b. en-Nu'man idi; ancak bu rivayet doğru değildir.

Daha sonra Yezîd b. Abdilmelik, oraya Mi'lak b. Saffar el-Behrânî'yi vali tayin etti; sonra onu azletti ve el-Hâris b. Amr et-Tâî'yi vali tayin etti. el-Hâris, **el-Lekz** halkıyla savaştı ve **Rusdak** ve **Hasmedan**'ı fethetti.

(*) Bizim esas aldığımız metinde, "onları yaktırdı" yazılı; diğer baskıda ise "onları korkuttu" şeklin- dedir.

Yezîd daha sonra Mezhic kabilesinden el-Cerrah b. Abdillah el-Hakemî'yi **İrminiyye**'ye vali tayin etti; o **Berze'a**'ya indi; kendisine orada kullanılan ölçek ve tartılardan şikayet edildi; el-Cerrah bunları adalet ve hakkaniyete uygun hale getirdi. Cerrahî adı verilen bir ölçek yaptırdı ve buranın halkı, bu ölçeği zamanımıza kadar kullanmaktadır (el-Belâzurî'nin zamanı). el-Cerrah daha sonra, **el-Kür** ırmağını aştı ve **es-Semûr** diye bilinen ırmağı geçinceye kadar ilerledi ve **Hazar**'a girdi; onlardan pek çok kimseyi öldürdü. **Hamzîn** ülkesi halkıyla savaştı; sonra onlarla, kendilerini **Rustâku Cîzan**'a nakletmek şartıyla andlaştı; onlara, burada iki köy ayırdı. **Gûmîk** halkına baskınlar yaptı ve onlardan esirler aldı. Sonra geri döndü ve **Şekkâ**'ya indi; askerleri ise, kışı **Berze'a** ve el-Beylakan'da geçirdi. Hazarlar ayaklandılar, **er-Ress** ırmağını geçtiler; el-Cerrah, onlarla **Versan** sahrasında savaştı; Hazarlar, **Erdebil** tarafına çekildiler. el-Cerrah, İrminiye'ye dört fersah uzaklıkta bir yerde onlara saldırdı; üç gün savaştılar; el-Cerrah ve yanındakiler şehid oldular. Bundan dolayı bu ırmak ve ırmak üzerindeki köprü el-Cerrah'a nisbet edildi ve onun adı verildi.

Daha sonra Hişam b. Abdilmelik, **İrminiyye**'ye Mesleme b. Abdilmelik'i vali tayin etti; öncü kuvveti başında da Sa'îd b. Amr b. Esved el-Cüreşî'yi gönderdi; onunla birlikte, İshak b. Müslim el-Ukayli ve kardeşleri; Benî Âmir b. Rebî'a b. Sa'sa'a kabilesinden Ca'vene b. el-Hâris b. Hâlid; Umeyr b. el-Hubâb es-Sülemî'nin iki oğlu Züfâfe ve Hâlid; el-Furat b. Selman el-Bâhılî ve el-Velîd b. el-Ka'kâ' el-Absî de vardı.

Sa'îd b. Amr b. Esved el-Cüreşî, **Versân**'ı kuşatmakta olan Hazarlara saldırdı; onları kaleden uzaklaştırdı ve mağlup etti, Hazarlar, **Azerbaycan**'daki **Meymez**'e geldiler; Sa'îd onlarla savaşmaya hazırlanırken Mesleme b. Abdilmelik'in mektubu geldi; o bu mektubunda, kendisi gelmeden önce Sa'îd'in Hazarlarla savaşmasına kızıyor ve öncü kuvvetinin başına, Abdulmelik b. Müslim el-Ukaylî'yi tayin ettiğini ona bildiriyordu. Abdulmelik b. Müslim orduyu teslim alınca, Mesleme'nin elçisi Sa'îd'i bağladı ve **Berze'a**'ya götürdü ve oranın hapishanesine koydu. Hazarlar çekildiler; Mesleme onları takip etti. Bu durumu da Hişam'a bir mektupla bildirdi. Hişam, ona şiirle cevap verdi:

"Hazarları, gözünle gördüğüm yerde terk ediyorsun?! Toprağın bittiği yerde mi onları arıyorsun?!"

Hişam, Sa'îd el-Cüreşî'nin hapisten çıkartılmasını da emretti.

522. Râvilerin dediklerine göre:

Mesleme, **Cîzân** halkıyla andlaştı ve şehrin kalesinin yıkılmasını emretti; orayı kendisi için çiftlik yaptırdı. Bugün bu çiftlik, **Havzu Cîzân** diye bilinmektedir **el-Cibâl** emirleri (Dağlar emirleri) onunla barış yaptılar; Şervânşah, Lîrânşah, Taberserânşah, Fîlânşah, **Cerşânşah** ve **Maskat** emiri ona başvurdular.

Daha sonra, **el-Bâb** şehrine yöneldi ve orayı fethetti; burada Hazarlardan bir aile vardı; Mesleme onları muhasara etti ve onlara önce taş, sonra da taş şekline sokturduğu demir attırdı; bunlar fayda vermedi. Bunun üzerine Mesleme, Nuşirvan'ın sarnıçlarına su akıtmış olduğu pınara gitti; orada inek ve koyunlar kestirdi bunların pislik dolu sakatatlarını ve hiltit ağacının zamkını pınara attırdı; bunun sonucu olarak onların suları bir gecede kurtlandı, koktu ve bozuldu. Gece karanlığı bastırınca Hazarlar kaçtılar ve kaleyi boşalttılar.

Mesleme b. Abdilmelik, **el-Bab ve'l-Ebvab** şehrine, **Şam** halkından maaşlı yirmidörtbin kişiyi yerleştirdi. **el-Bab** halkı bugün, yalnızca yanında onlara dağıtılacak mal olanları hariç, hiçbir vergi memurunu şehre sokmazlar.

Mesleme, yiyecek maddeleri için bir ambar; arpa saklamak için bir diğer ambar ve silah koymak için de bir yer yaptırdı. Sarnıcın toprakla doldurulmasını emretti; şehri tamir ettirdi ve yüceltti.

Mervan b. Muhammed, Mesleme ileydi; onunla birlikte Hazarlara saldırdı; büyük yararlıklar gösterdi ve çok şiddetli bir şekilde savaştı. Hişam, Mesleme'den sonra, Sa'îd el-Cüreşî'yi vali tayin etti; o, hudutta iki yıl kaldı. Daha sonra hududa Mervan b. Muhammed'i vali tayin etti; Mervan **Kisâl**'e indi; bu şehri yaptırdı; burası **Berze'a**'dan kırk fersah, **Tiflis**'den ise yirmi fersah uzaklıktadır. Mervan daha sonra, **el-Lân** kapısından **Hazar** ülkesine girdi. Mervan bu topraklara, yanında **el-Bab ve'l-Ebvab** taraflarının **Cibâl** emirleri olduğu halde, Üseyd b. Zâfir es-Sülemî Ebû Yezîd'i gönderdi. Mervan, **Hazar** topraklarında bulunan Sakâlibe (Slavlar) üzerine saldırdı; onlardan yirmibin aileyi esir aldı; onları **Hâhît**'a yerleştirdi. Sonradan onlar, emirlerini öldürdüler ve kaçtılar. Mervan onlara yetişti ve kendilerini öldürdü.

523. Râvilerin dediklerine göre:

Hazarların başkanları, Mervan'la birlikte ülkesini istila eden askerlerin çokluğunu ve kuvvetlerini öğrenince, korktu ve endişeye kapıldı. Mervan ona yaklaşın-

a bir elçi gönderdi ve onu İslâmiyet'i kabule veya savaşa çağırdı. Bunun üzerine o: "İslâmiyet'i kabul ettim; bana onu anlatacak birini gönder" dedi. Mervan da ona birisini gönderdi; o da Müslüman olduğunu açıkça gösterdi. Mervan da onunla, kendi ülkesinde kalması şartıyla andlaştı. Daha sonra Mervan, yanında Hazarlardan bir zümre ile yola çıktı; onları, **es-Semûr** ile **eş-Şâbiran** arasındaki düz bir yer olan **el-Lekz** toprağına indirdi. Mervan, **es-Serîr** toprağına girdi ve halkına saldırdı ve oradaki birçok kaleyi fethetti. **es-Serîr** emiri yanına geldi ve ona boyun eğdi; Mervan, beşyüz tanesi erkek köle, diğer beşyüzü de saçları, kaşları ve kirpikleri siyah cariyeden olmak üzere her yıl bin adet köle vermesi; ve yüzbin müdd hububatın **el-Bab** ambarlarına konulması şartıyla onunla andlaştı. Ayrıca ondan rehineler aldı.

Mervan, **Tûman** halkı ile, ellisi cariye, ellisi de saçları, kaşları ve kirpikleri siyah beş karış büyüklüğündeki kölelerden olmak üzere yüz köle vermesi ve yirmibin müdd hububatın her yıl ambarlara konulması şartıyla andlaştı.

Mervan daha sonra **Zirîkirân** toprağına girdi ve buranın emiri ile, elli köle vermesi ve onbin müdd hububatı her yıl ambarlara konulması şartıyla andlaştı.

O, daha sonra **Hamzîn** toprağına geldi; onlar, Mervanla andlaşmayı reddettiler. Bunun üzerine, o kendilerini bir ay kuşattıktan sonra kalelerini fethetti; şehri yaktı; yıktı. Onlarla yapılan andlaşmada, bir seferde verilmek ve bir daha isıtenmemek üzere beşyüz köle verilmesi ile otuzbin müdd hububatın **el-Bâb**'daki ambarlara her yıl konulması şart koşuldu.

Daha sonra **Şendan**'a geldi; burayı sulh yoluyla fethetti ve buranın emirinin bir defada ve bir daha istenilmemek üzere yüz köle vermesi ve her yıl **el-Bâb**'daki ambarlara beşbin müdd hububat getirmesi şartıyla andlaştı.

Mervan, **Taberserânşah** halkının her yıl onbin müdd hububatı **el-Bâb**'daki ambarlara getirmelerini kararlaştırdı.

Fîlanşah halkı üzerine bir şey yüklemedi; bunun sebebi, buranın emirinin cömertliğinden, gösterdiği yararlılıktan ve yaptıklarının beğenilmesinden idi.

Bundan sonra Mervan, **el-Lekz** kalesine indi. Kalenin emiri bir şey ödemeyi reddetti; sonra **Hazar** emirine gitmek üzere kaleden çıktı; bir çoban, kim olduğunu bilmeden attığı bir okla onu öldürdü. Mervan **el-Lekz** halkı ile yirmibin müdd hububatı ambarlara getirmeleri şartıyla andlaştı ve onlara Haşrem es-Sülemî'yi vali tayin etti.

Mervan, **Şervan** emirinin kalesine yürüdü; bu kale deniz kenarında olup **Hırs** adını taşırdı. Emir boyun eğdi ve düz araziye inmeyi kabul etti. Buranın halkına her yıl onbin müdd hububat vermelerini şart koştu.

Mervan, Müslümanlar Hazarlılarla savaşa başladıklarında, **Şervan** emirinin öncü kuvvette; geri döndüklerinde ise ardçı kuvvette yer almasını; **Fîlânşah** emirine ise yalnızca Müslümanlarla savaşmasını; **Taberserânşah** emirine ise, Müslümanlar **Hazar** topraklarına girdiklerinde ardçı kuvvette; geri döndüklerinde ise öncü kuvvette yer almasını şart koştu.

Mervan **ed-Dûdâniyye** üzerine yürüdü ve onlara saldırdı. Bu sırada el-Velîd b. Yezîd'in öldürüldüğü haberi geldi. Sabit b. Nuaym el-Cüzâmî, Mervan'a isyan etti; ed-Dahhâk el-Hâricî'nin **el-Bâb**'a yerleştirdiği kimselerden olan Müsafir el-Kassâb, Sâbit'in yanına geldi ve onunla aynı görüşte olduğunu söyledi. Bunun üzerine Sabit, Müsalir'i **İrminiyye** ve **Azerbaycan**'a vali tayin etti. Müsafir, hüviyetini gizleyerek **Erdebîl**'e geldi; Haricîlerden bir zümre onunla birlikte buradan çıktılar ve **Bâcervan**'a geldiler. Orada, kendileriyle aynı görüşte olan bir zümre ile karşılaştılar ve onlarla da birleştiler. Beraberce **Versân**'a geldiler; oranın halkından aynı görüşle olan pek çok insan da onlarla birleşti; daha sonra **el-Beylekan**'a yürüdüler; orada da aynı görüşte olan pek çok insan, bunlarla birleşti. Bundan sonra Müsafir, **Donan**'a indi. Mervan b. Muhammed ise, **İrminiyye**'ye İshak b. Müslim'i vali tayin etti. **Sîsecan**'daki el-Kilâb kabilesinde bulunan İshak, Müsafir'le savaşa devam ediyordu.

Mübarek Devlet kurulunca (Abbasîler), es-Seffah Ebû'l-Abbas'ın *(Allah ona rahmet eylesin)* halifeliğinde, Ebû Cafer el-Mansur **el-Cezîre** ve **İrminiyye** valisi oldu. el-Mansur, Müsafir ve adamları üzerine, **Horasan** halkından bir kumandan gönderdi; bu kumandan onlarla savaştı ve sonunda galip geldi ve Müsafir'i öldürdü. Bu sırada **el-Beylekan** halkı, **el-Kilâb** kalesine sığınmışlardı ve başlarında Kuded b. Asfar el-Beylekânî vardı; onlar, eman alıp kalelerinden indiler.

el-Mansur *(Allah ona rahmet eylesin)* halife olunca, **İrminiyye**'ye Yezîd b. Üseyd es-Sülemî'yi vali tayin etti. O, **el-Lân** kapısını fethetti ve oraya Divan defterlerine kayıtlı askerlerden muhafız yerleştirdi. **es-Sanariyye**'yi istilâ etti ve onları haraç ödemeye mecbur etti. el-Mansur, Yezîd'e mektup yazıp **Hazar** emiri'nin kızı ile evlenmesini ve onunla akrabalık kurmasını emretti. O da böyle yaptı. **Hazar** emirinin kızı, Yezîd'e bir oğlan doğurdu; ancak çocuk ve annesi lohusalık devresinde öldüler.

Yezîd, **Şervan** toprağındaki neft ve tuz yataklarına bir adam gönderdi ve bu memur, oraların vergilerini topladı; Yezîd oraya bir de vekil tayin etti. Yezîd **Küçük** ve **Büyük Ercîl** şehirlerini yaptırdı ve buralara **Filistin** halkını yerleştirdi.

524. Muhammed b. İsmail ve **Berze'a** *halkı şeyhlerinden bazdan yoluyla rivayet edilmiştir:*

Şervan iline bağlı **eş-Şemmâhiyye,** eş-Şemmah b. Şücâ'a nisbetle bu ismi almıştır. eş-Şemmah, Sa'îd b. Salim el-Bâhilî'nin **İrminiyye** valiliği sırasında, **Şervan** emiri idi.

525. Muhammed b. İsmail ve Irmîniyyeli şeyhler yoluyla rivayet edilmiştir:

İrminiyye halkı, Yezîd b. Üseyd ile Bekkar b. Müslim el-Ukaylî'nin azledilmesinden sonra, el-Hasan b. Kahtabe et-Tâî'nin valiliği zamanında isyan etti; başkanları, Moşail el-İrmînî idi. el-Mansur *(Allah ona rahmet eylesin),* Âmir b. İsmail komutasında el-Hasan'a yardımcı kuvvet gönderdi. el-Hasan, Moşail üzerine saldırdı ve onu öldürdü; etrafındakiler dağıldılar; el-Hasan'ın işleri düzeldi.

el-Beylekan'daki **Nehru'l-Hasan** (Hasan kanalı), **Berze'a**'daki **Bağu'l-Hasan** (Hasan Bağı) ve **el-Hasaniyye** diye bilinen çiftlikler, hep ona nisbet edilmiştir.

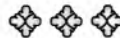
el-Hasan b. Kahtabe'den sonra, Osman b. Umâre b. Huraym; ondan sonra Ravh b. Hatim el-Mühellebî; ondan sonra Huzeyme b. Hâzim; ondan sonra Yezîd b. Mezyed eş-Şeybânî; ondan sonra 'Ubeydullah b. el-Mehdî; ondan sonra el-Fadl b. Yahya; ondan sonra Sa'îd b. Salim; ondan sonra Muhammed b. Yezîd b. Mezyed, **İrminiyye** valisi oldular. Bu valiler arasında Huzeyme, valilik bakımından en sert olanı idi; o, **Debîl** ile **en-Neşevâ** arasını ölçtürdü; daha önce böyle bir şey yapılmamıştı.

İrminiyye patrikleri, kendi bölgelerinde bulunuyorlar ve idarelerindeki yerleri koruyorlardı. Valilerin memurlarından birisi sınıra geldiğinde, onlar bu memurun etrafında dolaşırlar; eğer onu doğru, iffetli ve askerinin kuvvetli ve çok sayıda olduğunu görürlerse, kendisine vergiyi verirler ve ona itaat ederlerdi; yoksa onu hafife alırlar ve işlerinde küçümserlerdi. Hâlid b. Yezîd b. Mezyed, el-Memun'un halifeliğinde **İrminiyye** valisi oldu; onlardan hediye kabul etti; onları işine karıştırdı ve böylece bu yaptıklarıyla onları ifsad etti ve kendisinden sonraki el-Memun'un valilerine karşı onları cesaretlendirdi.

Sonra el-Mu'tasımbillah, el-Me'mûnî diye bilinen el-Hasan b. Ali el-Bâzegîsî'yi hudutlara vali tayin etti. Bu vali, buranın patriklerini ve hür insanlarını ihmal etti

ve onlara yumuşak davrandı; sonunda buradaki insanlar devlete karşı isyanlarını ve kendileri dışındaki halka da şiddetlerini artırdılar. Emevîlerin azadlısı Ishak b. İsmail b. Şüayb, **Cürzan**'a hâkim oldu. Patrik Sehl b. Senbat, Haydar b. Kâvus el-Afşin'in **İrminiyye**'deki âmilinin üzerine yürüdü; onun kâtibini öldürdü; âmil ise çok zor bir durumda kurtulabildi. Bundan sonra **İrminiyye**'ye vali olanlar, buranın halkının suçlarını affediyorlar ve onların vergilerinden az bir şeye razı oluyorlardı.

Bundan sonra Mü'minlerin Emiri el-Mütevekkilalallah, halifeliğinin ikinci yılında, **İrminiyye**'ye Yusuf b. Muhammed b. Yusuf el-Mervezî'yi vali tayin etti. Yusuf, **Hılat**'a gelince buranın patriği Bukrat b. Eşvat'ı yakaladı ve onu **Sürremenraâ**'ya (Samarra) götürdü. Bunun üzerine patrikler, hür olanlar ve zorbalar ondan korktular. Bundan sonra Yusuf'un el-Alâ b. Ahmed adlı âmili, **Deyru'l-Akdah** diye bilinen **Sîsecan**'daki manastıra yürüdü; **İrminiyye** Hristiyanları bu manastıra çok değer verirler ve oraya hediyeler sunarlardı. el-Alâ, orada bulunan şeylerin hepsini aldı ve halkına zulmetti. Patrikler, bu hadiseyi büyüttüler ve bu konuda mektuplaştılar ve birbirlerini muhalefet ve andlaşmayı bozmaya teşvik ettiler. Ayrıca bu patrikler, Artan diye bilinen el-Huveysiyye kafirlerini, Yusuf'u öldürmeye teşvik ettiler ve onları, Yusuf'un patrikleri Bukrat'ı götürmesinden dolayı onun aleyhine tahrik ettiler. Onlardan her biri ve zorbalar, at ve asker göndermek suretiyle Huveysiyyeleri desteklediler. Huveysiyyeler, **Tarûn**'da Yusuf'un üzerine yürüdüler; bu sırada Yusuf'un adamları köylere dağılmışlardı; Yusuf'u öldürdüler; ordugâhında bulunan şeyleri aldılar. Bunun üzerine Mü'minlerin Emiri el-Mütevekkilalallah, **İrminiyye**'ye Boğa el-Kebîr'i (Büyük Boğa) vali tayin etti. Boğa **Bedlis**'e varınca Musa b. Zürâre'yi yakaladı; çünkü Musa, Yusuf' un öldürülmesini isteyen Bukrat'ın intikamı için onun aleyhine yardım edenlerdendi. Boğa, Huveysiyyelerle savaştı; onlardan pek çok kimseyi öldürdü ve esir aldı. Sonra **el-Bâk**'da bulunan **el-Büsfürcan** patriği Aşot b. Hamza b. Câcık'ı muhasara etti; onu kalesinden indirdi ve **Sürremenraâ**'ya gönderdi; kendisi de **Cürzan**'a gitti; İshak b. İsmail'e karşı savaşı kazandı ve onu bağlayıp öldürdü; **Cürzan**'ı fethetti. Daha sonra **Arran**'da bulunanlarla, **Sîsecan**'daki Hristiyan ve başkalarından olan muhalif ve isyankarlardan **İrminiyye** halkına yardım edenlerin üzerine yürüdü. Sonunda bu hudutlarda, bundan önce benzeri görülmemiş bir barış sağlandı. Boğa, daha sonra 241 yılında **Sürrmenrâa**'ya döndü.

MISIR VE MAĞRİB FETİHLERİ

526. Râvilerin dediklerine göre:

Amr b. el-Âsî, Müslümanlar **Yermûk** Savaşı'ndan sonra, **Kaysâriyye**'yi muhasara etti; Yezîd b. Ebî Süfyan vali olunca, buraya, oğlunu yerine bıraktı ve kendiliğinden üçbinbeşyüz askerle **Mısır**'a geçti. Bundan dolayı Ömer, ona çok kızdı; yazdığı mektupta onu azarladı; kendi kendine karar vermesinden dolayı onu ayıpladı ve **Mısır**'a girmeden önceki bir yerde mektubunu aldığı takdirde geri dönmesini emretti. Ancak bu mektup kendisine ulaştığında, o **el-Arîş**'te bulunuyordu.

Bir başka rivayete göre, Ömer, Amr b. el-Âsî'ye yazdığı mektupta, onun **Mısır**'a gitmesini emretti; onun bu mektubu, **Kaysâriyye**'yi muhasara sırasında kendisine ulaştı.

Bu mektubu Amr'a getiren Şerîk b. Abde idi. Amr ona bin dinar verdi; ancak Şerik bunu kabul etmedi; bunun üzerine Amr, ondan bu durumu saklamasını ve Ömer'e haber vermemesini istedi.

527. Amr'ın **Mısır**'a gitmesi 19 yılındaydı. Önce **el-Arîş**'e indi; sonra **el-Fermâ**'ya geldi; orada savaşmaya hazır bir kavim bulunuyordu; Amr onlarla savaştı; onları mağlup etti ve ordugâhlarındaki şeyleri ele geçirdi. Oradan **el-Fustat**'a yürüdü; **Fustat** halkı şehrin etrafını hendeklerle çevirmiş olduğundan **Cinanu'r-Reyhan**'a indi. Şehrin adı **Elyûne** idi; Müslümanlar buraya **Fustat** adını verdiler; çünkü onlar ; "İşte burası halkın çadırları (**Fustat**) ve toplandıkları yerdir" dediler.

Bazıları da, "Amr buraya çadırları kurdurdu; bundan dolayı **Fustat** adını aldı" derler.

528. Râvilerin dediklerine göre:

Amr b. el-Âsî, **Fustat** halkını muhasaraya devam ederken, ez-Zübeyr b. el-Avvam b. Huveylid, onbin, bir başka rivayete göre onikibin askerle çıkageldi. Bu askerler arasında Hârice b. Huzafe el-Adevî ve Umeyr b. Vehb el-Cumahî de bulunuyorlardı. ez-Zübeyr cihad için savaşlarda bulunmak üzere **Antakya**'ya gitmek istedi; bunun üzerine **Ömer:** "Ey Ebû Abdillah! **Mısır** valiliğini ister misin?" diye sorunca o: "Benim valiliğe ihtiyacım yok; ancak ben, cihad ve Müslümanlara yardım etmek için gideceğim; eğer Amr'ı orayı fethetmiş halde bulursam işine karış-

mayacağım ve bazı sahillerde onun muhafızı olacağım; eğer onu savaşırken bulursam ben de onunla birlikte olacağım"dedi ve bu maksatla yola çıktı.

529. Râvilerin dediklerine göre:

ez-Zübeyr bir tarafta, Amr b. el-Âsî de bir diğer tarafta savaşıyordu; sonra ez-Zübeyr'e merdiven getirildi, ona çıktı ve yalın kılıçlı bir halde kalenin üzerine ulaştı; tekbir getirdi, Müslümanlar da tekbir getirdiler ve onu takib ettiler. Böylece kale savaş yoluyla fethedildi ve orada bulunan şeyler Müslümanların oldu. Amr kale halkını zimmî olarak yerlerinde bıraktı; başlarına cizye ve topraklarına da haraç vergisi koydu. Bu durumu Ömer b. el-Hattab'a yazdı; o da bunu tasdik etti. ez-Zübeyr, **Mısır**'da kendisine bir arsa ayırdı ve bilinen meşhur konağını yaptırdı. Abdullah b. ez-Zübeyr, İbn Ebî Şerh ile **Afrika** savaşları sırasında bu konağa indi. ez-Zübeyr'in merdiveni, hâlâ **Mısır**'da bulunmaktadır.

530. Affân b. Müslim → Hammad b. Seleme ve Hişam b. 'Urve yoluyla rivayet edilmiştir:

ez-Zübeyr b. el-Avvam **Mısır**'a gönderilince kendisine: "Orada savaş ve veba var"denildi. Bunun üzerine o: "Biz buraya, yalnızca savaş ve veba için geldik"diye cevap verdi. Merdivenler koydular ve kalelere çıktılar.

531. Amr en-Nâkıd → Abdullah b. Vehb el-Mısri → İbn Lehî'a ve Yezîd b. Ebî Habîb yoluyla rivayet edilmiştir:

Amr b. el-Âsî, yanında üçbinbeşyüz askerle **Mısır**'a girdi. Ömer b. el-Hattab **Mısır**'ın durumunu öğrendikten sonra Amr'a acıdı ve ez-Zübeyr b. el-Avvam'ı onikibin kişiyle gönderdî. ez-Zübeyr, **Mısır**'ın fethinde hazır bulundu ve orada kendisine arsa ayırdı.

532. Amr en-Nâkıd → Abdullah b. Vehb el-Mısrî→ İbn Lehî'a → Yezîd b. Ebî Habîb → Abdullah b. el-Muğîre b. Ebî Bürde ve Süfyan b. Vehb el-Havlânî yoluyla rivayet edilmiştir:

Biz, hiçbir andlaşma yapmadan **Mısır**'ı fethedince, ez-Zübeyr ayağa kalktı ve: "Ey Amr! Toprakları taksim et!"dedi. Amr bunu reddetti. Bunun üzerine ez-Zübeyr: "Allah'a yemin ederim ki, Rasûlüllah'ın (s.a.s) **Hayber** topraklarını taksim ettiği gibi sen de bu toprakları taksim edeceksin"dedi. Amr, bu hususla Ömer'e mektup yazdı; Ömer, ona yazdığı cevapta: "Bu toprakları olduğu gibi bırak; ta ki

hamile kadınların karınlarındaki çocukları savaşacak duruma gelsinler" diye yazdı.

Abdullah b. Vehb → İbn Lehî'a → Hâlid b. Meymun → Abdullah b. el-Muğîre ve Süfyan b. Vehb yoluyla, yukarıdaki haberin aynısı rivayet edilmiştir.

533. el-Kasım b. Sellam → Ebû'l-Esved → İbn Lehî'a ve Yezîd b. Ebî Habîb yoluyla rivayet edilmiştir:

Amr b. el-Âsî, üçbinbeşyüz askerle **Mısır**'a girdi; bundan dolayı Ömer, ona acıdı ve onikibin askerle ez-Zübeyr b. el-Avvam'ı gönderdi; o, **Mısır** fethinde Amr'la beraber hazır bulundu. el-Belâzurî şöyle dedi: ez-Zübeyr, **Mısır** ve **İskenderiye**'de, iki arsa ayırdı.

534. İbrahim b. Müslim el-Hârezmî → Abdullah b. el-Mübârek → İbn Lehî'a → Yezîd b. Ebî Habîb → Ebû Firas ve Abdullah b. Amr b. el-Âsî yoluyla rivayet edilmiştir:

Mısır'ın nasıl fethedildiği hususu, insanlara şüpheli geldi. Bazıları, orasının savaşla fethedildiğini, diğerleri ise sulh yoluyla fethedildiğini söylediler. **Mısır**'ın fethiyle ilgili, ikna edici haber şudur: Babam (Amr) **Mısır**'a geldi; **Elyûne** halkı onunla savaştı; babam orasını zorla fethetti ve Müslümanları oraya soktu. Buranın kalesi üzerine ilk çıkan kimse ez-Zübeyr olmuştu. Şehrin emiri babama şunları söyledi: "Sizlerin **Şam**'da yaptıklarınız Yahudi ve Hristiyanlara cizye koyduğunuz ve işlesinler diye yerli halkın elinde toprağı bıraktığınız ve onların da size toprağın haracını ödedikleri haberi bizlere ulaştı. Eğer aynı şeyleri bizler için de yaparsanız, bizi öldürmekten, esir almaktan ve sürmekten sizin için daha faydalı olur." Râvi Abdullah b. Amr sözlerine şu şekilde devam etti:

Bunun üzerine babam, Müslümanlarla istişare etti; onlar da, aynı şekilde hareket etmesini ona tavsiye ettiler; ancak onlardan bazı kimseler, toprağın aralarında taksim edilmesini istediler. Bunun üzerine babam, fakir olanları hariç olmak üzere, ergenlik çağındaki her erkeğe iki dinar cizye vergisi koydu. Ayrıca toprak sahiplerinden, iki dinar cizye ile birlikte, Müslümanlara yiyecek olmak üzere, üç irdebb buğday, iki kıst zeytinyağı, iki kıst bal ve iki kıst sirke alınmasını kararlaştırdı; bu yiyecek maddeleri Daru'r-Rızk'da (Yiyecek Ambarı) toplanacak ve Müslümanlara taksim edilecekti. Müslümanların sayımı yapıldı; onların her birisine,

Mısır halkının yılda bir defa, yünden cübbe, pelerin veya sarık, şalvar ve bir çift ayakkabı; veya yünden cübbe yerine, değeri buna eşit Kıptî kaftanı vermeleri de kararlaştırıldı. Babam, **Mısır** halkına bu şartları yazdı; ayrıca onlara, bu şartlara riayet ettikleri takdirde kadınları ve çocuklarının satılmayacaklarını ve esir edilmeyeceklerini; malları ve hazinelerinin kendilerinde bırakılacağını da bildirdi. Bu şartları, Mü'minlerin Emiri Ömer'e yazdı; o da bunu tasdik etti. Böylece **Mısır** toprağı, haraç toprağı oldu; ancak bu şartları ve vesikayı inceleyen bazı kimseler. **Mısır**'ın sulh yoluyla fethedildiğini zannettiler.

Elyûne emiri, kendi ve kendisiyle birlikte şehirdekilerin işini tamamlayınca. bütün **Mısır** halkı adına, **Elyûne** barış şartlarına göre bir andlaşma yaptı; Mısırlılar, bu şartları kabul ettiler ve şöyle dediler: "Şu kalelere sığınanlar, onlar bu şartlara razı oldular ve ikna oldular; bize gelince, aynı şartları kabul ediyor ve ikna oluyoruz; çünkü bizler açık yerlerde yaşıyoruz ve bizi koruyacak bir şeyimiz yoktur."

Böylece **Mısır** toprağına haraç vergisi konuldu; her cerîb topraktan, bir dinar ve üç irdebb yiyecek haraç; ergenlik çağına gelen her erkekten de iki dinar cizye alınması kararlaştırıldı. Babam, bu andlaşmayı da Ömer b. el-Hattab'a (r.a.) yazdı.

535. Amr en-Nâkıd → Abdullah b. Vehb el-Mısrî → el-Leys ve Yezîd b. Ebî Habib yoluyla rivayet edilmiştir:

Mukavkıs, Amr b. el-Âsî ile, Rumlardan isteyenlerin gitmeleri, isteyenin de belirlediği cizyeyi ödemek suretiyle yerlerinde kalmaları ve Kıptîlerden ise iki dinar cizye ödemeleri şartıyla andlaştı. Rum kralı (Bizans Kayseri) bunu işitince, Mukavkıs'a gazaplandı ve ordu gönderdi. Rumlar, **İskenderiye**'nin kapılarını kapattılar ve Amr'a savaş ilan ettiler. Mukavkıs, şehirden ayrılıp Amr'a geldi ve şunları söyledi:

"Senden üç şey istiyorum: Bana bahşettiğin şartları, Rumlara bahşetme; çünkü onlar beni hainlikte itham ettiler. Kıptîlerle yaptığın andlaşmayı bozma; çünkü onlar tarafından andlaşma bozulmamıştır. Eğer ölürsem, **İskenderiye**'deki kiliseye defnedilmemi emret."Kilisenin adını da zikretti. Bunun üzerine Amr. "Bu, bana yüklenen işlerin en kolayıdır" dedi.

Mısır'daki bazı köyler, Müslümanlarla savaştı; Amr onları esir aldı; bu köyler, **Bilhît, el-Hays** ve **Sultays** olup esirleri **Medine**'ye gönderildi; Ömer b. el-Hattab, onları **Mısır**'a geri gönderdi; onları ve Kıptî topluluğunu zimmet ehlinden saydı.

Kiptiler, yapılan andlaşmayı bozmamışlardı. Amr, **İskenderiye**'nin fethedildiğini şu mektupla Ömer'e bildirdi:

"Allah, savaş yoluyla, andlaşmasız ve akidsiz olarak **İskenderiye**'nin fethini bize nasîb eyledi."

Yezîd b. Ebî Habîb'in sözüne göre, **Mısır**'ın hepsi sulh yoluyla fethedildi.

536. Ebû Eyyub er-Rakkî → Abdulğaffar el-Harrânî → İbn Lehî'a ve Yezîd b. Ebî Habîb yoluyla rivayet edilmiştir:

Amr, **Mısır**'ın haracı ve cizyesi olarak iki milyon dinar toplamıştı. Abdullah b. Sa'd b. Ebî Şerh ise, aynı vergileri dört milyon olarak topladı. Bunun üzerine Osman, Amr'a: "Senden sonra **Mısır**'daki ineğin sütleri çoğaldı" deyince Arar: "Bundan dolayı siz, onun çocuklarını arıklattınız" diye karşılık verdi.

Ömer b. el-Hattab, 21 yılında Amr b. el-Âsî'ye yazdığı mektupta, **Medine** halkının içinde bulunduğu darlık ve sıkıntıyı ona bildirdikten sonra, haraç vergisinden toplanan yiyeceklerden fazla olanlarını deniz yoluyla **Medine**'ye göndermesini emretti. Bu şekilde hububat ve bununla birlikte zeytinyağı da gönderildi. Hububat **el-Câr** limanına ulaşınca, Sa'du'l-Câr bunları teslim alır; sonra **Medine**'deki bir eve konulur ve halka ölçü ile taksim edilirdi. **Mısır** ile **Medine** arasındaki bu ulaşım, ilk fitne sırasında (Hz. Osman'ın öldürülüşü) kesildi. Sonra Muaviye ve Yezîd'in iktidarlarında devam etti. Daha sonra Abdulmelik b. Mervan'ın halifeliğine kadar yine kesildi. Sonra bu ulaşım, Ebû Cafer'in halifeliğine ve bundan biraz önceye kadar devam edip gitti.

537. Bekr b. el-Heysem → Ebû Salih Abdullah b. Salih → el-Leys → İbn Sa'd ve Yezîd b. Ebî Habîb yoluyla rivayet edilmiştir:

Mısır'daki cizye ödeyenlerle, Ömer'in halifeliğindeki ilk andlaşmadan sonra, buğday, zeytinyağı, bal ve sirke yerine ikişer dinar ödemek üzere yeni bir andlaşma yapıldı. Böylece her erkekten dört dinar alınması kararlaştırıldı; onlar bu değişikliğe razı oldular ve bu durumu sevinerek kabul ettiler.

538. Ebû Eyyub er-Rakkî → Abdulğaffar el-Harrânî → İbn Lehî'a → Yezîd b. Ebî Habib ve el-Ceyşânî yoluyla rivayet edilmiştir:

Mısır fethinde hazır bulunmuş bir topluluktan işittim; onların verdiği habere göre, Amr b. el-Âsî **Fustat**'ı fethedince, Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî'yi **Ay-**

nu'ş-Şems üzerine gönderdi; o buranın topraklarını ele geçirdi ve buradaki köylerin halkı ile, **Fustat** esaslarına göre andlaştı.

Amr, Hârice b. Huzâfe el-Adevî'yi de **el-Feyyum, el-Üşmûnîn, İhmîn, el-Büşrûdât** ve **es-Sa'îd** köylerine gönderdi; o da aynı şekilde andlaşma yaptı.

Yine Amr, Umeyr b. Vehb el-Cumahî'yi **Tinnîs, Dimyat, Tûne, Demîre, Şatâ, Dikahle, Benâ** ve **Bûsîr**'a gönderdi; o da aynı şekilde andlaşma yaptı.

Amr, Ukbe b. Âmir el-Cühenî'yi, bir başka rivayete göre ise **Mısır**'daki **Verdan** pazarının sahibi Amr'ın azadlısı Verdan'ı, aşağı **Mısır**'daki köylerin üzerine gönderdi; o da aynı şekilde andlaşma yaptı.

Böylece Amr b. el-Âsî, **Mısır**'ın fethini tamamlamış oldu; oranın toprağı da haraç yani savaşla elde edilmiş toprak oldu.

539. el-Kâsım b. Sellam → Abdulğaffar el-Harrânî → İbn Lehî'a → İbrahim b. Muhammed → Eyyûb b. Ebî'l-Âliye ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Amr b. el-Asî'nin minber üzerinde şunları söylediğini işittim: Ben, şu oturağıma oturdum! **Mısır** Kıptîlerinden hiçbir kimse için bana ait, ne bir andlaşma ne de verilmiş bir söz vardır. Eğer istersem,, onları öldürürüm; istersem ganimet malı gibi beşe taksim ederim; istersem satarım. Ancak **Antâbulus** halkı müstesna! Onların, kendisine uyulması gereken bir andlaşmaları vardır.

540. el-Kâsım b. Sellam → Abdullah b. Salih → Musa b. Ali b. Ribah el-Lahmi ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Mağrib'in hepsi savaş yoluyla fethedilmiştir.

541. Ebû 'Ubeyd → Sa'îd b. Ebî Meryem → İbn Lehî'a ve Hayyan b. Şüreyh'in kâtibi es-Salt b. Ebî Âsim yoluyla rivayet edilmiştir:

O (es-Salt), Ömer b. Abdilaziz'in mektubunu, **Mısır** valisi olan Hayyan'a okudu; buna göre **Mısır**, savaşla, andlaşma ve akidsiz fethedilmiştir.

542. Ebû 'Ubeyd → Sa'îd b. Ebî Meryem → Yahya b. Eyyûb ve 'Ubeydullah b. Ebî Cafer yoluyla rivayet edilmiştir:

Muaviye, Amr'in azadlısı Verdan'a yazdığı mektupta: "Kıptîlerden şahıs başına bir kîrat fazlalaştır"diye yazdı. Bunun üzerine Verdan ona: "Onlarla yapılan

andlaşmada, vergilerinin arttırılmayacağı hükmü yer almışken, nasıl olur da ben, onların vergisini artırırım?!"diye cevap yazdı.

543. Muhammed b. Sa'd → el-Vâkıdî → Abdulhamid b. Cafer ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

'Urve b. ez-Zübeyr'in şöyle dediğini işittim: **Mısır**' da yedi yıl kaldım ve orada evlendim; halkının çok sıkıntı çektiğini gördüm; onlara, kudretleri dışında vergi yükletilmiştir. Halbuki Amr, orayı sulh yoluyla ve andlaşma ile belli miktarda vergi ödemek şartıyla fethetmişti.

544. Bekr b. el-Heysem → Abdullah b. Salih → el-Leys b. Sa'd → Yezîd b. Ebî Ilâka ve Ukbe b. Âmir el-Cüheyni yoluyla rivayet edilmiştir:

Mısır halkının andlaşma ve akidleri vardı. Amr, onların mallan, kanları, kadınları ve çocuklarından emin olacaklarını ve kendilerinden hiç kimsenin satılmayacağını; artırılmaması şartıyla haraç ödemelerini; düşmanlarının korkusundan da korunacaklarını yazmıştı. Ukbe: "ben buna şahidim"dedi.

545. el-Hüseyin b. el-Esved → Yahya b. Âdem → Abdullah b. el-Mübârek → İbn Lehî'a → Yezîd b. Ebî Habîb ve Abdullah b. el-Muğîre b. Ebî Bürde'den işitmiş olan kimse yoluyla rivayet edilmiştir:

Süfyan b. Vehb el-Havlânî'nin şunları söylediğini işittim: Biz **Mısır**'ı andlaşmasız fethettiğimizde, ez-Zübeyr b. el-Avvam kalktı ve: "Ey Amr! Toprakları aramızda taksim et" dedi. Bunun üzerine Amr: "Hayır! Allah'a yemin ederim ki, Ömer'e yazmadan önce bu toprakları taksim etmeyeceğim"dedi ve Ömer'e mektup yazdı. Ömer, onun mektubuna verdiği cevapta şunları yazdı: "Bu toprakları olduğu gibi bırak; ta ki hamile kadınların karınlarındaki çocukları savaşacak duruma gelsinler."

546. Muhammed b. Sa'd → el-Vâkıdî → Muhammed b. Ömer → Üsâme b. Zeyd b. Eşlem → babası ve dedesi yoluyla rivayet edilmiştir:

Amr b. el-Âsî, **Mısır**'ı 20 yılında, yanında ez-Zübeyr olduğu halde fethetti. **Mısır**'ı fethedince ülke halkı ile, tayin ettiği vergiyi ödemeleri şartıyla andlaştı; bu vergi, her erkek için iki dinardı; o, kadınları ve çocukları bu verginin dışında bıraktı. Onun valiliği sırasında **Mısır**'ın bu vergileri iki milyona ulaştı; daha sonra ise dört milyon oldu.

547. Ebû 'Ubeyd → Abdullah b. Salih → el-Leys ve Yezîd b. Ebî Habîb yoluyla rivayet edilmiştir:

Mısır valisi Mukavkıs, Amr b. el-Âsî ile Kıptîlerin ikişer dinar ödemeleri şartıyla andlaştı. Rum Kayseri Herakl bunu öğrenince çok fazla öfkelendi ve ordularını **İskenderiye**'ye gönderdi; şehrin kapılarını kapattılar. Bunun üzerine Amr b. el-Âsî orasını savaşla fethetti.

548. Ebû Mes'ud b. el-Kattat → el-Heysem → el-Mücâlid ve eş-Şa'bi yoluyla rivayet edilmiştir:

Ali b. el-Hüseyin veya bizzat el-Hüseyin'in kendisi, Rasûlüllah'ın (s.a.s) oğlu İbrahim'in annesinin **Mısır**' daki köyü halkının cizyesini Muaviye ile konuştu. Muaviye, cizyeyi onlardan kaldırdı. Peygamber (s.a.s), Kıptîlere iyi davranılmasını tavsiye ederdi.

549. Amr → Abdullah b. Vehb → Mâlik → el-Leys → ez-Zührî ve Ka'b b. Mâlik'in oğlu yoluyla rivayet edilmiştir:

Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu: **Mısır**'ı fethettiğinizde, Kıptîlere iyi davranınız; çünkü onların himaye ve akrabalık hakları vardır. el-Leys şöyle dedi: İsmail'in annesi onlardandı.

550. Ebû'l-Hasan el-Medâinî ve Abdullah b. el-Mubârek yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab, vali ve amillerini 'tayin ettiği zaman onların mallarını tesbit edip yazar;' sonra, tesbit edilenden fazlasını, onlara dağıttırır; bazen da, bu fazla miktarı onlardan alırdı.

Halife, Amr b. el-Âsî'ye şunları yazdı: "**Mısır** valiliğine tayin edildiğinde sahip olmadığın mal, köle, kap kaçak ve hayvanların hakkında ifşaat yayılmıştır."Amr ona yazdığı cevapta: "Bizim toprağımız, ekin ekilen, ticaret yapılan bir yerdir; bundan dolayı masraflarımız için muhtaç olduğumuzdan fazlasını elde etmekteyiz" dedi. Bunun üzerine halife ona şunları yazdı:

"Kötü âmiller hakkında yeterince haberdar edildim; senin bana gönderdiğin mektup, doğru yolun kendisini huzursuz eden bir kimsenin mektubudur. Senin hakkında şüphem vardır; malını taksim etmesi için Muhammed b. Mesleme'yi

sana gönderiyorum; aradığını gözünün önüne koy; senden istediklerini ona getir; sana sert davrandığında onu bağışla; çünkü o, gizli şeyleri ortaya çıkarır."

Muhammed, onun malını taksim etti.

551. el-Medaini ve İsâ b. Yezîd yoluyla rivayet edilmiştir:

Muhammed b. Mesleme, Amr b. el-Âsî'nin malını taksim edince Amr: "İbn Hanteme'nin(*) bize şu muamelede bulunduğu devir, şüphesiz kötü bir zamandır. Halbuki el-Âsî (babası), saf ipek kumaşları giyerdi" dedi. Bunun üzerine Muhammed: "Böyle söyleme! Eğer senin kötü gördüğün İbn Hanteme'nin zamanı olmasaydı, evinin avlusunda bağlı duran keçi ile meşgul olur; onun çok süt vermesi seni sevindirir; sütünün azalması da seni üzerdi" diye cevap verdi. Amr bu sözlere karşılık: "Allah aşkına, bu sözümü Ömer'e haber verme! Sohbet meclislerinde konuşulanlar, emanettir" dedi. Muhammed de: "Aramızda geçenlerden bir şeyi bile, Ömer sağken söylemeyeceğim" dedi.

552. Amr en-Nâkıd → Abdullah b. Vehb → İbn Lehî'a ve Abdullah b. Hübeyre yoluyla rivayet edilmiştir:

Mısır, savaş yoluyla fethedilmiştir.

553. Amr → İbn Vehb → İbn Lehî'a → İbn En'am → babası ve **Mısır** *fethinde hazır bulunanlardan dedesi yoluyla rivayet edilmiştir:*

Mısır, andlaşmasız ve akidsiz olarak savaş yoluyla fethedilmiştir.

(*) Hanteme, Hz. Ömer'in annesidir. Amr, İbn Hanteme ile halifeyi kasdetmektedir.

İSKENDERİYE'NİN FETHİ

554. *Râvilerin dediklerine göre:*

Amr b. el-Âsî **Mısır**'ı fethedince orada kaldı. Sonra Ömer b. el-Hattab'a mektup yazıp **İskenderiye** üzerine yürümek için izin istedi. Halife ona yazdığı mektupta bunu emretti.

Amr, 21 yılında yola çıktı ve **Mısır**'a Hârice b. Huzâfe b. Ganim b. Âmir b. Abdillah b. 'Ubeyd b. Avîc b. Adiyy b. Ka'b b. Lüeyy b. Ğalib'i vekil bıraktı.

İskenderiye'dekiler hariç olmak üzere, Rumlar ve Kiptîler ona karşı toplandılar ve "onunla **Fustat**'da, o bize ulaşmadan ve **İskenderiye**'ye yönelmeden önce savaşalım" dediler. Amr, onlarla **el-Kiryem**'de karşılaştı ve kendilerini bozguna uğrattı; pek çok kimse öldürdü. Bu toplananlar arasında, **Sehâ, Bilhît, el'Hays** ile **Sultays** halkı ve onlara yardım ve destek olan başkaları da bulunuyorlardı.

Bundan sonra Amr, yoluna devam etti ve **İskenderiye**'ye ulaştı; halkını savaşa hazır bir halde buldu; ancak Kiptiler barış istiyorlardı. Mukavkıs, belirli bir süre sulh ve andlaşma yapılmasını istemek üzere ona bir elçi gönderdi; Amr bu teklifi reddetti. Bunun üzerine Mukavkıs, kadınların surların üzerinde yüzleri içeriye bakacak şekilde ayakta durmalarını emretti; erkekler ise, silahlı olarak yüzleri Müslümanlara doğru ayakta durdular; o, bu şeklide Müslümanları korkutmak istiyordu. Bu durumu farkeden Amr ona bir elçi gönderdi ve: "Biz senin ne yaptığını gördük: bizler, mağlup ettiklerimizi sayımızın çokluğu ile mağlup etmedik; hükümdarınız Herakl ile karşılaştık; sonunda başına gelenler geldi" dedirtti. Mukavkıs adamlarına: "Onlar doğru söylediler; hükümdarımızı memleketinden çıkarttılar; ta **Konstantiniyye**'ye kadar uzaklaştırdılar; bizim için en uygun olan şey, boyun eğmektir" dedi. Onun bu sözleri üzerine adamları, kendisine çok ağır sözler sarfettiler ve savaştan başka şeyi reddettiler. Müslümanlar, onlarla çok şiddetli bir şekilde savaştılar; onları üç ay muhasara ettiler, Sonunda Amr, **İskenderiye**'yi kılıçla fethetti: orada bulunanları ganimet olarak aldı.

Halkını bıraktı; esir almadı; **Elyûne** halkı gibi onları da zimmî yaptı. Amr, **İskenderiye**'nin fethini bildiren bir mektubu Muaviye b. Hudeyc el-Kindî sonra es-Sekûnî ile Ömer'e gönderdi; onunla birlikte ayrıca, Beytülmal'in hissesi olan beşte bir ganimeti de gönderdi.

Bir başka rivayete göre, Mukavkıs, Amr ile onüçbin dinar vermesi; isteyenin **İskenderiye**'den çıkması; isteyenin orada kalması ve ergenlik çağına gelen Kıptî erkeklerden iki dinar alınması şartıyla andlaştı. Amr, onlara bu andlaşma ile ilgili bir de mektup yazdı. Daha sonra Amr b. el-Âsî, Müslümanlardan meydana gelen muhafızların başında Abdullah b. Huzâfe b. Kays b. Adiyy b. Sa'd b. Sehm b. Amr b. Husays b. Ka'b b. Lüeyy'i **İskenderiye**'ye vekil bıraktı ve **Fustat**'a döndü.

Rumlar, o sırada hükümdarları olan Herakl'ın oğlu Kostantin'e mektup yazıp yanlarında bulunan Müslümanların az sayıda olduklarını; kendilerinin de zelîl olduklarını ve cizye ödediklerini ona haber verdiler. Bunun üzerine Kostantin, yakın adamlarından Manuel adlı birini, asker dolu üçyüz gemi ile (**İstanbul**'dan) gönderdi. Manuel **İskenderiye**'ye girdi; oradaki Müslüman muhafızları öldürdü; onlardan yalnızca kaçabilenler kurtuldu; bu baskın 25 yılında vuku buldu. Bu haber Amr'a ulaşınca, onbeşbin askerle onların üzerine yürüdü. O, Rum savaşçılarını, **İskenderiye**'nin çevresindeki köylerde çapulculuk yapmak üzere dağılmış bir halde buldu. Müslümanlar onlara ulaşınca, Rumlar Müslümanları ok yağmuruna tuttular; Müslümanlar da kendilerini kalkanlarıyla koruyorlardı. Daha sonra Müslümanlar, onların üzerine şiddetli bir şekilde saldırdılar; çok şiddetli bir savaş başladı; kâfirler bozguna uğradılar; onların kendilerini koruyacak ve sığınacak, **İskenderiye** dışında, bir yerleri yoktu. **İskenderiye** kalesine sığındılar ve surların üzerine taş atan aletler (arrade) yerleştirdiler. Amr, onlarla çok şiddetli bir şekilde savaştı; mancınıklar dikti ve kalenin duvarlarını yıktı; ısrarla savaşa devam etti; sonunda savaşarak kılıçla şehre girdi. Savaşanları öldürdü; çoluk çocuklarını esir aldı. Oradaki bazı Rumlar, Rum ülkesine (**Bizans**) kaçtılar; Allah'ın düşmanı Manuel öldürüldü. Amr ve Müslümanlar, **İskenderiye**'nin duvarlarını yıktılar; çünkü Amr, şehri fethederse duvarlarını yıkacağını adamıştı.

Bazı râviler şunları söylediler: Bu savaşlar, 23 yılında oldu; bazıları ise, **İskenderiye** halkının 23 ve 25 yıllarında iki defa isyan etmiş olduklarını rivayet ettiler. Allah, en iyi bilendir.

555. Râvilerin dediklerine göre:

Amr, **İskenderiye** topraklarına haraç, halkına da cizye vergisi koydu. Bir rivayete göre, Mukavkıs, isyan ettikleri sırada **İskenderiye** halkından ayrılmıştı. Bundan dolayı Amr, onu ve yanındakileri ilk andlaşmadaki esaslara göre yerinde bıraktı. Bir diğer rivayete göre ise, Mukavkıs bu son savaşlardan Önce ölmüştü.

556.Muhammed b. Sa'd → el-Vâkıdî → İshak b. Abdillah b. Ebî Ferve ve Hayyan b. Şüreyh yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. Abdilaziz (r.a.) şöyle dedi: "**Mağrib**'de, üç şehir hariç, bir köyü bile sulh yoluyla fethetmedik; sulh yoluyla alınanlar, **İskenderiye, Kefratîs** ve **Sultays**' dır."Bundan dolayı Ömer, bu yerlerin halkından birisi Müslüman olursa, kendisini ve malını serbest bırakınız derdi.

557. Amr en-Nâkıd → İbn Vehb el-Misrî → İbn Lehî'a ve Yezîd b. Ebî Habîb yoluyla rivayet edilmiştir:

Amr b. el-Âsî, **İskenderiye**'yi fethetti; oranın kale ve hudutlarına Müslümanlar yerleştiler. Daha sonra oradan ayrıldılar; tekrar savaşa çıktıklarında bu evlere gitmekte acele ederlerdi. Bir kimse, daha önce indiği eve gelirdi; ancak evin sahibinin kendisinden daha önce gelip eve yerleşmiş olduğunu görürdü. Bunun üzerine Amr: "Ben bu evlerin, değişerek kullanmaya bu şekilde devam ettiğiniz takdirde yıkılmalarından korkuyorum"dedi. Tekrar **İskenderiye** üzerine savaşa çıktıklarında **el-Kiryevn** mevkiinde Amr onlara: "Haydi! Allah' ın bereketiyle yürüyünüz! Sizden biri bir evin önüne mızrağını dikerse, o ev ona ve çocuklarına ait olacaktır"dedi. Amr'ın bu sözü üzerine, bir kimse bir eve gelir ve evlerden birisinin önüne mızrağını diker; bir başkası da aynı eve aynı şekilde mızrağını dikerdi. Böylece aynı ev, iki veya üç kişiye ait olurdu. Müslümanlar **İskenderiye**'de kaldıkları sürece bu evlerde otururlardı; oradan ayrıldıklarında bu evlere Rumlar yerleşirlerdi. Bundan dolayı Yezîd b. Ebî Habîb: "Bir kimse için bu evlerden kira alması, bunların satılması veya miras bırakılmaları caiz değildir; bu evleri yalnızca muhafız olarak kaldıkları günlerde mesken olarak kullanabilirler"diye söylerdi. **İskenderiye**'ye yapılan son savaşta, hadım olan Rum Manuel buraya geldi; şehir halkı kapıları kapattılar. Amr, şehri fethetti ve surlarını yıktırdı.

558. Râvilerin dediklerine göre:

Amr, azadlısı Verdan'ı **İskenderiye**'ye vali tayin ettikten sonra, **Fustat**'a döndü; az bir zaman sonra da **Mısır** valiliğinden azledildiği haberi geldi. Osman, ondan sonra Abdullah b. Sa'd b. Ebî Şerh b. el-Hâris'i 25 yılında vali tayin etti. Benî Âmir b. Lüeyy kabilesinden olan Abdullah, Osman'ın süt kardeşi idi.

Bir rivayete göre, Abdullah b. Sa'd, Osman tarafından **Mısır** vergisini toplamak üzere tayin edildi; onunla Amr arasında münakaşa cereyan etti. Abdullah, Amr'ı şikayet etti, bunun üzerine Osman onu azletti ve her iki vazifeyi de (valilik,

vergi âmilliği) Abdullah b. Sa'd'da topladı, Osman ona yazdığı mektupta, **İskenderiye**'nin ilk önce savaşla fethedildiğini ve iki defa da andlaşmayı bozarak halkının isyan ettiğini hatırlattıktan sonra, oraya şehirden ayrılmayacak devamlı muhafızlar yerleştirmesini, onlara bol bol yiyecek vermesini ve onları her altı ayda bir değiştirmesini emretti.

559. Muhammed b. Sa'd ve el-Vâkıdî yoluyla rivayet edilmiştir:

İbn Hürmüz el-Arec el-Kârî şöyle söylerdi: "Muhafız olunacak en iyi sahillerimiz, **İskenderiye'dir.**" *Hürmüz,* **Medine**'den ayrıldı ve muhafız olarak oraya gitti ve 117 yılında orada öldü.

560. Bekr b. el-Heysem → Abdullah b. Salih → Musa b. Ali ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

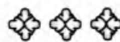
İskenderiye'nin cizye vergisi toplamı, onsekizbin dinar idi; Hişam b. Abdilmelik'in valiliğinde ise otuzaltıbin dinara ulaştı.

561. Amr →İbn Vehb →Lehî'a ve Yezîd b. Ebî Habib yoluyla rivayet edilmiştir:

Osman, Amr b. el-Âsî'yi **Mısır** valiliğinden azletmiş ve oraya Abdullah b. Sa'd'ı tayin etmişti. Bundan sonra Rumlar **İskenderiye**'ye inince, **Mısır** halkı, Rumlarla yapılacak savaşı bitirinceye kadar Amr'ı yerinde bırakmasını Osman'dan istediler; çünkü o savaşmayı iyi biliyor ve düşmanın kalbine korku salıyordu. Osman bunu kabul etti ve savaş sonuna kadar onu yerinde bıraktı. Esasen Osman, Amr'ı kumandan, Abdullah'ı da vergi âmili olarak tayin etmeyi istiyordu. Ancak Amr, "emir ineği sağarken ben iki boynuzunu tutan kimse gibi olmak istemiyorum" diyerek bunu reddetti. Bunun üzerine Osman, Abdullah b. Sa'd'ı **Mısır**'a vali tayin etti. **Mısır** fethinden sonra Habeşliler, **el-Bîma**'dan hareket edip Müslümanlarla yedi yıl savaştılar; Abdullah onları mağlup edemedi; çünkü Habeşliler, sazlık yerlere su akıtmışlardı.

Abdullah b. Vehb → el-Leys b. Sa'd → Musa b. Ali ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Amr, Ömer'in *(Allah ona rahmet eylesin)* vefatından sonra, Osman'ın halifeliğinde, **İskenderiye**'yi son defa savaş yoluyla fethetti.

BERKA VE ZEVİLE'NİN FETHİ

562. Muhammed b. Sa'd → el-Vâkıdî → Şurahbil b. Ebî Avm ve Abdullah b. Hübeyre yoluyla rivayet edilmiştir:

Amr b. el-Âsî **İskenderiye**'yi fethettikten sonra askerleriyle birlikte **Mağrib**'e gitmek üzere yola çıktı; **Berka**'ya geldi; burası **Antâbülüs** şehridir. Şehir halkı, cizye ödemek şartıyla andlaştı; bunun miktarı onüçbin dinar idi; bu vergiyi ödemek için onlar, isterlerse çocuklarını satabileceklerdi.

563. Belkr b. el-Heysem → Abdullah b. Salih → Süheyl b. Ukayl ve Abdullah b. Hübeyre yoluyla rivayet edilmiştir:

Amr b. el-Âsî, **Antâbulus** halkıyla andlaşma yaptı; buranın şehri **Berka** olup **Mısır** ile **Afrika** arasında bulunmaktadır. Amr onları muhasara ettikten ve cizye ödemek şartıyla kendileriyle savaştıktan sonra bu andlaşmayı yaptı; ayrıca onların cizye ödeyebilmek için isterlerse çocuklarını da satabilecekleri belirtildi; Amr, bu şartları kendilerine bir vesika şeklinde yazdı.

564. Muhammed b. Sa'd → el-Vâkıdî → Mesleme b. Sa'îd ve İshak b. Abdillah b. Ebî Ferve yoluyla rivayet edilmiştir:

Berka halkı haraçlarını, kendilerine bu vergileri isteyen veya ödemeye teşvik eden bir kimse gelmeksizin **Mısır** valisine gönderiyorlardı; onların ülkesi, **Mağrib' in** en verimli topraklarıydı; oraya fitne de girmedi.

el-Vâkıdî şunları söyledi: Abdullah b. Amr b. el-Âsî: "Eğer **Hicaz**'da mal ve mülküm olmasaydı, şüphesiz **Berka**'ya yerleşirdim; çünkü oradan daha huzurlu ve daha sakin bir yer bilmiyorum" derdi.

565. Bekr b. el-Heysem → Abdullah b. Salih ve Muaviye b. Salih yoluyla rivayet edilmiştir:

Amr b. el-Âsî, Ömer b. el-Hattab'a yazdığı mektupta şu hususları halifeye bildirdi: Ukbe b. Nâfî el-Fihrî' yi **Mağrib**'e vali tayin etti; o da **Zevîle**'ye kadar ilerledi: **Zevîle** ile **Berka** arasındaki yerlerdeki insanlar, güzel bir şekilde itaat ettiler; onların Müslüman olanları zekat, andlaşmalıları da cizye ödediler. Ayrıca o, **Zevîle** halkı ve kendisiyle bu yer arasındaki kimselere kudretleri dahilinde vergi koydu. Bütün vergi memurlarına, zenginlerden zekat almalarını ve bunu fakirlere verme-

lerini; zimmîlerden de cizye alıp kendisine **Mısır**'a getirilmesini; Müslümanların topraklarında onda bir veya yirmide bir, andlaşmalılardan da sulh şartlarına göre vergi almalarını emretti.

566. Bekr b. el-Heysem şunları söyledi:

Abdullah b. Salih'e Berberîleri sordum; o şöyle cevap verdi: Onlar, kendilerinin Berr b. Kays'ın çocukları olduklarını iddia ederler; fakat Allah, Kays'a Berr diye bir çocuk vermemiştir. Ancak onlar, Davud'un (a.s.) kendileriyle savaştığı zalimlerdendir. Ülkeleri zamanı içerisinde **Filistin**'di; onlar göçebe bir kavimdi; **Mağrib**'e geldiler ve orada çoğaldılar.

567. Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellam → Abdullah b. Salih → el-Leys b. Sa'd ve Yezîd b. Ebî Habîb yoluyla rivayet edilmiştir:

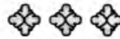
Amr b. el-Âsî, **Berka** halkından **el-Lüvâta** köyündeki Berberîlerle yapılan andlaşmaya şu şartı yazdı: "Cizyelerinizi ödemek için, çocuklarınızı ve kadınlarınızı satarsınız."

el-Leys şöyle dedi: Şayet onlar köle bile olsalar, çocuk ve kadınlarını bunun için satmaları helal değildir.

568. Bekr b. el-Heysem → Abdullah b. Salih → İbn Lehi'a ve Yezîd b. Ebî Habîb yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. Abdilaziz, **Lüvâta**'lı kadınlar hakkında şu emri yazdı: "Kimin yanında **Lüvâta**'lı bir kadın varsa, onu babasından evlenmek için istesin veya ailesine iade etsin."

el-Lüvâta, kendileriyle andlaşma yapılmış olan bir Berberî köyüdür.

ETRÂBÜLÜS'ÜN (TRABLUS) FETHİ

569. Bekr b. el-Heysem → Abdullah b. Salih → Muaviye b. Salih ve Ali b. Ebî Talha yoluyla rivayet edilmiştir:

Amr b. el-Âsî, 22 yılında yola çıktı ve **Trablus**'a indi; savaşıldıktan sonra orayı fethetti; orada şehrin tacirlerinin yükleyip getirdikleri pek çok atlas kumaşlara el koydu; bunları sattı ve parasını Müslümanlar arasında taksim etti. Sonra Ömer b. el-Hattab'a şunları yazdı:

"Biz, **Trablus**'a ulaştık; orası ile **İfrikiyye** (Kuzey **Afrika** Tunus) arası dokuz günlüktür. Eğer Mü'minlerin Emiri, orada savaşmak üzere bize izin vermeyi düşünürse, bu yapılacaktır."

Ömer, ona yazdığı mektupta, onu bu savaştan menetti ve şöyle yazdı:

"**İfrikiyye** nedir? Orası parçalanmış, hıyanet etmiş ve hıyanete uğramış bir yerdir."

Çünkü burasının halkı, Rum hükümdarına bir şeyler ödüyorlar; onu da aldatıyorlardı. Ayrıca **Endülüs** hükümdarı, onlarla andlaşmış ve kendilerini aldatmıştı; onların bu haberleri, Ömer'e ulaşmıştı.

570. Amr en-Nâkıd → Abdullah b. Vehb ve el-Leys b. Sa'd yoluyla rivayet edilmiştir:

Şeyhlerimizin bize söylediğine göre, **Trablus,** Amr b. el-Âsî tarafından andlaşma ile fethedilmiştir.

İFRÎKİYYE'NİN FETHİ

571. Râvilerin dediklerine göre:

Abdullah b. Sa'd b. Ebî Şerh **Mısır** ve **Mağrib** valisi olunca, Müslümanları süvari bölükleri halinde gönderdi. Onlar, **İfrikiyye'** nin çeşitli yerlerine ulaştılar ve ganimet aldılar. Osman b. Affan (r.a.), **İfrikiyye** savaşları konusunda tereddüt ediyordu. Bu konuda istişarede bulunduktan sonra buraya asker gönderilmesine karar verdi; Abdullah'a 27 yılında, bir başka rivayete göre 28 veya 29 yılında, yazdığı mektupta **İfrikiyye**'ye savaşmaya gidilmesini emretti; ona yardım için de büyük bir ordu gönderdi. Bu orduda, Ma'bed b. el-Abbas b. Abdilmuttalib, Mervan b. el-Hakem b. Ebî'l-Âsî b. Ümeyye, el-Hâris b. el-Hakem ve kardeşi, Abdullah b. ez-Zübeyr b. el-Avvam, el-Misver b. Mahreme b. Nevfel b. Üheyb b. Abdimenaf b. Zühre b. Kilâb, Abdurrahman b. Zeyd b. el-Hattab, Abdullah b. Ömer b. el-Hattab, Âsim b. Ömer, 'Ubeydullah b. Ömer, Abdurrahman b. Ebî Bekir, Abdullah b. Amr b. el-Âsî, Büsr b. Ertat b. Uveymir el-Âmirî ve şair Ebû Züeyb Huveylid b. Hâlid el-Hüzelî bulunuyorlardı. Şair Ebû Züeyb, orada vefat etti; Abdullah b. ez-Zübeyr onun defin işleriyle meşgul oldu, kabrine koydu. **Medine** etrafındaki pek çok Arap, bu savaşlara katıldı.

572. Muhammed b. Sa'd → el-Vâkıdî → Üsâme b. Zeyd b. Eslem → ez-Zübeyr ailesinin azadlısı Nâfi' ve Abdullah b. ez-Zübeyr yoluyla rivayet edilmiştir:

Osman b. Affan, bizi **İfrikiyye**'ye savaşa gönderdi. **Trablus**'tan **Tanca**'ya kadarki yerlerin patriği oradaydı. Abdullah b. Sa'd b. Ebî Şerh, ilerledi ve **Akûbe**'ye ulaştı; orada bir patrik ile günlerce savaştı ve Allah onu öldürdü; onu öldüren benim (Abdullah b. ez-Zübeyr); onun ordusu kaçtı ve dağıldılar. İbn Ebî Şerh, etrafa birliklerini dağıttı; ülkenin her tarafına bunları gönderdi. Bu askerler, pek çok ganimet elde ettiler; götürebilecekleri kadar hayvanları sürüp götürdüler. Bu durumu gören **İfrikiyye**'nin ileri gelenleri bir araya geldiler ve Abdullah b. Sa'd'dan, kendilerini bırakması ve ülkelerini terketmesi karşılığında üçyüz kantar altını onlardan almasını istediler. Abdullah, bu teklifi kabul etti.

573. Muhammed b. Sa'd → el-Vâkıdî → Üsâme b. Zeyd el-Leysî ve İbn Ka'b yoluyla rivayet edilmiştir:

Abdullah b. Sa'd b. Ebî Şerh, **İfrikiyye** patriği ile ikimilyonbeşyüzbin dinar ödemek şartıyla andlaştı.

574. Muhammed b. Sa'd → el-Vâkıdî → Musa b. Damre el-Mâzinî ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Abdullah b. Sa'd **İfrikiyye** patriği ile andlaştıktan sonra **Mısır**'a döndü; **İfrikiyye**'ye kimseyi vali tayin etmedi. O günlerde orada **Kayrevan** da, büyük şehir de yoktu.

Osman öldürülünce ve Muhammed b. Huzeyfe b. Utbe b. Rebî'a **Mısır** valisi olunca **İfrikiyye**'ye kimseyi göndermedi. Muaviye b. Ebî Süfyan iktidara gelince Muaviye b. Hudeyc es-Sekûnî'yi **Mısır**'a vali tayin etti. **Mısır** valisi, 50 yılında. Ukbe b. Nâfi' b. Abdikays b. Lakît el-Fihrî'yi **İfrikiyye**'ye gönderdi; Ukbe orada savaştı ve **Kayrevan** şehrinin temelini attı.

575. Râvilerin dediklerine göre:

Ukbe **Kayrevan** kalelerinden birinin üzerine Büsr b. Ertat'ı gönderdi; o bu kaleyi fethetti; bazılarını öldürdü; bazılarını esir aldı. Burası bugün, **Büsr** kalesi diye bilinir; bu kale, **Meccane** denilen şehre yakın ve gümüş madeninin yanındadır.

576. Bazı kimselerin şunları söylediğini işittim:

Bu kale üzerine Büsr'ü, Musa b. Nusayr gönderdi; Büsr bu sırada sekseniki yaşındaydı ve kaleyi fethetti. Büsr, Peygamber'in (s.a.s) vefatından iki sene önce doğmuştu. el-Vâkıdî dışındakiler, onun Peygamber'den (s.a.s) hadis rivayet ettiğini iddia ederler; Allah, en iyi bilendir.

577. el-Vâkıdî şunları söyledi:

Abdullah b. Sa'd, **Mısır** halkını Osman aleyhine tahrik eden Muhammed b. Ebî Huzeyfe'nin kendisine galebe çalmasına kadar **Mısır** valiliğinde bulundu. Daha sonra Ali (r.a.), Kays b. Sa'd b. Ubâde el-Ensarî'yi **Mısır**'a vali tayin etti; sonra onu azletti ve oraya Muhammed b. Ebî Bekir es-Sıddîk'i vali tayin etti; sonra onu da azletti ve Mâlik el-Eşter'i vali tayin etti; Mâlik, **Kulzum**'da hastalanınca Muhammed b. Ebî Bekir'i ikinci defa vali 'tayin etti ve onu **Mısır**'a gönderdi. Muaviye b. Hudeyc onu öldürdü ve eşek derisi içinde yaktı.

Amr b. el-Âsî, Muaviye b. Ebî Süfyan'ın valisi oldu; Amr, **Mısır**'da 42 yılında, bir başka rivayete göre 43 yılında Ramazan bayramı günü öldü. Muaviye ondan sonra oğlu Abdullah b. Amr'ı vali tayin etti; sonra onu azletti ve Muaviye b. Hudeyc'i vali tayin etti; o, dört yıl **Mısır**'da kaldı; **İfrikiyye**'de savaştı ve ganimet aldı. Sonra **Mısır**'a geldi ve İfrkiyye'ye Ukbe b. Nâfi' b. Abdilkays el-Fihrî'yi gönderdi.

Bir başka rivayete göre, Ukbe'yi **Mağrib**'e vali tayin eden Muaviye'dir. Ukbe, onbin Müslüman ile **İfrikiyye**'de savaştı; **İfrikiyye**'yi fethetti ve **Kayrevan** şehrinin temelini attı. **Kayrevan** şehrinin yeri, ılgın ağacı ve meşeliklerle kaplı, yırtıcı hayvanların, yılanların ve öldürücü akreplerin bulunduğu bir bataklıktı. Ukbe b. Nâfi', duası kabul olunan salih bir kimse idi; Rabbine dua etti; Allah da bunların hepsini giderdi; öyle ki yırtıcı hayvanlar, yavrularını sırtlayıp oradan kaçıyorlardı.

578. el-Vâkıdî şöyle dedi:

Musa b. Ali'ye şunları sordum: Bugün birbirine bitişik bir halde gördüğümüz **İfrikiyye**'yi kim yaptı? O, şu cevabı verdi: Orayı ilk bina eden Ukbe b. Nâfi' el-Fihri'dir; o şehrin temelini attı; kendisine ev yaptırdı; insanlar da onunla birlikte evler ve barınaklar yaptılar; Ukbe orada büyük bir de cami yaptırdı.

Ma'bed b. el-Abbas *(Allah ona rahmet eylesin)*, Osman'ın halifeliğinde, Abdullah b. Ebî Serh'le beraber yaptığı savaşlarda **İfrikiyye**'de şehîd oldu. Bir diğer rivayete göre o, savaş günlerinde öldü. Şehîd olduğu daha doğrudur.

579. el-Vâkıdî ve başkaları şunları söyledi:

Muaviye b. Ebî Süfyan, Muaviye b. Hudeyc'i azletti; **Mısır** ve **Mağrib**'e Mesleme b. Mahled el-Ensarî'yi vali tayin etti. Mesleme, **Mağrib**'e azadlısı Ebû'l-Muhacir'i vali tayin etti.

Yezîd b. Muaviye iktidara gelince, Ukbe b. Nâfi'i eski vazifesine iade etti. O, **es-Sûsu'l-Ednâ**'ya karşı savaşa gitti; burası **Tanca**'nın arka tarafındadır. Ukbe, etrafı dolaştı; kimse ona karşı çıkmadı ve onunla savaşmadı; o da geri döndü.

Yezîd b. Muaviye öldü; oğlu Muaviye b. Yezîd'e biat edildi; onun künyesi Ebû Leylâ'dır. Muaviye: "Namaza" diye halkı camiye çağırdı. Sonra hilafetten ayrıldı ve evinde oturdu; iki ay sonra da öldü. Bundan sonra Mervan b. el-Hakem'in iktidarı ve Abdullah b. ez-Zübeyr'in fitnesi başladı. Daha sonra Abdulmelik b. Mervan iktidara geldi; halk da ona uydu.

Abdulmelik, kardeşi Abdulaziz'i **Mısır**'a vali tayin etti; o da **İfrikiyye**'ye Züheyr b. Kays el-Belvî'yi tayin etti. Züheyr, **Tunus**'u fethetti; sonra **Berka**'ya döndü. Bu sırada Rumların gemileriyle sahile çıktıklarını ve baskınlar yaptıklarını öğrendi. Züheyr, süvari birlikleriyle onların üzerine yürüdü; onlarla karşılaştı; ancak yanındakilerle birlikte şehîd oldu. Kabri oradadır; onların kabirlerine, şehîdler kabrı denilir.

İfrikiyye'ye daha sonra, Hassan b. Numan el-Ğassanî vali oldu. Hassan, Berberî melikesi el-Kâhine ile savaştı; el-Kâhine onu yendi. Bunun üzerine Hassan, **Berka**'ya ait saraylara geldi; bu saraylar, damları uzunluğuna yapılmış bir sarayla birleşiyordu. Bu saraylara, Hassan sarayları denildi. Daha sonra Hassan, ikinci defa el-Kâhine ile savaştı ve onu öldürdü; Berberilerden esirler aldı; onları Abdulaziz'e gönderdi. Şair Ebû Mihcen Nusayb, onlar hakkında şunları söylüyordu: Abdulaziz'in yanında Berberî esirleriyle karşılaştım; onların yüzlerinden daha güzel kimse hiç görmemiştim.

580. İbnu'l-Kelbî şunları söyledi:

Hişam, **İfrikiyye**'ye Külsûm b. Iyâd b. Vahvah el-Kuşeyrî'yi vali tayin etti; halkı ona karşı isyan etti ve orada öldürüldü.

İbnu'l-Kelbî şunları söyledi: İfrîkîs b. Kays b. Sayfî el-Himyerî, Cahiliye Çağı'nda **İfrikiyye**'yi ele geçirdi; bundan dolayı buraya bu ad verildi. İfrîkîs, buranın emiri Cürcîr'i öldürdü ve Berberîleri işaret ederek: "Bunlar, ne kadar çok berbere (lüzumsuz konuşmak, keçi sesi gibi seslenmek) yapıyorlar" dedi. Onun bu sözünden sonra onlara Berberîler (Berâbire) adı verildi.

581. **İfrikiyye** *halkının şeyhlerinden bazılarının bana söylediklerine göre:*

Ukbe b. Nâfi' el-Fihrî **Kayrevan** şehrini kurmak isteyince, camiin yerinin neresi olacağını düşündü. Rüyasında, bir adamın bugünkü minarenin yerinde ezan okuduğunu gördü; sabah olunca, rüyasındaki adamın yerine minare yaptırdı; sonra camii bina ettirdi.

582. Muhammed b. Sa'd ve el-Vâkıdî yoluyla rivayet edilmiştir:

Muhammed b. el-Eş'as el-Huzâ'î, Mü'minlerin Emiri Ebû'l-Abbas tarafından **İfrikiyye**'ye vali tayin edildi. O, **Kayrevan** şehrini ve camiini tamir ettirdi. Daha sonra el-Mansur, onu azletti ve yerine Ömer b. Hafs Hezârmerd'i oraya vali tayin etti.

TANCA'NIN FETHİ

583. el-Vâkıdî şunları söyledi:

Abdulaziz b. Mervan, Emevilerin azadlısı Musa b. Nusayr'ı vali olarak **İfrikiyye**'ye gönderdi. Musa, aslen **Aynu't-Temr**'dendir; bir başka rivayete göre, Belî kabilesinin Erâşi kulundandır; diğer bir rivayete göre de Lahm kabilesindendir.

Musa'nın 89 yılında el-Velîd b. Abdilmelik'in zamanında oraya vali tayin edildiği de rivayet edilmiştir.

Musa, **Tanca**'yı fethetti ve oraya yerleşti. O, **Tanca**'ya ilk defa yerleşen kimsedir; orada Müslümanlar için bir şehrin temelini attı. Onun gönderdiği süvariler, **es-Sûsu'l-Ednâ**'ya kadar vardılar. Burası ule **es-Sûsu'l-Aksâ** arası, yirmi küsur günlük bir uzaklıktadır. Süvariler oraya girdiler; onlardan esirler aldılar. Sonunda buranın halkı ona boyun eğdi. Onun âmili, halkın zekatını topladı. Musa, azadlısı Tarık b. Ziyad'ı oraya vali tayin etti ve kendisi **İfrikiyye**'deki **Kayrevan**'a döndü.

ENDÜLÜS'ÜN FETHİ

584. el-Vâkıdî şunları söyledi:

Musa b. Nusayr'ın valisi Tarık b. Ziyad, 92 yılında **Endülüs**'e savaşa gitti; o **Endülüs**'e savaşa giden ilk kimseydi. **Endülüs**'e geçilen yerin valisi Olyan onu karşıladı. Tarık, kendisini ve adamlarını gemilerle **Endülüs**'e geçirmesi şartıyla ona eman verdi. Tarık oraya geçince, **Endülüs** halkı onunla savaştı; o da 92 yılında burayı fethetti. Oranın hükümdarı, iddia ettiklerine göre İşban kavmindendi. Onlar aslen **İsbahan**'dandırlar.

Daha sonra Musa b. Nusayr, Müslümanları tehlikeye attığı ve kendi düşüncesiyle **Endülüs**'e savaşa gitmesinden dolayı fitneye sebep olduğu için Tarık'a çok ağır bir mektup yazdı ve **Kurtuba**'dan ileriye gitmemesini emretti. Musa, **Endülüs**'deki **Kurtuba**'ya gitti; Tarık ondan özür diledi; o da kendisini affetti.

Tarık, **Tuleytula** şehrini fethetti; **Endülüs** hükümdarlığının merkezi olan bu şehir, **Fransa**'ya (Firence) yakındır. Tarık, orada büyük bir yemek sofrası ele geçirdi; Musa b. Nusayr, 96 yılında **Dımeşk**'e geldiğinde, hasta olan el-Velîd b. Abdilmelik'e bu sofrayı hediye etti. Süleyman b. Abdilmelik iktidara gelince, Musa b. Nusayr'dan yüzbin dinar aldı; bunun üzerine Yezîd b. el-Mühelleb halife ile konuştu; o da Musa'dan bu parayı almaktan vazgeçti.

Daha sonra Ömer b. Abdilaziz (r.a.) halife olunca, Benî Mahzum kabilesinin azadlısı İsmail b. Abdillah b. Ebî'l-Muhacir'i **Mağrib**'e vali tayin etti. O, güzel ahlaklı bir kimseydi; Berberîleri İslâm'a davet etti. Ömer b. Abdilaziz de, daha sonra yazdığı mektupta onları İslâm'a davet etti. İsmail, bu mektubu çeşitli yerlerde onlara okudu; böylece İslâmiyet, **Mağrib**'de yayıldı.

585. Râvilerin dediklerine göre:

Yezîd b. Abdilmelik iktidara gelince, el-Haccac b. Yusuf'un azadlısı Yezîd b. Ebî Müslim'i **İfrikiyye** ve **Mağrib**'e vali tayin etti. O, **İfrikiyye**'ye 102 yılında geldi. Onun muhafızları, Berberîlerdendi; o, bu muhafızların her birinin eline "harasî" (muhafız) damgası vurdurdu. Onlar bunu nefretle karşıladılar; yaptığından tiksindiler; birbirleriyle irtibat kurdular ve onun öldürülmesine karar verdiler. Yezîd, akşam üzeri akşam namazı için çıktığında, namaz kıldığı yerde onu öldürdüler.

Yezîd, Bişr b. Safvan el-Kelbî'yi vali tayin etti. Bişr, vali Yezîd'e karşı halkı kışkırtmak suretiyle onun öldürülmesinden dolayı itham ettiği Abdullah b. Musa b. Nusayr'ın boynunu vurdurdu.

Hişam b. Abdilmelik iktidara gelince, Bişr b. Safvan'ı valilikte bıraktı; o, 109 yılında **Kayrevan**'da vefat etti. Hişam, onun yerine Ubeyde b. Abdirrahman el-Kaysî'yi vali tayin etti.

Hişam, ondan sonra, Benî Selûl'un azadlısı Abdullah b. el-Habhâb'ı vali tayin etti. Abdullah, Abdurrahman b. Habîb b. Ebî Ubeyde b. Ukbe b. Nâfi' el-Fihrî'yi es-**Sûs** ve **Sudan** toprağına savaşa gönderdi. Abdurrahman, bir kimsenin benzerini hiç görmediği zaferler kazandı; o, yalnızca bir memesi bulunan kadınlardan iki cariyeyi esir aldı; onlar böyle kadınlara "Taracan" adını verirlerdi.

Hişam, Abdullah b. el-Habbâb'dan sonra Külsûm b. lyâd el-Kuşeyrî'yi vali tayin etti; o, 123 yılında **İfrikiyye**'ye geldi ve öldürüldü. Ondan sonra Hişam, Bişr b. Safvan'ın kardeşi Hanzala b. Safvan el-Kelbî'yi vali tayin etti. Hanzala, Haricîlerle savaştı ve valiliği sırasında orada öldü.

el-Velîd b. Yezîd b. Abdilmelik iktidara geldi; Abdurrahman b. Habîb el-Fihrî ona karşı isyan etti. Büyük babası Ukbe b. Nâfi'in oradaki güzel tesirleri dolayısıyla Abdurrahman hudut bölgesinde seviliyordu. Abdurrahman hudut bölgesine hakim oldu; Hanzala oradan ayrıldı ve Abdurrahman orada kaldı.

Yezîd b. el-Velîd iktidara gelince, **Mağrib**'e vali göndermedi.

Mervan b. Muhammed iktidara gelince, Abdurrahman b. Habîb onunla mektuplaştı ve kendisine itaat ettiğini gösterdi ve ona hediyeler gönderdi. Abdurrahman'ın katibi, Hâlid b. Rebî'a el-İfrikî idi; onunla Abdulhamid b. Yahya arasında dostluk vardı ve birbirleriyle mektuplaşırlardı. Mervan, Abdurrahman'ı hudut valiliğinde bıraktı.

Mervan, ondan sonra, İlyas b. Habîb'i; daha sonra Habîb b. Abdirrahman'ı vali tayin etti. Daha sonra, Berberîler ile Haricîlerden İbâdiye mezhebinde olanlar buraya hakim oldu.

Ebû'l-Abbas'ın halifeliğinin sonunda, yetmişbin askerle Muhammed b. el-Eş'as el-Huzâ'î **İfrikiyye**'ye vali olarak; bir başka rivayette ise kırkbin askerle oraya girdi. O dört yıl valilik yaptı. **Kayrevan** şehrini tamir ettirdi. Sonunda ülke askerleri ve başkaları ona isyan etti.

Ben, bir kimsenin şunları söylediğini işittim: Ülke halkı ve orada oturan askerler, Muhammed b. el-Eş'as' in üzerine yürüdüler; Muhammed sarayında onlarla kırk gün kadar savaştı; sonunda onunla beraber **Horasan**'dan gelenlerle başkaları onun etrafında toplandılar; Muhammed, kendisiyle savaşanlara karşı üstünlük kazandı ve mağlup olanlar, isimleri söylenerek onun önünden geçirildi. Onlardan kiminin ismi Muaviye, Süfyan, Mervan veya Emevîlerin isimlerine benzeyen bir isim ise, Muhammed onu öldürdü; adı Emevîlerinkine benzemeyenleri ise bıraktı.

el-Mansur, onu valilikten azletti; onun yerine Hezarmerd diye isimlendirilen Ömer b. Hafs b. Osman b. Kabîsa b. Ebî Sufra el-Atekî'yi vali tayin etti; el-Mansur, onu çok beğeniyordu. Hezârmerd, **İfrikiyye**'ye girdi; orada savaştı; Berberilerin ülkesinin sonuna **kadar** ulaştı. Orada **Abbasiye** adıyla bir şehir yaptırdı. Sonra **Sedderâte** halkından Kinde kabilesinin azadlısı Ebû Ha'tim es-Seddarâtî el-Ibâdi onunla savaştı; Hezarmerd ve ailesinden bir zümre şehîd oldu; hudut bölgesi isyan etti ve onun yaptırdığı şehir yıkıldı.

el-Mansur, Hezârmerd'den sonra, Yezîd b. Hatim b. Kabîsa b. el-Mühelleb'i vali tayin etti. O, ellibin askerle hareket etti; el-Mansur kendisini **Beytu'l-Makdis**'e kadar uğurladı ve ona pek çok mal verdi. Yezîd yoluna devam etti ve **Trablus**'da Ebû Hatim ile karşılaştı ve onu öldürdü; sonra **İfrikiyye**'ye girdi; bu bölgeler ona itaat etti.

el-Mansur, Yezîd b. Hâtim'den sonra, Ravh b. Hatim; daha sonra da el-Fadl b. Ravh'ı vali tayin etti. Askerler, el-Fadl'ın üzerine saldırdılar ve onu boğazladılar.

586. Benî'l-Ağleb'in azadlısı Ahmed b. Nâkıd bana şunları söyledi:

el-Ağleb b. Salim et-Temimî, **Mervu'r-Rûz** halkından olup siyah elbise giyinmiş askerlerle (müsevvide) birlikte **Horasan**'dan gelmişti. Musa el-Hâdî, onu **Mağrib**'e vali tayin etti. **Tunus**'daki hudut muhafızlarından olan Harîş, ona karşı asker topladı ve **İfrikiyye**'de **Kayrevan**'da bulunan el-Ağleb'in üzerine yürüdü ve onu kuşattı. Daha sonra el-Ağleb ona karşı çıktı ve kendisiyle savaştı. Savaş sırasında el-Ağleb'e bir ok isabet etti ve ölü olarak yere düştü. Ancak askerleri onun öldüğünü bilmiyorlardı; Harîş'in adamları da bunu bilmiyorlardı. Harîş ve ordusu mağlup oldu; el-Ağleb'in askerleri onları üç gün takib ettiler ve **Sûku'l-Ahad** (Pazar günü çarşısı) denilen yerde Harîş'i öldürdüler; bu yere **"Şehîdu'l-Ağleb"** adı verildi.

İbrahim b. el-Ağleb, **Mısır** askerlerinin ileri gelenlerindendi. Yanında oniki kişi ile birlikte harekete geçti ve Beytülmalden kendisine yetecek kadar yiyecek aldılar; fazla bir şey almadılar ve **Mısır**'dan kaçtılar ve **ez-Zâb** denilen yere ulaştılar; burası, **Kayrevan**'dan on günlük yoldan daha fazla uzaklıkta idi. Bu sırada hudut valisi, Harun er-Reşîd'in tayin ettiği Herseme b. Ayen idi. İbrahim el-Ağleb, bu bölgedeki askerler ve başkaları üzerine başkanlığı elde etti; Herseme'ye hediye göndermeye ve ona iltifat etmeye başladı ve kendisine yazdığı mektupta, itaattan ayrılmadığını; suç işlemediğini ve kendisini bu duruma ihtiyaç ve zaruretlerin sürüklediğini bildirdi. Bunun üzerine Herseme, onu bulunduğu bölgeye vali tayin etti; o da bununla yetindi.

Herseme huduttan geri çağrılınca, ondan sonra İbnu'l-Akkî vali oldu; o kötü hareket etti ve sonunda halk ona karşı isyan etti. Bunun üzerine er-Reşîd, oraya kimi vali tayin etmesi hususunda Herseme ile istişare etti. Herseme, İbrahim'i münasip gördüğünü, onun bu işi iyi yapacağını ve hududa onu vali tayin etmesini er-Reşîd'e söyledi; er-Reşîd de ona yazdığı mektupta, suçunu affettiğini, **Mağrib** ülkesi valiliğine bu işi iyi yapacağından dolayı onu vali tayin ettiğini; ayrıca kendisinin böyle bir ihsanı şükranla karşılayacağını ve nasihat kabul edeceğini ona bildirdi. Böylece İbrahim, hududa vali tayin edildi; iktidara geldi ve orayı ele geçirdi.

Daha sonra ülkenin askereleri arasından İmran b. Mücâlid adlı birisi ona karşı çıktı ve isyan etti; hudut askerleri de ona katıldı ve yiyeceklerini istediler ve İbrahim'i **Kayrevan**'da muhasara ettiler. Onların kuşatmaları devam ettiği sırada, askeri müfettişler ile vergi memurları, yanlarında **Mısır** haracı mallarla çıkıp geldiler.

Bu mallardan onlara verilince kuşatmayı bırakıp dağıldılar.

İbrahim, **Kayrevan**'ın kıble tarafında, şehirden iki mil uzaklıkta **el-Kasru'l-Ebyad**'ı (Beyaz Saray) yaptırdı; sarayın etrafında halk için yerler ayırdı; onlar da evler yaptılar; orayı şehir haline getirdi. Büyük bir cami yaptırdı; kireç ve tuğla ile sütun olarak mermer ve tavanı için de çam ağacı kullanıldı ve camiin eni ve boyu ikiyüzer arşındı. Sayıları beşbine ulaşan köle satın aldı; onları azad etti ve sarayın etrafına yerleştirdi. Bu şehre **Abbasiye** adını verdi. Bu şehir bugün meskun ve bakımlıdır.

Muhammed b. el-Ağleb b. İbrahim b. el-Ağleb, 239 yılında **Tâhert**'in yakınında bir şehir kurdu ve buna da **el-Abbasiye** adını verdi. Eflah b. Abdilvehhab el-İbâdî bu şehri yıktırttı ve bir mektupla kendisine yakın olduğunu göstermek üzere **Endülüs**'ün hakimi Emevî'ye bildirdi. Emevî, ona yüzbin dirhem gönderdi.

587. **Mağrib**'de **el-Arzu'l-Kebîre** diye bilinen bir yer var; burası ile **Berka** arası onbeş günlük, veya daha az veya daha fazla uzaklıktadır. Orada deniz kenarında **Bâre** denilen bir şehir vardır; buranın halkı Hristiyan idi; fakat Rum değildi. el-Ağleb'in azadlısı Hable, bu şehre yürüdü; ancak oraya hakim olamadı. Sonra Halfûn el-Berberî oraya yürüdü; onun Rebi'a'nın azadlısı olduğu söylenir; o, el-Mütevekkilalallah'ın halifeliğinin ilk günlerinde şehri fethetti. Ondan sonra el-Müferrec b. Sellam adlı birisi harekete geçti ve yirmidört kale fethetti ve oraya hakim oldu. el-Müferrec, **Mısır**'daki haberleşme âmiline (sahibu'l-berîd) yazdığı mektupta, yaptıklarını kendisi ve yanındaki Müslümanların namaz kılmalarının ancak halifenin onu kendi bölgesine vali tayin etmesiyle mümkün olduğunu ve böylece istilacıların suçlamasından kurtulabileceğini bildirdi. Orada bir cami yaptırdı. Sonra adamları ona karşı çıktılar ve kendisini öldürdüler.

Ondan sonra yerine Sevran geçti; o, Mü'minlerin Emiri el-Mütevekkilalallah'a elçisini gönderdi ve kendisinin vali tayin edilmesini ve bir mektupla bildirilmesini halifeden istedi. Ancak, elçisi dönmeden öldü. Bu sırada el-Muntasırbillah da vefat etti, onun halifeliği altı aydı. Onun yerine, el-Müste'înbillah Ahmed b. Muhammed b. el-Mu'tasımbillah geçti. Halife kendisinin azadlısı ve **Mağrib** valisi Otamış'a, Sevran'ı kendi bölgesine vali tayin etmesini emretti. Fakat Sevran'ın elçisi **Sürremenraâ**'dan henüz ayrılmadan Otamış öldürüldü. Bunun üzerine halife kendisinin azadlısı Vasîf'ı onun yerine geçirdi. Vasıf, bu bölgeye kendisini vali tayin eden kararı uyguladı.

DENİZDEKİ ADALARIN FETHİ

588. Râvilerin dediklerine göre:

Muaviye b. Hudeyc el-Kindî, Muaviye b. Ebî Süfyan'ın halifeliği zamanında **Sikıliyye** (Sicilya) üzerine yürüdü; oraya ilk önce savaşa giden odur. Bundan sonra buraya yapılan savaşlar devam etti. el-Ağleb b. Salim el-İfrikî ailesi, buradaki yirmiden fazla şehri fethetti; bu şehirler halen Müslümanların elindedir. Ahmed b. Muhammed el-Ağleb, Mü'minlerin Emiri el-Mütevekkilalallah'ın halifeliği zamanında buradaki **Yâne** sarayı ile **Galyene** kalesini fethetti.

589. el-Vâkıdî şunları söyledi:

Abdullah b. Kays b. Mahled ed-Dizekî, **Sikılliye**'den esirler aldı; mücevherlerle kaplı altın ve gümüş heykeller elde etti. O, bunları Muaviye'ye gönderdi; Muaviye de bunları **Basra**'ya gönderdi; oradan daha fazla paraya satılsın diye **Hind**'e gönderildi.

590. *Râvilerin dediklerine göre:*

Muaviye b. Ebî Süfyan, karadan ve denizden ordular gönderirdi. O, Cünâde b. Ebi Ümeyye el-Ezdî'yi **Rodos**'a gönderdi; Cünâde, kendisinden hadis rivayet edilenlerden birisi olup Ebû Bekir, Ömer, Muaz b. Cebel ile görüştü ve 80 yılında öldü; Cünâde orayı savaş yoluyla fethetti. **Rodos,** denizde verimli bir yerdir. Muaviye, Müslümanlardan bir zümreyi oraya yerleştirmesini Cünâde'ye emretti. Bu fetih 52 yılında vuku buldu.

591. Râvilerin dediklerine göre:

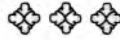
Rodos, adaların en verimlisidir; burası takriben altmış mildir; orada zeytin, üzüm, diğer meyveler ve tatlı su vardır.

592. Muhammed b. Sa'd → el-Vâkıdî ve başkaları yoluyla rivayet edilmiştir:

Müslümanlar, **Rodos**'ta bir kalede yedi yıl kalmışlardır. Muaviye ölünce, Yezid Cünâde'ye yazdığı mektupta, kaleyi yıkmasını ve geri dönmesini emretti. Çünkü Muaviye, **Rodos** hakkında halk tarafından sorumlu tutuluyordu. Mücâhid b. Cebr, **Rodos**'ta oturuyor ve halka Kur'an okutuyordu.

Cünâde b. Ebî Ümeyye, 54 yılında **Arvâd**'ı fethetti; Muaviye, oraya Müslümanları yerleştirdi. Bu adayı fethedenler arasında Mücâhid ile Ka'bu'l-Ahbar'ın karısının oğlu Tübey de bulunuyorlardı. Orada Mücâhid, Tübey'a Kur'an okuttu. Bir başka rivayete göre o, ona Kur'an'ı **Rodos**'ta okuttu. **Arvad, Kostantiniyye**'ye yakın bir adadır.

Cünâde, **İkrîdış** (Girit) üzerine yürüdü; el-Velîd'in iktidarı zamanında oranın bir kısmını fethetti; sonra ada elden çıktı. Humeyd b. Ma'yûf el-Hemdanî, er-Reşîd'in halifeliğinde oraya yürüdü ve bir kısmını fethetti. **İkrîdış** diye bilinen Ebû Hafs Ömer b. İsa el-Endelusî oradaki bir kaleyi fethetti ve oraya indi; daha sonra parça parça adanın fethine devam etti; sonunda adada Rumlardan bir kimse bile kalmadı; kalelerini de yıktırdı.

EN-NÛBE SULHU

593. Muhammed b. Sa'd → Muhammed b. Ömer el-Vâkidî → el-Velîd b. Kesir → Yezîd b. Ebî Habîb ve Ebû'l-Hayr yoluyla rivayet edilmiştir:

Müslümanlar **Mısır**'ı fethedince, Amr b. el-Âsi, **Mısır**'ın çevresindeki köyleri hakimiyet altına almak üzere süvariler gönderdi. Bunlar arasında Ukbe b. Nâfi'i de gönderdi; Nâfi', el-Âsî'nin ana bir kardeşiydi. Rumlara karşı yazın savaşanlar gibi onların atlıları da **en-Nûbe** toprağına girdiler. Müslümanlar, **en-Nûbe**'de çok şiddetli bir savaşla karşılaştılar; kendilerine ok atanlarla karşılaştılar; sonunda hepsi de yaralandılar. Müslümanlar pek çok yara ve göz bebekleri kaybedilmiş bir halde geri döndüler. Bundan dolayı onlara "göz bebeğine ok atanlar" dediler.

Abdullah b Sa'd b. Ebî Serh'in **Mısır** valisi olmasına kadar, bu durum böylece devam etti. Abdullah vali olunca, Nûbeliler ondan sulh ve andlaşma istediler. Abdullah, cizye almaksızın onların hu isteğini kabul etti; ancak onlar her yıl Müslümanlara üçyüz köle, Müslümanlar da onlara, bunun değerinde yiyecek vermeleri kararlaştırıldı.

594. Muhammed b. Sa'd → el-Vâkıdî → İbrahim b. Cafer → Ömer b. el-Hâris → Ebû Kabil Huyeyy b. Haniel-Maâfirî ve Himyer'den bir şeyh yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab'ın halifeliğinde, iki defa **en-Nûbe** Savaşı'na iştirak ettim (Himyerli şeyh). Onlardan daha iyi savaşan bir kavim görmedim. Onlardan birisi, Müslüman bir kimseye "okumu vücudunun neresine koymamı istersin?" diye söylediğini gördüm. Bir seferinde bizden bir genç şaka olsun diye "şuraya" diye söyledi de Nûbeli hata etmeden oku oraya sapladı. Onlar çok ok atarlardı ve oklarının yere düştüğü nerede ise görülmezdi. Birgün bize karşı saf halinde yürüdüler; biz de kılıçlarımızla onlara karşı hamle yapmak istedik; buna imkan bulamadık; onlar bize ok attılar ve savaş sonunda çıkartılan göz sayısı yüzelliyi buldu. Bunun üzerine bizler: "Onların alınacak malları az ve saldırıları ise şiddetlidir; bundan dolayı en iyisi onlarla andlaşmaktır" dedik. Ancak Amr, onlarla andlaşmadı; valilikten alınıncaya kadar onlarla savaştı. Abdullah b. Sa'd b. Ebî Şerh vali olunca onlarla andlaştı.

el-Vâkidî şunları söyledi: Muaviye b. Hudeyc el-Kindî'nin gözü **en-Nûbe**'de çıkmıştı; o tek gözlü idi.

595. Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellam → Abdullah b. Salim → İbn Lehî'a ve Yezîd b. Ebî Habib yoluyla rivayet edilmiştir:

Bizimle siyahlar arasında ahid ve andlaşma yoktur; ancak bizimle onlar arasındaki andlaşmaya göre, biz onlara buğday ve mercimek, onlar da bize köle verecekler. Onlardan veya başkalarından köle satın almakta ise bir beis yoktur.

596. Ebû 'Ubeyd → Abdullah b. Salih ve el-Leys b. Sa'd yoluyla rivayet edilmiştir:

Bizimle Nûbeliler arasındaki andlaşmaya göre, biz onlarla, onlar da bizimle savaşmayacağız; onlar bize köle verecekler; biz de onlara aynı değerde yiyecek vereceğiz. Eğer onlar kadınlarını cariye gibi satarlarsa, bunların alınmasında bir beis görmüyorum.

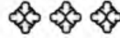
Ebû'l-Buh'terî ve başkalarının rivayetine göre, Abdullah b. Sa'd b. Ebî Şerh **en-Nûbe** halkıyla her yıl onlar dörtyüz köle getirmeleri ve buna karşılık yiyecek almaları şartıyla andlaştı.

597. Mü'minlerin Emiri el-Mehdî, Nûbelilerin her yıl üç yüz altmış köle vermelerini ve buna karşılık onlara da buğday, üzüm sirkesi, elbise, döşeme veya bunların bedelinin verilmesini emretti.

Son zamanlarda Nûbeliler, kendilerinin her yıl vergi vermek mecburiyetinde olmadıklarını iddia ettiler; yine onların iddialarına göre, el-Mehdî'nin halifeliği zamanında kendilerinden bu vergi istenildiğinde onlar, bu köleleri düşmanlarının kölelerinden almışlar ve halifeye vermişler; eğer bu sayıda köleyi düşmanlarından bulamadıkları taktirde kendi çocuklarından vermişlerdi. Bunu öğrenen halife el-Mehdî de, onların iddiasına göre, her üç yıllık vergi yerine onlara bir yıllık vergi yükletilmesini emretmiş! Ancak böyle bir iddia ile ilgili bir kayıt, halifelik divan defterlerinde bulunmamaktadır; ancak bu iddia **Mısır** defterlerinde kayıtlıdır.

el-Mütevekkialallah, el-Kummî diye bilinen Muhammed b. Abdillah adlı birisinin **Mısır**'daki maden bölgesine vali olarak gönderilmesini emretti; onu aynı zamanda **el-Kulzum, Hicaz** yolu ve **Mısır** halici **Beyraka**'ya da vali tayin etti. el-Kummî maden bölgesine varınca, **el-Kulzum**'dan **el-Buca**'ya nakledilmek üzere gemilere yiyecek yükledi. Kendisi **Ayzab** denilen sahile ulaştı; gemiler de oraya vardı. el-Kummî bu yiyeceklerden faydalandı; o ve yanındakiler bu yiyecekleri yiyerek **el-Buca** emirinin kalesine kadar ulaştılar; bu emir karşı koydu. el-Kummî'nin

askerinin sayısı azdı; el-Bucevî, bağlanmış develer üzerindeki kalabalık ordusuyla el-Kummî' ye karşı çıktı. Bunun üzerine el-Kummî, çanları topladı ve atların boyunlarına taktı; develer çan seslerini işitince, Bucalıları dağlara ovalara dağıttılar; el-**Buca** emiri öldürüldü. Ondan sonra kız kardeşinin oğlu başa geçti; onun babası Bucalıların emirlerindendi; o barış istedi. el-Mütevekkilalallah bu isteği reddetti ve onun döşemesine ayak basmasını şart koştu. Bunun üzerine **Surremenraâ**'ya getirildi, vergi ve köle vermek şartıyla 241 yılında andlaşma yapıldı. Bundan sonra el-Kummî ile geri döndü. **el-Buca** halkı, andlaşma şartlarına göre, vergilerini ödüyorlar ve Müslümanların altın madenlerinde çalışmalarına mani olmuyorlardı; esasen bu husus emirleriyle yapılan andlaşmada yer almıştı.

KAĞITLARIN VE PARANIN DURUMU

598. Râvilerin dediklerine göre:

Kağıtlar, Rum ülkesine **Mısır**'dan geliyordu; dinarlar da Araplara Rumlardan geliyordu. Abdulmelik b. Mervan kağıtların başına ***"Kulhüvellahu ahad"****(De ki O Allah Tek'dir)* veya Allah'ın zikrine ait başka şeylerin yazılmasını ilk defa yaptırttı. Bunun üzerine Rum hükümdarı kendisine şu mektubu yazdı:

"Sizler, kağıtların başına bizim nefret ettiğimiz şeyleri yazmaya başladınız. Böyle şeyleri yazmaktan vazgeçiniz; yoksa dinarlar, üzerinde Peygamberiniz hakkında nefret edeceğiniz şeyler yazılmış olarak gelecektir."

Onun bu mektubu, Abdulmelik'i çok üzdü; başlattığı güzel bir şeyi bırakmayı da istemedi. Bunun üzerine Hâlid b. Yezîd b. Muaviye'ye bir adam gönderdi ve ona: "Ey Ebû Hâşim! Felaket bir durum"dedikten sonra olanları haber verdi. Hâlid b. Yezîd ona şunları söyledi:

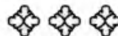
"Ey Mü'minlerin Emiri! Korkunu terket; onların dinarlarını yasakla; bunlar kullanılmasın. Halka para bastır; o kafirlerin nefret ettikleri şeyleri de kağıtlara yazmaya devam et!"Abdulmelik onun bu cevabı üzerine: "Benim endişemi giderdin; beni sevindirdin; Allah da seni sevindirsin"dedi ve dinarlar bastırdı.

599. Avâne b. el-Hakem şunları söyledi:

Kiptîler, yazdıkları kağıtların başında Mesih'in (îsa) adını zikrederler ve ona uluhiyyet isnad ederlerdi. Allah, böyle şeylerden uzak olup yüce ve büyüktür. Onlar, "Bismillahirrahmanirrahim"yerine "haç"koyarlardı. Bundan dolayı Rum hükümdarı kağıtların başına Abdulmelik tarafından yapılan değişikliği beğenmemiş ve ona çok kızmıştı.

600. el-Medâinî ve Mesleme b. Muharib yoluyla rivayet edilmiştir:

Hâlid b. Yezîd, Rumların dinarlarının yasaklanmasını ve bunlarla alış-veriş yapılmasına mani olunmasını; ayrıca Rum ülkesine kağıt gönderilmemesini Abdulmelik'e tavsiye etti. Rumlara bir müddet kağıt gönderilmedi.

SEVAD FETİHLERİ
EBÛ BEKİR'İN (r.a.) HALİFELİĞİ

601. Râvilerin dediklerine göre:

el-Müsenna b. Hârise b. Seleme b. Damdan eş-Şeybanî, kendi kabilesinden bazı kimselerle **Sevad** üzerine baskınlar yapıyordu. Ebû Bekir es-Sıddık (r.a.), yaptıklarını öğrenince onun hakkında malumat istedi. Kays b. Âsim b. Sinan el-Minkarî halifeye şunları söyledi:

"Bu adam, meşhur olmayan, nesebi belirsiz ve evi alçak birisi değildir; bu el-Müsenna b. Hârise eş-Şeybânî'dir."

Sonra el-Müsenna, Ebû Bekir'e geldi ve ona şunları söyledi:

"Ey Rasûlüllah'ın halifesi! Beni kabilemden Müslüman olanların başına tayin et de **Fars** halkından olan şu Acemlerle savaşayım."

Bunun üzerine Ebû Bekir, ona bu vazifeyi verdiğine dair bir vesika yazdı; el-Müsenna **Haffan**'a gitti ve kabilesini İslamiyet'e davet etti; onlar da Müslüman oldular.

Daha sonra Ebû Bekir (r.a.), Hâlid b. el-Velîd el-Mahzumî'ye yazdığı mektupta onun **Irak**'a gitmesini emretti. Bir başka rivayette, Ebû Bekir onu **Medine**'den gönderdi. Ebû Bekir, el-Müsenna b. Hârise'ye yazdığı mektupta Hâlid'i dinlemesini, kendisine itaat etmesini ve onunla birleşmesini emretti.

Mez'ûr b. Adiyy el-İclî, Ebû Bekir'e yazdığı mektupta, kendisinin ve kabilesinin durumunu bildirdi ve Farslılarla savaş için kendisini görevlendirmesini istedi. Halife ona yazdığı mektupta, Hâlid'e katılmasını; onunla beraber hareket etmesini emretti.

Hâlid, **en-Nibac**'a indiğinde, el-Müsenna b. Hârise orada kendisiyle buluştu. Hâlid yoluna devam etti ve **Basra**'ya geldi. Süveyd b. Kutbe ez-Zühlî oradaydı.

602. Ebû Mihnef dışındakiler şunları söyledi:

Orada Bekr b. Vâil kabilesinden Kutbe b. Katâde ez-Zühlî bulunuyordu; onun yanında kabilesinden bir zümre vardı; o, el-Müsenna'nın **Kûfe**'de yaptığını, **Basra**'da yapmak istiyordu. O sırada **Kûfe** şehri henüz yoktu; ancak **el-Hire** şehri vardı.

Süveyd, Hâlid'e şunları söyledi: "**el-Übülle** halkı, bana karşı toplandı; ben zannetmiyorum ki onlar benden çekinsinler; ancak onlar senin burada bulunmandan çekiniyorlar."Hâlid ona şöyle dedi: "Öyle ise benim görüşüme göre, ben gündüz **Basra**'dan ayrılacağım; sonra geceleyin geri döneceğim ve adamlarımı senin ordugâhına sokacağım; onlar sana sabah saldırırlarsa onlarla biz de savaşırız."

Hâlid bu şekilde hareket etti ve **el-Hire** tarafına yöneldi; gece olunca geri döndü ve Süveyd'in ordugâhına geldi ve adamlarıyla oraya girdi. Hâlid'in **Basra**'dan ayrıldığını öğrenen **el-Ubülle** halkı sabah olunca Süveyd'e doğru yürüdüler. Ancak onun ordugâhındaki kalabalığı görünce, pişman oldular ve hayal kırıklığına uğradılar. Hâlid onları görünce şöyle dedi: "Onlara saldırınız; çünkü ben, Allah'ın kalblerine korku salmış kimselerin hallerini onlarda görüyorum."Müslümanlar onlara saldırdılar ve mağlup ettiler. Allah onların bir kısmını öldürdü; bir kısmı da **Basra Diclesi**'nde boğuldu.

Hâlid daha sonra **el-Hureybe**'ye uğradı; orayı fethetti ve orada olanları esir aldı. İbnu'l-Kelbî'nin zikrettiğine göre, oraya Benî Sa'd b. Bekr b. Hevazin kabilesinden Şureyh b. Âmir b. Kayn'ı vekil bıraktı. Burası, Acemlerin ordugâhı idi.

Yine bir rivayete göre, Hâlid **Nehru'l-Mer'e** (Kadın ırmağı) diye bilinen ırmağa geldi; halkı onunla andlaştı; o, **el-Mezar**'da bir topluluğu öldürdü. Sonra **el-Hire**'ye gitmek üzere yoluna devam etti. Süveyd b. Kutbe'yi kendi bölgesine vekil bıraktı ve ona şöyle dedi: "Senin bölgende şu Acemleri öyle perişan ettik ki sana boyun eğdiler."

Rivayet edildiğine göre, Hâlid **Yemâme** bölgesinde iken Ebû Bekir'e mektup yazıp ondan yardım istedi. Bunun üzerine halife, Cerîr b. Abdillah el-Becelî'yi ona yardıma gönderdi. Cerîr, **Yemâme**'den ayrılırken ona ulaştı; Hâlid'in emriyle **el-Mezar** emirinin üzerine yürüdü; Allah, en iyi bilendir.

el-Vâkıdî şunları söyledi: **Hicaz** halkından olan arkadaşlarımız, Hâlid'in **Yemâme**'den **Medine**'ye geldiği ve oradan da **Feyd** ve **es-Sa'lebiyye** üzerinden **Irak**'ı çıktığı; sonra **el-Hire**'ye geldiği görüşündedirler.

603. Râvilerin dediklerine göre:

Hâlid b. el-Velîd, **Kesker**'in **Zendeverd**'ine uğradı ve orayı fethetti; **Dürnâ** ve çevresini de eman ile fethetti; burada **Zendeverd** halkından Müslümanlara bir

sure karşılıklı ok atışından sonra bu fetihler gerçekleşti.

Hâlid, **Hürmüzcerd**'e geldi; aynı şekilde halkına eman verdi ve orayı fethetti.

Ülleys'e gelince, Acemlerin valisi Câban ona karşı çıktı: Hâlid, onun üzerine el-Müsenna b. Hârise eş-Şeybânî'yi gönderdi. el-Müsenna onunla **Nehru'd-dem**'de (Kan ırmağı') karşılaştı, Hâlid **Ülleys** halkı ile, Farslılara karşı Müslümanların ajanları, yol göstericileri ve yardımcıları olmaları şartıyla andlaştı.

Hâlid, nehirlerin birleştiği yere yöneldi; Kisra'nın kendisi ile Araplar arasındaki silahlık ve hudutlar muhafızı Ezâzbeh onunla karşılaştı. Müslümanlar onunla savaştılar ve hezimete uğrattılar.

Daha sonra Hâlid, **Haffan**'a indi; bir başka rivayete göre **el-Hire**'ye gitmek istedi. Oraya varınca yanına el-Ezd kabilesinden adı Bukeyle el-Hâris olan Abdulmesih b. Ömer b. Kays b. Hayyan b. Bukayle, Hânî b. Kabîsa b. Mes'ud eş-Şeybânî, İyas b. Kabîsa et-Tâî, bir diğer rivayete göre Ferve b. Iyas geldiler. İyas, en-Numan b. el-Münzir'den sonra Kisra Pervîz'in **el-Hire** valisiydi. Onlar Hâlid'le her yıl doksanbin dirhem, bir başka rivayete göre seksenbin dirhem Ödemek, Farslılara karşı Müslümanların ajanları olmak ve mabedleri ile sarayları yıkılmamak üzere andlaştılar.

604. Ebû Mihnef ve Ebû'l-Müsenna el-Velid b. el-Katâmî denilen eş-Şarkî b. el-Katâmî el-Kelbî yoluyla rivayet edilmiştir:

Çok yaşlı bir kimse olan Abdülmesîh, Hâlid'i karşıladı. Hâlid ona şöyle dedi:

— Senin vücudunun en uzak izi nereden gelmiştir? Ey ihtiyar! O şu cevabı verdi:

— Babamın sulbünden. Hâlid şunu sordu:

— Nereden çıktın? O şöyle cevap verdi:

— Annemin karnından. Hâlid şunu sordu:

— Yazıklar olsun sana! Neyin içindesin? O şöyle cevap verdi:

— Elbisemin içindeyim. Hâlid şunu sordu:

— Neyin üzerindesin? O şöyle cevap verdi:

— Toprak üzerinde. Hâlid şunu sordu:

— Düşünüyor musun? O şöyle cevap verdi:

— Evet, tesbit de ediyorum. Hâlid şunu söyledi:

— Yazıklar olsun sana! Seninle ancak halkla konuştuğum şekilde konuşayım. O şöyle karşılık verdi:

— Ben de sana ancak halka verdiğim cevap şeklinde cevap vereyim. Bunun üzerine Hâlid şunu sordu:

— Sen harb mi sulh mü istiyorsun? O, şöyle cevap verdi:

— Tabii sulh (barış). Bunun üzerine Hâlid şunu sordu:

— Öyle ise bu kaleler nedir? O şu cevabı verdi:

— Bu kaleleri iyi kimse gelinceye kadar kötü kimselerden korunmak için yaptık.

Bu konuşmalardan sonra sulh şartlarını müzakereye başladılar; her yıl yüzbin dirhem ödemek üzere andlaştılar. Onlardan alınan bu para, **Irak**'dan **Medine**'ye götürülen ilk vergidir. Ayrıca onların Müslümanlara karşı gelmemeleri; Farslılara karşı ajanlık yapmalarını da şart koştu. Bu sırada 12 yılıydı.

605. el-Hüseyin b. el-Esved ve Yahya b. Âdem yoluyla rivayet edilmiştir:

İşittiğime göre, **el-Hire**'de altıbin erkek bulunuyordu; bu erkeklerin her birine ondört dirhem vergi konuldu; her dirhem beş miskal ağırlıktaydı. Böylece beş miskal ağırlıklı seksendörtbin dirheme ulaştı. Bu miktar ise yedi miskal ağırlıklı altmışbin dirhem eder. Hâlid, onlara bu şekilde bir vesika da yazdı. Ben (Yahya b. Âdem) bu vesikayı okudum.

Yezîd b. Nübeyşe el-Âmirî'den onun şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Hâlid b. el-Velîd ile **Irak**'a geldik ve **el-Uzeyb** ordugâhına kadar ulaştık. Sonra **el-Hire**'ye geldik. Buranın halkı, **el-Kasru'l-Ebyad** (Beyaz Saray), **Kasru İbn Bukayle** ve **Kasru'l-Adesiyyîn**'e sığınmışlardı. Bunun üzerine atlarımızı onların geniş alanlarında koşturunca onlar bizimle andlaştılar.

İbnu'l-Kelbî şunları söyledi: el-Adesiyyîn Kelb kabilesinden olup yine Kelb kabilesinden olan annelerine nisbetle bu adı almışlardır.

606. Ebû Mes'ud el-Kûfi → İbn Mücâlid → babası ve eş-Şa'bî yoluyla rivayet edilmiştir:

Hureym b. Evs b. Hârise b. Lâm et-Tâî, Peygamber'e (s.a.s) şunları söyledi: "Eğer Allah sana **el-Hire**'nin fethini nasîb ederse, Bukayle'nin kızını bana ver."Hâlid, **el-Hire** halkıyla andlaşma yapmak isteyince, Hureym ona şöyle dedi: "Peygamber (s.a.s), Bukayle'nin kızını bana verdi; andlaşmanın şartları içine onu dahil etme!"Onun bu sözlerine, ikisi de Ensâr'dan olan Beşîr b. Sa'd ile Muhammed b. Mesleme şâhidlik etti. Hâlid de bu kadını andlaşma şartları dışında bıraktı ve Hureym'e verdi. Bu kadın dirheme satıldı; bu kadın yaşlanmış ve vakti geçmişti. Hureym'e şöyle denildi: "Sana yazıklar olsun! O kadının fiyatını çok düşürdün; onun ailesi sana, istediğinden kat kat fazlasını verirdi."Bunun üzerine Hureym: "Ben on tane yüzden (bin) daha fazla sayı olduğunu zannetmiyordum" dedi.

Bir hadiste, Bukayle'nin kızını Peygamber'den (s.a.s) isteyen kimsenin Rebi'a'dan birisi olduğu rivayeti yer almıştır; ancak ilk rivayet daha doğrudur.

607. Râvilerin dediklerine göre:

Hâlid b. el-Velîd, Beşîr b. Sa'd Ebû'n-Numan b. Beşîr el-Ensarî'yi **Bânıkya**'ya gönderdi. Başlarında Ferruhcündaz bulunan Acem süvarileri ona rastladı; onlar Beşîr ve yanındakileri oka tuttular; Beşîr onlara karşı bir hamle yaptı ve Ferruhcündaz'ı öldürdü. Sonra yaralı olarak geri döndü; **Aynu't- Temr**'de iken yarası açıldı ve orada öldü.

Bir başka rivayete göre, Ferruhcündaz ile bizzat Hâlid karşılaştı; Beşîr de onunla beraberdi.

Bundan sonra Hâlid, Cerîr b. Abdillah el-Becellî'yi **Bânıkya** halkına gönderdi. Busbuhrâ b. Salûba onu karşıladı; savaşamayacağını ona arzetti ve sulh istedi. Cerîr, bin dirhem ve taylesan (boyun atkısı, şal) vermek şartıyla onunla andlaştı.

Bir başka rivayete göre, İbn Salûba, Hâlid'e geldi; ondan özür diledi ve bu andlaşmayı onunla yaptı.

Mihran öldürülünce ve **en-Nuhayle** Savaşı geçince, Cerîr onların yanına geldi; onlardan ve **el-Hire** halkından sulhları gereği olan şeyleri aldı ve kendilerine

vergileri aldığına dair bir de vesika yazdı. Bazı kimseler, Cerîr b. Abdillah'ın bu tarihte **Irak**'a gelmiş olabileceğini reddederler; o, Ömer b. el-Hattab'ın halifeliğinde oraya geldi. Ebû Mihnef ve el-Vâkıdî ise, onun **Irak**'a iki defa geldiğini söylerler.

608. Râvilerin dediklerine göre:

Hâlîd, Busbuhrâ b. Salûba için bir mektup yazdı; ayrıca **el-Hire**'den alınan taylesan ile bin dirhemi Ebû Bekir'e gönderdi. Ebû Bekir, bu taylesanı Hüseyin b. Ali'ye (r.a.) hediye etti.

609. Ebû Nasr et-Temmar → Şerik b. Abdillah en-Naha'î → el-Haccac b. Ertat el-Hakem ve Abdullah b. Muğaffil el-Müzenî yoluyla rivayet edilmiştir:

el-Hire, Ülleys ve **Bânikya** hariç **Sevad** halkından hiç kimse için andlaşma yoktur; yapılmamıştır.

610. el-Hüseyin b. el-Esved → Yahya b. Âdem → el-Mufaddal b. el-Mühelhel → Mansur → 'Ubeyd b. el-Hasan veya Ebû'l-Hasan ve İbn Muğaffil yoluyla rivayet edilmiştir:

Benî Salûba ve **el-Hire** toprakları hariç, **el-Cebel**'in beri tarafındaki toprakların satılması caiz değildir.

611. el-Hüseyin b. el-Esved → Yahya b. Âdem → el-Hüseyin b. Salih ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

el-Hire'ye kadar ilerledik ve oranın halkı ile şu şartlar ve bir semer üzerine andlaştık. Ben ondan: "semeri ne yaptınız?"diye sorunca o şu cevabı verdi: "Arkadaşlarımızdan birinin semeri yoktu; onu kendisine verdik."

612. Ebû 'Ubeyd → İbn Ebî Meryem → es-Sirri b. Yahya ve Humeyd b. Hilal yoluyla rivayet edilmiştir:

Hâlid, **el-Hire**'ye inince, oranın halkı andlaşma yaptı ve savaşmadı.

Dırar b. el-Ezver el-Esedî şu şiiri söyledi: "**Bânıkya**'*da uykusuz kaldım; kim, benim* **Bânıkya**'*da yaralandığım gibi yaralanırsa, geceleri uykusuz geçirir.*"

el-Vâkıdî şunları söyledi: Bizim arkadaşlarımızın ittifak halindeki görüşlerine göre, Dırar **Yemâme**'de öldürülmüştür.

613. Râvilerin dediklerine göre:

Hâlid, **Bânikya'** dan dönerken **el-Felâlic**'e geldi; orada bir Acem topluluğu vardı; hemen dağıldılar; savaş olmadı. Hâlid el-Hîre'ye döndü; bu sırada Câban'ın büyük bir toplulukla birlikte **Tüster**'de olduğu haberi Hâlid'e ulaştı. O, Câban'a karşı el-Müsenna b. Hârise eş-Şeybânî ile Benî Temim'den Hanzala b. er-Rebi' b. Rebah el-Üseydî'yi gönderdi; o, kendisine Hanzala el-Kâtib de denilen kimsedir. Bu ikisi Câban'a varınca o kaçtı. Hâlid **Anbar**'a gitti; buranın halkı kalelere sığındılar. Sonra, **Sûku Bağdad**'ın (**Bağdad** pazarı) yolunu Hâlid'e gösteren birisi geldi. Burası eski bir pazar olup **es-Sarat** nehrinin uçundaydı. Hâlid, el-Müsenna b. Hârise'yi gönderdi; o da pazarı bastı. Müslümanlar, ellerini altın ve gümüşlerle doldurdular; taşınması kolay olan malları aldılar. Sonra **es-Seylahin**'de gecelediler ve **Anbar**'a geldiler; Hâlid de burada idi. Buranın halkını kuşattılar; şehrin etrafını yaktılar. Buraya **Anbar** denilmiştir; çünkü Acemlerin yiyecek ambarları burada idi. en-Numan'ın adamları ile onun işçilerine de bu ambardan yiyecekleri verilirdi. **Anbar** halkı başlarına geleni görünce, Hâlid'in razı olduğu şartlar üzerine onunla andlaştılar; Hâlid de onları yerlerinde bıraktı.

Bir başka rivayete göre, Hâlid, el-Müsenna'yı **Bağdad**'a (pazarına) gönderdi; arkasından da kendisi gitti ve oraya yapılan baskını idare etti; sonra **Anbar**'a döndü. Bu rivayet doğru değildir.

614. el-Hüseyin b. el-Esved → Yahya b. Âdem → el-Hasan b. Salih → Câbir b. eş-Şa'bî yoluyla rivayet edilmiştir:

Anbar halkının, andlaşma ve akidleri vardır.

615. **Anbar** *halkının şeyhlerinin bana söylediklerine göre,*

Anbar halkı, Ömer'in *(Allah ona rahmet eylesin)* halifeliğinde, kendi paraları üzerinden her yıl dörtyüzbin dirhem ile Katavaniyye cinsinden bir abâ vermek şartıyla andlaştılar. Bu andlaşmayı Cerîr b. Abdillah el-Becelî yaptı.

Bir başka rivayete göre, Cerîr onlarla seksenbin dirhem üzerine andlaştı. Allah, en iyi bilendir.

616. Râvilerin dediklerine göre:

Cerîr, **Bevâzicu'l-Anbar**'ı fethetti; orada kendisinin azadlılarından bir topluluk bulunmaktadır.

617.Râvilerin dediklerine göre:

Bir adam Hâlid b. el-Velîd'e geldi ve Kelb, Bekr b. Vâil ve Kudâ'a kabilelerinden bazı zümrelerin toplandıkları Anbar'ın yukarısındaki pazar yerini ona gösterdi. Bunun üzerine Hâlid, el-Müsenna b. Hârise'yi oraya gönderdi; orayı bastı; ne varsa ele geçirdi; öldürdü ve esir aldı.

Bundan sonra Hâlid, **Aynu't-Temr**'e geldi; kalesini kuşattı. Bu kalede Acemlerin büyük bir silahlığı vardı. Kale halkı ortaya çıktılar; savaştılar sonra kalelerine döndüler. Hâlid ve Müslümanlar onları muhasara ettiler; sonunda eman istediler. Hâlid, onlara eman vermeyi reddetti; kaleyi savaş yoluyla fethetti; öldürdü ve esir aldı. Burada bulunan bir kilisedeki topluluğu da esir aldı. Bu esirler arasında Humran b. Eban b. Hâlid en-Nemirî de vardı. Bazıları, Humran'ın babasının adının Ebbâ olduğunu söylerler. Humran, Osman'ın azadlısıdır. Humran, daha önce el-Müseyyeb b. Necebe el-Fezarî'nin kölesi idi; Osman, ondan bu köleyi satın aldı ve azad etti. Daha sonra Osman onu, âmiliyle ilgili bir meseleyi soruşturmak üzere **Kûfe**'ye gönderdi; o, Osman'a yalan söyledi; bunun üzerine Osman, onu himayesinden çıkardı; o da **Basra**'ya yerleşti.

Bu esirler arasında Sîrîn Ebû Muhammed b. Sîrîn ile kardeşleri de vardı; bunlar: Yahya b. Sîrîn, Enes b. Sîrîn, bu kardeşlerin en büyüğü Ma'bed b. Sîrîn. Onların hepsi Enes b. Mâlik el-Ensarî'nin azadlılarıdır.

Yine bu esirler arasında şair Abdullah b. Abdila'lâ'nın dedesi Ebû Amre; es-Sîre sahibi Muhammed b. Ishak'ın dedesi Yesar da bulunuyordu. Yesar, Kays b. Mahreme b. el-Muttalib b. Abdimenaf'ın azadlısıdır.

Bu esirler arasında, Muhammed b. Zeyd b. 'Ubeyd b. Mürre'nin dedesi Mürre Ebû 'Ubeyd; el-Harra'daki Kasr'ın sahibi (**Kasru Nefîs**) Nefîs b. Muhammed b. Zeyd b. 'Ubeyd b. Mürre de bulunuyordu. Nefîs b. Muhammed ve oğulları, neseblerini, 'Ubeyd b. Mürre b. el-Mualla el-Ensarî sonra da ez-Zerakî şeklinde söylerler.

Bu esirler arasında **Mağrib**'in sahibi Benî Ümeyye'nin azadlısı Nusayr Ebû Musa b. Nusayr da vardı; hudutlarda onun azadlısının çocukları yaşıyordu; bu hususu, azadlıların kendileri söylerlerdi.

İbnu'l-Kelbî şunları söyledi: Ebû Ferve Abdurrahman b. el-Esved ve Nusayr Ebû Musa b. Nusayr, Belî kabilesinin Eraşe kolundan iki Arap kimseydiler. Her ikisi de, Ebû Bekir'in *(Allah ona rahmet eylesin)* halifeliğinde, **Şam**'daki **Cebelü'l-Celîl**'de esir alındılar. Nusayr'ın adı Nasr idi; küçültme şeklinde "Nusayr"denildi. Beni Ümeyye'den bazı kimseler onu azad ettiler; o da **Şam**'a döndü. Oğlu Musa, **Kefer-**

merrî denilen köyde doğdu; o topal idi.

el-Kelbî şunları söyledi: Söylenildiğine göre Ferve ile Nusayr, **Aynu't-Temr** esirlerinden olan iki kardeşti; onları azad eden Benî Dabbe idi.

Ali b. Muhammed el-Medâinî şunları söyledi: Rivayet edildiğine göre Ferve ile Nusayr, **Aynu't-Temr** esirlerindendi; Nâim el-Esedî, Ebû Ferve'yi satın aldı; Osman da ondan Ebû Ferve'yi satın aldı ve mezarları kazmakla görevlendirdi. Halk, Osman'a karşı isyan edince, Ebû Ferve de onlarla beraber halifeye karşı çıktı ve ona: "mazlumların hakkını iade et"dedi. Bunun üzerine Osman ona şunları söyledi: "Mazlumların hakkını iade etmesi gereken ilk kimse sensin; ben seni, mezarları kazman için zekat parası ile satın aldım; sen ise, bu vazifeni terkettin!"

Onun oğlu Abdullah b. Ebî Ferve ise, azadlıların ileri gelenlerindendi. el-Mansur'un yakınlarından er-Rebî', er-Rebî' b. Yunus b. Muhammed b. Ebî Ferve olup onun torunlarındandı. Ona Ebû Ferve denilmesinin sebebi, esir alındığında üzerinde kürk (ferve) bulunmasındandı.

Bir başka rivayete göre, Hâlid **Aynu't-Temr** kalesi halkı ile andlaştı; bu esirler ise kilisenin etrafında bulunmuşlardır. Denildiğine göre Şîrîn, **Cereceràyâ** halkındandı; bir yakınının ziyaretine gelmişti ve kilisede onlarla birlikte esir alındı.

618. el-Hüseyin b. el-Esved → Yahya b. Âdem → el-Hasan b. Salih → Eş'as ve eş-Şa'bî yoluyla rivayet edilmiştir:

Hâlid b. el-Velîd, **el-Hire** ve **Aynu't-Temr** halkıyla andlaştı; bunu Ebû Bekir'e yazdı; o da bunu tasdik etti.

Yahya şöyle dedi: el-Hasan b. Salih'e şunu sordum: "**Aynu't-Temr** halkının durumu, **el-Hire** halkının durumu gibi midir? onlardan cizye alınacak; ancak topraklarından bir şey alınmayacaktır?"O: "evet"diye cevap verdi.

619. Râvilerin dediklerine göre:

Aynu't-Temr'de en-Nemir b. Kâsıd kabilesinin başında Hilâl b. Akka b. Kays b. el-Bişr en-Nemîrî vardı; o Hâlid'e karşı asker topladı; Hâlid onunla savaştı; mağlup etti; onu öldürdü ve astı.

İbnu'l Kelbî şunları söyledi: Bu savaşta en-Nemir kabilesinin başında bizzat Akka b. Kays b. el-Bişr vardı.

620. Râvilerin dediklerine göre:

Beşîr b. Sa'd el-Ensarî'nin yarası açıldı ve öldü; **Aynu't-Temr**'e defnedildi.

Umeyr b. Riâb b. Müheşşim b. Sa'îd b. Sehm b. Amr'ın yanına defnedildi. **Aynu't-Temr**'de ona bir ok isabet etmiş ve şehîd olmuştu.

Hâlid b. el-Velîd **Aynu't-Temr**'de iken, en-Nüseyr b. Deysem b. Sevr'i, Beni Tağlib kabilesine ait bir suya gönderdi; en-Nüseyr geceleyin onları bastırdı; öldürdü ve esir aldı. Esirlerden birisi, Rebî'a kabilesinden bir kolun yerini göstermesi şartıyla kendisinin azad edilmesini istedi. en-Nüseyr bu teklifi kabul etti ve bu kabilenin üzerine yürüdü. Geceleyin onları bastı; ganimet ve esir aldı. Oradan kara yolu ile **Tekrît** tarafına geçti. Müslümanlar ganimet aldılar.

621. Ebû Mes'ud el-Kûfî ve Muhammed b. Mervan yoluyla rivayet edilmiştir:

en-Nüseyr, **Ukberâ**'ya geldi ve halkına eman verdi. Şehir halkı da onun yanındakilere yiyecek ve hayvanlarına da yem çıkardılar. Sonra **el-Beredan**'a geçti; buranın halkı, Müslümanların önünde koşmaya başladı; en-Nüseyr onlara: "zararı yok" dedi. Sonradan onun bu sözü eman kabul edildi.

en-Nüseyr daha sonra **el-Muharrim**'e geldi. Ebû Mes'ud şunları söyledi: Hişam b. Muhammed el-Kelbî'nin zikrettiğine göre, burasına o sıralarda **Muharrim** denilmiyordu. Ancak Muharrim b. Hazn b. Ziyad b. Enes b. ed-Deyyan el-Hârisî oğullarından bazısı buraya yerleştiklerinden buraya **el-Muharrim** denilmiştir.

Daha sonra Müslümanlar, **Kasru Sâbûr**'un yanındaki köprüden geçtiler; bu saray, bugün **Kasru İsa b. Ali** diye bilinir. Hurzad b. Mahibendaz bu köprüyü korumakla görevliydi. Müslümanlar onunla savaştılar; bozguna uğrattıktan sonra onu kaleye sığınmaya mecbur ettiler. Müslümanlar, **Aynu't-Temr**'e geldiler.

el-Vâkıdî şunları söyledi: el-Müsenna b. Hârise, Köprü Savaşı'ndan ve Müslümanlardan ayrılmasından sonra, Ömer b. el-Hattab'ın halifeliğinde, en-Nüseyr ile Huzeyfe b. Mıhsan'ı Haffan'a gönderdi. Onlar, Benî Tağlib'den bir topluluğa saldırdılar; daha sonra ırmağı geçip Tekrit'e geldiler ve orada davarlar ve develer ele geçirdiler.

Attab b. İbrahim, bana ondan Ebû Mes'ud'un zikrettiğine göre şunları söyledi: en-Nüseyr ve Huzeyfe, **Tekrit** halkına eman verdiler; kendilerine bir de vesika yazdılar. Utbe b. Ferkad es-Sülemî, **et-Tîrehan** ve **Musul**'u fethettiği sırada bu vesikayı tasdik etti.

Yine onun zikrettiğine göre, en-Nüseyr, Hâlid b. el-Velîd tarafından gönderilince **Mesken** ve **Kutrubbül** köylerine baskın yaptı; oralardan pek çok ganimet

aldı.

Râvilerin dediklerine göre: Hâlid, **Aynu't-Temr**'den **Şam**'a gitti. O, el-Müsenna b. Hârise'ye şunları söyledi: "Allah sana rahmet eylesin, kusur etmeksizin ve zaaf göstermeksizin, idare edeceğin yere dön!"

Şair şu şiiri söyledi:

"Bizler, Bekir ve Kudâa kabilelerine karşı bölük bölük askerlerle yılmadan baskınlarda bulunduk. Onların yurtlarına baskın düzenlemeyi mubah saydık; kahramanlar ve yere çalan askerler, onların süvarilerini yok ettiler."

Şair burada, **Anbar**'ın yukarı tarafında bulunan pazar yerindeki olan kimseleri kastediyor.

"el-Müsenna'nın **el-Âl**'*de bir savaşı vardır ki kabilesinden pek çok kimse, onun bu savaşını müşahede etmişlerdir."*

Burada şair, **el-Âl** ile **Anbar**, **Kutrebbül**, **Mesken** ve **Bâdûreyâ**'yı kastetmekte ve **Bağdad** pazarını ifade etmektedir.

"Bu bölük, saldırısıyla Kisra'yı korkuttu; nerede ise korkudan Kisra'nın takları parçalanacaktı."

"Müslümanlar, çekingen davrandıkları zaman cesaretleniyorlardı; tecrübelerin değişmesinde ibretler vardır. el-Müsenna açık yolu göstermek suretiyle kolaylık gösterdi; askerler de onun izini takip ettiler; işlerde birbirine uydular."

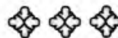
622. Müslümanlar Hurzad ile karşılaştıklarında onlardan bir kısmı şu şiiri söyledi:

"**Tell Akrakûf**'*a (Manzan) yakın bir yerde biz Hurzad ile karşılaştığımız bir sırada, ihtiyatlı bir süvari bizi bırakıp geri döndü; ancak biz, düşmana arkadan yetişen atlarla onları yendik; bu gibi atlarla kâfir toplulukları perişan edilir."*

Hâlid, 13 yılı Rebîulahır veya Rebîulevvel ayında **Şam**'a hareket etmişti.

623. Bazı kimseler şunları söyledi:

Hâlid, Dûme'ye **Aynu't-Temr**'den geldi ve orayı fethetti; sonra **Şam**'a yöneldi. Ancak bunun doğru olanı, **Aynu't-Temr**' den **Şam**'a gittiğidir.

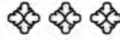

ÖMER B. EL-HATTAB'IN (R.A.) HALİFELİĞİ

624. *Râvilerin dediklerine göre:*

Ömer b. el-Hattab (r.a.) halife olunca, Ebû 'Ubeyd Amr b. Umeyr b. Avf b. Ukde b. Giyere b. Avf b. Sakîf'i bin askerle birlikte **Irak**'a gönderdi. O, el-Muhtar b. Ebî 'Ubeyd'in babasıdır. Halife, el-Müsenna b. Hârise'ye yazdığı mektupta, Ebû 'Ubeyd'i karşılamasını, onun emirlerini dinleyip kendisine itaat etmesini emretti. Ayrıca Ebû 'Ubeyd ile Selît b. Kays b. Amr el-Ensari'yi de gönderdi ve ona şunları söyledi: "Eğer aceleci olmasaydın seni kumandan tayin ederdim; çünkü savaş karışıklıktır ve yalnızca teenni ile hareket eden kimse savaşı iyi idare edebilir."

Ebû 'Ubeyd yola çıktı ve uğradığı yerlerdeki Arapları cihada ve ganimet elde etmeye teşvik etti. Onun bu davetini pek çok kimse kabul edip kendisiyle geldi. **el-Uzeyb**'e geldiğinde, Acem Câbân'ın büyük bir ordu ile **Tüster**'de olduğunu öğrendi. Onunla karşılaştı ve ordusunu mağlup etti; onlardan esirler aldı. Sonra **Dürnâ**'ya geldi; orada Acemler toplanmıştı; onları da yendi ve **Kesker**'e çekilmeye mecbur etti. Sonra **Bârûsmâ**'da bulunan Calînûs'un üzerine yürüdü. İbnu'l-Enderzearr, şahıs başına dört dirhem ödemek ve geri çekilmek şartıyla onunla andlaştı. Ebû 'Ubeyd, andlaşmayı bozmuş olan **Zendeverd** halkı üzerine el-Müsenna'yı gönderdi; onlarla savaştı, kendilerine üstün geldi ve esir aldı. Yine Ebû 'Ubeyd, **ez-Zevâbî**'ye 'Urve b. Zeyd el-Hayl et-Tâî'yi gönderdi; o buranın dihkanıyla **Bârûsmâ** sulhu gibi andlaşma yaptı.

KUSSU'N-NÂTIF VEYA KÖPRÜ (EL-CİSR) SAVAŞI

625. Râvilerin dediklerine göre:

Farslar, Arapların toplandıklarını öğrendiklerinde Zü'l-Hâcib Merdanşah'ı araplara karşı gönderdiler. Nuşirvan, kutlulamak için ona **Behmen** lakabını vermişti; Merdanşah'a Zü'l-Hâcib denilmesinin sebebi ise, büyüklük taslamak için kaşlarını gözlerinden yukarıya doğru ayırmasındandı. Onun adının Rüstem olduğu da rivayet edilmiştir.

Ebû 'Ubeyd köprü kurulmasını emretti; **Bânıkya** halkı köprünün kurulmasına yardım etti. Bir başka rivayete göre, bu köprü eskiden beri vardı ve **el-Hire** halkı bu köprüden geçerek tarlalarına giderlerdi; Ebû 'Ubeyd bozuk ve parçalanmış olan bu köprüyü tamir ettirdi. Ebû 'Ubeyd ve Müslümanlar, **el-Merveha**'dan kalkıp köprüyü geçtiler ve tam techizatlı dörtbin askerin başında ve yanında bir fil, diğer bir rivayete göre de bir kaç fil bulunan Zü'l-Hâcib'le karşılaştılar; çok şiddetli bir şekilde savaştılar; Müslümanların safında yaralanmalar çoğaldı ve bozgun başgösterdi. Bunun üzerine Selît b. Kays şunları söyledi: "Ey Ebû 'Ubeyd! Ben seni, onlara karşı bu köprüyü geçmekten menetmiş; ayrıca bir taraflara çekilmeyi ve Mü'minlerin emirine yardım istemek için mektup yazılmasını bildirmiştim; ancak sen bunu reddettin!"Selît, öldürülünceye kadar savaştı. Ebû 'Ubeyd: "Bu hayvanın öldürülecek yeri neresidir?"diye sordu; ona "hortumu"diye cevap verildi. Bunun üzerine o filin üzerine atıldı ve hortumuna vardı; Ebû Mihcen b. Habîb es-Sakafî de filin üzerine saldırdı, ayağına vurdu ve onu öldürdü. Bu sırada müşrikler de hücuma geçtiler. Ebû 'Ubeyd öldürüldü; Allah ona rahmet eylesin. Bir rivayete göre de fil onun üzerine çöktü; o da altında öldü. Bundan sonra sancağı kardeşi aldı; o da öldürüldü. Oğlu Cebr aldı; o da öldürüldü. Daha sonra sancağı el-Müsenna b. Hârise aldı ve birbirlerini koruyarak askerleri bir tarafa çekti. O gün 'Urve b. Zeyd el-Hayl çok şiddetli bir şekilde savaştı; o, bir bölük askerin savaşına denk bir şekilde savaştı. Bazı işleri için **el-Hire**'ye gelmiş olan Hristiyan şair Ebû Zeyd et-Tâî de, ordunun batı tarafında Müslümanların safında şiddetli bir şekilde savaştı, el-Müsennâ **Ülleys**'e geldi ve oraya indi; 'Urve b. Zeyd ile, durumunu Ömer b. el-Hattab'a bildiren bir mektup yazdı.

Ebû Mihnef'in zikrettiğine göre Köprü Savaşı'nda öldürülenlerden birisi de Ebû Zeyd el-Ensarî'dir; o, Peygamber'in (s.a.s) hayatında Kur'an'ı toplayanlardan birisiydi.

626. Râvilerin dediklerine göre:

Köprü olayı 13 yılı Ramazan ayı sonunda Cumartesi günü meydana gelmiştir.

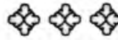
Ebû Mihcen b. Habîb şu şiiri söylemiştir:

"Yusuf'un annesi, susuz ve meçhul yerlerden geceleyin geçerek bize doğru ne zaman gelecektir? O, ileri gelenleri öldürülen, atları ve develeri perişan olan **et-Taff***'daki gençlerin yanına gelecektir! Konak yerlerinin ortasında Ensâr'a uğradım ve onlara: "aranızda bugün geri dönecek var mı?" diye sordum."*

627. Ebû 'Ubeyd b. Sellam → Muhammed b. Kesir → Zaide → İsmail b. Ebî Hâlid ve Kays b. Ebî Hâzim yoluyla rivayet edilmiştir:

Ebû 'Ubeyd, adamlarından bir kısmı ile **Bânikya**'ya gitmek üzere köprüyü geçti; bunun üzerine müşrikler de köprüyü kestiler. Yapılan savaşta Ebû 'Ubeyd'in askerlerinden bir kısmı öldürüldü.

İsmail, Ebû Amr eş-Şeybânî'nin şunları naklettiğini söyledi: **Mihran** Savaşı yılın başında, **Kadisiyye** Savaşı ise sonunda vuku buldu.

MİHRAN VEYA EN-NUHAYLE SAVAŞI

628. Ebû Mihnef ve başkaları şunları söyledi:

Ömer b. el-Hattab, Ebû 'Ubeyd ile Selît'in öldürülmelerinden dolayı **Irak**'ın adını zikretmeden bir yıl bekledi. Bu sırada el-Müsenna b. Hârise **Ülleys** tarafında bulunuyor ve Arapları cihada davet ediyordu. Daha sonra Ömer (r.a.), halkı **Irak**'a savaşa davet etti; ancak halk oraya gitmekten çekiniyorlar ve ağır davranıyorlardı; bunun üzerine Ömer, bizzat kendisi savaşa gitmeye karar verdi. Bu sırada savaşa gitmek isteyen el-Ezd kabilesinden bir topluluk Ömer'e geldi; Ömer, onları **Irak**'a gitmeye çağırdı ve kendilerini Kisra ailesinin zenginliği üzerine teşvik etti. Ancak onlar oraya gitmeyi reddettiler; halife de onların **Şam**'a gitmesini emretti. Yine bu sıralarda Cerîr b. Abdillah, Becîle kabilesinin başında olduğu halde es-Serat'tan geldi ve elde edecekleri şeylerin dörttebirinin kendisi ile kabilesine verilmesi şartıyla **Irak**'a gitmeyi istedi. Ömer, onun teklifini kabul etti; o da **Irak**'a doğru hareket etti.

Bazı kimselerin ileri sürdüğüne göre, Cerîr, **Basra** yolunda **el-Mezar**'ın başkanına (merzuban) uğradı; ona saldırdı ve kendisini mağlup etti. Diğer bazı kimselerin ileri sürdüğüne göre de o, Hâlid b. el-Velîd ile beraberken bu Merzuban'a saldırdı. Bazıları da, Cerîr'in **Feyd** ve **es-Sa'lebiyye** yoluyla **el-Uzeyb**'e geldiğini söylerler.

629. Affân b. Müslim → Hammad b. Seleme → Dâvud b. Ebî Hind ve eş-Şa'bî yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, Ebû 'Ubeyd'in öldürülmesinden sonra ilk önce Cerîr b. Abdillah'ı **Kûfe**'ye gönderdi; ona: "**Irak**'a gider misin? Sana ganimetin beştebiri ayrıldıktan sonra geriye kalanın üçtebirini veriyorum" dedi; o da "evet" diye cevap verdi.

630. Râvilerin dediklerine göre:

Müslümanlar, 14 yılında **Deyru Hind**'de toplandılar. Bu sıralarda Şîreveyh ölmüş ve Yezdicerd b. Şehriyar ergenlik yaşına ulaşıncaya kadar Kisra'nın kızı Buran hükümdar olmuştu. O, Müslümanlara karşı onikibin askerin başında

Mihran b. Mihrbündaz'ı gönderdi. Müslümanlar, köprüyü geçinceye kadar ona mühlet verdiler; Mihran, **Deyru'l-A'ver**'e geldi.

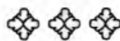
Seyf'in rivayet ettiğine göre, Mihran köprüyü geçtikten sonra, **el-Büveyb** adlı

yere geldi; orada öldürüldü. Rivayet edildiğine göre, **el-Büveyb**'in iki tarafı kemiklerle dolmuş ve düzleşmiş; kargaşalık sırasında orasını toprak örtmüştü; oradan kalkan topraklar buraya gelir konardı. Burası es-Sekûn ile Benî Süleym kabileleri arasındadır. Kisralar zamanında burası **Fırat**'ın sularının toplandığı yerdi ve buradan nehir suları **el-Cevf**'e dökülürdü.

Müslümanlar, **en-Nuhayla**'da ordugâh kurdular. Müslümanların kumandanı, Becîle kabilesinin ileri sürdüğüne göre Cerîr b. Abdillah; Rebî'a kabilesinin mensuplarının ileri sürdüğüne göre de el-Müsenna b. Hârise idi. Bir başka rivayete göre, onların her ikisi de kendi kabilesinin kumandanı idi. Müslümanlar düşmanlarıyla karşılaştılar; Şurahbil b. es-Sımt el-Kindî, o gün büyük kahramanlık gösterdi. el-Müsenna b. Hârise'nin kardeşi Mes'ud b. Hârise öldürüldü. Bunun üzerine el-Müsenna: "Ey Müslümanlar! Kardeşimin yere düşmesi sizleri korkutmasın. Çünkü sizin hayırlılarınız bu şekilde yere düşer" dedi. Müslümanlar, yek vücud olarak, ciddiyetle ve sabırlı bir şekilde düşmana saldırdılar. Sonunda Allah, Mihran'ı öldürdü; kafirler de perişan oldular; Müslümanlar onları takip ettiler ve kendilerini öldürdüler; onlardan çok azı kurtuldu. O gün, Kurt b. Cemmah el-Abdî öyle vuruştu ki sonunda kılıcı büküldü. Gece olunca ordugâhlarına döndüler. Bu olay 14 yılında vuku buldu. Mihran'ı Cerîr b. Abdillah ile el-Münzir b. Hassan b. Dırar ed-Dabbî öldürdü; ancak bunların her ikisi de "onu ben öldürdüm"; "onu ben öldürdüm" diye aralarında şiddetli bir şekilde çekişmeye girdiler. el-Münzir, Mihran'ın kuşağını; Cerîr de üzerindeki diğer eşyalarını aldı.

Bir rivayete göre de, el-Hısn b. Ma'bed b. Zürâre b. Udes et-Temîmî de onu öldürenlerdendi.

631. Bundan sonra Müslümanlar **el-Hire** ile **Kesker; Kesker** ile **Sûra, Berbîsmâ** ve **Sarâtu Câmâseb; el-Fellûceteyn** ile **en-Nehreyn** (**Fırat** ve **Dicle**) ve **Aynu't- Temr** arasındaki yerlere baskınlarda bulunmaya devam ettiler. Melîlayâ kalesine geldiler; burası gözetleme yeri idi; bu kaleyi fethettiler. Daha sonra Müslümanlar, **et-Taff**'daki diğer gözetleme yerlerindeki Acemleri de sürüp çıkardılar. Onlar, korkak ve iktidarları zaafa uğramış; işleri bozulmuş durumdaydılar. Müslümanların bir kısmı **Sûra** ırmağını geçtiler ve **Kûsâ**'ya **Nehru'l-Melik** ile **Bâdûreyâ**'ya geldiler. Diğer bir kısmı da **Kelvâzâ'** ya kadar ilerlediler. Rivayet edildiğine göre, **Mihran** Savaşı ile **Kadisiyye** Savaşı arasında onsekiz ay vardır.

KADİSİYYE SAVAŞI

632. Râvilerin dediklerine göre:

Müslümanlar Ömer b. el-Hattab'a mektup yazıp kendilerine karşı toplanan Farslıların çok sayıda olduklarını bildirdiler ve ondan yardım istediler. Ömer, kendisi savaşa gitmek istedi ve bunun için ordugâhını kurdu. Bunun üzerine el-Abbas b. Abdilmuttalib ile Rasûlüllah'ın (s.a.s) sahabîlerinden ileri gelenlerin bazısı, onun kalmasını ve ordu ve askerler gönderilmesini tavsiye ettiler. O da buna göre hareket etti. Ali b. Ebî Talib ise, onun savaşa gitmesini tavsiye etti; bunun üzerine Ömer ona: "Ben burada kalmaya karar verdim" dedi ve Ali'ye (r.a.) savaşa gitmesini teklif etti; o bunu kabul etmedi. Ömer, Sa'îd b. Zeyd Amr b. Nüfeyl el-Adevî'yi göndermek istedi; daha sonra içine doğduğuna göre Sa'd b. Ebî Vakkas'ı gönderdi. Ebû Vakkas'ın adı, Mâlik b. Üheyb b. Abdimenaf b. Zühre b. Kilâb'dır. Ömer: "Sa'd, kahraman ve iyi ok atan bir kimsedir" dedi.

Bir rivayete göre, Sa'îd b. Zeyd b. Amr o sırada **Şam**'da savaşıyordu.

633. Râvilerin dediklerine göre:

Sa'd b. Ebî Vakkas **Irak**'a gitti; askerler kendisine iltihak edinceye kadar, üç ay **es-Sa'lebiyye**'de kaldı. Sonra 15 yılında **el-Uzeyb**'e geldi; bu sırada el-Müsennâ b. Hârise hasta idi. el-Müsenna düşmanla **Kadislyye** ile **el-Uzeyb** arasında savaşmasını ona tavsiye etti; sonra onun ağrıları şiddetlendi; kabilesine götürüldü ve onların yanında öldü. Sa'd, daha sonra onun karısıyla evlendi.

el-Vâkıdi şunları söyledi: el-Müsenna, Rüstem **Kadisiyye**'ye gelmeden önce vefat etti.

634. Râvilerin dediklerine göre:

Reyy'li veya başka bir rivayete göre **Hemezan**'lı olan Rüstem geldi ve **Burs**'a indi; daha sonra ilerledi ve **el-Hire** ile **es-Seylehîn** arasında dört ay kaldı. Bu esnada ne o Müslümanların üzerine yürüdü; ne de Müslümanlar onunla savaştılar. Müslümanlar, **el-Uzeyb** ile **Kadisiyye** arasında ordugâh kurdular. Rüstem, Zü'l-Hâcib'i öncü kuvvetlerinin başına geçirdi; o da ordugâhını **Tîzenâbâz**'da kurdu. Müşriklerin sayısı aşağı yukarı yüz yirmi bin kişiydi; ayrıca onlarla birlikte otuz fil ile en büyük bayrakları olan Derefşikâbyan da bulunuyordu. Müslümanla-

rın sayısı ise dokuz bin ile on bin arasındaydı. Müslümanlar yem ve yiyeceğe ihtiyaçları olduğu zaman, karadan süvariler çıkarıyorlardı; bu süvariler, **Fırat**'ın aşağı taraflarına baskınlar yapıyorlardı. Ömer, **Medine**'den onlara koyun ve kesimlik hayvanlar gönderiyordu.

635. Râvilerin dediklerine göre:

Basra, en-Nühayle Savaşı ile **Kadisiyye** Savaşı arasındaki zamanda şehir olarak kurulmuştu; bu şehri Utbe b. Ğazvan kurdu. Daha sonra Utbe hacca gitmek üzere izin istedi ve el-Muğîre b. Şu'be'yi yerine bıraktı; Ömer, tayin kararını ona yazdı. Ancak el-Muğîre, kendisine zina isnad edilmesine kadar bu vazifede kaldı; daha sonra Ömer, Ebû Musa'yı **Basra**'ya vali tayin etti; o da el-Muğîre'yi **Medine**'ye gönderdi. Daha sonra Ömer, onu ve onun aleyhine şahidlik yapanları **Basra**'ya geri gönderdi.

Kadisiyye Savaşı başlayınca Ömer, Ebû Musa'ya yazdığı mektupta Sa'd'a yardım etmesini emretti; o da el-Muğîre komutasında sekizyüz, bir diğer rivayete göre de dörtyüz kişiyi Sa'd'a yardım için gönderdi. el-Muğîre savaşa katıldıktan sonra **Medine**'ye gitti. Ömer, Ebû 'Ubeyde b. el-Cerrah'a da mektup yazdı; o da, Kays b. Hübeyre b. el-Mekşûh el-Muradî kumandasında Sa'd'a yardım gönderdi. Bir rivayete göre Kays, **Kadisiyye** Savaşı'na katıldı; bir başka rivayete göre ise o, Müslümanların yanına geldiğinde savaş sona ermişti. Kays, yediyüz askerle yardıma gitmişti.

Kadisiyye Savaşı 16 yılında vuku buldu. Bir başka rivayete göre, Sa'd'a el-Muğîre ile yardım gönderen Utbe b. Ğazvan'dır. el-Muğîre ise, **Kadisiyye**'ye gitmesinden sonra **Basra** valisi tayin edildi. Ömer, zina isnadıyla suçlanması üzerine **Medine**'ye gelen el-Muğîre'yi, **Kûfe** valiliğine tayin etmeden önce, başka bir yere göndermedi.

636. el-Abbas b. el-Velîd en-Nersî → Abdulvahid b. Ziyad → Mücâlid ve eş-Şa'bî yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, Ebû 'Ubeyde'ye şu mektubu yazdı:

"Kays b. Mekşûh'u onunla birlikte gitmek isteyenlerin başında, **Kadisiyye**'ye gönder!"

Onunla birlikte birçok kimse gitmek istedi; o da, yediyüz kişinin başında he-

men yola çıktı; oraya vardığında Sa'd'a fetih müyesser olmuştu. Kays ile gelenler, ganimetten kendilerine hisse vermesini Sa'd'dan istediler. Bunun üzerine o, bu hususu Ömer'e mektupla sordu. Ömer ona şu cevabı yazdı: "Eğer Kays, ölüler gömülmeden önce geldiyse ona da hissesini ver!"

637. Râvilerin dediklerine göre:

Rüstem, Sa'd'a elçi gönderip adamlarından bazı kimseleri kendisine göndermesini istedi; o da, el-Muğîre b. Şu'be'yi ona gönderdi. el-Muğîre, Rüstem'in yanına oturmak üzere tahtına doğru ilerleyince, Esâvire kendisine mani oldular. Rüstem onunla çok şey konuştu ve sonunda el-Muğîre'ye şunları söyledi: "Sizi içinde bulunduğunuz bu duruma sürükleyen şeyin yalnızca geçim sıkıntısı ve şiddetli zorluğun olduğunu biliyorum; bizler karnınızı doyuracağınız ve sevdiğiniz şeyleri verip sizleri buradan uzaklaştıracağız."Bunun üzerine el-Muğîre şu cevabı verdi:

"Allah bize Peygamberini (s.a.s) gönderdi; biz de onun davetini kabul etmek ve kendisine uymak suretiyle saadete erdik. O bize, dinimizi kabul etmeyen kimse ile *"...boyunlarını büküp elleriyle cizye verene kadar..."* (Tevbe, 29) savaşmayı emretti. Bundan dolayı biz, seni bir Tek Allah'a ibadet etmeye ve O'nun Peygamberine (s.a.s) iman etmeye çağırıyoruz; ya bunu kabul edersin; ya da sizinle bizim aramızda kılıç karar verecektir!" Bu cevaba çok kızan Rüstem ellerini göğsüne vurdu ve şunları söyledi: "Güneşe ve aya yemin ederim ki yarın güneş yükselmeden önce hepinizi öldüreceğiz!"Bunun üzerine el-Muğîre: "Güç ve kuvvet yalnızca Allah'ındır"dedi ve üzerinde devenin boyun damarı ile bağlanmış, eski kumaş parçalarına sarılmış kılıcı olduğu halde arık atına binip onun yanından ayrıldı.

638. Ömer, Sa'd'a mektup yazıp Farsların ulusunu (Kisrasını) İslâmiyet'e davet etmek üzere bazı kimseleri göndermesini emretti. Bunun üzerine Sa'd, Amr b. Ma'dîkerib ez-Zübeydî ile el-Eş'as b. Kays el-Kindî'yi bir heyetle gönderdi. Onlar Rüstem'e uğradılar; o da Müslümanların yanına geldi: "'Nereye gitmek istiyorsunuz?"diye sordu; onlar da: "sahibinize"diye cevap verdiler. Onların arasında pek çok konuda konuşmalar oldu; sonunda Müslümanlar: "Bizim Peygamberimiz, sizin topraklarınıza sahip olacağımızı bize vadetti"dediklerinde Rüstem bir zembil toprak istedi ve şunları söyledi: "Bizim topraklarımızdan size bu var!"Bunun üzerine Amr b. Ma'dîkerib süratle yerinden kalktı; cübbesini yere serdi ve toprağı oraya boşalttıktan sonra onun yanından ayrıldı. Ona: "bu toprağı almanın sebebi

nedir?"diye sorulunca o: "Bunu uğurlu saydım; böylece onların toprağı bizim olur ve oraya sahip oluruz diye düşündüm"dedi. Daha sonra Müslümanlar Kisra'ya geldiler ve onu İslâm'a davet ettiler. Kisra gazaplandı ve Müslümanlara geri dönmelerini emretti ve şunları söyledi: "Eğer sizler elçi olmasaydınız, ben sizi öldürürdüm!"Kisra, Rüstem'e de mektup yazıp Müslümanları yanına gönderdiği için onu azarladı.

639. Daha sonra başlarında Zühre b. Huveyye b. Abdillah b. Katâde et-Teymi sonra es Sa'di, bir başka rivayete göre de Katâde b. Huveyye bulunan ot arayan Müslüman askerler, Acemlerin süvarileriyle karşılaştılar. Bu karşılaşma, **Kadisiyye** Savaşı'nın sebebi oldu. Acemler süvarilerine, Müslümanlar da hayvanlarına ot arayan askerlerine yardım ettiler; böylece öğleden sonra Müslümanlarla Acemler arasında savaş başladı. Amr b. Ma'dîkerib ez-Zübeydî, farsların ileri gelenlerinden birini kucaklayıp eğerinin önüne koyup getirdi ve şunları söyledi: "Ben Ebû Sevr'im (öküz babası); sizler de böyle yapınız!" Sonra fillerden birine çok şiddetli bir şekilde vurdu ve şunları söyledi: "Kılıçlarınızı onların hortumlarına vurunuz! Çünkü filin öldürülecek yeri hortumudur."

640. Sa'd hasta olduğu için, asker ve Müslümanların başına, Benî Zühre'nin yanaşığı Hâlid b. Urfuta el-Uzrî'yi vekil bıraktı; kendisi **el-Uzeyb** sarayında oturuyordu. Bunun üzerine karısı, Teymullah b. Sa'lebe kabilesinden Hafsa'nın kızı ve el-Müsenna b. Hârise'nin eski karısı Selma: "Vah Müsennâ! Onun için ağlıyorum: atlara binerek kahramanca savaşan Müsennâ yok"diye ağlamaya başladı. Bunun üzerine Sa'd ona bir tokat vurunca Selma: "Ey Sa'd! Kıskançlıktan mı korkaklıktan mı?"diye karşılık verdi.

641. Ebû Mihcen es-Sakafî, **Bâdi**'da bulunuyordu; Ömer b. el-Hattab (r.a.) şarap içtiğinden dolayı onu buraya sürmüştü. Ebû Mihcen kurtulup Sa'd'ın yanına gelmişti, el-Vâkıdî'nin zikrettiğine göre, onunla beraber başka gelen kimse olmamıştı. O, Sa'd'ın ordugâhında da şarap içti; bunun üzerine Sa'd onu dövdü ve **el-Uzeyb** sarayına hapsetti. Ebû Mihcen savaş başlayınca, Sa'd'ın cariyesi Zebrâ'dan, daha sonra bukağısına döneceğine söz verip savaşmak üzere kendisini serbest bırakmasını istedi. Zebra kendisini serbest bıraktığı taktirde geri döneceğine dair ona yemin ettirdi. Bunun üzerine Ebû Mihcen Sa'd'ın atına bindi; Acemlerin üzerine saldırdı; onların saflarını yardı; kılıcıyla beyaz fili parçaladı. Ebû Mihcen'i bu durumda gören Sa'd: "at, benim atım; saldırış da Ebû Mihcen'in saldırışıdır"di-

vurdu. Ebû Mihcen daha sonra bukağısına geri döndü. Bir başka rivayete göre, Ebû Mihcen'e atı veren Hafsa kızı Selma'dır. ilk rivayet, daha doğru ve daha sahihtir.

Rüstem'le yapılan savaş sona erince Sa'd, Ebû Mihcen'e: "Allah'a yemin ederim ki, senin bu kahramanlığından sonra, şarap içtiğin için seni asla dövmeyeceğim" deyince Ebû Mihcen de: "Ben de Allah'a yemin ederim ki, hiç şarap içmeyeceğim" dedi.

642. Tuleyha b. Huveylid el-Esedî, o gün büyük yararlıklar gösterdi; el-Câlînus'a çok şiddetli bir şekilde vurdu ve onun tolgasını deldi; ancak kılıç başına tesir etmedi.

Kays b. Mekşûh bu savaş sırasında şunları söyledi: "Ey millet! Yüce insanların ölümü, savaşladır! Şu sünnetsizler sizden daha sabırlı ve ölmek hususunda da sizlerden daha cömert olmamalıdırlar!" Sonra çok şiddetli bir şekilde savaştı. Allah, Rüstem'i öldürdü; onun cesedi, kılıç ve mızrak yaralarıyla doluydu. Onu kimin öldürdüğü bilinemedi. Amr b. Ma'dîkerib, Tuleyha b. Huveylid el-Esedî, Kurt b. Cemmah el-Abdî ve Dırar b. el-Ezver el-Esedî onun üzerine yürümüşlerdi.

el-Vâkıdî şunları söylüyordu: Dırar, **Yemâme** Savaşı'nda öldürülmüştü. Bir rivayete göre de, onu Züheyr b. Abdişems el-Becelî öldürdü. Bir diğer rivayete göre ise, onu Avvam b. Abdişems öldürdü. Bir başka rivayette ise, onu Hilal b. Ullufe et-Teymî öldürdü.

Kadisiyye Savaşı, perşembe, cuma günleri ve cumartesi gecesi vuku buldu. Bu gece, uluma gecesidir; ancak uluma gecesi diye yalnız **Sıffîn** Savaşı'ndaki bir geceye denilmiştir. Bir rivayete göre, Kays b. Mekşûh **Kadisiyye** Savaşı'nda bulunmadı; o, **Kadisiyye**'ye geldiğinde, Müslümanlar Savaşı bitirmişlerdi.

643. Ahmed b. Selman el-Bâhılî → es-Sehmî ve şeyhleri yoluyla rivayet edilmiştir:

Selman b. Rebî'a, Ebû Umâme es-Südâ b. Aclan el-Bâhılî ile **Şam**'da savaştı; orada Müslümanların yaptığı savaşların pekçoğunu gördü, Sonra oradan **Kadisiyye**'ye yardım için gönderilenlerle birlikte acele olarak **Irak**'a gitti. **Kadisiyye** Savaşı'na katıldı; **Kûfe**'ye yerleşti ve **Belencer**'de öldürüldü.

644. el-Vâkıdî şunları söyledi:

Acemlerden bir kısmı, bayraklarına yüz sürdüler ve: "ölünceye kadar yerimiz-

den ayrılmayacağız"diye yemin ettiler. Selman b. Rebî'a el-Bâhılî onların üzerine saldırdı ve kendilerini öldürdü ve bayrağı aldı.

645. Râvilerin dediklerine göre:

Sa'd, kaçan düşmanı takib etmek üzere, Hâlid b. Urfuta kumandanlığında bir birlik gönderdi. Onlar, arkalarından yetiştiklerini öldürmeye başladılar ve **Burs**'a ulaştılar. Hâlid, orada Bistam denilen bir adamın evine indi; o kendisine ikram etti ve iyi davrandı. Burada **Nehru Bistam** denilen bir ırmak vardı. Hâlid, **es-Sarât**'a geçti ve Câlinus'un arkasından yetişti; Kesîr b. Şihab el-Hârisî ona saldırdı; onu yaraladı; öldürdü de denilir.

İbnu'l-Kelbî şunları söyledi: Câlinus'u Zühre b. Hüveyye es-Sa'dî öldürdü. Bu daha doğrudur. Farslar **Medâin**'e kaçtılar ve Yezdicerd'le buluştular. Sa'd kazanılan zaferi ve öldürülen kimseleri Ömer'e yazdı.

646. Ebû Recâ el-Farisi → babası ve dedesi yoluyla rivayet edilmiştir:

Kadisiyye Savaşı'nda **hazır bulundum; ben o sırada** mecusî idim. Araplar bize ok attıklarında, biz "dük, dük"derdik; biz bununla iğleri kastederdik. Bize karşı bu iğlerin arkası kesilmedi; sonunda devletimizi ortadan kaldırdı. Bizden bir kimse nâvekiyye denilen yaydan ok atınca, onların elbisesine değmekten öteye geçmiyordu. Onların attıkları oklar ise, üzerimizdeki kat kat ve sağlam zırhları delip geçiyordu.

Hişam b. el-Kelbî şunları söyledi: **Kadisiyye** Savaşı'nda ilk önce bir Acem öldüren, Benî Nasr b. Muaviye b. Bekr b. Hevazin b. Mansur kabilesinden Rebî'a b. Osman b. Rebî'a idi.

647. Tuleyha, **Kadisiyye** *Savaşı hakkında şu şiiri söyledi:*

"Güzel atların birbirleriyle savaşanların ortasında bulunduğu sırada, Câlinus'a şiddetli bir darbe indirdim."

Ebû Mihcen es-Sakafî, savaşı gördüğü sırada şu şiiri söyledi:

"Süvariler mızraklarla ezip yok ederken, benim zincire vurulmuş bir halde terkedilmiş olmam, üzüntü ve endişe içinde kalmak için kâfidir; gözümün önünde askerlerin yere çalınmaları üzerine ayağa kalktığımda, demir bukağım bana ıstırap veriyor; savaşa davet edenlerin sesi de kulağımı sağır ediyor."

Züheyr b. Abdişems b. Avf el-Becelî de şu şiiri söyledi:

"Ben, Abdişems oğlu Züheyr, **Fars***'ın ulusu kibirli ve atlas cübbeli Rüstem'i kılıçla öldürdüm; böylece Rabbine itaat ettim; ruhuma da şifa verdim."*

el-Hire ve **Kadisiyye** savaşlarına katılan el-Eş'as b. Abdilhicr b. Sürâka el-Kilâbî şu şiiri söyledi:

*"***es-Seylehîn** *ve* **el-Kasr***'da, binek iki hayvanım, yalnızca beni utandırmak korkusuyla kesilmemiştir. Buna karşı kabilesiyle övünen kimse ne kötü haldedir! Çünkü benim ecdadım, Ma'add ve Himyerlilere hükmetmiştir."*

Kadisiyye Savaşı'nda bazı Müslümanlar da şu şiiri söylediler:

"Allah, zaferini gönderinceye kadar savaştım; bu sırada Sa'd, **Kadisiyye** *kapısında oturuyordu. Bizler öldük ve pek çok kadın dul kaldı; Sa'd'ın kadınlarından dul kalan olmadı."*

Kays b. el-Mekşûh şu şiiri söylemiştir; bir başka rivayete göre ise, bu şiir, başkasınındır:

"Ben **San'a***'dan,* **Vadi'l Kurâ, Diyarıkelb, Yermûk** *ve* **Şam** *ülkesine atlar getirdim; bunlar arslanlar gibi yükselip tam teçhizatlı askerleri yok etmektedir. Bir ay sonra da, otlamış atlarımızın arkası kesilmeden* **Kadisiyye***'ye geldik. Orada, Kisra'nın ordusuyla, saygılı merzubanların çocuklarıyla karşılaştık. Süvarilerin savaş meydanında dolaştıklarını görünce, ulu hükümdarın bulunduğu yere doğru yöneldim; gedelenmeyen ve körelmeyen kılıcımla onun başına vurunca o yere yuvarlanıp öldü. Tanrı'nın yardımı orada devam etti; hayır işlemenin sevabı, Allah katında daima artmaktadır."*

Isam b. el-Mukşa'ırr da şu şiiri söyledi:

"Eğer sevgilim **Kadisiyye***lerdeki savaşlarda, insanların korkup kaçtıkları bir sırada, benim kahramanca savaşa devam ettiğimi bir görseydi! Parlatılmış kılıcımın gedelenmesine kadar vuruştuğumu; yedekteki mızrakla öldürmeye devam edip nasıl ilerlediğimi bir görseydi!"*

Tuleyha b. Huveylid de şu şiiri söyledi:

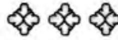
"Süleyman, süvarilerin indiği yere geceleyin çıkageldi; ey sevgili! yolsuz ve susuz çöllerden nasıl gelebildin! Ey Sülâm! Sizden ayrıldıktan sonra şiddetli baskın ve savaşlarla

görevlendirildim. Keşke **Kadisiyye** *Savaşı'nda burada olsaydın da, benim keskin hind kılıcıyla Acemlerle nasıl savaştığımı, şiddetli vuruş ve saldırışımı, geri dönüşümü, öldürmek ve vurmak üzere nasıl sıçradığımı bir görseydin!"*

Bişr b. Rebî'a b. Amr el-Has'amî ise şu şiiri söyledi:

"Gece yarısından sonra büyük yıldızlar batmaya başlayınca, sevgili Ümeyme'nin hayelleri beni öldürecek şekilde dertlendirdi. Biz, **el-Uzeyb** *çölündeyiz, onun evi ise* **Hicaz***'dadır; burası ne uzak yerdir. Sevgilinin karanlık gecelerde bu çölleri geçip yanımıza gelmesinden başka şaşılacak bir şey yoktur; yanımızda uzun ve sivri dağ heybetiyle durmaktadır. Devem,* **Kadisiyye** *kapısında inliyor; Sa'd b. Vakkas da benim kumandanım. Sa'd, kötülüğü hayrından az olan bir emirdir, eziyetinin uzunluğu Ebû'z-Zenad gibi kısadır. Allah seni hidayete eriştirsin!* **Kudeys** *kapısındaki kılıçlarımızın yaptıklarını hatırla! Tekrar tekrar saldırmak zordur. Öyle akşamları oldu ki insanlar, bir kısmı da olsa kendilerine iki kuş kanadı ödünç verilse de, uçup gitmek suretiyle savaştan kurtulmayı istiyordu."*

Sa'd b. 'Ubeyd el-Ensarî o gün şehîd oldu; onun ölümü Ömer'i çok üzdü ve şunları söyledi: "Onun öldürülmesi, nerede ise, bu fethi, bana kederli kılacaktı!"

MEDÂİN'İN FETHİ

648. Râvilerin dediklerine göre:

Müslümanlar **Kadisiyye** Savaşı'ndan sonra, **Deyru Ka'b**'a geçtiklerinde, en-Nehîrhan onlarla karşılaştı. **O, Medâin** halkından büyük bir ordunun başında olduğu halde göründü; savaştılar; Züheyr b. Süleym el-Ezdî, en-Nehîrhan'ı kucakladı; o da yere düştü. Züheyr, en-Nehîrhan'ın belindeki hançeri aldı, onun karnını yardı ve öldürdü.

Sa'd ve Müslümanlar ilerlediler; **Sâbât**'a indiler ve **Kûfe**'nin yanındaki **Behâresîr** şehrinde toplandılar. Onlar burada dokuz ay kaldılar; bir rivayete göre onsekiz ay kaldılar ve sonunda iki yılın taze hurmasını yediler. Bu şehrin halkı, Müslümanlarla savaşırlar; geri çekildiklerinde de şehre girerlerdi. Müslümanlar şehri fethedince, **Fars** hükümdarı Yezdicerd b. Şehriyar kaçmaya karar verdi; **Medâin**'deki Beyaz Saray'dan (**el-Kasru'l-Ebyad**) zembille aşağıya indirildi; bundan dolayı Nabatlılar ona Berzelûla adını verdiler. Yezdicerd, yanında ileri gelen esâviresiyle birlikte **Hulvan**'a gitti; hazinesini, değerli hafif malları ve mücevherleri ile kadınlarını ve çocuklarını da yanında götürdü. Yezdicerd'in kaçtığı senede, kıtlık ve veba hastalığı hüküm sürüyordu; Fars halkı arasında bu hastalık yayılmıştı. Daha sonra Müslümanlar yüzerek ırmağı geçtiler ve şehrin doğu tarafını da fethettiler.

649. Affân b. Müslim → Hüşeym → Husayn ve Ebû Vâil yoluyla rivayet edilmiştir:

Acemler **Kadisiyye**'de yenilince, biz onları takip ettik; **Kûsâ**'da toplandılar; arkalarını takibe devam ettik ve **Dicle** nehrine ulaştık. Müslümanlar birbirlerine şöyle söylediler: "Bu temiz suyu yüzerek geçmeniz için neyi bekliyorsunuz?"Biz de nehri yüzerek geçtik ve Acemleri mağlup ettik.

650. Muhammed b. Sa'd → el-Vâkıdî → İbn Ebî Sebre → İbn Aclan ve Eban b. Salih yoluyla rivayet edilmiştir:

Farslar Kadisiyye'de **yenilince,** geri **kalanları Medâin**'e geldiler. Müslümanlar da onları takip edip **Dicle**'ye ulaştılar; nehrin suları, görülmemiş bir şekilde dolup taşıyordu. Farslar, gemileri ve sandalları nehrin doğu tarafına naklettiler

ve köprüyü yaktılar. Sa'd ve Müslümanlar ise, nehri geçmek için yol bulamadıklarından dolayı üzüldüler. Müslümanlardan bir adam seçildi; atını yüzdürdü ve nehri geçti; onun arkasından da diğer Müslümanlar atlarını yüzdürüp nehri geçtiler. Daha sonra gemi sahiplerine, Müslümanların eşyalarını nakletmelerini emrettiler. Bunun üzerine Farslar; "Allah'a yemin ederiz ki, sizler, insanlarla değil, yalnızca cinlerle savaşıyorsunuz" dediler ve mağlup oldular.

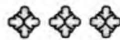
651. Abbas b. Hişam → babası → Avâne b. el-Hakem → Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ ve Ebû Amr b. el-Alâ yoluyla rivayet edilmiştir:

Sa'd b. Ebî Vakkas, öncü kuvveti başında Hâlid b. Urfuta'yı gönderdi. Sa'd henüz gelmeden önce Hâlid Sâbât'ı fethetti. Sonra Sa'd geldi ve **er-Rûmiyye**'ye indi; buranın halkı ile, isteyenlerin göç etmelerine izin verilmesi, yerinde kalmak isteyenlerin ise itaat etmeleri ve iyi niyetli davranmaları, haraç ödemeleri ve Müslümanlara kılavuzluk yapıp yol göstermeleri ve onlara karşı aldatma yoluna başvurmamaları şartıyla andlaştı. Sa'd, nehri geçecek yeri bulamadı; **Karyetü's-Sayyâdin** (Avcılar Köyü) yanındaki yüzülerek geçilebilecek bir yeri ona gösterdiler. Müslümanlar da oradan atlarını yüzdürerek geçtiler. Bu sırada Farslar, Müslümanlara ok atmaya başladılar; Müslümanlar nehri salimen geçtiler; yalnızca Tayy kabilesinden Selîl b. Yezîd b. Mâlik es-Sinbisî öldü; o gün Müslümanlardan ondan başka ölen olmadı.

652. Abdullah b. Salih → sözüne güvendiği birisi → el-Mücâlid b. Sa'îd ve eş-Şa'bî yoluyla rivayet edilmiştir:

Müslümanlar, **Medâin** Savaşı'nda Kisra'nın cariyelerinden bir kısmını esir aldılar; bu cariyeler çeşitli yerlerden getirilmiş ve Kisra için yetiştirilmişlerdi. Benim (eş-Şa'bî) annem de bu cariyelerden birisiydi. Müslümanlara o günde kâfur toplamaya başladılar ve bunları tuz zannederek kapılarına koydular.

el-Vâkıdî şunları söyledi: Sa'd, **Medâin** ve **Celûla** savaşlarını, 16 yılında tamamladı.

ŞİDDETLİ CELÛLA SAVAŞI

653. Râvilerin dediklerine göre:

Müslümanlar, **Medâin**'de bir müddet kaldılar; sonra Yezdicerd'in büyük bir ordu topladığını ve üzerlerine gönderdiğini öğrendiler; bu ordu **Celûla**'da toplanmıştı. Bunun üzerine Sa'd b. Ebî Vakkas, onikibin kişilik bir ordunun başında Hâşim b. Utbe b. Ebî Vakkas'ı onların üzerine gönderdi. Müslümanlar, Acemleri kalelere sığınmış ve etrafını hendeklerle çevirmiş bir halde buldular. Acemler, çoluk çocuklarını ve eşyalarını **Hânîkîn**'de bırakmışlar ve kaçmamağa da birbirlerine söz vermişlerdi; ayrıca kendilerine **Hulvan** ve **el-Cibal**'dan yardım da geliyordu. Müslümanlar: "onlara gelecek yardım çoğalmadan önce, üzerlerine yürümekte acele etmeliyiz" dediler. Sağ kolda Hucr b. Adiyy el-Kindî, süvarilerin başında Amr b. Ma'dîkerib, yayaların başında da Tuleyha b. Huveylid olduğu halde onlarla karşılaştılar. Acemlerin başında ise Rüstem'in kardeşi Hürrezad vardı. Benzeri görülmemiş bir şekilde savaştılar; karşılıklı ok attılar ve zırhlarla öldürdüler; öyle ki zırhlar ve oklar parçalandı; kılıçlarla mücadele ettiler; sonunda kılıçlar da eğildi.

Nihayet Müslümanlar, toptan bir hamle ile Acemleri yerlerinden çıkarttılar ve onları mağlup ettiler; Acemler de kaçmaya başladılar. Müslümanlar onları süratli bir şekilde takib edip karanlık basıncaya kadar kendilerini öldürdüler; sonra da ordugâhlarına döndüler.

Hâşim b. Utbe, kuvvetli bir süvari birliğinin başında, Müslümanlar ile düşman arasında bulunmak üzere Cerîr b. Abdillah'ı vazifelendirmişti.

Yezdicerd **Hulvan**'dan ayrıldı; Müslümanlar **Dicle** nehrinin doğusundaki **es-Savad** bölgesine akınlar yapmak suretiyle ilerlediler ve **Mehruz**'a geldiler. Buranın Dihkan'ı, her cerîb toprak için birkaç dirhem ödemek ve onlardan kimsenin öldürülmemesi şartıyla Hâşim'le andlaştı. Hâşim, Müslümanlara ihanet etmekle suçladığı **ed-Deskere** dihkanını öldürdü. Sonra **el-Bendenîceyn**'e geldi; buranın halkı, cizye ve haraç ödemek şartıyla eman istedi; o da kendilerine eman verdi. Cerîr b. Abdillah, **Hanikîn**'e geldi; Acemlerin bakiyyesi buradaydı; onları da öldürdü. Böylece **Dicle Sevadı**'nda Müslümanların hakim olmadığı bir bölge kalmadı; her taraf Müslümanların eline geçti.

Hişâm b. el-Kelbî şunları söyledi: **Celûla** Savaşı'nda, Müslümanların başında Sa'd tarafından görevlendirilen **Amr** b. Utbe b. Nevfel b. Üheyb b. Abdimenaf b. Zühre vardı; annesi, Ebû Vakkas'ın kızı, Âtike idi.

654. Râvilerin dediklerine göre:

Sa'd, **Celûla** Savaşı'ndan sonra **Medâin**'e gitti; oraya asker yerleştirdi; daha sonra da **el-Hire** tarafına geçti. **Celûla** Savaşı, 16 yılı sonunda vuku buldu.

655. Râvilerin dediklerine göre:

el-Felâlic ve en-**Nehreyn** dihkanı Cemîl L. Busbuhrî; **Babil** ve **Hutarniye** dihkanı Bis'tam b. Nersî; **el-Âl** dihkanı er-Rüfeyl; **Nehru'l-Melik** ve **Kûsâ** dihkanı Fîrûz ve onların dışındaki bazı dihkanlar da Müslüman oldular. Ömer b. el-Hâttab onlara dokunmadı; topraklarını ellerinden almadı ve onların cizye vergisini kaldırdı.

656. Ebû Mes'ud el-Kûfî → Avâne ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Sa'd b. Ebî Vakkas, Hâşim b. Utbe b. Ebî Vakkas'ı, beraberinde el-Eş'as b. Kays el-Kindî ile gönderdi. **Hâşim, er-Râzânat**'dan geçti ve **Dekûka** ve **Hânîcar**'a geldi; bütün bu yerleri ele geçirdi; **Bâcermî** bölgesinin tamamını fethetti. **Sinni Bârimmâ** ve **Beyâzicu'l-Mülk**'e girdi ve **Şehrezûr** sınırına kadar ulaştı.

657. el-Hüseyin b. el-Esved → Yahya b. Âdem → İbnu'l-Mübarek ve Yezid b. Ebî Habîb yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab, **es-Sevad**'ı fethettiğinde Sa'd b. Ebî Vakkas'a şu mektubu yazdı:

"Mektubun bana ulaştı; halkın Allah'ın kendilerine fey olarak ihsan ettiği şeyleri taksim etmeni senden istediklerini zikrediyorsun. Bu mektubum sana gelince, askerlerin at ve deve koşturup savaşmak suretiyle ele geçirdikleri şeyleri, beştebirini ayırdıktan sonra taksim et; toprakları ve ırmakları bunları işleyenlere bırak; böylece bunların gelirleri, Müslümanların atiyyeleri olsun. Eğer sen bu toprakları, savaşa katılanlara taksim edersen, onların dışındakilere bir şey kalmaz."

658. el-Hüseyin → Veki' → Fudayl b. Gazvan ve Abdullah b. Hâzin yoluyla rivayet edilmiştir:

Ben, **es-Sevad** toprağının durumunu Mücâhid'e sordum. O şu cevabı verdi:

Bu topraklar satılmaz ve satın alınmaz. Çünkü biz, bu topraklar savaş yoluyla fethedilmiş ve savaşa katılanlar arasında taksim edilmemiştir, bunlar bütün Müslümanlarındır, deriz.

659. el-Velîd b. Salih → el-Vâkıdî → İbn Ebî Sebre → Salih b. Keysan ve Süleyman b. Yesar yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab, **es-Sevad** topraklarını, erkeklerin sulbünde kadınların rahminde olanlar yani gelecek nesiller için bıraktı; buranın halkını da zımmî yaptı; onlardan cizye, topraklarından da haraç alındı. Onlar zımmî olup köle değildirler.

Süleyman şunları söyledi: el-Velîd b. Abdilmelik, **es-Sevad** halkını ganimet gibi kabul etmek istedi; bunun üzerine ben, Ömer'in onlar hakkındaki kararını ona hatırlattım. Allah onlara dokunmaktan el-Velîd'i alıkoydu.

660. el-Hüseyin b. el-Esved → Yahya b. Âdem → İsrail → Ebû İshak ve Hârise b. Mudarrib yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab, **es-Sevad** halkını Müslümanlar arasında taksim etmek istedi; onların sayılmasını emretti. Her şahsa üç çiftçi isabet edeceği görüldü. Bunun üzerine Ömer, Rasûlüllah'ın (s.a.s) ashabıyla bu konuyu istişare etti. Ali şunları söyledi: "Onları serbest bırak ki Müslümanlar için faydalı olsunlar." Ömer de, Osman b. Huneyf el-Ensarî'yi oraya gönderdi; o, maddi durumlarına göre kırk sekiz, yirmi dört ve on iki şer dirhem cizye miktarı tayin etti.

661. Ebû Nasr et-Temmar → Şerik → el-Eclah → Habîb b. Ebî Sabit ve Sa'lebe b. Yezid yoluyla rivayet edilmiştir:

Ali şunları söyledi: Birbirinizi öldürmeniz söz konusu olmasaydı, hiç şüphe yok ki **es-Sevad**'ı aranızda taksim ederdim.

662. el-Hüseyin b. el-Esved → Yahya b. Âdem → İsrail → Câbir ve Âmir yoluyla rivayet edilmiştir:

es-Sevad halkının bir ahdi ve andlaşması yoktur; onlar, verilecek hükme razı olarak teslim oldular.

663. el-Hüseyin → Yahya b. Âdem → es-Salt ez-Zübeydî → Muhammed b. Kays el-Esedi ve eş-Şa'bî yoluyla rivayet edilmiştir:

eş-Şa'bî'den, **es-Sevad** halkı ile andlaşma yapılıp yapılmadığı sorulunca o şöy-

le cevap verdi: Onlarla andlaşma yapılmamıştır; ancak onların haraç ödemelerine razı olununca, bu husus, onlar için andlaşma **yerine** geçmiştir.

664. el-Hüseyin → Yahya b. Âdem → Şerik → Câbir ve Âmir yoluyla rivayet edilmiştir:

es-Sevad halkı için bir andlaşma yoktur.

665.Amr en-Nâkıd → İbn Vehb el-Mısrî → Mâlik → Cafer b. Muhammed ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Mescid-i Nebî'de Muhacirlerin oturdukları bir yer vardı; Ömer, burada onlarla oturur, devletin çeşitli yerlerinde olup bitenleri onlara anlatırdı. Bir gün şunları söyledi: "Mecusîlere ne yapacağımı bilemiyorum?"Bunun üzerine Abdurrahman b. Avf yerinden sıçradı ve şunları söyledi: Ben, Rasûlüllah'ın (s.a.s) şöyle buyurduğuna şahidlik ederim: "Onlara (mecusîlere) kitab ehline davrandığınız gibi davranınız!"

666. Muhammed b. es-Sabbah el-Bezzaz → Hüşeym → İsmail b. Ebî Hâlid ve Kays b. Ebî Hâzim yoluyla rivayet edilmiştir:

Kadisiyye Savaşı'nda, ordunun dörttebiri Becîle kabilesi mensuplarındandı. Ömer, **es-Sevad** topraklarının dörtte birini onlara vermeye daha önce söz vermişti. Cerîr, Ömer'in yanına gelince, halife ona şunları söyledi: "Eğer ben, bu toprakları taksim etseydim, size söz verdiğim şeyden mesul olacaktım. Ancak ben, halkın çok konuştuğunu görüyorum; size vermeye söz verdiğim hissenizi, onlara iade ediniz!"Bunun üzerine hem Cerîr hem de Becîle kabilesi mensupları, savaştan önce Ömer'in kendilerine vermeyi vaadettiği toprakları iade ettiler. Ömer de Cerîr'e seksen dinar mükafat verdi.

Becîle kabilesinden Ümmü Kürz denilen bir kadın, Ömer'e şunları söyledi: "Babam öldü; onun **es-Sevad**'daki hissesi bakidir; ben bu hisseyi asla teslim etmeyeceğim!"Ömer bu kadına şunları söyledi: "Ey Ümmü Kürz! Senin kabilen mensupları hisselerini iade etmeyi kabul ettiler."Bunun üzerine bu kadın, Ömer'e şunları söyledi: "Ben bu hissemi iade etmem; ancak eğer sen beni üzerinde kırmızı kadifeli bir deveye bindirir ve elimi altınla doldurursan iade ederim."Ömer, onun bu isteklerini yerine getirdi.

667. el-Hüseyin → Ebû Üsâme → İsmail → Kays ve Cerîr yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, Becîle kabilesine **es-Sevad** topraklarının dörttebirini vermişti; onlar, bu topraklardaki hisselerini, üç yıl almışlardı. Cerîr b. Abdillah, Ammar b. Yasir ile Ömer'i ziyarete gelince, Ömer kendisine şunları söyledi: Eğer ben bu toprakları taksim etseydim, elinizde olanları size bırakmaktan mesul olacaktım; fakat ben, bu hissenizi iade etmeniz gerektiği görüşündeyim."Becîle kabilesi mensupları, bu hisselerini iade ettiler; Ömer de Cerîr'e seksen dinar mükafat verdi.

668. el-Hasan b. Osman ez-Ziyâdî → İsa b. Yunus → İsmail ve Kays yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, Cerîr b. Abdillah'a mükafat olarak dörtyüz dinar verdi.

669. Humeyd b. er-Reb'i → Yahya b. Âdem ve el-Hasan b. Salih yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, **es-Sevad** toprağının dörttebirine karşılık, Becîle kabilesi mensuplarının atasını ikibin olarak tahsis etti.

670. el-Velîd b. Salih → el-Vâkıdî → Abdulhamid b. Cafer → Cerîr b. Yezîd b. Cerîr b. Abdillah → babası ve dedesi yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, Cerîr ve kabilesine **es-Sevad**'da ele geçirecekleri şeylerin dörttebirini vereceğine söz vermişti. **Celûla** ganimetleri toplanınca, Cerîr bunun dörtte birini istedi. Bunun üzerine Sa'd, bu durumu bir mektupla Ömer'e bildirdi. Ömer Sa'd'a şu cevabı yazdı: "Eğer Cerîr, kendisinin ve kabilesinin müellefe-i kulûb gibi para karşılığında savaşmış olduğunu kabul ediyorsa, onlara tahsis edilen miktarı kendilerine veriniz. Yok eğer bunu kabul etmeyip yalnızca Allah rızası ve O'nun yanındaki ecir ve sevap için savaşmışlarsa, onlar da diğer Müslümanlar gibidir; onların lehine olan onların da lehine; onların aleyhine olan onların da aleyhinedir."Bu cevab üzerine Cerîr: "Mü'minlerin Emiri doğru söyledi ve sözünde durdu; bizim dörttebire ihtiyacımız yoktur"dedi.

671. el-Hüseyin → Yahya b. Âdem → Abdüsselam b. Harb → Ma'mer → Ali b. el-Hakem ve İbrahim en-Naha'î yoluyla rivayet edilmiştir:

Bir adam Ömer b. el-Hattab'a geldi ve "Ben Müslüman oldum; toprağımdan

haraç vergisini kaldır!"dedi. Ömer ona verdiği cevapta: "Senin toprağın savaş yoluyla alınmıştır"dedi.

672. Halef b. Hişam el-Bezzar → Hüşeym → el-Avvam b. Havşeb → Ma'mer → Ali b. el-Hakem ve İbrahim en-Naha'î yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer **es-Sevad**'ı fethedince, savaşa iştirak eden askerler ona şunları söylediler: "**es-Sevad**'ı aramızda taksim et; çünkü biz burayı savaş yoluyla kılıcımızla fethettik."Ömer onların bu isteğini reddetti ve şunları söyledi: "Sizden sonra gelecek Müslümanlara ne kalacak? Ayrıca ben, eğer bu toprakları aranızda taksim edersem suları konusunda aranızda bozgunculuk başgöstereceğinden korkuyorum."Ömer **es-Sevad** halkını topraklarında bıraktı; onların başlarına cizye, topraklarına da task (haraç) vergisi koydu. Bu topraklar, savaşa katılan Müslümanlar arasında taksim edilmedi.

673. el-Kâsım b. Sellam → İsmail b. Mücâlid → babası ve eş-Şa'bî yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab, Osman b. Huneyf el-Ensarî'yi, **es-Sevad** arazisini ölçmek için gönderdi. O, bu toprakların otuzaltı milyon cerîb olduğunu tesbit etti; her ceribe bir dirhem ve bir kafîz mahsul vergi koydu.

el-Kâsım şunları söyledi: Bu kafîz, **es-Sevad** halkının mekkûku idi ve buna eş-Şâburkan derlerdi.

Yahya b. Âdem ise, bu kafîzin mühürlenmiş haccacî ölçeği olduğunu söyledi.

674. Amr en-Nâkıd → Ebû Muaviye → eş-Şeybânî ve Muhammed b. Abdillah es-Sekafî yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, es-Sevad'da ister ekilsin ister ekilmesin kendisine su ulaşan her cerîb topraktan bir dirhem para ve bir kafîz hububat; her cerîb yonca yetişen topraktan beş dirhem para ve beş kafîz hububat; ağaçlık her cerîb topraktan on dirhem para on kafîz hububat vergi alınmasını kararlaştırdı. Bu haberi rivayet eden Muhammed, hurma yetişen topraktan ne kadar vergi aldığını zikretmedi. Erkeklere de malî durumlarına göre, kırksekiz, yirmidört veya oniki dirhem baş vergisi koydu.

675. el-Kasım b. Sellam → Muhammed b. Abdillah el-Ensarî → Sa'îd b. Ebî Arûbe → Katâde ve Ebû Miclez Lâhık b. Humeyd yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab, Ammar b. Yasir'i **Kûfe** halkına namaz kıldırması ve askerlerinin başına; Abdullah b. Mes'ud'u kaza yani adalet işleri ve Beytülmal'e bakmaya; Osman b. Huneyf'i de toprakları ölçmekle görevlendirip **Kûfe**'ye gönderdi. Onlara, her gün için bir koyun tahsis etti; koyunun yarısı sakatatı ile birlikte Ammar'a, diğer yarısı ise Abdullah ve Osman'a aitti. Osman b.Huneyf araziyi ölçtü; hurma yetişen toprağın her cerîbine on dirhem; üzüm yetişen toprağın her cerîbine on dirhem; kamış yetişen toprağın her cerîbine altı dirhem; buğday yetişen toprağın her cerîbine dört dirhem; arpa yetişen toprağın her cerîbine ise iki dirhem haraç koydu. Bu tesbitini Ömer'e yazdı; o da bunu tasdik **etti.**

676. el-Hüseyin b. el-Esved → Yahya b. Âdem → Mendel el-Anezî → el-A'meş → İbrahim ve Amr b. Meymun yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab, Huzeyfe b. el-Yeman'ı **Dicle** nehrinin öbür tarafına; Osman b. Huneyf'i ise **Dicle** nehrinin aşağı tarafına gönderdi. Onlar, her cerîb toprağa bir kafîz hububat ve bir dirhem para vergi koydular.

677. el-Hüseyin → Yahya b. Âdem → Mendel → Ebû İshak eş-Şeybânî ve Muhammed b. Abdillah es-Sakafî yoluyla rivayet edilmiştir:

es-Sevad valisi iken Muğîre b. Şu'be Hz. Ömer'e şu mektubu yazdı: "Bizim tarafta, buğday ve arpadan daha yüksek değerde olan mahsûller bulunmaktadır." Bunlar arasında mercimek, üzüm, yonca ve susamı zikretti. Bunların yetiştiği toprağın her cerîbine sekizer dirhem vergi koydu; hurma yetişen toprağı vergiden muaf tuttu.

678. Halef el-Bezzaz → Ebû Bekr b. Ayyaş → el-Hüseyin b. el-Esved → Yahya b. Âdem → Ebû Bekr → Ebû Sa'îd el-Bakkal ve el-Ayzar b. Hureys yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab, buğday yetişen her cerîb toprağa iki dirhem para ve iki cerîb(*) hububat; arpa yetişen her cerîb toprağa bir dirhem para ve bir cerîb hubu-

(*) Cerîb, iki ayrı ölçüdür; ilki alan ölçüsü, ikincisi ise ağırlık ölçüsüdür. Burada ilk defa alan ölçüsü olarak, ikinci defa ise ağırlık ölçüsü olarak kullanılmıştır. Miktarları için "Açıklamalar"a bakınız.

bat; ekilmemiş bir haldeki **ziraate** elverişli her cerib toprağa da iki cerîb hububat ve bir dirhem vergi koydu.

679. Halef el-Bezzaz → Ebû Bekr b. Ayyaş → Ebû Sa'îd ve el-Ayzar b. Hureys yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, üzüm yetişen her cerib toprağa on dirhem; yonca yetişen her cerîb toprağa on dirhem; pamuk yetişen her cerîb toprağa beş dirhem; fars cinsi iyi hurma yetişen her cerîb toprağa bir dirhem ve adi hurma yetişen her iki cerîb toprağa da bir dirhem vergi koydu.

680. Amr en-Nâkıd → Hafs b. Ğıyas → İbn Ebî Arûbe → Katâde ve Ebû Miclez yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, hurma yetişen her cerîb toprağa sekiz dirhem vergi koydu.

681. el-Hüseyin b. el-Esved → Yahya b. Âdem → Abdurrahman b. Süleyman → es-Sirri b. İsmail ve eş-Şa'bî yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab, Osman b. Huneyf'i **es-Sevad**'a gönderdi; o da, **es-Sevad** halkının yonca yetişen her cerib toprağına beş dirhem; üzüm yetişen her cerîb toprağına on dirhem vergi koydu. Ağaçların altında yetiştirilen şeylere vergi koymadı.

682. el-Velid b. Salih → el-Vâkıdî → İbn Ebî Sebre ve el-Misver b. Rifâ'a yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. Abdilaziz şunları söyledi: "Ömer b. el-Hattab'ın zamanında **es-Sevad**'ın haracı yüz milyon dirhemdi. Haccac zamanında ise kırk milyona indi."

683. el-Velîd → el-Vâkıdî → Abdullah b. Abdilaziz → Eyyûb b. Ebû Ümâme b. Sehl b. Huneyf ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Osman b. Huneyf, beşyüzellibin Arap olmayan kafirin boyunlarını damgaladı; onun valiliğinde verginin (cizye) toplamı yüz milyon dirheme ulaştı.

684. el-Velîd b. Salih → Yunus b. Erkanı el-Mâlikî → Yahya b. Ebî'l-Eş'as el-Kindî → Mus'ab b. Yezîd Ebî Zeyd el-Ensarî ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Ali b. Ebî Talib, beni (Ebû Zeyd el-Ensarî) **Fırat** ırmağının suladığı yerlere gönderdi. Daha sonra kazaları ve köyleri, bunlar arasında şunların isimlerini saydı:

Nehru'l-Melik, Kûsâ, Behâresîr, er-Rûmekan, Nehru Cevher, Nehru Durkît, el-Bihkubazat. Ali, bana iri taneli buğday yetişen her cerîb topraktan birbuçuk dirhem para ve bir sâ' yiyecek; orta büyüklükte buğday yetişen her cerîb topraktan bir dirhem; küçük buğday yetişen her cerîb topraktan üçtebir dirhem; arpa yetişen her cerîb topraktan buğday miktarının yarısı miktarında vergi koymamı emretti. Ayrıca, hurma ve ağaçların beraberce yetiştirildiği bahçelerin her cerîbinden on dirhem; üç yılını tamamlamış dördüncü yılına girmiş ve üzümü tadlanmış her cerîb üzüm bağından on dirhem vergi almamı; köylerdeki tek başına yetişmiş ve yanından geçen kimsenin yediği hurma ağaçlarından vergiyi almamamı; hıyar, çiçek tohumları, susam ve pamuk gibi sebzelere vergi koymamamı bana emretti. Bunun yanında beygirlere binen ve parmaklarına altın yüzük takan dihkanlardan şahıs başına kırksekiz dirhem; orta halli tacirlerden yirmidört dirhem ve çiftçilerle diğer erkeklerden de şahıs başına oniki dirhem yılda bir defa cizye almamı emretti.

685. Humeyd b. er-Rebi' → Yahya b. Âdem ve Hasan b. Salih yoluyla rivayet edilmiştir:

Ben el-Hasan'dan "bu çeşitli haraç (task) miktarlarının sebebi nedir?" diye sorunca o şu cevabı verdi: "Bütün bu farklı miktardaki haraçlar, toprakların ve suların pazar yerlerine yakınlık ve uzaklıklarına göre, değişik şekillerde konulmuştur."

Yahya b. Âdem şunları söyledi: **es-Sevad** topraklarının yarıcılıkla yani ortaklaşa ekilmesine gelince, insanlar, el-Mansur'un halifeliğinin sonunda bunu devletten istediler; ancak halife, halkın yarıcılıkla ekmesinden önce öldü. Daha sonra el-Mehdî, **Akabetu Hulvan** hariç olmak üzere, **es-Sevad** topraklarının, oranın halkı ile devlet arasında yetişen mahsulün yarıyarıya taksim edilmek üzere ekilmesini emretti.

686. Abdullah b. Salih el-Icli → Abser Ebû Zübeyd ve sözüne güvenilir kimseler tarafından rivayet edilmiştir:

Huzeyfe, **Dicle**'nin suladığı toprakları ölçtü ve **Medâin**'de öldü. **Kanâtıru Huzeyfe** (Huzeyfe'nin köprüleri) ise, ona nisbetle bu adı almıştır: Çünkü bir rivayete göre o, bu köprülerin yanına inmiştir; diğer bir rivayete göre de, bunları tamir ettirmiştir.

Huzeyfe ile Osman b. Huneyf'in arşını, dirsekten orta parmak ucu ile bir yumruk ve uzatılmış baş parmak uzunluğunda idi. **es-Sevad** halkına toprakları, onlar tarafından ölçüldükten sonra yarıcılıkla verilmiştir.

687. Bâzı kâtipler şunları söyledi:

İkta olarak verilmiş topraklardan alınan onda bir vergi, **el-İstan** topraklarından alınan mahsulün yarısının beştebirine eşittir. Bundan dolayı ikta olarak verilen ve ölçülmüş olan bu toprakların her cerîbinden de, el-Istan topraklarının her cerîbinden alınan beşte bir vergi alınması icabeder. Onların bu sözlerine göre, vergi alındı.

688. Ebû 'Ubeyd → Kesir b. Hişam → Cafer b. Burkan ve Meymun b. Mihran yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer *(Allah ona rahmet eylesin)*, Huzeyfe ile Osman b. Huneyf'i **Hânıkin**'e gönderdi; burası Müslümanların ilk fethettikleri yerlerdendi. Onlar, zimmîlerin boyunlarını damgaladıktan sonra vergiyi aldılar.

689. el-Hüseyin b. el-Esved → Veki' → Abdullah b. el-Velîd → halk arasında es-Sevad'ın durumunu en iyi bilen ve kendisine Abdulmelik b. Ebî Hurre denilen bir adam ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab, es-Sevad'daki on çeşit toprağı devlete mal etti; ben (râvi) bu on çeşit topraktan yedisini hatırlıyorum, üçünü unuttum. Ömer, şu toprakları devlete maletti: Sık ağaçlı ormanlar, su yatakları, Kisra'ya ait topraklar, **Yezîd** manastırı toprakları, savaşta ölenlerin toprakları, kaçanların toprakları.

Devlete maledilen bu sahipsiz topraklar, Haccac b. Yusuf'un valiliği sırasında Divan defterlerinin yakılmasına kadar, sabit bir şekilde muhafaza edilmişti. Bu toprakların kayıtları yanınca, her kabile, kendisine yakın olan bu toprakları aldı.

690.Ebû Abdirrahman el-Cu'fî → İbnu'l-Mubarek → Abdullah b. el-Velîd → Abdulmelik b. Ebî Hurre ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab, es-Sevad'da şu toprakları devlete maletti; Savaşta ölenlerin toprakları, kaçanların toprakları, Kisra'ya ait topraklar, Kisra'nın ailesine ait bütün topraklar, su yatakları, Yezîd manastırı toprakları ve Kisra'nın seçip aldığı bütün topraklar (savafî).

Kisra'ya ait bu savafî topraklarının geliri, yedi milyon dirheme ulaşmıştır. Cemacim olayında halk, divan defterlerini yakınca, her kabile kendisine yakın olan bu toprakları aldı.

691. el-Hüseyin → Amr en-Nâkıd → Muhammed b. Fudayl → el-A'meş → İbrahim b. Muhacir ve Musa b. Talha yoluyla rivayet edilmiştir:

Osman, **en-Nehreyn**'de bir toprağı Abdullah b. Mes'ud'a, **İstîniyâ**'yı Ammar b. Yâsir'e, **Sa'nebâ**'yı Habbab b. el-Erett'e ve **Hürmüz** köyünü de Sa'd'a ikta olarak verdi.

692. Abdullah b. Salih el-Iclî → İsmail b. Mücâlid → babası ve eş-Şa'bî yoluyla rivayet edilmiştir:

Osman b. Affan, **en-Neşâstec**'i Talha b. Ubeydillah'a ikta olarak verdi; Üsame b. Zeyd'e de ikta olarak bir toprak verdi; o da bu toprağı sattı.

693. Şeyban b. Ferruh → Ebû Avâne → İbrahim b. el-Muhacir ve Musa b. Talha yoluyla rivayet edilmiştir:

Osman b. Affan, Peygamber'in ashabından beş kişiye ikta olarak toprak verdi. Bunlar: Abdullah b. Mes'ud, Sa'd b. Mâlik ez-Zührî, ez-Zübeyr b. el-Avvam, Habbab b. el-Erett ve Üsâme b. Zeyd'dir. Ben (Musa b. Talha), komşularım Abdullah b. Mes'ud ile Sa'd'ın, topraklarını üçtebir veya dörttebir mahsûl karşılığında kiraya verdiklerini gördüm.

694. el-Velîd b. Salih → Muhammed b. Ömer el-Eslemi → İshale b. Yahya ve Musa b. Talha yoluyla rivayet edilmiştir:

Irak topraklarını ikta yoluyla veren ilk kimse, Osman b. Affan'dır. O, Kisra'ya ait savafî toprakları ile boş olan toprakları ikta olarak verdi. **en-Neşâstec**'i Talha'ya, Zürâre'ye ait topraklara bitişik yerleri Vâil b. Hucr el-Hadramî'ye, **İstîniyâ**'yı Habbab b. el-Erett'e, **er-Revha**'yı Adiyy b. Hatim et-Tâî'ye, **Hammam A'yen** yanındaki bir toprağı Hâlid b. Urfuta'ya, **Tîzenâbâz**'ı el-Eş'as b. Kays el-Kindî'ye ve **Fırat** kenarındaki toprağını da Cerır b. Abdullah el-Becelî'ye ikta olarak verdi.

695. el-Hüseyin b. el-Esved → Yahya b. Âdem ve el-Hasan b. Salih yoluyla rivayet edilmiştir:

Bana ulaşan haberlere göre Ali *(Allah ona rahmet eylesin)*, **Ecemetü Burs** halkından dörtbin dirhem vergi alınmasını kararlaştırdı. O, bu hususu, kendilerine bir deri parçası üzerine yazdı.

696. Ahmed b. Hammad el-Kûfî bana şunları söyledi:

Ecemetü Burs, Babil'de Nemrud sarayının yanındadır. **Ecme**'de çok derin bir çukur bulunmaktadır; bir rivayete göre burası kuyu olup sarayın kerpiçleri buradan alınan çamurdan yapılmıştır; bir diğer rivayete göre ise, burası çökmüş bir yerdir.

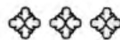
697. Ebû Mesud ve başkaları bana şunları söyledi:

Anbar dihkanları, kendilerine bir kanal kazdırmasını Sa'd b. Ebî Vakkas'dan istediler. Onlar bu kanalın açılmasını daha önce **Fars** Kisra'sından da istemişlerdi. Sa'd b. Ebî Vakkas onlara bu kanalın açılmasını Sa'd b. Amr b. Haram'a bir mektupla emretti. O da adamları topladı ve kanalı açmaya başladılar. Sonunda parçalanması mümkün olmayan bir dağa gelince, kazıya son verdiler. el-Haccac **Irak**'a vali olunca, her taraftan işçiler topladı ve kazıyı idare eden adamlarına şunları söyledi: "Kazıcı işçilerin bir günde yediklerine bakınız; yedikleri şeylerin ağırlığınca toprak kazıyorlarsa, onları kazmaktan alıkoymayınız. Onlara para vermeye, kazıyı tamamlayıncaya kadar devam ediniz." Bundan dolayı bu dağ, Haccac'a nisbet edildi; açılan kanala ise Sa'd b. Amr b. Haram'a nisbetle, **Sa'd kanalı** denildi. Halifeler annesi el-Hayzüran, **Mahdûd** diye bilinen kanalın açılmasını emretti. O, bu kanala **er-Reyyan** (suya kanmış) adını verdi. Onun vekili, açılacak kanalı parçalara ayırıp, her kısmı bir zümreye kazdırtmış olduğundan, bu kanala **Mahdûd** (sınırlı) adı verilmiştir.

Şeylâ diye bilinen kanala gelince (Benî Şeylâ b. Ferruhzâdan el-Mervezî kabilesi mensupları, Sâbur, dedelerini **Anbar**'ın içlerinden olan **Nigyâ**'ya memur tayin ettiğinde, bu kanalı onun için kazdırtmıştı.

Bu kabile dışındakilerin söylediklerine göre ise, bu kanal, Şeylâ adlı bir adama nisbetle bu adı almıştır; Şeylâ, Mü'minlerin emiri el-Mansur'un halifeliğinde bu kanalı açmayı üzerine almıştı; çünkü burada onun bir sebzeliği vardı. Bu kanal eski ve kapanmış bir durumdaydı; el-Mansur açılmasını emretti. Ancak kanalın açılması tamamlanmadan el-Mansur öldü; el-Mehdî'nin halifeliğinde tamamlandı.

Bir başka rivayete göre de, el-Mansur bu kanalın eski ağzının üzerinde yeni bir ağız açılmasını emretmişti; ancak bu iş tamamlanmadan ölmüştü; kanalın açılmasını el-Mehdî *(Allah ona rahmet eylesin)* tamamladı.

KÛFE'NİN ŞEHİR OLARAK KURULUŞU

698. Muhammed b. Sa'd → Muhammed b. Ömer el-Vâkidî ve Abdulhamid b. Cafer ve başkaları yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab, Sa'd b. Ebî Vakkas'a yazdığı mektupta, Müslümanlar için bir hicret yurdu kurmasını ve bu yurt ile **Medine**'dekiler arasında deniz olmamasını emretti. Bu emir üzerine Sa'd, **Anbar**'a geldi; buraya yerleşmek istedi. Ancak burada çok sinek vardı. Başka bir yere gitti; orası da uygun değildi. Sonra **Kûfe**'ye gitti; şehrin kurulacağı yeri tesbit etti ve halka ikta yoluyla ev yapılacak arsalar verdi. Kabileleri kendilerine ayrılan yerlere indirdi; şehrin camiini yaptırdı. Bu sırada 17 yılı idi.

699. Ali b. el-Muğire el-Esrem → Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ → Şeyhleri → Hişam b. el-Kelbî → babası ve **Kûfe**'*li şeyhler yoluyla rivayet edilmiştir:*

Sa'd b. Ebî Vakkas **Kadisiyye** Savaşı'nı bitirince **Medâin**'e gitti; **er-Rûhiyye** ve **Behâresîr** halklarıyla andlaştı. Sonra **Medâin**'i fethetti; **Esbanbür** ve **Kürbendaz**'ı savaş yoluyla aldı; askerini buraya indirdi; onlar da burayı zaptettiler. Bu sırada Ömer, Sa'd'a yazdığı mektupta askerleri başka yere nakletmesini emretti; o da askerleri **Sûku Hakeme**'ye nakletti. Bazıları ise, Sa'd'ın askerleri, **Kûfe**'nin aşağı tarafındaki **Kuveyfe**'ye naklettiğini söylerler.

el-Esrem şunları söyledi: et-Tekevvüf, toplanma (içtima) manasına geldiği söylenir. Aynı şekilde, kumlukların yuvarlak şekildeki yerlerine **Kûfânî** adı verilir. Bazıları ise, çamur ve çakıl ile karışık taşlarla kaplı topraklara **Kûfe** adını verirler.

Râvilerin dediklerine göre, askerleri sivrisinek rahatsız edince Sa'd, Ömer'e yazdığı mektupta halkı sivrisineklerin soktuğunu ve onların bundan rahatsız olduklarını bildirdi. Bunun üzerine Ömer, ona şu mektubu yazdı: "Araplar deve ile yaşarlar; deveye yarayan yerler ancak onlara da yarar. Bunun için sen, onlara acımtırak ot biten bir yer bul; ancak benimle onlar arasında deniz olmasın!"

Sa'd, halkın yerlerini tesbit etmek üzere Ebû'l-Heyyac el-Esedî Amr b. Mâlik b. Cünâde'yi görevlendirdi.

Abdulmesih b. Bukayle Sa'd'a geldi ve: "Ben sana çölden alçak, sivrisinek yatağından yüksek bir yer göstereyim" dedikten sonra, bugünkü **Kûfe**'nin yerini gösterdi. Buraya **Surestan** deniliyordu. Sa'd şehrin camii yerine varınca, bir adama kıble rüzgarı esen tarafa doğru bir ok atmasını emretti ve böylece Kıble tarafını belirledi. Okçu, kuzey rüzgarı esen tarafa doğru da bir ok attı ve camiin kuzey tarafını belirledi. Yine okçu güney rüzgarı esen tarafa doğru da bir ok attı ve camiin güney tarafını belirledi. Daha sonra okçu saba rüzgarı esen tarafa doğru bir ok attı ve camiin o tarafını da tesbit etti.

Bundan sonra Sa'd, şehrin camiini ve imaret dairesini yüksek bir yer ve çevresine kurdu. Nizarlılarla Yemenliler için iki ok çektirdi; ilk önce hangisinin oku çıkarsa, daha iyi olan sol tarafı onlara vermeyi kararlaştırdı. Önce Yemenlilerin oku çıktı ve böylece doğu tarafı onların mahalleleri oldu. Camiye ait işaretlerin arkasındaki batı tarafı da Nizarlıların mahallesi oldu. İşaretlerin iç kısmında kalan yeri ise, cami ile imaret dairesinin avlusu olarak bıraktı.

Sonradan el-Muğîre b. Şu'be camii genişletti. Ziyad ise camii yeniden yaptırdı ve sağlamlaştırdı. Ziyad, imaret dairesini de yeniden yaptırdı; o: "Ben, **Kûfe** camii'nin her sütunu için, bin sekiz yüz dirhem harcadım" derdi.

Amr b. Hureys el-Mahzûmî, **Kûfe**'de bir bina yaptırdı; Ziyad **Basra**'ya gittiğinde yerine onu vekil bırakırdı. Daha sonraları memurlar da orada evler yaptılar ve böylece şehrin boş yerlerini ve meydanlarını daralttılar.

Kûfe'deki **Zukaku Amr** (Amr sokağı) sahibi, Benî Amr b. Hureys b. Amr b. Osman b. Abdillah b. Ömer b. Mahzum b. Yakaza kabilesidir.

700. Vehb b. Bakiyye el-Vâsıtî → Yezîd b. Harun → Dâvud b. Ebî Hind ve eş-Şa'bî yoluyla rivayet edilmiştir:

Bizler, yani Yemenliler, onikibin kişi; Nizarlılar ise sekizbin kişi idik. Görmüyor musun ki bizler, Kûfelilerin ekseriyetini teşkil ediyoruz. Bizim okumuz doğu tarafına çıktı; bundan dolayı mahallelerimiz işte bu taraftadır.

701. Ali b. Muhammed el-Medâinî → Mesleme b. Muharib ve başkaları yoluyla rivayet edilmiştir:

el-Muğîre **Kûfe** camiini genişletti; yaptırdı. Ondan sonra Ziyad, camii tekrar genişletti. Bu camiye ve **Basra** camiine çakıl taşları dökülmesinin sebebi şudur:

İnsanlar namaz kılarlarken, ellerini yerden kaldırdıklarında tozlandığından dolayı ellerini çırpıyorlardı. Bunun üzerine Ziyad şunları söyledi: "Beni en çok korkutan şey, gelecek günlerde, namazda ellerin çırpılmasının insanlar tarafından sünnet zannedilmesidir."Daha sonra camii büyüttü; genişletti ve çakıl taşı getirilmesini emretti; çakıl taşları toplanınca camiin sahanına döküldü. Çakıl taşlarını toplamakla görevlendirilenler, bu işte çalışanlara ve halka ısrarla şöyle söylüyorlardı: "Size gösterdiğimiz taşlar gibisini getiriniz!"Onlar bu taşlardan örnek seçmişler; onların da benzerlerini toplamalarını istiyorlardı. İşçiler, çakıl taşı ararken bir hazineye rastladılar; bunun üzerine: "Şu emirlik, taş toplarken de olsa ne kadar güzeldir!"denildi.

el-Esrem şunları söyledi: Ebû 'Ubeyde, bu darb-ı meselin söylenmesi sebebini şöyle açıklamaktadır: el-Haccac b. Atîk es-Sakafî veya oğlu, **Basra** camii sütunlarının taşlarını **el-Ehvaz** dağından kestiriyordu. Bu taşları kestirirken bir hazineye rastladı. Bunun üzerine halk: "Şu emirlik, taş kestirirken de olsa ne kadar güzeldir!"demişlerdir.

Ebû 'Ubeyde şunları söyledi: **Kûfe**'nin şehir olarak kurulması, 18 yılında idi.

Ziyad, **Kûfe** camiine maksure yaptırmıştı; sonra Hâlid b. Abdillah el-Kasrî, bu maksureyi yeniledi.

702 → Hafs b. Ömer el-Ömerî ve el-Heysem b. Adiyy et-Tâi yoluyla rivayet edilmiştir:

Müslümanlar **Medâin**'de kaldılar; orada ev yerlerini tesbit ettiler ve bir cami yaptılar. Sonradan oranın havasını ağır, suyunu vebalı buldular. Bunun üzerine Sa'd b. Ebî Vakkas, bu durumu Ömer'e yazdı. Ömer de ona yazdığı mektupta, Müslümanları batı tarafındaki bir yere indirmesini emretti. Sa'd, **Kuveyfetu İbn Ömer**'e yerleşmek istedi; ancak orasının su ile çevrili olduğunu gördüler. Oradan çıktılar ve bugünkü **Kûfe**'nin olduğu yere kadar bir öğle üzeri geldiler. Oraya **Haddu'l-Azrâ** deniliyordu; burada lavanta çiçeği, papatya, katır çiçeği, yavşan otu ve gelincik yetişiyordu. Buraya şehri kurdular.

703. Bana Küfeli şeyhlerden birisi şunları söyledi:

Kûfe ile **Hîre** arasında **el-Miltat** adında bir bina vardı; burası, Abdulmelik b. Umeyr'in misafir konağı idi. Ömer, burasını çeşitli yerlerden gelenler için konak yapılmasını emretti; misafirler buraya inerlerdi.

704. el-Abbas b. Hişam el-Kelbî → babası → Ebû Mihnef ve Muhammed b. İshak yoluyla rivayet edilmiştir:

Sa'd b. Ebî Vakkas, imaret dairesine tahtadan bir kapı taktırmış ve konağını kamıştan güzel bir şekilde yaptırmıştı. Bunu öğrenen Ömer b. el-Hattab, Muhammed b. Mesleme el-Ensarî'yi gönderdi. O da kapıyı ve evi yaktı. Sa'd, **Kûfe** camilerinden birinde kaldı ve bundan dolayı hayır ve iyilik temennisinden başka bir şey söylemedi.

705. el-Abbas b. el-Velîd en-Nersî → İbrahim el-Allaf el-Basrî → Ebû Avâne → Abdulmelik b. Umeyr ve Câbir b. Semüre yoluyla rivayet edilmiştir:

Kûfe halkı, Sa'd b. Ebî Vakkas'ı Ömer'e şikayet ettiler ve: "namazı iyi kıldırmıyor" dediler. Bu şikayet üzerine Sa'd, Ömer'e şunları söyledi: "Ben onlara, Rasûlüllah'ın (s.a.s) namazı gibi namaz kıldırıyorum; o namazdan ayrılmıyorum; ilk iki rekatı yavaş, son iki rekatı süratli kıldırıyorum." Ömer ona: "Ey Ebû İshak! Senin hakkından bizim de düşüncemiz budur" dedi. Ayrıca onun durumunu soruşturmak üzere bazı kimseleri **Kûfe**'ye gönderdi. Şehrin camilerine geldiler; halk onun hakkında yalnızca hayırlı şeyler söylediler ve onu övdüler. Sonunda Benî Abs kabilesinin camiine geldiler; bu kabile mensuplarından Ebû Sa'de denilen birisi şunları söyledi: "Eğer onu bize sorarsanız, o, ganimetleri eşit dağıtmıyor ve adaletle hüküm vermiyordu." Onun bu sözleri üzerine Sa'd: "Ey Allah'ım! Eğer o yalan söylemişse, ömrünü uzat; yoksulluğunu devam ettir; gözünü kör et ve onu fitneye uğrat!" diye beddua etti.

Bu haberi rivayet eden Abdulmelik şunları söyledi: Ben Ebû Sa'de'yi köle kadınlara sokaklarda sataşırken gördüm; ona: "Ey Ebû Sa'de nasılsın?" denildiğinde: "fitneye batmış bir ihtiyarım; bana Sa'd'in bedduası isabet etti" diye cevap verdi.

el-Abbas en-Nersî, bu sözünden ayrı bir haberinde şunları söyledi: Sa'd, Kulelilere şöyle beddua etti: "Ey Allahım! Hiçbir emiri onlardan, onları da hiçbir emirden memnun etme!"

706. el-Abbas en-Nersî bana şunları söyledi:

Bana, el-Muhtar b. Ebî 'Ubeyd veya bir başkasının: "**Kûfe** halkının sevgisi şeref; düşmanlığı felaket getirir" dediğini haber verdiler.

707. el-Hasan b. Osman ez-Ziyâdî → İsmail b. Mücâlid → babası ve eş-Şa'bî yoluyla rivayet edilmiştir:

Amr b. Ma'dîkerib ez-Zübeydî, **Kadisiyye**'nin fethinden sonra Ömer b. el-Hattab'ın yanına geldi. Ömer, ondan Sa'd'ı ve halkın ondan razı olup olmadığını sordu. Bunun üzerine Amr şunları söyledi: "Ben onu, karınca gibi halka para toplar, çocuğuna düşkün şefkatli bir anne gibi onlara şefkatli, kanaatında bedevi arap gibi, vergi toplamasında nabatlı gibi, ganimetleri eşit taksim eder, adaletle hüküm verir ve savaşta iyi ok atar bir halde bıraktım."Onun bu cevabını dinleyen ve daha önce de Sa'd'ın Amr'ı öven mektubunu okuyan Ömer: "Sanki sizler birbirinizi övdünüz"dedi. Bunun üzerine Amr: "Hayır Ey Mü'minlerin Emiri! Ben ancak bildiğimi açıkça anlattım"dedi.

Ömer daha sonra: "Ey Amr! Bana savaşı anlat!"dedi. Amr şunları söyledi: "Onu içen kimseye tadı acıdır; kim savaşta sabrederse adı kalır; kim zaaf gösterirse yok olur."Ömer: "bana silahtan haber ver"diye sorunca Amr: "Ey Mü'minlerin Emiri! Hangisini istiyorsan sor"deyince Ömer: "mızrağı anlat"dedi. Amr: "Süngü senin kardeşindir; bazen sana ihanet edebilir"diye cevap verdi. Ömer: "Oku anlat"deyince Amr: "ölümlerin elçileridir; hata da eder, isabet de eder"diye karşılık verdi. Ömer: "kalkanı anlat"deyince Amr: "Bu siperin etrafında belalar dolaşır"diye cevaplandırdı. Ömer: "Zırhı anlat"deyince de Amr: "süvariyi uğraştırır, yayayı yorar; ancak bu sağlam bir kaledir"cevabını verdi. Ömer: "kılıcı anlat"dedi, Amr: "Orada annen seni kaybetti"deyince Ömer: "Hayır! Bilakis annen seni kaybetti"diye karşılık verdi. Bunun üzerine Amr: "Sıtma nöbeti, beni sana sığınmaya mecbur etti"dedi.

Ömer, Sa'd'ı azletti; Ammar b. Yasir'i vali tayin etti. **Kûfe** halkı onu da şikayet ettiler ve: "zayıf, siyasetten anlamıyor"dediler. Ömer, onu da azletti. Onun valiliği, bir yıl dokuz ay idi. Bunun üzerine Ömer: "**Kûfe** halkına karşı, benim yardımcım kim? Onlara kuvvetli birisini vali tayin etsem, onu azgın ve facir gösteriyorlar; zayıf birisini tayin etsem küçük görüyorlar"dedi.

Bundan sonra Ömer, el-Muğîre b. Şu'be'yi çağırdı ve: "Eğer seni **Kûfe**'ye vali tayin edersem, itham edildiğin şeye tekrar döner misin?"diye sorunca o da "hayır"diye cevap verdi.

el-Muğîre, **Kadisiyye** fethedilince, **Medine**'ye dönmüştü. Ömer onu **Kûfe**'ye vali tayin etti. Ömer vefat edinceye kadar orada vali kaldı.

Daha sonra Osman b. Affan oraya Sa'd'ı vali tayin etti; sonra onu azletti ve yerine el-Velîd b. Ukbe b. Ebî Muayt b. Ebî Amr b. Ümeyye'yi vali tayin etti. el-Velîd Sa'd'ın yanına gelince, Sa'd ona şunları söyledi: "Ya benden sonra, sen dirayetli bir kimse olacaksın; veya senden sonra ben ahmak olacağım."Osman daha sonra el-Velîd'i azletti ve Sa'd b. el-Âsî b. Sa'îd b. el-Âsî b. Ümeyye'yi vali tayin etti.

708 → Ebû Mes'ud el-Kûfî → bazı Kûfeliler ve Mis'ar b. Kidam yoluyla rivayet edilmiştir:

Kadisiyye Savaşı'nda Rüstem ile birlikte, Cündu Şahânşah (şehinşah askerleri) dedikleri dörtbin asker bulunuyordu. Bu askerler, istedikleri yere inmek, istedikleriyle andlaşma yapmak ve kendilerine atâ verilmesi şartıyla eman istediler. İstedikleri, kendilerine verildi. Onlar, Benî Temîm kabilesinden Zühre b. Huveyye es-Sa'dî ile andlaştılar. Sa'd onları seçtikleri yere yerleştirdi ve kendilerine biner dirhem tahsis etti. Onların kendilerinden bir başkanları vardı; kendisine **Deylem** deniliyordu; bir başka rivayette de **Hamrâü Deylem** deniliyordu.

Sonradan Ziyad, onların bir kısmını, Muaviye'nin emriyle **Şam**'a gönderdi. Onlar burada fürs diye çağırılırlardı. Ziyad, onların bir kısmını da **Basra**'ya gönderdi; onlar da oradaki Esâvire'ye katıldılar.

Ebû Mes'ud şunları söyledi: Araplar, Acemlere Hamrâ (kırmızı) derlerdi; onlar: "Hamrâ **Deylem**'den (Acem **Deylem**'den) geldim"diye söylerlerdi; tıpkı, "Cüheyne' den geldim" ve benzeri şekilde söyledikleri gibi.

Ebû Mes'ud şunları söyledi: Bazı kimselerden işittiğime göre, bu Esâvire, **Deylem**'e yakın bir yerde yaşıyorlardı; Müslümanlar onlan **Kazvin**'de bastırınca, **Basra**'daki *Esâvire*'nin Müslüman oldukları şartlar üzerine onlarda Müslüman oldular; **Kûfe**'ye geldiler ve oraya yerleştiler.

709. el-Medâinî bana şunları söyledi:

Perviz, bir kimseyi **Deylem**'e gönderdi; o da Esâvire'den dörtbin kişi getirdi. Bu gelenler, Perviz'in hizmetçileri ve yakın adamları idi. Perviz'den sonra onlar bu durumlarını muhafaza ettiler ve Rüstem ile **Kadisiyye**'ye katıldılar. Rüstem öldürülüp Mecusîler mağlup olunca onlar bir tarafa çekildiler ve aralarında şöyle

konuştular: "Bizler, onlar (Müslümanlar) gibi değiliz; bizim sığınacak yerimiz de yok. Onlar üzerindeki tesirimiz de güzel değildir; bizim için en iyisi onların dinine girmemizdir; böylece onlar sayesinde yüceliriz."Bunun üzerine Sa'd: "Bunlara ne oldu?"diye sordu; el-Muğîre b. Şu'be onların yanına geldi ve durumlarını sordu. Onlar da durumlarını ona haber verdiler ve "sizin dininize gireceğiz"dediler. el-Muğîre Sa'd'a döndü ve onların söylediklerini bildirdi. Sa'd, onlara eman verdi; onlar da Müslüman oldular; **Medâin**'in fethine Sa'd'la birlikte iştirak ettiler; **Celûlâ'** nın fethine de katıldılar. Sonra geri döndüler ve Müslümanlarla birlikte **Kûfe**'ye yerleştiler.

710. Hişam b. Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî şunları söyledi:

Cebbânetu's-Sebî', es-Sebî' b. Sebu' b. Sa'b el-Hemdanî kabilesine nisbetle bu adı almıştır.

Sahrâ-i Esîr, Benî Esed kabilesinden Esîr denilen bir adama nisbetle bu adı almıştır.

Dükkan-ı Abdulhamid, Abdulhamid b. Abdirrahman b. Zeyd b. el-Hattab'a nisbetle bu adı almıştır; o, Ömer b. Abdilaziz'in **Kûfe** valisiydi.

Sahrâ-i Benî Karar, Benî Karar b. Sa'lebe b. Mâlik b. Harb b. Tarîf b. en-Nemr b. Yekdüm b. Aneze b. Esed b. Rebî'a b. Nizar kabilesine nisbetle bu adı almıştır.

Dâru'r-Rûmiyyin, Kûfe halkının çöplüğü idi; oraya çöp ve süprüntüler atılırdı; bu durum, Anbese b. Sa'îd b. el-Âsî'nin burasını Yezîd b. Abdilmelik'ten ikta olarak istemesine kadar devam etti. O, burasını ona ikta olarak verdi. Anbese, buranın toprağını, yüzellibin dirheme naklettirdi.

Ebû Mes'ud şunları söyledi: **el-Hire**'deki **Sûku Yusuf** (Yusuf Pazarı), el-Haccac b. Yusuf b. el-Hakem b. Ebî Akîl'in amcası oğlu ve Hişam'ın **Irak** valisi Yusuf b. Ömer b. Muhammed b. el-Hakem b. Ebî Akîl es-Sakafî'ye nisbetle bu adı almıştır.

711. Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed ve Ebû Mesud yoluyla rivayet edilmiştir:

Hammam-ı A'yen, Sa'd b. Ebî Vakkas'ın azadlısı A'yen'e nisbetle bu adı almıştır. el-Haccac b. Yusuf, **Rüstekabâz**'lı Abdullah b. el-Cârûd el-Abdî'ye adı geçen bu A'yen'i elçi olarak göndermişti. Abdullah isyan etmiş ve pek çok kimse ona uymuştu; o, Abdulmelik'ten el-Haccac'ı **Irak**'dan çıkartmasını ve onun yerine başkasını vali tayin etmesini istemişti. Abdullah, el-Haccac'ın mektubunu kendisine veren

A'yen'e şunları söylemişti: "Eğer sen elçi olmasaydın, şüphe yok ki ben seni öldürürdüm!"

712. Ebû Mesud şunları söyledi:

Yukarıdaki Hammam, daha önce el-Abbad kabilesi'nden Câbir denilen bir adamındı; Câbir, el-A'şa'nın şiirinde adı geçen Hayyan'ın kardeşiydi ve o, **el-Hire**'deki Müsennatu Câbir'in sahibiydi; o bu binayı varislerinden satın almıştı.

713. İbnu'l-Kelbî şunları söyledi:

el-Hire'deki Benî Mazin kilisesi, el-Ezd kabilesinin bir kolu olan Benî Amr b. Mâzin'indir; bunlar Ğassan'dandır.

Hammam-ı Ömer, Ömer b. Sa'd b. Ebî Vakkas'a nisbetle bu adı almıştır.

714. Râvilerin dediklerine göre:

Kûfe'deki **Şihârsûc-ı Becîle,** Benî Becle kabilesine nisbetle bu adı almıştır. Bu kabile mensupları, Mâlik b. Sa'lebe b. Bühse b. Süleym b. Mansur oğullarındandır. Becle onların anneleridir; onların nesepleri annelerinin adı ile anılmıştır. Halk yanlış olarak Becîle dediler.

Arzem mezarlığı, **Arzem** adlı bir adama nisbetle bu adı almıştır. Burada kötü tuğla yapılırdı. Ayrıca kamış yetişir ve çanak çömlek yapılırdı. Burada yangın çıkmış ve duvarları yanmıştır.

715. İbn Arefe → İsmail b. Ulye ve İbn Avn yoluyla rivayet edilmiştir:

İbrahim en-Naha'î, kabrine arzemî tuğladan konulmamasını vasiyet etti.

Kûfe *halkından bazı kimseler,* Arzem adlı bu adamın, Benî Nehd kabilesinden bir kimse olduğunu söylemişlerdir.

Bişr mezarlığı, Bişr b. Rebî'a b. Amr b. Menâre b. Kumeyr el-Has'amî'ye nisbetle bu adı almıştır. Bişr şu şiiri söylemiştir:

"Devem **Kadisiyye** *kapısında şevk ve arzu ile inlerken, Sa'd b. Ebî Vakkas benim başımda kumandandı."*

716. Ebû Mesud şunları söyledi:

Kûfe'de **Anteretu'l-Haccam** diye bilinen siyah bir yer vardı. Horasanlılar

Kûfe'ye girdiklerinde burayı **Haccam Atere** şeklinde söylemeye başlamışlar ve halkın dilinde de bu şekilde kalmıştır. **Haccam Ferec, Dahhak Revvas** ve **Baytar Hayyan** da bu şekilde söylenildi. **Baytar Hayyan**'a, **Baytar Rüstem** veya **Baytar Salîb** de denilir; bu **el-Hire**'de**dir.**

717. Hişam b. el-Kelbî şunları söyledi:

Zürâre konağı, Zürâre b. Yezîd b. Amr b. Udes'e nisbetle bu adı almıştır; o, Benu'l-Bekkar b. Âmir b. Sa'sa'a kabilesindendi. Ona ait olan bu konağı, Muaviye b. Ebî Süfyan aldı; sonra burası devlete maledildi. Sonunda Muhammed b. el-Eş'as, bu konağı İbn Ukbe el-Huzâ'î'ye ikta olarak vermiştir.

Kûfe'de **Ashabu'l-Enmâd**'daki **Dâru Hukeym**, Hukeym b. Sa'd b. Sevr el-Bekkâî'ye nisbetle bu adı almıştır.

Mukâtil Sarayı, Benî İmri'i'l-Kays b. Zeydi Menat b. Temîm kabilesinden bir kimse olan Mukâtil b. Hassan b. Sa'lebe b. Evs b. İbrahim b. Eyyub b. Mahruk'a nisbetle bu adı almıştır.

Kûfe'deki **es-Sevvâdiyye,** şair Sevad b. Zeyd b. Adiyy b. Zeyd el-îbâdi'ye nisbetle bu adı almıştır. Sevad'ın dedesi, Hammad b. Zeyd b. Eyyûb b. Mahrûk'dur.

Fırat nehri kenarındaki **Ebû Salâbe** köyü, Salâbe b. Mâlik b. Târik b. Cebr b. Hemmam el-Abdî'ye nisbetle bu adı almıştır.

Akkâs-ı Mâlik, Benî Huzafe b. Zühr b. Iyad b. Nizar kabilesinden bir kimse olan Mâlik b. Kays b. Abdihind b. Lücem'e nisbetle bu adı almıştır.

Deyru'l-A'ver (el-A'ver manastırı), Iyad kabilesinin bir kolu olan Benî Ümeyye b. Huzâka'ya nisbetle bu adı almıştır ki ona el-A'ver deniliyordu. Bu manastır hakkında Ebû Duâd el-İyâdî şu şiiri söylemiştir:

"Bu manastıra gelip gidenler; 'Yazıklar olsun konak olarak **Ümmü Dâri'l-Huzâkî***'ye!' derlerdi."*

Deyru Kurre, Benî Umeyye b. Huzâka kabilesinden bir kimseye nisbetle bu adı almıştır. **Deyru's-Sevâ** da bu kabile mensuplarına nisbet edilmiştir. es-Sevâ, adalet demekti ve onlar bu manastıra gelirler ve birbirlerine insaflı davranacaklarına burada söz verirlerdi; birbirlerinin haklarına riayet edeceklerine burada yemin ederlerdi. Bazı râviler, es-Sevâ'nın bu kabileden bir kadın olduğunu söylerler.

Deyru'l-Cemâcim (Kafatasları manastırı) Iyad kabilesinindir. Bu kabile ile, Benî Behrâ b. Amr b. İlhaf b. Kudâ'a ve Benu'l-Kays b. Cesr b. Şey'illah b. Vebere b. Tağlib b. Hulvan b. İmran b. Ilhaf kabileleri arasında savaş olmuştu. Bu savaşta, Iyad kabilesinden pek çok kimse öldürülmüştü. Savaş bitince, ölülerini manastırın yanına gömmüşlerdi. Sonradan halk burasını kazdıklarında kafatasları çıktığından, bu manastıra **Deyru'l-Cemâcim** adı verilmiştir. Bu, eş-Şarkî b. el-Katâmî'nin rivayetidir.

718.Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî şunları söyledi:

Mâlik er-Rimah b. Muhriz el-İyâdî, farslardan bir zümreyi öldürmüş ve onların kafataslarını manastırın yanına dikmişti; bundan dolayı bu manastıra, **Deyru'l-Cemâcim** denilmiştir.

Bir rivayete göre, **Deyru Ka'b,** Iyad kabilesinindir; bir diğer rivayette ise, başkalarınındır.

Deyru Hınd, Amr b. Hind'in annesinindir; onun adı, Amr b. el-Münzir b. Mâissemâ'dır; annesi Kinde kabilesindendir.

Deyru Kumâm, el-Hâris b. Hânî el-Kindî'nin kızı Kumâm'ındır; bu manastır, el-Eş'as b. Kays'ın konağının yanındadır.

Benî Adiyy kilisesi, Lahm kabilesinin bir kolu olan Adiyy b. ez-Zümeyl oğullarınındır.

719. Râvilerin dediklerine göre:

Tîzenâbâz, Dîzenâbad diye bilinirdi; halk bu adı değiştirmiştir. Burası, ed-Dayzen b. Muaviye b. el-Abîd es-Selihî'ye nisbet edilmiştir. Selîh'in adı Ömer b. Tureyf b. Imran b. İlhaf b. Kudâ'a'dır.

Rabbetu'l-Hadrâ, ed-Dayzen kızı en-Nazîre'ye nisbet edilmiştir; ed-Dayzen'in annesi, Tezîd b. Haydan b. Amr b. İlhaf b. Kudâ'a kızı Ceyhele'dir.

Kûfe'deki **Simak** mescidi, Simak b. Mahreme b. Humeyn el-Esedî'ye nisbet edilmiştir; o, el-Hâlik b. Amr b. Esed kabilesindendir. el-Ahtal, onun hakkında şu şiiri söylemiştir:

"Simak, ailesi için bir mescid yaptırmıştır; hayırlı bir iş, ölümden sonra da bir şeref teşkil eder. Ben onu bir demirci zannediyordum; bugün ona haber veriyorum ki, onun elbiselerinden kıvılcımlar uçup gitmiştir."

el-Hâlik, ilk önce demircilikle uğraşan bir kimseydi; bundan dolayı onun çocukları adanırlardı. Yukarıdaki şiir üzerine Simak, el-Ahtal'a şunları söyledi: "Yazıklar olsun sana! Nasıl oldu da bunu anlayamadın? Beni övmek istemiştin; ancak hicvettin!"

Simak, Ali b. Ebî Talib'in yanından **Kûfe**'den kaçıp **er-Rakka**'ya yerleşti.

720. İbnu'l-Kelbî şunları söyledi:

Kûfe'deki **Benî Şeytan** mahallesi, Temîm kabilesinden Şeytan b. Züheyr b. Şihab b. Rebî'a b. Ebî Sûd b. Mâlik b. Hanzala b. Mâlik b. Zeyti Menat'a nisbetle bu adı almıştır.

Yine İbnu'l-Kelbî şunları söyledi: Bugün İsâ b. Musa'ya ait olarak bilinen konak, el-Alâ b. Abdirrahman b. Muhriz b. Hârise b. Rebî'a b. Abdiluzza b. Abdişems b. Abdimenaf'a aitti. el-Alâ, **İbnu'z-Zübeyr**'in **zamanında Kûfe**'nin dörttebirine sahipti.

İbn Muhrîz sokağı da ona nisbet **edilmiştir.**

Kûfe'deki bir mahalle de, Amîre b. Şihab b. Muhriz b. Ebî Şemiri'l-Kindî'ye nisbet edilir. **Onun kız** kardeşi, Ömer b. Sa'd b. Ebî Vakkas ile evliydi ve ona Hafs b. Ömer'i doğurdu.

Sahrâ-i Şebes, Benî Temîm'den Şebes b. Reb'î er-Riyahî'ye nisbetle bu adı almıştır.

721. Râvilerin dediklerine göre:

Kûfe'deki **Huceyr konağı,** Huceyr b. el-Ca'd el-Cumahî'ye nisbetle bu adı almıştır.

el-Mubarek kuyusu, **Cu'fî** mezarlığında olup el-Mubarek b. İkrime b. Himyerî el-Cu'fî'ye nisbetle bu adı almıştır. Yusuf b. Ömer, onu **es-Sevad**'ın bazı kısımlarına vali tayin etmişti.

Umâre değirmeni, Umâre b. Ukbe b. Ebî Muayt b. Ebî Amr b. Ümeyye'ye nisbetle bu adı almıştır.

Salim mezarlığı, Benî Dârim b. Nehar b. Mürre b. Sa'sa'a b. Muaviye b. Bekr b. Hevazin kabilesinden bir kimse olan Salim b. Ammar b. Abdihâris'e nisbetle bu adı

almıştır. Mürre b. Sa'sa'a kabilesi mensupları, anneleri Zühl b. Şeyban kızı Selûl'a nisbet edilirler.

722. Râvilerin dediklerine göre:

Sahrâu'l-Berdaht, şair el-Berdaht ed-Dabbî'ye nisbetle bu adı almıştır; onun adı Ali b. Hâlid'dir.

723. Râvilerin dediklerine göre:

Benî Anz mescidi, Benî Anz b. Vâil b. Kâsıd kabilesine nisbetle bu adı almıştır.

Benî Cezîme mescidi, Benî Cezîme b. Mâlik b. Naşı b. Ku'ayn b. el-Hâris b. Sa'lebe b. Dûdan b. Esed kabilesine nisbetle bu adı almıştır, Bir başka rivayete göre, Benî Cezîme b. Ravâha el-Absî kabilesine nisbet edilmiştir. Burada, sarraf dükkanları bulunur.

Kûfe'de, Benî'l-Mukâsıf b. Zekvan b. Zübeyne b. el-Hâris b. Kutay'a b. Abs b. Beğîd b. Reys b. Gatafan b. Sa'd b. Kays b. Aylan kabilesine nisbet edilen bir mescid var. Bu kabilenin soyundan gelen kimse kalmamıştır.

Benî Behdele mescidi, Kinde'nin bir kolu olan Behdele b. el-Misl b. Muaviye oğullarına nisbetle bu adı almıştır.

Kûfe'deki **el-Ca'd** kuyusu, Hemdan'ın azadlısı el-Ca'd'a nisbetle bu adı almıştır.

Ebû Ertah konağı, Ertah b. Mâlik el-Becelî'ye nisbetle bu adı almıştır.

el-Mukaddı' konağı, el-Mukaddı' b. Süneyn el-Kelbî b. Hâlid b. Mâlik'e nisbetle bu adı almıştır. Ibnu'r-Rika' bu konak hakkında şu şiiri söylemiştir:

"Misafirlerin el-Mukaddı'ın konağını bildikleri gibi, gözler de onun şahsını minarenin üzerinde olsa bile gene tanır."

el-Hire tarafındaki **el-Adesiyyîn** sarayı, Benî Ammar b. Abdilmesîh b. Kays b. Harmele b. Alkame b. Udes el-Kelbî kabilesine nisbetle bu adı almıştır. Bu kabile mensupları, Mâlik b. Avf el-Kelbî kızı, neneleri Adese'ye nisbet edilmişlerdir; Adese, Âmir el-Müzemmem'in iki oğlu er-Remmah ve el-Mişazz'ın anneleridir.

724. **el-Hire** *halkından bir şeyh bana şunları söyledi:*

el-Münzir ailesine ait olan **el-Hire** saraylarının yıkıntıları arasında bulunan

yazılı vesikalarda: **Kûfe**'deki büyük camiin, bu sarayların enkazının bir kısmıyla yapılmış olduğu ve bunların değerinin, **el-Hire** halkının cizye vergilerine mahsup edildiği yazılıydı.

725. Ebû Mesud ve başkaları yoluyla rivayet edilmiştir:

Becîle kabilesinden Hâlid b. Abdillah b. Esed b. Kürz el-Kasrî, Hristiyan olan annesi için bir kilise yaptırdı; bu kilise, halen **Kûfe**'de el-Berîd sokağında bulunuyor.

Hâlid, dükkânlar da yaptırdı; bu dükkânların tavanlarını uzuncasına inşa ettirdi; tuğla ve kireçle ördürttü.

Hâlid, **el-Câmi'** denilen bir kanal açtırdı. Köyde, **Hâlid sarayı** diye bilinen bir saray yaptırdı. Kardeşi Esed b. Abdillah, bu köyü, Esed pazarı diye bilinen bir çarşı yaptırdı ve halkı oraya nakletti; buraya **Sûku Esed** denildi. Diğer bir nehir kenarında, Attab b. Verkâ er-Riyâhî'nın çiftliği vardı; o, **Horasan**'a vali olarak gittiği sırada, ordugâhını çiftlikte, bu pazarın yanında kurmuştu.

726. Ebû Mesud şunları söyledi:

Ömer b. Hübeyre b. Mu'ayye el-Fezârî, **Irak** valiliği sırasında, **Kûfe** köprüsünü yaptırdı. Halid b. Abdillah el-Kasrî, bu köprüyü tamir ettirdi ve sağlamlaştırdı. Köprü, bundan sonra da, defalarca tamir edilmiştir.

Bazı şeyhlerimiz şunları söylediler: Cahiliye Çağı'nda, Cu'fî kabilesinin el-Abbad kolundan bir adam bu köprüyü yaptırmıştı; sonra yıkılmış ve yerine bir başka köprü daha kurulmuştu. Daha sonra İslâm devrinde, Ziyad b. Ebî Süfyan bu köprüyü yeniden yaptırdı; sonra sıra ile İbn Hübeyre, Hâlid b. Abdillah, Yezîd b. Ömer b. Hübeyre, bu köprüyü tamir ettirdiler. Emevilerden sonra da bu köprü, defalarca tamir edilmiştir.

727. Ebû Mesud ve başkaları şunları söyledi:

Yezîd b. Ömer b. Hübeyre, **Fırat** kenarında **Kûfe**'ye yakın bir şehir kurmuş, oraya yerleşmiş ve şehrin az bir kısmı tamamlanmamıştı. O sıralarda Mervan'ın mektubu geldi; o, **Kûfe** halkına komşu olmaktan sakınmasını emrediyordu; Yezîd bu emir üzerine şehri terk etti. O, İbn Hübeyre sarayı diye bilinen sarayını **Sûra** köprüsü yakınında bir yere yaptırdı.

Mü'minlerin Emiri Ebû'l-Abbas, devlet kurmak üzere harekete geçince bu şehre indi; şehrin eksik yerlerini tamamladı; yeni binalar yaptırdı ve bu şehre **el-Hâşimiyye** adını verdi. Ancak halk, bu şehri eskiden olduğu gibi İbn Hübeyre'ye nisbet etmeye devam ediyordu. Bunun üzerine Ebû'l-Abbas: "Ben zannetmiyorum ki İbn Hübeyre'nin adı, bu şehirden düşsün" dedi ve bu şehri terk etti ve yanına **el-Hâşimiyye** şehrini kurdu. Sonra **el-Anbar** şehrine inmeyi tercih etti ve orada meşhur şehrini yaptırdı; vefat ettiğinde oraya gömüldü.

Ebû Cafer el-Mansur halife olunca, **Kûfe**'deki **el-Hâşimiyye** şehrine indi. Şehrin geri kalan kısmını tamamladı; oraya yeni binalar ekledi ve şehre istediği şekli verdi. Sonra buradan **Bağdad**'a gitti; şehrini kurdu; **Bağdad**'ı şehir haline getirdi ve buraya **Medinetu's-Selam** adını verdi. Şehrin eski surlarını tamir ettirdi: bu surlar **Dicle**'den başlayıp **es-Sırat**'ta sona eriyordu.

el-Mansur, Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebî Talib'i, Muhammed ve İbrahim adlı iki oğlu yüzünden **el-Hâşimiyye**'de hapsettirdi; Abdullah'ın kabri oradadır.

el-Mansur, **Kûfe**'de **er-Rusâfe** sarayının yapılmasını, azadlısı Ebû'l-Hasîb Merzûk'a emretti. O da, **Ebû'l-Hasîb** diye bilinen sarayı, eski temel üzerine onun için yaptırdı.

Bir başka rivayete göre, Ebû'l-Hasîb bu sarayı kendisi için yaptırmıştı ve el-Mansur onu burada ziyaret ederdi.

el-Havernak sarayına gelince, burası eskiden farslara aitti; bunu, Ebû Rebî'a b. Zühl b. Şeyban'ın kızı eş-Şakîka'nın oğlu en-Numan b. Îmri'i'l-Kays, Behram Cûr b. Yezdicerd b. Behram b. Sâbur Zu'l-Ektaf için yaptırmıştı. Behram, en-Numan'ın terbiyesinde büyümüştü. O, iktidarı bırakıp seyahati tercih eden en-Numan'dır. Adiyy b. Zeyd el-İbâdî, şiirinde onu anmıştır.

Mübarek devlet (Abbasîler) kurulunca, **el-Havernak** sarayı, **Horasan**'daki dâîlerden birisi olan İbrahim b. Seleme'ye ikta olarak verilmiştir. İbrahim, el-Memun ve el-Mu'tasımbillah'ın (Allah ikisine de rahmet eylesin) halifelikleri zamanında **Medinetu's-Selam**'ın kadısı olan Abdurrahman b. İshak'ın dedesidir; ibrahim, aynı zamanda er-Ribab'ın azadlısıydı. İbrahim, Ebû'l-Abbas'ın halifeliği zamanında, **el-Havernak** sarayının, daha önce bulunmayan kubbesini de yaptırdı.

728. Ebû Mes'ud el-Kûfî → Yahya b. Seleme b. Küheyl el-Hadramî ve **Kûfe** *ehli şeyhleri yoluyla rivayet edilmiştir:*

Müslümanlar **Medâin**'i fethettiklerinde orada bir fil ele geçirdiler; onlar, daha önce rastladıkları filleri öldürüyorlardı. Onlar, bu fili ne yapacaklarını Ömer'e bir mektupla sordular. Ömer onlara yazdığı mektupta: "Eğer satın alan birini bulursanız, satınız"diye cevap verdi, **el-Hire** halkından birisi onu satın aldı; o, bu fili insanlara gösteriyor; onu çulla kaplanmış bir vaziyette köylerde dolaştırıyordu. Böylece fil, onun yanında bir müddet kaldı. Sonra, Umâre b. Ukbe b. Ebî Muayt'ın kızı ve el-Muğîre b. Şu'be'nin karısı -el-Muğîre'den sonra da Ziyad'ın kendisiyle evlendiği- Ümmü Eyyûb fili görmek istedi; bu sırada o, babasının konağında bulunuyordu. Sahibi fili getirdi; bugün fil kapısı diye bilinen camiin kapısı önünde fili durdurdu. Ümmü Eyyûb file bakmaya başladı; sahibine bahşiş verdi ve fili gönderdi; fil birkaç adım atar atmaz ölü olarak yere yuvarlandı. Bundan dolayı bu kapıya, fil kapısı adı verildi.

Bir diğer rivayete göre, file bakan el-Velîd b. Ukbe b. Ebî Muayt'ın karısıdır.

Bir başka rivayette ise, bir sihirbaz, eşek üzerinde bir fili bu kapıdan çıkartır bir şekilde halka gösterdiği şeklinde uydurma bir haberdir.

Diğer bir rivayette ise, camide bulunan büyük toğar, file yükletilmiş ve bu kapıdan mescide sokulmuştur; bundan dolayı da buna fil kapısı adı verilmiştir.

Bazıları da, valilerden birisine ait bir filin bu kapıya saldırmasından dolayı, kapı file nisbet edilmiştir.

Bu haberlerin birincisi en doğrudur.

729. Ebû Mesud bana şunları söyledi:

Kûfe'deki **Meymun** mezarlığı, Muhammed b. Ali b. Abdillah'ın azadlısı Meymun'a nisbetle bu adı almıştır; o, Ebû Bişr b. Meymun olup **Bağdad**'daki **Şam** kapısı yanındaki takların sahibidir.

Sahrâ-i Ümmi Seleme ise, Ebû'l-Abbas'ın karısı ve Yakub b. Seleme b. Abdillah b. el-Velîd b. el-Muğîre b. Abdillah b. Ömer b. Mahzum'un kızı Ümmü Seleme'ye nisbetle bu adı almıştır.

Ebû Mesud bana şunları söyledi: el-Mansur, şehrin hendeğinin kazılması için **Kûfe** halkından para aldı; o, herkesin kırk dirhem ödemesini mecbur etti. Çünkü el-Mansur, Ali soyundan (Talibîn) gelenlere meylettiklerinden ve iktidar aleyhine dedikodular çıkarttıklarından dolayı Kûfelilere kızgındı.

730. el-Hüseyin b. el-Esved → Veki' → İsrail → Câbir ve Âmir yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, **Kûfe** halkına "Arabın başı" diye yazdı.

731. el-Hüseyin → Vekî' → Süfyan → Habîb b. Ebî Sabit ve Nâfi' b. Cübeyr b. Mut'im yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer: "insanların ileri gelenleri "**Kûfe**'dedir" demiştir.

732. el-Hüseyin → İbrahim b. Müslim el-Hârezmî → Vekî' → Yunus b. Ebî İshale ve eş-Şa'bî yoluyla rivayet edilmiştir:

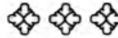
Ömer, Kûfelilere "İslâm'ın başına" diye hitab eden bir mektup yazmıştır.

733. el-Hüseyin b. el-Esved → Vekî' → Kays b. er-Rebî' ve Şemir b. Atiyye yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, **Kûfe** *adı zikredilince şunları söyledi:* Onlar, Allah'ın mızrağı; imanın hazinesi ve arabın eşrafıdırlar; sınırlarını korurlar ve başka ülkelerin halkına yardım ederler.

734. Ebû Nasr et-Temmar → Şerik b. Abdillah b. Ebî Şerik el-Âmirî → Cündeb ve Selman yoluyla rivayet edilmiştir:

Kûfe, İslâm'ın kubbesidir; bir zaman gelecektir ki mümin kimse yalnız orada kalacaktır; veya gönlü oraya gitmeyi isteyecektir.

IRAK VÂSITI'NIN DURUMU

735. Abdulhamid b. Vâsi el-Huttelî el-Hâsib → Yahya b. Âdem ve el-Hasan b. Salih yoluyla rivayet edilmiştir:

es-Sevad'da yapılan ilk cami, **Medâin** camii'dir; burasını Sa'd ve arkadaşları yapmıştır; daha sonra burası genişletildi ve sağlamlaştırıldı; bunları ise Huzeyfe b. el-Yeman yapmıştır. Huzeyfe, 36 yılında **Medâin**'de öldü.

Daha sonra **Kûfe** camii; arkasından da **el-Anbar** camii yapılmıştır.

el-Haccac **Vâsıt** şehrini 83 yılında veya 84 yılında kurdu; camiini, sarayını ve **Kubbetu'l-Hadrâ**'yı (Yeşil Kubbe) yaptırdı. **Vâsıt,** kamışlık bir arazidir; bundan dolayı **Vâsıtu'l-Kasb** denilmiştir. **Vâsıt**'ın, **el-Ehvaz, Basra** ve **Kûfe**'ye uzaklığı aynıdır.

İbnu'l-Kırriyye şunları söyledi: el-Haccac, **Vâsıt**'ı, kendi memleketinden başka bir yere kurdu; çocukları, bu şehri başkasına terkedecektir.

736. **Vâsıt** *halkından bir şeyh ile onların diğer şeyhleri yoluyla rivayet edilmiştir:*

el-Haccac, **Vâsıt** şehrinin kuruluşunu tamamlayınca Abdulmelik b. Mervan'a şu mektubu yazdı: "Ben **el-Cebel** ile **el-Mısreyn** (**Kûfe** ve **Basra**) arasındaki arazinin ortasında bir şehir kurdum ve ona **Vâsıt** adını verdim." Bundan dolayı **Vâsıt** halkına el-Kerişiyyîn denildi.

el-Haccac **Vâsıt** şehrini kurmadan önce, **Kesker**'e bağlı **es-Sîn**'e yerleşmek istemişti; bunun için **es-Sîn** kanalını kazdırmayı kararlaştırmış; işçileri bu iş için toplamış ve birbirlerinden ayrılmamaları ve kaçmamaları için onların zincire vurulmalarını emretmişti. Ancak daha sonra, **Vâsıt**'ı kurmak fikri aklına gelmişti. Bunun üzerine **Vâsıt**'ın bulunduğu yere indi ve orada **en-Nîl** ve ez-Zâbi kanallarını kazdırdı. Kanalın birine ez-Zâbî adını vermesinin sebebi, suyunu eski ez-Zâbî (Zap) nehrinden aldığındandır. Böylece bu iki kanalın etrafındaki toprakları ziraate elverişli hale getirdi. **en-Nîl** adıyla bilinen şehri kurdu.

el-Haccac daha sonra, Muaviye'nin azadlısı Abdullah b. Derrac'ın **Kûfe** haracına baktığı günlerde el-Muğîre b. Şu'be ile birlikte, işlenmemiş ölü topraklardan, su biriken yerlerden, bataklık ve ormanlıklardan Muaviye için kurdukları çiftlikle-

re geldi. Orada su sedleri yaptırdı; kamışlarını sökdürttü ve burasını ekdirtti; sonra da bu çiftlikleri Abdulmelik b. Mervan'a tahsis etti.

el-Haccac, kendi sarayının ve **Vâsıt** büyük camiinin kapılarını, **Zendeverd**, **Devkara**, **Dâru Vesat**, **Deyrumasircesan** ve **Şerâbit**'den getirtti. Bundan dolayı bu şehirlerin halkları cok kızdılar ve: "Bizlere, şehirlerimize ve mallarımıza dokunulmamak şartıyla eman verilmişti"diye bağırdılar. el-Haccac, onların bu sözlerine hiç kulak asmadı.

Hâlid b. Abdillah el-Kasri, **el-Mubarek** kanalını kazdırdı; el-Ferezdak, bu münasebetle şu şiirinde bu kanalla alay etmiştir:

"Sanki sen kuruluşundan bir ay sonra el-Mübarek kanalının yanındasın; köpeklerin alaca renkleri, bunun çokça olan sularına karışmaktadır."Sonra el-Ferezdak uzun bir şiirinde de şunları söyledi:

"Hâlid, kendi gücüyle halifesine, suları diğer ırmaklara taşan bir kanal bağışladı. el-Mübarek, adı gibi kutlu olup es-Sevad ekinleri, zâlimlerin develeri bununla sulanmaktadır. Sanki, med zamanındaki **Dicle** nehri, deve katarının ipiyle yaşlı bir devenin çekilmesi gibi bu kanala doğru uzanır."

737. Muhammed b. Hâlid b. Abdillah et-Tahhan ve şeyhlerimiz yoluyla rivayet edilmiştir:

Hâlid b. Abdillah el-Kasrî, Hişam b. Abdilmelik'e yazdığı mektupta, **Dicle** üzerine bir köprü yaptırmak için izin istedi. Hişam ona şu cevabı yazdı: "Eğer bu mümkün olsaydı, farslar daha önce yaparlardı."Hâlid ona tekrar müracaat etti; bunun üzerine halife ona şu cevabı verdi: "Eğer bu köprüyü tamamlayabileceğine kati olarak inanıyorsan, bunu yap!"Hâlid köprüyü yaptırdı ve bu iş için çok para harcadı. Ancak çok geçmeden sular. köprüyü yıktı. Bunun üzerine Hişam, köprüye sarffettiği paraları ona ödetti.

738. Râvilerîn dediklerine göre:

el-Bezzak kanalı, eskiden beri vardı. Nabat dilinde buna el-Bessak deniliyordu ki, yakınındaki sulan kesip kendisine doğru akıtan anlamındaydı. Bu kanal, ormanlık bölgelerin fazla suları ile **Fırat** nehrinden bir miktar suyu topluyordu. Halk bu kanala **el-Bezzak** (tüküren) adını verdi.

el-Meymun kanalına gelince, bu kanalı ilk önce, Cafer b. el-Mansur'un kızı Ümmü Cafer Zübeyde adına vekili olan Sa'îd b. Zeyd kazdırdı. Bu kanalın ağzı, **Meymun** köyünün yanındaydı. Kanalın ağzı, el-Vâsıkbillah'ın halifeliğinde, Ömer b. Ferec er-Ruhhaci tarafından başka bir tarafa çevrildi. Bu kanala, bereketle ve kutlulukla anılmasına devam edilmesi için el-Meymun (Kutlu) adı verildi.

739. Muhammed b. Hâlid bana şunları söyledi:

Mü'minlerin Emiri el-Mehdî, **es-Sıla** kanalının kazdırılmasını emretti; kanal kazıldı. Kanal, çevresindeki toprakları ziraate elverişli hale getirdi. Buranın geliri **Harameyn** (**Mekke** ve **Medine**) halkına ihsan ve gelir olarak tahsis edildi. Bu toprakları ekip biçenlere, bugün (el-Belâzurî'nin zamanı) devam etmekte olduklar elli yıllık bir zaman şart koşuldu; elli yıl bittikten sonra, yetişdirdiklerini yarı yarıya taksim edeceklerdir.

Nehru'l-Emîr kanalına gelince, burası Isa b. Ali'ye ikta olarak verilmiş yerde bulunduğundan onun adına nisbet edilmiştir.

740. Muhammed b. Hâlid bana şunları söyledi:

Muhammed b. el-Kâsım, **Sind**'den el-Haccac'a bir fil hediye etmişti; bu fil, **el-Batâih**'a gemi ile geçirilmiş ve **el-Meşre'atü'l-Fil** denilen yere çıkarılmıştı. Bundan dolayı bu yere, **Meşre'atü'l-Fil** veya **Furdatu'l-Fil** (Fil limanı) adı verilmiştir.

EL - BATÂİH'İN (BATAKLIKLAR) DURUMU

741. İlim ehlinden bir topluluk bana şunları söyledi:

Farslar, devletlerinin yıkılmasını konuştuklarında, bu hususun bir alameti olarak depremler ve su baskınlarının meydana geleceğini söylerlerdi. O sıralarda **Dicle** nehri, **el-Avrâ** diye bilinen **Basra** diclesine dökülüyordu, **el-Avrâ, Dicle**'nin ana yatağından ayrılmış çeşitli kanallardan meydana geliyordu; nehrin sularının geriye kalanı da, bu kanallara benzeyen ana yataktan akmaya devam ederdi. Kubaz b. Fîruz'un krallığı zamanında, **Kesker**'in aşağı tarafında, büyük bir gedik açılmış bu gediğe bir şey yapılmayınca, oradan akan sular, ekilmiş toprakları basmıştı. Kubaz, zayıf ve işlerini ihmal eden bir kimseydi. Oğlu Nuşirvan iktidara gelince, bu gediğin kapatılmasını emretti; sedler yapıldı; sonunda bu toprakların bir kısmı ziraate elverişli hale getirildi.

Rasûlüllah'ın (s.a.s) Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî'yi Kisra Perviz'e gönderdiği Hicret'in 7, bir başka rivayete göre 6 yılında, **Fırat** ve **Dicle** Nehirleri, ne o vakte kadar ne de ondan sonra görülmemiş bir şekilde taştı; pek çok büyük gedik açıldı. Perviz, bu gedikleri kapatmak için sedler yapmaya çalışmışsa da, sular ona üstün geldi ve **el-Batâih** denilen yere doğru akmaya başladı; binaları ve ekinleri bastı; buralardaki bazı yerleşim yerleri suların altında kaldı. Kisra, bu gedikleri kapatmak, keselerle para dağıtmak ve yeterince çalışmayanları öldürtmek üzere bizzat kendisi geldi. Rivayet edildiğine göre o, bir günde bu gediklerin bazısının yanında kırk kadar sed yapan usta asmış olmasına rağmen sulara bir çare bulmaya gücü yetmemiştir.

Daha sonra Araplar, **Irak** topraklarına girdiler ve Acemleri savaşlarla meşgul ettiler. Bu sıralarda gedikler büyüyor; kimse bunlarla meşgul olmuyor; dihkanlar da büyüyen bu gediklere sed yapmaktan aciz kalıyorlardı. Böylece bataklık genişledi ve yayıldı.

Muaviye b. Ebî Süfyan halife olunca, azadlısı Abdullah b. Derrac'ı **Irak** haracını toplamakla görevlendirdi. Abdullah, Batâih'daki (Bataklıklar) toprakları, Muaviye için ziraate elverişli hale getirdi; bu toprakların geliri, beş milyona ulaştı. O kamışları kestirdi ve sedlerle sulara hakim oldu.

Daha sonra Hassan en-Nabtî, el-Velîd'in halifeliğinde el-Haccac'a ve Hişam

b. Abdilmelik'e, bu bataklık topraklardan ziraate elverişli topraklar hazırladı. Benî Dabbe kabilesinin azadlısı olan Hassan, **Basra**'daki Havzu Hassan'ın sahibi ve **Batâih**'deki Hassan minaresi kendisine nisbet edilen kimsedir.

742.Râvilerin dediklerine göre:

Bataklıklar teşekkül etmeden önce, **Kesker**'de **el-Cenneb** denilen bir kanal vardı. **Meysan, Destu Meysan** ve **el-Ehvaz**'a giden posta yolu, bu kanalın kıble tarafındaydı. Bataklıklar teşekkül edince, posta yolunun bir tarafında meydana gelen sık ağaçlardan dolayı buraya **Âcâmu'l-Berîd**; yolun diğer kısmına da, büyük sık ağaçlıklar manasına gelen **Âcâmü Ağmer Besâ** adı verildi. Bu kanal, bugün, (el-Belâzurî'nin zamanı) sular altından yeni çıkmış olan kurak topraklar arasında görülmektedir.

743. Ebû Mes'ud el-Kûfî ve şeyhleri yoluyla rivayet edilmiştir:

Bu bataklıklar, Peygamber'in (s.a.s) hicretinden sonra ve **Fars** meliki Pervâz zamanında teşekkül etti. Bu sıralarda büyük gedikler teşekkül etti ve Kisra bunları kapatmaktan aciz kaldı. Nehirler taştı; sonunda bataklıklar ortaya çıktı. Müslümanların Acemlerle savaştıkları günlerde, sular yükselmiş ve gedikler açılmıştı; ancak kimse bunları kapatmakla meşgul olmadığından bataklık genişledi ve büyüdü.

Emeviler, bu toprakların bir kısmını ziraate elverişli hale getirdiler. el-Haccac'ın valiliği sırasında bu toprakların bir kısmı yine su altında kaldı. Çünkü el-Haccac, dihkanlara zarar vermesi için yeniden açılan gediklerle meşgul olmadı. Onun bu şekilde hareket etmesinin sebebi ise, kendisine isyan eden İbnu'l-Eş'as'a, dihkanların yardım ettiği şeklindeki ithamı idi.

Hassan en-Nabtî, bataklık halindeki bu toprakları, Hişam için ziraate elverişli bir duruma getirdi.

Ebû'l-Esed kanalı, kendisine nisbet edilen Ebû'l-Esed, Mü'minlerin Emiri el-Mansur'un kumandanlarından birisiydi; halife onu, Abdullah b. Ali'nin bulunduğu sırada **Basra**'ya gönderdi; ayrıca o, Abdullah b. Ali'nin **Kûfe**'ye girmesini de sağlamıştır.

744. Ömer b. Bukeyr bana şunları söyledi:

el- Mansur *(Allah ona rahmet eylesin)*, azadlısı Ebû'l-Esed'i bir ordu ile cepheye

sevketti. O halife ile savaşan İbrahim b. Abdillah b. el-Hasan b. el-Hasan b. Ali b. Ebî Talib'in ordugâhı ile halifeninki arasına kendi ordugâhını kurdu. Bu Ebû'l-Esed, bataklığın yanındaki **Ebû Esed** diye bilinen kanalı kazdırdı.

Ömer b. Bukeyr'den başkaları ise şunları söylediler:

Ebû'l-Esed, bu kanalın ağzına geldi; çünkü burası dar olduğundan gemiler giremiyordu; o, kanalın ağzını genişlettiğinden burası ona nisbet edildi.

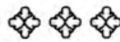
Ebû Mes'ud şunları söyledi: Mübarek devletin (Abbasîler) zamanında da gedikler açıldı; bataklıklar genişledi. Aynı şekilde **Fırat**'ın etrafındaki topraklarda sazlıklar teşekkül etti; bunların bir kısmı ziraate elverişli hale getirildi.

745. Ebû Mesud ve Avâne yoluyla rivayet edilmiştir:

el-Haccac'ın valiliği sırasında gedikler açıldı. Bunun üzerine el-Haccac, el-Velîd b. Abdilmelik'e yazdığı mektupta, bu gediklerin kapatılması için yapılacak sedlere üç milyon dirhem harcamak gerektiğini bildirdi. el-Velid, bu parayı çok buldu. Bunun üzerine Mesleme b. Abdilmelik, halifeye şunları söyledi:

"Bu sedlerin yapılması için parayı ben veririm; sen de, üç milyon dirhem harcandıktan sonra, üzerinde suları kalacağı toprakları bana ikta olarak vereceksin; ayrıca bu paraları, senin kendisine güvendiğin, sözünden çıkmadığın el-Haccac sarfedecektir."

el-Velîd bu teklifi kabul etti. Böylece birbirine bitişik yerleşim yerlerinin toprakları Mesleme'nin oldu. O, **es-Seybeyn**'i (iki su kanalı) kazdırdı; çiftçi ve ekicilerle anlaştı ve bu toprakları verimli hale getirdi. İnsanlar, bu topraklardan zenginleşmek üzere, orada pek çok çiftlik kurdular. Mübarek devlet (Abbasîler) iktidara gelince, Emevilerin topraklarına el konuldu; **es-Seybeyn** ve çevresindeki bütün topraklar, Davud b. Ali b. Abdillah b. el-Abbas'a ikta olarak verildi. Daha sonra bu topraklar, bütün hakları ve sınırları ile onun varislerinden satın alındı ve burası halifeliğin çiftliği oldu.

MEDİNETÜ'S-SELAMIN (BAĞDAD) DURUMU

746. Râvilerin dediklerine göre:

Bağdad eski bir yerdi; Mü'minlerin Emiri el-Mansur *(Allah ona rahmet eylesin)* orasını şehir haline getirdi ve bu işe, 145 yılında başladı. Ancak o, Abdullah b. Hasan b. Hasan'ın iki oğlu Muhammed ile İbrahim'in isyan ettiklerini öğrenince, **Kûfe**'ye geri döndü. Daha sonra, 146 yılında, beytülmalleri, hazineleri ve divanları **Kûfe**'den **Bağdad**'a nakletti; buraya **Medinetü's-Selam** adını verdi. O, kendi kurduğu şehrin duvarları ile diğer işlerini ve eski **Bağdad**'ın surlarını, 147 yılında tamamladı; 158 yılında **Mekke**'de vefat etti; Emevilerin yanaşığı Meymun b. el-Hadramî'nin kuyusunun yanına defnedildi.

el-Mansur, **Bağdad**'ın doğu tarafında, el-Mehdî için **er-Rusâfe**'yi kurdu. Şehrin bu tarafı, el-Mehdî'nin ordugâhı diye bilinirdi; çünkü el-Mehdî, Reyy üzerine yürüdüğünde burada ordugâh kurmuştu. O Reyy'den dönünce, onun **Horasan**'da ikamet etmesi, el-Mansur'a daha uygun geldi; o da **er-Rusâfe**'ye indi; bu sırada 151 yılı idi. el-Mansur, el-Mehdî'yi şehrin doğu tarafına indirmeden önce, onun için şehrin yapılmasını emretti; böylece **Kasru'l-Vaddah** veya **Kasru'l-Mehdî** veya **eş-Şarkıyye** adlarıyla bilinen saray, el-Mehdî için yapılmış oldu. Bu saray, **el-Kerh** kapısından sonradır. el-Vaddah, **el-Anbar** halkından bir kimse olup saraya ait harcamaları idare ettiğinden dolayı saray ona nisbet edilmiştir.

el-Mansur, **Medinetu's-Selam**'ın iki camii ile **es-Sarâh** üzerine yeni bir köprü yaptırdı. O, **Medinetü's-Selam** topraklarını, **Bâdûreyya**, **Kutrabbül**, **Nehru Bûk** ve **Nehru Bîn** köylerinin sahiplerinden satın aldı. O bu toprakları, ailesine, kumandanlarına, askerlerine, arkadaşlarına ve kâtiblerine ikta olarak verdi. Pazar yerlerini, **el-Kerh**'de bir araya topladı; tacirlere dükkanlar yapmalarını emretti; onlardan kira alınmasını kararlaştırdı.

747. el-Abbas b. Hişam el-Kelbî ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Bağdad'daki el-Muharrim, Muharrim b. Süreyh b. Hazn el-Hârisî buraya indiğinden bu adı almıştır.

Kantaratu'l-Beredan, **Bağdad**'da, **el-Hutaymiyye** sahibi diye bilinen es-Seriyy b. el-Hutaym'a aitti.

748. **Bağdad** *halkı şeyhlerinin bana söylediklerine göre:*

Bağdad'daki **es-Sâlihiyye**, Salih b. el-Mansur'a nisbetle bu adı almıştır.

Râvilerin dediklerine göre: **el-Harbiyye,** Cafer b. Ebî Cafer'in **Musul**'daki polis teşkilatının başında bulunmuş olan Harb b. Abdillah el-Belhî'ye nisbetle bu adı almıştır.

Bâbu't-Tibn diye bilinen **ez-Züheyriyye, Ebîverd** halkından Züheyr b. Muhammed'e nisbetle bu adı **almıştır.**

İsâbâz, el-Hayzüran'ın oğlu ve Münâzil et-Türkî'nin terbiyesinde yetişmiş olan İsa b. el-Mehdîye nisbetle bu adı almıştır.

Berâsa'dan sonra gelen **Kasnı Abdeveyh** (Abdeveyh sarayı), el-Ezd kabilesinden bir kimse olan Abdeveyh'e nisbetle bu adı almıştır; o, ileri gelen bir devlet adamı idi.

749. Râvilerin dediklerine göre:

el-Mansur, Süleyman b. Mücâlid'e **Bağdad**'daki konağının yerini ikta olarak verdi; onun babası Mücâlid Şerevî, Ali b. Abdillah'ın azadlısıdır. el-Mansur, Mühelhil b. Safvan'a **Medine**'de bir toprağı ikta olarak verdi; **Derbu Mühelhil** ona nisbet edilmiştir. Onun babası Safvan da, Ali b. Abdillah'ın azadlısıdır. Mühelhil'in adı Yahya idi; Muhammed b. Ali ondan şiir söylemesini isteyince o da şu şiiri söyledi:

*"***Zû-Huşem***'deki gecelerimiz nerede? Aydınlanınız!"*

Bu yer (Zû-Huşem) Mühelhil'e ait bulunduğundan dolayı Muhammed b. Ali bu şiirinden sonra Yahya'ya Mühelhil adını verdi ve kendisini azad etti.

el-Mansur, **Murabba'atu Şebîb b. Vâc**'ın arka tarafındaki meşhur yeri, Umâre b. Hamza'ya ikta olarak verdi.

el-Mansur, Bişr b. Meymun'un babası Meymun'a, **Bostanu'l-Kass** yanında **Babu'ş-Şam** tarafında bir toprağı ikta olaruk verdi.

Tâkâtu Bişr (Bişr'in takları), bu Bişr b. Meymun'a nisbet edilir; babası Meymun, Ali b. Abdillah'ın azadlısıdır.

el-Mansur, azadlısı Şübeyl'e, **Dâru Yaktîn** yanındaki toprak parçasını ikta olarak verdi; burada **Şübeyl** diye bilinen mescid vardır.

el-Mansur, ailenin çocuklarına bakan ve Muhammed b. Ali'nin azadlı cariyesi Ümmü Ubeyde'ye bir toprak parçasını ikta olarak verdi. **el-Cisr** (Köprü) yanındaki **Tâkâtu Ümmi Ubeyde** (taklar) ona nisbetle bu adı almıştır.

el-Mansur, Muhammed b. Ali'nin azadlı cariyesi Münire'ye de ikta yoluyla bir toprak verdi. **Derbü Münire** ve **Hanu Münîre,** bu kadına nisbetle bu adları almışlardır.

Yine el-Mansur, Habîb b. Mesleme el-Fihrî'nin azadlısı Reysâne'ye, **Benî Rağban** mescidi diye bilinen bir yeri ikta olarak verdi. Burası, Isa b. Cafer'in veya Cafer b. Cafer b. el-Mansur'un sarayının içinde kalmıştır.

Derbu Mihreveyh, doğu tarafta olup Mihreveyh er-Râzî'ye nisbet edilmiştir. Mihreveyh, Senfâz ile yapılan savaşlarda alınan esirlerdendi; el-Mehdî onu azad etti.

el-Mansur *(Allah ona rahmet eylesin),* halifeliğinin son günlerine kadar **Medinetu's-Selam**'da kaldı. Sonra buradan hacca gitti ve **Mekke**'de vefat etti.

Ondan sonra Mü'minlerin Emiri el-Mehdî buraya indi. Sonra, buradan **Mâsebezan**'a gitti ve orada vefat etti. el-Mehdî, **Medinetu's-Selam**'da, ekseriyetle **İsâbaz**'da yaptırdığı binalarda otururdu.

Daha sonra el-Hâdî Musa b. el-Mehdî buraya yerleşti ve orada vefat etti.

er-Reşîd Harun b. el-Mehdî buraya indi; sonra **er-Râfika**'ya gitti ve orada oturdu; sonra buradan **Horasan**'a gitti ve **Tûs**'da vefat etti.

Muhammed b. er-Reşîd oraya indi ve burada öldürüldü.

el-Memun Abdullah b. er-Reşîd, **Horasan**'dan buraya geldi ve yerleşti. Sonra savaşmak üzere **Bağdad**'dan ayrıldı ve **el-Fezendun**'da öldü ve **Tarsus**'a defnedildi.

Bağdad'a Mü'minlerin Emiri el-Mu'tasımbillah indi; sonra buradan **el-Kâtûl**'a gitti; orada er-Reşîd'in sarayına indi. er-Reşîd bu sarayı, Kâtûlunu kazdırdığı sırada yaptırmıştı. O, bu kanala, ordusunun ihtiyacını karşılamak üzere toprakları sulaması için yaptırdığından, **Ebû'l-Cünd** (Ordu babası) kanalı adını verdi. Sonra **el-Kâtûl**'da başka bir bina yaptırdı ve oraya indi; sonra da bu sarayı azadlısı Eşnas et-Türkî'ye verdi. el-Mu'tasım burasını bir şehir haline getirmeyi istedi ve binaları yaptırmaya başladı; ancak daha sonra burasını terk etti. O daha

sonra **Sürremenrâa**'yı şehir olarak kurmaya karar verdi ve burasını şehir haline getirdi ve halkı oraya nakletti; kendisi de orada oturdu. Pazarların bulunduğu tarafta büyük bir cami yaptırdı ve şehre **Sürremenraâ** adını verdi. Azadlısı Eşnas'ı idaresi altına verdiği kumandanların başında **Kerh-Feyrûz**'a yerleştirdi. Bazı kumandanlarını da **el-Arabâyî** diye bilinen konaklara yerleştirdi. el-Mu'tasım *(Allah ona rahmet eylesin)* 227 yılında **Sürremenraâ**'da vefat etti.

Harun el-Vâsıkbillah, **Sürremenraâ**'da yaptırdığı ve **el-Hâruni** adını verdiği sarayda oturdu. Sonunda burada vefat etti.

Sonra Mü'minlerin Emiri Cafer el-Mütevekkilalallah *(Allah ona rahmet eylesin)*, 232 yılı zilhicce ayında halife oldu; **el-Hârûnî**'de ikamet etti. Orada çok bina yaptırdı. **Sürremenraâ**'nın arkasında, el-Mu'tasımbillah'ın kendisi için yaptırdığı **el-Hâir**'de insanlara iktâlar verdi; insanlar buralara yerleştiler. Büyük bir cami yaptırdı ve **buraya** çok para sarfetti. Müezzinlerin seslerinin yükselmesi için caminin minaresinin yüksek yapılmasını emretti. Sonunda minare o kadar yüksek yapıldı ki fersahlarca uzaklıktan görülüyordu. Halkı burada topladı; onlar da ilk camii terk ettiler.

el-Mütevekkil, daha sonra **el-Mütevekkiliyye** adını verdiği yeni bir şehir kurdu; burasını imar etti ve orada oturdu; burada insanlara birçok ikta verdi. O bu şehri, **Kerh-Feyrûz** diye bilinen yer ile **Kâtûlu Kisra** diye bilinen yerler arasında kurdu. Buralardaki binalar ile **el-Mâhuze** diye bilinen köy de şehrin içine alındı. Burada da büyük bir cami yaptırdı. Onun şehrin yapılmasına başlamasıyla oraya yerleşmesi, birkaç ay içinde gerçekleşmişti. 246 yılı başında oraya yerleşti. Sonra 247 yılında vefat etti *(Allah ona rahmet eylesin)*. Onun vefat ettiği gece el-Muntasırbillah halife oldu. O, buradan Şevval ayının bitmesine on gün kala salı günü **Sürremenraâ**'ya gitti ve orada öldü.

750. Râvilerin dediklerine göre:

Uyûnu't-Taff (Taff kuyuları), **Aynu's-Sayd, el-Kutkutâne, er-Rüheyme** ve **Aynu Cemel** gibi kuyular ve bunların toprakları, **es-Sevad**'in arka tarafındakı ordugâhları koruyan askerlere aitti. Bu kuyular, Sâbur'un hendeğine ait kuyulardır; Sâbur bu hendeği, kendisi ile hendeği koruyan askerler ve başkaları arasında kazdırmıştı. Sâbur, buralardaki toprakları, onlara ikta olarak verdi; onlar da bunları ekip biçtiler ve Sâbur kendilerinden haraç almadı. **Zû-Kâr** Savaşı'nda Allah

Peygamber'in (s.a.s) sayesinde araplara zafer nasip eyledi; araplar bu kuyuların bir kısmını ele geçirdiler; bir kısmı da Acemlerin elinde kaldı.

Sonra da Müslümanlar **el-Hire**'ye geldiklerinde, Acemler ellerindeki bu kuyuların hepsini doldurduktan sonra kaçmışlardı. Arapların ellerinde bulunanları ise öylece kalmıştı; onlar, bu kuyular ellerinde kalmaları şartıyla, Müslüman oldular ve kendilerinin ekip biçtikleri topraklar, öşür arazisi oldu.

Kâdisiyye ve **Medâin** Savaşı sona erince, halkının çekip gittiği bu kuyuların toprakları, Müslümanlara verildi; iktâ olarak dağıttılar; bu topraklar da öşür arazisi oldu. Aynı şekilde **Uyûnu't-Taff**'ın aktığı yerler ile toprakları, **Medine** ve **Necid** köylerinin toprakları da aynı şekilde öşür arazisidir. Bütün bu toprakların zekatı **Medine** âmillerine verilirdi.(*)

İshak b. İbrahim b. Mus'ab, el-Mütevekkilalallah'ın **es-Sevad** valisi olunca, bu toprakları, elindeki diğer topraklara ekledi; bunların öşürünü kendisi topladı; bu topraklar da **es-Sevad** topraklarından oldu. Bugün de (el-Belâzurî'nin zamanı) bu topraklar aynı durumdadır, islam döneminde açılan kuyuların suları ile sulanan topraklar da aynı durumdadır.

751. Bazı şeyhlerin bana söylediklerine göre:

Bir deve **Aynu'l-Cemel** (Deve Kuyusu) yanında öldüğü için bu kuyu ona nisbet edilerek bu adı almıştır. **Vâsıt** halkından bazı kimseler ise, bu kuyuyu kazan kimseye Cemel (Deve) denildiğinden dolayı kuyu bu adı almıştır dediler.

Râvilerin dediklerine göre: **Aynu's-Sayd** (Av Kuyusu) kuyusuna, orada balıklar toplandığından dolayı bu ad verilmiştir.

752. Bazı Kıreyzilerin bana haber verdiklerine göre:

Aynu's-Sayd kuyusu, kapatılan kuyulardan birisiydi. Müslümanlardan bir kimse, bu kuyunun etrafında dolaşırken atının ayakları yere gömüldü; adam atından indi; kazmaya başladı ve su göründü. Bazı kimseler, toprağın ve çamurun çıkartılması ve oranın temizlenmesi için ona yardım ettiler; sonunda kuyu eski haline geldi.

(*) Bu topraklardan öşür alındığı için, haraç alınan toprakların çoğunlukta olduğu bu bölgelerden alınan vergi ile bunlarınki ayrı ayrı toplandığından, Medine âmiline verilerek diğer öşür topraklarından alınan vergilerle birleştirilmiştir. Çünkü her iki verginin sarf yerleri ayrıdır.

Daha sonra bu kuyu ve toprakları, İsa b. Ali'nin oldu; îsa bunları, Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebî Talib'in çocuklarından satın aldı. İsa, Hasan b. Hasan'ın kızı Ümmü Külsûm ile evliydi. Daha önce Muaviye, başka topraklarla birlikte bu **Aynu's-Sayd**'ı da halifeliği kendisine bırakması karşılığında, el-Hasan b. Ali'ye ikta olarak vermişti.

Aynu'r-Rahbe de, eskiden doldurulan kuyulardandı. **Kirman** halkı hacılarından birisi, bu kuyudan su sızdığını gördü. Hacdan dönünce, İsa b. Musa'ya bu kuyunun açılmasını tavsiye etti ve yerini ona gösterdi; toprakların kendisine ikta olarak verilmesini istedi. **Kirman**'lı bu adam kuyuyu ortaya çıkardı; etrafındaki toprakları ekip biçti ve **el-Uzeyb** yolu üzerindeki hurma ağaçlarını dikti.

Hit'ten birkaç fersah uzaklıkta, **el-Irk** denilen kuyular bulunmaktadır. Bu kuyu ve toprakları da aynı durumdadır; öşürleri, Hit'in sahibine verilir.

753. el-Esrem → Ebû 'Ubeyde ve Ebû Amr b. el-Alâ yoluyla rivayet edilmiştir:

Araplar, köylerin, hurma ve diğer ağaçların çok fazla olduklarını gördüklerinde: "biz, bundan fazla siyahlık (sevad) görmedik"dediler; bundan dolayı buraya es-Sevad denildi. Veya es-Sevad, bir şahsın adı olduğundan bu isim verildi.

754. el-Kâsım b. Sellam → Muhammed b. 'Ubeyd ve Muhammed b. Ebî Musa yoluyla rivayet edilmiştir:

Ali pazar yerine çıktı ve pazarcıların kendilerine yer ayırdıklarını gördü; bunun üzerine şunları söyledi: "Bu yerler, onların değildir. Müslümanların pazar yerleri, namaz kıldıkları yerleri gibidir; kim bir yere önce gelirse, bu yer, buradan ayrılıncaya kadar, o gün için onun olur."

755. Ebû 'Ubeyd → Mervan b. Muaviye → Abdurrahman b. 'Ubeyd ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Biz, el-Muğîre b. Şu'be'nin valiliği zamanında pazara gittiğimizde, bir kimse bir yere oturursa, burası, akşama kadar onun olurdu. Ziyad vali olunca şunları söyledi: "Kim bir yere oturursa, bu yer devamlı olarak onun hakkıdır."

Mervan şunları söyledi: el-Muğîre, biri Ömer'in diğeri de Muaviye'nin olmak üzere iki defa, **Kûfe** valiliği yaptı.

FARSÇA DİVAN DEFTERLERİNİN ARAPÇAYA NAKLEDİLMESİ

756. el-Medâinî Ali b. Muhammed b. Ebî Seyf ve şeyhleri yoluyla rivayet edilmiştir:

es-Sevad ve diğer **Irak** bölgelerinin haraç defterleri Farsça yazılıyordu. el-Haccac **Irak**'a vali olunca, Zâdân Ferruh Bîrî'yi kâtibi yaptı; Benî Temîm kabilesinin azadlısı Salih b. Abdirrahman da onunla beraberdi; Salih onun yanında Arapça ve Farsça yazardı. Salih'in babası, **Sicistan** esirlerindendi. Zâdân Ferruh, Salih'i el-Haccac'a tanıştırdı; o da kendisini beğendi. Salih bir gün Zâdân'a şöyle dedi: "Beni valiye tanıştıran sensin; o, beni beğenmişe benziyor. Ben, valinin beni sana tercih etmesi ve senin de gözden düşmenden emin değilim."Bunun üzerine Zâdân şunları söyledi: "Sen bu şekilde düşünme! O senden daha çok bana muhtaçtır; çünkü o, hesap işlerini yeterince yapabilecek benden başkasını bulamayacaktır."Bunun üzerine Salih şöyle dedi: "Allah'a yemin ederim ki, eğer ben hesap işlerini Arapçaya çevirmek istesem, bunu yapabilirim."Zâdân: "Öyle ise bir parçayı çevir de göreyim"deyince, Salih bu tercümeyi yaptı. Bunun üzerine Zâdân: "Kendini hastalanmış göster!"dedi; o da kendisini hasta gösterdi. el-Haccac ona doktorunu gönderdi; doktor onda bir hastalık bulamadı. Bunu öğrenen Zâdân Ferruh onun ortaya çıkmasını emretti.

Daha sonra Zâdân Ferruh, Abdurrahman b. Muhammed b. el-Eş'as el-Kindî'nin valiliği günlerinde, bulunduğu bir evden kendi evine, veya kendi evinden başkasının evine gitmek üzere dışarı çıkınca öldürüldü. el-Haccac, onun yerine Salih'i kâtib yaptı. Bunun üzerine Salih, kendisiyle Zâdân Ferruh arasında divanın Arapçaya nakledilmesi hususundaki konuşmaları el-Haccac'a haber verdi. el-Haccac da divan defterlerinin Arapçaya çevrilmesini kararlaştırdı ve Salih'i bu işle görevlendirdi. Bu kararı öğrenen Zâdân Ferruh'un oğlu Merdanşah, ona şunları sordu: "Dehuveyh, Şeşuveyh gibi kesirli hesapları, peki nasıl yapacaksın?"Salih: "Onda bir, yirmide bir şeklinde yazarım"diye cevap verdi. O tekrar: "Veyd'i yani küsurlu rakamları nasıl yapacaksın?"diye sorunca Salih: "küsur ve ziyade"diye cevap verdi. Bunun üzerine Merdanşah: "Allah senin dünyadaki kökünü kessin; tıpkı senin Farsçanın kökünü kestiğin gibi"diye ona beddua etti.

Salih'e, divan defterlerini değiştiremeyeceğini bildirmesi ve bu işten vazgeçmesi için yüzbin dirhem rüşvet teklif edilmiştir; ancak o, bu teklifi reddetti ve divan defterlerini Arapçaya nakletti.

Mervan b. Muhammed'in kâtibi Abdulhamid b. Yahya şöyle söylerdi: "Allah Salih'i hayırla mükafatlandırsın! O kâtiblere ne büyük iyilik yapmıştır."

757. Ömer b. Şebbe → Ebû Âsim en-Nebîl ve Sehl b. Ebî's-Salt yoluyla rivayet edilmiştir:

el-Haccac, Salih b. Abdirrahman'a bu iş için belirli bir süre tanıdı. Sonunda o divan defterlerini Arapçaya çevirdi.

EL-CİBAL - HULVAN FETİHLERİ

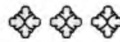
758. Râvilerin dediklerine göre:

Müslümanlar şiddetli **Celûlâ** Savaşı'nı tamamladıktan sonra Hâşim b. Utbe b. Ebî Vakkas; Cerîr b. Abdillah el-Becelî'ye kuvvetli bir süvari birliği verdi; o da bu askerleri, Müslümanlarla düşmanlarının arasına, Celûlâ'ya yerleştirdi. Daha sonra Sa'd, takviye olmak üzere, üçbinden fazla Müslümanı da onların yanına gönderdi ve Cerîr'e onlar ve yanındaki askerlerle birlikte **Hulvan**'a yürümesini emretti. Cerîr **Hulvan**'a yaklaşınca, Yezdicerd **İsbahan** tarafına kaçtı. Cerîr, halkını serbest bırakmak, onların canlarına ve mallarına eman vermek, yurtlarından kaçmak isteyenlere de dokunulmamak şartıyla **Hulvan**'ı sulh yoluyla fethetti. Sa'd, **Hulvan**'a Cerîr'i, Azre b. Kays b. Ğuzeyye el-Becelî ile beraber vekil bıraktı. Cerîr bundan sonra **ed-Dînever**'e doğru gitti; ancak orayı fethedemedi; **Karmâsîn'i, Hulvan** fetih şartlarına göre fethetti. Sonra **Hulvan**'a geldi ve orada, Ammar b. Yâsir'in **Kûfe**'ye gelmesine kadar vali olarak kaldı. Ammar Cerir'e yazdığı mektupta, Ömer b. el-Hattab'ın, Ebû Musa el-Eş'arî'ye yardıma gitmesini kendisine emrettiğini bildirdi. Bunun üzerine Cerîr, **Hulvan**'a Azre b. Kays'ı vekil bıraktı ve 19 yılında Ebû' Musa el-Eş'arî'nin yanına geldi.

759 → Muhammed b. Sa'd → el-Vâkıdî → Muhammed b. Nicad ve Sa'd b. Ebî Vakkas'ın kızı Âişe yoluyla rivayet edilmiştir:

Muaviye, Hucr b. Adiyy el-Kindî'yi öldürünce, babam (Sa'd b. Ebî Vakkas) şunları söyledi: "Eğer Muaviye Hucr'un **Aynu Kantara-i Hulvan**'daki hücumlarını görseydi, onun İslâm'a yaptığı hizmetin ne kadar büyük olduğunu anlardı."

el-Vâkıdî şunları söyledi: Cerîr b. Abdillah'ın çocuklarından bir zümre, **Hulvan**'a yerleşti; onların soylarından gelenler hâlâ oradadır.

NEHÂVEND'İN FETHİ

759.(*) Râvilerin dediklerine göre:

Yezdicerd 19 yılında **Hulvan**'dan kaçınca, Farslar, **Reyy**, **Kûmes**, **İsbahan** **Hemezan** ve **el-Mâhân** halkları mektuplaşarak birbirleriyle haberleştiler ve Yezdicerd'in etrafında toplandılar; bu sırada 20 yılı idi. Yezdicerd, onların başına Zü'l-Hâcib Merdanşah'ı kumandan tayin etti. Onlar sancakları **Direfşikâbyan**'ı (Direfş-i Kâveyân) da çıkardılar. Bu savaşta müşriklerin sayısı altmışbin; bir başka rivayette yüzbin idi. Ammar b. Yâsir, Ömer b. el-Hattab'a yazdığı mektupta, onların durumunu haber vermişti. Bunun üzerine Hz. Ömer, onlarla bizzat kendisinin savaşmasını istedi. Sonra **Necid** ve başka yerlerdeki Arapların durumunun karışacağından korktu. Şamlıları **Şam**'dan, Yemenlileri **Yemen**'den bu savaşa göndermesi tavsiye edildi. Ancak o, eğer böyle yaparsa, Rumların vatanlarına (**Suriye**), Habeşlilerin de yurtlarına yakın olan yerlere (**Yemen**) hakim olmalarından korktu.

Sonunda **Kûfe** halkına yazdığı mektupta, onların üçteikisinin savaşa gitmesini, üçtebirinin de yurtlarını korumaları için kalmalarını emretti. **Basra** halkından da bir birlik gönderdi. Hz. Ömer şöyle dedi: "Ben, öyle bir kimseyi kumandan tayin edeceğim ki mızraklarla karşılaşacak ilk kimse o olacaktır."Sonra da, es-Sâib b. el-Akra' es-Sakafî'nin yanında bulunan en-Numan b. Amr b. Mukarrin el-Müzenî'ye, ordu kumandanlığına tayin ettiğini bildiren mektubunu yazdı. Ayrıca ona: "Eğer sen öldürülürsen kumandan Huzeyfe b. el-Yeman; o da öldürülürse kumandan Cerîr b. Abdillah el-Becelî; o da öldürülürse kumandan el-Muğîre b. Şu'be; o da öldürülürse kumandan el-Eş'as b. Kays olacaktır."dedi. O sırada en-Numan, **Kesker** ve çevresinin valisi idi. Bir başka rivayete göre, en-Numan o sırada **Medine**'de idi ve Ömer kendisini şifahî olarak bu ordunun kumandanı tayin etti; o, buradan savaşa gitti.

760. Şeyban → Hammad b. Seleme → Ebû İmiran el-Cüvenî → Alkame b. Abdillah ve Mu'kil b. Yesar yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab, el-Hürmüzan ile istişare etti; ona şunu sordu: "Savaşa **Isbahan**'dan mı yoksa **Azerbaycan**' dan mı başlayalım? Ne düşünüyorsun?"el-Hür-

(*) Rakam yanlışlığını, karışıklığı önlemek için aynen devam ettiriyoruz.

müzam ona şu cevabı verdi: "**İsbahan** başdır; **Azerbaycan** ise iki kanattır. Eğer başı kesersen, iki kanat ve baş yere düşer!"

Bunun üzerine Ömer mescid'e girdi; o sırada en-Numan b. Mukarrin'i gördü; yanına oturdu, namazını kıldıktan sonra: "seni yakında vali tayin edeceğim" dedi. en-Numan ona: "eğer vergi amilliği ise olmaz; fakat savaşmak için gidersem olur"- diye karşılık verince Ömer . "Savaşmak için gideceksin" dedi. Onu gönderdi ve Kûfelilere, ona yardım etmelerini yazdı. Onlar da kendisine yardım ettiler; el-Muğîre b. Şu'be Kûfelilerin arasındaydı.

en-Numan, **Nehavend**'de bulunan Acemlerin ulusu Zu'l-Hâcibeyn'e el-Muğîre'yi gönderdi. el-Muğîre, Zu'l-Hâcibeyn'in halısını mızrağı ile parçalayarak onun yanına kadar geldi; sonra onun tahtına oturdu. Bunun üzerine Zu'l-Hâcibeyn onun indirilmesini emretti; sürüklenerek tahttan indirilince el-Muğîre: "Ben elçiyim" dedi.

Sonra Müslümanlar ve müşrikler karşılaştılar; Acemler, askerlerin kaçmamaları için, onları onar ve beşer kişilik guruplar halinde zincirlerle bağladılar. Mu'kil şunları söyledi: Onlar savaş başlamadan önce bizlere ok attılar; bunun bir sonucu olarak bizden bir topluluğu yaraladılar.

en-Numan şunları söyledi: Ben, Peygamber'in (s.a.s), günün ilk kısmında savaşmadığı taktirde, güneşin batma vaktini, rüzgarın esmesini ve Allah'ın yardımının gelmesini beklediğini gördüm. O sözlerine şöylece devam etti: Ben sancağımı üç defa sallayacağım; ilk defa salladığımda, asker ihtiyacını görsün ve abdestini alsın. İkinci defa salladığımda, asker kılıcına veya ayakkabısının tasmasına baksın; kendisini hazırlasın durumunu düzeltsin. Üçüncü defa salladığımda, inşallah kimse kimseye bakmaksızın saldırınız! O, sancağını salladı; askerler de onun emirlerini yerine getirdiler. Zırhı ona ağır geldi; o da askerler de savaştılar. O *(Allah ona rahmet eylesin)*, ilk ölen kimse oldu.

Mu'kil şunu söyledi: Farslı birisi katırından düştü ve karnı yarıldı.

Mu'kil şunları söyledi: Ben, en-Numan'ın yanına geldim; o, son demlerini yaşıyordu; yanındaki su kabındaki su ile yüzünü yıkadım; bunun üzerine bana "sen kimsin?" diye sordu. "Mu'kil" dedim; "Müslümanlar ne yaptılar?" diye sorunca: "Allah'ın fethi ve zaferiyle sevin!" deyince o: "Elhamdülillah! Ömer'e yazınız" dedi.

761. Şeyban → Hammad b. Seleme → Ali b. Zeyd b. Cüd'an ve Ebû Osman en-Nehdî yoluyla rivayet edilmiştir:

Ben (Ebû Osman), zaferi müjdelemek için Ömer'e gittim. O: "en-Numan ne yaptı"diye sorunca: "öldürüldü"diye cevap verdim; Ömer: "Biz, Allah'a aidiz ve O'na döneceğiz"dedi ve sonra da ağladı. Ben: "Allah'a yemin ederim ki başkaları da öldürüldü; ancak onları bilmiyorum"deyince Ömer: "Fakat Allah onları biliyor"dedi.

762. Ahmed b. İbrahim → Ebû Üsame → Ebû Âmir el-Akadî → Selm b. Kuteybe → hepsi Şu'be'den → Ali b. Zeyd ve Ebû Osman en-Nehdî yoluyla rivayet edilmiştir:

Ben (Ebû Osman), Ömer b. el-Hattab'ı en-Numan b. Mukarrin'in ölüm haberi gelince elini başına koyup ağladığını gördüm.

763. el-Kâsım b. Sellam → Muhammed b. Abdillah el-Ensarî → en-Nehhas b. Kahm → el-Kâsım b. Avf → babası → es-Sâib b. el-Akra' veya Ömer b. es-Sâib (Râvi el-Ensarî senedin burasında şüpheye düştü) ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Daha önce görülmemiş düşman ordusu, Müslümanların üzerine yürüdü. Bundan sonra râvi, Ömer'in bizzat kendisinin savaşmak istediğine ve en-Numan b. Mukarrin'i kumandan tayin ettiğine dair hadisi zikretti. Ömer, mektubunu en-Numan'a es-Sâib'le gönderdi ve es-Sâib'i ganimetlere bakmakla görevlendirdi. Ömer ona şöyle dedi: "Bâtılı yükseltme; hakkı alıkoyma!"Râvi olayın kalan kısmını zikrettikten sonra şöyle devam etti:

en-Numan, **Nehavend** Savaşı'nda ilk öldürülen kimse idi. Sonra Huzeyfe sancağı aldı; Allah, Müslümanlara fethi nasib eyledi.

es-Sâib şunları söyledi: Ben bu ganimetleri topladım; sonra bunları taksim ettim; Zu'l-Uveyneteyn bana geldi ve şunları söyledi: "en-Nehîrhan'ın hazinesi kaledendir."Bunun üzerine kaleye çıktım. Orada, daha önce benzerini hiç görmediğim mücevherlerin bulunduğu iki sepet vardı. Kendisine savaş haberi gecikmiş olan Ömer'e geldim; o, **Medine**'de dolaşıyor ve haber bekliyordu. Beni görünce: "Yazıklar olsun sana! Arkandaki olanlardan ne haber?"diye sordu. Bunun üzerine ona, savaşı, en-Numan'ın öldürülmesini anlattım ve kendisine iki sepetten bahsettim. O bana: "Sepetleri götür, ikisini de sat; parasını Müslümanlar arasında taksim et!"-

dedi. Sepetleri **Kûfe**'ye getirdim; Kureyş kabilesinden, Âmr b. Kureyş denilen genç bir adam bana geldi; sepetleri, çoluk çocuk ve savaşçıların atiyyeleri ile satın aldı. Sonra bu sepetlerden biri ile **el-Hire**'ye gitti ve benden ikisini satın aldığı paraya birisini sattı; diğer sepet ona kâr olarak kaldı. Bu iki sepet, ele geçen çok değerli ganimetlerin ilkiydi.

764. Bazı siyer alimleri şunları söyledi:

Müslümanlar, **Nehavend**'de çarşamba ve perşembe günleri savaştılar; sonra düşmanla karşılıklı olarak geri çekildiler; cuma günü tekrar savaştılar. Savaşla ilgili diğer olaylar Hammad b. Seleme'nin rivayet ettiği hadisteki gibidir.

765. İbnu'l-Kelbî ve Ebû Mihnef yoluyla rivayet edilmiştir:

en-Numan b. Mukarrin, **el-İsbîzhân**'a indi; sağ kolunun başına el-Eş'as b. Kays'ı, sol kolunun başına da el-Muğîre b. Şu'be'yi koydu. Sonra savaştılar; en-Numan öldürüldü. Sonra Müslümanlar zafer kazandılar. Bu fethe, Fethu'l-futûh (Fetihler fethi) adı verildi.

Nehavend'in fethi 19 yılı çarşamba günüdür. Bir başka rivayette 20 yılı da denilir.

766. er-Rifâî → el-Ankazî → Ebû Bekr el-Hüzeli → el-Hasan .ve Muhammed yoluyla rivayet edilmiştir:

Nehâvend Savaşı, 21 yılındaydı.

767. er-Rifâî → el-Ankazî → Ebû Ma'şer ve Muhammed b. Ka'b yoluyla, yukarıdaki haberin aynısı rivayet edilmiştir.

768. *Râvilerin dediklerine göre:*

Acemlerin ordusu yenildiğinde ve Müslümanlar zafer kazandıklarında, Müslümanların başında Huzeyfe vardı. O, **Nehâvend'i** muhasara etti; buranın halkı şehirden çıktılar ve Müslümanlarla savaştılar. Müslümanlar onları bozguna uğrattılar.

Birgün Simak b. 'Ubeyd el-Absî, yanında sekiz süvari bulunan onlardan bir adamı takıp etti. Simak, onlarla yaptığı tek tek savaşta hepsini öldürdü; sonunda yalnız başına bir adam kaldı; o teslim oldu ve silahını attı. Simak onu esir aldı. O Farsça konuşuyordu. Simak, onun konuşmasını anlayacak ve kendisine tercüme

edecek bir adam çağırdı. O şunları söylüyordu: "Kumandanınıza gidiniz; onunla bu topraklar için andlaşma yapayım; ona cizye ödeyeyim; beni esir aldığın için de sana istediğini vereyim; çünkü sen, beni öldürmemek suretiyle bana büyük iyilik yaptın." Simak ona: "Adın ne?" diye sorunca o: "Dinar" dedi. Simak, bu adamı Huzeyfe'ye getirdi; o da kendisiyle cizye ve haraç ödemek şartıyla andlaşma yaptı; şehri olan **Nehâvend** halkına, mallarına, duvarlarına ve evlerine eman verdi. **Nehâvend**'e **Mâh-Dinar** adı verildi. Dinar, daha sonraları Simak'ın yanına gelir, ona hediyeler getirir ve ihsanlarda bulunurdu.

769. Ebû Mes'ud el-Kûfî → el-Mubarek b. Sa'îd ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Nehâvend Kûfelilerin **ed-Dînever** ise Basralıların fethettikleri yerlerdir. **Kûfe**'de Müslümanların sayıları çoğalınca, halk, haracı aralarında taksim edilecek yeni bölgelere ihtiyaç duydular. Bunun üzerine **ed-Dînever,** onlara verildi. Buna karşılık olmak üzere de, Basralılara **Nehâvend** verildi; burası **Isbehan**'a bağlı idi. **Dinever** ile **Nehâvend** haraçları arasındaki fazlalık ise Kûfelilere tahsis edildi.(*) Bundan dolayı **Nehâvend**'e **Mahu'l-Basra; ed-Dînever**'e **de Mahu'l-Kûfe** (Kûfe'nin ayı) adı Muaviye halife iken verilmiştir.

770. İlim ehlinden bir topluluk bana şunları söyledi:

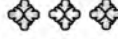
Huzeyfe b. el-Yeman, Ensâr'dan Benî Abdileşhel'in yanaşığı Huseyl b. Câbir el-Absî'nin oğlu Huzeyfe'dir; annesi, Abduleşhel kabilesinden Ka'b b. Adiyy'in kızı er-Rabab'dır. Huzeyfe'nin babası, **Uhud** Savaşı'nda öldürüldü; onu Abdullah b. Mes'ud el-Huzelî, kâfir zannedip yanlışlıkla öldürmüştü. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.s), onun diyetinin verilmesini emretti. Huzeyfe, babasının bu diyetini Müslümanlara bağışladı.

el-Vâkidî şunları söylerdi: Huzeyfe'nin babası Huseyl'e "el-Yemânî" denilmesinin sebebi, onun ticaret için **Yemen**'e gidip sonra **Medine**'ye geldiğinde, halkın ona: "el-Yemânî geldi" demesinden ileri gelmiştir.

el-Kelbî şunları söyledi: O, Huzeyfe b. Huseyl b. Câbir b. Rebî'a b. Amr b. Cürve'dir. Cürve, el-Yeman'dır; Huzeyfe de, kendisi ile Cürve arasında birkaç batın

(*) Kûfeliler Nehâvend'i fethetmiş olmalarına rağmen, burası coğrafî yakınlığı bakımından Basralılara; Basralıların fethettiği ed-Dînever de Kûfelilere verildiğinden bu şekilde kararlaştırılmıştır.

bulunmasına rağmen, ona nisbet edilmiştir. Huzeyfe, Cahiliye Çağı'ndaki bir kan davası yüzünden **Medine**'ye kaçmış ve Benî Abdileşhel kabilesine yanaşmıştı. Kabilesi ona: "o, Yeman'dır, çünkü Yemenliye (Yemânî) yanaştı" dediler.

ED-DÎNEVER, MÂSEBEZÂN VE MİHRİCANKAZEF

771. Râvilerin dediklerine göre:

Ebû Musa el-Eş'arî, en-Numan b. Mukarrin'e yardım için gönderilen Basralıların yardım birliğinin başında gitmiş olduğu **Nehâvend**'den dönerken, **ed-Dînever**'e uğradı. Orada kaldığı beş gün esnasında yalnızca bir gün savaş oldu. Sonra buranın halkı, cizye ve haraç vermeyi kabul ettiler ve canları, malları ve çocukları için eman istediler. Ebû Musa, onların istediklerini kabul etti; orada, bir süvari birliğiyle amilini bıraktı. Sonra **Mâsebezân**'a gitti; buranın halkı, onunla savaşmadı. **es-Sîrevan** halkı, **ed-Dînever** sulhu gibi, cizye ve haraç ödemeleri şartıyla onunla andlaştı. Ebû Musa, etrafa küçük birlikler gönderdi ve oralardaki toprakları ele geçirdi.

Bazıları şunları söylerler: Ebû Musa, **Nehâvend** Savaşı'ndan önce, **Mâsebezân**'ı fethetti.

Ebû Musa Abdullah b. Kays el-Eş'arî, es-Sâib b. el-Akra' es-Sakafî'yi **Mihricankazef**'deki **es-Saymere** şehrine gönderdi, es-Sâib, Ebû Musa'nın damadıdır ve kızı, Muhammed b. es-Sâib'in annesidir. es-Sâib burayı, kanlarının bağışlanması. esirlerin bırakılması, altın ve gümüş paralara dokunulmaması, cizye ve topraklarının haracının ödenmesi şartıyla, sulh yoluyla fethetti. O, **Mihricankazef**'in bütün meskun yer ve köylerini fethetti.

Bu haberlerin en doğrusu, Ebû Musa'nın es-Sâib'i el-Ehvaz'dan **Mihricankazef**'e gönderdiği ve onun da burayı fethettiğidir.

772. Muhammed b. Ukbe b. Mükrim ed-Dabbî → babası → Seyf b. Ömer et-Temîmî ve Kûfeli şeyhler yoluyla rivayet edilmiştir:

Müslümanlar, el-Cibal'e (dağlar) savaşa gitiklerinde, **Sinn Sümeyre** (Sümeyre'nin dişi) denilen doğudaki tepeden geçtiler. Sümeyre, Benî Muaviye b. Ka'b b. Sa'lebe b. Sa'd b. Dabbe kabilesinin bir kolu olan Dabbe'den Muhacir bir kadındır. Bu sivri bir tepe olduğundan, **Sinn Sümeyre** diye adlandırılmıştır.

İbn Hişam el-Kelbî şunları söyledi: **Kanâtıru'n-Nu'man** (Numan köprüleri) en-Numan b. Amr b. Mukarrin el-Müzenî'ye nisbetle bu adı almıştır; çünkü o, bu köprülerin yanında ordugâh kurmuştu. Bu köprüler eskiden beri vardı.

773. el-Abbas b. Hişam el-Kelbî → babası ve Avâne yoluyla rivayet edilmiştir:

Kesîr b. Şihab b. el-Husayn b. Zi'l-Ğussa el-Hârisî, Osmanî(*) oldu. O, Ali b. Ebî Talib'e söver ve halkı el-Hüseyin'den yüz çevirmeye çalışırdı. O, el-Muhtar b. Ebî 'Ubeyd'in isyanından az önce veya isyan ettiği günlerde öldü. el-Muhtar b. Ebî Ubeyd, onun hakkında şu seci'lerini söylerdi:

"Bulutların Rabbine, azabı şiddetli, hesaba çekmesi çabuk ve kitap indiren Allah'a yemin ederim ki, yalancı ve iftiracı Kesîr b. Şihab'ın kabrini dağıtacağım!"

Muaviye, Kesîr'i, Reyy ve **Destebâ**'ya vali tayin etti; onun valiliğe tayini bazen bizzat Muaviye, bazen da onun iki valisi Ziyad ile el-Muğîre b. Şu'be tarafından olmuştur. Sonradan Muaviye ona kızdı ve **Dımeşk**'da hapsetti; dayak attırdı. Şüreyh b. Hânî el-Muradî onun hakkında Muaviye ile konuşup kendisini kurtarıncaya kadar hapiste kaldı. Yezîd b. Muaviye, onun kendilerine taraftar olmasını ve kendi arzularına uymasını överdi. Bundan dolayı 'Ubeydullah b. Ziyad'a yazdığı mektupta, **Mâsebezân**, Mihricankazer, **Hulvan** ve **el-Mâhân**'a Kesîr'i vali tayin etmesini emretti; ona **el-Cebel**'de çiftlikler verdi. O, **ed-Dînever**'e bağlı ve **Kasru Kesîr** diye bilinen sarayını yaptırdı.

Zühre b. el-Hâris b. Mansur b. Kays b. Kesîr b. Şihab da, **Mâsebezân**'da çiftlikler almıştı.

774. Haşrem b. Mâlik b. Hübeyre el-Esedî'nin çocuklarından bir kısmı bana şunları söyledi:

Haşremoğulları (el-Haşârime), **Mâsebezân**'a ilk defa Emevilerin son günlerinde gelip yerleştiler; onların dedeleri buraya, **Kûfe**'den gelmişti.

775. el-Ömerî ve el-Heysem b. Adiyy yoluyla rivayet edilmiştir:

Ziyad bir sefer sırasında iken, cübbesinin bağı kopmuştu. Bunun üzerine Kesîr b. Şihab, kalensüvesine (kalpak) saplanmış olan iğnesini ve yanındaki ipliğini çıkardı ve kopan bağı dikti. Bunun üzerine Ziyad ona: "Sen ihtiyatlı birisin; senin gibi birisi işsiz bırakılmaz!" dedi ve onu **el-Cebel**'in bazı kısımlarına vali tayin etti.

(*) Hz. Osman'ın öldürülüşünden, haksız olarak Hz. Ali'yi suçlayanlar.

HEMEZAN'IN FETHİ

776. Râvilerin dediklerine göre:

Ammar b. Yasir' in azlinden sonra Ömer b. el-Hattab'ın **Kûfe** valisi olan el-Muğîre b. Şu'be, 23 yılında, Cerîr b. Abdillah el-Becelî'yi **Hemezan**'a gönderdi. Buranın halkı onunla savaştı ve onu şehrin dışına attı. Bu savaşta Cerîr'in bir gözüne ok isabet etti; bunun üzerine o şunları söyledi:

"Ben, gözümün ecir ve sevabını, yüzümü onunla güzelleştiren, istediği sürece beni nurlandıran ve sonra da kendi yolunda benden onu alan Allah'dan beklerim."

Sonra Cerîr, **Nehavend** sulh şartlarına göre 23 yılı sonunda **Hemezan**'ı fethetti; halkı onunla savaştı ve şehirden uzaklaştırdı; Cerîr, buranın topraklarına hakim olduktan sonra şehri zorla aldı.

el-Vâkidî şunları söyledi: Cerîr, Ömer b. el-Hattab' in *(Allah ona rahmet eylesin)* vefatından altı ay sonra 24 yılında **Hemezan**'ı(*) fethetti.

Bazılarının naklettiklerine göre, el-Muğîre b. Şu'be, bizzat kendisi **Hemezan**'a gitti ve öncü kuvvetinin başında Cerîr vardı. O burayı fethetti ve **Hemezan**'ı, Kesîr b. Şihab el-Hârisî'nin idaresi altındaki yerlere ekledi.

777. Abbas b. Hişam el-Kelbî → babası → dedesi ve Avâne b. el-Hakem yoluyla rivayet edilmiştir:

Sa'd b. Ebî Vakkas, Osman b. Affan'ın **Kûfe** valisi olunca, Benî Âmir b. Lüeyy kabilesinden el-Alâ b. Vehb b. Abd b. Vehban'ı **Mâh** (Kûfe'nin) ve **Hemezan**'a vali tayin etti. Bunun üzerine **Hemezan** halkı ihanet etti ve andlaşmayı bozdu. el-Alâ onlarla savaştı; sonunda onun vereceği karara razı olup kalelerinden indiler. el-Alâ, topraklarının haracını ve baş vergisi cizyeyi ödemeleri, ayrıca Müslümanlara yüzbin dirhem vermeleri şartıyla onlarla andlaştı; buna karşılık onların mallarına, ailelerine ve çocuklarına dokunulmayacaktır.

İbnu'l-Kelbî şunları söyledi: **Mâzeran** diye bilinen kale, es-Seriyy b. Nüseyr b.

(*) Metinde Nehavend yazılıdır; bunun yanlış olduğu açıktır ve Hemezan olacaktır.

Sevr el-Iclî'ye nisbetle bu adı almıştır; es-Seriyy kalenin çevresine indi; sonunda orayı fethetti.

778. Ziyad b. Abdirrahman el-Belhî ve **Sîser** *halki şeyhleri yoluyla rivayet edilmiştir:*

Sîser'e bu adın verilmesinin sebebi şudur: Bu şehir, otuz tane tepenin arasındaki düz arazide bulunmaktadır; bunun için buraya **Sîser** yani otuz baş denildi. **Sîser, Sîser Sadhâniye**, yani otuz baş ve yüz kuyu, diye de biliniyordu. Orada, sayısı yüze ulaşan pek çok kuyu bulunmaktadır.

779. Râvilerin dediklerine göre:

Sîser ile çevresi, Kürtler ve başkalarının hayvanlarının otlaklarıydı; burada, Mü'minlerin Emiri el-Mehdî'nin hayvanları ve koyunlarının çayırlığı da bulunuyordu; onun azadlısı **Medinetü's-Selam**'daki **Sahrâ-i Kirâd**'ın sahibi Süleyman b. Kirâd, buradaki halifenin hayvanlarına bakıyordu. Kendisinin, Sellam et-Tayfur denilen bir de ortağı vardı. Tayfur, Ebû Cafer el-Mansur'un azadlısı idi ve onu el-Mehdî'ye hediye etmişti.

Mü'minlerin Emiri el-Mehdî'nin halifeliği zamanında, hırsız eşkiyalar ile ahlaksızların sayıları çoğalıp

el-Cebel bölgesinde yayıldıklarında, **Sîser**'i, kendileri için sığınılacak ve toplanacak bir bölge olarak seçtiler; onlar yol kesip baskınlarda bulunduktan sonra buraya sığınıyorlardı. Burası, **Hemezan, ed-Dînever** ve **Azerbaycan** sınırlarında bulunduğu için de takip edilmiyorlardı; bunun üzerine Süleyman b. Kirâd ve ortağı, onların durumunu el-Mehdî'ye yazdılar; ellerindeki hayvanları ve koyunları çalmalarından şikayet ettiler. el-Mehdî, bu şikayet üzerine, onların üzerine büyük bir ordu gönderdi; ayrıca Süleyman ile ortağı Sellam'a yazdığı mektupta, kendilerinin, yardımcılarının ve çobanlarının sığınacakları bir şehir yapmalarını ve korktukları kimselerden korunmak üzere hayvanları ve koyunları orada muhafaza etmelerini emretti. Onlar da **Sîser** şehrini kurdular; burasını kale haline getirdiler ve halkı oraya yerleştirdiler. Ayrıca **ed-Dînever** şehrinin **Mâyenherc** ilçesi, **Azerbaycan**'ın **el-Cevzeme** (?) ilçesi ile **Berze, Restaf** ve **Hâbencer** yerleşim merkezleri de **Sîser**'e bağlandı; böylece bu ilçelerle birlikte **Sîser** ayrı bir vilayet haline getirildi; buraya müstakil bir vali tayin edildi ve buranın haracı da ona verildi.

Daha sonra bu hırsız eşkiyalar, Mü'minlerin Emiri er-Reşîd zamanında yeniden çoğaldılar; **Sîser'i** yıktılar; er-Reşîd, şehrin tamir ve tahkim edilmesini emretti

ve Hakan el-Hâdim es-Sûdî'nin adamlarından bin kişiyi buraya yerleştirdi. Onların çocuklarından bir zümre hâlâ oradadır.

Daha sonra, halifeliğinin son günlerinde er-Reşîd, Murre b. Ebî Murre er-Rüdeynî el-Iclî'yi **Sîser**'e gönderdi. Bu sırada Osman el-Evedî, Mürre'yi yenip şehri ele geçirmeye teşebbüs ettiyse de bunu başaramadı; ancak **Azerbaycan**'ın **Sîser**'e bağlı yerlerini veya daha fazla bir yeri ele geçirdi. Murre b. er-Rudeynî, Muhammed

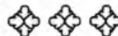
er-Reşîd'in halifeliği sırasında, kendisine mukataa usulüyle verilen yerlerin haracını ödemeye, kargaşalık başlayıncaya kadar devam etti. Daha sonra burası Murre' nin oğlu Âsım'dan alındı ve el-Memun'un halifeliğinde, halifelik çiftliği haline getirildi.

780. **Sîser**'e *hudud olan çöl halkı şeyhlerinin bana söylediklerine göre:*

el-Cüreşî, **el-Cebel** bölgesine vali olunca, çöl halkı yerlerinden ayrıldılar ve buralarda oturmayı reddettiler. el-Cüreşî'nin Hemmam b. Hânî el-Abdî denilen bir kumandanı vardı. Çöl halkının ekseriyeti, tarla ve çiftliklerini ona teslim ettiler: bu komutan da, oradaki toprakların hepsine el koydu; ölünceye kadar da Beytülmal'in hakkı olan vergiyi ödediler. Daha sonra oğlu, buranın idaresini beceremedi. Mü'minlerin Emiri el-Memun, Muhammed b. Zübeyde'yi öldürdükten sonra, **Horasan**'dan **Medinetü's Selam**'a dönüyordu. Bu sırada Hemmam'ın çocuklarından bir kısmı ile buranın halkından el-Abbas adındaki birisi, halifenin yoluna çıktılar ve buradaki olup bitenleri ona anlattılar; ayrıca halifenin kendilerini kuvvetlendirmesi ve hırsız eşkiyalardan ve başkalarından koruması şartıyla buranın halkının hepsinin, topraklarını halifeye vermeyi ve kendilerinin bu topraklarda onun çiftçileri olarak kalmayı kabul ettiklerini ona bildirdiler. el-Memun onların bu tekliflerini kabul etti; buranın imarı ve emniyet ihtiyacının karşılanması için onlara yardım edilmesini ve takviye kuvvet gönderilmesini emretti. Böylece burası halifeliğin çiftliği oldu.

781. el-Medâinî bana şunları söyledi:

Leylâ el-Âhîliyye, el-Haccac'ın yanına geldi; o da kendisini iyi bir şekilde karşıladı. Leylâ, Reyy'deki valisine, kendisi için bir mektup yazmasını rica etti. Leylâ **Sâve**'ye gelince öldü ve oraya gömüldü.

KUMM, KAŞAN VE ISBAHAN

782. Râvilerin dediklerine göre:

Ebû Musa Abdullah b. Kays el-Eş'arî **Nehâvend**'den ayrıldıktan sonra **el-Ehvaz**'a geldi; orada incelemelerde bulunduktan sonra **Kumm**'a vardı; orada birkaç gün kaldıktan sonra şehri fethetti. Ebû Musa, adı ed-Dahhak b. Kays et-Temîmî olan el-Ahnef b. Kays'ı **Kaşana** gönderdi. O burayı savaş yoluyla fethetti; sonra Ebû Musa'nın yanına döndü.

Ömer b. el-Hattab, 23 yılında, Abdullah b. Büdeyl b. Verkâ el-Huzâî'yi **İsbahan**'a gönderdi. Bir başka rivayette ise, Ömer Ebû Musa'ya yazdığı mektupta, Abdullah'ı bir ordu ile **İsbahan**'a göndermesini emretti; o da onu gönderdi.

Abdullah b. Büdeyl, yapılan savaştan sonra, sulh yoluyla **Ceyy**'i (Isbahan) fethetti; yapılan andlaşmada buranın halkı haraç ve cizye ödeyecekler; buna karşılık, ellerindeki silahları hariç, canları ve malları için kendilerine eman verilecektir.

Abdullah b. Büdeyl, ordusunda bulunan el-Ahnef b. Kays'ı **el-Yehûdüyye**'ye gönderdi; buranın halkı onunla, **Ceyy** sulhu gibi bir andlaşma yaptı. İbn Büdeyl,-**İsbahan** ve ilçelerinin topraklarını ele geçirdi. O, Osman' in halifeliğinden bir yıl sonrasına kadar buranın valisi idi. Daha sonra Osman, buraya es-Sâib b. el-Akra'ı vali tayin etti.

783. Benî Hâşim'in azadlısı Muhammed b. Sa'd → Musa b. İsmail → Süleyman b. Müslim ve dayısı Beşir b. Ebî Ümeyye yoluyla rivayet edilmiştir:

Ebû Musa el-Eş'arî, **İsbahan**'a geldi ve halkını İslâmiyet'e davet etti; onlar bu daveti reddettiler. Bunun üzerine, cizye ödemelerini onlara teklif etti; onlar da cizye ödemek şartıyla Ebû Musa ile andlaştılar; bu sulh üzerinde geceyi geçirdiler; sonra sabahleyin andlaşmayı çiğnediler. Bunun üzerine o, kendileri ile savaştı; Allah, onlara karşı Ebû Musa'yı üstün getirdi.

Muhammed b. Sa'd şunları söyledi: Bu haberi bana nakleden kimsenin **Kumm** halkından olduğunu zannediyorum.

784. Muhammed b. Sa'd → el-Heysem b. Cemil → Hammad b. Seleme ve Muhammed b. İshak yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, İbn Büdeyl el-Huzâî'yi **İsbahan**'a gönderdi; buranın merzubanı, Fadûsfan adlı yaşlı bir kimseydi. Abdullah b. Büdeyl, valiyi muhasara etti ve şehir halkıyla mektuplaştı; onların validen yüz çevirmelerini sağladı. İhtiyar vali halkın kendi aleyhine döndüğünü görünce, yiğitlik ve bağlılıklarına güvendiği okçulardan otuz kişi seçti; sonra **Kirman**'a gitmek üzere şehirden kaçtı; orada Yezdicerd'in emrine girmek ve onunla buluşmak istiyordu. Onun şehirden kaçtığı haberi Abdullah b. Büdeyl'e ulaşınca, o, çok sayıda bir süvari birliğinin başında valiyi takip etti; Acem valisi, yüksek bir yerde bulunurken Abdullah'a şunları söyledi: "Dur, kendini koru! Gördüğün bu kimsenin oku yere düşmez; eğer üzerimize saldırırsan seni oka tutarız; eğer bizimle mübareze yapmak istersen seninle vuruşuruz!"Bunun üzerine Abdullah, acemle mübareze yaptı ve ona çok şiddetli bir kılıç darbesi indirdi; bu darbe eğerinin kaşına isabet etti ve parçalandı; göğüslüğünü kesti. Abdullah ona şunları söyledi: "Ey adam! Ben seni öldürmek istemiyorum; senin akıllı ve yiğit bir kimse olduğunu görüyorum. Benimle birlikte şehre dönmek ister misin? Eğer bunu kabul edersen, şehir halkının cizye ödemesi şartıyla seninle andlaşırım; şehirde kalmak isteyen zimmî sayılır; kaçmak isteyene de dokunulmaz; şehri de sana iade ederim."Vali bu şartları kabul etti; Abdullah onunla birlikte geri döndü ve böylece **Ceyy**'i fethetti; valiye verdiği sözü de tuttu. Abdullah şehir halkına da şunları söyledi: "Ey **İsbahan** halkı! Sizlerin çekingen ve barışçı olduğunuzu gördüm; yaptıklarıma müstehaksınız."

785. Râvilerin dediklerine göre:

Abdullah b. Büdeyl, **İsbahan**'ın her yerini, dağlarını ovalarını dolaştı ve her tarafını ele geçirdi. Buranın halkından, **el-Ehvaz** halkından aldığı gibi haraç aldı.

786. Râvilerin dediklerine göre:

İsbahan ve topraklarının fethi 23 yılı sonu ve 24 yılındadır.

787. Rivayet edildiğine göre:

Ömer b. el-Hattab, Abdullah b. Büdeyl'i bir ordu ile gönderdi; o Ebû Musa'nın yanına geldiğinde, Ebû Musa **Kumm** ve **Kâşân**'ı fethetmişti. **İsbahan**'a karşı hep birlikte savaştılar ve Ebû Musa'nın öncü kuvvetinin başında el-Ahnef b. Kays vardı.

Yukarda anlattığımız gibi Ebû Musa ile Abdullah **el-Yehûdiyye**'yi birlikte fethettiler. Sonra Abdullah b. Büdeyl **Ceyy**'i fethetti; daha sonra da ikisi birlikte **İsbahan**'ın toprakları üzerine yürüdüler ve bu toprakları ele geçirdiler.

Haberlerin en doğrusu, Ebû Musa'nın **Kumm** ve **İsbahan**'ı; Abdullah b. Büdeyl'in de **Ceyy** ve **el-Yehûdiyye**'yi fethettikleridir.

788. Ebû Hassan ez-Ziyâdî ve Sakîf kabilesinden bir adam yoluyla rivayet edilmiştir:

Osman b. Ebî'l-Âsî es-Sakafî **İsbahan**'da savaşmıştı.

789. Muhammed b. Yahya et-Temîmî ve şeyhleri yoluyla rivayet edilmiştir:

İsbahan halkının ileri gelenlerinin, **Bihcâversan**'daki **es-Seymeretü'l-Kübrâ** ilçesine bağlı **Cefrbaz**'da, **Mârebîn** diye bilinen kalede sığınak yerleri bulunuyordu. **Ceyy** fethedilince, onlar haraç ödemek şartıyla itaat ettiler; cizye ödemekten nefret ettiklerinden dolayı Müslüman oldular.

790. el-Kelbî ve Ebu'l-Yakzan yoluyla rivayet edilmiştir:

el-Hüzeyl b. Kays el-Anberî, Mervan'ın zamanında, **İsbahan** valiliğine tayin edildi; bu tarihten itibaren el-Anber kabilesi mensupları oraya yerleştiler.

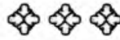
791. Râvilerin dediklerine göre:

Ebû Dülef, el-Kâsım b. İsa b. İdris b. Ma'kil b. el-Iclî'nin dedesi İdris b. Ma'kil, ıtriyyat ile meşgul olur ve koyun sağardı. Ailesinden bazı kimselerle **el-Cebel** bölgesine geldi ve **Hemezan**'ın köylerinden **Mes** adlı bir köye yerleşti. Daha sonra bu aile mensupları, gittikçe zenginleştiler ve çiftlikler edindiler. İdris b. Ma'kil, kendisine borcu olan tüccardan bir adamın üstüne saldırdı ve onu boğdu. Bir başka rivayette, onu boğdu ve malını aldı. Bunun üzerine **Kûfe**'ye getirildi; orada hapsedildi; bu sırada Yusuf b. Ömer es-Sakafî, Hişam b. Abdilmelik zamanında, **Irak** valisi idi.

Daha sonra İdris'in oğlu İsa, **el-Kerec**'e geldi; burayı ele geçirdi ve yıkılmış olan kalesini yaptırdı.

Sonradan İsa'nın oğlu Ebû Dülef el-Kâsım'ın durumu kuvvetlendi; sultanın yanında nüfuz sahibi oldu; bu kaleyi büyüttü ve **el-Kerec**'i, şehir haline getirdi. Bundan dolayı bu şehre, **Kerecu Ebî Dülef** (Ebû Dülef'in Kereci) denildi. **el-Kerec,** bugün büyük şehirlerden birisidir.

el-Memun, Ali b. Hişam el-Mervezî'yi halkı isyan eden ve vergi ödemeyen **Kumm** üzerine gönderdi ve onlarla savaşmasını emretti; ayrıca ona askerler göndermek suretiyle yardım da etti. Ali bu emri yerine getirdi; onların başı olan Yahya b. İmran'ı öldürdü; şehirlerinin surlarını yıktırdı ve yerle bir hale getirdi; buradan yedi küsur milyon vergi topladı. Daha önce buranın halkı, iki milyon vergiden şikayet ediyorlardı. Onlar, Ebû Abdillah el-Mu'tezzbillah b. el-Mütevekkilalallah'ın halifeliği zamanında yeniden isyan ettiler. Bunun üzerine el-Mu'tezzbillah, **el-Cebel**'deki valisi Musa b. Boğa'yı onların üstüne gönderdi; Musa b. Boğa, **Taberistan**'da isyan etmiş olan Hz. Ali taraftarlarının (Tâlibiyyîn) isyanını bastırmakla daha önce görevlendirilmişti. **Kumm** şehri, savaş yoluyla yeniden fethedildi; halkından pek çok kimse öldürüldü ve el-Mu'tezzbillah, şehrin ileri gelenlerinden bir zümrenin yanına gönderilmesini emretti.

YEZDİCERD B. ŞEHRİYAR B. KİSRA PERVİZ B. HÜRMÜZ B. NUŞÎRVAN'IN ÖLDÜRÜLMESİ

790.(*) Râvilerin dediklerine göre:

Yezdicerd **el-Medâin**'den **Hulvan**'a, sonra da **İsbahan**'a kaçtı. Müslümanlar **Nehavend** Savaşı'nı bitirdiklerinde de **İsbahan**'dan **Istahr**'a kaçtı. Abdullah b. Büdeyl b. Verkâ, **İsbahan**'ın fethinden sonra onu takib etti; ancak yakalayamadı. Ebû Musa el-Eş'arî **Istahr**'a geldi; şehri fethetmek istedi; ancak bu mümkün olmadı. Osman b. Ebî'l-Âsî de şehri fethetmek için uğraştı; ancak o da başaramadı. Abdullah b. Âmir b. Küreyz, 29 yılında **Basra**' ya geldi. Bu sırada, **Istahr** ile **Cûr** hariç, Fars'ın hepsi fethedilmişti. Yezdicerd **Taberistan**'a gitmek istedi; çünkü buranın Merzubanı o henüz **İsbahan**'da iken, **Taberistan**'ın yeri sarp olduğundan dolayı oraya gelmesini kendisine daha önce teklif etmişti. Sonradan Yezdicerd, **Kirman**'a gitmeyi uygun buldu. Abdullah b. Âmir, Mücâşi' b. Mes'ud es-Sülemî ve Herim b. Hayyan el-Abdî'ye onu takib etmelerini emretti. Mücâşi' ilerledi ve Kîrman'a bağlı **Beymenz**'e indi. Ancak askerler tipiye tutuldu; ordusu mahvoldu; askerlerin az bir kısmı hariç, kurtulan olmadı. Bundan dolayı Mücâşi'in indiği saraya Mücâşi' sarayı denildi. Bunun üzerine Mücâşi', Abdullah b. Âmir'in yanına döndü.

Yezdicerd, **Kirman**'da iken bir gün oturuyordu; yanına buranın merzubanı girdi ve kibirli bir şekilde Yezdicerd ile konuşmadı. Valisinin bu tavrına kızan Kisra onun ayağından asılmasını emretti ve: "Sen, bir köyün bile valiliğine ehil değilsin; nerede kaldı emirlik yapasın! Eğer Allah sende bir hayır görmüş olsaydı, seni bu hale düşürmezdi"dedi ve **Sicistan**'a gitti. Buranın emiri, ona ikram etti ve kendisine saygı gösterdi. Ancak birkaç gün geçince, buranın emiri ondan vergi istemek suretiyle ona karşı değişti.

Yezdicerd bu durumu görünce **Horasan**'a gitti; **Merv** sınırına gelince, buranın merzubanı Mâheveyh kendisini saygı ile ve yücelterek 'karşıladı; Nîzek Tarhan onun yanına geldi ve getirdiği elbiseyi kendisine hediye etti. Yanında bir ay kaldıktan sonra ayrıldı. Nîzek Tarhan, Yezdicerd'e yazdığı mektupta, kızıyla evlenmek istediğini bildirdi. Buna çok kızan Yezdicerd: "Sen ancak benim kölelerimden birisin; benim kızımı istemeye nasıl cesaret edebilirsin?"diye ona mektup yazmalarını

(*) Rakam yanlışlığını, karışıklığı önlemek için devam ettiriyoruz. 790 değil 792 olmalı.

adamlarına emretti. Yezdicerd, ayrıca **Merv** merzubanı Mâheveyh'in hesaplarının incelenmesini emretti ve ondan mal istedi.

Bunun üzerine Mâheveyh, Nîzek'e yazdığı mektupta onu, Yezdicerd aleyhine tahrik eden şu ifadeleri kullandı:

"Yenilmiş ve kovulmuş bu adama, iktidarına yeniden kavuşması için sen ona yardım ettin; ama o, sana neler yazdı!"Daha sonra Mâheveyh ile Nîzek, Yezdicerd'i öldürmek için yardımlaştılar. Nîzek Türklerin başında harekete geçti ve **el-Cünâbiz**'e indi; Yezdicerd ile savaştılar. Önceleri iki taraf, birbirine üstünlük sağlayamadı, sonra savaş Yezdicerd'in aleyhine döndü, adamları öldürüldü, ordugâhı yağma edildi. Bunun üzerine Yezdicerd **Merv**'e geldi; ancak buranın halkı ona şehrin kapılarını açmadı; Yezdicerd hayvanından indi; yaya olarak yürüdü ve sonunda **el-Mirğâb ırmağı** kenarındaki bir değirmencinin evine girdi.

Bir rivayete göre, onun nerede olduğunu öğrenen Mâheveyh adamlarını ona gönderdi ve onlar da Yezdicerd'i değirmencinin evinde öldürdüler.

Diğer bir rivayette ise, Mâheveyh, değirmenciye bir adam gönderdi ve onu öldürmesini emretti, o da Yezdicerd'i öldürdü; daha sonra Mâheveyh: "Hükümdar öldüren kimsenin yaşamaması gerekir"diyerek değirmencinin öldürülmesini emretti.

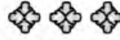
Bir başka rivayette ise, değirmenci, Yezdicerd'e yemek ikram etti; o da yedi; şarap getirdi; içince sarhoş oldu. Akşam olunca Yezdicerd tacını çıkardı ve başına koydu. Bunu gören değirmenci, tacı ele geçirmek istedi ve değirmen taşını onun üzerine yuvarladı; onu öldürünce tacını ve elbisesini aldı; cesedini de suya attı. Sonra da Mâheveyh bu durumu öğrenince, değirmenciyi ve ailesini öldürdü; tacı ve elbiseyi aldı.

Bir diğer rivayette ise, Mâheveyh'in elçileri, Yezdicerd'i korkuttular; bunun üzerine o da kaçtı ve suya girdi. Değirmenciye sorulunca o: "Benim evimden çıktı"diye cevap verdi. Onu suda buldular. Bunun üzerine Yezdicerd şunları söyledi: "Bana dokunmayınız! Size, kemerimi, yüzüğümü ve tacımı vereyim; onlar da bunları alıp onun yanından ayrıldılar. Yezdicerd, onlardan yiyecek bir şeyler isteyince, bazısı ona dört dirhem para verdiler. Bunun üzerine Yezdicerd güldü ve: "Bana, birgün dört dirheme muhtaç olacaksın denilmişti"dedi.

Daha sonra, Yezdicerd'i yakalamak üzere Mâhaveyh'in gönderdiği adamlar, onun üzerine saldırdılar. Bunun üzerine Yezdicerd: "Beni öldürmeyiniz! Arap hü-

kümdarının yanına götürünüz; kendim ve sizin adınıza onunla andlaşayım" diye teklifte bulunduysa da, Mâhaveyh'in adamları onun bu teklifini reddettiler ve onu yay kirişi ile boğdular. Sonra elbisesini aldılar; gemiye koydular; onun cesedini de suya attılar.

Bazılarının ileri sürdüklerine göre, Yezdicerd'in oğlu Fîruz, Türklere sığındı; onlar kendisini evlendirdiler; o da onların arasında yaşadı.

REYY VE KÛMES'İN FETHİ

791. el-Abbas b. Hişam el-Kelbî → babası ve Ebû Mihnef yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab, **Nehavend** Savaşı'ndan iki ay sonra, **Kûfe** valisi Ammar b. Yâsir'e yazdığı mektupta, 'Urve b. Zeydi'l-Hayl et-Tâî'yi sekizbin askerle **Reyy** ve **Destebâ**'ya göndermesini emretti. O, bu emri yerine getirdi; 'Urve, emredilen yere gitti. Bunun üzerine Deylemler, ona karşı asker topladılar ve **Reyy** halkı da ona yardım ettiler; onlar 'Urve ile savaştılar. Allah, 'Urve'yi onlara üstün getirdi; o da onları öldürdü ve mahvetti. Daha sonra 'Urve, kardeşi Hanzala b. Zeyd'i yerine bıraktı ve Ammar'ın yanına geldi; ondan kendisini Ömer'e göndermesini istedi; o daha önce de Cisr olayını haber vermek üzere Ömer'in yanına gelmişti. O, halifeyi sevindirecek haberi getirmeyi çok istiyordu. Ömer onu görünce şaşırıp: ***"Biz. Allah içiniz ve O'na döneceğiz"***(Bakara, 165) ayetini söyledi. Bunun üzerine 'Urve: "Evet, bize yardım eden ve zaferler kazandıran Allah'a hamdederim"diye karşılık verdi ve olanları halifeye anlattı. Hz. Ömer: "Orada kalsaydın da yerine birisini gönderseydin olmaz mıydı?"diye sorunca 'Urve: "Yerime kardeşimi bıraktım; bizzat kendim sana gelmek istedim"deyince Ömer ona: "Beşîr"(Müjdeci) adını verdi.

Bu hususta 'Urve şu şiiri söyledi:

"Ben, **Kadisiyye***'dekilere kendimi gösterip ortaya çıktım; savaşa katılan herkes kendisini bu şekilde göstermez. Bundan önce de ben,* **en-Nuhayle** *çevresindeki savaşa katıldım; devamlı olarak kan döktüm, yaraladım. Deylemlerle yapılan savaşta, ben hangi zümreye yüzümü çevirsem, onların yenileceğini açık olarak biliyordum. Ben, namuslu ve şerefli bir kimseyim; eğer düşmanı geri çekilir vaziyette bulmazsam, onlara doğru yürürüm."*

en-Nuhayle Savaşı'nda, Benî Mâlik b. Zeyd kabilesinden el-Münzir b. Hassan b. Dırar, Mihran'ın öldürülmesine iştirak etti.

792. Râvilerin dediklerine göre:

'Urve savaş meydanından ayrılınca, Huzeyfe, onun ordusunun başına Seleme b. Amr b. Dırar ed-Dabbî'yi gönderdi. Bir başka rivayete göre, el-Berâ b. Âzib'i gönderdi. 'Urve'nin yaptığı savaş sırasında, Deylemler ve **Reyy** halkının güçleri kı-

rılmıştı. Seleme, el-Ferhan b. ez-Zeynebedî'nin kalesinin çevresine indi; Araplar **ez-Zeynebedî**'ye, **ez-Zeynebî** derlerdi; bu kaleye **Ârîn** denilirdi. İbnu'z-Zeynebî, savaştan sonra Seleme ile andlaştı; onlar, cizye ve haraç ödemeleri şartıyla zımmî olmayı kabul ettiler. Ayrıca o, **Reyy** ve **Kümes** halkı adına beşyüzbin dirhemi Seleme'ye verdi ve onlardan herhangi bir kimsenin öldürülmemesi, esir alınmaması ve ateşgedelerin yıkılmaması da şart koşuldu. Onlar, vergilerini öderlerken, **Nehavend** halkını örnek alacaklardır. İbnu'z-Zeynebî, **Destebâ Râzî** halkı adına da Seleme ile andlaştı. **Destebâ, Râzî** ve **Hemezânî** diye iki kısma ayrılmıştı.

Süleyman b. Ömer ed-Dabbî, bir başka rivayette el-Berâ b. Âzib, Kümes üzerine bir süvari birliği gönderdi. Buranın halkı karşı koymadı, **ed-Dâmğan**'ın kapılarını açtılar.

Ömer b. el-Hattab, Ammar'ı azledip yerine el-Muğîre b. Şu'be'yi **Kûfe** valisi tayin etti; el-Muğîre de **Reyy** ve **Destebâ**'ya Kesîr b. Şihab el-Hârisî'yi vali tayin etti. Kesîr'in **Kadisiyye** Savaşı'nda büyük başarıları görülmüştü. Müslümanlar **Reyy**'e geldiklerinde, Kesîr buranın halkının andlaşmayı bozduklarını gördü; bunun üzerine onlarla, itaat edip haraç ve cizyeyi ödemelerine kadar savaştı.

Kesîr, Deylemlerle de savaştı ve onlara saldırdı; ayrıca **el-Beber** ve **et-et-Taylesan** halkı ile de savaştı.

793. Hafs b. Ömer el-Ömerî→ el-Heysem b. Adiyy → İbn Ayyaş el-Hemezânî ve başkaları yoluyla rivayet edilmiştir:

Kesir b. Şihab, Reyy, **Destebâ** ve **Kazvin** valisiydi; yakışıklı, akıllı ve basiretli, kötürüm bir kimseydi. O şöyle söylerdi: "Ben hariç, her kötürüm, ailesine muhtaçtır."Hayvana bindiğinde, iki bacağı küsküye benzer şekilde hareketsiz dururdu. Onunla beraber savaşa çıkan herkesin yanına, kalkan, zırh, tolga, çuvaldız ve beş tane iğne, ketenden ip, biz, makas, yem torbası ve yiyecek kesesi almasını isterdi.

Kesir, pinti bir kimseydi; yemek yerken önüne çanağı konulurdu; yanına birisi gelirse: "Ey babası ve yardımcısı bulunmayasıca! Bizi takib eden bir ajanın mı var? derdi. Birgün hizmetçisine: "Ey çocuk! Bizi doyur!"deyince o: "Yanımda ekmek ve sebzeden başka bir şey yok"diye cevap verince Şerîk: "Fars ve Rumlar, yalnızca ekmek ve sebze için savaşmadılar mı?"dedi.

Kesir, Muaviye zamanında da, bir müddet **Reyy** ve **Destebâ** valiliği yaptı.

Sa'd b. Ebî Vakkas ikinci defa **Kûfe** valisi olunca **Reyy**'e geldi; burası karışık bir durumdaydı; düzeltti; Deylemlerle savaştı; bu, 25 yılının başında oldu; sonra geri döndü.

794. Bekr b. el-Heysem ve Reyy kadısı Yahya b. Darîs yoluyla rivayet edilmiştir:

Huzeyfe 'tarafından fethedilmesinden sonra **Reyy** halkı, zaman zaman andlaşmayı bozdular ve şehir de her seferinde yeniden fethedildi; bu durum, Osman'ın **Kûfe** valisi Ebû Musa'nın zamanında, Karaza b. Ka'b el-Ensarî'nin şehri yeniden fethetmesine kadar devam etti. Bundan sonra şehir halkı itaattan ayrılmadı. Şehir valileri **ez-Zenbedî** kalesine inerler; halk, vali için yapılmış camide cuma namazı kılarlardı. Bu mescid, son zamanlarda yapılan alçak duvarın içine alındı. Valiler **Destebâ**'dan hareket edip Deylemlerle savaşırlardı. Karaza, daha sonra Ali tarafından **Kûfe** valiliğine tayin edildi ve orada öldü; onun cenaze namazını, Ali (r.a.) kıldırdı.

795. Abbas b. Hişam → babası ve dedesi yoluyla rivayet edilmiştir:

Ali, **Reyy** ve **Destebâ**'ya, Yezîd b. Hacebe b. Âmir b. Teymillah b. Sa'lebe b. Ukâbe'yi vali tayin etti. O buranın haracını azalttı. Bunun üzerine Ali onu hapsetti. O da hapisten çıkınca Muaviye ile birleşti. Ebû Musa, bizzat kendisi **Reyy** halkı ile savaştı; çünkü onlar andlaşmayı ihlal etmişlerdi. Ebû Musa şehri ilk şartları üzerine yeniden fethetti.

796. Cafer b. Muhammed er-Râzî'nin bana söylediğine göre:

Mü'minlerin Emiri el-Mehdî, el-Mansur'un halifeliğinde, bugünkü halkın oturduğu **Reyy** şehrini bina ettirdi; şehrin etrafını hendeklerle çevirtti. Orada. Ammar b. Ebî'l-Hasîb eliyle büyük bir cami yaptırdı; camiinin duvarına kendi adını ve yapılış tarihi 158 yılını yazdırdı. Şehrin etrafını alçak duvarlarla çevirdi; tuğladan yapılan bu duvar, iki şehiri ayırdı ve buraya **el-Muhammediyye** adını verdi. Bundan dolayı **Reyy** halkı, duvarın iç kısmındaki **Reyy**'e, **iç şehir** (el-**Medine**tu'd-Dâhile); duvarın ötesine de **Dış şehir** (el-**Medine**tu'l-Hârice) adını verdiler.

ez-Zenbedî kalesi, **el-Muhammediyye**'nin içindedir. el-Mehdî, kalenin tamir edilmesini emretmiş ve oraya inmişti. Bu kale, cami ve imaret konağına bakar. Kale, daha sonra hapishane olarak kullanıldı.

Reyy'de, kendilerine Benî'l-Harîş denilen bir aile vardı; onlar, şehrin kurulmasından sonra buraya yerleştiler.

Cahiliye Çağı'nda Reyy şehrine **Erâzî** deniliyordu; rivayet edildiğine göre bu şehir yere batmıştır; burası, **el-Muhammediyye**'den altı fersah uzaklıktadır. Burasına Reyy adı verilmiştir.

el-Mehdî Reyy'e ilk defa geldiğinde, **es-Sîrevan** denilen bir köye inmişti.

el-Ferhan kalesi hakkında, şair el-Ğatammeş b. el-A'ver b. Amr ed-Dabbî şu şiiri söyledi:

"Reyy'deki lanetlenmiş eski sarayın başı üzerindeki ölüm çağıran şey, eskimiyor; parlıyor."

797. Bekr b. el-Heysem ve kadı Yahya b. Darîs yoluyla rivayet edilmiştir:

eş-Şa'bî, Kuteybe b. Müslim ile birlikte Reyy'e girmişti. Kuteybe ona: "Ençok sevdiğin meşrubat nedir?"diye sorunca, eş-Şa'bî: "Bulunması en kolay; bulunmadığında en aziz olanıdır"diye cevap verdi.

Sa'îd b. Cübeyr de Reyy'e geldi; ed-Dahhak onunla görüştü; ondan nakledip tefsir yazdı.

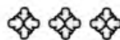
Amr b. Ma'dîkerib ez-Zübeydî, ilk defa savaşa gelindiğinde, Reyy'de savaştı; geri dönerken vefat etti ve **Rûze** ile **Busne**'nin yukarı tarafında, **Kirmanşahan** denilen yere defnedildi.

Dilbilgisi âlimi el-Kisâî Reyy'de gömüldü; onun adı Ali b. Hamza olup **Horasan**'a gitmek isteyen er-Reşîd *(Allah ona rahmet eylesin)* ile birlikte buraya gelmişti. el-Haccac b. Ertat da burada öldü; o buraya, el-Mehdî ile birlikte gelmişti; künyesi Ebû Ertah idi.

el-Kelbî şunları söyledi: **Destebâ**'daki **Câbir** sarayı, Benî Zeyban b. Teymillah b. Sa'lebe kabilesinden birisi olan Câbir'e nisbetle bu adı almıştır.

798. Râvilerin dediklerine göre:

Reyy'in vergisi, onikimilyon dirhem idi; bu durum el-Memun'un Horasan'dan dönerken **Medinetü's-Selam**'a gitmek üzere buraya uğramasına kadar devam etti. el-Memun, buranın vergisinin ikimilyon dirhemini kaldırdı; bu azalttığı miktarı da şehir halkına tescil etti.

KAZVİN VE ZENCAN'IN FETHİ

799. **Kazvin** *halkından bazı kimseler → Bekr b. el-Heysem ve Reyy halkından bir şeyh yoluyla rivayet edilmiştir:*

Kazvin kalesine Farsçada **Kaşvîn** denilirdi; bunun anlamı "korunmuş hudud"demektir. **Kazvin** ile **Deylem** arasında bir dağ bulunur. Burada Farslıların Esavireden meydana gelen devamlı askerleri nöbet tutar; bu askerler, Kazvinlilerle Deylemler arasında andlaşma bulunmadığı zamanlarda, şehri Deylemlere karşı korurlar; onlarla aralarında andlaşma bulunduğu sıralarda ise, ülkelerini Deylemli ve başka hırsızlardan korurlardı.

Destebâ, Reyy ile **Hemezan** arasında ikiye ayrılmıştı; bu iki kısımdan birisine **er-Râzî,** diğerine **el-Hemezânî** denilirdi. el-Muğîre b. Şu'be **Kûfe**'ye vali olunca, Cerîr b Abdillah'ı **Hemezan**'a, el-Berâ b. Âzib'i de **Kazvin**'e vali tayin etti ve el-Berâ'nın **Kazvin**'e gitmesini emretti. Eğer Allah **Kazvin'i** kendisi eliyle fethetmeyi nasib ederse, oradan **Deylem**'e karşı savaşacaktı. Müslümanlar daha önce **Destebâ**'dan oraya savaşa gitmişlerdi. el-Berâ, yanında Hanzala b. Zeydi'l-Hayl olduğu halde yola çıktı ve **Ebher**'e geldi; buranın kalesinin önüne indi. Bu kaleyi bazı Acemler, inek derileri ve yün ile sed yaptıkları kuyuların yanında bina etmişlerdi; onlar daha önce buraya oturulacak sekiler yapmışlar; sonra da kaleyi inşa etmişlerdi. Kaledekiler, el-Berâ ile savaştılar; sonra ondan eman istediler. O da kendilerine, **Nehavend** halkına Huzeyfe'nin verdiği gibi eman verdi; aynı şartlarla andlaştı ve **Ebher** topraklarını ele geçirdi.

el-Berâ daha sonra, **Kazvin** kalesi halkı üzerine yürüdü. Müslümanların üzerlerine yürüyeceklerini anlayan Kazvinliler, kendilerine yardım etmelerini istemek üzere Deylemlere adamlar gönderdiler; onlar da yardım edeceklerini vaadettiler. el-Berâ ve Müslümanlar, Kazvinlilerin sahasına indiler. Bunun üzerine Kazvinliler de Müslümanlarla savaşmak üzere kaleden çıktılar. Bu sırada Deylemler, dağın üzerinde durmuş, Müslümanlara bir şey yapamıyorlardı. Onların bu durumunu gören Kazvinliler, andlaşma istediler. el-Berâ, **Ebher** halkının verdikleri cizyeyi kendilerine teklifi etti; ancak onlar, cizyeden nefret ettiklerinden Müslüman oldular.

Bir rivayete göre Kazvinliler, **Basra** Esaviresi gibi, İslâmiyeti kabul edip istedikleriyle beraber olmak şartıyla kalelerinden indiler. **Kûfe**'ye yerleştiler ve Zühre

b. Hüveyye ile anlaştılar; kendilerine Hamrâu'd-Deylem (Kırmızı Deylemler) denildi.

Bir diğer rivayette ise, onlar Müslüman oldular ve kendi yurtlarında kaldılar; toprakları da öşür arazisi kabul edildi. el-Berâ, aralarında Tuleyha b. Huveylid el-Esedî'nin de bulunduğu beşyüz Müslümanı buraya yerleştirdi ve onlara, kimsenin hakkı olmayan toprakları, ikta olarak verdi.

Bekr şunları rivayet etti: **Kazvin** halkından bir adam, el-Berâ ile birlikte olan babasının dedesi için şu şiiri söylemiştir:

"Deylemler, İbn Âzib'in ordusu başında geldiğinde ve savaş yapmaya mecbur olunca, müşriklerin düşüncesinin aldatıcı olduğunu öğrendiler. Biz, karanlık gecelerde, pek çok sarp dağları ve çölleri aşıp geldik."

el-Berâ, vergi ödeyinceye kadar Deylemlerle savaştı. Sonra **Cîlan, el-Beben** ve **et-Taylesan** üzerine yürüdü; **Zencan**'ı savaş yoluyla fethetti.

Osman b. Affan tarafından **Kûfe** valiliğine tayin olunan el-Velîd b. Ukbe b. Ebî Muayt b. Ebî Amr b. Ümeyye, **Kazvin**'in yanındaki **Deylem**'in üzerine yürüdü. O, ayrıca **Azerbaycan, Cîlan, Muttan, el-Beber** ve **et-Taylesan** üzerine de yürüdü; sonra geri döndü.

el-Velîd'den sonra Sa'îd b. el-Âsî b. Sa'îd b. el-Âsî b. Ümeyye vali olunca **Deylem** üzerine yürüdü; **Kazvin**'i şehir haline getirdi; **Kazvin,** Kûfelilerin hudud şehri olup onların burada mal ve mülkleri vardı.

800. Ahmed b. İbrahim ed-Devrakî → Halef b. Temim → Zaide b. Kudâme ve İsmail b. Murre el-Hemezâni yoluyla rivayet edilmiştir:

Ali b. Ebî Talib (r.a.) şunları söyledi: "Sizlerden birisi, bizimle beraber Muaviye'ye karşı savaşmayı istemezse, atasını alsın ve **Deylem**'e gitsin ve onlarla savaşsın!"Ben de (İsmail b. Murre el-Hemezanî) oraya gidenlerdendim; biz atiyyelerimizi aldık ve **Deylem**'e gittik. Bizler dörtbin veya beşbin kişiydik.

801. Abdullah b. Salih el-Iclî → İbn Yeman ve Süfyan yoluyla rivayet edilmiştir:

Ali (r.a.), er-Rabi' b. Huseym es-Sevrî'yi **Deylem**'e savaşa gönderdi. O, Müslümanlardan dörtbin kişinin başında ona bayrak verdi.

802. **Kazvin** *halkından bazı kimselerin bana söylediklerine göre:*

Kazvin'de er-Rebî' b. Huseym camiinin bahçesinde, halkın ellerini sürdükleri bir ağaç vardı. Rivayet edildiğine göre, er-Rebî' misvakını toprağa dikmiş; bu misvak yaprak açmış ve ağaç haline gelmişti. Mü'minlerin Emiri el-Mütevekkilalallah'ın halifeliğinde Tahir b. Abdillah b. Tahir'in **Kazvin** valisi, halkın batıl şeylere kapılmasından korktuğu için bu ağacı kestirmiştir.

803. Râvilerin dediklerine göre:

Musa el-Hâdî **Reyy**'e giderken **Kazvin**'e geldiğinde, buradaki şehrin yanına bir şehir daha kurulmasını emretti; bu yeni şehir, Musa şehri diye bilinir. Musa **Rüstembâz** diye bilinen bir arazi satın aldı ve bunu şehrin ihtiyaçlarını karşılamak üzere vakfetti. Azadlısı Ömer er-Rûmî, bu toprakları idare ediyordu. Daha sonra bu toprakları Muhammed b. Amr idare etti.

el-Mübarek et-Türkî, bir kale yaptırdı; bu kaleye **Medinetü'l-Mübarek** adı verildi. Orada, el-Mübarek'in 'azadlılarından bir zümre bulunmaktadır.

804. Muhammed b. Harun el-Isfehânî'nin bana söylediğine göre:

er-Reşîd **Horasan**'a giderken **Hemezan**'a uğradı. **Kazvin** halkı onun huzuruna çıktılar ve kendilerinin düşman topraklarına yakın bir yerde bulunduklarını ve sık sık düşmanla uğraştıklarını haber verdikten sonra, halifeden, durumlarını yeniden gözden geçirmesini ve topraklarının gelirlerinden alınan onda bir verginin azaltılmasını istediler. er-Reşîd, onlardan yılda onbin dirhem alınmak suretiyle topraklarını mukataa usulüne 'tabi tuttu.

Mü'minlerin Emiri er-Reşîd'in oğlu el-Kâsım, **Cürcan**, **Taberistan** ve **Kazvin** valisi olunca, **Zencan** halkı, kendisiyle övünmek ve yol kesenlerin hırsızlıkları ile valilerin kendilerine yaptıkları zulümden korunmak için çiftliklerini ona teslim ettiler ve vali adına alım-satım senedi yazdılar. Böylece onlar, valinin çiftçileri oldular. Bugün bu topraklar halifeliğin çiftliklerindendir.

el-Kâkızan toprakları, öşür arazisi idi; çünkü buranın halkı, bu topraklar üzerinde yaşarken Müslüman olmuşlar; İslâmiyet'e girdikten sonra buraları işlemişlerdi. Onlar da topraklarını, Beytülmale verdikleri öşürden ayrı olarak, el-Kâsım'a ikinci bir öşür vermek üzere valiye teslim ettiler. Böylece bu topraklar da, halifeliğin çiftliklerinden oldu.

Destebâ topraklarına gelince, burasının yarısı Reyy, diğer yarısı da **Hemezan**'a ait olmak üzere ikiye bölünmüş durumda bulunuyordu. Bu durum, Benî Temîm kabilesinden **Kazvin**'de oturan ve adı Hanzala b. Hâlid, künyesi Ebû Mâlik olan bir adamın, buranın tamamının **Kazvin**'e bağlanmasıyla ilgili olarak çalışmasına kadar devam etti; böylece Destebân'ın tamamı, **Kazvin**'e bağlandı. Buranın halkından bir adam, Ebû Mâlik'in: "Ben **Destebâ**'yı birleştirdim; ben Ebû Mâlik'im"dediğini işitince şunları söyledi: "Hayır, bilakis sen burayı karıştırdın! Sen Ebû Hâlik'sin! (yani Ebû Mâlik değil, Helak edenin babasısın)"

805. el-Medînî ve başkalarının bana söylediklerine göre:

Kürtler, Abdurrahman b. Muhammed b. el-Eş'as'in isyanı sırasında, bozgunculuk yaptılar ve karışıklık çıkardılar. Bunun üzerine el-Haccac, onların üzerine **Dımeşk** halkı askerlerinden oluşan bir ordunun başında, Amr b. Hânî el-Absî'yi gönderdi. Amr onlara saldırdı ve bir kısmını öldürdü. Daha sonra el-Haccac, Amr'a Deylemler üzerine yürümesini emretti. O da onikibin askerle onların üzerine yürüdü. Bu askerler arasında Icl kabilesi mensupları ile onların **Kûfe** halkından olan azadlılarından seksen kişi de bulunuyordu; bunlardan birisi de Muhammed b. Sinan el-Iclî idi.

806. Avf b. Ahmed el-Abdî → Ebû Haneş el-Iclî ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

el-Haccac'ın **Deylem**'e gönderdiği Benî Temim kabilesinin Icl kolundan bir adama yetiştim; o bana şunları anlattı: Ben, Icl kabilesinin azadlılarından, benimle bir babadan olduğunu ileri süren bir adam gördüm. Bunun üzerine ona: Bu nasıl olabilir? Senin baban, soyunda Arap yerine Acemden akrabası olmasını sevmezdi; sen neye dayanarak bunu ileri sürebiliyorsun deyince o: "bunu bana annem haber verdi" diye karşılık verince ben de: "annen doğru söyler, babanı en iyi o bilir" dedim.

807. Râvilerin dediklerine göre:

Muhammed b. Sinan el-Iclî, **Destebâ**'nın köylerinden birine indi; sonra **Kazvin**'e geldi ve şehrin dışında bir konak yaptırdı. Bunun üzerine hududlarda yaşayanlar onu azarladılar ve şunları söylediler: "Sen, kendini ölüm tehlikesine attın; sonra düşman bir kötülük yapmak için geldiğinde, biz sana yardım edemeyeceğimizden bizi de zayıf göstermiş oldun!" O, bu sözlere kulak asmadı ve çocukları

ile ailesine, şehrin dışında evler yapmalarını emretti; onlar da burada evler yaptılar daha sonraları başkaları da buraya gelip evler yaptılar; sonunda şehrin çevresi evlerle doldu.

808. *Râvilerin dediklerine göre:*

Ebû Dülef el-Kâsım b. İsa, el-Memun'un halifeliğinde Deylemlerle savaştı; Ebû Dülef, el-Mu'tasımbillah'ın halifeliğinde ve Afşin'in valiliği sırasında **el-Cibal**'in valisi idi. O, birçok kale fethetti; bunlardan **İklîsim** kalesinin halkı ile vergi ödemeleri şartıyla andlaştı. **Bûrmec** kalesini savaş yoluyla fethetti; sonra halkıyla vergi ödemeleri şartıyla andlaştı. O, **Eblam**, **Endak** ve başka kaleleri de fethetti. Afşin de, Ebû Dülef'den başkasını savaşa gönderdi; **Deylem**'de başka kaleleri de fethetti.

Mü'minlerin Emiri el-Mu'tezzbillah, 253 yılında, azadlısı Musa b. Boğa el-Kebîr'i (Büyük Boğa'nın oğlu Musa) **Deylem** ve **Taberistan** 'taraflarında isyan etmiş olan Hz. Ali taraftarlarına (Talibiyyin) karşı gönderdi. Deylemler, Kevkebî denilen bir adamın etrafında toplanmışlardı. Musa, **Deylem** üzerine yürüdü; onların ülkelerinin içlerine kadar ilerledi. Deylemler onunla savaştılar; Musa da onlara saldırdı; baskısı onlara karşı çok ağır, ezip geçmesi çok şiddetli oldu.

809. **Kazvin** *halkından bir adamın bana söylediğine göre:*

Nedimler diye bilinen üç kişinin kabirleri, **İsbahan**'ın **Râvend** ilçesindedir. Şair onların ikisi hakkında şu şiiri söyledi:

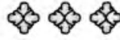
"Ey iki arkadaş! Benim **Râvend**'*de tek başıma kaldığımı bilmiyor musunuz?"*

810. Abdullah b. Salih el-Iclî bana şunları söyledi:

Bana ulaşan haberlere göre, el-Haccac'ın **Deylem**'e gönderdiği orduda, **Kûfe** halkından üç kişi bulunuyordu. Bu üç kişi, birlikte şarap içiyorlar ve başkalarına karışmıyorlardı. Onlar bu şekilde yaşarlarken, onlardan birisi öldü; onu diğer iki arkadaşı gömdüler. Daha sonra da onun mezarı başında şarap içiyorlar ve ölenin sırası gelince kadehi onun mezarına döküp ağlıyorlardı. Daha sonra ikincisi de öldü; geri kalan onu da ilk arkadaşının yanına gömdü. O, iki arkadaşının mezarları başında oturur, şarap içer, önce birinin sonra diğerinin mezarına şarap döker ve ağlardı. O, birgün şu şiiri söyledi:

"Ey iki dostum! Kalkınız, uykunuz uzun sürdü; uykunuzun sonunun gelmeyeceğini görüyorum. Benim **Kazvin***'de tek başıma kaldığımı bilmiyor musunuz? Orada sizden başka dostum yoktur. Uzun gecelerde kabrinizin başında bulunuyor; oradan ayrılmıyorum; sizin sesinizi işitinceye kadar böylece kalacağım. Hayat boyunca sizler için ağlayacağım; sizin için ağlayan kalbi yanık kimseye ne ile cevap verilir?"*

Çok geçmeden o da öldü ve iki arkadaşının yanına gömüldü. Onların kabirleri, Nedimler kabri diye bilinir.

AZERBAYCAN'IN FETHİ

811. el-Hüseyin b. Amr el-Erdebîlî → Vâkıd el-Erdebîlî ve yetiştiği şeyhler yoluyla rivayet edilmiştir:

el-Muğîre b. Şu'be, Ömer b. el-Hattab'ın valisi olarak **Kûfe**'ye geldi; yanında Huzeyfe b. el-Yeman'ın **Azerbaycan** valisi olduğunu bildiren bir mektup vardı. O bu mektubu, **Nehavend** veya oraya yakın bir yerde bulunan Huzeyfe'ye gönderdi. Mektubu alan Huzeyfe yola çıktı ve **Azerbaycan**'ın merkez şehri olan **Erdebîl**'e geldi; burada şehrin merzubanı oturur ve bölgenin vergileri ona gönderilirdi. Merzuban, **Bâcervan, Meymez, en-Nerîr, Serat, eş-Sîz, el-Meyanic** halkı ve başkalarından müteşekkil savaşçıları ona karşı topladı. Onlar, Müslümanlarla günlerce çok şiddetli bir şekilde savaştılar. Sonunda Merzuban, bütün **Azerbaycan** halkı adına, sekiz mıskal ağırlığında sekizyüzbin dirhem vergi ödemeleri; onlardan kimsenin öldürülmemesi, esir alınmaması, ateşgede mabetlerinin yakılmaması, **Belâsecan, Sebelan** ve **Sacaran** Kürtlerine dokunulmaması, bilhassa **eş-Şîz** halkının bayramlarında oynamalarına ve ortaya çıkartmakta oldukları şeyleri göstermelerine mani olunmaması şartıyla Huzeyfe ile andlaştı.

Huzeyfe daha sonra **Mûkan** ve **Cîlan** üzerine yürüdü ve buraların halkına saldırdı; onlarla, vergi ödemeleri şartıyla andlaştı.

812. Râvilerin dediklerine göre:

Sonradan Ömer, Huzeyfe'yi valilikten azletti; onun yerine Utbe b. Ferkad es-Sülemî'yi **Azerbaycan**'a vali tayin etti. **O** buraya **Musul**'dan; bir başka rivayete göre, **Şehrezûr**'dan **kalkıp** bugün **Muaviyetu'l-Evda** denilen **es-Selak** üzerinden geldi. **Erdebîl**'e gelince, halkının andlaşmaya uyduğunu gördü. Ancak bazı bölgeler ona karşı çıktılar; o da bu yerlerin üzerine yürüdü; zafer kazandı ve ganimet elde etti. Utbe'nin yanında, Ömer b. Utbe ez-Zâhid vardı.

el-Vâkıdî, senediyle birlikte şunları rivayet etmiştir: el-Muğîre b. Şu'be, **Kûfe**'den hareket edip **Azerbaycan** üzerine 22 yılında yürüdü; oraya vardı ve burasını savaş yoluyla fethetti ve haraç koydu.

İbnu'l-Kelbî, Ebû Mihnef'den naklen şunları rivayet etmiştir: el-Muğîre, 20 yılında **Azerbaycan** üzerine yürüdü ve orasını fethetti. Daha sonra buranın halkı kâfir

oldular; bunun üzerine el-Eş'as b. Kays **el-Kindî Azerbaycan** üzerine yürüdü ve **Bâcervan** kalesini fethetti; el-Muğîre'nin şartlarına göre buranın halkıyla andlaştı. el-Eş'as'ın yaptığı bu andlaşma, bugüne kadar yürürlükte kaldı.

Ebû Mihnef Lût b. Yahya şunları söyledi: Ömer, önce Sa'd'ı, sonra Ammar'ı daha sonra da el-Muğîre'yi vali tayin etti. Sonradan Sa'd'ı tekrar vali tayin etti. Nitekim Ömer ona ve diğer ülkelerin valilerine, vefat ettiği yılda, **Medine**'ye gelmelerini emreden mektup yazdı. Bundan dolayı Sa'd, Şûrada hazır bulundu. Ayrıca Ömer, kendinden sonra halife olacak kimseye, Sa'd'ı valiliğe geri göndermesini vasiyet etti.

Ebû Mihnef' in dışındakiler ise şunları söylediler: Ömer vefat ettiğinde, el-Muğîre, onun **Kûfe** valisi idi; o, Sa'd'ın **Kûfe**'ye; Ebû Musa'nın da **Basra**'ya vali tayin edilmelerini vasiyet etti; Osman da bu vasiyete uyarak ikisini önce vali tayin etti; sonradan onları azletti.

813. el-Medâinî → Ali b. Mücâhid → Muhammed b. İshak ve ez-Zührî yoluyla rivayet edilmiştir:

Allah, **Nehavend**'de müşrikleri hezimete uğratınca, savaşa katılan Müslümanlar kendi ülkelerine döndüler; **Kûfe** halkı Huzeyfe ile kaldı; o da **Azerbaycan** üzerine yürüdü; buranın halkı, yüzbin dirhem ödemek şartıyla onunla andlaştı.

814. el-Medâinî → Ali b. Mücâhid → Âsim el-Ahvel ve Ebû Osman en-Nehdî yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, **Azerbaycan** valiliğinden Huzeyfe'yi azletti; yerine Utbe b. Ferkad es-Sülemî'yi tayin etti. Utbe, bezlere sararak Ömer'e un helvası gönderdi. Helva Ömer'e gelince: "bu para mıdır?"diye sordu. Yanındakiler: "hayır"diye cevap verince: "öyle ise bu nedir?"diye tekrar sorunca: "gönderilmiş bir hediye"diye cevap verdiler. Bunun üzerine Ömer helvaya baktı ve: "bunu ona iade ediniz"dedi ve Utbe'ye şu mektubu yazdı: "Ey Ümmü Utbe'nin oğlu! Sen, babanın emeği olmaksızın helva yiyorsun."

Utbe şunları söyledi: Ben **Azerbaycan**'dan Ömer'in yanına geldiğimde, onun önünde devenin kol tarafı vardı.

815. el-Medâinî → Abdullah b. el-Kâsım ve Ferve b. Lakıt yoluyla rivayet edilmiştir:

Osman b. Affan (r.a.) halife olunca, el-Velîd b. Ukbe b. Ebî Muayt'ı vali tayin etti ve **Azerbaycan** valiliğinden Utbe'yi azletti. Buranın halkı andlaşmayı bozdular. Bunun üzerine el-Velîd, 25 yılında öncü kuvvetinin başında Abdullah b. Şibl el-Ahmesî olduğu halde onların üzerine yürüdü; **Mûkan, el-Beber** ve **et-Taylesan** halkının üzerine baskın yaptı; ganimet ve esir aldı. **Azerbaycan** bölgesi halkı, barış istedi; el-Velîd de kendileriyle, Huzeyfe'nin barış şartlarına göre andlaştı.

İbnu'l-Kelbî şunları söyledi: Ali b. Ebî Talib (r.a.), **Azerbaycan**'a Sa'îd b. Sâriye el-Huzâ'î'yi, daha sonra da el-Eş'as b. Kays el-Kindî'yi vali tayin etti.

816. Abdullah b. Muaz el-Ankazî → babası → Sa'd b. el-Hakem b. Utbe ve Zeyd b. Vehb yoluyla rivayet edilmiştir:

Allah, **Nehavend**'de müşrikleri bozguna uğratınca, **Hicaz** halkı **Hicaz'larına, Basra** halkı **Basra**'larına döndüler. Huzeyfe ise Kûfelilerin başında **Nehavend**'de **kaldı; Azerbaycan** üzerine yürüdü; buranın halkı, onunla sekizyüzbin dirhem ödemek şartıyla andlaştı. Bunu öğrenen Ömer b. el-Hattab, buradaki Müslümanlara şu mektubu yazdı:

"Siz, halkının yemeği ve elbiseleri, hayvan ölüsü ile karışan bir ülkedesiniz; bundan dolayı yalnızca kesilmiş hayvanları yiyiniz ve temiz elbiseleri giyiniz!"Hz. Ömer temiz elbise ile, temiz deriden yapılanları kastediyor.

817. el-Abbas b. el-Velîd en-Nersî → Abdulvâhid b. Ziyad → Âsim el-Ahvel ve Ebû Osman en-Nehdî yoluyla rivayet edilmiştir:

Ben (Ebû Osman) **Azerbaycan** fethedildiğinde Utbe b. Ferkad ile beraberdim. Utbe, deri ve keçe ile sarılmış iki sepet içinde helva koyup, azadlısı Sühaym ile Ömer'e gönderdi. Sühaym, Hz. Ömer'in yanına gelince: "Ne getirdin? altın mı yoksa gümüş mü?"diye sordu ve sepetlerin açılmasını emretti; helvanın tadına baktı ve: "bu çok nefis bir şey! Bütün Muhacirler, doyuncaya kadar bundan yiyecekler mi?"deyince Sühaym: "Hayır!"Bu yalnızca size aittir"diye cevap verdi; bunun üzerine ona şu mektubu yazdı:

"Allah'ın kulu Mü'minlerin Emiri Ömer'den Utbe b. Ferkad'a: Bu gönderdiğin şey, ne senin, ne ananın ne de babanın kazancından değildir. Biz, yalnızca Müslümanların evlerinde karınlarını doyurdukları şeyleri yeriz!"

818. el-Hüseyin b. Amr → Ahmed b. Muslih el-Ezdi ve **Azerbaycan** *halkı şeyhleri yoluyla rivayet edilmiştir:*

el-Velîd b. Ukbe, **Azerbaycan**'a el-Eş'as b. Kays'la birlikte gelmişti. el-Velîd buradan ayrılınca, **Azerbaycan**'a el-Eş'as'ı vali tayin etti. Daha sonra buranın halkı andlaşmayı bozunca, el-Eş'as, el-Velîd'e mektup yazıp yardım istedi. el-Velîd de Kûfelilerden oluşan büyük bir orduyu ona yardıma gönderdi. el-Eş'as b. Kays, sıra ile hân hân her yeri araştırdı; hân, **Azerbaycan** dilinde su çevresindeki meskun yerler, bağlar ve bahçeler manasındadır. Sonunda, Huzeyfe ve Utbe b. Ferkad'ın andlaşmalarına göre buraları fethetti ve divandan atâ alan Araplardan bir zümreyi bu bölgeye yerleştirdi; onlara, halkı İslâmiyet'e çağırmayı emretti.

Daha sonra Sa'îd b. el-Âsî vali oldu; **Azerbaycan** halkı üzerine yürüdü; **Mûkan** ve **Cîlan** halkı üzerine baskın düzenledi. Bu sıralarda, Ermenilerden ve **Azerbaycan** halkından bazı zümreler, **Ürm** ve ....(*) taraflarında toplanmışlardı. Sa'îd, onların üzerine Cerîr b. Abdillah el-Becelî'yi gönderdi; o da, kendilerini bozguna uğrattı; başlarını yakaladı ve **Bâcervan** kalesinin üzerine astı.

Bir rivayete göre, eş-Şemmah b. Dırar es-Sa'lebî, Sa'îd b. el-Âsî ile birlikte bu savaşlara katılmıştır. Fârisu Atlal Bükeyr b. Şeddad b. Âmir de onlarla birlikte bu savaşlara katılmıştı. eş-Şemmah, Bükeyr hakkında şu şiiri söyler:

"Ben, **Mûkan** *savaşlarında Fârisu Atlal eş-Şeddah'ın oğulcuğu Bükeyr'i terkeden süvarilere muhtaç olmadım."*

Benî Kinâne'den olan el-Eş'as b. Kays, Ömer'in halifeliğinde, bir Yahudinin onun hakkında şu şiiri söylediğini işitti:

"İslâmiyet, Eş'as'ı kandırıp benden ayırdı; ben bütün gece onun karısıyla beraberdim."

Bunun üzerine el-Eş'as, Yahudiyi öldürdü.

Daha sonra Ali b. Ebî Talib, el-Eş'as'ı **Azerbaycan**'a vali tayin etti. **O, Azerbaycan**'a gelince, halkının çoğunun Müslüman olduklarını ve Kur'an okuduklarını gördü. O, divanlardan atâ alan Araplardan bir zümreyi **Erdebil**'e yerleştirdi; burayı şehir haline getirdi ve camiini yaptırdı; ancak bu cami, daha sonra genişletildi.

el-Hüseyin b. Amr, Vâkıd'ın kendisine şunları haber verdiğini söyledi:

(*) Bir yer adı, metinde de okunamamıştır; bu kelime, be, lam, vav, elif, nun, kef, re ve ha harfleriyledir.

Araplar **Azerbaycan**'a indiklerinde, **Kûfe** ile **Basra**'dan (Mısreyn) ve **Şam**'dan kendi kabilelerini buraya naklettiler; bunlardan her kabile, kendileri için toprak edindiler; bazıları Acemlerden toprak satın aldı. Köyler de, korumaları için Müslümanlara verildi; buraların halkı da, Müslümanların çiftçileri oldu.

el-Hüseyin şunları söyledi: **Versan, Bâbek**'in zamanında yeniden yapılmış olan **Vahş** ile **Erşak** köprüleri gibi bir köprü idi; bu köprüyü Mervan b. Muhammed b. Mervan b. el-Hakem yaptırdı; topraklarını ziraate elverişli ve kale haline getirdi. Böylece bu yerler, onun çiftliği oldu. Sonradan Emevilerin diğer çiftlikleriyle birlikte buraya da el konuldu; **Versan,** Mü'minlerin Emiri Cafer b. el-Mansur'un kızı Ümmü Cafer Zübeyde'nin oldu. Zübeyde'nin vekilleri, Versan'ın surlarını yıktırmışlardı; sonradan, son zamanlarda tamir edildi ve yeniden yapıldı. el-Versanî, Zübeyde'nin azadlılarındandı.

el-Hüseyin, devamla şunları da söyledi: **Berzend,** bir köydü; Mü'minlerin Emiri el-Mu'tasımbillah'ın **Azerbaycan, İrminiyye** ve **el-Cebel** valisi Afşin Haydar b. Kâvûs, kâfir Babek el-Hurremî ile savaştığı sırada, burada ordugâh kurdu; burasını kale haline getirdi.

819. Râvilerin dediklerine göre:

el-Merâğa, Akrahrûz adını taşırdı. **İrminiyye** ve **Azerbaycan** valisi Mervan b. Muhammed, **Mûkan** ve **Cilan** Savaşı'ndan dönerken, buraya yakın bir yerde ordugâh kurdu. Orada pek çok gübre vardı. Mervan ile adamlarının hayvanları, orada ağnanıyordu. Bunun üzerine onlar: "**el-Merâğa** köyüne geliniz" demeye başladılar; daha sonra da halk, "köy" kelimesini terkedip buraya yalnızca "**el-Merâğa**" (hayvanların ağnadığı yer) dediler. Buranın halkı, topraklarını Mervan'a verdiler; o da burada binalar yaptırdı; vekilleri, halka iyi davrandılar; halk şeref kazanmak üzere burada toplandılar ve burayı imar ettiler.

Sonradan Emevilerin diğer çiftlikleriyle birlikte buraya da el konuldu ve **el-Merâğa** Mü'minlerin Emiri er-Reşîd'in kızlarının oldu. el-Vecnâ el-Ezdî ile el-Ezd kabilesinin azadlısı Sadaka b. Ali, isyan edip bozgunculuk yaptıklarında, er-Reşîd'in halifeliğinde, **İrminiyye** ve **Azerbaycan**'a, Huzeyme b. Hazım b. Huzeyme vali tayin edildi. O, buranın surunu yaptırdı; burayı tahkim etti ve şehir haline getirdi; buraya pek çok asker yerleştirdi.

Babek el-Hürremî, **el-Bezz**'de ortaya çıkınca, halk buraya sığındı ve oraya yerleşti ve orada saklandılar.

el-Memun'un halifeliğinde onun valileri, onlar arasında Ahmed b. el-Cüneyd

b. Ferzendî ve Ali b. Hişam, buranın surlarını tamir ettirdiler; halk, buranın çevresine yerleştiler; burası kale haline getirildi.

Merend'e gelince, burası küçük bir köy idi; Halbes Ebû'l-Ba'îs buraya indi; daha sonra el-Ba'îs, sonra da oğlu Muhammed b. el-Ba'îs burayı kale haline getirdi. Muhammed burada saraylar yaptırdı. Muhammed, Mü'minlerin Emiri el-Mütevekkilalallah'ın halifeliğinde isyan etti; Mü'minlerin emirinin azadlısı Boğa es-Sâğîr (Küçük Boğa) onunla savaştı; sonunda onu mağlup etti ve **Sürremenraâ**'ya götürdü; **Merend**'in duvarını ve bu sarayı yıktırdı. el-Ba'îs, Atîb b. Amr b. Vehb b. Aksa b. Du'mî b. Cedîle b. Esed b. Rebî'a oğullarındandır. Bir başka rivayete göre o, Atîb b. Avf b. Sinan'ın oğludur; el-Atebiyyun bu soy kütüğünü söylerler. Allah, en iyi bilendir.

Ürmiye ise, eski bir şehirdir. Mecusîler, kurucuları Zerdüşt'ün bu şehirden olduğunu iddia ederler. el-Ezd kabilesinin azadlısı Sadaka b. Ali b. Sadaka b. Dinar, bu şehrin halkı ile savaştı; sonunda şehre girdi ve oraya hakim oldu. O ve kardeşleri buraya saraylar yaptırdı.

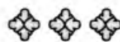
Tebriz'e gelince, er-Revvad el-Ezdî buraya indi; daha sonra el-Vecnâ b. er-Revvad da buraya yerleşti; o ve kardeşleri şehre bina yaptı; burayı kale haline getirdi; kendisiyle birlikte halk da buraya yerleşti.

el-Meyânic ile **Halbâsâ** ise, Hemdanlıların indikleri yerlerdir. Abdullah b. Cafer el-Hemdanî, **el-Meyânic**'deki mahallesini şehir haline getirdi; devlet de oraya bir minber koydurdu.

Berze ilçesi ise, el-Evd'lere aittir; buranın merkezi ise, onlardan bir adamındır. O, halkı burada topladı; bir .kale yaptırdı. Oraya 239 yılında el-Evdî'nin muhalefetine rağmen, bir minber konuldu.

Nerîr'e gelince, burası bir köydü; orada yıkılmış bir saray vardı. Murr b. Amr el-Mevsılî et-Tâî bu köye indi; burayı yaptırdı ve çocuklarını yerleştirdi. Daha sonra onlar, burada saraylar yaptırdılar ve bu köyü şehir haline getirdiler. Ayrıca **Câbirvan** pazarını yaptırdılar ve şehri büyüttüler. Devlet, burayı onlara tahsis etti; **Azerbaycan**'dan ayrı bir yer halinde, onlar burayı idare ettiler.

Serat'a gelince, burada Kinde kabilesinden bir zümre bulunmaktadır. Onlardan bazı kimselerin bana haber verdiklerine göre, buradaki Kindeliler, el-Eş'as b. Kays el-Kindî ile buraya gelenlerin çocuklarıdır.

MUSUL'UN FETHİ

820. Râvilerin dediklerine göre:

Ömer b. el-Hattab, 20 yılında, Utbe b. Ferkad es-Sülemî'yi **Musul**'a vali tayin etti. **Nînevâ** halkı onunla savaştı. Utbe, doğu tarafındaki kaleyi savaş yoluyla ele geçirdi; **Dicle**'nin diğer tarafına geçti; oradaki diğer kalenin halkı, yerlerinde kalacakların cizye ödemeleri, isteyenin de çekip gitmesine izin verilmesi şartıyla onunla andlaştı. Utbe, **Musul**'da manastırlar buldu; buradakiler, cizye ödemek şartıyla onunla andlaştılar. Daha sonra **el-Merc** ve köylerini, **Bâhüzerâ** topraklarını, **Bâazrâ**'yı, **Hibtun, el-Hannâne**'yi, **el-Ma'alle, Dâmir** ve Kürtlerin bütün kalelerini fethetti. Daha sonra **Hazze**'ye bağlı **Bâneâsâ**'ya geldi ve orayı da fethetti. **Musul** muhafız kuvveti komutanı Salih b. Ubâde el-Hemdânî, **Tellu'ş-Şehârice** (eş-Şeharice tepesi) ve **Benî'l-Hırreyn** diye bilinen **es-Selak**'a geldi; bu yerlerin hepsini fethetti ve Müslümanlar buralara hakim oldular.

821. Muâfi b. Tâvus ve **Musul** *halkı şeyhleri yoluyla rivayet edilmiştir:*

Ürmiye, Musul fetihlerindendir; burasını Utbe b. Ferkad fethetti. Buranın haracı, **Musul**'a gelirdi; **Havr, Huveyy** ve **Selemas** da aynı durumdaydı.

Muâfî şunları söyledi: Ben, Utbe'nin **Azerbaycan** valisi iken burasını fethettiğini işittim; Allah, en iyi bilendir.

822. el-Abbas b. Hişam el-Kelbî → babası ve dedesi yoluyla rivayet edilmiştir:

Musul şehrinin yerini tayin eden ve hududunu çizen, buraya Arapları yerleştiren ve burasını şehir haline getiren ilk kimse, Herseme b. Arfece el-Bârikî'dir.

823. Ebû Musa el-Herevî → Ebû'l-Fadl el-Ensarî ve Ebû'l-Muharib ed-Dabbî yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab, Utbe'yi **Musul** valiliğinden azletti ve oraya Herseme b. Arfece el-Bârikî'yi vali tayin etti. Burada, şehrin bir kalesi ve Hristiyanların manastırları vardı; bu manastırların yanındaki evlerinin sayısı azdı; bir de Yahudilerin mahallesi vardı. Herseme burasını şehir haline getirdi; oraya Arapları yerleştirdi; onların yerlerini ayırdı ve oraya büyük bir cami yaptırdı.

824. el-Muâfî b. Tâvus bana şunları söyledi:

Musul'a taş döşeyen kimse Muhammed b. Mervan b. el-Hakem'in polis müdürü İbn Telîd'dir. Muhammed, **Musul, el-Cezîre, İrminiyye** ve **Azerbaycan** valisi idi.

825. el-Vâkıdî şunları söyledi:

Abdulmelik b. Mervan, oğlu ve **Sa'îd** kanalının sahibi Sa'îd b. Abdilmelik b. Mervan'ı **Musul**'a vali tayin etti; kardeşi Muhammed'i de **el-Cezîre** ve **İrminiyye**'ye vali tayin etti. Sa'îd, **Musul**'un surlarını yaptırdı. er-Reşîd, buradan geçerken, daha önce isyan etmiş olduklarından dolayı **Musul**'un surlarını yıktırdı. Sa'îd, şehre taş döşetti.

826. **Bâbğîş** *halkından bazı kimselerin bana söylediklerine göre:*

Müslümanlar, **Dâmir**'in yanındaki **Zeran** denilen ilçe halkını gafil avlamak istediklerinde, yanlarında silahları bulunmadığı bir bayram günlerinde onların üzerine yürüdüler; kendileriyle kalelerinin arasını kestiler ve burayı fethettiler.

827. Râvilerin dediklerine göre:

Herseme **Musul** şehrini kurup Arapları oraya yerleştirdikten sonra **el-Hadîse**'ye (Yeni Şehir) geldi; burası eski bir köydü ve orada Hristiyanların iki manastırı ve evleri vardı. Herseme burasını şehir haline getirdi ve Araplardan bir kabileyi buraya yerleştirdi. Burasına, **Musul**'dan sonra kurulduğu için, **el-Hadîse** adı verildi; **Musul**'unki gibi buraya da bir kale yaptırdı.

Bir başka rivayete göre, Herseme önce **el-Hadîse**'ye indi; burasını **Musul**'dan önce şehir haline getirdi ve hududlarını çizdi. Buraya **el-Hadîse** denilmesinin sebebi ise şudur: el-Haccac b. Yusuf'un zamanında, **Anbar** valisi olan İbnu'r-Rüfeyl, halka zulmettiğinden dolayı, **Anbar** halkının bir kısmı buraya gelip yerleşmişlerdi; buraya gelenler arasında, **Hadîsetu'l-Anbar** halkından da bir zümre vardı. Bu göçmenler orada bir cami yaptırdılar ve buraya **el-Medîne el-Hadise** (Yeni şehir) adını verdiler.

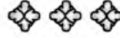
828.Râvilerin dediklerine göre:

Utbe b. Ferkad, **et-Tîrehan** ve **Tekrît'i** fethetti; **Tekrît** halkına, canları ve malları için eman verdi. Daha sonra **Bâcermâ** ilçesine; oradan da **Şehrezûr**'a geldi.

829. **Tekrît** *halkından bir şeyh bana şunları söyledi:*

Tekrît halkında, bir eman kağıdı ve andlaşma şartlan vardı; el-Cüreşî, **Musul** köylerinden **Nersâbaz** ile **Hâ'ile** ve çevresini yıktığı sırada, bu eman kağıdını da yaktı.

el-Heysem b. Adiyy şunları iddia etti: İyad b. Ğanm **Beled'i** fethettikten sonra, **Musul**'a geldi ve buradaki iki kaleden birini fethetti. Yüce Allah, en iyi bilendir.

ŞEHREZÛR, ES SÂMEĞÂN VE DERÂBÂZ

830. İshak b. Süleyman eş-Şehrezûrî → babam → Muhammed b. Mervan → el-Kelbî ve Azre el-Becelî oğulları yoluyla rivayet edilmiştir:

Hulvan valisi Azre b. Kays, Ömer'in halifeliği zamanında **Şehrezûr**'u fethetmeye teşebbüs etti; ancak buna muvaffak olamadı. Daha sonra Utbe b. Ferkad buraya yürüdü ve **Hulvan** andlaşması şartlarına göre, burayı savaştıktan sonra fethetti. Burada akrepler, Müslümanlardan bir kimseyi soktuğunda, o kimse hemen ölüyordu.

831. İshak → babası ve şeyhleri yoluyla rivayet edilmiştir:

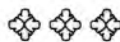
es-Sâmeğân ve **Derâbâz** halkı, cizye ve haraç ödemek, onlardan kimsenin öldürülmemesi, esir alınmaması ve gidecekleri yoldan alıkonmamaları şartıyla Utbe ile andlaştı.

832. Ebû Recâ el-Halvânî → babası ve **Şehrezûr** *şeyhleri yoluyla rivayet edilmiştir:*

Şehrezûr, es-Sâmeğân ve **Derâbâz,** Utbe b. Ferkad es-Sülemî'nin fethettiği yerlerdendir. O, bu bölgeleri fethetti ve Kürtlerle savaştı; onlardan bir zümreyi öldürdü; sonra Ömer'e şu mektubu yazdı: "Yaptığım fetinlerle **Azerbaycan**'a kadar ulaştım."Bunun üzerine Ömer, onu **Azerbaycan**'a; Herseme b. Arfece'yi de **Musul**'a vali tayin etti.

833. Râvilerin dediklerine göre:

Şehrezûr ve ilçeleri, er-Reşîd'in halifeliğinin son günlerine kadar **Musul**'a bağlı idi. Bu tarihten itibaren **Şehrezûr, es-Sâmeğân** ve **Derâbâz**'a müstakil bir vali tayin edildi. **Musul**' un bu ilçelerinin âmillerinin her birine, ikiyüz dirhem; birleştirilince altıyüz dirhem verilmesi kararlaştırıldı.

CÜRCAN, TABERÎSTAN VE ÇEVRESİ

834. Râvilerin dediklerine göre:

Osman b. Affan *(Allah ona rahmet eylesin)* 29 yılında, Sa'îd b. el-Asî b. Sa'îd b. el-Âsî b. Ümeyye'yi **Kûfe**'ye vali tayin etti. **Tûs** merzubanı, Sa'îd ile **Basra** valisi olan Abdullah b. Âmir b. Küreyz b. Rebî'a b. Habîb b. Abdişems'e mektup yazıp onları **Horasan**'a davet etti ve onlardan hangisi galip gelir muzaffer olursa onun **Horasan**'a sahip olacağını bildirdi.

Bu davet üzerine Abdullah b. Âmir de Sa'îd de, **Horasan**'ı fethetmek üzere harekete geçtiler. Abdullah b. Âmir, Sa'îd'in önüne geçti. Sa'îd ise **Taberistan**'a yürüdü. Rivayet edildiğine göre, Ali b. Ebî Talib'in iki oğlu Hasan ve Hüseyin (*Allah'ın selamı onların üzerine olsun)*, bu savaşlarda Sa'îd ile beraberlerdi.

Bir diğer rivayete göre Sa'îd, kendisine herhangi bir kimseden mektup gelmeksizin, kendi görüşü olarak **Kûfe**'den **Taberistan** üzerine yürümüştür. Allah, en iyi bilendir.

Sa'îd, **Tamîse** ve bir köy olan **Nâmine**'yi fethetti. **Cürcan** emiri ikiyüzbin dirhem, bir diğer rivayete göre, bu miktara eşit üçyüzbin bağlî ödemek şartıyla andlaştı; o bu paraları, Müslüman gazilere ödüyordu. Sa'îd, **Taberistan**'ın düz yerleri ile **er-Rûyan** ve **Denbâvend** fethetti. **el-Cibal** halkı ona para ve mal verdi. Müslümanlar, **Taberistan** ve çevresinde savaşıyorlardı; vergiler ise onlara, bazen savaşmadan, bazen da savaştan sonra veriliyordu.

Muaviye b. Ebî Süfyan, Benî Sa'lebe b. Şeyban b. Sa'lebe b. Ukâbe kabilesinden Maskale b. Hübeyre b. Şebel'i, **Taberistan**'a vali tayin etti; bu sırada buranın halkı, savaş halindeydi. Muaviye, onun emrine onbin, diğer bir rivayette yirmibin asker verdi. Düşman, ona tuzak kurdu ve ona kuvvetli olduklarını gösterdiler; bu hilenin bir sonucu olarak Maskale ve yanındaki askerler, ülkenin iç kısımlarına kadar ilerlediler; dağlar arasındaki boğazlara vardıklarında, düşman, onların üzerlerine dağlardan kaya parçaları yuvarlamaya başladı; böylece bu ordunun tamamı helak oldu; Maskale de öldü. Halk, onun bu durumunu darb-ı mesel yaptı ve: "Maskale, **Taberistan**'dan dönünceye kadar" diye söylediler.

Daha sonra 'Ubeydullah b. Ziyad b. Ebî Süfyan, **Taberistan**'a Muhammed b.

el-Eş'as b. Kays el-Kindî'yi vali tayin etti. O, buranın halkı ile andlaştı. **Azerbaycan** halkı, onun ülkeye girmesine izin verdiler. Dağlar arasındaki boğazlara geldiğinde yolunu kestiler; oğlu Ebû Bekir'i öldürdüler; onun başını yardılar. Muhammed daha sonra kurtuldu. Bunun üzerine Müslümanlar, düşman ülkesinin iç kısımlarında ilerlemekten çekindiler ve hududda savaşmaya devam ettiler.

835. Abbas b. Hişam el-Kelbî → babası → Ebû Mihnef ve başkaları yoluyla rivayet edilmiştir:

Süleyman b. Abdilmelik b. Mervan iktidara gelince, Yezîd b. el-Mühelleb b. Ebî Sufra'yı **Irak**'a vali tayin etti. Yezîd, Kuteybe b. Müslim'in büyüklenmesi, Süleyman'a karşı muhalefet etmesi ve Vekî' b. Sûd et-Temîmî'yi öldürmüş olduğu için **Horasan** üzerine yürüdü. **Horasan**'a giderken, Sûl et-Türkî yolunu kesti. Bunun üzerine Yezîd, Süleyman'a mektup yazıp Sûl ile savaşmak için izin istedi; o da kendisine izin verdi. Yezîd, **Cîlan** ve **Sâriye** üzerine yürüdü; daha sonra **Dihistan**'a geldi; Sûl burada idi. Yezîd, **Kûfe** ile **Basra** (Mışreyn), **Şam** ve **Horasan** halkından meydana gelen büyük bir ordu ile **Dihistan**'ı kuşattı. **Dihistan** halkı şehirden çıkıyorlar ve Müslümanlarla savaşıyorlardı. Yezîd, onlarla ısrarlı bir şekilde savaştı ve kendilerine yardım gelecek yolları kesti. Sonunda Sûl, Yezîd'e elçi gönderdi; kendisine, mallarına ve ailesine eman verilmesi; buna karşılık o da halkı ile birlikte şehri ona teslim etmesi şartı ile barış istedi. Yezîd, onun bu teklifini kabul etti; onunla andlaştı ve ona verdiği söze uydu. Yezîd, Türklerden ondörtbin kişiyi öldürdü; orada yerine bir vekil bıraktı.

Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ şunları söyledi: Sûl öldürülmüştür. Ancak, birinci haber daha doğrudur.

836. Hişam b. el-Kelbî şunları söyledi:

Yezîd, **Cürcan**'a geldi; buranın halkı, daha önce Sa'îd b. el-Âsî' nin onlarla yaptığı andlaşmada belirlenen vergi ile Yezid'i karşıladılar. Yezîd, bu vergiyi kabul etti. Sonradan **Cürcan** halkı, andlaşmayı bozdular ve ihanet ettiler. Bunun üzerine Yezîd, onların üzerine Cehm b. Zahr el-Cu'fî'yi gönderdi; o da burayı fethetti.

Hişam, şöyle bir rivayetin de olduğunu söylemiştir: Yezîd, **Merv**'e gitti; kışı orada geçirdi; daha sonra, **Şam, el-Cezîre, Kûfe** ve **Basra** (Mısreyn) ile **Horasan** halklarından meydana gelen yüzyirmibin kişilik bir ordu ile **Cürcan**'a yürüdü.

837. Ali b. Muhammed el-Medâinî bana şunları söyledi:

Yezîd b. el-Mühelleb, kışı **Horasan**'da geçirdi; sonra **Cürcan**'a yürüdü. Şehrin etrafı, tuğladan duvarlarla çevriliydi; buranın halkı Türklerden korunmak için bu duvarı yapmışlardı. Duvarın iki tarafından birisi denize kadar uzanıyordu. Türkler, bu duvarı geçtiler ve emirlerine Sûl adını verdiler. Şehrin durumunu gören Yezîd şunları söyledi: "Allah, Kuteybe'yi hayırlarından uzak tutsun! O, Arapların toprağında yaşayan şu insanları kendi başlarına terk etti de **Çin**'e karşı savaşmak istedi!"Bir diğer rivayette **Çin** üzerine yürüdü."

Yezîd, **Horasan**'a Muhalled b. Yezîd'i vekil bıraktı.

Râvi sözüne şu şekilde devam etti: Yezîd **Cürcan**'a varınca, Sûl'un **el-Buhayra**'ya indiğini gördü; onu **altı** ay kuşattı; birçok defa onunla savaştı. Sonunda Sûl, kendisine, mallarına ve ailesinden üçyüz kişiye eman vermesi, buna karşılık onun da **el-Buhayra**'yı içindekilerle birlikte ona vermesi şartıyla barış istedi; Yezîd de onunla andlaştı. Sonra **Taberistan**'a gitti; **Dihistan** ve **el-Biyasân**'a, dörtbin askerin başında Abdullah b. Ma' mer el-Yeşkürî'yi vali tayin etti.

Oğlu Hâlid b. Yezîd ile kardeşi Uyeyne b. el-Mühelleb'i, İspehbez'e karşı gönderdi. İspehbez, onları yendi ve kendilerini Yezîd'in ordugâhına kadar takip etti. Ayrıca İspehbez, Merzüban'a veya Merûzban'a, şu mektubu yazdı: "Biz, Yezîd'in adamlarını öldürdük; sen de yanındaki Arapları öldür!" Merzuban bunun üzerine, Abdullah b. Ma'mer el-Yeşkürî'yi ve yanındakileri, evlerinde gaflet içindeyken öldürdü.

Yezîd olanları öğrenince, Maskale'nin azadlısı **Deylem** esirlerinden Hayyan'ı onun üzerine gönderdi. Hayyan, İspehbez'in yanma gelince ona şunları söyledi: "Her ne kadar din, bizi birbirimizden ayırıyorsa da, ben sizden ve sizin yanınızda bir kimseyim. Sana karşı Mü'minlerin emirinin yanından ve **Horasan** ordusundan senin karşı koyamayacağın bir ordunun gelmesinden emin değilim. Ben senin için Yezîd'i ziyaret ettim; onu çabukça barış yapacak bir durumda gördüm; bundan dolayı onunla andlaş!"Hayyan bu sözleriyle onu ikna etmeye devam etti; sonunda İspehbez, yediyüzbin dirhem ve dörtyüz ağır yük safran vermek şartıyla Yezîd' le andlaştı. İspehbez Hayyan'a: "her on dirhem, altı miskal ağırlığında olsun"diye şart koşmak isteyince Hayyan ona: "Hayır! Yedi miskal ağırlığında olacak"diye cevap verince, İspehbez bunu kabul etmedi. Bunun üzerine Hayyan: "İki ağırlık arasın-

daki farkı ödemeyi, ben üzerime alıyorum"dedi ve bunu yüklendi. Hayyan, azadlıların asillerinden ve cömertlerinden bir kimse idi; onun künyesi Ebû Ma'mer idi.

838. el-Medâinî şunları söyledi:

Yezîd **Cürcan** halkının ihanet ettiklerini ve andlaşmayı bozduklarını öğrenince, ikinci defa **Cürcan**'a gitmek üzere yola çıktı. Merzuban, onun yola çıktığını öğrenince, **Vecâh**'a geldi ve oranın kalesine kapandı; kalenin çevresi, bataklık ve sık ağaçlarla çevriliydi. Yezîd, kalenin çevresine indi; yedi ay bir şey yapamadı. Kaledekiler, defalarca onunla savaştılar; Yezîd mancınık kurdurdu. Sonunda bir adam, kaleye giden yolu gösterdi ve: "deriden yapılmış merdivenler lazımdır" dedi. Bunun üzerine Yezîd, Cehm b. Zahr el-Cu'fî'ye sancak verdi ve kendisine: "Eğer hayatı mağlup edersen, şüphesiz ölümü mağlup edemeyeceksin!"dedi ve odunlarla ateş yakılmasını emretti. Ateş, kaledekileri korkuttu; bir kısmı kaleden çıktılar; sonra geri döndüler. Cehm kaleye ulaştı; kale kapısındakiler onunla savaştılar; düşman ikindiden hemen sonra, arkalarından işitilen tekbir sesleriyle Müslümanların kaleye girdiklerini ancak anlayabildi. Kale fethedilmişti. Kaledekiler, Yezîd'in vereceği kararı kabul edip aşağıya indiler. Cehm, onları **Cürcan** Ovası'na götürdü; onları öldürmeye başladı; o kadar çok adam öldürdü ki ovada kanlar aktı. Cehm, **Cürcan** şehrini kurdu. Yezîd **Horasan**'a gitti; kendisine pek çok hediye geldi. Sonra oğlu Muhalled'i **Horasan**'a vali tayin etti; kendisi de Süleyman'ın yanma döndü. Yezîd, Süleyman'a yazdığı mektupta, yanında yirmibeş milyon dirhem bulunduğunu bildirmişti. Bu mektup Ömer b. Abdilaziz'in eline geçti. Bu parayı Yezîd'den almak için onu hapsetti.

839. Abbas b. Hişam el-Kelbî → babası ve Ebû Mihnef veya Avâne b. el-Hakem yoluyla rivayet edilmiştir:

Yezîd, **Taberistan** üzerine yürüdü. Bunun üzerine "İspehbez, Deylemlerden asker istedi; onlar da kendisine yardım ettiler. Yezîd onunla savaştı; sonunda Yezîd, nakit olarak dörtyüzbin dirhem, ayrıca her yıl yediyüzbin miskal dirhem ile dörtyüz süratli giden deveye yükletilmiş safran vermeleri; üzerinde kalkan, atkı, gümüş kap ve ipek yastık ile onlardan dörtyüz kişinin şehirden çıkmaları şartıyla onunla andlaştı. Bir diğer rivayette, onların üzerinde bornoz bulunması da zikredilmiştir.

Yezîd, **er-Rûyan** ve **Denbâvend'i,** mal, elbise ve kap kaçak vermeleri şartıyla fethetti.

Yezîd daha sonra, halkı isyan eden ve kendisinin vekilini öldüren **Cürcan** halkı üzerine yürüdü; önünde Cehm b. Zahr b. Kays el-Cu'fî'yi gönderdi. Cehm, halkının gafil bulunduğu bir sırada şehre girdi; Yezîd b. el-Mühelleb de ona ulaştı; şehir halkından bir zümreyi öldürdü; çoluk ve çocuklarını esir aldı; öldürdüğü kimseleri, yolun sağ ve sol taraflarına astırdı. Yezîd, buraya Cehm'i vekil bıraktı; halkına cizye ve haraç vergileri koydu; onun bu baskını, şehir halkına çok ağır geldi.

840. Râvilerin dediklerine göre:

Taberistan halkı bazen antlaşma şartlarını yerine getiriyor; bazen de vergilerini ödemiyor ve Müslümanlarla savaşıyorlardı. Mervan b. Muhammed b. Mervan'ın zamanında, antlaşmayı bozdular ve ihanet ettiler. Bu durum, Mü'minlerin Emiri Ebû'l-Abbas'ın halife olmasına ve oraya valisini tayin etmesine kadar devam etti. Onlar, vali ile antlaştılar. Ancak daha sonra, Mü'minlerin Emiri el-Mansur'un halifeliğinde, andlaşmayı bozdular; ihanet ettiler ve Müslümanları öldürdüler. Bunun üzerine el-Mansur onların üzerine Hazım b. Huzeyme et-Temîmî ile Ravh b. Hatim el-Mühellebî'yi gönderdi; ayrıca onların yanında, azadlısı Merzûk Ebû'l-Hasîb'i de gönderdi; **Kûfe**'deki **Ebû'l-Hasîb** sarayı buna nisbet edilmiştir. Savaş uzayıp işler zorlaşınca Merzûk, Hazım ile Ravh'dan, kendisini dövmelerini, başını ve sakalını tıraş etmelerini istedi. Onlar da onun bu isteğini yaptılar. Bundan sonra Merzûk İspehbez'in yanına kaçtı ve ona şunları söyledi: "Bu iki adam beni hain kabul ettiler ve bana gördüğün şeyleri yaptılar; ben de sana kaçtım. Eğer sen benim onlarla ilgimi kestiğimi kabul eder ve beni, yanında layık olduğum mevkiye koyarsan, Arapların sırlarını sana açıklarım ve onlara karşı seninle işbirliği yaparım. Bunun üzerine İspehbez, ona hil'at giydirdi; bağışta bulundu ve kendisine güvendiğini ve onunla istişare edeceğini bildirdi. Merzûk, kendisini ona, doğru şeyleri tavsiye eden ve şefkatli davranan bir kimse gibi gösteriyordu. Merzûk onun durumunu ve gizli şeylerini öğrenince, bu bilgileri bir mektupla Hazım ile **Ravh**'a bildirdi ve kalenin kapısını hile ile açtı. Müslümanlar şehre girdiler ve burasını fethettiler; ülkenin her yerinde dolaştılar ve istila ettiler.

Ömer b. el-Alâ **Reyy** halkından bir kimse olup kasaptı. Bir ordu topladı ve Reyy'de isyan eden Senfaz ile savaştı; büyük yararlıklar gösterdi ve isyancıları kılıçtan geçirdi. Bunun üzerine Cehver b. Merrar el-Iclî, onu el-Mansur'un yanına götürdü. el-Mansur onu kumandan yaptı; himayesine aldı ve kendisine rütbe

verdi. Daha sonra da onu **Taberistan**'a vali tayin etti. Ömer, Mü'minlerin Emiri el-Mehdî'nin halifeliğinde orada şehîd oldu.

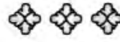
Muhammed b. Musa b. Ömer b. el-Alâ ile Mâziyar b. Kârin, el-Memun'un *(Allah ona rahmet eylesin)* halifeliğinde, **Taberistan**'daki **Servin** dağını fethettiler; bunlar, çok sarp, geçilmesi zor, sık ağaçlıklı ve bataklığı bulunan dağlardandı.

Daha sonra el-Me'mun, Mâziyâr'ı **Taberistan** bölgesine, **er-Rûyan** ve **Denbâvend**'e vali tayin etti; kendisine de Muhammed adını ve İspehbez rütbesini verdi. O, el-Me'mun'un vefatına kadar valilikte kaldı.

Sonra halife olan Mü'minlerin Emiri Ebû İshak el-Mu'tasımbillah, onu vazifesinde bıraktı. Ancak halifeliğinden altı yıl ve birkaç ay sonra, Mâziyâr kafir oldu ve ihanet etti. Bunun üzerine halife, **Horasan, Reyy, Kümes** ve **Cürcan** valisi Abdullah b. Tahir b. el-Hüseyin b. Mus'ab'a mektup yazıp onunla savaşmasını emretti. Abdullah, amcası el-Hasan b. el-Hüseyin'i, **Horasan**'ın askerlerin başında, ona karşı gönderdi. Ayrıca halife el-Mu'tasım, halife ordusunun başında, el-Hasan'la beraberce ona karşı savaşmak üzere Muhammed b. İbrahim b. Mus'ab'ı gönderdi, iki ordu **Taberistan**'da buluşunca, Mâziyar'ın kardeşi Fûhyar b. Kârin, el-Hasan Muhammed'e mektup yazıp, kendisinin kardeşine karşı onlarla beraber olduğunu bildirdi. Fûhyar, kardeşinin kendisini hakir görmesinden dolayı ona kin besliyordu. Ayrıca Mâziyar'm idare ettiği halk da, onun tavır ve hareketlerinin kötülüğünden ve zulmünden usanmışlardı. Bunun üzerine el-Hasan, Fûhyar'a yazdığı mektupta kendisinin pusu kuracağı yeri ona bildirdi. Fûhyar da kardeşi Mâziyar'a: "el-Hasan seninle görüşmek için geldi ve falan yerde bulunuyor" diye el-Hasan'ın bulunduğu yerden başka bir yerin adını ona söyledi ve sözlerine şöyle devam etti: "O, eman vermek için seni çağırıyor ve bana ulaşan haberlere göre, seninle karşılıklı konuşmak istiyor." Kardeşinin bu sözleri üzerine Mâziyar, el-Hasan'ın yanına gitmek üzere yola çıktı. el-Hasan'ın pusu kurduğu yere yaklaşınca, Fûhyar kardeşinin gelişini el-Hasan'a gizlice haber verdi. Bunun üzerine el-Hasan, ağaçlıklar arasına dağılmış olan askerlerinin başında olduğu halde ortaya çıktı ve Mâziyar'ın üzerine yürümeye başladılar. Mâziyar kaçmak istedi; ancak kardeşi Fûhyar onu kuşağından yakaladı; o sırada el-Hasan'ın askerleri de onun etrafını çevirdiler; kendisini sağ olarak eman vermeksizin şartsız yakaladılar. Mâziyar, 225 yılında **Sürremen-**

raâ'ya götürüldü. el-Mu'tasımbillah'ın önünde çok fazla bir şekilde kamçılandı; kamçılanma bitince öldü. Cesedi, **Sürremenraâ**'da, Bâbek el-Hurremî ile birlikte, polis merkezinin bulunduğu tepede asıldı.

Mâziyar'ın adamlarından bir kısmı, Fûhyar'ın üzerine atıldılar ve onu **Taberistan**'da öldürdüler. Böylece **Taberistan**'ın dağları ve ovaları fethedildi. Buraya önce Abdullah b. Tahir, sonra da oğlu Tahir b. Abdillah vali oldu.

DİCLE İLÇELERİNİN FETİHLERİ

841. Râvilerin dediklerine göre:

Süveyd b. Kutbe ez-Zühlî ve başkaları şunları söylerlerdi: Kutbe b. Katâde, **Basra**'nın **el-Hureybe** nahiyesinde, Acemlere baskınlarda bulunuyordu; tıpkı el-Müsennâ b. Hârise eş-Şeybânî'nin **el-Hire** taraflarına baskınlar yaptığı gibi. Hâlid b. el-Velîd, 12 yılında **Kûfe**'ye giderken **Basra**'ya uğrayınca, **el-Übülle** halkı ile savaşan Kutbe'ye yardım etti; yerine Süveyd'i vekil bıraktı.

Bir başka rivayete göre, Hâlid, **el-Hüreybe** fethedilinceye kadar **Basra**'dan ayrılmadı. **el-Hüreybe,** Acemlerin askerî mevkii idi. Hâlid, Acemleri öldürdü ve esir aldı; yerine Benî Sa'd b. Bekr b. Hevazin kabilesinden Şüreyh b. Âmir adında birisini vekil bıraktı.

Rivayete göre Hâlid, **Nehru'l-Mer**'e (Kadın ırmağı) geldi; sulh yoluyla **el-Kasr**'ı (Saray) fethetti. en-Nûşecân b. Cesensimâ, Hâlid'le saray için antlaştı. Sarayın sahibi, Nersî kızı Kâmindâr adlı kadındı; bu kadın en-Nûşecân'ın amcasının kızıydı. Kâmindâr'a "kadın" diye ad verilmesinin sebebi şudur: Ebû Musa el-Eş'arî, bu kadının sarayına misafir olmuştu; kadın da kendisine un helvası ikram etmişti. Helva'yi çok beğenen Ebû Musa: "Bize, kadının un helvasından yediriniz" derdi.

Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî, Hâlid b. el-Velîd'in, **Yemâme** ve **Bahreyn** halkı ile yaptığı savaşlardan sonra, **Basra**'ya gelmiş olduğunu kabul etmez ve: "O, **Medine**'ye geldi, sonra buradan **Feyd** ve **es-Sa'lebiyye** yoluyla **Irak**'a gitti" derdi. Allah, en iyi bilendir.

842. Râvilerin dediklerine göre:

Ömer b. el-Hattab, Süveyd b. Kutbe'nin haberini ve **Basra**'da yaptıklarını öğrenince, oraya kendi tarafından bir kimseyi vali tayin etmeyi düşündü ve Utbe b. Ğazvan b. Câbir b. Vehb b. Nüseyb'i vali tayin etti. Utbe, Benî Mazin b. Mansur b. İkrime b. Hasafe kabilesinden olup Benî Nevfel b. Abdimenaf kabilesinin yanaşığı ve ilk Muhacirlerdendi. Ömer, Utbe'ye şunları söyledi: "**Hîre** fethedildi; Acemlerin ulusu Mihran öldürüldü; Müslüman süvarileri Babil topraklarına girdiler. **Basra** taraflarına git; el-Ehvaz, Fâris ve **Meysan** halkını senin kardeşlerine karşı, kendi kardeşlerine yardım etmelerine mani ol!" Utbe, **Basra**'ya geldi; Süveyd b. Rütbe ile Bekr b. Vâil ve Benî Temim kabilesinden yanında olanlar onunla birleştiler.

O sıralarda **Basra**'da yedi tane büyük köy vardı: Bunlardan iki tanesi **el-Hureybe**'de; ikisi **ez-Zâbûka**'da; üç tanesi de, bugün el-Ezd kabilesinin bulunduğu bölgede idi. Utbe, askerlerini bu köylere dağıttı; kendisi de **el-Hureybe**'ye indi. Burası Acemlerin askerî mevkii idi. Burasını Hâlid b. el-Velîd fethetti; böylece bu bölge, Acemlerden kurtarıldı. Utbe Ömer'e mektup yazıp kendisinin ve askerlerinin indikleri yerleri ona bildirdi. Ömer ona yazdığı mektupta, askerlerini suya ve otlağa yakın yerlere indirmesini emretti. Bunun üzerine Utbe, **Basra** şehrinin yerine doğru yöneldi.

Ebû Mihnef şunları söyledi: Burası çakıl taşlı ve kara taşlı bir yer olduğundan bu şehre **Basra** denildi. Bir başka rivayete göre, buranın toprağı yumuşak olduğundan bu şehre **Basra** adını verdiler.

843. *Râvilerin dediklerine göre:*

Müslümanlar, çadır, otlak ve kubbelerini buraya kurdular; o sıralarda onların burada henüz binaları yoktu. Ömer, **Bahreyn**'de bulunan Herseme b. Arfece el-Bârikî'yi Utbe'ye yardıma gönderdi. Daha sonra o, **Musul**'a gitti.

844. *Râvilerin dediklerine göre:*

Utbe b. Ğazvan **el-Übülle** üzerine yürüdü ve orasını savaş yoluyla fethetti. O; Ömer'e yazdığı mektupta, bu fethi bildirdi ve **el-Übülle**'nin **Bahreyn**, **Uman**, **Hind** ve **Çin**'in limanı olduğu haberini verdi. Utbe, mektubunu Nâfi' b. el-Hâris es-Sakafî ile gönderdi.

845. el-Velid b. Salih → Merhum el-Attar → babası ve Şüveys el-Adevî yoluyla rivayet edilmiştir:

Biz **el-Übülle** emiri ile beraber çıktık ve burayı fethettik. Daha sonra **Fırat**'ı geçtik; **Fırat** halkı ellerinde çapalarla bize karşı çıktılar. Biz onları yendik ve **Fırat**'ı fethettik.

846. Abdulvahid b. Gıyas → Hammad b. Seleme → babası ve Himyeri b. Kerâse er-Reb'î yoluyla rivayet edilmiştir:

Müslümanlar **el-Übülle**'ye girdiklerinde ve beyaz undan yapılmış küçük ekmek bulduklarında: "şişmanlatıyor dedikleri bu ekmektir" dediler. Bu ekmekten yediler ve pazularına bakmaya başladılar ve: "Allah'a yemin ederiz ki şişmanlık görmüyoruz" dediler.

Hımyerî şunları söyledi: Ganimet olarak göğüs tarafında cebi olan bir yeşil gömlek bana isabet etti. Ben bu gömlekle cuma namazına giderdim.

847. el-Medâinî ve Cehm b. Hassan yoluyla rivayet edilmiştir ;

Utbe, **el-Übülle**'yi fethetti ve Mücâşi b. Mes'ud'u **Fırat** üzerine gönderdi; el-Muğîre'ye namaz kıldırmasını emretti ve kendisi Ömer'in yanma gitti.

848. el-Medâini ve şeyhleri yoluyla rivayet edilmiştir:

el-Fehrec ile **Fırat** arasındaki yerler sulh yoluyla, **el-Übülle**'nin diğer yerleri ise savaş yoluyla fethedildi.

849. Abdullah b. Salih el-Mukrî → Abde b. Süleyman ve Muhammed b. İshak b. Yesar yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab, Benî Nevfel kabilesinin yanaşığı Utbe b. Ğazvan'ı, sekizyüz askerle **Basra**'ya gönderdi; ayrıca ona yardımcı askerler de gönderdi. O, askerleriyle birlikte çadırlara yerleşti. Sayıları çoğalınca, onlardan bir kısmı, kerpiçten yapılmış yedi tane köy bina ettiler. Bu köylerden ikisi **el-Hureybe**'de, birisi ez-Zâbûka'da, iki tanesi el-Ezd, diğer ikisi de Temim kabilelerinin yerlerindeydi. Daha sonra Utbe, **el-Übülle**'ye gitti ve orayı savaş yoluyla fethetti. Sonra öncü kuvvetinin başında Mücâşi' b. Mes'ud es-Sülemî olduğu halde **Fırat**'a geldi ve burayı da savaş yoluyla fethetti. Sonra **el-Mezar**'a geldi; buranın merzübanı ona karşı çıktı ve onunla savaştı; Allah, onu bozguna uğrattı; onunla olanların hepsi boğuldu; Merzüban sağ olarak yakalandı; Utbe onun boynunu vurdu. Utbe, buradan Destümeysan'a gitti; buranın halkı Müslümanlara karşı toplandılar ve onların üzerine yürümek istediler. Utbe, onlara karşı savaşla üstün gelmeyi; bunun için de yardımcılarından gelecek yardıma mani olmayı ve kalplerini korku ile doldurmayı düşündü. Onlarla karşılaştı; Allah, kendilerini bozguna uğrattı ve dihkanlarını öldürdü. Utbe, çok çabuk oradan ayrıldı ve **Eberkubaz**'a gitti ve Allah oranın fethini ona nasib eyledi.

850. Râvilerin dediklerine göre:

Utbe, kendisini ziyaret etmek ve hacca gitmek üzere Ömer b. el-Hattab' dan izin istedi; o da izin verdi; yerine o sırada **Basra**'da bulunmayan Mücâşi' b. Mes'ud es-Sülemî'yi vekil bıraktı; onun gelmesine kadar da el-Muğîre b. Şu'be'nin ve-kalet etmesini emretti. Bunun üzerine el-Muğîre: "Bedevi olan birisini, şehirli birisine vali mi tayin ediyorsun?" diye sordu.

Utbe, **Basra** valiliğinden istifa etti; Ömer onun istifasını kabul etmedi. O **Basra**'ya giderken yolda öldü. Ömer, el-Muğîre b. Şu'be'yi **Basra**'ya vali tayin etti.

İnsanlar **Basra**'nın durumunu Utbe'den sorduklarında o, buranın verimli bir yer olduğunu onlara bildirirdi. Bundan dolayı pek çok kimse oraya gitti.

851. Abbas b. Hişam → babası ve Avâne yoluyla rivayet edilmiştir:

Utbe b. Ğazvan, el-Hâris b. Kelede kızı Ezde ile evliydi. Ömer, Utbe'yi kumandan tayin edince, Nâfi', Ebû Bekre ve Ziyad onunla birlikte gelmişlerdi. Utbe, **Fırat** şehri halkıyla savaşırken karısı Ezde askerleri savaşa teşvik eder ve şöyle söylerdi: "Eğer onlar sizi mağlup ederlerse, sizler, bizleri sünnetsizlere teslim etmiş olursunuz."

Allah, bu şehrin fethini Müslümanlara nasib etti; Müslümanlar pek çok ganimet elde ettiler. Müslümanlar arasında Ziyad'dan başka yazı yazabilen ve hesap yapabilen kimse yoktu. Bundan dolayı buradan elde edilen ganimetin taksim edilmesinde o görevlendirildi ve kendisine her gün iki dirhem verildi; Ziyad, o sırada başında kâkülü olan genç bir çocuktu.

Daha sonra Utbe, Ömer'in yanına gitmek üzere yola çıktı; o, Mücâşi b. Mes'ud'a yazdığı mektupta, yerine onu vekil bıraktığını bildirdi; ayrıca Mücâşi'in gelmesine kadar, halka el-Muğîre b. Şu'be'nin namaz kıldırmasını emretti.

Bu sırada **Meysan** dihkanı kafir oldu ve İslâmiyetten döndü; el-Muğîre, onunla **el-Mün'aric**'de karşılaştı ve kendisini öldürdü. el-Muğîre kazandığı bu zaferi Ömer'e yazdı. Bunun üzerine Ömer Utbe'yi çağırdı ve: "Sen bana Mücâşi'i vekil bıraktığını bildirmemiş miyidin?"diye sorunca Utbe: "evet"diye cevap verdi. Bu cevap üzerine Ömer: "İyi ama, el-Muğîre bana şöyle bir mektup yazdı"deyince Utbe: "Mücâşi' **Basra**'da yoktu; ben de onun gelmesine kadar, halka el-Muğîre' nin namaz kıldırmasını emrettim"diye cevap verdi. Ömer: "Hayatım üzerine yemin ederim ki, şehirlilerin vali tayin edilmeleri bedevî olanlardan daha iyidir"dedi ve el-Muğîre'yi **Basra** valiliğine tayin emrini yazıp gönderdi. el-Muğîre, Allah'ın istediği müddetçe valilikte kaldı; sonra o kadını sevdi.

852. Abdullah b. Salih → Abde ve Muhammed b. İshak yoluyla rivayet edilmiştir:

el-Muğîre **Meysan** üzerine yürüdü ve şiddetli bir savaştan sonra burayı fethet-

ti ve topraklarına hakim oldu. Daha sonra **Eberkubaz** halkı andlaşmayı bozdular; el-Muğîre, burasını da savaş yoluyla fethetti.

853. Ravh b. Abdilmümin → Vehb b. Cerîr b. Hâzim ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Utbe b. Ğazvan, **el-Übülle, Fırat, Eberkubaz** ve **Destümeysan**'ı; el-Muğîre ise **Meysan**'ı fethetti. Daha sonra **Eberkubaz** halkı andlaşmayı bozunca, el-Muğîre burayı yeniden fethetti.

854. Ali b. Muhammed el-Medâini şunları söyledi:

Halk, **Meysan, Destümeysan, Fırat** ve **Eberkubaz**'ın hepsine birden **Meysan** adını verirlerdi.

855. Râvilerin dediklerine göre:

el-Hasan el-Basrî'nin babası ile kardeşi Sa'îd b. Yesar, **Meysan** esirlerindendi. Yesar'ın ismi Fîruz idi. Ebû'l-Hasan, Ensâr' dan en-Nasr'ın kızı er-Rübeyyi denilen ve Enes b. Malik'in halası olan kadının mülkiyetindeydi. Bir başka rivayete göre, Ebû'l-Hasan, Benî Seleme'den Enes b. Mâlik'in karısı Cemîle'nin mülkiyetindeydi.

856. el-Hasan şunları rivayet etti:

Babam ve annem, Benî'n-Neccar kabilesinden bir adamın mülkiyetinde idiler. Bu adam, Benî Seleme'den bir kadınla evlendi; annemle babam, mehir olarak o kadına verdi. Bu kadın da onları azad etti. Böylece bizim velimiz o kadındır.

el-Hasan, Ömer'in halifeliğinin sona ermesinden iki yıl önce, **Medine**'de doğdu; **Sıffîn** olayından bir yıl sonra **Medine**'den ayrıldı; 110 yılında **Basra**'da seksendokuz yaşında öldü.

857. Râvilerin dediklerine göre:

el-Muğîre, Benî Hilal kabilesinden Ümmü Cemil adlı bir kadının yanına gitmeye başlamıştı. Mıhcen b. el-Efkam b. Şüayse b. el-Hüzem'in kızı olan Ümmü Cemil'in kocası, Sakîf kabilesinden el-Haccac b. Atik idi. el-Muğîre'nin bu hareketini, Peygamber'in (s.a.s) azadlısı ve Benî Sakîf arasında doğan Ebû Bekre b. Mesruh ile Şibl b. Ma'bed b. 'Ubeyd el-Becelî, Nâfi' b. el-Hâris b. Kelede es-Sakafî ve Ziyad b.

'Ubeyd öğrendiler. Bunun üzerine onu gözetlemeye başladılar. Sonunda el-Muğîre kadının yanına girince, onlar üzerine baskın yaptılar. İkisi de çıplaktı; o kadınla yatıyordu. Bu dört kişi evden çıktılar sonra Ömer b. el-Hattab'in yanına **Medine**'ye geldiler ve ona gördüklerini anlattılar. Bunun üzerine Ömer Ebû Musa el-Eş'arî'ye şunları söyledi: "Ben seni, şeytan'ın yuva kurduğu bir şehre göndermek istiyorum." Ebû Musa: "Ensâr'dan birkaç kişiyi bana yardımcı ver"deyince de Ömer, el-Berâ b. Mâlik, İmran b. el-Husayn Ebû Nüceyd el-Huzâ'î ve Avf b. Vehb b. el-Huzâ'î'yi onunla gönderdi ve Ebû Musa'yı **Basra**'ya vali tayin etti; ayrıca el-Muğîre'yi kendisine göndermesini emretti. Ebû Musa, **Basra**'ya gelmesinden üç gün sonra onu **Medine**'ye gönderdi.

el-Muğîre, Ömer'in yanına gelince, Ömer onunla şahitleri biraraya getirdi. Nâfi' b. el-Hâris şöyle dedi: "Ben onu kadının karnı üzerinde çömelmiş bir vaziyette, sürme deliğine milin girip çıkması gibi sokup çıkardığını gördüm." Sonra Şibl b. Ma'bed ile Ebû Bekre de onun gibi şahitlik ettiler. Sıra dördüncü şahit Ziyad'a gelmişti. Ömer, ona baktı ve şunları söyledi: "Ben öyle bir adamın yüzünü görüyorum ki, Resulullah'ın (s.a.s) ashabından bir kimsenin onun ile recmedilmemesini ve onun şahitliğiyle ayıbının ortaya çıkmamasını ümit ediyorum."

el-Muğîre, **Mısır**'dan gelip Müslüman olmuş ve Rasûlüllah (s.a.s) ile Hudeybiye'de bulunmuştu.

Ziyad şunları söyledi: "Ben çirkin bir manzara gördüm; yüksek sesle nefes alındığını işittim; fakat onun kadınla cinsî münasebette bulunup bulunmadığını bilmiyorum?"Bir başka rivayete göre Ziyad, hiç şahidlik yapmamıştır.

Bunun üzerine Ömer, şâhidlik yapan üç kişiye kamçı ile vurulmasını emretti. Şibl şunları söyledi: "Doğru olana şâhidlik yapanları kamçılatıyor ve hadd cezasını iptal mi ediyorsun?" Ebû Bekre'ye kamçı vurulunca şunları söyledi: "Ben, el-Muğîre'nin zina yaptığına şâhidlik ederim!" Ömer: "onu kamçılayınız"deyince Ali şunları söyledi: "Eğer sen bunu şâhidlik olarak kabul ediyorsan, adamını yani el-Muğîre'yi recmet!"

Ebû Bekre, ana bir kardeşi Ziyad ile ebediyyen konuşmayacağına yemin etti; anneleri Ümmü Sümeyye idi.

Ömer, daha sonra onları memleketlerine gönderdi. Bazı kimseler de şöyle rivayet etmişlerdir: Ebû Musa **Basra**'da idi; Ömer, onu **Basra**'ya vali tayin ettiğini ve

el-Muğîre'yi kendisine göndermesini mektupla bildirdi, ilk rivayet daha doğrudur.

Rivayet edildiğine göre Ömer b. el-Hattab (r.a.), Sa'd b. Ebî Vakkas'a (r.a.) Utbe b. Gazvan'ı **Basra**'ya göndermesini emretti; o da bu emri yerine getirdi. Utbe, Sa'd'ın kendisine çok mektup yazmasından sıkılmış ve bundan dolayı istifa etmişti. Ancak Ömer (r.a.), onu vali olarak tekrar gönderdi; Utbe yolda öldü.

Ebû Musa'nın **Basra** valiliği 16, bir diğer rivayette 17 yılındaydı. O, **Dicle**'nin ilçelerini dolaştı; buraların halkını itaat halinde buldu. Topraklarının ölçülmesini emretti; verimlerine göre, bu topraklara haraç vergisi koydu.

Doğru olan rivayet, Ebû Musa'nın 16 yılında **Basra**'ya vali tayin edildiğidir.

858. Seyhan b. Ferruh el-Übilli ⟶ Ebû Hilâl er-Râsîbî ve Yahya b. Ebî Kesir yoluyla rivayet edilmiştir:

Ebû Musa'nın kâtibi, Ömer b. el-Hattab'a yazdığı mektupta, "Min Ebû(*) Musa" şeklinde bir hata yapması üzerine Ömer ona şunları yazdı: "Benim bu mektubum sana gelince, kâtibine bir kamçı vur ve onu görevinden al!"

(*) Ebû Musa'dan anlamındaki bu ibarenin doğru şekli, "min Ebi Musa" olmalıydı.

BASRA ŞEHRİ'NİN KURULMASI

859. Ali b. el-Muğire el-Esrem ve Ebû 'Ubeyde yoluyla rivayet edilmiştir:

Utbe b. Ğazvan **el-Hureybe**'ye inince, Ömer b. el-Hattab'a mektup yazıp indiği bu yerin adını; Müslümanlar için kış mevsimi gelince kışlayacakları ve savaşlardan döndüklerinde oturacakları bir yere ihtiyaç duyulduğunu ona bildirdi.

Bunun üzerine Ömer ona yazdığı mektupta: "Sen arkadaşlarını bir yerde topla; bu yer, suya ve otlak yerlerine yakın olsun; seçtiğin bu yeri bana anlatan bir de mektup yaz" diye emir verdi. Utbe, Ömer'e şu mektubu yazdı: "Ben, sahra tarafında ekili yerlere doğru uzanan, çok verimli, yakınında su yatakları ve kamışlığı bulunan bir yer buldum." Hz. Ömer bu mektubu okuyunca: "İşte verimli, su yerlerine, otlaklara ve odunluklara yakın bir yer" dedi ve Utbe'ye "Halkı oraya indir" diye mektup yazdı. O da halkı buraya yerleştirdi. Müslümanlar da buraya kamıştan evler yaptılar.

Utbe, buraya kamıştan bir cami yaptırdı; bu sırada 14 yılı idi. Bir rivayete göre Utbe, camiin planını bizzat kendisi yapmıştır. Diğer rivayette ise, camiin planını Benî Süleym kabilesinden Muhaccer b. el-Edra el-Behzî; veya kendi evini yaparken Nâfî b. el-Hâris b. Kelede; bir başka haberde ise **Basra**'da ilk kadılık yapan el-Esved b. Serî' et-Temîmî yapmıştır. Mes'ud'un oğulları Mücâşi ve Mücâlid ona: "Allah sana rahmet eylesin! Kendini meşhur ettin" dediklerinde o: "Geri dönmeyeceğim" diye cevap vermiştir.

Utbe, daha önce **ed-Dehnâ** denilen bugün **Rahbetu Benî Hâşim** denilen meydanda camiin yanında vali konağını yaptırdı; aynı yerde hapishane ile divan da bulunmaktadır.

Müslümanlar savaşa gittiklerinde, kamıştan yapılmış bu evleri sökerler, kamışları demetler halinde bağlarlar ve savaştan dönünceye kadar bırakırlardı. Savaştan döndüklerinde, evleri tekrar kurarlardı. Bu durum böylece devam edip gitti.

Sonradan halk, evlerin yerlerini tesbit ettiler ve binalar yaptılar. Ebû Musa el-Eş'arî, cami ve vali konağını kerpiç ve çamurla; tavanını otlarla yaptırdı; camii genişletti, imam, namaz kıldırmak için, cemaatin içinden geçerek kıble duvarına yönelirdi. Birgün Abdullah b. Âmir, vali konağından çıkıp kıble tarafına doğru gi-

diyordu; üzerinde koyu kahverengi ipekten bir cübbe vardı. Bunun üzerine bedevi Araplar: "emirin üzerinde ayı derisi var" dediler.

860. Ebû Muhammed es-Sevrî ve el-Asma'î yoluyla rivayet edilmiştir:

Utbe b. Ğazvan **el-Hureybe**'ye inince, **Basra**'da Abdurrahman b. Ebî Bekre doğdu; o, **Basra**'da doğan ilk çocuktu. Bunun üzerine babası, deve kesti ve bununla **Basra** halkının karnını doyurdu.

Muaviye b. Ebî Süfyan, Ziyad'ı **Basra** valiliğine tayin edince, Ziyad camii çok fazla bir şekilde genişletti ve burayı tuğla ve kerpiçle, tavanını da sac ağacıyla yaptırdı. O, imamın cemaatin üzerinden atlayıp geçmesini istemediğinden, vali konağını **ed-Dehnâ**'dan camiin kıble tarafına nakletti. Böylece imam, vali konağından çıkar ve kıble tarafındaki duvara açılan kapıdan içeri girerdi.

Ziyad, camii ve vali konağını yaptırırken, bu iki binanın etrafında dolaşır, inşaata bakar ve **Basra**'nın ileri gelenlerine: "Bir eksiklik görüyor musunuz?" diye sorardı. Onlar da: "Biz, bundan daha sağlam bir bina bilmiyoruz" diye cevap verirlerdi. Onların bu cevabına karşılık Ziyad: "Evet, herbiri üzerine dört kemer konulmuş olan şu sütunlar, eğer diğer sütunlardan daha büyük olsaydı, kusurlu sayılırdı" diye karşılık vermişti.

Yunus b. Habîb en-Nahvî'den, bu sütunlar hakkında şunları söylediği rivayet edilmiştir: "Bu sütunlar, hiçbir zaman çatlamamış ve bozulmamıştır."

861. Hârise b. Bedr el-Ğudânî, bir başka rivayete göre el-Be'îs el-Mücâşi şu şiiri söylemiştir:

"Ziyad, Allah'ın zikredilmesi için, çamurdan değil de taştan öyle bir bina yaptırdı ki, eğer insanların elden ele taşları verdikleri görülmemiş olsaydı, bizler, bu bina şeytanlar tarafından yapılmıştır derdik."

862. el-Velîd b. Hişam b. Kahzem şunları söyledi:

Ziyad camii yaptırırken, ön sofasını beş direkle, minaresini taşla yaptırttı. Camiye ilk maksure yaptıran odur. Vali konağını, camiin kıble tarafına naklettirdi. Vali konağı kerpiç ve çamurdan yapılmıştı. Sonunda Benî Temîm'in azadlısı Salih b. Abdirrahman es-Sicistânî, Süleyman b. Abdilmelik'in **Irak**'ın haraç âmili iken, burasını tuğla ve kireçle yaptırmıştır.

'Ubeydullah b. Ziyad, **Basra** ve **Kûfe** camiilerini genişletti. O şöyle dedi: "Ben Allah'dan, beni cihad ile rızıklandırmasını istemiştim; O duamı kabul etti. Ben yine O'ndan, **Kûfe** ile **Basra**'nın (Mısreyn) büyük camiilerini bana yaptırmayı nasib eylemesini istemiştim; O, bu duamı da kabul etti. Ben O'ndan beni Ziyad'a halef yapmasını istedim; bana bunu da verdi."

863. Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ şunları söyledi:

Ziyad camii yaptırırken, sütunlarını **el-Ehvaz** dağından getirtti. O, bu iş için el-Haccac b. Atîk es-Sakafî ve oğlunu görevlendirmişti. Dağdan taş çıkartılırken bir hazine bulundu. Bunun üzerine: "Emirlik, taş üzerine de olsa ne güzeldir" denildi ve bu söz darb-ı mesel oldu.

Râvi sözlerine şu şekilde devam etti: Bazı kimselerin söylediklerine göre, Ziyad, halk namaz kılarken tozlanan ellerini silkelediklerini görünce: "zamanla insanların, namazda ellerini silkelemelerinin sünnet olduğunu zannetmelerinden emin değilim" dedi ve çakıl taşı toplanmasını ve camiye konulmasını emretti. Çakıl taşı getirmekle görevlendirilenler, halka çok sert davrandılar; onların eksiklerini aradılar ve kendilerine toplayacakları çakıl taşlarından örnek gösterip: "Bize, şu büyüklükte ve şu renkte taşlar getiriniz" diyorlar ve rüşvet alıyorlardı. Bunun üzerine: "Emirlik, taş üzerine de olsa, ne güzeldir" denildi.

Ebû 'Ubeyde şunları söyledi: Camiin kuzey tarafı, dar bir açı şeklinde kalmıştı; çünkü bu tarafta, Nâfi' b. el-Hâris b. el-Kelede'nin konağı vardı ve onun çocukları, burasını satmayı kabul etmiyordu. Muaviye, 'Ubeydullah b. Ziyad'ı **Basra**'ya vali tayin edince, 'Ubeydullah adamlarına şunları söyledi: "Abdullah b. Nâfi', çiftliğinin en uzak tarafına gidince, bana bildiriniz!" Abdullah **el-Batîha**'daki beyaz sarayına gidince, 'Ubeydullah'a bu durum haber verildi. Bunun üzerine o, ameleleri gönderdi; onlar da bu konağı, camii dört köşe haline getirinceye kadar yıktılar.

Abdullah b. Nâfi' konağına dönünce, 'Ubeydullah'a kızıp bağırdı. Bunun üzerine 'Ubeydullah, her zira toprağına beş zira toprak vermek suretiyle onun gönlünü aldı ve kendisi için camiye girmek üzere duvara küçük bir kapı açtırdı. Bu küçük kapı, Mü'minlerin Emiri el-Mehdî, camii genişletinceye kadar, bu duvarda kaldı. el-Mehdî, konağın tamamını camiin içine aldırttı. Aynı şekilde, er-Reşid'in *(Allah ona rahmet eylesin)* halifeliğinde, vali konağı da camiye ilave edildi.

Ebû 'Ubeyde şunları söyledi: el-Haccac b. Yusuf **Irak**'a gelince, kendisine Ziyad'ın **Basra**'da vali konağı yaptırdığı haber verildi. Bunun üzerine el-Haccac, Ziyad'ın adını unutturmak için konağı tuğla ve kireç ile yeniden yaptırmak istedi. Kendisine: "Böylece sen, ancak onun adının devam etmesini sağlamış olursun" denilince el-Haccac, konağı yıktırttı ve o şekilde terk etti. Bu konağın çevresine, konağa ait çamur, kerpiç ve kapılar ile binalar yaptırıldı.

Süleyman b. Abdilmelik iktidara gelinceye kadar, **Basra**'da vali konağı yapılmadı. Süleyman, Salih b. Abdirrahman'ı **Irak**'ın haraç âmilliğine tayin etti. Salih el-Haccac'ın sözlerini ve vali konağının yıktırılmasını Süleyman'a anlattı. Bunun üzerine Süleyman, vali konağının yeniden yapılmasını emretti. Salih de konağı eski temeli üzerine, tuğla ve kireçle yeniden yaptırttı ve tavanını yükseltti.

Ömer b. Abdilaziz (r.a.) iktidara gelince, Adiyy b. Ertat el-Fezarî'yi **Basra**'ya vali tayin etti. Adiyy, vali konağının üstüne, odalar yapmak istedi. Bunun üzerine Ömer ona şunları yazdı: "Ey Ümmü Adiyy'in oğlu! Annen seni kaybetsin! Ziyad ve Ziyad ailesine geniş gelen ev, sana yetmiyor mu?" Adiyy bu mektup üzerine, odaların yapılmasını durdurdu ve konağı olduğu gibi bıraktı.

Süleyman b. Ali b. Abdillah b. el-Abbas, Mü'minlerin Emiri Ebû'l-Abbas'ın **Basra** valisi olunca, Adiyy'in yaptırdığı duvarlar üzerine çamurdan odalar yaptırdı; daha sonra o, bu konağı terk etti ve vali konağını **el-Mirbed**'e nakletti ve oraya yerleşti.

er-Reşîd halife olunca, bu konak, camiin kıble tarafına alındı. Böylece **Basra**'da valiler için konak kalmadı.

864. el-Velîd b. Hişam b. Kahzem şunları söyledi:

İbn Ziyad'dan sonra, el-Mehdî'ye kadar, hiç kimse **Basra** camiine ilave yapmadı. el-Mehdî, Nâfi' b. el-Hâris b. el-Kelede es-Sakafî, 'Ubeydullah b. Ebî Bekre, Rebî'a b. Kelede es-Sakafî, Amr b. Vehb es-Sakafî ile Ümmü Cemîl el-Hilâliyye ile başkalarının konaklarını satın aldı ve bunları camiye ilave etti. Bu ilaveler, Muhammed b. Süleyman b. Ali'nin **Basra**'ya vali tayin edildiği günlerde yapıldı. Konağı satın alınan Ümmü Cemîl, el-Muğîre b. Şu'be ile ilgisi olan kadındır.

Daha sonra Mü'minlerin Emiri Harun er-Reşîd, **Basra** valisi olduğu günlerde İsa b. Cafer b. el-Mansur'a, vali konağını camiin içine almasını emretti; o da bu emri yerine getirdi.

el-Velîd b. Hişam → babası ve dedesi yoluyla rivayet edilmiştir:

Yusuf b. Ömer, beni Arap askerî divanına tayin etti. Ben, Ziyad'ın valiliği sırasında, Basralı savaşçıların kaç kişi olduklarını öğrenmek üzere defterlere baktım: onların seksenbin kişi olduklarını; çoluk çocuklarının da yüzbin kişi olduğunu gördüm. Kûfeli savaşçıların ise altmışbin, çoluk çocuklarının da seksenbin kişi olduğunu gördüm.

865. Muhammed b. Sa'd ve senediyle el-Vâkıdî yoluyla rivayet edilmiştir:

Utbe b. Ğazvan, Sa'd b. Ebî Vakkas ile beraberdi; Ömer Sa'd'a yazdığı mektupta: "Çadırlarını **Kûfe**'de kur" dedi. Utbe b. Ğazvan'ı da **Basra**'ya gönderdi. O da sekizyüz kişi ile yola çıktı; bezden çadırını kurdu; askerler de onunla beraber çadırlarını kurdular. Ömer, ona asker göndermek suretiyle yardım etti. Onların sayıları çoğalınca, aralarından bir zümre, kerpiçten yedi tane köy kurdu; bu köylerden ikisi, **el-Hureybe**'de; biri ez-Zâbûka'da; ikisi Benî Temîm, biri de el-Ezd kabilelerinin topraklarındaydı.

Daha sonra Utbe, **Basra**'ya bağlı **Fırat** şehrine gitti; orayı fethetti ve **Basra**'ya geri döndü.

Sa'd, ona yazdığı mektuplarla onu gücendirdi; bunun üzerine Utbe, yanına gelmek üzere Ömer'den izin istedi; onun yanına geldi ve yerine Muğîre b. Şu'be'yi vekil bıraktı. Utbe **Medine**'ye gelince, Sa'd'ın kendisine yüklenmesini Ömer'e şikayet etti. Bunun üzerine Ömer ona: "Sen Kureyş'den olan ve Hz. Peygamber'le sohbet etmiş olan şerefli bir kimsenin emirliğini kabul etmelisin" dedi. Utbe, geri dönmeyi reddetti. Ömer, geri dönmesinde ısrar etti. Utbe, yolda bindiği hayvanından düştü ve 16 yılında öldü.

Muhaccer b. al-Edra', **Basra** camiinin planını yaptı; ancak bina edemedi; o, camiin yerinde namaz kılardı. Utbe, bu camii kamıştan yaptırdı; daha sonra Ebû Musa el-Eş'arî, camii yaptırdı; camiin inşaatına daha sonra da devam edildi.

866. el-Hüseyin b. Ali b. el-Esved el-Iclî → Yahya b. Âdem → Ebû Muaviye → eş-Şeybânî ve Muhammed b. Abdillah es-Sakafî yoluyla rivayet edilmiştir:

Basra'da adı Nâfi', künyesi Ebû Abdillah olan bir kimse vardı; o, **Basra**'da ilk hayvan yetiştiren bir kimseydi. Ömer'e geldi ve: "**Basra**'da haraç topraklarından

olmayan ve Müslümanlardan kimseye zararı dokunmayan bir arazi var"dedi. Ebû Musa da, bu konuda onun için Ömer'e mektup yazdı. Bunun üzerine Ömer, Ebû Musa'ya yazdığı mektupta, bu toprağı o adama ikta olarak vermesini emretti.

867. Sa'îd b. Süleyman → Abbad b. el-Avvam ve Avf el-A'râbî yoluyla rivayet edilmiştir:

Ben, Ömer'in Ebû Musa'ya yazdığı şu mektubu okudum: "Ebû Abdillah, atlarını otlattığı **Dicle** kenarındaki bir toprağı benden istedi. Eğer bu toprak, haraç (*)arazisi değil ve buraya haraç (*) suyu akmıyorsa, bunu ona ver."

Abbad şunları söyledi: Bana ulaşan haberlere göre, bu adam, Arap tabibi Nâfi' b. el-Hâris b. Kelede'dir.

868. el-Velîd b. Hişam b. Kahzem şunları söyledi: Bizim yanımızda bulunan bir mektupta şunların yazılı olduğunu gördüm:

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Mü'minlerin Emiri, Allah'ın kulu Ömer'den el-Muğîre b. Şu'be'ye: Sana selam ederim ve seninle birlikte, kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a hamdederim. Ebû Abdillah'ın haber verdiğine göre o, Utbe b. Ğazvan'ın valiliği sırasında **Basra**'da ekin ekmiş ve **Basra** halkından kimse at yetiştirmezken kendisi tay yetiştirmiştir. Onun bu düşüncesi çok iyidir. Sen, onun ekin ekmesine ve hayvan yetiştirmesine yardım et. Ben de, ekin ekmesine izin verdim; sen de ekin ektiği toprağı ona ver. Ancak bu toprak, üzerine haraç vergisi konulan Acemlerin topraklarından olmasın; veya haraç toprağından gelen suyun suladığı bir toprak olmasın. Ona ancak iyi davran, Allah'ın selâm ve rahmeti üzerine olsun.

Mektubu, Muaykîb b. Ebî Fâtıma 17 yılı Safer ayında yazdı."

el-Velid b. Hişam → amcası ve İbn Şübrüme yoluyla rivayet edilmiştir:

Eğer ben **Basra** valisi olsaydım, onların topraklarını ellerinden alırdım. Çünkü Ömer b. el-Hattab, Ebû Bekre ile Nâfi' b. el-Hâris hariç, ikta yoluyla kimseye toprak vermemiştir. Osman da **Basra**'da, Imran b. Husayn ile kendisine konağını ikta olarak verdiği İbn Âmir ve azadlısı Humran hariç, kimseye toprak ikta etmemiştir.

(*) Metinde, iki yerde de "Cizye"kelimesi yer almaktadır. Burada cizye haraç anlamında kullanılmıştır. İlk kaynaklarda, cizye haraç yerine, bazen da haracın cizye yerine kullanıldığı bilinmektedir.

Ziyad, rivayet edildiğine göre, Imran'a bir toprak parçasını ikta olarak vermiştir.

869. Hişam b. el-Kelbî şunları söyledi:

Basra'da yapılan ilk konak Nâfi' b. el-Hâris'in konağıdır; Sonra da Ma'kıl b. Yesar el-Müzenî'ninkidir.

Osman b. Affan, Osman b. Ebî'l-Âsî es-Sakafî'nin konağını aldı ve buna karşılık kendisine, **Basra**'da bir toprak verilmesini yazdı. Bunun üzerine ona, **Şattu Osman** (Osman Sahili) diye bilinen **el-Übülle**'nin yamacındaki toprağı verildi. Burası çorak bir yerdi; Osman burayı verimli hale getirdi ve yetiştirdi. **Basra**'daki **Bâb-ı Osman** (Osman kapısı) da, Osman b. Ebî'l-Âsî'ye nisbet edilerek bu adı almıştır.

870. Râvilerin dediklerine göre:

Humran b. Ebân, el-Müseyyeb b. Necebe'nin kölesi idi; Onu **Aynu't-Temr** Savaşı'nda elde etmişti. Osman b. Affan, Humran'ı ondan satın aldı; Kendisine yazı öğretti ve onu katibi yaptı. Ancak ona kızdı; Çünki Osman, el-Velid b. Ukbe b. Ebî Muayt hakkındaki bir şikayeti tahkiki için onu göndermiş; O da el-Velid'den rüşvet alıp hakkındaki söylenenleri yalanlamıştı. Osman ise, el-Velid hakkında söylenenlerin doğru olduğunu daha sonra kesin bir şekilde öğrenmiş; Ona darılmış ve: "O, artık hiçbir zaman benimle oturmayacaktır" dedikten sonra onun, **Medine**'den başka bir yerde oturmasını istemişti. O da **Basra**'yı seçti; Ayrıca kendisine, miktarını çok fazla bir şekilde zikrettiği bir konağı ikta olarak vermesini Osman'dan istedi. Osman onun istediği miktarı fazla buldu ve İbn Âmir'e: "Ona, kendi konaklarına benzer bir konağı ikta olarak ver" diye emir verdi. İbn Âmir de ona, **Basra**'daki konağını ikta olarak verdi.

871. Râvilerin dediklerine göre:

Kadı Hâlid b. Tulayk el-Hûzâ'î'nin konağı, daha önce İbnu'z-Zübeyr'in hapishanesinin müdürü kadı Ebû'l-Cerrah'ın idi. Bu konağı onun için, Selem b. Ziyad satın almıştı; çünkü o, İbnu'l-Zübeyr'in hapishanesinden kaçmıştı.

872. İbnu'l-Kelbî şunları söyledi:

Basra'daki **Benû Semüre** sokağının sahibi, Utbe b. Abdillah b. Abdirrahman

b. Semüre b. Habîb b. Abdişems b. Abdimenaf' in idi.

Âsım camii, Benî Rebî'a b. Kilâb b. Rebî'a b. Âmir b. Sa'sa'a kabilesinden bir kimse olan Âsım'a nisbetle bu adı almıştır.

Basra'daki **Ebû Nâfi'** konağı, Abdurrahman b. Ebî Bekre'nin azadlısı Ebû Nâfi'e nisbetle bu adı almıştır.

873. el-Kahzemî şunları söyledi:

Ebû Yakub el-Hattabî konağı, el-Haccac'ın müezzini Sehâme b. Abdirrahman b. el-Asamm el-Ganevî'nindi. Sehâme, Yezid b. el-Mühelleb'le beraber savaşanlardan birisiydi; onu, **el-Akr** Savaşı'nda Mesleme b. Abdilmelik öldürmüştü. Bu konak, el-Muğîre b. Şu'be'nin konağının yanındaydı.

874. Râvilerin dediklerine göre:

Tarık konağı, Tarık b. Ebî Bekre'ye nisbetle bu adı almıştır. Bu konağın karşısında, el-Hakem b. Ebî'l-Âsî es-Sakafî'nin parseli vardı.

Ziyad b. Osman'ın konağı, 'Ubeydullah b. Ziyad'ın idi. Bu konağı, kardeşinin oğlu için Ziyad b. Osman satın almıştı. Bu konağın yanında, Ebî'l-Âsî'nin kızı Bâbe'nin konağının da bulunduğu arsalar vardı.

Süleyman b. Ali'nin konağı, Selem b. Ziyad'ın idi. Hâlid b. Abdillah'ın **Basra** valisi olduğu sırada Bilal b. Ebî Bürde bu konağa el koymuştu; daha sonra Süleyman b. Ali geldi ve bu konağa indi.

875. Râvilerin dediklerine göre:

Sakîf kabilesinin azadlısı Musa b. Ebî'l-Muhtar'ın konağı, Benî Dârim kabilesindenbir adamın idi. Fîrûz Husayn, bu konağı ondan onbin dirheme satın almak isteyince, konağın sahibi: "Ben, senin komşuluğunu, yüz bin dirheme de satacak değilim"dedi. Bunun üzerine Fîruz, ona onbin dirhem verdi ve konağı da elinde bıraktı.

876. Ebû'l-Hasan şunları söyledi:

ed-Dârimî konağını satmak istedi ve: "Ben konağı onbin dirheme salıyorum; bu paranın beşbin dirhemini konak için, diğer beşbini de Fîruz'un komşuluğu içindir"dedi. Onun bu sözlerini Fîruz işitince: "Konağın sende kalsın"dedi ve ona

onbin dirhem verdi.

İbn Tubba' konağı, Abdurrahman b. Tubba el-Himyerî'ye nisbetle bu adı almıştır; o, Ziyad'ın ikta'larına bakıyordu. Demmûn, Taif halkındandı. Ebû Musa onun kızı ile evlendi; o da Ebû Musa'ya, Ebû Bürde'yi doğurdu. Demmûn'un **Basra**'da arsası vardı. **Basra** halkı onun için: "Hayırlı geçimler ve çocuklar ile ekmek ve kimyon yiyip Demmûn'un evinde yaşayınız" derler.

877. el-Kahzemî ve başkaları şunları söyledi:

Basra'da yapılan ilk hamam, Abdullah b. Osman b. Ebî'l-Âsî es-Sakafî'nin hamamıdır. Bu hamam, İsa b. Cafer'in sarayının yanında ve **el-Hureybe**'deki Süfyan b. Muaviye'nin bahçesinin yerinde idi.

İkincisi, Ziyad'ın azadlısı, Fîl'in hamamı idi.

Üçüncüsü ise, **Bilalâbaz**'daki Müslim b. Ebî Bekre' nin hamamı idi. Bu hamam, daha sonra, Amr b. Müslim el-Bâhilî'nin oldu. **Basra,** uzun süre, yalnız bu hamamlarla kaldı.

878. el-Medâini bana şunları söyledi:

Ebû Bekre oğlu Müslime şöyle dedi:

"Ey oğlum! Allah'a yemin ederim ki, yaptığın bu işten, kardeşlerinden daha az para kazanmadığını zannediyorum." Bunun üzerine oğlu Müslim:

"Eğer kimseye söylemezsen, ne kadar kazandığımı sana haber veririm" dedi. Bunun üzerine babası:

"Kimseye söylemem" deyince Müslim:

"Ben bu hamamdan, her gün bin dirhem ve pek çok yiyecek kazanıyorum"-dedi.

Daha sonra Müslim hastalandı; kardeşi Abdurrahman b. Ebî Bekre'ye vasiyet etti ve hamamının gelirini ona bildirdi. Böylece o, hamamın gelirini ifşa etti ve validen hamam yaptırmak için izin istedi. **Basra**'da hamamların yaptırılması, valilerin izni ile olurdu. Ona izin verildi. Daha sonra 'Ubeydullah b. Ebî Bekre izin istedi; ona da izin verildi. el-Hakem b. Ebî'l-Âsî izin istedi; ona da izin verildi. Siyahu'l-Üsvârî izin istedi; ona da izin verildi. el-Husayn b. Ebî'l-Hurr el-Anberî izin

istedi; ona da izin verildi. Ziyad'ın kızı Rayta'da izin istedi; ona da izin verildi. Evfâ el-Cüreşî'nin kızı Lübâbe izin istedi; ona da, biri Kubalıların, diğeri de Benî Sa'd kabilesi mensuplarının bulunduğu yerlerde iki hamam yaptırması için izin verildi. el-Mincab b. Râşid ed-Dabbî izin istedi; ona da izin verildi.

Müslim b. Ebî Bekre, hastalıktan kurtulduğunda, hamamının geliri azalmıştı. Bunun üzerine o, kardeşi Abdurrahman'a: "Allah, onun akrabalığını yok etsin! Ona ne oluyor" diye lanet etmeye başladı.

879. Râvilerin dediklerine göre:

Fîl, Ziyad'ın azadlısı ve hâcibi idi; o, Ebû'l-Esved ed-Düelî ve Enes b. Züneym ile birlikte atlara binmişlerdi. Fîl, süratli giden semerli bir ata, ötekiler ise kötü koşan atlara binmişlerdi. Onlar, Fîl'i kıskandılar; bunun üzerine Enes: "Ey Ebû'l-Esved! İzin ver de birşeyler söyleyeyim" dedi. Ebû'l-Esved de: "Haydi söyle bakalım"- deyince, Enes şu şiiri söyledi:

"Babanın başına yemin ederim ki, Kisra'nın hamamı, Fîl'in hamamının üçte ikisi kadar değildir."

Ebû'l-Esved de şu şiiri söyledi:

"Bizim, azadlıların etrafında hayvanları koşturmamız, Peygamber zamanındaki sünnetimize uygundur."

Ebû Müferriğ, adı Talha b. Abdillah b. Halef olan Talhatu't-Talahat için şu şiiri söyledi:

"Ey Tuleyha! Bana milyonu ümitlendiriyorsun; böylece sen bana uzak olan bir emeli ümitlendirdin. Sen asalet sahibi hür bir kimse değilsin; fakat sen, yalnızca köle doğuran esmer bir kadının oğlusun; her ne kadar Fîl hamamına da konulsan ve üzerine dört köşeli çarşaf da giydirilse, sen yine de kölesin."

Bir kimse öleceği sırada şu şiiri söyledi:

"Birgün birçokları yorgun bir halde iken, Mincab'ın hamamına hangi yoldan gidilir? derlerdi. Buradaki, Mincab b. Râşid ed-Dabbî'nin hamamıdır."

Benî Üsame'nin azadlısı Abbas şu şiiri söyledi:

"Amr'ın hamamındaki su bendini hatırladım; oradan yatsıdan sonraya kadar ayrılmazdım."

Belc hamamı, Belc b. Nüşbe es-Sa'dî'ye nisbetle bu adı almıştır; Ziyad onun hakkında şöyle söyler:

"Onun gibi bekçi olan bir kimseden sakınmak gerekir."

880. Hişam b. el-Kelbî şunları söyledi:

Evs sarayı, Benî Teymillah b. Sa'lebe b. Ukâbe kabilesinden Evs b. Sa'lebe b. Rukayya'ya nisbetle bu adı almıştır. Evs, **Horasan**'daki ileri gelen kimselerden birisiydi; orada büyük işler yüklenmişti. O, **Tedmür**'e uğradı ve oranın iki putu hakkında şu şiiri söyledi:

"Ey **Tedmür** *halkının iki genç putu! Uzun süre ayakta durmaktan bıkıp usanmadınız mı? Bana haber veriniz? Sizin halkınız için, devirler ve seneler arka arkaya geçip gitti!"*

Enes sarayı, Rasûlüllah'ın hizmetinde bulunmuş olan Enes b. Mâlik el-Ensarî'ye nisbetle bu adı almıştır.

Benî Üseyyid minaresini, bu kabileden Hassan **b.** Sa'd yapmıştır.

el-Ahmer sarayı (Kırmızı saray), Amr b. Utbe b. Ebî Süfyan'ın idi; bu saray bugün, Ömer b. Hafs b. Kabîsa b. Ebî Sufra ailesinindir.

el-Müseyyerîn (Sürülmüşler) sarayı, Abdurrahman b. Ziyad'ın idi. el-Haccac, Abdurrahman b. Muhammed b.

el-Eş'as el-Kindî ile birlikte kendisine isyan eden aileleri sürmüştü; o, sürgünden önce onları, bu saraya hapsetmişti. Bu saray, diğer bir sarayın içinde olup 'Ubeydullah b. Ziyad'ın sarayının yanındadır; onun yanında da eski bir saray bulunmaktadır.

881. el-Kahzemî şunları söyledi:

en-Nevâhik (Eşek gibi anıranlar) sarayı, Ziyad'ın idi; küstah kimseler, saraya bu adı vermişlerdir.

en-Nu'man sarayı, Yezîd b. Muaviye'nin öldüğü sıralarda, Mudar ile Rebî'a kabileleri arasında hakemlik yapan en-Nu'man b. Suhban er-Râsıbî'ye nisbetle bu adı almıştır.

'Ubeydullah b. Ziyad, bu sarayda en-Nu'man b. Suhban'ı ziyaret etti ve ona şunları söyledi: "Ey Ebû Hatim! Bu saray ne kötü bir mülktür! Su çoğalınca boğuluyorsun, azaldığında susuz kalıyorsun."Gerçekten de onun dediği gibi oldu ve su azalınca oradaki herkes öldü.

Zerbâ sarayı, Abdullah b. Âmir'in azadlısı Zerbâ'ya nisbetle bu adı almıştır; o, Abdullah'ın atlarına bakıyordu ve bu saray atlara tahsis edilmişti.

Atiyye sarayı, Atiyye el-Ensarî'ye nisbetle bu adı almıştır.

Benî Ibâd camii, Benî Ibâd b. Rıza b. Şakıra b. el-Hâris b. Temîm b. Murr kabilesine nisbetle bu adı almıştır.

Abdullah b. Hâzim es-Sülemî konağı, Abdullah b. Âmir'in annesi ve Abdullah b. Hâzim'in halası Deccâce' nindi; Deccâce bu konağı ikta yoluyla yeğenine verdi; onun adı, Abdullah b. Hazım b. Esma b. es-Salt'dır. Deccâce de Esmâ'nın kızıdır.

882. el-Medâinî → Ebû Bekr el-Hüzelî → el-Abbas b. Hişam → babası ve Avâne yoluyla rivayet edilmiştir:

el-Ahnef b. Kays, **Basra** halkından bir zümre ile Ömer b. el-Hâttab'a (r.a.) geldi. Ömer, sıra ile onların durumunu sormaya başladı; o sırada el-Ahnef ise, evin bir köşesinde, abasına sarınmış konuşmadan duruyordu. Ömer ona: "Senin bir ihtiyacın yok mu?"diye sorunca o: "Evet var ey Mü'minlerin Emiri! Hayır ve bereketin anahtarları, Allah'ın elindedir. Diğer şehirlerin halkından olan kardeşlerimiz, eski milletlerin boş yerlerine, tatlı sularla ağaçlıklı bahçeler arasına yerleştiler. Bizler ise, çorak ve rutubeti kurumayan, otları bitmeyen, doğu tarafında tuzlu deniz, batı tarafında ise çöl bulunan bir yere indik. Bizim, ne ekinimiz, ne de sağılacak hayvanımız vardır. Yiyeceklerimiz ve faydalanacağımız şeyler, çok dar boğazlardan bize gelmektedir. Zayıf bir adam, tatlı su bulmak için iki fersahlık bir yere gitmek zorundadır. Suyu isteyen kadın da, düşmanın hırsından ve yırtıcı hayvanların yemesinden korkulan keçinin bağlanması gibi çocuğunu bağlayıp öyle suya gider. Eğer bizim en basit ihtiyaçlarımızı karşılamaz ve fakirliğimizi gidermezsen, yok olup giden kavimler gibi olacağız"dedi.

Bunun üzerine Ömer, **Basra** halkının çoluk çocuklarına da atâ'dan hisse verdi ve Ebû Musa'ya yazdığı mektupta, onlar için kanal açtırmasını emretti.

883. İlim adamlarından bir zümre bana şunları söylediler:

el-Avrâ denilen **Basra Dicle**'sinin bir kanalı vardı. Bir yolu olan bu kanalı,

kimse açmamıştı; buradan yağmur suları, **Dicle**'ye akardı; sular, yükseldiği zamanlarda (med), buradan akar; çekildiği sıralarda ise azalırdı. Bu kanal bir fersah kadar uzunluktaydı. Kanalın **Basra**'ya yakın yerinde, geniş bir çukur vardı; Cahiliye Çağı'nda bu çukurlara **el-İccâne** deniliyordu. Araplar, İslam çağında, buna **el-Cezzâre** adını verdiler. Bu çukur, **Basra**'dan üç fersah kadar uzaklıktadır ki aynı ölçü ile **el-Übülle** ırmağının tamamı dört fersahdır. Bugün el-İccâne diye bilinen kanal bu çukurdan başlar.

Ömer b. el-Hattab (r.a.), Basralılar için bir kanal açmasını Ebû Musa'ya emredince, o kanalı kazdırmaya el-İccâne'den başladı; üç fersah kazılınca, **Basra**'ya ulaştı. Böylece **el-Übülle** ırmağının uzunluğu, dört fersah oldu. Daha sonra bu kanalın **Basra** ile **el-Hîrî** yatağı arası gömüldü; bu kısım, **Basra**'ya bir fersah uzaklıktadır.

Ziyad b. Ebî Süfyan, Osman b. Affan'ın **Basra** valisi olan Abdullah b. Âmir b. Küreyz'in divan ve Beytülmal işlerine bakıyordu. Ziyad, **el-Übülle** ırmağının gömüldüğü yerden **Basra**'ya kadar açılması işinin tamamlanmasını Abdullah b. Âmir'e tavsiye etti. Abdullah ise, bu işi yavaştan alıyor ve geciktiriyordu. Abdullah b. Âmir **Horasan**'a gidip yerine Ziyad'ı vekil bıraktı; Ziyad, Ebû Musa el-Eş'arî'nin kazdırdığı ve kanalın gömüldüğü yerden kazdırdı ve **Basra**'ya kadar uzattı. Kazma işini Abdurrahman b. Ebî Bekre yürüttü. Abdurrahman suyu açıyor ve atını koşturmaya başlıyordu; neredeyse suyun sürati atı geçecekti.

Abdullah b. Âmir **Horasan**'dan dönünce, Ziyad'a çok kızdı ve ona şunları söyledi: "Sen bu yaptığın işle, kanalın kazdırılma şerefini benden uzaklaştırmak istedin!" Böylece onların araları, kendileri ölünceye kadar açık kaldı; aynı sebepten, onların çocukları da birbirleriyle araları açık kaldı. Yunus b. Habîb en-Nahvi şunları söyledi: "Ben Ziyad ailesiyle Abdullah b. Âmir ailesi arasındaki bu dargınlık zamanını yaşadım."

884. el-Esrem ve Ebû 'Ubeyde yoluyla rivayet edilmiştir:

Ebû Musa el-Eş'arî, **el-Übülle** ırmağını, **el-İccâne** mevkiinden **Basra**'ya akıttı. Daha önce halkın su ihtiyacı, **Deyr-i Kâvûs** denilen bir yerden karşılanıyordu; bu yerin ağzı **Dicle** nehrinde, **el-Übülle**'nin dört fersah yukarısında, suyu, ekilmemiş topraklardan akıyordu; etrafında mamur yer de yoktu; rüzgarlar bu ırmağın yatağını dolduruyorlardı.

Ziyad **el-Übülle** ırmağının temizlenmesini tamamlayınca, **Feyzu'l-Basra** kanalını açtırdı. Bu sırada Abdullah b. Âmir **Horasan**'dan geldi; kanal açtırdığından dolayı Ziyad'ı azarladı ve: "Sen, bu ırmağın şöhretini ve hatırasını benden uzaklaştırmak istedin" dedi. Böylece onların ve ailelerinin bu sebepten araları açıldı.

885. Ebû 'Ubeyde şunları söyledi:

Ziyad **Feyz** kanalının açtırılmasına azadlısı ve hâcibi Fîl'in konağının bulunduğu yerden başlattı ve **el-Cisr** "köprü" mevkiine kadar uzattı.

886. Muhammed b. Sa'd → el-Vâkıdî ve başkaları yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab, Ebû Musa el-Eş'arî'ye bir başka kanal daha kazdırmasını ve buradan su akıtma işinin Ma'kıl b. Yesar el-Müzenî eliyle yapılmasını emretti; bunun için bu kanal ona nisbet edilmiştir.

887. el-Vâkıdî şunları söyledi:

Ma'kıl, Muaviye' nin **Basra** valisi 'Ubeydullah b. Ziyad'ın valiliği sırasında **Basra**'da vefat etti.

888. el-Velid b. Hişam el-Kahzemî ve Ali b. Muhammed b. Ebî Seyf el-Medâini yoluyla rivayet edilmiştir:

el-Münzir b. el-Cârud el-Abdî, **Sâr** kanalının açılmasını Muaviye b. Ebî Süfyan'a tavsiye etti. O da, bu hususu Ziyad'a yazdı; Ziyad **Ma'kıl** kanalını açtırdı; bazı kimseler bu kanalın açılmasını Ma'kıl b. Yesar yaptırdığından bu kanalın ona nisbet edildiğini söylediler.

889. Diğer bazı kimselerin söylediklerine göre:

Ziyad bu kanalı, Abdurrahman b. Ebî Bekre veya bir başkasına açtırdı.

Kanalın kazılması bitince, halk kanalın açılmasını istedi. Bunun üzerine Ziyad, Rasûlüllah'ın (s.a.s) ashabından olduğu için, bereketli ve uğurlu olacağı düşüncesiyle Ma'kıl b. Yesar'a gönderdi; o da kanalı açtı; bundan dolayı halk, buna **Ma'kıl** kanalı adını verdi.

el-Kahzamî şunları söyledi: Ziyad, bir adama bin dirhem verdi ve ona şunları söyledi: "**Dicle**'ye git ve bu kanalın sahibi kimdir? diye sor. Eğer sana bir kimse bu

ırmak Ziyad'ındır derse, ona bin dirhemi ver."O adam **Dicle**'ye gitti ve sonra geri dönüp şunları söyledi: "Benim karşılaştığım herkes, yalnızca **Ma'kıl** kanalı dedi."Bunun üzerine Ziyad: "Bu Allah'ın dilediğine verdiği lutfudur"(el-Hadîd, 21) ayetini okudu.

890. Râvilerin dediklerine göre:

Dübeys kanalı, üzerindeki elbisesini kısaltan Dübeys adlı bir kimseye nisbetle bu adı almıştır.

el-Hîrî yatağı, **Hîre** halkından Nabatlı bir kimseye nisbetle bu adı almıştır; bu adamın Ziyad'ın azadlısı olduğu rivayet edilir.

891. Râvilerin dediklerine göre:

Ziyad, **Ma'kıl** kanalındaki askerlerini teftiş ettiği çadırına (kubbe) varınca, kanalı, güney tarafına çevirtti; böylece kanalı, dağdaki zekat toprakları sahiplerine kadar çıkarttı; bu çevrilen kısma **Dübeys** kanalı denildi.

Abdullah b. Âmir, **Fîl** konağı yanındaki kanalını açtırdı; bu kanal, Esâvire kanalı diye bilinir.

Bazıları ise, bu kanalı, Esâvirenin açtırdığını söylediler.

Amr kanalı, Amr b. Utbe b. Ebî Süfyan'a nisbetle bu adı almıştır.

Ümmü Habîb kanalı ise, Ziyad'ın kızı Ümmü Habîb'e nisbetle bu adı almıştır; bu kanalın kenarında, **Hezarder** denilen çok sayıda kapısı olan bir saray vardı.

892. Ali b. Muhammed el-Medâinî şunları söyledi:

Esâvireden Şîreveyh, 'Ubeydullah b. Ziyad'ın annesi Mercâne ile evlendi; karısı için, çok sayıda kapısı olan bir saray yaptırdı ve bu saraya **Hezârder** adı verildi.

Ebû'l-Hasan şunları söyledi: Bu saraya **Hezârder** adının verilmesinin sebebi, Şîreveyh'in bu sarayında bin kapı yaptırmasından dolayıdır.

Bazı kimseler ise şunları söylediler: Buraya bin süvari, bin hane ile gelip yerleşti; onları buraya Kisra yerleştirmişti; bundan dolayı **Hezârder** denildi.

Harb kanalı, Harb b. Selm b. Ziyad'a nispetle bu adı almıştır.

Abdula'lâ b. Abdillah b. Abdillah b. Âmir, bu kanalın bulunduğu toprağın, Ab-

dullah b. Âmir'e ait olduğunu iddia etmiş ve bu hususta Harb ile ihtilafa düşmüştü. Mahkeme kararı, Abdula'lâ'nın lehinde verilince, Harb ona gelmiş ve şunları söylemişti: "Bu kanal konusunda seninle ihtilafa düşmüştüm; ancak şimdi pişman oldum. Sen, kabilenin şeyhi ve efendisisin; bu kanal senindir."Bunun üzerine Abdula'lâ b. Abdillah ona şöyle cevap verdi: "Hayır, bu kanal senindir."Bu cevabı işiten Harb, oradan ayrıldı. Akşam olunca, Abdula'lâ'nın azadlıları ve kendisine nasihat edenler geldiler ve ona: "Allah'a yemin ederiz ki, Harb sana, mahkeme senin lehine onun aleyhine karar verdikten sonra gelmiştir" dediler. Buna rağmen o: "Allah'a yemin ederim ki, ona verdiğim şeyden ebediyyen dönmeyeceğim" dedi.

Yezîdan diye bilinen kanal, Adiyy b. Ertat'ın polis müdürü Yezîd b. Ömer el-Üseydî'ye nisbetle bu adı almıştır; o, zamanında **Basra** halkının mert kimselerindendi.

893. Râvilerin dediklerine göre:

Abdullah b. Âmir b. Küreyz, anne bir kardeşi Abdullah b. Ümeyr b. Amr b. Mâlik el-Leysî'ye sekizbin cerîb toprağı ikta olarak verdi. Onun annesi, Esma b. es-Salt kızı Deccâce es-Sülemiyye'dir. O, bu topraklarda, **İbn Umeyr** kanalı diye bilinen bir kanal açtırdı.

894. Râvilerin dediklerine göre:

Abdullah b. Âmir, Ümmü Abdillah **Deccâce** kanalını açtırdı; o, kanalın açtırılması işini, Gaylan b. Haraşe ed-Dabbî've verdi. Hârise b. Bedr el-Gudânî, Abdullah b. Âmir'e, beraber yürürken bu kanalı şu sözleriyle övmüştü: "Ben, bu kanaldan daha bereketli bir kanal görmedim; fakir olan kimseler, evlerinin kapılarının önünden akan bu kanaldan su alırlar; bu kanalın bereketli, onların evlerine kadar gelir; burası, onların sularının biriktiği yerdir!"

Aynı kimse daha sonra, Ziyad'ın valiliği sırasında, onunla birlikte yürürken bu kanalı şu sözleriyle kötülemiştir: "Bu kanaldan daha kötü bir kanal görmedim; bu kanaldan halkın evlerine su sızar; evlerinde sivrisinekler türer; çocukları da bu kanal da boğulurlar!"

Bazı kimselerin rivayet ettiklerine göre, bu kanal hakkındaki bu sözleri, Gaylan b. Haraşe söylemiştir. Ancak ilk rivayet daha doğrudur.

Selm kanalı, Selm b. Ziyad b. Ebî Süfyan'a nisbetle bu adı almıştır.

Abdullah b. Âmir, bir kanal kazdırdı; o bu kanalın kazdırılması işini azadlısı Nâfiz'e vermişti; bundan dolayı kanala, ona nisbetle **Nâfiz** kanalı adı verilmiştir. Bu kanal, el-Fadl b. Abdirrahman b. Abbas b. Rebi'a b. el-Hâris b. Abdilmuttalib oğullarınındır.

895. Ebû'l-Yekazan şunları söyledi:

Osman b. Affan, **Basra**'da bir konağı, el-Abbas b. Rebîa b. el-Harîs'e ikta olarak verdi; ayrıca yine ona yüzbin dirhem verdi. Abdurrahman b. Abbas, katırlara çok iyi bindiği için, ona Râidu'l-Biğal (katır yetiştiricisi) diye lakap takılmıştı. İbnu'l-Eş'as **Sicistan**'a kaçtıktan sonra, halk ona uymuştu; daha sonra o da el-Haccac'dan kaçtı.

Talhatan (iki Talha) kanalı, Talha b. Übeydullah'ın azadlısı Talha b. Ebî Nâfi'indir.

Humeyde kanalı, Abdurrahman b. Semure b. Habib b. Abdi Şems oğullarından Humeyde denilen bir kadına nisbetle bu adı almıştır. Humeyde, AbdulAziz b. Abdillah b. Amir'in karışıdır.

Hayretan kanalı, el-Mühelleb'in karısı Damre kızı Hayre el-Kuşeyriyye'nindir; **Mühelleban** kanalı da onundur. el-Mühelleb, bu kanalı ona bağışlamıştı. Bir başka rivayete göre, bu kanal o kadına aitti; ancak kocası el-Mühelleb'e nisbet edilmiştir. Hayre, Ebû Uyeyne'nin annesidir.

Cübeyran kanalı, Cübeyr b. Hayye'nindir.

Halefan kanalı, Talhatu't-Talahat'ın babası Abdullah b. Halef el-Huzâ'î'nin ikta olarak verilmiş toprağıdır.

Tuleykan kanalı, Hâlid b. Tuleyk b. Muhammed b. İmran oğullarından İmran b. Husayn el-Huzâ'î ailesine aittir. Hâlid, **Basra** kadılığı yapmıştı.

896. el-Kahzamî şunları söyledi:

Mürre kanalı, Abdullah b. Âmir'indir; bu kanalı, onun adına Ebû Bekir es-Sıddık'ın azadlısı Mürre açtırdığı için onun adıyla anılmıştır

897. Ebû'l-Yekazan ve başkaları şunları söyledi:

Mürre kanalı, Abdurrahman b. Ebî Bekir es-Sıddık'ın azadlısı Mürre b. Ebî Osman'a nisbetle bu adı almıştır. Mürre asîl bir kimse idi. O, Mü'minlerin Annesi

Âişe' den, kendisi için Ziyad'a bir mektup yazmasını ve mektuba Ziyad'ın adıyla başlamasını istedi. Âişe, Ziyad'a onun hakkında tavsiyeler yazdı ve mektubunda şu başlığı kullandı: Ziyad b. Ebî Süfyan'a Mü'minlerin Annesi Âişe' den.

Ziyad, Hz. Âişe'nin kendisine mektup yazdığını ve babası olarak Ebû Süfyan'ı zikrettiğini görünce, sevindi; Mürre'ye ikram etti ve bağışta bulundu. Ayrıca Ziyad halka: "Bu Mü'minlerin annesinin, onun hakkında bana mektubudur!"dedi ve başlığını okumaları için mektubu onlara gösterdi. Sonra da, **el-Übülle** ırmağı kenarında yüz cerîb toprağı Mürre'ye ikta olarak verdi. Bu topraklara bir kanal açmasını ona emretti; kanal da ona nisbet edildi. Murre'nin oğlu Osman da, **Basra** halkının asil kimselerindendi. Bu topraklar, onun çocuklarının elinden alınmış ve el-Ezd'den es-Saffak b. Hucr b. Büceyr el-Ikavî ailesinin olmuştur.

898. Râvilerin dediklerine göre:

Dercâhcenk kanalı, Sakîf kabilesinin topraklarındandır. Bu kanala bu adın verilmesinin sebebi, burada çok şiddetli haykırmalar vuku bulmuş olduğundandır. "Cenk"Farsçada, haykırma, bağrışma demektir.

Enesan kanalı, Ziyad tarafından ikta olarak verilen bir yerde olup Enes b. Mâlik'e nisbetle bu adı **almıştır.**

Beşşar kanalı, Kuteybe'nin kardeşi Beşşar b. Müslim b. Amr el-Bâhilî'ye nisbetle bu adı almıştır. Beşşar, el-Haccac'a bir at hediye etmiş; at da yarışta birinci olmuştu, Bunun üzerine el-Haccac, Beşşar'a yediyüz cerîb toprağı ikta olarak verdi. Bir diğer rivayete göre, dörtyüz cerîb toprak vermiştir. Beşşar, bu toprak için bu kanalı açtırdı.

Fîruz kanalı, Fîruz Husayn'a nisbetle bu adı almıştır. Bir diğer rivayete göre, kendisine Fîruz denilen Bâşkâr'a nisbet edilmiştir.

el-Kahzamî şunları söyledi: Bu kanal, Rebî'a b. Kelede es-Sakafî'nin azadlısı olan Fîruz'a nisbetle bu adı almıştır.

el-Alâ kanalı, el-Alâ b. Şerik el-Hüzelî'ye nisbetle bu adı almıştır. el-Alâ, Abdulmelik'e çok hoşuna giden bir şey hediye etmişti; o da kendisine yüz cerîb toprağı ikta olarak verdi.

Zira' kanalı, Rebî'a kabilesinden Zira' en-Nemrî'ye nisbetle bu adı almıştır. O, Harun b. Zira'nın babasıdır.

Habîb kanalı, Ziyad, bir diğer rivayete göre Osman tarafından ikta olarak verilen bir yerde olup Şamlı tacir Habîb b. Şihab'a nisbetle bu adı almıştır.

Ebû'l-Bekre kanalı, Ebû Bekre b. Ziyad'a nisbetle bu adı almıştır.

899. el-Ikavi ed-Dellal bana şunları söyledi:

İki nehir arasındaki ada, çorak bir yerdi. Muaviye, kardeşlerinin çocuklarına burasını ikta olarak verdi, Genç birisi bu toprağa bakmak üzere gelince, Ziyad buraya su gönderilmesini emretti. Genç burayı görünce: "Mü'minlerin Emiri, bana bir bataklığı ikta olarak vermiş; benim buna ihtiyacım yok"dedi. Ziyad, bu adayı ondan ikiyüzbin dirheme satın aldı; buradaki topraklardan **Revvâdan**'ı Revvad b. Ebî Bekre'ye ikta olarak verdi.

er-Râ kanalında balık avlandığı için, buraya **er-Râ** adı verilmiştir. Bu kanalın kenarında, Muaviye'nin Humran'a ikta olarak verdiği toprak vardır.

Mekhûl kanalı, Mekhûl b. Ubeydillah el-Ahmesî'ye nisbetle bu adı almıştır. Mekhûl, 'Ubeydullah b. Ziyad'ın polis müdürü ve **Makberatü Şeyban b. Abdillah**'ın sahibi olan Şeyban'ın amcasının oğludur. Mekhûl, atlar üzerine şiir söylerdi. Bu toprak, Abdulmelik b. Mervan tarafından ikta olarak verilmişti.

900. el-Kahzamî şunları söyledi:

Mekhûl kanalı, Mekhûl b. Abdillah es-Sadî'ye nisbetle bu adı almıştır. Yine el-Kahzamî şunları söyledi: **Şatu Osman**'ı (Osman sahili), Osman b. Ebî'l-Âsi es-Sakafî, **Taif**'deki toprağına karşılık olmak üzere, Osman b. Affan'dan satın aldı. Bir başka rivayete göre, **Medine**'deki konağına karşılık olmak üzere bunu satın almıştı; Osman b. Affan da bu konağı **Medine** Mescidi'ne ilave etti.

Osman b. Ebî'l-Âsî, **Hafsan**'ı kardeşi Hafs b. **Ebî'l**-Âsî'ye ikta olarak verdi.

Yine o, Ebû Ümeyye b. Ebî'l-Âsi'ye **Ümeyyetan**'ı ikta olarak verdi.

Yine Osman, **Hakeman**'ı, el-Hakem b. Ebû'l-Âsî'ye ikta olarak verdi.

Yine kardeşi el-Muğîre'ye, **Muğîratan**'ı ikta olarak verdi.

el-Erhâ kanalı, Ebû Amr b. Ebî'l-Âsi es-Sakali'nin idi.

901. el-Medâini şunları söyledi:

eş-Şatt'daki **el-Cemûm,** ikta olarak Ziyad'a verildi; burası **Ziyâdân**'dır.

Ziyad, Abdullah b. Osman'a şunları söyledi: "Ben, yalnızca imar ettiğiniz toprakları ellerinizde bırakacağım."O, ikta yoluyla toprak verdiği bir kimseye, iki yıl süre tanır; eğer o kimse, bu toprağı imar ederse, elinde bırakır; yoksa ondan bu toprağı alırdı.

el-Cemûm, Ebû Bekre'ye aitti; sonra Abdurrahman b. Ebî Bekre'nin oldu.

Ezrekân, Benî Hanîfe'nin azadlısı el-Ezrak b. Müslim'e nisbetle bu adı almıştır.

Muhammedan ise, Muhammed b. Ali b. Osman el-Hanefî'ye nisbetle bu adı almıştır.

Ziyâdân, Benî'l-Heysem'in azadlısı Ziyad'a nisbetle bu adı almıştır. Ziyad, Munis b. İmran b. Cemi b. Yesar'ın büyük babalarıdır; ayrıca Ziyad, anneleri tarafından İsa b. Ömer en-Nahvî ile Hâcib b. Ömer'in büyük babalarıdır.

Ebû'l-Hasîb kanalı, Mü'minlerin Emiri el-Mansur'un azadlısı Ebû'l-Hasîb Merzuk'a nisbetle bu adı almıştır.

Basra'daki **el-Emîr** kanalını, el-Mansur açtırdı; sonra bunu oğlu Cafer'e hediye etti. Bundan dolayı bu kanala önceleri **Nehru Emîrilmüminîn;** daha sonra da **el-Emîr** kanalı denildi. Daha sonra er-Reşîd, bu kanalı satın aldı; bir kısmını ikta olarak verdi; bir kısmını da sattı.

Rubbâ kanalı, er-Reşîd'indir; **Sûrîcî**'ye nisbet edilmiş tir.

'Ubeydullah b. Abdila'lâ el-Küreyzî ile 'Ubeydullah b. Ömer b. el-Hakem es-Sakafî, **el-Kureşî** kanalının kendilerine ait olduğunu ileri sürüp ihtilafa düştüler. Sonra kanalın yarısını birisi, diğer yarısını da öbürü almak üzere andlaştılar. Bu kanala, **el-Kureşî** ve **el-Arabî** adı **verildi.**

el-Kandel, Dicle'nin haliçlerinden birisidir; Süleyman b. Ali, bu halice sed yaptı. el-Münzir b. ez-Zübeyr b. el-Avvam'ın ikta toprağı buradadır. Burada ayrıca, en-Numan b. el-Münzir'in kanalı da vardır. Kisra zamanında, en-Numan, **el-Hire**'nin sahibi idi ve orada kendisinin sarayı vardı.

Mukâtil kanalı, Mukâtil b. Câriye b. Kudâme **es**-Sa'dî'ye nisbetle bu adı almıştır.

Umeyran kanalı, Abdullah b. Umeyr el-Leysî'ye nisbetle bu adı almıştır.

Seyhan kanalı, Bermekîlerindi; onlar bu kanala Seyhan adını verdiler.

el-Cûbere kanalında, el-Cûbere balık avladığından bu şekilde adlandırılmıştır.

Husaynan kanalı, Husayn b. Ebî'l-Hurr el-Anberî' nindir.

Ubeydellân kanalı, 'Ubeydullah b. Ebî Bekre'nindir.

Ubeydan kanalı, 'Ubeyd b. Ka'b b. en-Numeyrî'nindir.

Münkızan kanalı, Münkız b. İlâc es-Sülemî'nindir.

Abdurrahmânân kanalı, Ebû Bekre b. Ziyad'ındı; bunu Hişam'ın azadlısı Ebû Abdirrahman satın aldı.

Nâfi'ân kanalı, Nâfi' b. el-Hâris es-Sakafî'nindir.

Esleman kanalı, Eşlem b. Zür'a el-Kilâbî'nindir.

Humrânân kanalı, Osman'ın azadlısı Hurman b. Eban'ındır.

Kuteybatan kanalı, Kuteybe b. Müslim'indir.

Haşhaşan kanalı, el-Haşhâş el-Anberî ailesinindir.

902. el-Kahzamî şunları söyledi:

el-Benat (Kızlar) kanalı, Ziyad'ın kızlarınındır. Ziyad, kızlarından her birisine altmış cerîb toprağı ikta olarak verdi; o, aynı şekilde halka da ikta olarak toprak vermişti.

Ziyad, ikta topraklarını idare eden Abdurrahman b. Tübba' el-Himyerî'ye, yaya yürüyebildiği kadar yeri Nâfi' b. el-Hâris es-Sakafî'ye ikta olarak vermesini emretti. Nâfi' ayakkabısının tasması kopuncaya kadar yürüdü sonra da oturdu. Bunun üzerine Abdurrahman: "Bu kadarı sana yeter"deyince Nâfi': "Eğer ben bu durumu bilseydim, **el-Übülle**'ye kadar yürürdüm"dedi ve arkasından da: "Bana ayakkabımı atmama izin ver"dedi. Nâfi' ayakkabısını attı; bu da **el-İccâne**'ye düştü.

Sa'idan kanalı, Sa'îd b. Abdirrahman b. Abbad b. Üseyd ailesinindir.

Süleymânân kanalı, el-Haccac'ın valiliği sırasında tulum üzerine kurulan salların idarecisi 'Ubeyd b. Kusayt'ın ikta'ı idi. Burada, zahidlerden bir kimse olan Süleyman b. Câbir nöbet tutuyordu; bundan dolayı bu kanal, ona nisbetle bu adı almıştır,

Ömeran kanalı, Ömer b. Abdillah b. Ma'mer et-Temîmî'nindir.

Filân kanalı, Ziyad'ın azadlısı Fîl'indir.

Hâlidan kanalı, Hâlid b. Abdillah b. **Hâlid b. Esîd** b. Ebî'l-Ays b. Ümeyye'ye nisbetle bu adı almıştır.

Yezîd el-Ibâdî kanalı, Yezîd b. Abdillah el-Hımyerî'nindir.

el-Mismariyye, Ziyad'ın azadlısı Mismar'ın ikta'sıdır; onun **Kûfe**'de de çiftliği vardır.

el-Kahzamî şunları söyledi: Bilal b. Ebî Bürde, Feyzu'l-**Basra**'da, Ma'kıl kanalını açtırmıştı; burası daha önce yarılmış olduğundan sular, Ziyad'ın askerlerini teftiş ettiği çadırına kadar taşıyordu. Bilal, Bilal kanalını açtırdı; kanalının iki tarafına dükkanlar yaptırdı ve pazarı buraya nakletti. O, bunların hepsini Yezîd b. Hâlid el-Kasrî için yaptırdı.

903. Râvilerin dediklerine göre:

Beşîr b. Ubeydillah b. Ebî Bekre, Mirğab kanalını kazdırdı ve buna **Merv** Mirğab'ının adını verdi.

Yezîd b. Abdilmelik, **el-Mirğab**'ın bulunduğu toprakları, Hilal b. Ahvez el-Mâzinî'ye ikta olarak vermişti; bu topraklar, sekizbin cerîb idi.

Beşîr, gerek **el-Mirğab**'ı ve gerekse **es-Sevâkî** ile **el-Mu'terizât**'ı, başkalarının topraklarında zorla kazdırmış ve "bu topraklar benim ikta'larım" diye de iddia etmişti. Himyerî b. Hilal, onunla bu hususta ihtilafa düşmüştü. Bunun üzerine Hâlid b. Abdillah el-Kasrî, **Basra**'nın vukuat işlerine bakan Mâlik b. el-Münzir b. el-Cârûd'a şu mektubu yazdı: "el-Himyerî ile **el-Mirğab**'ın arasını aç; (yani ona verme) ve Beşîr'i razı et!" Onun bu şekilde Beşîr lehine karar vermesinin sebebi şudur: Beşîr daha önce Hâlid'in yanına gitmiş ve haksızlığa uğradığından dert yanmıştı; Hâlid de onun sözlerini kabul etmişti. Amr b. Yezîd el-Üseydî ise, Himyerî ile ilgileniyor ve ona yardım ediyordu. Amr, Mâlik b. el-Münzir'e şunları söyledi: "Allah seni ıslah eylesin! Hâlid'in mektubundaki sana verilen emir 'arasını aç' değil; ancak Himyerî ile **el-Mirğab** arasındaki ihtilafı 'çöz' şeklindedir."

el-Ahnef'in amcası Sa'sa'a b. Muaviye'nin, **el-Mirğab**'in karşısında ve yan tarafında kendisine ikta olarak verilmiş toprakları vardı. Onun oğlu Muaviye b.

Sa'sa'a b. Muaviye, Himyerî'ye yardım için geldi; Beşîr ona şunları söyledi: "Burası develerimizin, ineklerimizin, eşeklerimizin, hayvanlarımızın ve koyunlarımızın otlağıdır."Muaviye ona şu karşılığı verdi: "İneklerin eğri pisliği ve dişi eşeklerin kösnümeleri yüzünden mi bizim hakkımızı zorla elimizden almak istiyorsun?"Bu sırada Abdullah b. Ebî Osman b. Abdillah b. Hâlid b. Esîd geldi ve: "Burası bizim toprağımızdır ve bize ikta olarak verilmiştir"dedi. Muaviye ona şu cevabı verdi: "Sen, ateşi atlayıp geçen kimsenin kıçından ateşin içine girdiğine dair hikayeyi işittin mi? İşte sen osun!"

904. Râvilerin dediklerine göre:

Süveydan, 'Ubeydullah b. Ebî Bekre'nin ikta toprağı olup toplamı dörtyüz cerîbdi. 'Ubeydullah burasını Süveyd b. Mencûf es-Sedûsî'ye bağışladı. Bu bağış şu şekilde oldu: Süveyd hastalanmıştı; 'Ubeydullah b. Ebî Bekre onu ziyarete gitti ve: "Kendini nasıl hissediyorsun"diye hatırını sorunca Süveyd: "Eğer sen istersen iyiyim"deyince, 'Ubeydullah: "Ben tabii arzu ediyorum, ne istiyorsun"diye sorunca Süveyd: "Eğer bana İbn Ma'mer'e verdiğin şeyin benzerini verirsen, iyileşeceğim"dedi. Bunun üzerine 'Ubeydullah, **Süveydan**'ı ona verdi; böylece burası ona nisbetle bu adı aldı.

905. el-Medâinî şunları söyledi:

Yezîd b. el-Mühelleb, 'Ubeydullah b. Ebî Bekre'nin toprağı üzerinde Yezîd kanalını açtırdı ve Beşîr b. 'Ubeydullah'a şunları söyledi: "Bu kanalın benim olduğuna dair bana bir vesika yaz!"Bunun üzerine Beşîr: "Hayır! Sen valilikten azledilince, hiç şüphen olmasın ki seni dava edeceğim"dedi.

Cebran kanalı, Külsum b. Cebr ailesinindir.

İbn Ebî Bürze'a kanalı, Ebû Bürze'a b. Ubeydillah b. Ebî Bekre'ye nisbetle bu adı almıştır.

el-Müsrükânân kanalı, Ebû Bekre ailesinin ikta'ıdır; burası yüz cerîbdi. el-Mansur'un topraklarını ölçen adamı, burasını bin cerîb olarak tesbit edince, yüz cerîblik kısmı Ebû Bekre'nin ailesinin elinde bıraktılar; gerisine el koydular.

Katîatu Himyan, Himyan b. Adiyy es-Sedûsî'nindir. **Kesîrân** kanalı, Kesîr b. Seyyar'ındır.

Bilâlân kanalı, Bilal b. Ebî Bürde'nindir. Burası Abbad b. Zeyd'in toprağı idi; Bilal bunu satın aldı.

Şiblan kanalı, Şibl b. Umeyre b. Yesribî ed-Dabbî'nindir.

Selm kanalı, Selm b. Ubeydillah b. Ebî Bekre'ye nisbetle bu adı almıştır.

er-Ribah kanalı, Cud'an ailesinin azadlısı Ribah'a nisbetle bu adı almıştır. **Sebhatu** (Çorak arazi) Âişe, Abdullah b. Halef el-Huzâî kızı Âişe'nindir.

906. Râvilerin dediklerine göre:

Ebû'l-Âc künyeli ve Yusuf b. Ömer es-Sakafî'nin **Basra** âmili Kesîr b. Abdillah es-Sülemî, **İbn Utbe** kanalından **el-Hastel** kanalına kadar uzanan bir kanal açtırdı ve burası ona nisbet edildi.

Ebû Şeddad kanalı, Ziyad'ın azadlısı Ebû Şeddad'a nisbetle bu adı almıştır.

Seyyar gediği, Ziyad'ın azadlısı Fil'indir. Ancak buraya bakan kimse, Benî Ukayl'ın azadlısı Seyyar idi; bundan dolayı ona nisbet edilmiştir.

Arzu'l-Isbahâniyyîn, bazı Araplardan satın alınmış bir yerdir. Burayı satın alan Isbahanlılar, Müslüman olmuş ve **Basra**'ya hicret etmiş bir cemaatti. Bir başka rivayete göre, onlar, **Basra**'ya yerleşmiş olan Esâviredendi.

İbnu'l-Isbahânî konağı, Abdullah b. el-Isbahânî'ye nisbetle bu adı almıştır. Onun dörtyüz kölesi vardı; el-Muhtar, Mus'ab'la savaşırken, o, el-Muhtar'ın sağ tarafında kumandandı.

907. Abbas b. Hişam → babası ve el-Ehtem ailesinden bazı kimseler yoluyla rivayet edilmiştir:

Yezîd b. Abdilmelik, Ömer b. Hübeyre'ye şu mektubu yazdı: "Mü'minlerin emirinin Arap toprağından hiç nasibi yoktur. Bunun için ikta olan topraklara git ve bunlardan fazla olanları, Mü'minlerin Emiri için al!"

Bu mektup üzerine Ömer, ikta olarak verilmiş topraklara gitmeye ve bunların durumunu sormaya, sonra da toprakları ölçmeye başladı. Sonunda bir toprağın yanında durdu ve: "burası kimindir" diye sordu. Toprağın sahibi: "benimdir" diye cevap verince Ömer: "Nereden bu toprak senin olmuştur?" deyince sahibi şu şiiri söyledi:

"Biz bu toprakları, doğru söyleyen babalarımızdan miras olarak aldık; öldüğümüz zaman da çocuklarımıza bunları miras bırakacağız."

Halk, onun bu şekildeki davranışından feryad ettiler; o da sonunda bu hareketinden vazgeçti.

908. Râvilerin dediklerine göre:

Saltan, es-Salt b. Hureys el-Hanefî'ye nisbetle bu adı almıştır.

Kasıman, el-Kasım b. Abbas b. Rebî'a b. el-Hâris b. Abdilmuttalib'in ikta'sıdır; o burasını kardeşi Avn'a **miras olarak bıraktı.**

Halidan ağaçlığı, Hâlid b. Esîd ailesiyle Ebû Bekre ailesinindir.

Masuran kanalı, burada halkın aleyhine çalışan ve onların kusurlarını arayan çok kötü bir kimse yaşıyordu; bundan dolayı bu kanal ona nisbetle bu adı almıştır. Mâsûr, Farsçada, cânî ve şerîr demektir.

Cübeyran kanalı da, Benî Abdiddar kabiledinden Cübeyr b. Ebî Zeyd'in ikta'sıdır.

Ma'kılan kanalı, Ziyad tarafından Ma'kıl b. Yesar'a ikta olarak verilen topraktır. Onun çocukları, burasının Ömer tarafından ikta olarak verildiğini ileri sürerler; ancak Ömer, **en-Nehreyn** kenarındaki toprakları, hiç kimseye ikta olarak vermemiştir.

Cendelan kanalı, Ubeydullah b. Cendel el-Hilâlî'nindir.

et-Tût kanalı, Abdullah b. Nâfi' b. el-Hâris es-Sakafî'nin ikta'sıdır.

909. el-Kahzamî şunları söyledi:

Süleyman b. Ali kanalı, Hassan b. Ebî Hassan en-Nabatînindir.

el-Ğavsî kanalı, burada kendisine Ğavs denilen ordugâh kumandanı yaşıyordu; kanal ona nisbetle bu adı almıştır. Bazıları, bu kanalın **el-Mirğab** kanalına yardım için yapıldığından Ğavs (yardımcı) adını aldı dediler.

Zatu'l-Hufâfeyn kanalı, **Ma'kıl** kanalı ile **Dicle** üzerindedir; bu kanal Abdurrahman b. Ebî Bekre'nindi; Ebî Bekre'nin kızı Emetullah'ın azadlısı Arabî et-Temmar bunu satın aldı.

Ebû Sebre el-Hüzelî kanalı da ikta'dır.

Harbânân kanalı, Harb b. Abdirrahman b. el-Hakem b. Ebî'l-Asî'nin ikta'ıdır.

el-Hubab ikta'sı, Hubab b. Yezîd el-Mücâşi'î'nindir.

Cafer kanalı, Selm b. Ziyad'ın azadlısı Cafer'in idi; bu kanal, haraç toprağında idi.

Şîrîn gediği, Kisra b. Hürmüz'ün karısı Şîrîn'e nisbetle bu adı almıştır.

910. el-Kahzamî ve el-Medâini şunları söyledi:

Divan defterlerinde Ömer b. Hübeyre ikta'sı diye bilinen **Mühelleban,** Ömer b. Hübeyre'nindi. Yezîd b. Abdilmelik, Yezîd b. el-Mühelleb ile kardeşleri ve çocuklarının topraklarına el koyduğu sırada, burasını Ömer'e ikta olarak verdi. Bu topraklar, el-Muğîre b. el-Mühelleb'indi. Burada, Zâdân Ferruh tarafından açılmış bir kanal vardı; bu kanal onun adı ile biliniyordu; bugün bu kanal, Süfyan b. Muaviye b. Yezîd el-Mühelleb ailesinindir. Bu kanalın bulunduğu toprakların kendisine ait olduğunu ileri süren Süfyan, durumu Mü'minlerin Emiri Ebû'l-Abbas'a götürdü; o da bu toprakları, ikta yoluyla Süfyan'a verdi. el-Mühelleb ailesi bu topraklar için Süfyan'ı dava ettiler. Süfyan, bu topraklar el-Muğîre'nindir deyince onlar: "Biz bunu kabul ediyoruz; ancak el-Muğîre b. el-Mühelleb, babasından önce öldü; bundan dolayı onun kızı, bu toprakların yarısına varis oldu. Sana annenin mirası isabet eder; geri kalanı ise, onun babasınındır ki bu da, mirasçılar arasında ortaktır."Bunun üzerine Süfyan: "Muğîre'nin oğlu var"deyince onlar: "el-Muğîre'nin oğlu olmasından sana ne? Sen ona varis olamazsın; çünkü o senin yalnızca dayındır"dediler. Bunun üzerine Ebû'l-Abbas, ona bir şey vermedi. Bu topraklar, binbeşyüz cerîb idi.

Kevsecan kanalı, Abdullah b. Amr es-Sakafî el-Kevsec'e nisbetle bu adı almıştır.

el-Medâini şunları söyledi: **Kevsecan,** Ebû Bekre'nindi; kardeşi Nâfi', onunla ihtilafa düştü; her ikisi de toprağın başına gittiler ve burasının kendilerine ait olduğunu iddia ettiler. Bu sırada Abdullah b. Amr el-Kevsec, onların yanına geldi ve: "Ben sizin ihtilafa düştüğünüzü görüyorum; beni hakem tayin ediniz"dedi. Onlar da onu hakem tayin ettiler. Bunun üzerine Abdullah: "Ben bu toprağın bana ait olduğuna karar verdim"dedi; onlar da bu toprağı ona teslim ettiler.

Bir başka rivayete göre ise, el-Kevsec'in su alacak yeri yoktu; Ebû Bekre ve Nâfî'e: "Toprağınızdan bana bir sıçrama miktarı yer veriniz"dedi. Onlar da onun bu isteğini kabul ettiler. Rivayete göre el-Kevsec, otuz **zira** sıçramıştır.

911. Râvilerin dediklerine göre:

Fırat çevresindeki bazı toprakların halkı, Müslümanlar buralara girdiklerinde Müslüman olmuşlardı; bazı topraklar da, sahiplerinin elinden çıkmış ve bağış veya başka yollarla Müslümanların eline geçmişti. Böylece daha önce haraç toprağı olan bu yerler, öşür (zekat) toprağı olmuştu, el-Haccac, bu toprakları, haraç toprağına çevirmiştir. Daha sonra Ömer b. Abdilaziz, bu toprakları, öşür (zekat) toprağına çevirdi. Ondan sonra Ömer b. Hübeyre, tekrar haraç toprağına çevirdi. Hişam b. Abdilmelik iktidara gelince, bu toprakların bir kısmını zekat toprağına çevirdi. Sonunda Mü'minlerin Emiri el-Mehdî, bu toprakların hepsini zekat toprağına çevirdi.

Caferan kanalı, Meczee b. Sevr es-Sedûsî'nin kızı ve Esleman'ın sahibi Eslem'in karısı Ümmü Cafer'indi.

912. el-Kahzamî şunları söyledi:

Erkam b. İbrahim'in bana söylediğine göre, o yanında Abdula'lâ b. Abdillah'la birlikte köprü üzerindeki Hassan en-Nabatî'ye bakıp **el-Feyz** kanalından itibaren toprakların hepsinin Hişam b. Abdilmelik'in çocuklarına ait olduğuna işaret ediyordu. Abdula'la'nın konağına ulaşınca kolunu kaldırdı.

Mübarek devlet (Abbasîler) iktidara gelince, bunların hepsine el konuldu. Ebû Cafer, **Medine** halkına vakfettiği topraklar arasında, **el-Cebban**'ı da vakfetti.

el-Mehdî, Muhammed b. Süleyman eş-Şarkî'nin karısı olan kızı el-Abbâse'ye **Abbâdan**'ı ikta olarak verdi; burası Osman'ın azadlısı Humran b. Eban'a Abdulmelik b. Mervan tarafından verilmiş ikta idi. Bir diğer rivayete göre, Ziyad tarafından verilmiştir. Humran, **Aynu't-Temr** esirlerindendi. O, kendisinin en Nemîr b. Kasıt soyundan geldiğini iddia ederdi. el-Haccac birgün, yanında Abbad b. Husayn el-Hıbatî bulunduğu sırada: "Humran ne söylüyor? Eğer o, kendisinin Arap soyundan geldiğini ileri sürer; babasının Ubbâ ve Osman'ın azadlısı olduğunu söylemezse, şüpheniz olmasın ki ben onun boynunu vuracağım"dedi. Abbad hemen el-Haccac'ın yanından çıktı ve onun sözlerini Humran'a haber verdi. Bunun üzeri-

ne Humran, kanalın batı tarafını ona hediye etti; doğu tarafını kendisine sakladı. Böylece bu kanal, Abbad b. el-Husayn'a nisbetle bu adı almıştır.

913. Hişam b. el-Kelbî şunları söyledi:

Abbâdan da ilk önce muhafız olarak bulunan kimse Abbad b. el-Husayn idi.

Benî Sa'd'ın azadlısı fakîh er-Rebî' b. Subh, **Basra** halkından para topladı ve **Abbâdan**'ı kale haline getirdi ve orada muhafız olarak bulundu; er-Rebî', el-Hasan el-Basrî'den rivayet ederdi. O, savaşmak üzere deniz yoluyla **Hindistan**'a gitti, 160 yılında öldü ve adalardan birisine defnedildi.

914. el-Kahzamî şunları söyledi:

Hâlidânul-Kasr ve **Hâlidan Hebsâ,** Hâlid b. Abdillah b. Hâlid b. Esîd' indi.

Hâlidan ise, Yezîd b. Talha el-Hanefî'nin idi; onun künyesi Ebû Hâlid'di.

Adiyy kanalı, **Basra** nehrinin körfeziydi; sonunda Ömer b. Abdilaziz'in âmili Adiyy b. Ertat el-Fezarî, Şîrîn gediğinden başlayarak kazdırıp kanal haline getirdi.

Süleyman, bataklıklardaki ıslah ettiği toprakları, Yezîd b. el-Mühelleb'e ikta olarak verdi. O, **eş-Şarkî, el-Ceban, el-Hast, er-Rîhuyye, Muğîretan** ve başka yerleri ıslah etti; böylece bu yerler, bir elde toplanmış oldu. Sonradan Yezîd b. Abdilmelik bu topraklara el koydu ve Hişam ile çocuklarına ikta olarak verdi. Ondan sonra bu topraklar tek elde toplandı.

el-Kahzamî şunları söyledi: el-Haccac, el-Mühelleb' in karısı Damre'nin kızı Hayre el-Kuşeyriyye'ye **Abbâsân**'ı ikta olarak verdi. Yezîd b. Abdilmelik, bu toprağa el koydu ve el-Abbas b. el-Velîd b. Abdilmelik'e ikta olarak verdi. Daha sonra bu topraklara el konuldu ve Mü'minlerin Emiri Ebû'l-Abbas, Süleyman b. Ali'ye ikta olarak verdi.

el-Kâsımiyye, suları kesilen yerlerdendi; Ziyad'ın azadlısı el-Kâsım b. Süleyman, bir kağıt uydurup burasının, Yezîd b. Muaviye tarafından kendisine ikta edilmiş olduğunu iddia etti.

el-Hâlidiyye kanalı, Hâlid b. Safvan b. el-Ertemm' in idi; burası daha önce, el-Kâsım b. Süleyman'ındı.

el-Mâlikiyye kanalı, Mâlik b. el-Münzir b. el-Cârûd'undur.

el-Hâtimiyye, Hatim b. Kabîsa b. el-Mühelleb'indir.

915. **Basra** *halkından bir topluluğun bana söylediklerine göre:*

Adiyy b. Ertat, Ömer b. Abdilaziz'e mektup yazdı; aynı zamanda o, **Basra** halkına, kendilerine bir kanal açtırılmasına izin vermesi için Ömer b. Abdilaziz'e mektup yazmalarını emretti. Bunun üzerine Vekî' b. Ebî Sûd et-Temîmî, halifeye şu mektubu yazdı: "Eğer sen bize bir kanal açtırmazsan, biz **Basra**'da kalamayız."

Bir rivayete göre, Adiyy bu kanalın açılmasını yalnızca Behz b. Yezîd b. el-Mühelleb'e zarar vermek için istemişti. Ancak bu kanal, ona fayda sağladı.

Râvilerin dediklerine göre: Ömer bu kanalın açılması için Adiyy'e izin verdi; o da **Adiyy** kanalını açtırdı. Halk, ona bakmak için kanalın yanına gitti; Adiyy, daha önce kendisinin bindiği eşeğe el-Hasan el-Basrî'yi bindirip oraya getirdi; kendisi de yaya yürüdü.

916. Râvilerin dediklerine göre:

Abdullah b. Ömer b. Abdilaziz, Yezîd b. el-Velîd'in valisi olarak **Irak**'a gelince, **Basra** halkı onun yanına geldiler ve sularının tuzlu olmasından şikayet ettiler; birisi **Basra** suyundan, diğeri de bataklıkların suyundan iki maşrabayı ona getirdiler. Abdullah, iki su arasındaki farkı gördü. Basralılar: "Eğer sen bize bir kanal açarsan, biz de bu **tatlı** sudan içeriz" dediler. Abdullah bu durumu Yezîd'e yazdı. Yezîd ona şu cevabı verdi: "Bu kanalın masrafı, elimizdeki **Irak** vergisiyle karşılanırsa, kanalın açılmasına harca!" Bunun üzerine Abdullah, **İbn Ömer** kanalı diye bilinen kanalı açtırdı.

Birgün İbn Ömer'in yanında bulunan birisi şunları söyledi: "Allah'a yemin ederim ki, bu kanalın masrafının, üçyüzbin veya daha fazla bir miktara ulaştığını hesap ediyorum." Bunun üzerine İbn Ömer: "Eğer bu masraf, **Irak** vergisi kadar da olsa, bu iş için onu harcamakta tereddüt etmeyeceğim" diye cevap verdi.

917. Râvilerin dediklerine göre:

Basra'daki valiler ve ileri gelen kimseler, **Dicle** nehrinden tatlı su getirtirler, sarnıçlar kazdırırlardı. Burada, el-Haccac'ın da herkesçe bilinen ve yağmur suyu toplanan bir sarnıcı vardı. Ayrıca İbn Âmir, Ziyad ve İbn Ziyad'ın da sarnıçları vardı ve halkın bunlardan su almalarına izin verirlerdi.

918. Râvilerin dediklerine göre:

el-Mansur *(Allah ona rahmet eylesin)*, **Basra**'ya ilk defa geldiğinde, büyük hapishane yanındaki sarayını yaptırdı; bu 142 yılında idi. İkinci defa geldiğinde ise, **Basra**'daki namazgahı yaptırdı.

el-Kahzamî şunları söyledi: Büyük hapishane, İslâm döneminde yapılmıştır.

Râvilerin dediklerine göre: Muhammed b. Süleyman b. Ali **Basra**'da yaptırdığı havuzların masraflarını karşılamak üzere, kendisine ait bir çiftliği vakfetti. Çiftliğin geliri, havuzların dolapları, develeri ve tamiri için sarfedilecekti.

919. Ravh b. Abdilmümin → amcası Ebû Hişam ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Basra halkı, **Vâsıt**'da bulunan Abdullah b. Ömer b. Abdilaziz'e bir heyet gönderdi ve kendileri için bir kanal açtırmasını ondan istediler. O da İbn Ömer kanalını onlara açtırdı. Buradan akan su çok azdı; **el-Batîha'nın** suyunun büyük bir kısmı, **ed-Deyr** kanalına gidiyordu. Bundan dolayı Basralılar tatlı suyu **el-Übülle**'den getiriyorlardı; bu durum, Süleyman b. Ali'nin Basraya gelmesine kadar devam etti. Süleyman, el-Muğîse kanalını açtırdı; **el-Batîha** üzerine sedler yaptırdı ve suyun **ed-Deyr** kanalına akmasını önledi ve İbn Ömer kanalına akıttı. O, **el-Muğîse** için birmilyon dirhem harcadı.

Basra halkı, suların tuzlu olmasını ve kendilerine çok deniz suyu gelmesini Süleyman'a şikayet ettiler. Bunun üzerine Süleyman, **el-Kandel** kanalına sed yaptırdı; böylece onların suyu tatlandı.

Süleyman b. Ali, İbn Ziyad'ın konağındaki hapishane yerini, kendi parası ile satın aldı ve hapishane yaptırdı. Yine o, **ed-Dehnâ**'daki havuzu kazdırdı; burası, Benî Hâşim meydanıdır.

920. İlim ehlinden bazı kimseler:

Basra'daki çiftlikler hakkında bana şunları söylediler: **Fırat** kenarındaki **eş-Şuaybiyye** halkı, topraklarını, er-Reşîd'in halifeliği zamanında, Mü'minlerin Emiri er-Reşîd'in oğlu Ali' ye verdiler; böylece kendileri, onun çiftçileri olacaklar; Ali de yarıcılıkla ödedikleri vergilerini azaltacaktı. Ali, bu toprakların durumunu er-Reşîd ile konuştu; burası zekat verilen öşür toprağı yapıldı ve bu topraklar, sahiplerinin razı olacakları vergi karşılığında onlara dağıtıldı. Bu toprakların idare-

sine, Ali adına Şuayb b. Ziyad el-Vasıtî bakıyordu. Onun çocuklarından bazısının, **Dicle** kenarında, **Vâsıt** şehrinde bir konağı vardı. Böylece bu topraklar, ona nisbetle **eş-Şuaybiyye** adını almıştır.

921. Basralılardan bazı kimseler ve bunlar arasında Ravh b. Abdilmümin bana şunları söyledi:

Süleyman b. Ali, el-Muğîse'yi yaptırınca, el-Mansur, **el-Batîha**'da bir çiftlik edinmek istedi ve es-Subeytıyye' nin imar edilmesini emretti. Süleyman b. Ali ile **Basra** halkı, bunu iyi karşılamadı. **Basra** halkı, o sırada el-Mansur'dan kaçıp kardeşi Süleyman'ın yanına gelmiş olan Abdullah b. Ali'nin kapısı önünde toplandılar ve: "Ey Mü'minlerin Emiri! Aşağıya in de sana biat edelim"diye bağırdılar. Süleyman onlara mani oldu ve kendilerini uzaklaştırdı. Daha sonra Süleyman, el-Mansur'a, Sevvar b. Abdillah et-Temîmî sonra el-Anezî, Benî Beşîr'in azadlısı Dâvud b. Ebî Hind ve Sa'îd b. Ebî Arûbe'den müteşekkil bir heyet gönderdi. Ebû Arûbe'nin adı, Behran' dır. Heyet mensupları, yanlarında **el-Batîha**'nın haritasıyla (suret) birlikte el-Mansur'a çıktılar; ona sularının tuzlanmasından korktuklarını haber verdiler. Bunun üzerine el-Mansur: "Ben sizin zannettiğiniz gibi bir tehlike görmüyorum" dedi; buna rağmen, kanalın açılmasının durdurulmasını emretti.

el-Mansur daha sonra **Basra**'ya geldi ve **es-Sübeytıyye**'nin imar edilmesini emretti ve burası onun için çiftlik haline getirildi. Çiftlik haline getirilen bu topraklardan bir kısmı, dihkanlardan Sübeyt denilen bir adamın koruluğu idi. Toprakları çiftlik haline getirmekle görevlendirilen vekil, satın alınan koruluğun parasının bir kısmını Sübeyt'e vermedi ve onu dövdü. Sübeyt, parasını istemek üzere devamlı el-Mansur'un kapısına, divanına gidip geliyordu; ölünceye kadar da gitti geldi. Bundan dolayı bu çiftlik, onun koruluğuna nisbet edilmiş ve **es-Sübeytiyye** adı verilmiştir.

922. Râvilerin dediklerine göre:

Basra'daki **Kurre** köprüsü, Kurre b. Hayyan el-Bâhılî'ye nisbetle bu adı almıştır. Bu köprünün yanında, eski bir kanal vardı; daha sonra Abdullah b. Âmir'in annesi bu kanalı satın aldı ve **Basra** halkı için su toplanacak bir yer olmak üzere vakfetti. Abdullah b. Âmir de **es-Sûk**'u satın aldı ve vakfetti.

923. Râvilerin dediklerine göre:

'Ubeydullah b. Ziyad, Yezîd b. Muaviye'nin ölüm haberi geldiği gün, Ümmü

Abdillah'ın kanalına uğradı; oradaki bir hurma ağacının baş tarafının kesilmesini, Humran b. Eban'ın hamamının yıkılmasını emretti. Bu hamamın yerinde bugün, kemence yapılmaktadır.

924. Râvilerin dediklerine göre:

el-Hâmire camii, **Uman** Acemlerinden Yemame'den gelen bir topluluğa nisbetle bu adı almıştır. Onlar daha sonra eşeklere binerek **Basra**'ya geldiler ve bu camiin bulunduğu yere indiler. Bazılarının dediklerine göre, bu camii onlar yaptılar; daha sonra bu mescid yeniden yapıldı.

925. Ali el-Esrem → Ebû 'Ubeyde ve Ebû Amr b. el-Ala yoluyla rivayet edilmiştir:

Kays b. Mes'ud eş-Şeybânî, Kisrâ'nın **et-Taff** valisiydi. O, **Basra**'dan altı mil uzaklıkta, **el-Mencişaniyye**'yi yaptırdı. Buranın yapısı, Menceşan adlı bir işçi eliyle yapıldığından, ona nisbetle bu adı almıştır.

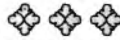
Bu yerin yukarısında, **Ravzatu'l-Hayl** (At bahçesi) denilen bir yer vardır; burada onun tayları otlardı.

926. İbnu'l-Kelbî şunları söyledi:

el-Hav'eb diye bilinen su, Kelb b. Vebere'nin kızı el-Hav'eb'e nisbetle bu adı almıştır. el-Hav'eb, Mürr b. Üdd b. Tâbiha ile evliydi.

Dariyye koruluğu, Rebî'a b. Nizar'ın kızı Dariyye'ye nisbetle bu adı almıştır. Bu kadın, Hulvan b. İmran b. İlhaf b. Kudâ'a'nın annesidir.

Râvilerin dediklerine göre: **Hulvan** kanalı, bu **Hulvan**'a nisbet edilmiştir.

ESÂVİRE İLE ZUTTLARIN DURUMU

927. İlim ehlinden bir topluluk bana şunları söyledi:

Siyâhu'l-Üsvârî, Yezdicerd'in öncü kuvvetinin başında idi. Sonra Kisra onu **el-Ehvaz**'a gönderdi; o da elKeltâniyye'ye indi; bu sırada Ebû Musa el-Eş'ari, **Sûs**'u muhasara ediyordu. Siyah, İslâmiyetin zuhur ve mensuplarının yüceliğini, **Sûs**'un fethedilmiş olduğunu ve Ebû Musa'ya ardı arkası kesilmeden yardım geldiğini görünce, Ebû Musa'ya bir elçi gönderip şu tekliflerde bulundu: Bizler, şu şartlarla, dininize girmeyi istiyoruz: Sizinle birlikte Acemlerden olan düşmanınıza karşı savaşırız; aranızda ihtilaf baş gösterirse, sizin bir kısmınızın yanında diğerlerine karşı savaşmayız; eğer Araplar bizimle savaşırlarsa, bizi onlara karşı koruyacaksınız ve onlar aleyhine bize yardım edeceksiniz; istediğimiz ülkeye yerleşeceğiz ve sizlerden istediğimiz kimselerle beraber olacağız; bizlere atâ verilmesi şerefine nail olacağız ve sizi gönderen emîriniz, bu şartları yerine getireceğini bize bildirecektir.

Ebû Musa: "Bizim lehimize olan sizin de lehinize, bizim aleyhimize olan sizin de aleyhinizedir"diye onlara cevap verdi. Ancak onlar: "Biz buna razı değiliz"dediler.

Bunun üzerine Ebû Musa, bu durumu Ömer'e yazdı; Ömer, ona gönderdiği mektupta: "istediklerinin hepsini onlara ver"diye emretti, isteklerinin kabul edilmesi üzerine onlar, yerlerinden çıktılar ve Müslümanlarla birleştiler; Ebû Musa ile **Tüster**'in muhasarasına katıldılar. Ancak, onların düşmana şiddetli saldırdıkları görülmedi. Bunun üzerine Ebû Musa Siyâh'a: "Ey Avn! Sen ve arkadaşların bizim zannettiğimiz gibi savaşmıyorsunuz"deyince o, şu cevabı verdi:

"Sana bildirmek isterim ki, bizim anlayışımız, sizin anlayışınız gibi değildir. Ayrıca, kendileri için korktuğumuz ailelerimiz de yok ki onlar için savaşalım. Biz, başlangıçta bu dine, korunmak için girmiştik; gerçi Allah, bize pek çok hayır ihsan etti."

Daha sonra Ebû Musa, onlara şerefli atayı tahsis etti. Onlar **Basra**'ya geldiklerinde, hangi kabilelerin, Rasûlüllah'a neseb bakımından daha yakın olduklarını sordular. Benî Temîm denilince onlar, andlaşmak üzere oldukları el-Ezd kabilesini

bıraktılar ve Benî Temîm ile andlaştılar. Sonra da yerleşecekleri yerler tesbit edildi; onlar da belirlenen yerlere indiler; **el-Esâvire** kanalı diye bilinen kanallarını açtılar. Bir rivayete göre ise, bu kanalı, Abdullah b. Âmir açtırdı.

928. Ebû'l-Hasan el-Medâinî şunları söyledi:

Şîreveyh el-Üsvârî, Hâlid b. el-Muammer ve Benî Sedûs ile birlikte Bekr b. Vâil kabilesine inmek istedi. Ancak Siyah bunu kabul etmedi ve Benî Temîm kabilesine indiler. O sırada **Basra**'da el-Ezd ve Abdişems kabileleri yoktu.

Seyâbiceler, Esâvirelerle birleştiler. Onlar, İslamiyet'ten önce, sahillerde yaşıyorlardı. Zuttlar da, aynı şekilde Esâvirelerle birleştiler. Onlar, **et-Tafûf**'da yaşıyorlar, otlak arıyorlardı. Esâvire, Zutt ve Seyâbiceler bir araya toplandıklarında, Benî Temîm kabilesi mensupları, onlar hakkında mücadele ettiler ve kendileriyle yaşamak istediler. Bunun üzerine Esâvireler, Benî Sa'd ile; Zutt ve Seyâbiceler de Benî Hanzala ile birlikte oldular; onlarla birlikte, müşriklerle savaştılar; Abdullah b. Âmir ile **Horasan**'a gittiler. Onlar, Müslümanlar arasındaki **Cemel** ve **Sıffîn** gibi savaşlara katılmadılar; **Mes'ud** Savaşı'na kadar bu durumlarını muhafaza ettiler. **Mes'ud** Savaşı'ndan sonra, **er-Rebeze**'ye ve İbnu'l-Eş'as ile birlikte, yapılan savaşlara katıldılar. Bundan dolayı el-Haccac, onlara kızdı ve evlerini yıktırdı; atıyyelerini eksiltti; bir kısmını da yerlerinden sürüp çıkardı ve: "Yaptığınız andlaşma şartlarında, aramızdaki ihtilaflarda bir kısmımızın aleyhine yardım etmemeniz gerekirdi"dedi.

Rivayet edildiğine göre, Esâvireler **el-Kelbâniyye**'ye geldiklerinde, Ebû Musa, onların üzerine er-Rebî' b. Ziyad el-Hârisî'yi gönderdi; o da kendileri ile savaştı. Sonunda onlar, Müslüman olmaları, düşmanla savaşmaları, istedikleri kabile ile andlaşabilecekleri ve sevdikleri yere inebilecekleri şartıyla eman istediler.

929. Râvilerin dediklerine göre:

Farsların savaşçılarından toprakları bulunmayan bir topluluk, bu Esâvirelere meyletti; muhtelif bölgelerde savaş sona erdikten sonra onlarla birleştiler ve onlarla beraber İslâm dinine girdiler.

930. el-Medâinî şunları söyledi:

Yezdicerd **İsbehan**'a yönelince, Siyâh'ı yanına çağırdı ve aralarında Farsların ileri gelenlerinden yetmiş kişinin de bulunduğu üçyüz askerin başında onu **Istahr**'a

gönderdi. Ayrıca ona, her ülkeden beğendiği savaşçıları seçmesini de emretti. Sonra kendisi de onu takib etti. Yezdicerd **Istahr**'a varınca, Siyâh'ı **Sûs**'a gönderdi; bu sırada Ebû Musa orayı kuşatıyordu. Yezdicerd, Hürmüzan'ı da **Tüster**'e gönderdi. Siyah, **el-Kelbâniyye**'ye indi. **Sûs** halkı Yezdicerd'in durumunu ve kaçtığını öğrenince, Ebû Musa'dan sulh istediler; o da kendileriyle andlaştı. Bu sırada Siyah **el-Keltaniyye**'de bulunuyordu; ancak Ebû Musa **Tüster**'e yürüyünce, Siyah yerini değiştirdi ve **Râmehürmüz** ile **Tüster**'in arasına indi ve Ammar gelinceye kadar orada kaldı. Bunun üzerine Siyah; kendisiyle beraber **İsbahan**'dan hareket etmiş olan ileri gelenleri topladı ve onlara şöyle dedi: "Daha önce kendi aramızda konuşurken, bu kavmin bu ülkeye hakim olacaklarını, hayvanlarının İstahr'daki takı pisleyeceklerini biliyorsunuz. İşte onların üstünlüklerini görüyorsunuz. Kendinizi düşününüz ve onların dinine giriniz."Onlar, Siyâh'ın bu tavsiyesine uydular. Bunun üzerine o, on kişi ile birlikte Şîreveyh'i Ebû Musa'ya gönderdi. Onlar, daha önce anlattığımız şartlara göre, söz ve teminat aldılar ve Müslüman oldular.

931. el-Medâinî dışındaki râviler ise, Avâne'den naklen bana şunları söylediler:

Esâvireler, el-Ezd ile andlaştılar. Sonra el-Ezd ile Benî Temîm kabilelerinden hangisinin, Rasûlüllah'a (s.a.s) ve halifelere yakın olduğunu sordular. Kendilerine Benî Temîm'dir denilince, onlarla anlaştılar. O sırada Benî Temîm'in başkanı el-Ahnef b. Kays idi.

Esâvire'den bir topluluk, Abdullah b. ez-Zübeyr'in zamanındaki **er-Rebeze** olayına katıldılar ve okları ile kendi sayıları kadar kimseyi öldürdüler; onların herbirinin oku, şaşmadan hedefine isabet etmişti.

Seyâbiceler, Zuttlar ve Endeğarlara gelince, bunlar Fars ordusundaydılar. Onlar aslen **Sind** halkından olup Farslar, onları esir almışlar ve kendilerini paralı asker yapmışlardı. Esâvirenin durumunu işittiklerinde, onlar da Müslüman oldular ve Ebû Musa'ya geldiler. O da kendilerini, Esâvire gibi **Basra**'ya yerleştirdi.

932. Ravh b. Abdilmümin → Yakub b. el-Hadramî ve Sellam yoluyla rivayet edilmiştir:

Sind Zuttları ile oradaki muhtelif kavimlerden çeşitli sınıflara mensup bir topluluğu, yanlarında aileleri, çocukları ve mandalarıyla birlikte, el-Haccac'a getirdiler. el-Haccac onları, **Kesker**'in aşağı tarafına iskan etti.

Onlar **el-Batîha**'yı ele geçirdiler ve orada çoğaldılar. Sonradan, sahiplerinden kaçan kölelerle **Bâhile**'nin azadlıları, Muhammed b. Süleyman b. Ali'nin hizmetçileri ve başkalarından meydana gelen bir toplulukta onlara sığındılar. Onlar Zuttları, yol kesmeye ve iktidara karşı isyan etmeye teşvik ettiler. Önceleri onların hedefleri, az bir şey elde etmek ve gemi ile gelenlerden kaçırdıkları ve çalabildikleriyle yetinmekti.

Ancak halk, el-Memun'un halifeliği zamanında, onların yanından geçmekten sakınıyorlar; gemilerle **Basra**'dan **Bağdad**'a taşman şeylerin tamamının arkası kesiliyordu. el-Mu'tasımbillah halife olunca, onlara karşı asker ayırdı; **Horasan** halkından Uceyf b. Anbesi'yi onlarla savaşmakla görevlendirdi. Ayrıca onun emrine, birçok kumandan ve asker verdi. Uceyf'in istediği bütün para ve malı vermemezlik etmedi. **el-Betâih** ile **Medinetu's-Selam** arasına, yarandırılmış ve kuyrukları kesilmiş atlar yerleştirdi. Böylece Zuttlara dair bilgiler, günün ilk saatlerinde veya gecenin başlangıcında **Medinetu's-Selam**'a geliyordu. el-Mu'tasımbillah, büyük setlerle onların sularını kesmesini Uceyf'e emretti; sonunda onlar yakalandılar; bir kişi bile kurtulamadı; kayıklarla **Medinetu's-Selam**'a getirildiler; bir kısmını Hânikîn'e yerleştirdi; geri kalanlarını da Ayını Zerbe'ye hudutlara gönderdi.

933. Râvilerin dediklerine göre:

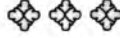
Seyâbice'den bir topluluk, **Basra**'nın Beytülmaline bakıyordu. Bir rivayete göre onlar, kırk, diğer bir rivayete göre de dörtyüz kişi idi. Talha b. 'Ubeydullah ile ez-Zübeyr b. el-Avvam **Basra**'ya geldiklerinde, burada, Ali b. Ebî Talib tarafından tayin edilmiş olan Osman b. Huneyf el-Ensarî vali idi. Seyâbiceler, Ali'nin (RA.) gelmesine kadar, Beytülmali (hazineyi) teslim etmeyi reddettiler. Bunun üzerine Abdullah b. ez-Zübeyr, bir bölük askerin başında süratle onların üzerine yürüdü ve seher vakti onları öldürdü. O sırada Seyâbice'nin başında, salih bir kimse olan Ebû Salime ez-Zuttî bulunuyordu. Muaviye, eskiden gelmiş olan Zutt ve Seyâbice'den bir çok kimseyi, **Şam** ve **Antakya** sahillerine; el-Velîd b. Abdilmelik de, Zuttlardan bir topluluğu **Antakya** ve çevresine nakletmişlerdi.

934. Râvilerin dediklerine göre:

'Ubeydullah b. Ziyad, **Buhara** halkından bir topluluğu esir almıştı. Bir rivayete göre ise onlar, 'Ubeydullah'ın vereceği karara razı olup teslim olmuşlardı. Bir başka rivayette ise, Ubeydullah onlara eman vermeyi, kendilerine maaş bağışlama-

yı teklif etmiş; onlar da bunu kabul etmişler ve kalelerinden inmişlerdir. 'Ubeydullah, onları **Basra**'da iskan etti. el-Haccac **Vâsıt** şehrini kurunca, onlardan pekçok kimseyi oraya nakletti. Bugün onların soyundan gelen bir topluluk orada yaşamaktadır; onlardan Hâlid eş-Şâtır, İbn Mârkulî diye bilinir.

Endeğarlılar, **Sicistan**'dan **Kirman**'a gelen bölgedendirler.

EL-EHVAZ'IN İLÇELERİ

935. Râvilerin dediklerine göre:

el-Muğîre b. Şu' be, 15 yılında veya 16 yılı başında, Utbe b. Ğazvan **Basra**'dan ayrıldığı sırada, **Sûku'l-Ehvaz** üzerine yürüdü.

Buranın dihkanı Bîrvaz önce onunla savaştı; sonra para'dan ayrıldığı sırada, **Sûku'l-Ehvaz** üzerine yürüdü. andlaşmayı bozdu. Bunun üzerine el-Muğîre'den sonra Ömer b. el-Hattab tarafından **Basra** valiliğine tayin edilen Ebû Musa el-Eş'arî buraya yürüdü ve **Sûku'l-Ehvaz** ile **Nehru Tîrâ**'yı savaş yoluyla fethetti; 17 yılında buranın idaresini üzerine aldı.

936. Ebû Mihnef ve el-Vâkidî rivayetlerinde şunları söylediler:

Ebû Musa **Basra**'ya geldi; Ziyad'ı kendisine katip yaptı. Ömer b. el-Hattab, Ebû Musa'nın arkasından İmran b. el-Husayn el-Huzâ'î'yi gönderdi ve onu, halka dini (fıkıh) ve Kur'an'ı öğretmekle, ayrıca Ebû Musa **Basra**'dan ayrılınca ona vekalet etmekle görevlendirdi.

Ebû Musa **el-Ehvaz** üzerine yürüdü; kaza kaza, kanal kanal buraları fethetmeye devam etti; Acemler de önünden kaçmaya başladılar. **Sûs, Tüster, Menâzir** ve **Râmhürmüz** hariç buranın bütün topraklarına hakim oldu.

937. el-Velîd b. Salih → Merhum el-Attar → babası ve Süveyş el-Adevî yoluyla rivayet edilmiştir:

Biz, **el-Ehvaz**'a geldik; orada Zutt ve Esâvireden bazı kimseler vardı; onlarla çok şiddetli bir şekilde savaştık; onlara üstün geldik ve kendilerini mağlup ettik; pek çok esir aldık ve onları aramızda taksim ettik. Bunun üzerine Ömer bize şu mektubu yazdı: "Sizlerin, toprağı işleme gücünüz yoktur; bundan dolayı elinizdeki esirleri serbest bırakınız ve onları haraca bağlayınız."Bu emir üzerine esirleri serbest bıraktık ve onları mülk edinmedik.

938. Râvilerin dediklerine göre:

Ebû Musa **Menâzir** üzerine yürüdü ve halkını muhasara etti; onlar da şiddetle karşı koydular. er-Rebî' b. Ziyad b. ed-Deyyan' ın kardeşi el-Muhacir b. Ziyad el-Hârîsî de orduda yer alıyordu. el-Muhâcir oruçlu olduğu halde kendisini Allah

yolunda feda etmek istedi. Bunun üzerine er-Rebî', Ebû Musa'ya şunları söyledi: "El-Muhâcir, oruçlu olduğu halde, kendisini Allah yolunda feda etmeye karar verdi." Buna karşılık Ebû Musa: "oruçlu olan herkesin ya orucunu bozması veya savaşa çıkmamasına karar verdim" dedi. Bunun üzerine el-Muhâcir bir yudum su içti ve: "Ben, kumandanımın emrine itaat ettim; Allah'a yemin ederim ki, yoksa susadığımdan dolayı bir yudum suyu içmedim!" dedi; sonra silahını aldı ve şehîd oluncaya kadar savaştı. **Menâzir** halkı, onun başını aldılar ve saraylarının iki mazgalı arasına diktiler. Bu münasebetle birisi şu şiiri söyler:

*"**Menâzir**'de, **Menâzir** topluluklarının kaynaştığı sırada, el-Muhâcir orucunu bozmuş develerle onların üzerine yürümüştür. Aile (ev), bizim bildiğimiz Benî'd-Deyyan ailesidir; bu aile, Mezhicliler içerisinde, çok değerli bir mücevher gibidir."*

Ebû Musa el-Eş'arî, er-Rebî' b. Ziyad'ı **Menâzir**'e vekil bıraktı ve **Sûs**'a gitti. er-Rebî', **Menâzir'i** savaş yoluyla fethetti; savaşçıları öldürdü, kadın ve çocukları esir aldı. Böylece **büyük** ve **küçük Menâzir,** Müslümanların eline geçti. Ebû Musa bu iki yere, Âsim b. Kays b. es-Salt es-Sülemî'yi; **Sûku'l-Ehvaz**'a da, Ensâr'ın yanaşığı Semure b. Cündüb el-Fezârî'yi vali tayin etti.

Bazıları da şunları söylediler: Ömer, **Menâzir'i** muhasara etmekte olan Ebû Musa'ya mektup yazıp oraya birisini yerine vekil bıraktıktan sonra **Süs** üzerine yürümesini emretti. O da, er-Rebî' b. Ziyad'ı vekil bıraktı.

939. Sa'deveyh → Şerik → Ebû İshak ve el-Mühelleb b. Ebî Sufra yoluyla rivayet edilmiştir:

Biz, **Menâzir**'i muhasara ettik ve esirler aldık. Bunun üzerine Ömer yazdığı mektupta: "**Menâzir, Sevad** köylerinden birisi gibidir; aldığınız esirleri onlara iade ediniz" diye emretti.

940. Râvilerin dediklerine göre:

Ebû Musa **Sûs** üzerine yürüdü; halkı ile savaştı ve kendilerini, yiyecekleri tükeninceye kadar muhasara etti. Bunun üzerine onlar, eman verilmesi için yalvardılar. Onların merzubanı, kendilerinden seksen kişiye eman verilmesi şartıyla şehrin kapısını açacağını ve şehri teslim edeceğini teklif etti. Seksen kişinin adlarını tesbit etti ve kendisini onlar arasından çıkarttı. Ebû Musa onu getirtti ve boynu vuruldu; seksen kişiye dokunmadı; onların dışındaki savaşçıları öldürdü; malları aldı; çoluk

çocukları da esir etti. Ebû Musa onların kalelerinde, üzeri kapalı bir ev gördü ve bunun ne olduğunu sordu. Orada Danyal Peygamber'in (Allah'ın selamı onun ve diğer nebî ve rasûllerinin üzerine olsun) cesedinin bulunduğunu söylediler. **Sûs** halkı kıtlık zamanlarında, onun cesedi vasıtasıyla Allah'dan yağmur yağdırmasını istemek üzere, **Bâbil** halkından bu cesedi istemişlerdi. Onlar da bunu kabul etmişlerdi.' Bubtenassar daha önce Danyal'ı esir almış ve **Bâbil**'e getirmişti; o da burada ölmüştü.

Ebû Musa bu durumu Ömer'e yazdı; bunun üzerine Ömer yazdığı mektupta: "Onu kefenle ve defnet"diye emir verdi. Ebû Musa bir kanalın suyunu kesti; Danyal'ın cesedini su kanalına defnetti; sonra da kanalın suyunu kabrin üzerine akıttı.

941. Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellam → Mervan b. Muaviye → Humeyd et-Tavil → Habîb ve **Sûs***'da gözünün biri kör olan Hâlid b. Zeyd el-Müzenî yoluyla rivayet edilmiştir:*

Sûs şehrini muhasara ettik; kumandanımız Ebû Musa idi; pek çok zorlukla karşılaştık. Sonra buranın dihkanı, yüz kişiye eman verilmesi şartıyla şehrin kapısını açmak üzere Ebû Musa ile andlaştı. Şehrin kapısını açtı ve Ebû Musa'nın ahdini aldı. Ebû Musa dihkana: "Eman verilenleri ayır"dedi. O da onları ayırmaya başladı. Bu sırada Ebû Musa arkadaşlarına: "Ben Allah'dan dihkanı zelil eylemesini niyaz ediyorum"diyordu. O, yüz kişiyi ayırdı; Allah'ın düşmanı (dihkan), bu yüz kişinin dışında kaldı. Bunun üzerine Ebû Musa onun öldürülmesini emretti. Bu emir üzerine dihkan: "Ağır ol! Sana çok mal vereyim"dediyse de Ebû Musa bu teklifi reddetti ve onun boynu vuruldu.

942. Râvilerin dediklerine göre:

Ebû Musa **Râmhürmüz** halkıyla andlaştı; sonra andlaşma bozuldu. Bunun üzerine Ebû Musa onların üzerine Ebû Meryem el-Hanefî'yi gönderdi. O da, sekizyüzbin dirhem ödemeleri şartıyla onlarla andlaştı.

942 (*) → Ravh b. Abdilmümin → Yakub ve yüz yaşını doldurmuş veya bu yaşa yaklaşmış olan Ebû Âsim er-Râmhürmüzî yoluyla rivayet edilmiştir:

Ebû Musa, sekizyüzbin veya dokuzyüzbin dirhem ödemeleri şartıyla **Râm-**

(*) Rakam hatasını, karışıklığı önlemek için aynen devam ettiriyoruz.

hürmüz halkıyla andlaştı. Daha sonra onlar andlaşmayı bozdular; burası savaş yoluyla sonradan fethedildi. Ebû Musa, valiliğinin son günlerinde burasını fethetti.

943. Râvilerin dediklerine göre:

Ebû Musa **Râmhürmüz** sulh şartına göre, **Sürrak**'ı fethetti. Daha sonra buranın halkı andlaşmayı bozdu. Bunun üzerine Ebû Musa, Hârise b. Bedr el-Gudânî'yi, kalabalık bir ordunun başında buraya gönderdi; Hârise, burayı fethedemedi. Abdullah b. Âmir gelince, burayı savaş yoluyla fethetti; Hârise, bundan sonra **Sürrak**'a vali tayin edildi.

Ebû'l-Esved ed-Düelî onun hakkında şu şiiri söyler:

"Ey Bedr'in oğlu Hârise! Sen emir oldun; tarla faresi gibi ol; çünkü orada hıyanet edilmekte, hırsızlık yapılmaktadır. Bütün insanlar kendi nefislerine göre söz söyleyen yalancılardır; veya zan ve şüpheli sözler söyleyen tasdik edicilerdir. Onlara, söylediklerinizi belgelendiriniz denildiğinde, onlar bunu belgelendiremezler. Aciz olma! Çünkü acizlik en kötü adettir. Senin iki ***Irak****'ın malından olan hissen,* ***Sürrak****'tır."*

Hârise bu şiiri işitince şu beyitleri söyledi:

"İnsanların İlahı seni hayırla mükafatlandırsın! Sen iyi ve güzel sözler söyledin; yeterince tavsiyede bulundun. Sen, iyi ve sağlam şeyler emrettin. Eğer bundan başka bir şey emretmiş olsaydın, senin emrine isyan ederdim."

944. Râvilerin dediklerine göre:

Ebû Musa, **Tüster** üzerine yürüdü; orada düşmanın kuvvetli ve kudretli askeri bulunuyordu. Bunun üzerine Ebû Musa, Ömer'e mektup yazıp ondan yardım istedi. Ömer de Ammar b. Yâsir'e mektup yazıp Kûfelilerin başında ona yardıma gitmesini emretti. Ammar, Cerîr b. Abdillah'ı önden gönderdi; o da **Tüster**'e geldi. Ebû Musa'nın sağ kolunda Enes b. Mâlik'in kardeşi el-Berâ b. Mâlik, sol kolunda, Meczee b. Sevr es-Sedûsî; süvarilerin başında Enes b. Mâlik bulunuyordu. Ammar'in sağ kolunda el-Berâ b. Âzib el-Ensarî; sol kolunda Huzeyfe b. el-Yemân el-Absî süvarilerinin karşısında Karza b. Ka'b el-Ensarî; yayaların başında da en-Numan b. Mukarrın el-Müzenî bulunuyordu. **Tüster** halkı onlarla çok şiddetli bir şekilde savaştı. Kûfeliler saldırdılar ve **Tüster**'in kapısına kadar ulaştılar. el-Berâ b. Mâlik *(Allah ona rahmet eylesin)* şehîd oluncaya kadar kapının önünde

onlarla vuruştu. Hürmüzan ve adamları, çok kötü bir durumda şehre sığındılar. Onlardan savaş meydanında dokuzyüz kişi öldürüldü; altıyüz kişi de esir alındı.(*) Esirlerin sonradan boyunları vuruldu.

Hürmüzan, **Mihricankazef** halkından olup Acemlerle birlikte **Celûla** Savaşı'na iştirak etmişti.

Bu sırada Acemlerden birisi, müşriklerin gizli yollarını göstermek şartıyla Müslümanlardan eman istedi ve Müslüman oldu; ayrıca kendisine ve çocuklarına maaş bağlanmasını şart koştu. Ebû Musa bu şartları kabul edip onunla anlaştı; onunla birlikte Şeyban kabilesinden Eşres b. Avf adında birisini gönderdi. Acem, onu **Düceyl** ırmağından, dizilen taşlar üzerinden geçirdi; sonra onu şehre çıkardı ve kendisine Hürmüzan'ı gösterdi. Sonra da onu ordugâha geri getirdi. Bunun üzerine Ebû Musa, Meczee b. Sevr ile birlikte gitmek üzere kırk kişi seçti; onların arkasından da ikiyüz kişi gönderdi. Geceleyin eman isteyen Acem onların önünde gidiyordu; o, Müslümanları şehre soktu; nöbetçiyi öldürdüler; şehrin suru üzerinde tekbir getirdiler. Tekbir seslerini işiten Hürmüzan, hazine ve mallarının bulunduğu kalesine kaçtı. Sabahleyin Ebû Musa, nehri geçti; şehre girdi ve oraya hakim oldu.

Bu durumu gören Hürmüzan şunları söyledi: Bizim gizli yolumuzu Araplara, içimizden onların işlerinin iyi gittiğini ve bizim durumumuzun da kötü olduğunu gören birisi göstermiş olabilir.

Acemlerin erkekleri, kadınlarını ve çocuklarını, Arapların ellerine geçmelerinden korktukları için öldürmeye ve **Düceyl** ırmağına atmaya başladılar. Hürmüzan eman istedi; Ebû Musa ona eman vermeyi reddetti ve yalnızca Ömer'in vereceği karara razı olacağını bildirdi. Bunun üzerine Hürmüzan kaleden indi; Ebû Musa, kaledeki kendilerine eman verilmeyen kimseleri öldürdü; Hürmüzan'ı Ömer'e gönderdi; o da kendisini bağışladı; ona maaş bağladı. Daha sonra o, Ömer'in (r.a.) öldürülmesinde, el-Muğîre b. Şu'be'nin kölesi Ebû Lü'lü'e yardım etmekle itham edildi. Bundan dolayı Ömer'in oğlu 'Ubeydullah ona: "Haydi birlikte gidelim de benim atıma bakalım" diye onu çağırdı; Hürmüzan önden, 'Ubeydullah onun arkasından yürümeye başlayınca, 'Ubeydullah onu gaflet halindeyken kılıcıyla vurup öldürdü.

(*) Esir alınan altıyüz kişi, bizim kullandığımız metinde yer almamaktadır.

945 . Ebû 'Ubeyde → Mervan b. Muaviye → Humeyd ve Enes yoluyla rivayet edilmiştir:

Biz **Tüster**'i muhasara ettik; Hürmüzan kaleden indi; onu Ömer'e ben götürdüm; beni Ebû Musa gönderdi. Ömer ona: "konuş!"dedi.

Hürmüzan: Diriler gibi mi ölüler gibi mi konuşayım, dedi. Ömer;

— Konuş! Korku yok, dedi. Bunun üzerine Hürmüzan:

— Biz Acemler, Allah'ın bizimle sizin aranıza girmediği sürece, sizlere hükmettik ve sizleri öldürdük; ancak Allah sizinle beraber olunca, bizler size el uzatamadık, dedi. Bu cevap üzerine Ömer:

— Ey Enes! Sen ne diyorsun? diye sordu; bunun üzerine ben de şunları söyledim:

— Arkamda güçlü kuvvetli, kudurmuş bir düşman bıraktım. Eğer sen onu öldürürsen, Acemler hayattan ümidlerini keserler; bu durum, onların güç ve kuvvetlerini artırır. Eğer onu sağ bırakırsan, yaşamayı ümid ederler. Bu sözler üzerine Ömer:

— Ey Enes! Subhanallah (Allah'a sığınırım), el-Berâ b. Mâlik ve Meczee b. Sevr es-Sedûsî'nin katilini mi serbest bırakayım?! deyince ben:

— Sen artık onu öldüremezsin, dedim. Ömer:

— Niçin? Onu sana veririm, sen de intikamını alırsın, deyince ben:

— Hayır! Çünkü sen ona: "Korku yok!"dedin, diye cevap verdim. Bunun üzerine Ömer:

— Ne zaman? Sana şahidlik edecek birisini getirmelisin; yoksa seni cezalandıracağım, dedi.

Bunun üzerine ben, Ömer'in yanından çıktım; o sırada benim hatırladığım Ömer'in sözünü hatırlayan ez-Zübeyr b. el-Avvam'a rastladım; o, bana şahid oldu. Bunun üzerine Ömer, Hürmüzan'ı serbest bıraktı; o, Müslüman oldu; Ömer de kendisine maaş tahsis etti.

946. İshak b. Ebî İsrail → İbnu'l-Mubarek → İbn Cüreyc ve Ata el-Horasanî yoluyla rivayet edilmiştir:

Tüster'in sulh yoluyla fethedilmiş olduğunu sana temin ederim; ancak son-

radan buranın halkı kâfir oldu. Bunun üzerine Muhacirler buraya yürüdüler; savaşanları öldürdüler; çoluk çocukları esir aldılar. Ömer'in şu mektubu gelinceye kadar bu esirler sahiplerinin ellerinde kaldı: "Ellerinizdeki esirleri serbest bırakınız!"

Bundan sonra Ebû Musa **Cüdeysâbur** üzerine yürüdü; buranın halkı korkmuş bir durumda olduklarından eman istediler. Ebû Musa, onlardan kimseyi öldürmemek, esir almamak, silahları hariç olmak üzere mallarına dokunmamak şartıyla onlarla andlaştı.

Sonradan buranın halkından bir topluluk, **el-Keltâniyye**'ye kaçtılar. Ebû Musa onların üzerine, er-Rebî' b. Ziyad'ı gönderdi; o da kendilerini öldürdü ve **el-Keltâniyye**'yi fethetti. Esâvire eman istedi; Ebû Musa onlara eman verdi; onlar da Müslüman oldular.

Bir başka rivayete göre, Esâvire daha önce eman istemişlerdi. Kendilerine eman verilince Ebû Musa ile birleştiler ve **Tüster** Savaşı'na iştirak ettiler. Allah, en iyi bilendir.

947. Ömer b. Hafs el-Ömerî → Ebû Huzeyfe → Ebû'l-Eşheb ve Ebû Recâ yoluyla rivayet edilmiştir:

Ebû Musa tarafından gönderilen er-Rebî' b. Ziyad, **es-Sîban**'ı fethetti; daha sonra buranın halkı andlaşmayı bozdular. Bunun üzerine Mencûf b. Sevr es-Sedûsî, burayı yeniden fethetti.

Abdullah b. Âmir'in fethettiği yerler arasında, **Senbîl** ile Zutt bulunmaktadır. Bu iki yerin halkı kâfir oldular. Bu bölgenin Kürtleri, onlarla birleştiler. Abdullah, şiddetli bir savaştan sonra **Eyzec**'i fethetti.

Ebû Musa, **Sûs, Tüster** ve **Devrak**'ı savaş yoluyla fethetti.

el-Medâinî şunları söyledi: Sabit b. Zi'l-Hurra el-Hımyerî, **Zu'r-Rinak** kalesini fethetti.

948. el-Medâinî → Şeyhleri → Ömer b. Şebbe ve Mücâlid b. Yahya yoluyla rivayet edilmiştir:

Mus'ab b. ez-Zübeyr, kardeşi Abdullah b. ez-Zübeyr' in **Irak** valisi olduğu sırada, Benî Ciâve kabilesinden Mutarrif b. Sîdan el-Bâhılî'yi polis teşkilatının başına getirdi. Benî Âiş b. Mâlik b. Teymillah b. Sa'lebe b. Ukâbe kabilesinden en-Nâbî

b. Ziyad b. Zabyan ile Benî Numeyr kabilesinden birisi, yol kestiklerinden dolayı Mutarrif'in yanına getirildiler. Mutarrif, en-Nâbî'yi öldürdü; Nümeyrî'yi de kamçı ile dövdükten sonra bıraktı.

Mutarrif polis teşkilatının başından azledilip **el-Ehvaz**'a vali tayin edilince 'Ubeydullah b. Ziyad b. Zabyan ona karşı bir ordu topladı ve kendisiyle savaşmak üzere harekete geçti. İkisi birbiriyle karşılaştılar ve aralarında ırmak bulunan bir yerde durdular. Mutarrif b. Sîdan nehri geçti; ancak İbn Zamyan ondan önce davranıp kendisini yaraladı ve öldürdü. Bunun üzerine Mus'ab, İbn Zabvan'ı bulmak üzere Mükrem b. Mutarrif'i gönderdi. Mükrem, bugün **Mükrem ordugâhı** denilen yere kadar ilerledi; ancak İbn Zabyan'a rastlamadı. İbn Zabyan, Abdulmelik b. Mervan'la birleşti ve onunla birlikte Mus'ab'la savaştı; Mus'ab'ı öldürdü ve başını kesti. **Mükrem ordugâhı**, işte bu Mükrem b. Mutarrif'e nisbetle bu adı almıştır.

el-Be'îs es-Sükkerî şu şiiri söylemiştir:

"Biz, İbn Sîdân'a, ölüm kâsesinden kanıncaya kadar içirdik; bize bu yeter. Çünkü işlerin en hayırlısı, yeterince yapılanıdır."

Bir başka rivayete göre, **Mükrem ordugâhı**, Benî Ca'vene b. el-Hâris b. Nümeyr kabilesinden Mükrem b. el-Fezr'e nisbetle bu adı almıştır. el-Haccac, onu isyan ettiği için Hurrezad b. Bâs'a karşı göndermişti. Hurrezad, **Eyzec**'e gitti ve oradaki kendi adıyla bilinen kaleye sığındı. Muhasara uzayınca, o hüviyetini değiştirip gizlice kaleden indi; Abdulmelik'le birleşmek istiyordu. Ancak Mükrem onu yakaladı; kalpağında iki büyük incisi vardı; Mükrem incileri aldı ve Hurrezad'ı el-Haccac'a gönderdi; o da onun boynunu vurdu.

949. Râvilerin zikrettiklerine göre:

Mükrem ordugâhının bulunduğu yerde, eski bir köy vardı; daha sonraları buraya binalar yapıldı; ilavelerin arkası kesilmedi ve burası çok büyüdü. Buraya, bütün bu binalarla birlikte **Mükrem ordugâhı** adı verildi. Bugün burası büyük bir şehirdir.

950. Ebû Mesud ve Avâne yoluyla rivayet edilmiştir:

Abdullah b. ez-Zübeyr, Hamza b. Abdillah b. ez-Zübeyr'i **Basra**'ya vali tayin etti. Hamza **el-Ehvaz**'a gitti. Buranın dağını görünce: "Bu **Mekke**'deki **Kuaykı'ân** dağı gibidir" dedi.

951. es-Sevrî şunları söyledi:

el-Ehvaz, farsçada Hûzmesîr'dir. Ancak **el-Ahvaz** diye isim verilmiş; daha sonraları da insanlar "**el-Ehvaz**" diye bu ismi değiştirmişlerdir. Nitekim bir A'râbî, şu şiirinde, **el-Ahvaz** diye söylemiştir:

"Beni ikinci defa **el-Ahvaz***'a ve* **Sûk**'un *yanındaki* **Ka'ka'ân***'a ve beni uykusuz bırakan ve sivrisinekleri devamlı sokan* **Batt** *kanalına geri gönderme! Ona nefsinin Husaynî'den veya Amr'dan bir şeyler tamah edip vadetmesi doğru değildir."*

Batt (Ördek) kanalı, çevresinde ördeklerin otladıkları bir yer olduğundan dolayı herkes buraya: "Ördek kanalı" demişlerdir. Nitekim halk aynı şekilde, kavun satılan yere **Dâdu Bıttîh** (Kavun pazarı) demişlerdir.

Ben birisinin şöyle söylediğini işittim. **Bu kanal,** kendisine el-Bat'e denilen bir kadının olduğundan dola-yı ona nisbetle bu adı almıştır. Sonradan, kelimenin sonundaki harfler kaldırılıp Batt şeklini almıştır.

952. Muhammed b. Sa'd → el-Vâkıdî → Muhammed b. Abdillah ve ez-Zühri yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, **es-Sevad** ile **el-Ehvaz**'ı savaş yoluyla fethetti. Ömer'den bu yerlerdeki toprakların taksim edilmesi istenince O: "Bizden sonra gelecek olan Müslümanlara ne kalır?" dedi ve onları zımmî statüsünde topraklarında bıraktı.

953. el-Medâinî → Ali b. Hammad ile Sühaym b. Hafs ve başkaları yoluyla rivayet edilmiştir:

Ebû'l-Muhtar Yezîd b. Kays b. Yezîd b. es-Sa'ık, el-Ehvaz'daki devlet görevlileri ve başkalarını, Ömer b. el-Hattab'a (r.a.) yazdığı şu şiiri ile şikayet etmiştir:

"Sen, Mü'minlerin emirine şu mektubumu ulaştır: Ey Ömer! Sen, iyi şeyleri emretmek, kötü şeylerden alıkoymak hususunda, Allah'ın eminisin. Sen bizim aramızda Allah'ın eminisin. Kim arşın Rabbi'nin emini ise, benim gönlüm ona teslim olur. Sen, ilçelerin ve köylerin halkını, Allah'ın malını bol bol yiyecek almak için harcamalarına izin verme! el-Haccac'a adam gönder ve hesabını öğren; Cez' ile Bişr'e de adam gönder; iki Nâfran ikisine de adam gönder; Benî Nasr eşrafından olan İbn Ğallab'a da adam göndermeyi unutma! Benî Bedr'in azadlısı Sûk'daki Âsım'ın heybesi de bu mallardan hiç boş kalmamıştır. en-Numan'a da bir adam gönder de hesabını öğren; ben, Benî Ğazvan'ın damadının

durumunu çok iyi bilirim. Şibl'in ise malını sor. İbn Muharriş'e gelince ilçe halkı arasında onun büyük bir şöhreti vardır. Ey Ömer! Ailem sana feda olsun; sen, onların mallarını ikiye taksim et; onlar, sen mallarını taksim ettikten sonra kendilerinde kalacak yarım hisseye razı olacaklardır. Beni de şahidlik için çağırma! Ben kaybolacağım, ancak o zaman ne tuhaflıklar olacağını görür gibiyim. Onlar savaşa gidiyorlarsa biz de gidiyoruz; onlar geri dönüyorlarsa biz de geri dönüyoruz; ancak onların mal ve servet sahibi olmalarına karşılık bizler servetten mahrumuz. Darîli tüccar eğer hoş kokulu misk getirse, bu kokular bol bol onların başına akar."

Bu şikayet üzerine Ömer, Ebû'l-Muhtar'ın adlarını zikrettiği kimselerin mallarını ikiye taksim etti ve yarısını aldı; bir çift ayakkabının bile tekini aldı diğer tekini de onlara bıraktı. Ömer'in mallarını ikiye taksim ettiği kimseler arasında Ebû Bekre de vardı. O, Ömer'e: "Ben senin adına bir göreve tayin edilmedim" diyerek malının ikiye bölünmesine itiraz edince Ömer ona şu cevabı verdi: "Kardeşin Beytülmale ve **el-Übülle**'nin ticaret malları vergisine (uşûr) bakıyor; o sana ticaret yapman için para veriyor!" Ve ondan onbin dirhem aldı. Bir başka rivayete göre Ömer, onun malını ikiye bölüp yarısını almıştır.

Ebû'l-Muhtar'ın şiirde zikrettiği el-Haccac, el-Haccac b. Atik es-Sakafî'dir. O, **Fırat** valisiydi.

Cez' b. Muaviye ise, el-Ahnef'in amcası olup, **Sürrak**'ın valisiydi.

Bişr b. el-Muhtefez, **Cündeysâbur**'un valisiydi.

İki Nâfi' ise, Nüfey' Ebû Bekre ile kardeşi Nâfi' b. el-Hâris b. Kelede'dir.

İbn Ğallab, Benî Dühman kabilesinden Hâlid b. el-Hâris olup **İsbahan** Beytülmaline bakıyordu.

Âsim b. Kays es-Salt es-Sülemî ise **Menâzir** valisiydi.

Sûk'daki ise Semure b. Cündüb olup **Sûku'l-Ehvaz**

valisiydi.

en-Nu'man b. Adiyy b. Nadle b. Abdiluzza b. Hursân ise Benî Adiyy b. Ka'b b. Lüeyy kabilesinden olup **Dicle** ilçeleri valisiydi. O şu şiiri söylemiştir:

"**Meysan**'*da kâse ve testilerle dostunun şarap ikram ettiğini el-Hansa'ya kim haber verir? İstediğim zaman köyün dihkanları bana şarkı söylerler, saz çalanlar, ayak parmak-*

ları üzerinde sazın her işaretine vururlar. Bizim eski köşkte bu şekilde alem yapmamız, Mü'minlerin emirine kötü tesir edebilir."

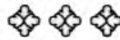
Ömer onun bu şiirini öğrenince; "Evet, Allah'a yemin ederim ki bu durum bana kötü tesir etti" dedi ve onu azletti.

Ebû'l-Muhtar'ın şiirinde adı geçen Benî Ğazvan'ın damadı, Mücâşi' b. Mes'ud es-Sülemî'dir; o, Utbe b. Ğazvan'ın kızı ile evliydi ve **Basra** topraklarına ve buranın zekatına bakıyordu.

Şibl b. Mabed el-Becelî, sonra el-Ahmesî ise, ganimetleri saklamakla görevliydi.

İbn Muharriş Ebû Meryem el-Hanefî ise, **Râmhürmüz** valisiydi.

Avsece b. Ziyad el-Kâtib şunları söyledi: Mü'minlerin Emiri er-Reşîd, ziraî ortakçılık karşılığı işletmek üzere **el-Ehvaz** topraklarını, 'Ubeydullah b. el-Mehdî'ye ikta olarak verdi. Daha sonra bu toprakların durumunda şüphe meydana geldi. Bunun üzerine bazı kimseler, bu durumu el-Me'mun'a şikayet ettiler. el-Memun, toprakların durumunun incelenmesini ve gerçeğin ortaya çıkarılmasını emretti. Bu toprakların bir kısmında, şüpheli bir durumun olmadığı görüldü. Şüpheli olan yerlere de meşkûk (şüpheli) adı verildi. Bu olay, **el-Ehvaz**'da bilinen meşhur bir hadisedir.

FÂRİS VE KİRMAN İLÇELERİ

954. Râvilerin dediklerine göre:

Ömer b. el-Hattab'ın **Bahreyn** valisi el-Alâ b. el-Hadramî, el-Ezd kabilesinden Herseme b. Arfece el-Bârıkî'yi fetih için gönderdi; o da **Fâris** yakınındaki bir adayı fethetti. Daha sonra Ömer, el-Alâ'ya mektup yazıp Utbe b. Ferkad es-Sülemî'yi ona yardıma göndermesini istedi. el-Alâ bu emri yerine getirdi.

Sonra Ömer, Osman b. Ebî'l-Asî es-Sakafî'yi **Bahreyn** ve **Uman**'a vali tayin etti; Osman bu iki bölgeyi hakimiyeti altına aldıktan ve kendisine itaati sağladıktan sonra, kardeşi el-Hakem b. Ebî'l-Âsî'yi, Abdulkays, el-Ezd, Temîm, Benî Naciye ve diğer kabilelerden meydana gelen büyük bir ordunun başında, deniz yoluyla Fâris'e gönderdi. O, **Ebrkâvan** adasını fethetti; sonra **Erdeşir Hurre** topraklarından **Tevvec** üzerine yürüdü; **Erdeşîr Hurre; Erdeşîr**'in güzelliği demektir.

Ebû Mihnef'in rivayetine göre, Osman b. Ebî'lÂsî' nin bizzat kendisi denizi geçerek **Fâris**'e gitmek üzere hareket etti; **Tevvec**'e indi, orasını fethetti; orada camiler yaptırdı ve orasını Müslümanların yurdu haline getirdi ve Abdulkays ve başka kabilelerden olan kimseleri oraya iskan etti. Osman, **Tevvec**'e hudud olan **Errecan**'a baskınlarda bulunuyordu. Ancak o, daha sonra Ömer'den aldığı mektup üzerine Fâris'ten **Uman**'a gitti ve kardeşi el-Hakem'i yerine bıraktı.

Ebû Mihnef dışındaki râviler ise şunları söylediler: 19 yılında Tevvec'i fetheden ve oraya Abdulkays ve başka kabilelerden Müslümanları yerleştiren el-Hakem'dîr.

955. Râvilerin dediklerine göre:

Fâris'in merzuban ve valisi Şehrek, Arapların Fâris'e gelmelerini büyük bir hadise kabul etti ve bu durum kendisine çok kötü tesir etti. Ayrıca Arapların saldırmaları, kahramanlıkları ve karşılaştıkları herkesi mağlup ettikleri haberi de kendisine ulaşınca, büyük bir ordu topladı; bizzat kendisi harekete geçti ve Sâbur topraklarından olan **Râşehr**'e geldi; burası **Tevvec**'e yakın bir yerdi, el-Hakem b. Ebî'l-Âsî ona karşı çıktı; öncü kuvvetinin başında Sevvar b. Hemmam el-Abdî bulunuyordu; şiddetli bir şekilde savaştılar. Savaş yapılan yerde bir vadi bulunuyordu; Şehrek, nakîblerinden birisini bir bölük askerle buraya yerleştirdi ve adamların-

dan buradan kaçmak isteyenleri öldürmesini ona emretti. Esâvireden kahraman birisi, savaştan dönüp buradan geçmek isteyince, Şehrek'in nakîbi onu öldürmek istedi. Bunun üzerine kaçan kimse ona: "Beni öldürme! Bizler kendilerine yardım edilmiş ve Allah'ın kendileriyle beraber olduğu bir milletle savaşıyoruz"dedikten sonra bir taş dikti ve ona ok attı; taşı parçaladı; sonra şunları söylemeye devam etti: "Taş parçalayan şu oku görüyor musun? Allah'a yemin ederim ki bu ok onlardan birisine atıldığında, kimseyi tahriş bile etmemektedir."Şehrek'in nakibi ise: "Seni öldürmek gerekir"diyordu.

Onlar bu şekilde konuşurken, Şehrek'in öldürüldüğü haberi geldi. Onu, Sevvar b. Hemmam el-Abdî öldürdü; Sevvar onun üzerine saldırdı; onu yaraladı; atından düşürdü; kılıcıyla ona öldürünceye kadar vurdu. Bu sırada Şehrek'in oğlu, Sevvar'ın üzerine atıldı ve onu öldürdü. Allah, müşrikleri bozguna uğrattı; böylece **Râşehr,** savaş yoluyla fethedildi. Bu savaş, zorluğu ve Müslümanların elde ettiği ganimetin çokluğu bakımından **Kadisiyye** Savaşı'na benziyordu.

Amr b. el-Ehtem et-Temîmî, fethi müjdelemek üzere Ömer b. el-Hattab'a geldi; o şu şiiri söyledi:

"Ben, Sevvar b. el-Abdî'nin haberinin gerçek yönünü kendisine haber vermek üzere imama (halifeye) süratli bir şekilde geldim. Bu haberler, onun başkanlığının mukaddes ve insana hayret veren; saldırısının da Allah yolunda kullanıldığını gösteren şeylerdir."

Tevvec halkından bazıları şunları söylediler: **Tevvec, Şehrek**'in öldürülmesinden sonra şehir haline getirilmiştir. Allah, en iyi bilendir.

956. Râvilerin dediklerine göre:

Daha sonra Ömer b. el-Hattab (r.a.), Osman b. Ebî'l-Âsî'ye mektup yazıp Fâris'e gelmesini emretti. O yerine, kardeşi el-Muğîre'yi; bir diğer rivayete göre ise, Hafs b. Ebî'l-Âsî'yi bıraktı. O, dirayetli bir kimseydi. **Tevvec**'e geldi; oraya indi. O, buradan savaşa gider sonra buraya geri dönerdi. Ömer, **Basra**'da bulunan Ebû Musa'ya mektup yazıp Osman b. Ebî'İ-Âsî'ye arka çıkmasını ve ona yardım etmesini emretti. Bu emir üzerine Ebû Musa, **Basra**'dan hareket edip Fâris için savaşır; sonra geri dönerdi. Osman b. Ebî'l-Âsî, **Şebîr** denilen kaleye Herem b. Hayyan el-Abdî'yi gönderdi; o, kaleyi kuşattıktan ve savaştıktan sonra fethetti.

Bazıları şunları söyledi: Herem, **es-Setûc** kalesini savaş yoluyla fethetti. Osman, Sâbur'daki **Hurre**'ye geldi; burasını ve topraklarını, halkının kendisiyle

savaşmasından sonra, cizye, haraç ödemeleri ve Müslümanlara iyi şeyleri tavsiye etmeleri şartıyla sulh yoluyla fethetti.

Osman b. Ebî'l-Asî, Sâbur'daki **Kâzrun**'u fethetti ve topraklarını ele geçirdi. Osman, aynı şekilde Sâbur'daki **Nevbendecan**'ı da fethetti ve buraya da hâkim oldu.

Ebû Musa ile Osman b. Ebî'l-Âsî, Ömer'in (r.a.) halifeliğinin son günlerinde birleştiler ve cizye ve haraç ödemeleri şartıyla **Errecân**'ı sulh yoluyla fethettiler.

Yine onlar, **Erdeşîr Hurra**'daki **Şîraz**'ı, halkının haraç ödeyerek zimmî sayılmaları, ancak isteyenin yurtlarından çıkıp gitmeleri, öldürülmemeleri ve köleleştirilmemeleri şartıyla fethettiler.

Onlar, **Erdeşîr Hurra**'daki **Sînîz**'ı de fethettiler; buranın halkını, toprağı işlemeleri için yerlerinde bıraktılar.

Osman, **Cennâbâ** kalesini, halkına eman vermek suretiyle fethetti.

Osman b. Ebî'l-Âsî **Derâbcerd**'e geldi; burası, onların ilim ve dinlerinin merkezi idi; buranın valisi de Hirbez idi. Hirbez, bir miktar para vermek ve **Derâbcerd** halkının tamamının, Fâris bölgesindeki fethedilmiş olan yerlerin halkları ile aynı muameleye tabi olmaları şartıyla Osman'la andlaştı.

Cehrem tarafında bir ordu toplandı; Osman onları dağıttı ve **Cehrem** toprağını fethetti.

Osman daha sonra **Fesâ**'ya geldi; buranın başkanı, **Derâbcerd** andlaşmasına göre, Osman'la andlaştı. Bir diğer rivayete göre ise, **Fesâ** için de Hirbez andlaşma yapmıştır.

Osman b. Ebî'l-Âsî, 23 yılında, bir diğer rivayete göre 24 yılında, Osman b. Affan tarafından Ebû Musa'nın **Basra** valiliği emri gelmeden önce, Sâbur şehrine geldi.

Osman b. Ebî'l-Âsî, şehir halkını Müslümanlardan korkar bir halde buldu. Bu sırada Şehrek'in kardeşi, Araplardan birisinin yanına girdiğini ve gömleğini çıkardığını rüyasında görmüştü. Bu rüya, onun kalbine korku saldı. Bundan dolayı o, önceleri teslim olmayı kabul etmediyse de sonradan eman ve sulh istedi. Bunun üzerine Osman, kimsenin öldürülmemesi, esir alınmaması, kendisine zımmî statüsü verilmesi ve vergisini çabuk ödemesi şartıyla onunla andlaştı. Daha son-

ra Sâbur halkı, andlaşmayı bozdular ve ihanet ettiler. Bunun üzerine burası, öncü kuvvetinin başında Osman b. Ebî'l-Âsî olduğu halde Ebû Musa tarafından, 26 yılında savaş yoluyla fethedildi.

957. Ma'mer b. el-Müsennâ ve başkaları şunları söyledi:

Ömer b. el-Hattab, 22 yılında, el-Cârud el-Abdî' nin Fâris kalelerine karşı gönderilmesini emretti. O, **Hurre** ile **Şîraz** arasındaki bir yokuşta, seher vakti abdest bozmak için askerlerinden ayrılarak yanındaki su kabıyla birlikte geri kalmıştı. Kürtlerden bir zümre onun etrafını sardı ve kendisini öldürdü. Bundan dolayı bu yokuşa **el-Cârud** yokuşu denildi.

958. Râvilerin dediklerine göre:

Ebû Musa el-Eş' arî'den sonra, Osman b. Affan tarafından Abdullah b. Amir b. Küreyz **Basra**'ya vali tayin edilince, 28 yılında **Istahr** üzerine yürüdü. Buranın halkı adına Mâhek, onunla andlaştı. Abdullah, oradan **Cûr**'a gitmek üzere buradan ayrılınca, **Istahr** halkı andlaşmayı bozdular ve Abdullah'ın valisini öldürdüler. Abdullah, **Cûr**'u fethettikten sonra, tekrar onların üzerine yürüdü ve şehri yeniden ele geçirdi.

959. Râvilerin dediklerine göre:

Herem b. Hayyan, **Cûr**'da oturuyordu; Burası **Erdeşîr Hurra**'nın başşehriydi. Müslümanlar, bu şehrin fethedilmesi için ısrar ediyorlar; fethedemeyince de geri dönüyorlardı. Aynı şekilde **Istahr**'ın fethi için de ısrar ediyorlardı; şehrin çevresindekiler andlaşmayı bozdukları için onlarla savaşıyorlardı. İbn Âmir buraya inince, onlar kendisiyle savaştılar; sonra da kalelerine sığındılar. İbn Âmir burayı kılıçla, 29 yılında zorla fethetti.

İbn Âmir, **Kâriyan** ile **Derâbcerd**'e bağlı **Fişecan**'ı (Fişecâten) da aynı şekilde fethetti; bu iki bölge, Hirbaz'ın yaptığı andlaşmaya dahil değildi. Bu iki bölgenin halkı andlaşmayı bozmuşlardı.

960. İlim ehlinden bir topluluğun bana söylediğine göre:

Cûr'un fethedilmesi için oraya karşı birkaç yıl savaş yapılmışsa da buranın fethi mümkün olamamıştır. Sonunda İbn Âmir burasını fethetmiştir. Buranın fetih sebebi şöyledir: Bir gece, Müslümanlardan birisi namaz kılmak için ayağa kalkmış-

tı, yanında, içinde ekmeği ve eti bulunan dağarcığı bulunuyordu. Bir köpek gelmiş ve bu dağarcığı alıp kaçmış ve şehre ait gizli bir yerden içeri girmişti. Müslümanlar bu gizli giriş yerine geldiler; oradan şehre girdiler ve orasını fethettiler.

961.Râvilerin dediklerine göre:

Abdullah b. Âmir **Cûr**'u fethettikten sonra, **Istahr** halkı üzerine yürüdü ve burasını şiddetli bir savaştan ve mancınıklarla taş attıktan sonra zorla fethetti. O, burada Acemlerden kırkbin kişiyi öldürdü; buraya sığınmış olan ileri gelen aileler ile Esâvirenin büyüklerini de yoketti.

Bazı râviler şunları söylemektedir: İbn Âmir, halkının andlaşmayı bozduğunu öğrendikten sonra **Istahr** üzerine yürüdü ve orayı savaş yoluyla fethetti. Sonra, öncü kuvvetinin başında Herem b. Hayyan olduğu halde **Cûr**'a gitti ve orasını da fethetti.

962. el-Hasan b. Osman ez-Ziyâdî şunları söyledi:

Istahr halkı, Ali'nin (r.a.) **Irak** valisi Abdullah b. Abbas'ın (r.a.) zamanında, andlaşmayı bozdular; Abdullah burasını yeniden fethetti.

963. el-Abbas b. Hişam → babası ve Ebû Mihnef yoluyla rivayet edilmiştir:

İbn Âmir **Istahr** üzerine yürüdü; o öncü kuvvetinin başında 'Ubeydullah b. Ma'mer et-Teymî'yi gönderdi. **Istahr** halkı, 'Ubeydullah'ı **Berâmcerd**'de karşıladılar; o da kendileriyle savaştı; ancak onlar 'Ubeydullah'ı öldürdüler; o, **Berâmcerd** bahçesine defnedildi. Bu haber İbn Âmir'e ulaşınca, o süratle ilerledi ve onlara saldırdı. Onun ordusunun sağ kolunda Ebû Berze Nadle b. Abdillah el-Eslemî, sol kolunda Ma'kıl b. Yesâr el-Müzenî, süvarilerin başında İmran b. el-Husayn el-Huzâ'î, yayaların başında da Hâlid b. el-Muammer ez-Zühlî bulunuyordu. İbn Âmir onlarla savaştı; kendilerini bozguna uğratıp sonunda şehre sığınmaya mecbur etti. Allah, buranın savaş yoluyla fethini nasib eyledi. Burada, yüzbin kadar insan öldürüldü. İbn Âmir bundan sonra **Derâbcerd**'e geldi ve burayı da fethetti; buranın halkı andlaşmayı bozmuşlardı, İbn Âmir daha sonra **Kirman** üzerine yürüdü.

964. Ömer en-Nâkıd → Mervan b. Muaviye el-Fezâri → Âsim el-Âhvel ve Fudayl b. Zeyd er-Rakâşî yoluyla rivayet edilmiştir:

Biz **Şehriyac'ı**, bir ay süre ile şiddetli bir şekilde muhasara ettik. Savaşa başladığımız gün, şehri fethedeceğimizi zannediyorduk. Savaş günlerinden birisinde, şehrin halkı ile savaştıktan sonra ordugâhımıza geri döndük; bizden bir köle geri kalmıştı; düşman onun andlaşmak üzere geride kaldığını zannetmiş; köle de onlara bir eman kağıdı yazıp okun ucunda kendilerine atmış. Biz bu durumu bilmediğimizden, savaşmak için onların üzerine gittiğimizde, onlar kalelerinden çıktılar ve: "İşte eman kağıdınız!"dediler. Bunun üzerine biz, durumu Ömer'e yazdık. O bize şunları yazdı: "Müslüman köle, Müslümanlardan bir kimsedir; onun verdiği himaye, onların verdikleri himaye hakkı gibidir. Bundan dolayı onun verdiği eman yerine getirilsin!"Biz de bu emanı uyguladık.

965. el-Kâsım b. Sellam → Ebû'n-Nadr → Şu'be → Âsim ve el-Fudayl yoluyla rivayet edilmiştir:

Biz, **Sîraf**'da düşman karşısında saf halinde dizilmiştik. Râvi bundan sonra yukarıdaki haberin aynısını zikretmiştir.

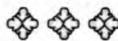
966. Sa'deveyh → Abbad b. el-Avvam → Âsim el-Ahvel ve Fudayl b. er-Rakâşî yoluyla rivayet edilmiştir:

Müslümanlar, bir kaleyi muhasara etmişlerdi. Bir köle, eman yazdı ve bunu uzun bir ok ile kaledekilere attı. Bunun üzerine Müslümanlar: "Kölenin verdiği eman bir şey ifade etmez"dediler. Kaledekiler ise: "Biz, hür insanı köleden ayırmayız"dediler. Bu durum Ömer'e yazıldı; o, şu cevabı gönderdi: "Müslümanların kölesi, Müslümanlardandır; onun verdiği himaye, Müslümanların verdiği himayedir."

967. **Fâris** *halkından bazı kimselerin bana haber verdiğine göre:*

Sîraf kalesine, **Sûriyânec** denilirdi; Araplar bu kaleye Şehriyâc adını verdiler.

Fesâ'da Benî Temîm'den daha sonra da Benî Şakıre kabilesinden olan Haraşe b. Mes'ud'a nisbet edilen bir kale vardır. Haraşe, İbnu'l-Eş'as ile beraberdi; o, daha sonra bu kaleye sığındı; sonra kendisine eman verildi ve **Vâsıt**'da öldü. **Fesâ**'da onun soyundan gelenler vardır.

KİRMAN

968. **Kirman**'a gelince, Osman b. Ebî'l-Asî es-Sakafî buranın merzübanı ile, **Ebrkâvan** adasında, az bir kuvvetle karşılaştı; onu öldürdü. **Kirman** halkının durumu zayıfladı ve kalblerine korku düştü. İbn Âmir Faris'e gelince, Mücâşi' b. Mes'ud es-Sülemî'yi Yezdicerd'i bulmak için **Kirman**'a gönderdi. O, **Beymenz**'e geldi, orada ordusu mahvoldu.

İbn Âmir daha sonra **Horasan**'a giderken Mücâşi'i **Kirman**'a vali tayin etti. O, **Beymenz**'i savaş yoluyla fethetti; halkını yerinde bıraktı ve kendilerine eman verdi. Burada **Mücâşi'** sarayı diye bilinen bir saray vardır.

Mücâşi' **Bervahreve**'yi fethetti. Sonra **Kirman**'ın başşehri **Şircan**'a geldi; orada birkaç gün kaldı. Buranın halkı kaleye sığınmıştı. Kaleden süvariler çıktı; Mücâşi onlarla savaştı ve kaleyi savaş yoluyla fethetti. Yerine birisini bıraktı. Daha sonra halkın büyük bir ekseriyeti buradan ayrıldı.

Ebû Musa el-Eş'arî, er-Rebî' b. Ziyad'ı bir ordu ile gönderdi; o da **Şircan**'ın çevresini fethetti; **Bemm** ve **Endeğar** halkı ile andlaştı. Ancak buranın halkı daha sonra kâfir oldu ve andlaşmayı bozdu. Bunun üzerine Mücâşi' b. Mes'ud burayı yeniden fethetti.

Daha sonra **Cîreft**'i savaş yoluyla fethetti; oradan **Kirman** üzerine yürüdü ve orayı istila etti.

Sonra **Kufs**'a geldi; yurtlarından ayrılan Acemlerden bir kısmı, ona karşı Hürmüz'de toplandı. Mücâşi' onlarla savaştı; onları mağlup etti ve onlara üstün geldi.

Kirman halkının çoğu kaçtı; gemilere bindiler; bir kısmı **Mükran**'a sığındı; bazıları da **Sicistan**'a geldiler. Onların evleri ve toprakları, Araplara ikta olarak verildi. Araplar, bu toprakları ektiler ve mahsûlünden öşür ödediler. Ayrıca bu toprakların bazı yerlerinde kanallar açtılar.

el-Haccac, Katan b. Kabîsa b. Muhârık el-Hilâlî'yi Fâris ve **Kirman**'a vali tayin etti. Katan askerlerinin geçemediği (îcâze) bir nehre ulaşınca: "Irmağı kim geçerse ona bin dirhem var" diye söyledi. Bunun üzerine askerler ırmağı geçtiler; o da, onlara verdiği sözü yerine getirdi. işte mükafata, caize (geçen) denilen ilk gün, o gün idi.

Şair el-Cehhaf b. Hukeym bu hususta şu şiiri söyledi:

"Benî Hilal'in cömert kimselerine, onların baba bir kardeşlerine, benim ailem ve malım feda olsun. Çünkü onlar, Ma'ad soyu arasında mükafatlandırmayı gelenek haline getirdiler; bu husus, her zaman bir gelenek halini aldı. Onların mızrakları, sekiz ve on arşından uzun olup birbirinden farklıdır."

Katan'ın babası Kabîsa b. Muhânk, Peygamber'in (s.a.s) ashabındandı.

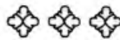
Şair, Katan hakkında şu şiiri söyler:

"Birçok emirden bahşiş aldım; Katan emirliğindeki son bahşişim ise keder olmuştur. Katan da, kendisinden öncekilere benzemiyor mu? Onun için, bugün Katan'ın getirdiği zorluklara sabretmek gerekiyor."

969. Râvilerin dediklerine göre:

İbn Ziyad, Şerik b. el-A'ver el-Hârisî'yi **Kirman**'a vali tayin etti. Onun asıl adı Şerik b. el-Hâris'dir. Yezid b. Ziyad b. Rebi'a b. Müferriğ el-Hımyerî ona mektup yazdı; Şerîk de kendisine, **Kirman**'da ikta yoluyla bir toprak verdi. Yezîd, İbn Ziyad **Basra**'dan kaçtıktan sonra bu toprağı sattı.

el-Haccac, el-Hakem b. Nehîk el-Hüceymî'yi, **Fâris** valiliğine tayin ettikten sonra, **Kirman**'a da vali tayin etti. el-Hakem, **Errecan** camii ve emir konağını yaptırdı.

SİCİSTAN VE KABİL

970. Ali b. Muhammed ve başkalarının bana söylediklerine göre:

Abdullah b. Âmir b. Küreyz b. Rebî'a b. Habîb b. Abdişems, 30 yılında, **Horasan**'a gitmek üzere yola çıktı; askeriyle birlikte, **Kirman**'daki **Şîrecan**'ın bir tarafına indi. O, er-Rebî' b. Ziyad b. Enes b. ed-Deyyan el-Hârisi'yi **Sicistan**'a gönderdi. er-Rebî', oradan yoluna devam etti ve **el-Fehrec**'e indi. Sonra yetmişbeş fersahlık çölü geçti ve **Zâlık** bölgesine geldi. Bir kale olan **Zâlık** ile **Sicistan** arası beş fersahtır. O, bayram gününde (Mihrecan) **Zâlık** halkı üzerine baskın yaptı ve buranın dihkanını yakaladı. Dihkan, mızrağını yere **sapladı** ve bunu altın ve gümüşle gömdü; böylece bu para ile kendisini kurtardı. Canının bağışlanması şartıyla andlaştı.

971. Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ şunları söyledi:

er-Rebî' dihkan ile, **Fâris** ve **Kirman**'daki fethedilen bazı yerlerin şartlarına benzer hükümlerin onun ülkesine de uygulanması şartıyla andlaştı.

er-Rebî' daha sonra **Zâlık**'dan beş mil uzaklıktaki Kerkûyeh denilen köye geldi; buranın halkı onunla andlaştılar ve kendisiyle savaşmadılar.

Sonra **Hîsûn** denilen bölgeye indi; buranın halkı onu misafir ettiler ve savaş yapmaksızın onunla andlaştılar.

Daha sonra **Zâlık**'a döndü; oradan **Zerenc**'i gösterecek kılavuzlar aldı ve **Hindmend**'e varıncaya kadar ilerledi. **Nûk** denilen vadiden geçip uzaklaştı ve **Zerenc**'den üçtebir mil uzaklığındaki **Zûşt**'a geldi. **Zûşt** halkı ona karşı çıktılar ve kendisiyle çok şiddetli bir şekilde savaştılar; Müslümanlardan bazı kimseler öldüler. Müslümanlar tekrar saldırdılar ve onları hezimete uğrattılar; onlardan pek çok kimseyi öldürdükten sonra kendilerini şehre sığınmaya mecbur ettiler.

Daha sonra er-Rebî' **Nâşîrûz** köyüne geldi; buranın halkı ile savaştı ve onlara üstün geldi. Bu savaşta Abdurrahman b. Ebî Salih b. Abdirrahman öldürüldü. Bu Abdurrahman, Zedâniferruh b. Nîrîn'in yerini el-Haccac'a mektupla bildirmiş; Süleyman b. Abdilmelik ve annesinin adına **Irak**'ın haraç işleriyle görevlendirilmişti. Daha önce Abdurrahman'ı, Benî Temîm kabilesinin Benî Mürre b. 'Ubeyd b. Mukâ'ıs b. Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Zeyd b. Temîm kolundan Able denilen bir kadın satın almıştı.

er-Rebî' Nâşirûz'dan **Şervaz** köyüne geçti; buraya hakim oldu ve İbrahim b. Bessam'ın dedesini burada esir aldı. Bu esir, İbn Umeyr el-Leysî'nin oldu,

Daha sonra **Zerenc** halkı kendisiyle savaştıktan sonra şehri muhasara etti. Bunun üzerine buranın merzubanı Pervîz ona bir elçi gönderdi ve andlaşma yapmak üzere eman istedi. Bunun üzerine er-Rebî', öldürülenlerden birisinin cesedini istedi; cesed onun önüne konuldu. O cesedin üstüne oturdu, diğer bir cesede de dayandı. Ayrıca, askerlerini de ölülerin üzerine oturttu.

er-Rebî', esmer, büyük ağızlı ve uzun boylu birisiydi. Merzüban onu görünce korktu; onunla, her birinde birer altın kadeh bulunan bin köle verilmesi şartıyla andlaştı. er-Rebî' şehre girdi.

Sonra **Senârûz** vadisine geldi; burayı geçtikten sonra **Karyetan**'a geldi; Burası, Rüstem'in atını bağladığı yerdir. Halkı onunla savaştılar; er-Rebî' üstün geldi.

Sonra **Zerenc**'e geldi ve orada iki yıl kaldı.

Daha sonra İbn Âmir buraya geldi; Benî'l-Hâris b. Ka'b kabilesinden bir adamı vekil bıraktı. Şehir halkı onu çıkarttılar ve şehrin kapısını kapattılar.

er-Rebî'in valiliği ikibuçuk yıldır; o, bu valiliği sırasında kırkbin esir aldı; katibi el-Hasan el-Basrî idi.

Daha sonra İbn Âmir, Abdurrahman b. Semüre b. Habîb b. Abdişems'i **Sicistan**'a vali tayin etti. Abdurrahman, onların bayram gününde, buranın merzubanını sarayında muhasara etti. Bunun üzerine Merzüban, ikimilyon dirhem ve ikibin köle vermek şartıyla onunla andlaştı. Abdurrahman b. Semüre, **Hind** bölgesinde **Zerenc** ile **Kişş** arasındaki bölgeleri ele geçirdi. Ayrıca **Ruhhac** yolu tarafındaki **Ruhhac** ile **Dâver** arasındaki yerlere de hakim oldu. **Dâver** bölgesine gelince, onları **Zûr** dağında muhasara etti; sonra onlarla andlaştı. Onun yanındaki Müslümanların sayısı, sekizbin kişiydi; her askere dörtbin dirhem isabet etti. O, **Zûr**'a girdi; **Zûr** altından bir heykel olup iki gözü yakuttandı. Abdurrahman heykelin iki elini kesti; gözlerindeki iki yakutu aldı sonra merzubana şunları söyledi: "Altın ve mücevher senin olsun! Ben bunlan kesmekle, yalnızca putun ne zarar ne de fayda vermediğini sana göstermek istedim."

O, **Büst** ve **Zâbül**'ü andlaşma yoluyla fethetti.

972. el-Hüseyin b. el-Esved → Veki' → Hammad b. Zeyd → Yahya b. Atik ve Muhammed b. Şîrîn yoluyla rivayet edilmiştir:

Muhammed b. Şîrîn, **Zâbül**'den esir alınmış olmasını doğru bulmadı (mekruh saydı); o: "Osman, onlara açık olmayan bir söz vermişti" dedi.

Vekî' ise: "Osman, onlarla bir akit yaptı; akit ise, andlaşmadan daha aşağı derecededir" dedi.

973. Râvilerin dediklerine göre:

Abdurrahman **Zerenc**'e geldi ve orada, Osman'ın durumu bozuluncaya kadar kaldı. Sonra Emîr b. Ahmer el-Yeşkürî'yi yerine bıraktı ve **Sicistan**'dan ayrıldı.

Ziyad el-A'cem, Emîr için şu şiiri söyler:

"Emîr olmasaydı, Yeşkûrlular helak olurdu. Gerçi Yeşkûrlular, her halde helak olacaklardır."

Daha sonra **Zerenc** halkı, Emîr'i şehirden çıkarttılar ve şehrin kapısını kapattılar.

Ali b. Ebî Talib (a.s.) **Cemel** Savaşı'nı bitirince, Haseke b. Attab el-Habatî ile İmran b. el-Fasîl el-Bürücümî, Arap fakirlerinin başında yola çıktılar ve **Zâlık**'a indiler. Buranın halkı andlaşmayı bozmuşlardı. Onlar, burada mal ele geçirdiler ve Şeyban'ın azadlısı el-Buhterî'nin dedesi el-Asamm b. Mücâhid'i esîr aldılar. Sonra **Zerenc**'e geldiler. Buranın merzübanı onlardan korktu; bundan dolayı onlarla andlaştı; onlar da şehre girdiler.

Şair, recez vezniyle şu şiiri söyledi:

"İbnu'l-Fasîl ile Arap fakirlerinin gelmesinden dolayı sen, **Sicistan** *halkını açlık ve savaşla müjdele! Onları ne altın ne de gümüş zengin eder."*

Ali b. Ebî Talib, Abdurrahman b. Cez' et-Tâî'yi **Sicistan**'a gönderdi. Haseke onu öldürdü. Bunun üzerine Ali: "Habatlılardan dörtbin kişi öldüreceğim" deyince kendisine: "Habatlıların sayısı beşyüz kişiden azdır" denildi.

974. Ebû Mihnef şunları söyledi:

Ali (r.a.), Avn b. Ca'de b. Hübeyre el-Mahzûmî'yi **Sicistan**'a gönderdi; onu **Irak** yolunda hırsız Behdâlî et-Tâî öldürdü. Bunun üzerine Ali dörtbin kişinin

başında **Sicistan**'a birisini vali tayin etmesini emreden bir mektubu Abdullah b. el-Abbas'a gönderdi. Abdullah b. el-Abbas da, Rib'î b. el-Kâs el-Anberî'yi dörtbin kişinin başında gönderdi. Rib'î de yanında el-Husayn b. Ebî'l-Hurr -Ebi'l-Hurr'un adı Mâlik b. el-Haşhaş el-Anberî'dir- ile öncü kuvvetinin başında bulunan Sât b. Zi'l-Hurra el-Himyerî bulunduğu halde yola çıktı. Onlar **Sicistan**'a vardıklarında, Haseke onlarla savaştı; onlar da kendisini öldürdüler. Rib'î burayı zaptetti. Onların şairleri, recez vezniyle şu şiiri söyledi:

"İbn Attab (Haseke) ve şeytanın askerleriyle savaşmak üzere sıkıntılara katlanıp **Sicistan***'a gelenler bizleriz; başımızda asîl bir kimse olan Abdurrahman bulunmaktadır. Bizler, Furkan'ın (Kur'an) aydınlığında, Osman b. Affan'ın taraftarlarına dostluk göstermeyeceğimizi bulduk."*

Sât'ın adı Abdurrahman'dı; Fîrûz Husayn, Husayn b. Ebî'l-Hurra nisbet edilmiştir; o, **Sicistan** esirlerindendi.

Muaviye b. Ebî Süfyan iktidara gelince, İbn Âmir'i **Basra**'ya vali tayin etti; o da Abdurrahman b. Semüre'yi **Sicistan**'a vali tayin etti. Abdurrahman **Sicistan**'a geldi; onun polis teşkilatının başında, Abbad b. el-Husayn el-Hıbatî; ayrıca eşraftan, Ömer b. Ubeydillah b. Ma'mer et-Teymî, Abdullah b. Hâzim es-Sülemî, Katârî b. el-Fücâe ve el-Mühelleb b. Ebî Sufra onunla birlikte idiler.

Abdurrahman halkı kâfir olan yerlere karşı savaşarak ve halkı ile andlaşarak, savaş veya barış yoluyla ülkeleri fethederek **Kâbil**'e ulaştı. Oraya indi ve şehir halkını birkaç ay muhasara etti. O, şehir halkı ile savaşıyor, mancınıklarla taş atıyordu. Sonunda büyük bir gedik açıldı. Abbad b. el-Husayn, bu gedikte, sabaha kadar müşriklerle savaştı; onlar gediği kapatamadılar; Abdullah İbn Hazım da, onunla birlikte burada savaştı. Kâfirler sabah olunca şehirden çıktılar ve Müslümanlarla savaştılar. Abdullah b. Hazım, onların yanında bulunan bir fili vurdu; fil, onların çıktıkları kapının önüne düştü; bundan dolayı kapıyı da kapayamadılar; Müslümanlar da savaşarak şehre girdiler.

Ebû Mihnef şunları söyledi: Fili yaralayan el-Mühelleb'dir. el-Hasan el-Basrî şunları söylerdi: "Ben Abbad b. el-Husayn'ı görünceye kadar, bir kişinin bin kişinin yerini tutabileceğini sanmazdım."

975. Râvilerin dediklerine göre:

Abdurrahman b. Semüre, buranın fethini müjdelemek üzere, Ömer b. Ubey-

dillah b. Ma'mer ile el-Mühelleb b. Ebî Sufra'yı gönderdi.

Daha sonra Abdurrahman yola çıktı; **Nesi** vadisini geçti; **Huvâş** ve **Kuzabüst**'e geldi; buraları savaş yoluyla fethetti.

Sonra **Rezan**'a gitti; buranın halkı kaçtı; o da şehre hâkim oldu.

Sonra **Huşşek**'e gitti; buranın halkı onunla andlaştı.

Daha sonra **Rahhac**'a geldi; buranın halkı onunla savaştılar; Abdurrahman onlara üstün geldi ve burayı fethetti.

Sonra andlaşmayı bozmuş olan **Zâbülistan**'a geldi; burayı fethetti ve esirler aldı. Sonra halkı andlaşmayı bozmuş olan **Kâbil**'e geldi; burayı da fethetti.

Sonra Muaviye, Abdurrahman b. Semüre'yi, kendi adına **Sicistan**'a vali tayin etti; ona tayin emrini gönderdi. O, Ziyad **Basra**'ya gelinceye kadar burada vali olarak kaldı. Ziyad, birkaç ay onu yerinde bıraktı; sonra buraya er-Rebî' b. Ziyad'ı vali tayin etti.

Abdurrahman b. Semure, 50 yılında **Basra**'da öldü; cenaze namazını Ziyad kıldırdı. Peygamber (s.a.s) ona şunları söylemişti,: "Emirlik isteme! Eğer sen istemeden emir tayin edilirsen, emirlikte yardım görürsün. Eğer istedikten sonra sana emirlik verilirse, acizlik gösterirsin. Bir şeyi yapmak için yemin ettikten sonra, ondan daha hayırlı bir işi görürsen, hayırlısını yap ve yemin ettiğin iş için keffaret öde."

Abdurrahman, **Kâbil** esirlerinden bazı gençleri getirmişti; onlar, onun **Basra**'daki sarayında, **Kâbil** binalarına benzeyen bir cami yaptılar.

976. Râvilerin dediklerine göre:

Kabil Şah, Müslümanlara karşı koymak üzere bir ordu topladı ve onlardan **Kâbil**'de olanları çıkarttı. Rutbîl geldi; o da **Zâbülistan** ve **Ruhhac**'a hakim oldu ve **Büst**'e kadar ilerledi. er-Rebî' b. Ziyad, ordunun başında yola çıktı ve **Büst**' te Rutbîl ile savaştı ve onu hezimete uğrattı; onu takib etti ve **Ruhhac**'a geldi; **Ruhhac**'da onunla savaştı. Sonra oradan geçti ve **Dâver** bölgesini fethetti.

Daha sonra Ziyad b. Ebî Süfyan, er-Rebî' b. Ziyad el-Hârisî'yi azletti; -'Ubeydullah b. Ebî Bekre'yi **Sicistan**'a vali tayin etti. 'Ubeydullah savaşa çıktı; **Berzan**'a gelince Rutbîl ona elçi gönderip kendi ülkesi ve **Kâbil** için, bir milyon ikiyüzbin

dirhem ödemek şartıyla sulh istedi. 'Ubeydullah onun teklifini kabul etti; Rutbîl, ikiyüzbin dirhemin kendisine bağışlanmasını istedi; o da bunu bağışladı. Böylece sulh, bir milyon üzerine tamamlandı. 'Ubeydullah Ziyad'ı ziyaret etti ve bu durumu ona bildirdi; o da sulhu tasdik etti.

Sonra 'Ubeydullah b. Ebî Bekre, **Sicistan**'a geri döndü; Ziyad ölünceye kadar orada kaldı.

Ziyad'ın ölümünden sonra Abbad b. Ziyad, Muaviye'nin **Sicistan** valisi oldu.

Yezîd b. Muaviye iktidara gelince, Selm b. Ziyad'ı **Horasan** ve **Sicistan** valiliğine tayin etti. Selm de kardeşi Yezîd b. Ziyad'ı **Sicistan**'a vali tayin etti. Yezîd öldükten sonra veya ölümünden az önce, **Kâbil** halkı ihanet etti ve andlaşmayı bozdular; Ebû 'Ubeyde b. Ziyad'ı esir aldılar. Bunun üzerine Yezîd b. Ziyad onların üzerine yürüdü ve **Cünze**'de bulunan **Kâbil** halkı ile savaştı. Ancak Yezîd b. Ziyad ve onunla birlikte olanların pek çoğu öldürüldü; geri kalanları da mağlup oldular. Şehîd olanlar arasında, Zeyd b. Abdillah b. Ebî Müleyke b. Abdillah b. Cüd'an el-Kureşî ve Muâze el-Adeviye'nin kocası Sıla b. Eşyem Ebû's-Sahbâ el-Adevî de vardı.

Bunun üzerine Selm b. Ziyad, Talhatu't-Talahât diye bilinen Talha b. Abdillah b. Halef el-Huzâî'yi gönderdi; ayrıca Ebû 'Ubeyde'yi esirlikten kurtarması için beşyüzbin dirhem para verdi. Talha, **Kâbil**'den **Sicistan**'a Selm b. Ziyad'ın valisi olarak gitti; orada vergileri topladı; ziyaretçilerine verdi ve **Sicistan**'da öldü. Yerine Benî Yeşkür kabilesinden birisini vekil bıraktı. Mudar kabilesi mensupları, bu vekili oradan çıkarttılar; kabile asabiyyeti ortaya çıktı; her kabile, bulunduğu şehre hakim oldu. Rutbîl, Müslümanlar arasındaki bu kabile çekişmesinden yararlanmak istedi.

Daha sonra Abdulaziz b. Abdillah b. Âmir, el-**Kubâ**' in **Sicistan** valisi olarak İbnu'z-Zübeyr'in zamanında buraya geldi. el-**Kubâ**'ın adî, el-Hâris b. Abdillah b. Ebî Rebî'a el-Mahzûmî'dir. Müslümanlar, Abdulaziz'i **Zerenc** şehrine aldılar ve Rutbîl ile savaştılar. Ebû Afra Umeyr el-Mâzinî, Rutbîl'i öldürdü ve müşrikler bozguna uğradılar.

Bu sırada Abdullah b. Naşire et-Temîmî, Abdulaziz'e şu haberi gönderdi: "Beytülmaldeki bütün paraları al ve geri dön!"O da bu emre göre hareket etti. Abdullah b. Naşire yola çıktı ve **Zerenc** şehrine girdi. Vekî' b. Ebî Sûd et-Temîmî gitti. Bunun

üzerine Abdulaziz geri döndü ve oduncular için şehrin kapısı açılınca onu şehre soktu ve Abdullah b. Nâşire'yi şehirden çıkarttı; o da bir ordu topladı. Abdulaziz b. Abdillah yanında Vekî olduğu halde, Abdullah b. Naşire ile savaştı; Abdullah b. Nâşire'nin atının ayağı tökezlediği için öldürüldü.

Ebû Huzâbe, bir başka rivayete göre, Hanzala b. Arâde, bu münasebetle şu şiiri söyledi:

"İbn Nâşire'den sonra, onun gibi bir genç artık kalmadı; her şey bizden yüz çevirdi ve uzaklaştı. O, yoksa ölümlerin biçtiği ekin mi oldu? Ne olurdunuz ey Ölümler, yeşil otu kendi haline bıraksaydınız!? O, Hanzala kabilesinden bir gençtir; onun sağ eli daima iyi işler yapar, kötü şeylerden de sakınırdı. Hayatım üzerine yemin ederim ki, Kureyş, geceleri güzel kokular yayan çiçeğe benzeyen ve kahramanlığı ile bizi büyüleyen bu yiğidi öldürmekle bizim saltanatımızı tehdit etti."

Abdulmelik b. Mervan, Ümeyye b. Abdillah b. Hâlid b. Esîd b. Ebî'l-Iys'ı **Horasan**'a vali tayin etti. O da, o sırada **Kirman**'da bulunan oğlu Abdullah b. Ümeyye'yi **Sicistan**'a vali olarak gönderdi. Abdullah **Sicistan**'a gelince, öldürülmüş olan ilk Rutbîl'den sonra melik olan Rutbîl ile savaştı; o, Müslümanlardan korkuyordu. Bundan dolayı, Abdullah, **Büst**'e gelince, onunla bir milyon dirhem ödemek şartıyla andlaşma yapmak istedi ve bu para ile pek çok hediye ve köleleri ona gönderdi. Ancak Abdullah bunları kabul etmedi ve: "Eğer o, şu çardağı benim için akınla doldurmazsa, benimle onun arasında andlaşma olmayacaktır" dedi; o, savaşçı bir kimse idi; bunun üzerine Rutbîl şehri boşalttı; onu iç kısımlara kadar çekti ve dağ tepelerini ve boğazları ona karşı tuttu. Bu durumda Abdullah, onların kendisini serbest bırakmasını istedi ve kendilerinden bir şey almayacağını bildirdi. Rutbîl bu teklifi reddetti ve: "Hayır! Üçyüzbin dirhemi, sulh yoluyla alacaksın; ayrıca bizim için, vali kaldığın sürece ülkemize karşı savaşmayacağını, yakıp yıkmayacağını taahhüt edeceğin bir vesika yazacaksın!" dedi. Abdullah da böyle yaptı. Abdulmelik b. Mervan bu durumu öğrenince, onu azletti.

Daha sonra el-Haccac b. Yusuf **Irak** valisi olunca, 'Ubeydullah b. Ebî Bekre'yi **Sicistan**'a gönderdi; o buraya gelince cesaretini kaybetti ve zayıf düştü; **Ruhhac**'a geldi; ülkede kıtlık vardı. O da **Kâbil**'e yakın bir yere indi; bir dağın tepesine kadar gelince düşman onun yolunu kesti, Rutbîl de onlarla birleşti. Bunun üzerine 'Ubeydullah, Rutbîl'e beşyüzbin dirhem vermek, çocuklarından Nehar, el-Haccac

ve Ebû Bekre adlarındaki üçünü ona rehin olarak göndermek ve vali kaldığı sürece onlarla savaşmamak şartları ile onlarla andlaşma yapmak istedi. Ancak Şüreyh b. Hânî el-Hârisî ona şunları söyledi: "Allah'dan kork! Bu kavimle savaş. Eğer sen istediğin gibi hareket edersen, bu hududda İslâmiyet'i zayıf düşürmüş olursun. Ayrıca kendisine yaklaştığın ölümden de kaçmış sayılırsın!"Bu sözler üzerine Müslümanlar savaştılar. Şüreyh düşmana saldırdı ve öldürüldü; diğerleri de savaştılar. Kurtulanlar çok sıkıntı çektiler ve **Büst** çölüne sığındılar. Ancak onların büyük bir kısmı, susuzluk ve açlıktan öldü. 'Ubeydullah da Müslümanların başına gelen bu felakete üzüldüğünden dolayı öldü.

Bir başka rivayete göre, 'Ubeydullah kulağındaki bir hastalıktan dolayı öldü; yerine oğlu Ebû Bürze'a'yı vekil bıraktı.

Abdurrahman b. Muhammed b. el-Eş'as, Abdulmelik b. Mervan ile el-Haccac'a karşı gelip **Sicistan**'a gitti; Rutbil ile anlaştı ve onun yanına geldi. Daha sonra Rutbîl, el-Haccac'dan korktuğu için onu teslim etti; çünkü el-Haccac, daha önce onu tehdit eden bir mektup yazmıştı. Bunun üzerine Abdurrahman kendisini dağın üzerinden, bir başka rivayete göre damın üzerinden, aşağıya attı; yanında sakladığı ve kendisine bağladığı şeylerle yere düştü ve öldü; başı el-Haccac'a getirildi. Bunun üzerine el-Haccac, yedi yıl savaşmamak, bir başka rivayete göre, dokuz yıl, ayrıca her sene bin dirhem değerinde mal vermek şartıyla Rutbîl ile andlaştı. Andlaşmadaki yıllar sona erince, el-Haccac, el-Eşheb b. Bişr el-Kelbî'yi **Sicistan**'a vali tayin etti. Rutbîl, ödemekte olduğu malları vermekte zorluk çıkardı; o da bu durumu el-Haccac'a yazdı; el-Haccac da onu azletti.

977. Râvilerin dediklerine göre:

Kuteybe b. Müslim el-Bâhılî, el-Velîd b. Abdilmelik zamanında **Horasan** ve **Sicistan** valisi olunca, kardeşi Amr b. Müslim'i **Sicistan**'a vali tayin etti. Amr, basılmış dirhem para karşılığında Rutbîl'den sulh yapılmasını istedi. Rutbîl ise bunun mümkün olmadığını ve yalnızca, el-Haccac'ın yaptığı gibi mal vermek suretiyle sulh yapabileceğini belirtti. Amr, bu durumu Kuteybe'ye yazdı. Bunun üzerine Kuteybe, **Sicistan**'a geldi. Rutbîl onun gelişini öğrenince bir elçi gönderdi ve: "Biz itaatten ayrılmadık; ancak siz bizi mal ödemekten ayırdınız; bize zulmetmeyiniz"diye haber gönderdi. Bu davranış üzerine Kuteybe askerlere: "Onun vereceği malları kabul ediniz! Burası uğursuz bir hududtur"dedi; askerler de buna razı oldular.

Kuteybe, düşmanın kendisinin çekip gitmesinden ümidini kesmesi ve itaat etmelerini sağlamak üzere, **Zerenc** topraklarına ekin ektikten sonra **Horasan**'a gitti. Bu ekinlerin hasad edilmesine yılanlar mani olduğundan Kuteybe ekinin yakılmasını emretti.

Kuteybe, Abdullah b. Âmir'in ana bir kardeşi İbn Abdillah b. Umeyr el-Leysî'yi **Sicistan**'a vekil bıraktı.

Süleyman b. Abdilmelik iktidara gelince, Yezîd b. el-Mühelleb'i **Irak**'a vali tayin etti. Yezîd de kardeşi Müdrik b. el-Mühelleb'i **Sicistan**'a vali tayin etti. Rutbîl ona bir şey vermedi.

Sonra Muaviye b. Yezîd iktidara gelince, Rutbîl ona az bir şey verdi.

Yezîd b. Abdilmelik, iktidara gelince, Rutbîl onun amillerine bir şey vermedi. O şöyle dedi: "Açlıktan karınları çökmüş, namazdan dolayı yüzleri kararmış, çarıkları hurma lifinden yapılmış olan kavim ne yapıyor?"Bunun üzerine kendisine şu cevabı verdiler: "Onlar yıkıldılar."Rutbîl bu cevap üzerine: "Onlar verdikleri söze sizden daha fazla vefalı ve sizden cesur idiler; **her** ne kadar, sizlerin yüzleri onlarınkinden daha güzel de olsa"dedi.

Rutbîl'e: "el-Haccac'a vergi veriyordun da bize niye vermiyorsun?"diye sorulunca: "el-Haccac, maksadına ulaştığı takdirde, kendisine bir dirhem de verilmese, sarfettiği paralara bakmayan bir kimseydi. Size gelince, bize karşı kendinize on dirhem geleceğini düşünmediğiniz takdirde, bir dirhem bile sarfetmezsiniz"diye cevap verdi.

Rutbîl bundan sonra, ne Emevilerin ne de Ebû Müslim'in âmillerine, bu vergiden bir şey ödedi.

978. Râvilerin dediklerine göre:

Mü'minlerin Emiri el-Mansur halife olunca, Ma'an b. Zaide eş-Şeybânî'yi **Sicistan**'a vali tayin etti. Ma'an oraya geldi; âmillerini gönderdi; ayrıca Rutbîl'e yazdığı mektupta, el-Haccac'ın andlaştığı vergiyi getirmesini emretti. Bunun üzerine Rutbîl, develer, Türk çadırları, köleler gönderdi ve her birinin değerini iki kat gösterdi. Ma'an ona kızdı; **Ruhhac**'a yürüdü; öncü kuvvetinin başında Yezîd b. Mezyed vardı. Oraya varınca, Rutbîl'in yazı geçirmek üzere **Zâbülistan**'a gittiğini gördü. Orayı fethetti; pek çok esir aldı. Bu esirler arasında bir çocuk olan Ferec er-Ruhhâcî ile babası Ziyad da vardı.

Ferec şunları söyledi: Ma'an, yabani eşeklerin ayaklarının havaya kaldırdığı tozun yükseldiğini görünce, kendisiyle savaşmak ve elindeki esirleri kurtarmak üzere bir ordunun geldiğini zannetti ve bunun bir sonucu olarak esirleri kılıçtan geçirmeye başladı; onlardan pekçoğunu öldürdü. Daha sonra tozların eşekler tarafından kaldırıldığı anlaşılınca, o da esirleri öldürmekten vazgeçti.

Ferec sözlerine şöylece devam etti: Ma'an esirlerin öldürülmesini emrettiği sırada babamın benim üzerime eğildiğini gördüm; o, "Beni öldürünüz; oğlumu öldürmeyiniz" diye yalvarıyordu.

979. Râvilerin dediklerine göre:

Bu esirlerin sayısı otuzbinden fazlaydı. Rutbîl'in halefi Mâvend, Mü'minlerin emirinin yanına götürülmesi şartıyla eman istedi" Ona eman verildi; Ma'an beşbin savaşçıyla birlikte onu **Bağdad**'a gönderdi. el-Mansur ona ikram etti; maaş bağladı ve kendisini kumandan tayin etti.

980.Râvilerin dediklerine göre:

Ma'an kışın bastırmasından korktuğu için **Büst**'e gitti. Haricîlerden bazı kimseler onun davranışını beğenmediler. Ma'an'ın evini yapmakta olan işçilerle gizlice andlaştılar; evin tavanını yapacakları sırada kamış demetleri arasına gizlice kılıçlarını koydular. Sonra onun çadırına girdiler; o sırada Ma'an hacamat yaptırıyordu. Üzerine atıldılar; onlardan birisi, sakladığı hançer ile onun karnını yardı.

Onlardan birisi şöyle dedi: Ebû'l-Gulam et-Tâkî, onun başını vurdu. **et-Tâk**, **Zerenc**'in yanında bir ilçedir.

Yezîd b. Mezyed, Haricîleri öldürdü; onlardan birisi bile kurtulmadı.

Bundan sonra Yezîd, **Sicistan**'ın başına geçti; onun baskısı, buranın halkından Arap ve Acemler üzerine çok ağır geldi. Bundan dolayı Araplardan birisi, onun adına, el-Mansur'a uydurma bir mektupta şunları haber veriyordu: el-Mehdî'nin ona yazdığı mektuplar, kendisini hayrete ve dehşete düşürmüştü; bundan dolayı vazifesinden affedilmesini istiyordu.

el-Mansur, bu mektuba çok kızdı ve ona sövdü; onun mektubunu el-Mehdî'ye okuttu. Onu azletti; hapsedilmesini ve nesi varsa satılmasını emretti.

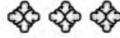
Sonradan birisi onun için konuştu; bunun üzerine **Medinetü's-Selam**'a gönderildi. O burada, köprü üzerinde Haricîlerle karşılaşıp onlara karşı savaşıncaya kadar sıkıntı içinde yaşadı. Bu savaştan sonra durumu biraz düzeldi. Sonra Yusuf el-Berem'in yanına **Horasan**'a gitti ve yükselmeye devam etti.

el-Mehdî ve er-Reşîd'in (Allah ikisine de rahmet eylesin) âmilleri **Sicistan** Rutbîl'inden, onların kuvvet ve zayıflıklarına göre vergi almaya devam ediyorlar ve İslâmiyet'in hakim olduğu bölgelere âmiller gönderiyorardı. el-Memun **Horasan**'da iken kendisine iki kat vergi ödendi. O **Kâbil**'i fethetti; buranın hükümdarı Müslüman olduğunu ve itaat ettiğini gösterdi; el-Memun'un âmillerini şehre soktu; posta buraya ulaştı. Bu melik, **Kâbil**'den el-Memun'a taze karahalile (ıhlilec) gönderdi. Bundan sonra, bir müddet buranın işleri iyi gitti.

981. el-Ömerî ve el-Heysem b. Adiyy yoluyla rivayet edilmiştir:

Eski **Sicistan** andlaşmalarında, yılanların çokluğundan dolayı, gelinciklerin öldürülmemesi şart koşulurdu.

Sicistan halkını Haricîlerin görüşüne çağıran ilk kimse, Benî Temîm'den Âsım veya İbn Âsım'dır.

HORASAN

982. Râvilerin dediklerine göre:

Ebû Musa el-Eş'arî, Abdullah b. Budeyl b. Verkâ el-Huzâ'î'yi savaş yapmak üzere gönderdi. Bunun üzerine Abdullah **Kirman**'a geldi; oradan geçti ve **et-Tabeseyn**'e **geldi. Burası,** birisinin adı **Tabes** diğerininki **Gürîn** olan iki kaledir; mahfuz olan bu iki kalenin bulunduğu bölgede hurma yetişir; aynı zamanda bu iki kale, **Horasan**'ın kapısı durumundadır. Abdullah burada ganimet elde etti. **et-Tabeseyn** halkından bir topluluk, Ömer b. el-Hattab'ın yanına geldi ve kendisiyle altmışbin dirhem, bir diğer rivayette yetmişbin ödemek şartıyla onunla andlaştılar.

Bir başka rivayete göre Abdullah b. Büdeyl, **İsbahan**'dan buraya, kendi arzusu ile yürümüştür. Osman b. Affan halife olunca, 28 yılında veya 29 yılında, 25 yaşındaki Abdullah b. Âmir b. Küreyz'i **Basra**'ya vali tayin etti. O, Fâris bölgesinde bazı yerleri fethetti. Sonra 30 yılında, **Basra**'da Ziyad b. Ebî Süfyan'ı kendisine vekil bırakıp **Horasan**'a yürüdü; el-Ahnef b. Kays'ı önden gönderdi. Bir diğer rivayete göre, Abdullah b. Hazım b. Esma b. es-Salt b. Habîb es-Sülemî'yi önden gönderdi. **et-Tabeseyn** andlaşmasını aynen korudu.

Abdullah b. Âmir, el-Ahnef b. Kays'ı **Kûhistan**'a gönderdi. Çünkü o, **et-Tabeseyn**'e en yakın şehrin hangisi olduğunu sormuş ve kendisine burası olduğu söylenmişti. Heytallar (Heyâtıle) onunla karşılaştı; el-Ahnef onları hezimete uğrattı ve **Kûhistan**'ı savaş yoluyla fethetti. Bir başka rivayete göre, onları kalelerine sığınmaya mecbur etti. Daha sonra Abdullah b. Âmir geldi; onlar sulh istediler; Abdullah, altıyüzbin dirhem ödemeleri şartıyla onlarla andlaştı. Heyâtıle Türklerdir. Bir başka rivayete göre, onlar, **Fâris** halkından bir kavim olup lûtîlik yapıyorlarmış; bundan dolayı Fîrûz, onları **Herat**'a sürmüştü. Onlar da Türklerle birlikte olup **Kûhistan** halkına yardım ediyorlardı.

983. Ma'mer b. el-Müsennâ şunları söyledi:

Kûhistan üzerine yürüyen, Umeyr b. Ahmer el-Yeşkürî'dir; burası bugüne kadar Bekr b. Vâil kabilesi yurdu olarak kaldı.

İbn Âmir, Yezîd el-Cüreşî Ebû Salim b. Yezîd'i, **Nisâbur**'un ilçesi **Zâm**'a gön-

derdi; o da burasını savaş yoluyla fethetti. Ayrıca yine **Nisâbur**'un ilçesi **Bâharz**'ı; aynı şekilde **Cüveyn**'i fethetti; esirler aldı.

İbn Âmir, kendisini ibadete vermiş bir kimse olan el-Esved b. Külsûm el-Adevî Adiyyu'r-Rebâb'ı **Nisâbur'** un ilçesi **Beyhak**'a gönderdi. Buranın halkından birisi, duvarlardaki bir gedikten şehre girdi; onunla birlikte Müslümanlardan bazı kimseler de şehre girdiler; düşman onlara karşı bu gediği tuttu. Bunun üzerine el-Esved ve yanındakiler, öldürülünceye kadar savaştı. Ondan sonra Müslümanların başına Edhem b. Külsûm geçti; o savaşı kazandı ve **Beyhak**'ı fethetti. el-Esved. Rabbi'nden, kendisini ahirette yırtıcı hayvanların ve kuşların karınlarında diriltmesini ister ve bu şekilde dua ederdi. Bundan dolayı kardeşi Edhem onu toprağa defnetmedi; onun arkadaşlarından şehîd olanları ise defnetti.

Abdullah b. Âmir, **Nisâbur**'daki **Büst**, **Eşbend**, **Ruhh**, **Zâve**, **Huvâf**, **İsberâîn** ve **Ergıyan**'ı fethetti. Sonra **Nisâbur**'un başşehri olan **Ebreşehr**'e geldi. Şehir halkını birkaç ay kuşattı. Şehirdeki her semtin başında, o mahallin idaresine bakan bir kimse bulunuyordu. Bu semtlerden birisinin idaresine bakan bir kişi, Müslümanları şehre sokmak şartıyla kendisine eman verilmesini istedi. Kendisine eman verildi. O da Müslümanları geceleyin şehre soktu. Bunun üzerine şehir halkı kapıyı açtılar. Şehrin merzubanı, yanında bir toplulukla **Kahendez**' de (Kuhundez) bir kaleye sığınmıştı. Bu durumda o, vergi ödemek şartıyla, bütün **Nîsâbur** halkı adına onunla andlaşma yapmak üzere eman istedi. İbn Âmir de birmilyon dirhem, bir diğer rivayete göre yediyüzbin dirhem, ödemesi şartıyla onunla andlaştı.

O, **Nisâbur** fethedildiğinde, Kays b. el-Heysem es-Sülemî'yi buraya vali tayin etti.

İbn Âmir, **Nesâ**'nın ilçesi **Humrândiz**'e Abdullah b. Hâzim es-Sülemî'yi gönderdi; o burayı fethetti. Bunun üzerine **Nesâ**'nın sahibi ona geldi; o da, üçyüzbin dirhem ödemek; bir başka rivayete göre, topraktan yetişen mahsûlün durumuna göre haraç vermek; ayrıca kimsenin öldürülmemesi ve esir alınmaması şartıyla kendisiyle andlaştı.

Ebîverd'in hakimi **Behmene**, İbn Âmir'e geldi; dörtyüzbin dirhem ödemek şartıyla onunla andlaştı; bir başka rivayete göre, İbn Âmir, oraya Abdullah b. Hâzim'i gönderdi; o da buranın halkı ile, dörtyüzbin dirhem ödemek şartıyla andlaştı.

Abdullah b. Âmir, Abdullah b. Hâzim'i **Serahs**'a gönderdi; o buranın halkıyla

savaştı. Sonra buranın merzubam Zâdeveyh, yüz kişiye eman, kadınların da Müslümanlara verilmesi şartıyla onunla andlaşmak istedi; Zâdeveyh'in kızı, İbn Hâzim'in hissesine düştü; o bu kızı aldı ve kendisine Meysâ adını verdi.

İbn Hâzim, **Serahs** topraklarına da hakim oldu. Bir başka rivayete göre Zâdeveyh, yüz kişiye eman verilmesi şartıyla onunla andlaştı; o bu yüz kişinin adını ona verdi; ancak kendi adını zikretmedi. Bunun üzerine İbn Hâzim onu öldürdü ve **Serahs**'ı savaş yoluyla fethetti.

İbn Hâzim, Şerik b. el-A'ver'in azadlısı Yezîd b. Sâlim'i, **Serahs**'dan **Keyf** ve **Bîne**'ye gönderdi; o da, her ikisini de fethetti. **Tûs**'un merzübanı **Kenâztek**, İbn Âmir'e geldi ve altıyüzbin dirhem ödemek şartıyla, **Tûs** halkı adına onunla andlaştı.

İbn Âmir, **Herat**'a ordu gönderdi; ordunun başında, Evs b. Sa'lebe b. Rukayy; bir başka rivayete göre Huleyd b. Abdillah el-Hanefî vardı. **Herat**'ın hakimi bunu öğrenince, İbn Âmir'e gitti; savaş yoluyla fethedilmiş olan **Tâğûn** ile **Bâğûn** dışındaki **Herat**, **Bâdeğîs** ve **Bûşenc** adına onunla andlaştı.

İbn Âmir ona şu andlaşmayı yazdı:

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Bu vesika, Abdullah b. Âmir'in, **Herat**, **Büşt** ve **Bâdeğîs** hakimine emrettiği şeydir. O kendisine Allah' dan sakınmayı, Müslümanlara iyi davranmayı, idaresi akındaki toprakları ekip biçmeyi emretti. Onunla, **Herat**'ın düz dağlık yerleri adına, kendisiyle andlaştığı miktarda cizye ödemesi, bu vergiyi toprakların durumuna göre aralarında adaletle taksim etmesi şartıyla andlaştı. Kim borcu olan vergiyi ödemezse, onun için andlaşma ve himaye yoktur.

Rebî' b. Nehşel yazdı; İbn Âmir mühürledi."

Bir başka rivayete göre, İbn Âmir bizzat kendisi, çok sayıdaki bir ordunun başında **Herat**'a gitti; oranın halkıyla savaştı. Sonunda buranın merzübanı, **Herat**, **Bûşenc** ve **Bâdeğîs** adına, birmilyon ödemek şartıyla andlaştı.

Mervü'ş-Şahcan merzübanı, elçi gönderip sulh istedi. Bunun üzerine İbn Âmir Hatim b. en-Numan el-Bâhılî'yi **Merv**'e gönderdi; o da kendisiyle, ikimilyonikiyüzbin dirhem ödemek şartıyla andlaştı.

Bazıları birmilyon dirhem ile ikiyüzbin cerîb buğday ve arpa, diğer bazıları da birmilyon dirhem ve yüzbin ûkiyye mahsûl verilmesi şartıyla andlaştığını söylediler.

Onlarla yapılan andlaşmalarda, evlerinde Müslümanlara genişçe yer ayırmaları ve mallarını onlarla bölüşmeleri; Müslümanların da kendilerine ayrılan şeylerden başkasını istememeleri gibi hususlar da yer alıyordu. **Merv**'in tamamı sulh yoluyla fethedilmişti; ancak **Sinc** denilen köy, savaş yoluyla alınmıştır.

984. Ebû 'Ubeyde şunları söyledi:

Merv'in merzubanı ile İbn Âmir'in yaptığı andlaşmada, erkek ve kadın hizmetçiler ile hayvan ve mal verilmesi şart koşulmuştu; çünkü ,o sırada onların elinde nakid para yoklu. Haracın hepsi bu şekilde ödeniyordu; bu durum Yezîd b. Muaviye'nin iktidara gelmesine kadar devam etti; o, haracı para ile ödetti.

Abdullah b. Âmir, el-Ahnef b. Kays'ı **Toharistan** tarafına gönderdi; o **el-Ahnef** sarayı denilen yere geldi; burası Menvu'r-Rûz'da bir kaledir; bu kalenin büyük bir ilçesi vardır; bu ilçe, el-Ahnef ilçesi ve **Şakku'l-Cürez** diye bilinir. el-Ahnef buranın halkını muhasara etti; bunun üzerine onlar da üçyüzbin dirhem ödemek şartıyla onunla andlaştılar. el-Ahnef: "Sizinle andlaşmayı, bizden birisinin saraya girmesi, ben gelinceye kadar orada ezan okuması ve sizin aranızda namaz kılması şartıyla kabul ederim"dedi; onlar da bunu kabul ettiler. Andlaşma ilçenin tamamı içindi.

el-Ahnef oradan **Mervu'r-Rûz**'a geçti; halkını muhasara etti; onlar da kendisiyle şiddetli bir şekilde savaştılar. Müslümanlar onları hezimete uğrattılar ve kalelerine sığınmaya mecbur ettiler. Buranın merzübanı **Yemen** valisi Bazam'ın çocuklarından veya onun akrabalarından birisiydi. O, el-Ahnef'e şu mektubu yazdı: "Bazam'ın İslâm oluşu beni andlaşma yapmaya şevketti."O, altmışbin dirhem ödemek şartıyla el-Ahnef'le andlaştı.

985. el-Medâinî şunları söyledi:

Bazıları, altıyüzbin dirhem olduğunu ileri sürdüler.

el-Ahnef'in süvarileri, **Bağ** denilen ilçeyi ele geçirdiler. Süvariler, oradaki hayvanları sürüp getirdikten sonra andlaşma yapıldı.

986. Ebû 'Ubeyde şunları söyledi:

el-Ahnef, **Mervu'r-Rûz** halkı ile birkaç defa savaştı. Birgün el-Ahnef, arkadaşlarına tencerede yemek pişiren veya hamur yoğuran bir adamın yanından geçti; onun şöyle söylediğini işitti: "Komutanın düşmanla, dağın iç kısmında tek cephede savaşması gerekir." el-Ahnef kendi kendisine: "Adamın söylediği doğrudur" dedi ve onlarla, **Mirğâb**'ı sağına, dağı da sol tarafına alarak savaştı. **Mirğab** bir ırmak olup, **Mervu'r-Rûz**'dan aktıktan sonra bir kumluğa girer ve Mervu'ş-Şahcân'dan çıkar. el-Ahnef onları ve onlarla beraber olan Türkleri hezimete uğrattı. Bunun üzerine onlar eman istediler; el-Ahnef de onlarla andlaştı.

987. Ebû 'Ubeyde dışındaki râviler şunları söylediler:

Toharistan halkı Müslümanlara karşı ordu topladılar; bunun üzerine **Cüzcan, Tâlakan, Fâryâb** halkı ve çevresindekiler toplandılar; sayıları otuzbine ulaştı. **Sâğâniyan** halkı da onlarla birleşti; onlar ırmağın doğu tarafındaydılar. Bunun üzerine el-Ahnef, sarayına döndü; buranın halkı, ona verdiği sözü tuttu. el-Ahnef geceleyin dolaşmaya başladı; bir çadırda oturanlar, kendi aralarında konuşuyorlardı; onlardan birisi şöyle diyordu: "Bana göre kumandan, onların üzerine yürümeli ve karşılaştığı yerde onlarla savaşmalıdır." Tenceresinin altına ateş yakan veya hamur yoğuran birisi ona itiraz ederek şunları söyledi: "Bu görüş doğru değildir; doğru olan kumandanın **Mirğab** ile dağ arasına inmesi; **Mirğab**'ı sağına dağı da soluna almasıdır. Böylece dar bir geçitte, düşmanın sayısı ne kadar çok olursa olsun, kendi askeri sayısındaki düşmanla karşılaşmış olacaktır." el-Ahnef bu görüşü isabetli buldu ve o şekilde yaptı. Onun emrinde Müslümanlardan beşbin kişi vardı; dörtbini Araplardan, bin tanesi de Arap olmayan Müslümanlardandı.

İki ordu karşılaştı. el-Ahnef bayrağını salladı ve düşmana saldırdı; askerleri de saldırdılar. **Sâğâniyan** emiri el-Ahnef'i nişan alıp mızrağını ona doğru uzattı. el-Ahnef, onun elinden mızrağını aldı ve çok şiddetli bir şekilde savaştı. Davul taşıyanlardan üçünü öldürdü; o, davul taşıyanları hedef alıp onları öldürüyordu. Sonunda Allah, kâfirlerin ileri gelenlerini vurup geçirdi. Müslümanlar, onları amansızca öldürdüler; silahlarını, onlardan istediklerine karşı kullandılar. el-Ahnef, **Mervu'r-Rûz**'a döndü.

Düşmanın bir kısmı **Cüzcan**'a sığındı. el-Ahnef onlara karşı, el-Akra' b. Habis et-Temîmî kumandasında bir süvari birliği gönderdi. Hareketten önce onlara şu şekilde hitab etti:

"Ey Temîmoğulları! Birbirinizi seviniz ve hediyeleşiniz ki işleriniz iyi gitsin! Önce mideleriniz ve şehvetinizle cihada başlayınız ki dininiz size uygun olsun! Aşırı gitmeyiniz ki cihadınız halis ve temiz olsun!"

el-Akra yola çıktı ve **Cüzcan**'da düşmanla karşılaştı. Müslümanlar önce geri çekildiler; sonra geri dönüp saldırdılar ve kâfirleri hezimete uğrattılar ve **Cüzcan**'ı savaş yoluyla fethettiler.

İbnu'l-Ğarîze en-Nehşelî şu şiiri söyledi:

"Bol yağmur yağdıran bulut iyice boşanınca, **Cüzcan***'daki* **Hûf** *ilçesinden* **Kasrayn***'a (îki saraya) kadar uzanan bölgedeki gençlerin savaş yerlerini suladı; orada iki el-Akra', o yiğitlere faydalı oldular."*

el-Ahnef, **Tâlakan**'ı sulh yoluyla fethetti; Fâryâb'ı da fethetti. Bir başka rivayete göre orayı, Umeyr b. Ahmer fethetti.

Bundan sonra el-Ahnef, **Belh** üzerine yürüdü; burası **Tohârâ**'nın başşehridir. Buranın halkı, dörtyüzbin, bir başka rivayete göre ki, bu daha doğrudur, yediyüzbin dirhem ödemek şartıyla onunla andlaştı. el-Ahnef, Esîd b. el-Müteşemmis'i **Belh** valisi tayin etti. Sonra **Hâremi** üzerine yürüdü; burası, tamamı nehir tarafından **sulanan** bir bölge olup şehir merkezi doğu tarafındadır. Ancak o burasını ele geçiremedi. Bunun üzerine **Belh**'e geri döndü; o sırada Esîd, andlaşma şartlarına göre buranın vergisini toplamıştı.

988. Ebû 'Ubeyde şunları söyledi:

İbn Âmir, nehrin aşağı tarafındaki bölgeleri fethetti. **Mâverâünnehir** halkı, onun başarılarını öğrenince, kendisiyle andlaşma yapmak istediler; o da bunu kabul etti. Bir başka rivayete göre, o nehri geçti ve bölge bölge ilerledi. Diğer bir rivayete göre buraların halkı ona geldiler ve kendisiyle andlaştılar. O da, vergileri toplayacak kimseleri gönderdi. Bu vergilerden ona, hayvanlar, kadın ve erkek hizmetçiler, ipekli kumaşlar ve elbiseler gelmiştir. Bundan sonra İbn Âmir, Allah'a şükretmek üzere ihrama girdi.

Ebû 'Ubeyde'den başkası, İbn Âmir'in nehri geçtiğini ve doğu bölgesinin halkı ile andlaşmalar yaptığını zikretmemişlerdir.

989. Râvilerin dediklerine göre:

İbn Âmir Umre yapmak için niyet etti; Osman'ın yanına geldi; yerine Kays b. el-Heysem'i vekil bıraktı.

Kays, **Toharistan** bölgesinden sonra ilerlemeye devam etti; onun uğradığı yerlerin hepsi, onunla andlaştı ve kendisine itaat etti. **Simican** halkı ise ona itaat etmedi; bunun üzerine o kendilerini muhasara etti ve sonunda burayı savaş yoluyla fethetti.

Bir rivayete göre İbn Âmir, **Horasan**'ın idaresini şu üç kişiye bırakmıştır: el-Ahnef b. Kays, Hatim b. en-Numan el-Bâhilî ve Kays b. el-Heysem. Ancak ilk rivayet, yani Kays'ı vekil bıraktığına dair olan haber daha doğrudur.

Daha sonra İbn Hazım, İbn Âmir'in dilinden kendisinin **Horasan** valisi olduğuna dair bir vesika uydurdu. Bunun üzerine bütün Türk zümreleri orada toplandılar; İbn Hâzim onları dağıttı. Sonra da Osman'ın öldürülmesinden önce **Basra**'ya geldi.

990. el-Hüseyin b. el-Esved → Veki' b. el-Cerrah → İbn Avn ve Muhammed b. Şîrîn yoluyla rivayet edilmiştir:

Osman b. Affan, **Mâverâünnehir**'dekiler için bir akid yazdı.

991. Râvilerin dediklerine göre:

Merv'in merzübanı Mâheveyh, halifeliği zamanında **Kûfe**'de bulunan Ali b. Ebî Talib'e geldi. Ali, dihkanlar, esâvireler ve dehşelârinlerin cizyeyi kendisine ödemeleri gerektiğini bildiren bir vesikayı ona yazdı. Ancak **Horasan** halkı, onlara isyan etti. Bunun üzerine Ali, Ca'de b. Hübeyre el-Mahzûmî'yi -bunun annesi, Ebû Talib'in kızı Ümmü Hâni'dir- gönderdi. Ca'de burayı fethedemedi. **Horasan**'daki karışıklık, Ali'nin (a.s.) öldürülmesine kadar devam etti.

992. Ebû 'Ubeyde şunları söyledi:

Ali'nin **Horasan**'a gönderdiği âmillerin ilki, Huzâ'a'nın azadlısı Abdurrahman b. Ebzâ'dır; sonra Ca'de b. Hübeyre b. Vehb b. Amr b. Âiz b. İmran b. Mahzum'dur. Ca'de, andlaşmayı bozanlara dokunmadı; andlaşmaya bağlı olanların vergisini topladı; o, bir yıl veya buna yakın bir süre orada kaldı.

993. Râvilerin dediklerine göre:

Muaviye b. Ebî Süfyan, Kays b. el-Heysem b. Kays b. es-Salt es-Sülemî' yi **Horasan**'a vali tayin etti; sonra onu azletti. Yerine Hâlid b. el-Muammer'i vali tayin etti. Ancak Hâlid, **Mukâtil sarayı**nda veya **Aynu't-Temr**'de öldü.

Bir rivayete göre, Muaviye onu vali tayin ettiğine pişman olduğundan, ona zehirli elbise gönderdi.

Bir diğer rivayete göre de, ayağına cam saplanmış; çok kan aktığı için ölmüştür.

Bundan sonra Muaviye, **Basra** valiliği yanında **Horasan** valiliğini de Abdullah b. Âmir'e verdi. Abdullah da, **Horasan**'a Kays b. el-Heysem es-Sülemî'yi vali tayin etti.

Bu sıralarda **Bâdeğîs, Herat, Bûşenc** ve **Belh** bölgesindekiler, andlaşmalarını ihlal etmişlerdi. Kays, **Belh** üzerine yürüdü ve buranın **Nevbahar** mabedini yıktırdı. Kays bu yıkma işini, Benî'l-Leys'in azadlısı Atâ b. es-Şâib'e vermişti. O, el-Haşl (alçaltıcı, zelil eden) diye bilinir ki kendisine Atâ el-Haşl diye isim verilmiştir. Atâ, **Belh**'deki üç ırmak üzerine, bir fersah uzunluğunda köprüler yaptırdı; bundan dolayı bunlara, **Atâ** köprüleri denildi. Daha sonra **Belh** halkı, itaat edeceklerini bildirip sulh istediler. Kays da onlarla andlaştı. Kays daha sonra İbn Âmir'in yanına gelince, ona yüz kamçı vurdu ve onu hapse attı.

Bundan sonra İbn Âmir, Abdullah b. Hâzim'i **Horasan**'a vali tayin etti. Bunun üzerine **Herat, Bûşenc** ve **Bâdeğîs** halkları ona elçi gönderdiler; eman ve sulh istediler; o da kendileriyle andlaştı ve İbn Âmir'e mal götürdü.

Ziyad b. Ebî Süfyan 45 yılında **Basra** valisi tayin edilince, Umeyr b. Ahmer'i **Merv**'e; Huleyd b. Abdillah el-Hanefî'yi **Ebreşehre;** Kays b. el-Heysem'i **Mervu'r-Rûz, Tâlakan** ve Fâryâb'a; el-Ezd kabilesinden Nâfi' b. Hâlid et-Tâhî'yi **Herat**, **Bâdeğîs**, **Bûşenc** ve **Envârân**'daki **Kâdis**'e vali tayin etti. Ümeyr, Arapları **Merv**'e ilk defa iskan eden kimse idi.

Daha sonra Ziyad, el-Hakem b. Amr el-Ğıfârî'yi **Horasan**'a vali tayin etti; o faziletli ve namuslu bir kimse idi ve Hz. Peygamber'in ashabındandı. Onun valiliğe tayini şöyle olmuştur: Ziyad hâcibi Fîl'e: "Bana el-Hakem'i getir" dedi. O, kayınbiraderi el-Hakem b. Ebî'l-Âsî es-Sakafî'yi istiyordu; Ziyad, Osman b. Ebî'l-Âsî'nin

kızı Ümmü Abdillah ile evliydi. Ancak hâcibi el-Hakem b. Amr'ı getirdi. Ziyad onu görünce, uğurlu saydı ve: "Rasûlüllah'ın (s.a.s) ashabından salih bir kimse" dedi ve onu **Horasan**'a vali tayin etti. el-Hakem b. Amr, 50 yılında orada öldü. el-Hakem, **Mâverâünnehir**'de namaz kıldıran ilk kimseydi.

994. Ebû Abdirrahman el-Cu'fî bana şunları söyledi:

Abdullah b. el-Mubarek'in, bizimle beraber hadis toplayan **Sâğâniyan** halkından bir adama şöyle sorduğunu işittim:

— Ülkeni kimin fethettiğini biliyor musun? O:

— Hayır, diye cevap verdi. Bunun üzerine Abdullah:

— Senin ülkeni el-Hakem b. Amr el-Gıfârî fethetmiştir, dedi.

Daha sonra Ziyad b. Ebî Süfyan, 51 yılında er-Rebî' b. Ziyad el-Hârisî'yi **Horasan**'a vali tayin etti. Ayrıca onunla birlikte, **Mısrayn** (**Kûfe** ve **Basra**) halklarından ellibinden fazla kişiyi aileleriyle birlikte **Horasan**'a gönderdi. Bu gönderilenler arasında, Ebû Abdillah Büreyde b. el-Husayb el-Eslemî de vardı; o, Yezîd b. Muaviye'nin iktidarında, **Merv**'de vefat etti. Yine onlar arasında, Ebû Berze el-Eslemî Abdullah b. Nadle de vardı ve orada öldü. er-Rebî' onları, nehrin beri tarafına iskan etti.

er-Rebî', orduya beraber yemek yemeyi emreden ilk kimsedir. O, Hucr b. Adiyy el-Kindî'nin öldürülmesini öğrenince çok üzüldü ve kendisinin de ölmesi için dua etti; aynı gün yere düştü ve 53 yılında öldü; yerine oğlu Abdullah'ı vekil bıraktı. Abdullah, **Âmul** halkıyla savaştı; **Âmul, Âmuveyh** ve **Zemm**'dir. Sonra onlarla andlaştı ve Merv'e döndü. Orada iki ay kaldıktan sonra öldü.

Ziyad öldükten sonra Muaviye, 'Ubeydullah b. Ziyad'ı **Horasan**'a vali tayin etti; o, yirmibeş yaşındaydı. 'Ubeydullah, yirmidörtbin askerin başında nehrin öbür tarafına geçti ve **Beykend**'e geldi; bu sırada Hâtûn, **Buhara** şehrindeydi. Bunun üzerine Hâtûn, elçi gönderip Türklerden yardım istedi. Çok sayıda Türk onun yanına geldi. Müslümanlar onlarla karşılaştılar; onları hezimete uğrattılar ve ordugâhlarını ele geçirdiler; Müslümanlar yıkıp yakmak suretiyle ilerlediler. Bu durum karşısında Hâtûn, Müslümanlara elçi gönderip sulh ve eman istedi. 'Ubeydullah, birmilyon ödemek şartıyla onunla andlaştı ve şehre girdi. Ayrıca **Râmdîn** ve **Beykend**'i de fethetti; bu iki şehir arası iki fersah olup Râmdîn **Beykend**'e bağlıdır. Bir

başka rivayete göre 'Ubeydullah, **Sâğânıyan**'ı da fethetti. 'Ubeydullah, Basıla' ya, yanında **Buhara** halkından bir topluluğu da getirdi ve onlara maaş bağladı.

Daha sonra Muaviye, Sa'îd b. Osman b. Affan'ı **Horasan**'a vali tayin etti. Sa'îd nehri geçti; o, askeriyle birlikte nehri geçen ilk kimseydi. Onunla beraber, Benî Riyah kabilesinden bir kadının azadlısı Rufey' Ebû-Âliye er-Riyâhî de vardı; ona Rufey Ebû'l-Âliye adı, yücelik ve yüksekliği ifade için verilmiştir.

Hâtûn Sa'îd'in nehri geçtiğini öğrenince, andlaşmadaki vergiyi ona getirdi. Ancak bu sırada, **Soğd** halkı, Türkler, **Kişş** ve **Nesef** -burası Nâfi"dir- halkları, yüzyirmibin askerle Sa'îd'e karşı harekete geçtiler ve **Buhara**'da onunla karşılaştılar. Bu durumu gören Hâtûn, vergileri ödediğinden dolayı pişman oldu ve andlaşmayı bozdu. Ancak bu sırada toplanan bu askerlerin arasından bir köle ortaya çıktı ve yanındakilerle birlikte çekilip gitti; geri kalanlar da hezimete uğradılar. Bu durumu gören Hâtûn, Sa'îd'e rehineler verdi ve andlaşmayı yeniledi. Sa'îd de **Buhara** şehrine girdi.

Bundan sonra Sa'îd b. Osman **Semerkand** üzerine yürüdü. Hâtûn, **Buhara** halkından asker vermek suretiyle Sa'îd'e yardım etti. O, **Semerkand**'ın kapısı önüne indi; şehri fethetmeden ve eski kalesini taşa tutmadan oradan ayrılmayacağına yemin etti. Şehir halkıyla üç gün savaştı. Savaşlarının en şiddetlisi üçüncü gündü;

Sa'îd'in ve el-Mühelleb b. Ebî Sufra'nın birer gözleri çıktı. Bir rivayete göre de, el-Mühelleb'in gözü, **Tâlakan** Savaşı'nda çıkmıştı. Daha sonra düşman şehirden ayrılmadı; çünkü onlar arasında çok yaralı vardı. Bu sırada Sa'îd'e bir adam geldi; emirlerin ve ileri gelenlerin çocuklarının bulunduğu sarayı ona gösterdi. Sa'îd, onların üzerine yürüdü ve kendilerini muhasara etti. Şehir halkı, Sa'îd'in sarayı savaş yoluyla fethetmesinden ve orada bulunanları öldürmesinden korktukları için, sulh istediler. Bunun üzerine o da, yediyüzbin dirhem ödemeleri, ileri gelenlerinin çocuklarından ona rehineler vermeleri, onun şehre girmesi ve isteyenin de diğer kapıdan çıkması şartıyla onlarla andlaştı. Onlar Sa'îd'e, emirlerinin çocuklarından yirmibeş; bir diğer rivayette kırk; bir başka rivayette seksen çocuğu rehin olarak verdiler. Sa'îd'in eski kaleye attığı taş, kalenin mazgalına isabet etti. Daha sonra Sa'îd buradan ayrıldı.

Sa'îd **Tirmiz**'de iken Hâtûn, andlaşmadaki vergiyi ona getirdi. Sa'îd sulh yoluyla şehri fethedinceye kadar **Tirmiz**'de kaldı.

Sonradan Abdullah b. Hazım es-Sülemî öldürülünce, oğlu Musa, **Tirmiz** emirine geldi; o da Muca'yı ve yanındakileri himayesine aldı ve korudu. Ancak daha sonra Musa, emiri şehirden çıkarttı ve oraya hakim oldu; o, Sa'îd'e muhalifti.

Musa öldürülünce **Tirmiz,** valilerin eline düştü; daha sonra da buranın halkı andlaşmayı bozdu; Bunun üzerine Kuteybe b. Müslim burayı fethetti.

Mâlik b. er-Rayb, Sa'îd hakkında şu şiiri söyler:

"Şiddetli kuzey, rüzgarı esti ve yaprakları düşürdü, ovadaki tavşan otları, yeşillikten sonra sarardı. Allah sana hidayet eylesin! Buradan çekip git; ganimetimizi, ***Tirmiz****'de rüzgarın savurduğu kar gibi harcama! Kış, savaştığımız şeylerin düşmanıdır; Allah sana hidayet eyle sin! İnce elbiseler çıkarılıp atıldı, sen de geri dön!"*

Bir rivayete göre bu beyitler, Nehar b. Tevsi'a'ya ait olup Kuteybe hakkında söylemiştir. Şiirin ilk beyitleri şöyledir:

"**Horasan,** *Yezîd burada iken, bütün hayır kapılarının açık olduğu bir yerdi. Fakat Kateb (bağırsak, Kuteybe'yi telmih ediyor) vali olduktan sonra,* **Horasan** *değişti; onun eli cimri, yüzü de sanki sirke dökülmüş gibi ekşidir."*

Kusem b. el-Abbas b. Abdilmuttalib, Sa'îd b. Osman'la beraberdi; o **Semerkand**'da vefat etti. Bir başka rivayete göre, o burada şehîd oldu. Abdullah b. el-Abbas'a onun vefat haberi gelince: "Doğduğu yerle öldüğü yer arası ne kadar uzak oldu!"dedi ve namaz kılmaya başladı. Bunun üzerine kendisine: "Bu ne namazı?"diye sorulunca, o şu cevabı verdi: "Allah'ın şöyle buyurduğunu işitmediniz mi? 'Sabır ve namazla Allah'a sığının; huşu duyanlardan başkasına namaz elbette ağır gelir."(Bakara, 45)

995. Abdullah b. Salih → Şerik → Câbir ve eş-Şa'bî yoluyla rivayet edilmiştir:

Kusem, Sa'îd b. Osman **Horasan**'da iken onun yanına geldi. Sa'îd ona: "Sana ganimetten bin hisse vereceğim" deyince Kusem: "Hayır! Ancak bir hisse kendime, bir hisse de atıma ver" diye karşılık verdi.

Sa'îd, **Soğd**'dan aldığı rehinelerle birlikte **Medine'** ye geldi. O, rehinelerin elbiselerini ve diğer eşyalarını alıp azadlılarına verdi; onlara da kaba çuhadan yapılmış cübbeler giydirdi; kendilerini su taşıma, sulama dolapları ve diğer işlerde

kullandı. Buna kızan rehineler, onun oturduğu yere girdiler ve kendisini ansızın öldürdüler; sonra da kendilerini öldürdüler.

Mâlik b. er-Rayb, Sa'îd hakkında şu şiiri söyler:

"Ey Sa'îd! **Soğd** *Savaşı'nda korkudan öyle titriyordun ki, ayakta durmak için yardım isteyeceksin diye korkmuştum."*

Hâlid b. Ukbe b. Ebî Muayt da şu şiiri söyledi:

"Acemler tarafından öldürülen Sa'îd b. Osman, gerek kendisi gerek babası yönünden insanların en hayırlısıdır. Günlerin kötülükleri Sa'îd'i mahvederse, zamanın elinden kim kurtulabilir?"

Sa'îd, **Horasan**'ın haracına beraberce baktığı arkadaşına hile yapmış ve ondan mal almıştı. Bunun üzerine Muaviye bir adam gönderdi; o da Sa'îd'i **Hulvan**'da buldu ve ondan parayı aldı. Sa'îd'in hile yaptığı arkadaşı, Eşlem b. Zür'a; bir diğer rivayete göre ise İshak b. Talha b. Ubeydillah idi. Muaviye, Sa'îd'in kendisini halletmesinden korkuyordu; bundan dolayı onu azletmekte acele etti.

Daha sonra Muaviye, Abdurrahman b. Ziyad'ı **Horasan**'a vali tayin etti; o şerefli bir kimse idi. Muaviye öldüğünde o burada vali bulunuyordu.

Bundan sonra Yezîd b. Muaviye, Selm b. Ziyad'ı vali tayin etti. Bunun üzerine **Hârezm** halkı, dörtyüzbin dirhem ödemek şartıyla onunla andlaştılar ve kendisine bu vergiyi getirdiler. Selm, karısı Abdullah b. Osman b. Ebî'l-Âsî'nin kızı Ümmü Abdillah yanında olduğu halde nehri geçti. O, karısıyla birlikte bu nehri geçen ilk Araptır. O, **Semerkand**'a geldi; buranın halkı ona bin kişinin diyetini verdi. Burada onun bir oğlu oldu ve ona es-Suğdî adını verdi. Selm'ın karısı, **Soğd** sahibinin karısından mücevherlerini ariyet olarak almıştı; bunu sahibine iade etmedi ve yanında götürdü.

Selm b. Ziyad **Soğd**'da iken, **Hocende** üzerine bir ordu gönderdi; A'şâ **Hemdan**'da askerler arasındaydı; gönderilen bu ordu yenildi. Bunun üzerine el-A'şâ şu şiiri söyledi:

"Keşke **Hocende** *Savaşı'nda, atım geriye dönmeden ezilmiş, bende savaş meydanında soyulmuş bir halde ölseydim; öldüğüm yere kuşlar gelseydi de ben de bir akşam vakti kanlara bulanmış bir halde Allah'a kavuşmuş olsaydım."*

Daha sonra Selm **Merv**'e döndü. Oradan savaşa çıktı; nehri geçti ve Soğdlu Bendun'u öldürdü; **Soğd** halkı ona karşı asker toplamıştı; Selm onlarla savaştı.

Yezîd b. Muaviye ölünce, Horasanlılar ona karşı ayaklandılar ve: "İbn Sümeyye'nin düşüncesi ne kadar kötü oldu! O, ittifak halinde de fitne ve karışıklık zamanında da bizim üzerimizde emir olmayı düşünüyor" dediler. Kardeşi 'Ubeydullah b. Ziyad'a da, **Basra**'da aynı şeyler söylendi. Bunun üzerine Selm **Horasan**'dan ayrıldı ve Abdullah b. ez-Zübeyr'e geldi. O, kendisine dörtmilyon dirhem ödedi ve onu hapsetti.

Bundan dolayı Selm şöyle söylerdi: Ne olurdu sanki **Şam**'a gitseydim de kardeşim 'Ubeydullah b. Ziyad'ın hizmetinde olmaktan nefret etmeseydim; onun ayaklarını yıkasaydım da İbnu'z-Zübeyr'e gelmeseydim.

Selm b. el-Haccac b. Yusuf'un İbnu'z-Zübeyr'i muhasara etmesine kadar **Mekke**'de bu şekilde hapis kaldı. Bu sırada hapishanenin duvarını deldi ve el-Haccac'in yanına, sonra da **Şam**'a Abdilmelik'in yanına gitti; Abdulmelik ona şunları söyledi: "Allah'a yemin ederim ki keşke **Mekke**'de kalsaydın; oraya senden başkasını vali tayin etmeyecek ve başka birisi de sana orada hükmetmeyecekti."

Abdulmelik onu **Horasan**'a vali tayin etti; o **Basra**' ya gelince orada öldü.

996. Râvilerin dediklerine göre:

Abdullah b. Hâzim es-Sülemî **Horasan**'dan dönmekte olan Selm b. Ziyad'a **Nisâbur**'da rastlamıştı; Selm, onu **Horasan** valiliğine tayin ettiğine dair bir vesika yazdı ve kendisine yüzbin dirhem yardım verdi. Bunun üzerine Bekr b. Vâil kabilesi ve başkalarından pek çok insan bir araya toplandılar ve: "Onlar, **Horasan**'ın gelirini, biz olmadan nasıl yiyebilirler?" diye aralarında konuştular; İbn Hâzim'in mallarına saldırdılar; onun adamları karşı koyup onlarla savaştıklarından bu işten vazgeçtiler.

Sa'd b. Mâlik b. Dübey'a b. Kays b. Sa'lebe b. Ukâbe b. el-Merâsid b. Rebî'a kabilesinden Süleyman b. Mersed, İbn Hâzim'e şu hususu bir adamla bildirdi; "Elindeki **Horasan** valiliğine ait vesikayı sana veren, eğer kendisi orada kalabilseydi, orayı bırakıp gitmez seni de göndermezdi." Süleyman ona doğru hareket etti ve **Meşri'atu Süleyman**'a (Süleyman çeşmesi) indi; bu sırada İbn Hâzim **Merv**'de bulunuyordu. İkisi, İbnu'z-Zübeyr'e mektup yazıp, o hangisini vali tayin ederse,

onun valiliğini kabul edeceklerinde anlaştılar; mektubu yazdılar. İbnu'z-Zübeyr, Abdullah b. Hâzim'i **Horasan**'a vali tayin etti; Onun tayin emrini 'Urve b. Kutbe, altı ay sonra kendisine getirdi. Ancak Süleyman, bu tayini kabul etmedi ve: "İbnu'z-Zübeyr halife değildir; o, yalnızca Kâbe'ye sığınmış birisidir" dedi. Bunun üzerine İbn Hâzim, altıbin kişilik bir ordu ile onunla savaştı; Süleyman ise onbeşbin kişinin başındaydı. Süleyman öldürüldü; onu Kays b. Âsim es-Sülemi öldürdü ve başını kesti. İbn Hâzim'in askerlerinden de ölenler oldu. Bu savaşta İbn Hâzim'in parolası (şiar): "Eşeklere yardım ulaşmaz"; Süleyman'ın parolası ise: "Ey Allah'ın yardımı yaklaş!" idi.

Süleyman'ın yenilmiş askerleri, **Tâlakan**'da Ömer b. Mersed başkanlığında toplandılar. Bunun üzerine İbn Hâzim onun üzerine yürüdü; onunla savaştı ve kendisini öldürdü. Bundan sonra Rebî'a kabilesi mensupları, **Herat**'ta, Evs b. Sa'lebe'nin etrafında toplandılar. Bunun üzerine İbn Hâzim, yerine oğlu Musa'yı vekil bıraktı ve Evs'in üzerine yürüdü. İki ordu arasında bazı çarpışmalar vuku buldu. Türkler, bu durumu fırsat bilip baskınlarda bulunarak **Nisabur**'un yakınına kadar ilerlediler. İbn Hâzim, birisini gizlice Evs'e gönderip onu zehirledi; Evs de hastalandı. İbn Hâzim, askerlerini savaşa teşvik için şunları söyledi: "Bu savaşı, zaferiniz yapınız! Atların burunlarını kesiniz; çünkü burnu kesilen at, muhakkak geri döner." Çok şiddetli bir şekilde savaştılar; Evs yaralandı; zaten hasta olduğundan, birkaç gün sonra öldü. İbn Hâzim, oğlu Muhammed'i **Herat**'a vali tayin etti; polis müdürlüğünü de Bükeyr b. Vişâh'a verdi. Böylece **Horasan,** onun idaresine geçti.

Daha sonra Benî Temîm kabilesi mensupları **Herat**'a hücum ettiler ve Muhammed'i öldürdüler. Muhammed'in babası, yani İbn Hâzim, Osman b. Bişr. b. el-Muhtefiz'i ele geçirdi ve onu bağlayarak öldürdü. Ayrıca Beni Temîm'den bir kişiyi daha öldürdü. Bunun üzerine Benî Temîmliler aralarında toplanıp durumlarını müzakere ettiler ve: "Bu adamın bizi bırakacağı yok; bunun için bizim bir kısmımız **Tûs**'a gitsin; o **Tûs**'dakilerin üzerine yürüyünce, **Merv**'de bulunanlarımız onu hal etsinler" diye karar verdiler.

Verilen bu karar uyarınca, Benî Temîm'den Buceyr b. Vekâ es-Sureymî, bir toplulukla **Tûs**'a gitti; kaleye girdiler. Sonra **Ebreşehr**'e gittiler ve İbn Hâzim'i hal ettiler. Bunun üzerine İbn Hâzim, servetini oğlu Musa ile **Tirmiz**'e gönderdi; çünkü o, Merv'deki Benî Temîmlilere güvenmiyordu.

Bu sıralarda, Abdulmelik b. Mervan'ın İbn Hâzim'i **Horasan** valiliğine tayin ettiğine dair mektubu ona geldi; İbn Hâzim, bu mektubu, onun elçisine yedirdi ve: "Ben Rasûlüllah'ın (s.a.s) havarisinin oğlunun biatini bozup da Peygamber'in kovduğu kimsenin oğluna biat etmiş olarak Allah'a ulaşmak istemem"dedi.

Bunun üzerine Abdulmelik b. Mervan, Bükeyr b. Vişâh'ı **Horasan** valiliğine tayin ettiğine dair kendisine bir mektup yazdı. İbn Hâzim, Bükeyr'in **Merv** halkının başında üzerine yürümesinden korktu. Bu sırada Bükeyr, İbn Hâzim'i hal etti; silahlara ve Beytülmale el koydu ve **Merv** halkını Abdulmelik'e biata davet etti. Onlar da ona biat ettiler.

Bu durum karşısında İbn Hâzim, çoluk çocuğu ve servetiyle birlikte, **Tirmiz**'de bulunan oğlu Musa'nın yanına gitmek üzere yola çıktı. Büceyr onu takib etti ve kendisiyle **Merv** yakınında savaştı. Vekî b. ed-Devrakiyye el-Kuray'î, zırh ve silahını istedi; giyindi ve ortaya çıktı. Vekî'in babasının adı, Umeyre'dir; annesi **Devrak** esirlerinden olduğu için ona nisbet edilmiştir. Vekî', yanında Büceyr b. Vekâ ile birlikte, İbn Hâzim'in üzerine atıldı; ikisi birlikte onu yaraladılar. Vekî', İbn Hâzim'in göğsüne oturdu ve: "Devîle'nin intikamını alacağım"dedi. Devîle, Vekî'in ana bir kardeşi olup Benî Kuray'ın azadlısıydı; onu İbn Hâzim öldürmüştü. Bu durumda İbn Hâzim, Vekî'in yüzüne tükürdü ve: "Allah sana lanet etsin! Sen Mudar'ın koçunu, bir avuç hurma çekirdeği değerinde ve Arap olmayan kardeşine karşılık mı öldüreceksin!"dedi. Vekî ona şu şiirle cevap verdi:

"Ey Aclâ'nın oğlu! Bana çektirdiğin acının benzerini sen de tat; benim yaptıklarını unutmuş olduğumu da sanma!"

Aclâ, İbn Hâzim'in annesidir; onun künyesi Ebû Salih'di. Vekî' b. ed-Devrakiyye'nin künyesi ise, Ebû Rebî'a'dır.

Abdullah b. Hâzim'le birlikte iki oğlu Anbese ve Yahya da öldürüldü. İbn Hâzim'in azadlısı Tahman da vuruldu. Tahman, Ebû Ubeydillah'dan sonra Mü'minlerin Emiri el-Mehdî'nin katibi Yakub b. Davud'un dedesidir.

İbn Hâzim'in başı, Bükeyr b. Vişâh'a getirildi; o da bunu Abdulmelik b. Mervan'a gönderdi; o da, **Dımeşk**'da bunu mızrak ile meydana dikti. Onun sağ elini kestiler ve Osman b. Bişr b. el-Muhtefiz el-Müzenî' nin çocuklarına gönderdiler.

Vekî, kaba ve koca karınlı bir kimse idi. Birgün namaz kılarken, önündeki yeşillikten yemeye başlamıştı. Kendisine: "Namaz kılarken de mi yiyorsun?"diye

sorulunca o şöyle demişti: "Allah, yerin toprağı üzerinde göğün suyu ile büyüttüğü otu haram kılmamıştır!"O şarap içerdi; bundan dolayı kendisi azarlanınca şöyle derdi: "Şarap yüzünden mi beni azarlıyorsunuz? Halbuki o benim idrarımı gümüş gibi yapmaktadır."

997. Râvilerin dediklerine göre:

İbn Hâzim'e yapılanlar, **Horasan**'dakileri kızdırdı; aralarında ihtilaf çıktı. Bir kısmı Bükeyr b. Vişâh; diğer bir kısmı da Büceyr'den yana oldular. Bu durumdan rahatsız olan **Horasan** halkının ileri gelenleri ve aklı başında olanları Abdulmelik'e yazdıkları mektupta, bu karışıklıktan sonra **Horasan**'ın durumunun, ancak bir Kureyşli kimse tarafından düzeltilebileceğini ona bildirdiler. Bunun üzerine Abdulmelik, **Horasan**'a Ümeyye b. Abdillah b. Hâlid b. Esîd b. Ebî'l-İys b. Ümeyye'yi vali tayin etti; Bükeyr b. Vişâh'ı da **Toharistan**'a vali tayin etti; sonradan onu, **Mâverâünnehir** Savaşı ile görevlendirdi.

Ümeyye, **Buhara** üzerine; sonra da **Tirmiz**'de bulunan Musa b. Abdillah b. Hâzim'in üzerine yürüdü. Bunun üzerine Bükeyr **Merv**'e geldi; Ümeyye'nin oğlunu yakaladı ve hapsetti. Ayrıca, halkı Ümeyye'yi hal etmeye çağırdı; onlar da bunu kabul ettiler. Bu durumu öğrenen Ümeyye, az bir fidye karşılığında **Buhara** halkı ile andlaştı. Gemiler buldu; çünkü Bükeyr, daha önce gemileri yaktırmıştı. Musa b. Abdillah'ı bırakıp geri döndü; Bükeyr onunla savaştı; sonra, istediği yere onu vali tayin etmesi şartıyla Ümeyye ile andlaştı. Ancak Ümeyye, daha sonra onun kendisini hal etmek için çalışacağını öğrendi. Bunun üzerine o, konağına girdiğinde onun yakalanmasını adamlarına emretti. Bükeyr onun konağına girince yakalandı; Ümeyye onun hapsedilmesini emretti. Bu sırada Büceyr b. Vekâ, onun üzerine atladı ve Bükeyr'i öldürdü.

Ümeyye, Sa'îd b. Osman'ın kendileriyle yapmış olduğu andlaşmayı bozmuş olan **el-Huttel** halkı üzerine yürüdü; burayı yeniden fethetti.

Daha sonra el-Haccac b. Yusuf, **Irakayn** yanında **Horasan**'a da vali tayin edildi. el-Haccac, **Horasan**'a el-Mühelleb b. Ebî Sufra'yı 99 yılında vali tayin etti. el-Mühelleb'in adı, Zâlim b. Serrak b. Subh b. el-Atîk'dir; o, el-Ezd kabilesinden olup künyesi Ebû Sa'îd'dir.

el-Mühelleb, pek çok savaş yaptı. O, andlaşmayı bozan el-Huttel'i ve Hucende'yi fethetti. Soğdlar ona vergi verdiler. **Kişş** ve **Nesef** üzerine yürüdü. Geri döner-

ken, Mervu'r-Ruz'un **Zâğul** bölgesinde, **Şavsa**'da öldü. Onun hastalığının başlangıç sebebi, oğlu el-Muğîre b. el-Mühelleb'in ölüm üzüntüsüdür. el-Mühelleb, oğlu Yezîd b. el-Mühelleb'i yerine bıraktı. O da pek çok savaş yaptı. Onun emri ile oğlu Muhalled b. Yezîd b. el-Mühelleb, **Büttem**'i fethetti.

el-Haccac, Yezîd b. el-Mühelleb'i vali tayin etti. Bu sırada, Abdurrahman b. el-Abbas b. Rebî'a b. el-Hâris b. Abdilmuttalib, İbnu'l-Eş'as'ın yenilmiş askerleri ve başkalarının başında olduğu halde **Herat**'a geldi. Abdurrahman, daha önce İbnu'l-Eş'as'la birlikte isyan etmişti. O, er-Rukad el-Atekî'yi öldürdü(*) ve haraç topladı. Bunun üzerine Yezîd onun üzerine yürüdü, savaştılar; Yezîd onları hezimete uğrattı ve takib edilmelerini emretti. Abdurrahman el-Hâşimî **Sind**'e sığındı.

Yezîd **Hârezm** üzerine yürüdü; esirler aldı; o, askerlerine esirlerin elbiselerini giydirdi; bundan dolayı esirler soğuktan öldüler.

Daha sonra el-Haccac, **Horasan**'a el-Mufaddal b. el-Mühelleb b. Ebî Sufra'yı vali tayin etti. O, andlaşmayı bozmuş olan **Bâdeğîs**'ı **Şûman** ve **Ahrûn**'u fethetti; ganimetler aldı ve bunları askerlerine taksim etti.

998.Râvilerin dediklerine göre:

Tirmiz'de bulunan Musa b. Abdillah b. Hâzim es-Sülemî, **Semerkand**'a geldi. Buranın hükümdarı Tarhun ona iyi davrandı. Musa'nın adamlarından birisi, Soğdlardan birisinin üzerine atılıp onu öldürdü. Bu olay üzerine Tarhun, Musa ve yanındakileri buradan çıkarttı. Musa **Kişş** emirine; oradan da **Tirmîz**'e geldi; burası bir kale idi. Musa, buranın dihkanının yanına indi; dihkan ona yemek hazırlattı. Musa yemeği yedikten sonra yan gelip yatınca dihkan ona: "çık!"dedi. Bunun üzerine Musa: "Ben, buraya benzer bir yer bilmiyorum" dedi ve **Tirmiz** halkı ile savaştı; sonunda buraya hakim oldu. Bu durum karşısında buranın dihkanı ve halkı oradan çıktılar ve yardım istemek üzere Türklere gittiler. Türkler, onlara yardım etmediler ve şunları söylediler: "Allah size lanet eylesin! Size ne yardımı yapılmasını istiyorsunuz? Bir adam yüz kişi ile geldi ve sizi şehrinizden çıkardı ve oraya hakim oldu!"

Musa'nın babası ile beraber olanlarla başkaları, onunla birleştiklerinden, askerlerinin sayısı çoğaldı. **Tirmiz**'in sahibi ve halkı, Türklerin kendilerine yardım

(*) Bu fiil (öldürdü) bizim kullandığımız baskıda düşmüştür.

etmelerine kadar orada kaldılar. Sonra hep beraber gelip Musa ve yanındakileri kuşattılar. Musa onların üzerine gece baskını düzenledi ve onların ordugâhlarını ele geçirdi. Müslümanlardan onaltı kişi öldürüldü. Huzâ'a kabilesinden Kutbe'nin iki oğlu Sabit ve Hureys, Musa'nın yanındaydılar. Bu ikisi Tarhun ve askerlerinden, Musa'ya askerî yardım yapmasını istediler. Tarhun bu yardımı kabul etti ve Musa'ya pek çok asker gönderdi. Böylece o ikisinin, Musa üzerine de büyük tesirleri oldu; o kadar ki bu ikisi, Musa'nın ordusunda, emirleri ve yasakları tayin ediyorlardı. Bu duruma kızanlarca Musa'ya: "Senin yalnızca adın var! Orduya sahip olanlar ve emir verenler, o ikisidir" denildi.

Tirmiz halkı ile Heytallardan bir zümre, Musa'ya karşı çıktılar. Çok şiddetli bir savaş yaptılar; Müslümanlar ve beraberindekiler, onları mağlup ettiler, el-

Haccac bu sonucu öğrenince: "Müşriklere karşı münafıklara yardım eden Allah'a hamdolsun!" dedi.

Musa, öldürdüklerinin başları ile iki büyük saray yaptırdı. Kutbe'nin oğlu Hureys, kendisine isabet eden bir ok neticesinde öldü. Bunun üzerine Musa'nın adamları, Musa'ya: "Allah, bizi Musa'dan kurtardı; sen de, bizi Sâbit'ten kurtar; çünkü, onunla beraber hayatın tadı olmayacaktır" dediler.

Onların söylediklerini Sabit öğrendi ve bunların doğru olduğunu tesbit edince, **Haşûrâ**'ya gitti; Tarhun' dan asker istedi; o da kendisine asker verdi. Bunun üzerine Musa onun üzerine yürüdü; şehrin çevresine hakim oldu. Daha sonra Soğdların yardımı çoğalınca **Tirmiz**'e geri döndü; buranın kalesine sığındı. **Kişş, Nesef** ve **Buhara** halkları Sâbit'e yardım ettiler; bu yardımlarından sonra Sabit, seksenbin askerin başında olduğu halde Musa'yı muhasara etti.

Bu durum karşısında Musa, bir kaza sonucu ölmüş olan Ziyad el-Kasîr el-Huzâ'î için taziyede bulunmak bahanesiyle, bir gaflet anında Sâbit'i öldürmek üzere Yezîd b. Huzeyl'i gönderdi. Yezîd, Sâbit'in başına kılıçla bir darbe vurdu; Sabit, bundan sonra yedi gün yaşadıktan sonra öldü. Yezîd, kendisini **Sâğâniyan** ırmağına attı ve kurtuldu. Tarhun Sâbit'in askerlerinin başına geçti. Musa onların üzerine gece baskını düzenledi; sonunda Acemler, ülkelerine döndüler.

Horasan halkı şöyle söylerdi: "Biz Musa gibisini görmedik. O, babasıyla iki sene savaştı, yenilmedi."

Bundan sonra Musa **Tirmiz**'e geldi; çok az bir askeri olmasına rağmen şehre

hâkim oldu; buranın hükümdarını şehirden çıkarttı. Sonra da Türkler ve Acemlerle savaştı; onları hezimete uğrattı ve kendilerine üstün geldi.

Yezîd b. el-Mühelleb azledilip el-Mufaddal b. el-Mühelleb **Horasan**'a vali tayin edildi. O, Osman b. Mes'ud'u savaşa gönderdi. Osman, bugün **Cezîretu Osman** (Osman adası) diye bilinen **Tirmiz**'deki bir **adaya kadar,** onbeşbin askerle ilerledi ve oraya indi. Musa'yı sıkıştırdı; Tarhûn'a mektup yazdı; o da, yardıma geldi.

Musa, aleyhine olan gelişmeleri görünce şehirden çıktı; orada bıraktığı adamlarına şunları söyledi: "Eğer ben öldürülürsem, şehri Müdrik b. el-Mühelleb'e teslim ediniz; Osman b. Mes'ud'a teslim etmeyiniz!" Türkler ve Soğdlar, Musa ile kale arasını kestiler. Bu sırada Musa'nın atı tökezledi ve attan düştü. Bunun üzerine onun azadlısı Halef, Musa'yı sırtına aldı; Musa: "Ölüm iğrenç bir şeydir" diye söyleniyordu. Bu sırada Osman onu farketti ve: "Ka'be'nin Rabbine yemin ederim ki bu Musa'nın sıçrayışıdır" dedi ve onun üzerine yürüdü; Musa ve azadlısı yere düştüler. Onlar Musa'nın etrafını çevirdiler ve kendisini öldürdüler; ayrıca onun adamlarını da öldürdüler; onlardan, Rakıyye b. el-Hurr hariç, kurtulan olmadı; Osman, Rakıyye'yi Hâlid b. Ebî Berze el-Eslemî'ye verdi.

Yaralı Musa b. Abdillah'ın işini bitirip öldüren, Vâsıl b. Taysele el-Anberî idi. Şehir, Müdrik b. el-Mühelleb'e teslim edildi. Musa, 85 yılının sonunda öldürüldü. Bir adam, ölmüş haldeki Musa'nın bacağını kesmişti; Kuteybe vali olunca, bu adamı öldürdü.

999. Râvilerin dediklerine göre:

el-Haccac, Kuteybe b. Müslim el-Bâhilî'yi **Horasan**'a vali tayin etti. Kuteybe, **Ahrûn**'a gitmek üzere yola çıktı. **Tâlakan**'a varınca **Belh** dihkanları onu karşıladılar ve onunla birlikte nehri geçtiler. Kuteybe nehri geçince, **Sâğâniyan** hükümdarı, hediyeler ve bir altın anahtarla onun yanıma geldi; ona boyun eğdi ve kendisini ülkesine davet etti. Daha önce **Ahrûn** ile **Şûman** hükümdarı **Sâğâniyan** hükümdarını sıkıştırmış ve onun üzerine yürümüştü. İşte bundan dolayı o, Kuteybe'ye bu hediyeleri verdi ve onu ülkesine çağırdı.

Kefyan hükümdarı da, **Sâğâniyan** hükümdarının verdiğine benzer şeyleri Kuteybe'ye getirdi ve her ikisi de ülkelerini ona teslim ettiler.

Bunun üzerine Kuteybe **Merv**'e döndü; **Mâverâünnehir**'e, kardeşi Salih'i vekil bıraktı.

Salih, **Kâsân**'ı ve **Fergana**'ya bağlı **Oreşt'i** fethetti. Nasr b. Seyyar, onunla birlikte orduda bulunuyordu. O ayrıca, **Bey'anhar(?)** ile **Fergana**'ya bağlı eski başşehir **Hışket'i** fethetti.

Kâsân ile **Oreşt,** andlaşmayı bozduklarından dolayı, Mü'minlerin emıri el-Muntasırbillah'ın *(Allah ona rahmet eylesin)* halifeliği zamanında, Nuh b. Esed tarafından son olarak fethedildi.

1000. Râvilerin dediklerine göre:

Cüzcan hükümdarı, Kuteybe'ye elçi gönderdi; Kuteybe, onun yanına gelmesi şartıyla andlaşma yapacağını bildirdi; o da, onun yanına geldi; sonra geri dönerken **Tâlakan**'da öldü.

Daha sonra Kuteybe, 87 yılında, yanında Nîzek'le birlikte savaşa çıktı; **Zemm**'de nehri geçti ve **Buhara** şehirlerinden nehre en yakın olan **Beykend** üzerine **yürüdü. Beykend** halkı andlaşmayı bozmuşlardı; onlar, Soğdlardan yardım istediler. Kuteybe onlarla savaştı; üzerlerine baskın düzenledi ve kendilerini muhasara etti. Bunun üzerine onlar sulh istediler ve böylece Kuteybe, şehri savaş yoluyla fethetti.

Kuteybe, 88 yılında **Tûmuşket** ve **Kerminiyye** üzerine yürüdü; kardeşi Beşşar b. Müslim'i **Merv**'e vekil bıraktı. Onlarla andlaştı; ayrıca küçük kaleler fethetti.

Kuteybe, **Buhara** üzerine yürüdü ve burayı sulh yoluyla fethetti.

Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ şunları söyledi: Kuteybe **Buhara**'ya geldi; buranın halkı ondan çekindiler. Bunun üzerine Kuteybe: "Beni bırakınız da şehre gireyim ve iki rekat namaz kılayım"dedi. Bunun üzerine onlar, kendisine bunun için izin verdiler. Kuteybe, onlara karşı bir bölük asker sakladı; onlar şehre girdiklerinde, saklanmış askerler, kapıyı bekleyenlere galebe çaldılar ve onlar da şehre girdiler. Kuteybe, şehirde pek çok mal ele geçirdi ve şehir halkına zulmetti.

Kuteybe, Soğdlara saldırdı; **Toharistan**'da Nizek'i öldürdü ve cesedini astı. **Kişş** ve **Nâfi'** denilen **Nesef**'i sulh yoluyla fethetti.

1001. Râvilerin dediklerine göre:

Hârezm hükümdarı zayıf bir kimseydi; kardeşi Hurzad, ona muhalefet ediyor ve ona üstün geliyordu. Bunun üzerine **Hârezm** hükümdarı Kuteybe'ye: "Ben, sana

şu şu şeyleri vereceğim; ülkeme, kardeşim yerine beni hükümdar yapman şartıyla sana anahtarları teslim edeceğim" diye haber gönderdi. **Hârezm,** etrafı hendeklerle çevrili üç şehir olup bunların en iyi korunanı **Fîl** şehridir.

Ali b. Mücâhid şunları söyledi: **Fîl** şehri **Semerkand'dir.**

Hârezm hükümdarı en iyi korunan şehre yerleşti; Kuteybe'ye, onunla yaptığı andlaşmadaki malları ve anahtarları gönderdi. Bunun üzerine Kuteybe, kardeşi Abdurrahman b. Müslim'i Hurzad'ın üzerine gönderdi;

o da kendisiyle savaştı ve onu öldürdü. Ayrıca dörtbin esir aldı; onları da öldürdü. Böylece ilk **Hârezm** hühükümdarı, tesbit edilen şartlara göre hükümdar oldu. Onun ülkesinin halkı Kuteybe'ye: "O, zayıf bir kimsedir" dediler. Daha sonra da hükümdarlarının üzerine atladılar ve onu öldürdüler. Bunun üzerine Kuteybe, kardeşi 'Ubeydullah b. Müslim'i, **Hârezm**'e vali tayin etti.

Kuteybe, **Semerkand** üzerine yürüdü. **Soğd** hükümdarları eskiden burada otururlardı; sonradan **İştihân**'a inmeye başladılar. Kuteybe, **Semerkand** halkını muhasara etti; pek çok defa karşılaştılar ve savaştılar. **Soğd** hükümdarı, **Târbend**'de oturan **Şâş** hükümdarına mektup yazıp yardım istedi; o da, pek çok savaşçısıyla **ona** yardıma geldi. Müslümanlar onlarla karşılaştılar ve çok şiddetli bir şekilde savaştılar. Sonunda Kuteybe, onların üzerine saldırdı ve onları kırıp geçirdi. Bunun üzerine Ğavzek, her yıl, iki milyon iki yüzbin dirhem ödemek, Kuteybe'nin şehirde namaz kılması şartıyla onunla andlaştı. Bu andlaşma üzerine Kuteybe şehre girdi; Ğavzek ona ziyafet hazırladı; o da yemeği yedi; namaz kıldı ve bir cami yeri ayırdı. Ayrıca, Müslümanlardan bir cemaati orada bıraktı; bunlar arasında Kur'an-ı Kerîm tefsiri yazan ed-Dahhak b. Müzâhim de vardı.

Bir başka rivayete göre Kuteybe, yediyüzbin dirhem ödemeleri ve Müslümanları üç gün misafir etmeleri şartıyla andlaştı. Onun bu andlaşmasındaki şartlar arasında, putlar evleri ile ateşgedelerin de Kuteybe'ye ait olduğu belirtilmişti. Bundan dolayı, putlar ortaya çıkarıldı, mücevherleri alındıktan sonra yakıldı. Acemler: "Bu putlar arasında, kendilerini hafife alan kimseyi helak edenler vardır" diye söylerlerdi. Kuteybe, bu putları kendi eliyle yakınca, onlardan bazıları Müslüman oldular. Bunun üzerine el-Muhtar b. Ka'b el-Cu'fî şu şiiri söyledi:

"Kuteybe, Arap kabileleriyle ***Soğd****'u o şekilde alt üst etti ki, Soğdları bomboş bir yerde oturmaya terk etti."*

Ebû 'Ubeyde ve başkaları şunları söyledi: Ömer b. Abdilaziz halife olunca, **Semerkand** halkından bir heyet onun yanına geldi; Kuteybe'nin şehirlerine girdiğini ve haksız olarak oraya Müslümanları iskan ettiğini ona şikayet ettiler. Bunun üzerine Ömer, âmiline mektup yazıp, onların şikayet ettikleri şeye bakması için bir kadı tayin etmesini; eğer kadı Müslümanların oradan çıkarılmasına karar verirse, onların çıkartılmalarını emretti. Bunun üzerine Ömer'in **Semerkand** âmili, onların şikayetini incelemek üzere, Cümey b. Hâzır en-Nâcî'yi kadı tayin etti. Kadı, Müslümanlarla onların aynı sayıda yeniden savaşmaları şartıyla Müslümanların şehirden çıkartılmalarına karar verdi. Ancak **Semerkand** halkı, savaşmak istemediler ve Müslümanları yerlerinde bıraktılar. Böylece Müslümanlar onlarla beraber oturdular.

el-Heysem b. Adiyy ve İbn Ayyaş el-Hemezâni yoluyla rivayet edilmiştir:

Kuteybe, **Şâş**'ın tamamını fethetti ve **Esbîcab**'a ulaştı. Bir başka rivayete göre, **Esbîcab** kalesi daha önce fethedilmişti; sonra Türkler, beraberlerinde **Şâş** halkından bir zümre ile buraya hâkim olmuşlardı. Sonradan Nuh b. Esed, Mü'minlerin Emiri el-Mu'tasımbillah' in halifeliğinde, burayı yeniden fethetti; ayrıca şehrin etrafına, halkın bağ ve bahçelerini de içine alan bir sur yaptırdı.

Ebû 'Ubeyde Ma'mer el-Müsennâ şunları söyledi: Kuteybe, **Hârezm** ve **Semerkand**'ı silah zoruyla fethetti. Daha önce Sa'îd b. Süleyman, buranın halkı ile andlaşmıştı. Ancak Kuteybe, onlardan sonra buraları bir daha fethetti. Gerçi onlar andlaşmayı bozmamışlardı; ama Kuteybe, onların andlaşmasındaki vergileri az buldu.

Kuteybe, **Beykend, Keşş. Nesef** ve **Şâş**'ı fethetti; **Fergana** üzerine yürüdü ve buranın bir kısmını fethedebildi. Sonra **Soğd** ve **Uşrûsana** üzerine yürüdü.

1002. Râvilerin dediklerine göre:

Kuteybe, Süleyman b. Abdilmelik'ten korkuyordu. Çünkü o, Abdulaziz b. Velîd'e biat edilmesi için çalışmış; bunun için de Süleyman'ın halifelikten azledilmesini istemişti. el-Velîd ölüp Süleyman halife olunca, Kuteybe ayağa kalkmış ve şunları söylemişti: "Hebennekatu'l-Âişî halifeniz oldu."(Yani ahmak birisi halifeniz oldu) Çünkü Süleyman, mal ve serveti olanlara bağış ve ihsanlarda bulunur başkalarını, yani asıl yardım edilmesi gereken fakirleri mahrum bırakırdı.

Hebennakatu'l-Aişî denilen kimse, Yezîd b. Servan'dır; bu adam, semiz olan develerini seçer ve yalnızca bunları, yemle ve otlakta besler; arık develeri için de: "Ben Allah'ın ifsad ettiğim düzeltemem"dermiş. Kuteybe halkı, Süleyman'ı halifelikten hal etmeye çağırmış; ancak hiç kimse onun bu çağrısına cevap vermemişti. Bunun üzerine Kuteybe Benî Temîm mensuplarına sövüp saymış ve onları ihanetle suçladıktan sonra: "Siz, Benî Temîm (tam ve mükemmel) değil, fakat Benî Zemîm (zemmedilmiş, yenilmiş) siniz"demişti.

Ayrıca Benî Bekr b. Vâil mensuplarını da kötülemiş ve onlara: "Ey Müseylime'nin kardeşleri!"diye hitap etmişti.

Yine o, Ezdlileri de kötülemiş ve: "Sizler, mızrakları göndür ağacına, gemileri de atların dizginlerine tercih edip değiştirdiniz"diye söylemişti. Onların hepsine: "Ey Sefiller! Size, ey yüce kimseler demeyeceğim! Sizleri Allah'ın koyduğu yere koyacağım"şeklinde hareket etmişti. Süleyman, Kuteybe'ye mektup yazıp onu vali tayin ettiğini bildirdi; hapsetmiş olduğu kimseleri serbest bırakmasını, askerlere atiyyelerini vermesini, memleketine dönmek isteyenlere izin vermesini emretti. Esasen askerler bunu bekliyorlardı. Ayrıca elçisine de, yazdığı bu şeyleri askerlere kendisinin ilan etmesini emretti. Bunun üzerine Kuteybe: "Bu husus, onun bana karşı aldığı tedbirdir"dedi ve ayağa kalktı, şunları söyledi:

"Ey insanlar! Süleyman sizlere, sivrisineğin kollarının inciğini ihsan etmiştir. Sizler, yakın bir zamanda, kestiği hayvan etinin yenilmesi helal olmayan bir çocuğa biat etmeye çağrılacaksınız!"Bu sırada askerler, onun kendilerine sövüp sayıp hakaret etmiş olmasından dolayı ona dargındılar. Bundan dolayı Kuteybe özür diledi ve sözlerine şöyle devam etti: "Ben, çok sinirlenmiştim; ne söylediğimi bilmiyordum. Sizlerin hayır ve iyiliğinden başka bir şey istemedim."

Bunun üzerine askerler kendi aralarında konuştular ve: "Eğer memleketimize dönmeye izin verirse onun için hayırlı olur; izin vermediği takdirde kendisinden başkasına kızmasın!"dediler Askerlerin bu sözlerini öğrenen Kuteybe, onlara bir konuşma yaptı; kendilerine yaptığı iyilikleri saydı; kendisine karşı vefakârlıklarının azlığını ve muhalefetlerini kötüledi. Ayrıca onları, kendilerine karşı Arap olmayan askerlerden yardım istemekle tehdit etti. Ancak askerler, onunla savaşmayı kararlaştırdılar ve onun tekliflerim kabul etmediler;

el-Hudayn b. el-Münzir'in başlarına geçmesini istediler. O, bunu kabul etmedi ve kendilerine Vekî b. Hassan b. Kays b. Ebî Sûd b. Kelb b. Avf b. Mâlik b. Ğudâne b. Yerbû' b. Hanzala et-Temîmî'yi tavsiye etti ve ondan başkasının bu işi yapamayacağını; çünkü onun kaba bir bedevi olduğunu kabilesinin kendisine itaat ettiğini; Vekî Benî Temîm'dendir; Ayrıca Kuteybe'nin Benû'l-Ehtem kabilesini öldürmüş olduğundan dolayı, Benî Temîmlilerin Kuteybe'den intikam almak istediklerini, onlara söyledi.

Bunun üzerine askerler Vekî'a gittiler; O da kendilerine elini verdi; onlar da kendisine biat ettiler. Vekî ile askerler arasındaki elçiliği, Maskale'nin azadlısı Hayyan yapıyordu. O sırada **Horasan**'da, **Basra** halkından kırkbin, **Kûfe** halkından yedibin, azadlılardan da yedibin savaşan asker vardı.

Vekî kendisini hasta gösterip evinden ayrılmadı. Kuteybe ona adam gönderdiğinde o, ayaklarına ve bacaklarına kırmızı çamur sürer ve: "Ben hastayım, hareket edemiyorum" derdi. Kuteybe, ona elçi gönderdiğinde, bazı kimseler onun yanından gizlice ayrılırlar; Vekî'nin yanına gelirler ve olanları ona haber verirlerdi.

Birgün Vekî silahını ve süngüsünü istedi; Ummüveledi olan kadının peçesini aldı ve başına sardı; İdris adlı birisi Vekî'a rastladı ve ona şunları söyledi: "Ey Ebû Mutarrif! Sen bir iş yapmak istiyorsun; ancak Kuteybe'nin seni emin kıldığı bu işten korkuyorsun. Allah için sen bu işi yapma, Allah'dan kork."Onun bu sözleri üzerine Vekî: "İşte bu İdris, iblis'in elçisidir! Kuteybe mi beni emniyette bulunduruyor? Allah'a yemin ederim ki onun başını getirmeden gelmeyeceğim" dedi.

Vekî Kuteybe'nin çadırına doğru ağır ağır yürüdü; askerler de onun etrafını aldılar. Bu sırada Kuteybe, aile mensupları ile kendisine bağlı kimselerle beraberdi. Bu durumu gören kardeşi Salih kölesine: "Yayımı getir!" dedi. O yayını gererken oradakilerden birisi ona: "Bugün, yay kullanacak bir gün değildir" dedi. Bu sırada Benî Dabbe kabilesinden birisi ona ok attı; bu ok onun göğsünden girdi ve onu yere düşürdü; Salih'i çadıra soktular, o öldü. Kuteybe de başı uçundaydı. Kuteybe Arap olmayan askerlerin kumandanı Hayyan'a: "saldır!" diye emir veriyordu. Hayyan ise "henüz vakti gelmedi" diyordu.

Bu sırada Arap asıllı olmayan askerler, Arapların üzerine saldırdı; Hayyan onlara: "Ey Acemler topluluğu! Kuteybe için ne diye kendinizi ölüme atıyorsunuz?"-dedi ve onların yanından ayrılıp Benî Temîm'e iltihak etti. Askerler savaşa başladı-

lar; Kuteybe'nin yanında, kardeşleri, aile halkı ve onun hakir düşmesini istemeyen **Soğd** hükümdarlarının çocukları direniyorlardı. Çadır ile gölgeliğin ipleri kesildi; çadır Kuteybe'nin üzerine düştü; gölgeliğin direkleri onun başına düştü ve onu öldürdü. Abdullah b. Alvan onun başını kesti.

Bazıları ve bunlar arasında Hişam b. el-Kelbî şunları söyledi: Askerler onun çadırına girdiler; Cehm b. Zahr el-Cu'fî onu öldürdü; Sa'd b. Mecd ona kılıçla vurdu; Abdullah b. Alvan da başını kesti.

1003. Râvilerin dediklerine göre:

Kuteybe ile birlikte, kardeşlerinden aile halkından bir kısmı ve Ümmü Veledi es-Sammâ da öldürüldü. Kardeşi Dırar b. Müslim ise, Benî Temim mensupları ona eman verdikleri için kurtuldu.

el-Ezd kabilesi mensupları, Kuteybe'nin başını ve mührünü aldılar ve Vekî'a getirdiler. O da, Selît b. Atiyye el-Hanefî ile bunu Süleyman'a gönderdi. Askerler dul karısını almak istedilerse de buna mani olundu.

Vekî, Ebû Miclez Lâhik b. Humeyd'e mektup yazıp onu Merv'e vali tayin etti; o da bu vazifeyi kabul etti; askerler de ondan razı oldular.

Kuteybe öldürüldüğünde ellibeş yaşındaydı.

Vekî b. Ebî Sûd **Horasan**'a yerleşip orayı hakimiyeti altına alınca, Süleyman kendisini oraya vali yapmak istedi. Ancak ona: "Eğer Vekî'yı vali tayin edersen kargaşa çıkar; çünkü onun bedevîliği ve kabalığından dolayı halk kendisini küçük görür" denildi.

Vekî tas ister ve etrafındakiler kendisine bakarken oraya işerdi. O, dokuz ay valilikte kaldı; sonunda Yezîd b. el-Mühelleb buraya geldi; o, **Irak**'da bulunuyordu. Süleyman ona yazdığı mektupta **Horasan**'a gelmesini emretti ve tayin emrini gönderdi. Yezîd, oğlu Muhalled'i önden gönderdi. Muhalled, Vekî'nin hesaplarını inceledi ve onu hapsetti; ona: "Allah'ın mallarını öde!" deyince Vekî: "Sen Allah'ın hazinedarı mı oldun?" diye karşılık verdi.

Muhalled **Büttem** üzerine yürüdü ve orasını fethetti. Sonradan buranın halkı andlaşmayı bozdular. Muhalled onları kendi hallerine bıraktı ve onlardan ayrıldı. Buranın halkı onun ayrılışından dolayı tama ettiler. Bunun üzerine Muhalled geri dönüp onlara saldırdı ve oraya tekrar girdi. Buraya Cehm b. Zahr da girdi ve pek

çok mal ile altından yapılmış putlar ele geçirdi. **Büttem** halkı onun velâsına mensupturlar.

Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ şunları söyledi: Buranın halkı, Hakan'ın babası ve Kuteybe'nin o sıralarda Merv'deki halifesi Abdullah b. Abdillah b. el-Ehtem'in, el-Haccac'a Kuteybe aleyhinde mektuplar yazıp onun eline geçen malları bildirdiğini söylerdi. Kuteybe, **Buhara** ve buranın çevresindeki yerlere karşı savaşa gittiğinde, Abdullah'ı yerine vekil bırakırdı. Benî'l-Ehtemoğulları'ndan Beşîr Kuteybe'ye geldi ve ona: "Sen Abdullah'la içli dışlı oldun; halbuki o, fesatçı ve kıskanç birisidir. Onun seni azlettirmesinden emin değiliz; aramızı açmak istemektedir"-dedi. Kuteybe ise: "Sen bu sözleri amcanın oğlunu çekemediğinden söyledin" diye cevap verince Beşîr: "Eğer beni bağışlarsan, bu husus senin yanında benim özürüm olsun" dedi.

Kuteybe savaşa çıkınca Abdullah, onun hakkında el-Haccac'a mektup yazdı. el-Haccac, Kuteybe'ye yazdığı mektubun içine Abdullah'ın mektubunu da koydu. Mektubu getiren elçi geldi ve Merv'deki yola indi; sonra buraya uğramadı ve Abdullah'ın yanına gelmedi. Abdullah başına gelecekleri anladı; hemen oradan kaçtı ve **Şam**'a geldi. Orada boynuna astığı bohça içinde, güzel kokular ve ketenden yapılmış kurdelaları dolaşarak satıyordu. Gözlerinden birisinin üzerine bez parçası ile pamuk koydu ve onu sardı; kendisine Ebû Tîne adını verdi. Ayrıca zeytinyağı satıyordu. O bu şekilde yaşamaya, el-Velîd b. Abdilmelik ölüp Süleyman halife oluncaya kadar devam etti. Gözündeki pis şeyleri ve bezi çıkarıp attı; Süleyman'ın halife oluşunu kutlayan bir hutbe okumak için ayağa kalktı ve bu hutbesinde, Abdulaziz b. el-Velîd'e biat etmiş ve Süleyman'ı hal etmiş olan el-Haccac ile Kuteybe'nin aleyhlerine konuştu. Hutbesini dinleyenler dağılırlarken: "Ebû Tîne ez-Zeyyat, insanların en beliğidir" diyorlardı.

Abdullah b. el-Ehtem'in el-Haccac'a yazdığı mektup Kuteybe'ye gelince, onu elinden kaçırmıştı. Bunun üzerine Kuteybe, onun amcasının ve kendi oğullarının üzerine saldırdı. Onlardan birisi Şeybe Ebû Şebîb idi. O, bu aileden dokuz erkeği öldürdü; onlardan bir diğeri de Beşîr idi. Beşîr, Kuteybe'ye: "Benim özürümü hatırla!" deyince Kuteybe: "Ey Allah'ın düşmanı! Sen bir ayak ileri, bir ayak geri attın" dedi ve onların hepsini öldürdü.

Vekî b. Ebî Sûd, daha önce, **Horasan**'da Benî Temîm'in başkanı idi. Kuteybe onu başkanlıktan azletti ve yerine Benî Dırar ed-Dabbî'den birisini tayin etti. Vekî,

Kuteybe onları öldürdüğünde: "Ben onu öldürünce Allah beni öldürsün; onlar Kuteybe'yi kaybedeceklerdir" dedi; öğle ve ikindi namazlarını kılmamaya başladı. Kendisine: "Sen namaz kılmadın" dediklerinde o şu cevabı verdi: "O, bizim çocuklarımızın hepsini öldürürken gazaba gelmeyen Tanrı'ya nasıl namaz kılayım?"

Ebû 'Ubeyde şunları söyledi: Kuteybe, **Fîl** şehri üzerine yürüdü ve orayı fethetti. Daha önce Ümeyye b. Abdillah b. Hâlid b. Esîd burayı fethetmişti; onlar, daha sonra andlaşmayı bozmuşlardı. Yezîd b. el-Mühelleb, burayı fethetmek istemişti; ancak başaramamıştı. Ka'b el-Eşkarî bu münasebetle şu şiiri söyledi:

*"**Fîl** şehri sana iki elini verdi; orası buna layıktı. Senden önce, yapamadığı şeylerle övünen boşboğaz birisi de, -yani Yezîd b. el-Mühelleb- burayı fethetmek istemişti."*

1004. Râvilerin dediklerine göre:

Ömer b. Abdilaziz halife olunca, **Mâverâünnehir** hükümdarlarına mektup yazıp onları İslâmiyet'e davet etti. Onlardan bir kısmı Müslüman oldu. Ömer'in **Horasan** valisi el-Cerrah b. Abdillah el-Hakemî idi. O, Muhalled b. Yezîd ile Yezîd'in amillerini yakaladı ve onları hapsetti, el-Cerrah, Abdullah b. Ma'mer el-Yeşkürî'yi **Mâverâünnehir**'e gönderdi; o, düşman ülkesinin içlerine kadar girdi; **Çin**'e girmeyi istedi, ancak Türkler onu kuşattılar; sonunda onlara fidye verip kurtuldu ve **Şâş**'a gitti. Ömer, **Horasan**'da Müslüman olanlardan haraç (cizye) vergisini kaldırdı; Müslüman olanlara maaş bağladı, ve hanlar yaptırdı.

Sonradan Ömer, el Cerrah'ın Arapçılık taassubuyla hareket ettiğini anladı; çünkü el-Cerrah, **Horasan** halkının ancak kılıçla yola geleceğini ona yazmıştı. Ömer onun bu fikrini kabul etmedi ve onu azletti. el-Cerrah borçlu idi; Ömer onun borcunu ödedi ve **Horasan**'ın savaş işlerine bakmak üzere Abdurrahman b. Nuaym el-Ğâmıdî'yi; haraç işlerine de Abdurrahman b. Abdillah el-Kuşeyrî'yi tayin etti.

el-Cerrah b. Abdillah, çeşitli ölçüde akın ve gümüş paralar toplar ve bunları oturduğu yerdeki halının altına koyardı; kardeşlerinden veya övünmek istediği birisi yanına girince, herkesin seviyesine göre bu paralardan onların üzerine atardı.

Daha sonra Yezîd b. Abdilmelik iktidara gelince, Mesleme b. Abdilmelik'i **Irak** ve **Horasan**'a vali tayin etti. Mesleme de Sa'îd b. Abdilaziz b. el-Hâris b. el-Hakem b. Ebî'l-Âsî b. Ümeyye'yi **Horasan**'a vali tayin etti. Bu Sa'îd,- Huzeyfe lakabını

taşırdı. Bunun sebebi şudur: **Mâverâünnehir** dihkanlanndan birisi onun yanına girince, onun safran renkli elbise giydiğini ve saçının taranmış olduğunu görünce: "Bu Huzeyfe'dir" yani dihkan karışıdır, dedi. Sa'îd Mesleme'nin damadı olup kızıyla evliydi.

Sa'îd önden Sevre b. el-Hurr el-Hanzalî'yi, arkasından da oğlunu gönderdi. Kendisi de **Mâverâünnehir**'e doğru yola çıktı. İştîhân'a indi. Türkler buraya gelmişlerdi. Onlarla savaştı ve hezimete uğrattı; askerlerini onları takib etmekten menetti. Daha sonra Türkler ikinci defa karşılaştılar ve onları hezimete uğrattılar; Sa'îd' in adamlarından çoğunu öldürdüler. Sa'îd, Nasr b. Seyyar'ı vali tayin etti. Şair, Sa'îd hakkında şu şiiri söyler:

"Düşmanların üzerine oyuncakla oynar gibi gittin; tenasül aletin meşhurdur; ancak kılıcın kınındadır."

Horasan halkının ileri gelenlerinden bir zümre, Mesleme'ye gidip Sa'îd'i şikayet ettiler; o da onu azletti ve Sa'îd b. Amr el-Cüreşî'yi **Horasan**'a vali tayin etti. O **Horasan**'a varınca, katibine valilik kararını okumasını emretti. Kâtib metni yanlış okuyordu. Bunun üzerine Sa'îd şunları söyledi: "Ey insanlar! Emir işittiğiniz bu hatadan beridir."

Sa'îd Soğdlara elçi gönderip onları kendisine gelmeye ve görüşmeye çağırdı. Onlarla savaşmak istemedi; ancak sonunda, elçileri, onların kendisine karşı olduklarını bildirince onların üzerine yürüdü. Bunun üzerine onlardan onbinden fazla kimse, ileri gelenlerinden ayrılıp itaat etmek istediler. el-Cüreşî, **Soğd**'un bütün kalelerini fethetti ve böylece o, düşmandan istediği şeylerin hepsini elde etti.

Yezîd b. Abdilmelik, kendisinden sonra Hişam b. Abdilmelik, ondan sonra da el-Velîd b. Yezîd'i veliaht olarak tayin etti. Yezîd b. Abdilmelik ölünce, Hişam iktidara geldi. Hişam, Ömer b. Hübeyre el-Fezârî'yi **Irak**'a vali tayin etti. Ömer, el-Cüreşî'yi azletti ve **Horasan**'a Müslim b. Sa'îd'i vali tayin etti. Müslim b. Sa'îd, Afşin üzerine yürüdü; bunun üzerine Afşin, altıbin köle vermek şartıyla onunla andlaştı ve kalesini ona teslim etti. Müslim daha sonra **Merv**'e döndü; **Toharistan**'a Nasr b. Seyyar'ı vali tayin etti. Bazı Arap toplulukları Nasr'a muhalefet ettiler. Nasr onlara saldırdı; sonra onların arasında elçiler gelip gitti ve andlaştılar.

Hişam, daha sonra, Hâlid b. Abdillah el-Kasrî'yi **Irak**'a vali tayin etti. Hâlid de kardeşi Esed b. Abdillah'ı **Horasan**'a vali tayin etti. Müslim b. Sa'îd bu durumu

öğrenince, harekete geçti ve **Fergana**'ya geldi. Şehrin çevresine indi; ağaçları kesti; binaları yıktı. Bunun üzerine Türk hakanı, askerinin başında ona doğru yürüdü; Müslim de **Fergana**'dan ayrıldı. O, bir günde üç konaklık yol aldı; sonunda hayvanları öldü. Türkler onun ordusuna yaklaşmaya başladılar. Şairlerden birisi şu şiiri söyledi:

"Azledilmekten korktuğun için, isyan edip bizimle birlikte savaştın! Ancak insanları oyalayan dünyanın gururundan kurtulamadın."

Esed, **Semerkand**'a geldi; buraya el-Hasan b. Ebî'l-Amerrata'yı vali tayin etti. Türkler, **Semerkand**'ın üzerine yürüyor, baskınlar yapıyorlardı. el-Hasan, Türklerin baskınlarda bulunduğu her sefer ordu hazırlar, fakat onları yakalayamazdı. Birgün hutbe okurken Türkler aleyhine şu duayı yaptı: "Ey Allahım! Onların köklerini kurut; kaderlerini çabuklaştır; onlara sabırlar ihsan eyle!"Onun son cümlesi üzerine **Semerkand** halkı ona sövdü ve: "Hayır! Allah bize sabırlar ihsan eylesin; onların ayaklarını kaydırsın" dediler.

Esed, **Nemrud** dağları üzerine yürüdü; Nemrud onunla andlaştı ve Müslüman oldu. Daha sonra **el-Huttel** üzerine yürüdü. O, **Belh**'a geldiğinde, şehrin yapılmasını ve divanların buraya nakledilmesini emretti. Sonra **el-Huttel** üzerine yürüdü; ancak oraya bir şey yapamadı; askerleri zarara uğradılar, aç kaldılar.

Esed, Nasr b. Seyyar'ın bazı sözler söylediğini öğrenince, ona dayak attı ve onu, kargaşalık çıkartmakla itham ettiği üç kişi ile birlikte Hâlid'e gönderdi. Esed, daha sonra **Horasan**'dan ayrıldı ve oraya el-Hakem b. Avâne el-Kelbî'yi vekil bıraktı.

Sonradan Hişam, Eşres b. Abdillah es-Sülemî'yi **Horasan**'a vali tayin etti. Onun yanında, künyesi Ebû Ümeyye, adı Ümeyre olan Nabatlı bir katib vardı. Katib, kötü şeyleri ona güzel gösterdi. Bunun üzerine Eşres, **Horasan**'ın vergilerini artırdı; dihkanları küçük gördü ve **Mâverâünnehir** halkını İslamiyet'e davet etti; Müslüman olanlardan cizyenin kaldırılmasını emretti. Bunun üzerine bu bölgenin halkı, İslamiyet'e girmeye başladılar, böylece vergi miktarı azaldı. Eşres bu durumu görünce eski vergileri almaya karar verdi. Halk, onun bu kararını nefretle karşıladı; ancak ondan korktular. Sabit Kutne el-Ezdî, onların bu şekilde vergi almalarına kızdı. Sâbit'e Kutne denilmesi, daha önce bir gözünü kaybetmiş olduğundan oraya pamuk (kutn) koymasındandı. Eşres, onları dağıtmak üzere asker gönderdi. Sâbit'i

yakaladı ve hapsetti. Sonra kefaletle onu serbest bıraktı ve bir taraflara gönderdi. Türkler ona karşı harekete geçtiler ve onu öldürdüler.

Hişam, 112 yılında, el-Cüneyd b. Abdirrahman el-Mürrî'yi **Horasan**'a vali tayin etti. O, Türklerle karşılaştı ve onlarla savaştı. Onlara karşı keşif kolları gönderdi Bu gönderilenler, sarhoş bir halde avlanmakta olan Hakan'ın oğlunu yakaladılar ve onu el-Cüneyd b. Abdirrahman'a getirdiler; o da kendisini Hişam'a gönderdi. el-Cüneyd Türkleri uzaklaştırıncaya kadar savaşmaya devam etti. Sonunda Hişam'a mektup yazıp yardım istedi. Hişam kendisine, Amr b. Müslim'i Basralılardan onbin kişi ile; Abdurrahman b. Nuaym'ı da Kûfelilerden onbin kişi ile yardıma gönderdi. Ayrıca ona otuzbin mızrak ile otuzbin kalkan da gönderdi; maaşlı asker tayin etmek için ona tahsisat ayırdı. el-Cüneyd, onbeşbin kişiye maaş bağladı. el-Cüneyd, pek çok savaş yaptı. Onun valiliği sırasında Benî Hâşim dâileri yayılmaya ve durumları kuvvetlenmeye başladı. el-Cüneyd, Merv'de öldü.

Hişam, **Horasan**'a Âsim b. Abdillah b. Yezîd el-Hilâlî'yi vali tayin etti.

Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ şunları söyledi: **Tâsit**, **Toharistan**'ın bazı bölgeleridir; el-Cüneyd b. Abdirrahman, bu bölgeleri fethetti ve eski sulh ve mukataa şartlarına iade etti.

Nasr b. Seyyar, Mervan b. Muhammed'in zamanında, Uşrûsene üzerine yürüdü; fakat bir şey yapamadı. Mü'minlerin Emiri el-Abbas *(Allah ona rahmet eylesin)* ve ondan sonraki halifeler, buralara âmillerini tayin ediyorlar; düşman topraklarının sınırlarını ve çevresini gittikçe daraltıyorlar; biati bozanlarla kıble ehlinden verdikleri sözü tutmayanlarla savaşıyorlar; andlaşma hükümlerini yerine getirmekten çekinenlere savaş yapmak suretiyle, andlaşma şartlarına döndürüyorlardı.

1005. Râvilerin dediklerine göre:

Mü'minlerin Emiri el-Memun halife olunca, **Soğd**, **Uşrûsane** ve **Fergana** ehlinden ahidlerini bozanlara karşı asker gönderdi. O, **Horasan**'da bulunduğu sırada ve daha sonra, onlarla savaştı ve kendilerine baskınlar yaptı; onların üzerine süvariler göndermesi yanında, onları İslâmiyet'i kabul etmeye ve itaata davet ve teşvik eden mektuplar yazardı.

Kâbilşah'a karşı ordu gönderdi; buranın halkı vergilerini ödedi ve itaat etti. Buraya posta ulaştı; o kadar ki, buradan Memun'a taze karahalile (ihlîlec) geliyordu.

Uşrûsane hükümdarı Kâvus, el-Memun'un veziri ve katibi, Zu'r-Riyâseteyn diye bilinen el-Fadl b. Sehl'e yazdığı mektupta, belli miktarda para ödemesine karşılık, onun da Müslümanları ülkesine savaşa göndermemesi şartıyla barış istedi. Onun bu isteği kabul edildi. Ancak el-Memun *(Allah ona rahmet eylesin)* **Medinetü's-Selâm**'a gelince, Kâvus barış şartlarına uymadı. Kâvus'un çok yakın bir arkadaşı ve değerli bir yardımcısı olan Kahraman'ı vardı. Kahraman kızını, Kâvus'un oğlu el-Fadl ile evlendirdi; o, el-Fadl'ı sayar ve gönülden severdi. Kâvuş'un Afşin diye bilinen diğer oğlu Haydar'ı ise kötüler ve ondan nefret ederdi. Birgün Haydar Kahraman'ın üzerine atladı ve onu, şehirleri **Künb**'ün kapısı önünde öldürdü; sonra da halkı tarafından ülkesine hükümdar yapılan Hâşim b. Muhavvir el-Huttelî'nin yanına kaçtı. Haydar, kendisini affetmesi için babasına mektup yazmasını Hâşim'den istedi.

Kâvus, Kahraman'ın öldürüldüğü sırada, Ümmü Cüneyd'i (Cüneyd'in annesi) Torâdîs ile evlendirmiş; o da bazı dihkanlarıyla kaçmıştı. Haydar bu durumu öğrenince, Müslüman olduğunu ilan etti ve **Medinetü's-Selâm**'a gitti; el-Memun'a **Uşrûsene**'nin işinin kolay olduğunu anlattı; insanların haberinden çekinip korktuğu bu yeri, ona kolaylaştırdı ve oraya giden kısa yolu anlattı. Bunun üzerine el-Memun, katib Ahmed b. Ebî Hâlid el-Ahvel'i, büyük bir ordunun başında **Uşrûsana**'ye savaşa gönderdi. Kâvuş, Ahmed'in kendisine doğru geldiğini öğrenince, el-Fadl b. Kâvus'u, yardıma gelmeleri için Türklere gönderdi. Onlar kendisine pek çok askerle yardıma geleceklerdi ki Ahmed b. Ebî Hâlid, **Uşrûsana** ülkesine geldi; el-Fadl'ın Türklerle birlikte yardıma gelmesinden önce şehrin etrafına indi. Kâvuş Ahmed'in uzun yoldan geleceğini tahmin ediyor, onun kısa yolu bilmediğini zannediyordu. Bundan dolayı şaşırdı, kalbi korku ile doldu; teslim olacağını bildirip itaat üzere şehirden çıktı. el-Fadl, babasının teslim olduğunu öğrenince, Türklerle birlikte oradaki bir çöle çekildi. Sonradan Türklerden ayrıldı ve çok süratli bir şekilde babasının yanına geldi ve onun emanına o da girdi. Türkler, susuzluktan orada öldüler. Kâvus, **Medinetü's-Selâm**'a geldi; Müslüman olduğunu ilan etti; el-Memun da onu ülkesine hükümdar yaptı. Daha sonra da onun oğlu Afşin diye bilinen Haydar'ı ondan sonra hükümdar yaptı.

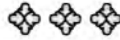
el-Memun *(Allah ona rahmet eylesin)*, **Horasan**'daki âmillerine mektup yazıp, **Mâverâünnehir** halkından itaat etmeyen ve Müslüman olmayanlarla savaşılmasını emreder ve elçilerini gönderirdi. Elçiler de, bu bölgelerin halkından ve hükümdarların çocuklarından isteyen kimseleri divan defterlerine yazarak onlara maaş

tahsis ederdi. Böylece el-Memun onları teşvik ederdi. Eğer onlar, kapısına gelirlerse, onlara saygı gösterir, (kendilerini yüceltir ve onlara yemekler ikram ederdi.

Daha sonra el-Mu'tasımbillah halife oldu; o da aynı şekilde davrandı; o kadar ki sonunda onun askerlerinin büyük ekseriyeti **Mâverâünnehir**, **Soğd**, **Fergana**, **Uşrûsana**, **Şâş** ve başka yerlerin halkından oluştu. Onların hükümdarları el-Mutasım'ın kapısına geldiler; oradakiler arasında İslâmiyet hakim oldu. Böylece bu ülkelerin halkı, kendilerinin öbür tarafında yaşayan Türklerle savaştılar. Abdullah b. Tahir, oğlu Tâhir b. Abdillah'ı Ğûziyye (Oğuzlar) ülkesine savaşa gönderdi; Tahir, kendisinden önce kimsenin ulaşamadığı yerleri fethetti.

1006. el-Ömerî → el-Heysem b. Adiyy ve İbn Ayyaş yoluyla rivayet edilmiştir:

Kuteybe, Arapları **Mâverâünnehir**'e, **Fergana** ve **Şâş** topraklarına iskan etti.

SİND FETİHLERİ

1007. Ali b. Muhammed b. Abdillah b. Ebî Seyf' in bize haber verdiğine göre:

Ömer b. el-Hattab (r.a.), **15** yılında, Osman b. Ebî'l-Âsî es-Sakafî'yi **Bahreyn** ve **Uman**'a vali tayin etti. Osman, kardeşi el-Hakem'i **Bahreyn**'e gönderdi; kendisi **Uman**'a gitti; askerlerinin bir kısmını **Tâne** adasına gönderdi. Askerleri oradan dönünce, bu seferi bildirmek üzere Ömer'e mektup yazdı. **Ömer** ona şu mektubu yazdı: "Ey Sakîf'in kardeşi! **Sen,** böcekleri tahta parçası üzerine yükledin; Allah'a yemin ederim ki, eğer gönderdiğin askerler ölmüş olsalardı, kabilenden onların sayısınca insan alırdım."

Osman, el-Hakem'i **Bervas**'a gönderdi; diğer kardeşi el-Muğîre b. Ebî'l-Âsî'yi de **Havru'd-Deybül**'e (ed-Deybül sahiline) gönderdi.

Osman b. Affan (r.a.) halife olunca, Abdullah b. Âmir b. Küreyz'i **Irak**'a vali tayin etti; ona yazdığı mektupta, **Hind** hudutlarına orayı bilen birini göndermesini ve kendisine oradan haber getirmesini emretti. Bu emir üzerine Abdullah, Hakîm b. Cebele el-Abdi'yi oraya gönderdi. Hakîm oradan dönünce, Abdullah onu Osman'a **gönderdi.** Osman, bu ülkenin durumunu ona sordu; o da: "Ey Mü'minlerin Emiri! Orayı biliyordum, **daha** iyi **tanıdım**" dedi. Osman:

— Orasını bana anlat, dedi. Hakîm:

— Oranın suyu az, meyvesi âdi, hırsızı yamandır. **Oraya** giden ordunun sayısı az olursa askerler mahvolur; çok olursa, aç kalırlar, dedi. Bunun üzerine Osman ona:

— Sen haberci misin? Yoksa secîli sözler söyleyen birisi misin? diye sorunca, o:

— Haberciyim, diye cevap verdi.

Bunun üzerine Osman, oraya kimseyi savaşa göndermedi.

38 yılı sonlarında ve 39 yılı başlarında, Ali b. Ebî Talib'in (r.a.) halifeliği zamanında, el-Hâris b. Mürre el-Abdî, Ali'nin izni ve kendi isteği ile bu hudutlara gitti; zafer kazandı; ganimet ve esirler elde etti; bir günde bin tane esiri taksim etti. Daha sonra el-Hâris ve az bir kısmı hariç olmak üzere yanındakiler, 42 yılında **Kîkan** toprağında öldürüldüler. **Kîkan**, **Sind** bölgesinden **Horasan**'a komşudur.

Bundan sonra el-Mühelleb b. Ebî Sufra, 44 yılında Muaviye b. Ebî Süfyan zamanında, bu hudutların üzerine yürüdü; Benne ve **Ehver**'e (Lahor) geldi. Bu iki bölge **Multan** ile **Kâbil** arasındadır. Düşman onunla karşılaştı ve yanındakilerle birlikte savaştı. el-Mühelleb, **Kîkan** ülkesinde, atlarının kuyrukları kesilmiş onsekiz Türk süvarisine rastladı; onlar, el-Mühelleb'le savaştılar ve hepsi öldürüldüler. Bunun üzerine el-Mühelleb: "Arap olmayan bu kimseler, atların kuyruklarını toplamaya bizden daha müstahak değildirler" dedi ve atının kuyruğunu kesti; Müslümanlardan atının kuyruğunu kesen ilk kimse el-Mühelleb oldu.

el-Ezdî **Benne** Savaşı hakkında şu şiiri söyler: *"Benne'de geceleyin düşmana baskın yapan el-Ezd kabilesi mensuplarının el-Mühelleb'in askerlerinin en hayırlısı olduklarını görmedin mi?"*

Daha sonra Abdullah b. Âmir, Muaviye b. Ebî Süfyan zamanında, Abdullah b. Sevvar el-Abdî'yi **Hind** hududu valiliğine tayin etti; bir başka rivayete göre, onu bizzat Muaviye vali tayin etmiştir. O, **Kîkan** üzerine yürüdü ve ganimetler elde etti. Sonra Muaviye'nin yanına geldi ve ona **Kîkan** atları hediye etti. Bir süre Muaviye'nin yanında kaldı; sonra **Kîkan**'a döndü. **Kîkan** halkı, Türklerden askerî yardım istediler; yapılan savaşta Abdullah'ı öldürdüler. Şair onun hakkında şu şiiri söylüyor:

"Abdullah b. Sevvar, insanlar evini kolayca bulabilsinler diye geceleri ateş yakar ve böylece açlığı önlerdi."

O, cömert birisiydi; ordugâhında, ondan başka kimse ateş yakamazdı. Bir gece ateş yakıldığını görünce: "bu nedir?" diye sordu; kendisine, "Lohusa bir kadına un helvası yapılıyor" diye cevap verdiler. Bunun üzerine o, halka üç gün un helvası yedirilmesini emretti.

Ziyad b. Ebî Süfyan, Muaviye zamanında, Sinan b. Seleme b. el-Muhabbık el-Hüzelî'yi buraya vali tayin etti. Sinan, fazilet sahibi ve kendisini ibadete vermiş bir kimseydi. O, askerlere boşanmak üzerine yemin ettiren ilk kimsedir. Sinan hududa geldi; **Mükran**'ı savaş yoluyla fethetti ve burayı şehir haline getirdi. Orada oturdu ve ülkeye hakim oldu. Şair onun hakkında şu şiiri söyler:

"Huzeyl kabilesinin yeminlerinde, mihrini vermedikleri kadınların boşanmasını ihdas ettiklerini gördüm. Kadınlar, boyunlarındaki sarı halkaları çıkardıkları sürece, İbn

Muhabbık'ın yemini benim için çok kolaydır. (Yani mihirleri verilmediğine göre kadınların boşanması çok kolaydır)."

İbnu'l-Kelbî şunları söyledi: **Mükran**'ı fetheden, Hakim b. Cebele el-Abdî'dir.

Sonradan Ziyad hududa el-Ezd'den Râşid b. Amr el-Cüdeydî'yi vali tayin etti. O, **Mükran**'a geldi; sonra **Kîkan** üzerine yürüdü ve zafer kazandı. Daha sonra **Mîd** üzerine yürüdü ve öldürüldü. Bunun üzerine Sinan b. Seleme askerin başına geçti; Ziyad da onu hududa vali tayin etti. Sinan orada iki sene kaldı.

A'şâ Hemdan, **Mükran** hakkında şu şiiri söyledi:

"Sen **Mükran**'*a gidiyorsun; gideceğin yer ile döneceğin yer uzak oldu. Benim ne orada savaşmak ne de ticaret yapmak için* **Mükran**'*a ihtiyacım yoktur. Orası hakkında bana çok şey söylenildi; ancak oranın zikredilmesinden tiksiniyorum. Çünkü orada yaşayanların ekseriyeti açtır; az bir kısmı ise kötü huyludur."*

Abbad b. Ziyad, **Sicistan**'dan gelip **Hind** hudutları üzerine yürüdü ve Senâruz'a geldi; **Havîkehez** üzerinden, **Sicistan** topraklarındaki **Rûzbar** ve **Hindmend**'e geldi; **Kişş**'e indi; çölü geçip **Kündühar**'a geldi. Buranın halkı ile savaştı ve onları hezimete uğrattı ve kılıçtan geçirdi; Müslümanlardan bazılarının ölmesinden sonra burasını fethetti. Buranın halkının uzun kalpaklar giydiğini gördü; o burada valilik yaptığından dolayı **Kündühar**'a, **Abbâdiyye** adı verildi.

İbn Müferriğ şu şiiri söyledi: "**Hind** *topraklarında, gömülmemiş olan ölülerin ne kadar çok cesed, ayak ve elbiseleri vardır. Eğer bir kimse* **Kündühar**'*da ölürse, onun hakkındaki haberler doğru değil, tahminidir."*

Sonra Ziyad, **Hind** hududuna el-Münzir b. Cârûd el-Abdî'yi vali tayin etti; el-Münzir'in künyesi Ebû'l-Eş'as'dır. O, **Bûkan** ve **Kîkan** üzerine yürüdü; Müslümanlar zafer kazandılar ve zafer elde ettiler; onların ülkelerine seriyyeler gönderdi ve **Kusdar**'ı fethetti ve oradan esirler aldı. Sinan burasını daha önce fethetmişti; ancak buranın halkı andlaşmayı bozmuşlardı. el-Münzir burada öldü. Şâir şu şiiri söyledi:

"O, **Kusdar**'*a yerleşti, orada kabre konuldu; unutulanlarla birlikte unutulmadı. Allah için* **Kusdar**'*ın üzümleri ne güzeldir; dünya hangi genci unutturmadı veya alçaltmadı?"*

Ondan sonra 'Ubeydullah b. Ziyad, İbn Harrî el-Bâhilî'yi buraya vali tayin etti.

Allah, bu ülkenin fethini onun eliyle nasib eyledi. O, burada çok şiddetli bir şekilde savaştı; zafer kazandı ve ganimet elde etti.

Bazıları şunları söylediler: 'Ubeydullah b. Ziyad, buraya Sinan b. Seleme'yi vali tayin etti. Harrî ise, onun seriyyelerinin kumandanı idi. Harrî b. Harrî hakkında şair şu şiiri söylüyor:

"Eğer ben, ***Bûkan****'da mızrağımla vuruşmasaydım, İbn Harrî'nin seriyyeleri, oradan düşman askerlerinden aldıkları ganimetlerle dönemezdi."*

Bugün **Bûkan** halkı Müslümandır. İmran b. Musa b. Yahya b. Hâlid el-Bermekî, el-Mu'tasımbillah'ın halifeliği sırasında burada **el-Beydâ** adını verdiği bir şehir kurdu.

el-Haccac b. Yusuf b. el-Hakem b. Ebî Akîl es-Sakafî **Irak** valisi olunca, **Mükran** ve bu hudutlara, Sa'îd b. Eşlem b. Zür'a el-Kilâbî'yi vali tayin etti. Ancak, İlafiyan diye bilinen el-Hâris'in iki oğlu Muaviye ve Muhammed ona karşı isyan ettiler; kendisini öldürdüler ve hudut bölgesine hakim oldular.

İlâf'ın adı, Rebban b. Hulvan b. İmran b. İlhâf b. Kudâ'a'dır; o, Cerm'in babasıdır.

Daha sonra el-Haccac, Mücca'a b. Si'r et-Temîmî' yi bu hududa vali tayin etti; Mücca'a buraya yürüdü; ganimet elde etti ve **Kandâbîl**'in çevresini fethetti. Sonradan bu bölgenin fethini, Muhammed b. el-Kâsım tamamladı. Mücca'a bir yıl sonra **Mükran**'da öldü. Şair şu şiiri söyledi:

"İştirak ettiğin savaşların zikredilip anılması, yalnızca seni ve Mücca'a'yı güzelleştirir."

el-Haccac, Mücca'a'dan sonra, Muhammed b. Harun b. Zira' en-Nemrî'yi buraya vali tayin etti. Onun valiliği sırasında, **Yakut** adasının emiri, el-Haccac'a, ülkesinde doğan Müslüman kadınları hediye etti; bu kadınların babaları, ticaretle uğraşıyorlardı ve orada ölmüşlerdi. Böylece Muhammed, bu kadınlar vasıtasıyla el-Haccac'a yaklaşmak istiyordu. Ancak **Mîd Deybül** halkından bir zümre, büyük savaş gemileriyle, kadınların bulunduğu gemiye saldırdılar ve içindekilerle birlikte gemiyi ele geçirdiler. Bu sırada, bu kadınlardan **Benî** Yerbu kabilesinden olan bir kadın: "Ey Haccac!"diye bağırıp yardım istedi. el-Haccac, kadının kendisinden yardım istediğini öğrenince: "yardımına hazırım!"diye seslendi ve Dâhir'e elçi

gönderip kadınların serbest bırakılmasını ondan istedi. Dâhir; "Kadınları hırsızlar aldılar; ben onlara bir şey yapamam" dedi. Bunun üzerine el-Haccac, 'Ubeydullah b. Nebhan'ı **Deybül** üzerine gönderdi; ancak 'Ubeydullah öldürüldü. Bundan sonra el-Haccac, **Uman**'da bulunan Büdeyl b. Tahfe el-Becelî'ye mektup yazıp **Dübeyl** üzerine yürümesini emretti. Büdeyl onlarla karşılaşınca, atı ürktü ve düşman onun etrafını sarıp kendisini öldürdü. Bazıları, onu **Büdhe** Zuttlarının öldürdüğünü söylediler.

Bu adaya **Yakut** adası denilmesinin sebebi, kadınlarının güzelliğindendir.

Bundan sonra el-Haccac, el-Velîd b. Abdilmelik'in zamanında, buraya Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed b. el-Hakem b. Ebî Akîl'i vali tayin etti. O sırada Muhammed Fâris'te idi ve el-Haccac onun **Reyy**'e git mesini emretmişti. Onun öncü kuvvetinin başında da Ebû'l-Esved Cehm b. Zahr el-Cu'fî vardı. el-Haccac, Muhammed'i **Reyy** üzerine göndermekten vazgeçti ve onu **Sind** hudutlarına vali tayin etti. Ayrıca **Şam** halkından ve başkalarından altıbin askeri de ona gönderdi ve iplik ve çuvaldız iğnesine varıncaya kadar ihtiyacı olan her şeyle onu teçhiz etti. Ona, yardıma gönderdiği askerlerle hazırladığı şeylerin kendisine ulaşmalarına kadar **Şîraz**'da beklemesini emretti. el-Haccac, atılmış pamuğu, kuvvetli ve keskin sirkenin içine batırıp ıslattı; gölgede kuruttu; sonra da: "Sirke az bulunan **Sind**'e vardığınızda, bu pamukları suda ıslatınız; sonra pişiriniz ve katık yapınız" dedi.

Bir başka rivayete göre, Muhammed hududa gelince, orada sirkenin az olmasından dolayı sıkıntı çektiklerini bildiren bir şikayet mektubu göndermişti. Bunun üzerine el-Haccac, ona sirkeye batırılmış pamuk göndermiştir.

Muhammed b. el-Kâsım **Mükran**'a gitti; orada birkaç gün kaldı. Sonra **Kannezbûr**'a geldi ve orayı fethetti. Buradan **Ermâîl**'e geldi ve orayı da fethetti. Bu sıralarda, Muhammed b. Harun b. Zira onunla buluştu; ona iltihak etti ve beraberce ilerledi. Ancak Muhammed b. Harun **Ermâîl**'e yakın bir yerde vefat etti ve **Kanbil**'e defnedildi.

Bundan sonra Muhammed b. el-Kâsım, yanında Cehm b. Zahr el-Cu'fî ile birlikte, Ermâîl'den, Cuma günü **Deybül**'e geldi. Bu sırada, askerler, silahlar ve diğer ihtiyaç maddeleri yüklü gemiler ona ulaştı. O, **Deybül**'e inince, hendek kazdırdı ve buraya mızrak dikildi ve sancaklar çekildi; O, askerleri kendi sancakları altına indirdi; Arûs (gelin) diye bilinen ve beşyüz kişinin çektiği mancınık yerleştirdi.

Deybül'de büyük bir puthane vardı; bunun üzerinde uzun bir direk; direkte de kırmızı bir bayrak asılıydı. Rüzgar estiği zaman bu bayrak, şehrin etrafında dolaşarak dönerdi. Söylediklerine göre bu puthane, büyük bir kule olup, burada meşhur olan put veya putların bulunduğu bir binaya aitti. Aynı şekilde kulenin içinde de put vardı. Onların ibadet maksadıyla yücelttikleri her şey, onlara göre puttur.

el-Haccac'ın mektupları Muhammed'e; Muhammed' in oradaki durumları anlatan ve onun görüşlerini öğrenmek istediği hususlara dair mektupları da el-Haccac'a üç günde bir geliyordu. el-Haccac'ın Muhammed'e gelen mektuplarından birisinde: "Arûs'u kur! Onun ayaklarından birisini kısalt ve doğu tarafına doğru çevirt; sonra mancınığı kullanacak askeri çağır ve bana tavsif ettiğin direği hedef alıp mancınığı atmasını ona emret" diye yazdı. Bunun üzerine asker, mancınığı direğe nişanlayıp attı ve direği kırdı, direğin kırılması, küfrün çöküşünü çabuklaştırdı. Bundan sonra Muhammed onların üzerine yürüdü; onlar da kendisine karşı çıktılar. Muhammed onları hezimete uğrattı ve kendilerini şehre çekilmeye mecbur etti. Sonra merdivenler istedi; merdivenler yerleştirildi ve askerler surlara çıktılar. Surlara çıkan ilk kimse, **Kûfe** halkından Murad kabilesinden birisiydi. Şehir savaş yoluyla fethedildi. Muhammed, orada bulunanları öldürmek üzere üç gün şehirde kaldı. Dâhir'in âmili oradan kaçtı; puthaneye bakan kimse öldürüldü. Muhammed, Müslümanlara burada arsalar ayırdı; bir cami yaptırdı ve buraya dörtbin Müslüman yerleştirdi.

1008. Ahmed b. Yahya (el-Belâzurî) şunları söyledi:

Hâlid b. Esîd ailesinin azadlısı Mansur *b.* Hatim en-Nahvî'nin bana söylediğine göre, o, puthane kulesindeki direği kırılmış halde görmüştür. el-Mu'tasımbillah'ın *(Allah ona rahmet eylesin)* halifeliğinde **Sind** valisi olan Anbese b. İshak ed-Dabbî, bu kulenin yukarı tarafını yıktırdı ve orasını hapishane haline getirdi; bu kulenin yıkıntısındaki taşlarla şehrin tamirine başladı. Ancak bunu tamamlamadan önce azledildi. Ondan sonra Harun b. Ebî Hâlid el-Mervrûzî vali oldu; o burada öldürüldü.

1009. Râvilerin dediklerine göre:

Muhammed b. el-Kâsım **el-Nîrûn**'a(*) geldi. Buranın halkı, kendilerinden olan iki Sümeniyye'yi daha önce el-Haccac'a göndermişler ve onunla andlaşma

(*) Metinde bu kelime el-Bîrun şeklindedir. Doğrusu en-Nîrûn'dur.

yapmışlardı. Onlar, Muhammed'in hayvanlarına yem verdiler ve onu şehre soktular; sulh şartlarına riayet ettiler. Muhammed, uğradığı şehirleri fethetti; nihayet **Mihran**'dan ayrı bir ırmağı geçti. O sırada, **Serbîdes**'in Sümeniyye'si ona geldi ve geride bıraktıkları adına onunla andlaştı. Muhammed, onların haraç vergisini belirledi ve **Sehban** üzerine yürüdü; orayı fethetti.

Sonra **Mihran**'a gitti ve buranın orta yerine indi. Dâhir bu durumu öğrenince Muhammed'le savaşa hazırlandı. Muhammed b. el-Kâsım, at ve eşeğe binen askerlerin başında, Muhammed b. Mus'ab b. Abdirrahman es-Sakafî'yi **Sedûsan**'a gönderdi. Oranın halkı eman ve sulh istedi; onlarla Muhammed arasında Sümeniyyeleri elçilik yaptı. Muhammed onlara eman verdi; onların haraç vergisini belirledi ve rehineler aldı. O, yanında dörtbin Zutt olduğu halde Muhammed b. el-Kasım'ın yanına döndü; böylece onlar Muhammed'le oldular; o, **Sedûsan**'a birisini vali tayin etti.

Daha sonra Muhammed **Mihran** nehrini geçmeye çalıştı; sonunda **Hind**'in **Kassa** bölgesinin hükümdarı Râsil'in memleketine yakın bir yerde kurduğu köprünün üzerinden nehri geçti. Dâhir onu küçük görüyor ve hiçe sayıyordu. Muhammed ve Müslümanlar onunla karşılaştılar; o fil üzerinde, etrafında filler ve yanında Tekâkire ile idi. Müslümanlar, benzeri duyulmamış bir şiddetle savaştılar; Dâhir yaya olarak savaştı ve akşam üzeri öldürüldü. Müşrikler hezimete uğradılar, Müslümanlar onları istedikleri gibi öldürdüler. el-Medâinî'nin rivayetine göre Dâhir'i, Benî Kilab'dan birisi öldürdü. Onu öldüren şu şiiri söyledi:

"Süvariler, mızraklar ve Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed, Dâhir hazır bulundular; ben, korkmadan düşman topluluğunu dağıttım; ***Hind****'de yapılmış kılıcımla, onların başkanlarının üzerine atıldım. Onu, toz toprak içinde, yanakları toprağa bulanmış ve bir yere yaslanmaksızın yere terkettim."*

1010. Mansur b. Hatim bana şunları söyledi:

Dâhir'i öldüren kimsenin **Bervas**'da iki resmi; Büdeyl b. Tahfe'nin ise **Kand**'da bir resmi vardı; onun kabri **Deybül**'dedir.

1011. Ali b. Muhammed el-Medâinî → Ebû Muhammed el-Hindî ve Ebû'l-Ferec yoluyla rivayet edilmiştir:

Dâhir öldürülünce, Muhammed b. el-Kâsım **Sind** ülkesine hakim oldu.

İbnu'l-Kelbî şunları söyledi: Dâhir'i öldüren, el-Kâsım b. Sa'lebe b. Abdillah b. Hısn et-Tâî'dir.

1012. Râvilerin dediklerine göre:

Muhammed b. el-Kâsım, **Râver'i** savaş yoluyla fethetti. Orada Dâhir'in karısı vardı; o, Müslümanlar tarafından yakalanmasından korktuğu için kendisini, cariyelerini ve bütün mallarını yaktı.

Daha sonra Muhammed b. el-Kâsım, eski **Berehmenâbaz**'a geldi; orası, **el-Mansûre**'den iki fersah uzaklıktadır; o sıralarda **el-Mansûre** şehri henüz kurulmamıştı; ancak yeri bataklıktı. Dâhir'in yenilmiş askerleri, bu **Berehmenâbaz**'da bulunuyorlardı. Onlar Muhammed'le savaştılar; Muhammed de orayı savaş yoluyla fethetti. Orada sekizbin kişi, bir başka rivayete göre de yirmialtıbin, öldürüldü. Muhammed oraya vekil bıraktı. Bugün, bu şehir harabe halindedir.

Muhammed, **Rûr** ve **Buğrûr** üzerine yürümek üzere yola çıktı. **Sâvenderâ** halkı onu karşıladı ve ondan eman istedi; o da bunu verdi; Müslümanları misafir etmelerini ve onlara yol göstermelerini şart koştu. Bugün, **Sâvenderâ** halkı Müslümandır.

Sonra **Besmend**'e ilerledi; buranın halkı **Sâvenderâ** sulhu gibi andlaştı.

Muhammed, **Sind** şehirlerinden olan ve dağ üzerinde kurulmuş olan **Rûr**'a kadar ilerledi; buranın halkını bir ay kadar muhasara etti; sonra burasını, onları öldürmemek ve putlarına dokunmamak şartıyla, sulh yoluyla fethetti. Puthane, Hristiyanların ve Yahudilerin kiliseleri, Mecusîlerin ateşgedeleri gibidir. Ayrıca **Rûr'** da, onlara haraç vergisi koydu ve bir cami yaptırdı.

Muhammed **Sekke** üzerine yürüdü; burası, **Beyas**'ın öte tarafındadır; burayı fethetti. Bugün **Sekke** şehri haraptır.

Daha sonra **Beyas** ırmağını geçti; **Multan**'a geldi; **Multan** halkı onunla savaştı; Zaide b. Umeyr et-Tâî, büyük yararlılıklar gösterdi. Müşrikler hezimete uğradılar ve şehre sığındılar. Muhammed onları kuşattı; Müslümanların yiyeceği tükendi; bundan dolayı eşek eti yediler. Daha sonra eman isteyen bir adam, Müslümanların yanına geldi ve onlara, şehir halkının içtikleri suyun şehre girdiği yeri gösterdi. Bu su, **Besmed** ırmağından geliyor ve şehirdeki havuz gibi bir çukura akıyordu. Onlar bu suya **Telac** (**Belah**) adını veriyorlardı. Muhammed, bu suyu toprağın altına

çevirtti. Şehirdekiler susayınca, verilecek karara razı olup indiler. Bunun üzerine Muhammed savaşanları öldürdü; çoluk çocuğu esir aldı; puthane bakıcısını da esir aldı; onlar altıbin kişiydi. Müslümanlar, pek çok altın ele geçirdiler. Bu ganimet malları, uzunluğu on, genişliği sekiz arşın olan bir evde toplanıyordu; getirilen mallar, bu evin damına açılan bir delikten içeriye atılıyordu. Bunun için **Multan**'a altın evi hududu (ferecü beyti'z-zeheb) adı verildi.

Multan'daki puthane, kendisine mallar hediye edilen, nezirler sunulan bîr yerdi. **Sind** halkı buraya hacca gelir; etrafında tavaf eder; bunun yanında tıraş olur ve sakallarını keserlerdi. Ayrıca orada, Eyyub Peygamber' in (s.a.s) bir heykelinin bulunduğunu iddia ederlerdi.

1013. Râvilerin dediklerine göre:

el-Haccac **Sind** hesaplarını inceleyip, Muhammed b. el-Kâsım'a altmış milyon gönderdiğini; onun ise kendisine yüzyirmi milyon getirdiğini görünce şunları söyledi: "Kinimizi giderdik; intikamımızı aldık; ayrıca altmış milyon ve Dâhir'in başını kazandık."

el-Haccac'ın ölüm haberi gelince Muhammed, **Multan**'dan **Rûr** ve **Buğrûr**'a döndü. O, burasını fethetmişti; askerlere para dağıttı; **Beyleman**'a ordu gönderdi; buranın halkı savaşmadı; itaat etti.

Sürest halkı da onunla andlaştı; burası, bugün **Basra** halkının savaş yeridir. Buranın halkı Mîdler olup denizden yüzüp geçerlerdi.

Bundan sonra Muhammed **Kîrec**'e geldi; Devher ona karşı çıktı ve onunla savaştı. Düşman hezimete uğradı ve Devher kaçtı. Bir başka rivayete göre, öldürüldü. Bunun üzerine buranın halkı, Muhammed'in vereceği karara razı olup şehirden indi; o, bir kısmını öldürdü, bir kısmını esir aldı. Şair şu şiiri söyledi:

"Biz, Dâhir'i ve Devher'i öldürdük; süvariler, süvari bölüklerini birbiri arkasından öldürüyorlardı."

el-Velid b. Abdilmelik öldü; Süleyman b. Abdilmelik iktidara geldi. O, Salih b. Abdurrahman'ı **Irak** haraç âmili yaptı; Yezid b. Ebî Kebeşe es-Seksekî'yi **Sind**'e vali tayin etti. Yezîd, Muaviye b. el-Mühelleb ile beraber, Muhammed b. el-Kâsım'ı zincire vurup götürdü. Bunun üzerine Muhammed, durumunu şairin şu şiiriyle dile getirdi:

"Onlar beni kaybettiler; onlar şiddetli savaşların ve hudutların güveniiir gencini kaybettiler."

Hind halkı, Muhammed için göz yaşı döktü; **Kîrec'** de onun resmini yaptılar. Salih onu **Vâsıt**'da hapsetti. Bu münasebetle Muhammed şu şiiri söyledi:

"**Vâsıt** *ile onun toprağında demir bukağıya vurulmuş bir halde hapis de olsam, vaktiyle nice yiğitleri korkutmuş, emsalim pek çok bahadırı ölü olarak terketmiş bir kahramanım."*

Şu şiiri de o söylemiştir:

"Eğer ben bir yerde ordugâhımı kurup askerleri toplarsam savaşa hazırlanmış kadınlar ve erkekler, her tarafı çiğneyip geçerler. Seksek kabilesinin süvarileri bizim topraklarımıza girmediler; Akklerden de kimse bana emir olmadı. Ben, Mezûnî köleye de tabi olmadım; ne var ki zamanın cilvesi, saygıdeğer insanların ayağını kaydırır."

Salih, Ebî Akîl ailesinden bazı kimselerle, Muhammed'e işkence yaptırdı; sonunda onu öldürdü.

el-Haccac, Salih'in kardeşi Âdem'i öldürtmüştü; çünkü Âdem, Haricilerin görüşündeydi.

Hamza b. Beyd el-Hanefî, Muhammed için şu şiiri söyledi:

"Cömertlik, insaniyet ve kahramanlık, Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed'e mahsustur. O, onyedi yaşında iken orduları idare etti; bu çocuk yaşındaki büyüklüğüne hayret edilir."

Bir başkası şu şiiri söyledi:

"O, onyedi yaşında insanları sevk ve idare etti; onun yaşıtları, bu gibi işlerden uzaktırlar."

Yezîd b. Ebî Kebeşe, **Sind** toprağına gelmesinden onsekiz gün sonra öldü. Bunun üzerine Süleyman b. Abdilmelik, **Sind** savaşının başına Habîb b. el-Mühelleb'i tayin etti. Habîb oraya geldi; bu sırada bütün **Hind** hükümdarları, kendi ülkelerine döndüler. Dâhir'in oğlu Halişe de (Ha, lam, ya, şın he) **Berehmenâbaz**'a döndü. Habîb, **Mihran** nehrinin kenarına indi. **Rûr** halkı ona itaat etti. Habîb bir kavimle savaştı ve onları yendi.

Sonra Süleyman b. Abdilmelik öldü; ondan sonra, Ömer b. Abdilaziz halife oldu. Ömer, hükümdarlara mektup yazdı ve onları İslamiyet'i kabul ve itaat etmeye çağırdı; Müslüman oldukları taktirde onları ülkelerine hükümdar yapacağını, ayrıca Müslümanların lehine olan şeylerin onların da lehine; Müslümanların aleyhine olanların onların da aleyhine olacağını bildirdi. Ömer'in şahsiyeti ve ahlakının güzel olduğunu onlar daha önceden biliyorlardı. Bundan dolayı Halîşe ve hükümdarlar Müslüman oldular ve kendilerine Arap isimleri verdiler.

Amr b. Müslim el-Bâhilî, bu hudutlarda Ömer b. Abdilaziz'in âmiliydi. O, bazı **Hind** bölgeleri üzerine yürüdü ve zaferler kazandı.

el-Mühelleb'in çocukları, Yezîd b. Abdilmelik'in zamanında **Sind**'e kaçmışlardı. Hilal b. Ahvez et-Temîmî, onların üzerine gönderildi. Hilal onlarla karşılaştı. Müdrik b. el-Mühelleb, **Kandâbîl**'de öldürüldü. Yine el-Mühelleb'in oğullan el-Mufaddal, Abdulmelik, Ziyad, Mervan ve Muaviye de öldürüldü; Muaviye b. Yezîd ise diğerleriyle birlikte öldürüldü.

el-Cüneyd b. Abdirrahman el-Murrî, Ömer b. Hübeyre tarafından, **Sind** hudutlarına vali tayin edildi. Daha sonra Hişam b. Abdilmelik de onu bu valilikte bıraktı. Hâlid b. Abdillah al-Kasrî **Irak**'a gelince, el-Cüneyd'e yazdığı mektupta, onun Hâlid'le yazışmasını, yani ondan emir almasını emretti.

el-Cüneyd, **Deybül**'e geldi; **Mihran** nehri kenarına indi. Halîşe onun nehri geçmesine mani oldu ve ona elçisiyle şu hususu bildirdi: "Ben Müslüman oldum ve salih bir kimse olan Ömer beni ülkeme vali tayin etti; ben sana güvenemiyorum."

Bunun üzerine el-Cüneyd ona rehineler verdi; ondan da ülkesinden haraç ödemesi için rehineler aldı. Sonradan onlar, rehineleri karşılıklı iade ettiler; Halîşe kafir oldu ve savaştı. Bir başka rivayete göre, o savaşmadı; fakat el-Cüneyd, onu yapmadığı bir şeyle itham etti. Bunun üzerine o, **Hind**'e geldi; asker topladı; gemiler aldı ve savaşa hazırlandı. el-Cüneyd de gemilerle onun üzerine yürüdü; **Batîha eş-Şarkî**'de (Doğudaki bataklık) karşılaştılar. Halîşe esir alındı; çünkü onun gemisi yan yatmıştı. el-Cüneyd onu öldürdü.

Dâhir'in oğlu Sasa, **Irak**'a gidip el-Cüneyd'in yaptığı haksızlıklardan şikayet etmek için kaçmak istedi. el-Cüneyd ise, ondan kurtuluncaya kadar kendisine iyi davranmaya devam ediyordu; sonunda onu öldürdü.

el-Cüneyd, **Kirec** üzerine yürüdü; buranın halkı andlaşmayı bozmuştu.

el-Cüneyd büyük taş atan alet ile şehrin duvarını dövdürdü ve orada bir gedik açtırdı; savaş yoluyla şehre girdi; öldürdü; esir aldı ve ganimet elde etti.

O, **Mermed, Mendel, Dehnec** ve **Bervas**'a âmiller gönderdi.

el-Cüneyd şöyle derdi: Endişe içindeyken öldürülmek, bağlanarak öldürülmekten daha kötüdür.

el-Cüneyd, **Üzzeyn**'e ordu gönderdi.

O, Habîb b. Mürre'yi bir ordu ile **Mâlbe** topraklarına gönderdi. Onlar, **Üzzeyn** üzerine baskın yaptılar

Behermend üzerine yürüdüler ve şehrin çevresini yaktılar.

el-Cüneyd, **Beyleman** ile **Cürz**'ü fethetti. Onun evinde, kendisini ziyarete gelenlere verdikleri dışında, kırk milyon dirhem toplandı. O, bu kadarını da merkeze gönderdi. Cerîr şu şiiri söyledi:

"el-Cüneyd'i ziyarete gelenler ve sohbet edenler, yüzü parlak, bağışı bol bir kimseyi selamlamış oluyorlar."

Ebû'l-Cüveyriyye şu şiiri söyledi:

"Eğer bir kavim, cömertlik, bağış ve şereflerinden dolayı, güneşin üstüne oturursa, cömertlikleri kıskanılmış olarak ancak orada otururlar. Allah, onların kıskanılmasına sebep olan malını, onlardan almasın!"

el-Cüneyd'den sonra Temîm b. Zeyd el-Utbî vali tayin edildi. O, zaaf gösterdi ve aciz kaldı. O, **Deybül**'e yakın **Mâü'l-Cevâmîs** (mandalar suyu) denilen yerde öldü. Bu suya bu adın verilmesi mandaların, **Mhran** nehri kenarında türeyen mavi renkli sineklerin sokmasından buraya kaçmalarından dolayıdır.

Temîm, meşhur Arap cömertlerindendi. O, **Sind**'deki Beytülmal'de, onsekiz milyon tatariyye dirhemini görünce hemen dağıttı.

Benî Yerbu' kabilesinden Huneys adlı bir genç, Temîm ile birlikte **Hind**'e gelmişti. Tayy kabilesinden olan annesi, el-Ferezdak'a geldi ve oğlunu göndermesi için Temîm'e mektup yazmasını istedi. Kadın, el-Ferezdak'ın babası Galib'in kabrine sığındı, bunun üzerine el-Ferezdak, Temîm'e şu şiiri yazdı:

"Ey Temîm! Huneys'in annesi bana gelip Galib'e ve üzerindeki toprakları yellerin sa-

vurduğu mezarına sığındı. Sen Huneys'i bana bağışla; üzüntüsünden dolayı boğazından su geçmeyen annenin hürmetine Huneys'i gönder; minneti kabul et. Ey Temîm b. Zeyd! Bu isteğimi geri çevirme! Onun arzusuna cevap sana zor gelmesin. Çok tereddüt etme! İhtiyaçları tatmin hususunda ağır davranılması beni üzer."

Temîm bu gencin isminin, Hubeyş mi yoksa Huneys mi olduğunu bilemedi. Bunun için, adları bu harflere benzeyen her askerin gönderilmesini emretti.

Müslümanlar, Temîm'in valiliği sırasında, **Hind** ülkesinden çıktılar ve merkezlerini terkettiler; bu yerlere, aynı gaye ile bir daha da dönmediler.

Daha sonra el-Hakem b. Avâne el-Kelbî vali oldu. Bu sırada, **Kassa** halkı hariç, **Hind** halkı kafir oldu. el-Hakem, Müslümanların sığınabilecekleri bir yer bulamadı. Bunun üzerine **Hind** hududundaki gölün arka tarafına bir şehir kurdu ve buna **el-Mahfûza** (Korunmuş) adını verdi; burasını, Müslümanlar için sığınılacak bir yer haline getirdi. el-Hakem, **Şam** halkından Kelb kabilesi mensuplarının şeyhlerine: "Buraya ne isim verelim?"diye sordu. Bir kısmı, **Dımeşk,** diğerleri **Hıms,** diye cevap verdiler. Onlardan birisi de "buraya **Tedmür** adını ver"deyince o: "Ey ahmak! Allah seni helak etsin! Ben bu şehre **el-Mahfûza** adını veriyorum"dedi ve oraya indi.

Amr b. Muhammed b. el-Kâsım, el-Hakem'in yanındaydı. el-Hakem, büyük ve ehemmiyetli işlerini ona havale ediyordu. Onu **el-Mahfûza**'dan savaşa gönderdi. Amr zafer kazanıp geri gelince, el-Hakem gölün öte tarafında bir şehir kurmasını ona emretti. O bu şehre **el-Mansûre** adını verdi. Bugün âmiller bu şehirde otururlar.

el-Hakem düşman tarafından ele geçirilen yerleri onların ellerinden kurtardı; halk onun valiliğinden memnun ve razı oldu.

Hâlid şöyle söylerdi: "Ne tuhaf şey! Arabın en cömert olanını yani Temîm'i vali tayin ettim, fakat beğenilmedi; insanların en pintisini vali tayin ettim, onu beğendiler."

Daha sonra el-Hakem orada öldürüldü.

Âmiller, düşmanla savaşıyorlar; onların görülen şeylerini alıyorlar ve halkı andlaşmayı bozan yerleri fethediyorlardı.

Mübarek devletin (Abbasîler) kuruluşunda Ebû Müslim Abdurrahman b.

Müslim, **Sind** hudutlarına Muğallis el-Abdî'yi tayin etti. O. **Toharistan**'dan geçti ve **Sind**'de bulunan Mansur b. Cumhur el-Kelbî'nin yanına kadar ilerledi. Mansur onunla karşılaştı ve kendisini öldürdü, ordusunu hezimete uğrattı. Ebû Müslim bunu öğrenince, Musa b. Ka'b et-Temîmî'yi kumandan tayin etti ve onu **Sind**'e gönderdi. Musa oraya vardı; onunla Mansur b. Cumhur arasında, **Mihran** nehri vardı. Sonra karşılaştılar. Musa, Mansur'u ve ordusunu yendi; Mansur'un kardeşi Manzur'u öldürdü. Mansur, perişan bir halde kaçtı; kumluğa kadar ulaştı ve susuzluktan öldü.

Musa **Sind**'e vali tayin edildi. **el-Mansûre** şehrini tamir ettirdi; camiini genişletti; savaşlar yaptı; zaferler kazandı.

Mü'minlerin Emiri el-Mansur *(Allah ona rahmet eylesin)*, Hişam b. Amr et-Tağlebî'yi **Sind**'e vali tayin etti. O, fethedilmesi zor olan yerleri fethetti.

Hişam, Amr b. Cemel'i, büyük savaş gemileriyle **Narend**'e gönderdi; ayrıca **Hind** taraflarına ordu gönderdi; **Keşmir'i** fethetti; pek çok esir ve köle ele geçirdi ve **Multan**'ı fethetti. **Kandâbîl**'deki Araplardan olan zorbaları oradan sürdü. Gemilerle **Kandehar**'a geldi ve orayı fethetti. Puthaneyi yıktı ve yerine cami yaptırdı. Onun valiliği sırasında, ülkede bolluk oldu; halk onu uğurlu saydı. O, hudutları itaati altına aldı; işlerini sağlamlaştırdı.

Daha sonra el-Mansur, **Sind** hududuna Ömer b. Hafs b. Osman Hezarmerd'i, sonra Davud b. Yezîd b. Hâtim'i vali tayin etti. Davud'un yanında, Kinde kabilesinin azadlısı ve bugün orayı işgal etmiş olan Ebû's-Sımme vardı.

el-Memun'un halifeliği zamanında, Bişr b. Davud'un vali tayin edilmesine kadar bu hudutların durumu iyi idi. Bişr isyan etti. el-Memun onun üzerine **Kûfe Sevad** halkından Ğassan b. Abbad'ı gönderdi. Bişr, ondan eman isteyip teslim oldu. Gassan, onu **Medinetü's-Selâm**'a getirdi.

Ğassan, hududda yerine Musa b. Yahya b. Hâlid b. Bermek'i vekil bıraktı. Musa, doğu bölgesi hükümdarı Bâle'yi öldürdü. Bale, kendisini öldürmemesi için ona beşyüzbin dirhem teklif etti; ancak o bunu reddetti. Bu Bale, daha önce Ğassan'a hakim olmak istemiş ve ona yazdığı mektupta, yanındaki emirlerle birlikte ordugâhına gelmesini istemişti.

Musa, valiliğinde güzel şeyler yaptı ve iyi tesir bıraktı; 221(*) yılında öldü. Yerine oğlu İmran b. Musa'yı bıraktı. Mü'minlerin Emiri el-Mu'tasımbillah, onu hudut valiliğine tayin etti. İmran, **Kîkan** üzerine yürüdü; buranın halkı Zuttlardı; onlarla savaştı ve yendi. O, bir şehir kurdu ve buna **el-Beyzâ** adını verdi ve oraya asker iskan etti.

Sonra **el-Mansûre**'ye geldi; oradan **Kandâbîl**'e geldi; burası dağ üzerindedir. Burada, Muhammed b. Halîl adlı bir zorba vardı. İmran onunla savaştı ve burayı fethetti; buranın ileri gelenlerini **Kusdar**'a götürdü.

İmran daha sonra **Mîd** üzerine yürüdü; onlardan üçbin kişiyi öldürdü; orada **Sekru'l-Mîd** (**Mîd** seddi) diye bilinen bir sedd yaptırdı.

İmran, **Rûr** nehri kenarında ordugâh kurdu. Sonra yanındaki Zuttları çağırdı; onlar da geldiler. İmran, onların ellerini damgaladı ve onlardan cizye aldı. Ayrıca onlardan her birinin, önünden geçerken yanında köpek bulundurmasını emretti. Böylece köpek fiyatı elli dirheme yükseldi.

Sonra o, yanında Zutt ileri gelenleriyle birlikte **Mîd** üzerine yürüdü; denizden onların bataklıklarına su akıtmak üzere kanal açtırdı; onların suları tuzlandı. Onlara baskınlarda bulundu.

Sonradan Nizarlılarla Yemenliler arasında kabile taassubu başgösterdi. İmran Yemenliler tarafını tuttu. Bunun üzerine Ömer b. Abdilaziz el-Hebbârî onun üzerine yürüdü ve bir gaflet anında İmran'ı öldürdü.

Bu Ömer'in dedesi, el-Hakem b. Avâne el-Kelbî ile **Sind**'e gelen kimselerdendi.

1014. Mansur b. Hâtim'in bana söylediğine göre:

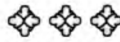
Benî Sâme'nin azadlısı el-Fadl b. Mâhân **Sindan**'ı fethetti ve oraya hakim oldu. O, el Memun'a *(Allah ona rahmet eylesin)* bir fil gönderdi ve onunla mektuplaştı; burada yaptırdığı büyük bir camide el-Memun'a dua edip onun emrine girdi. el-Fadl ölünce oğlu Muhammed b. el-Fadl b. Mâhân onun yerine geçti. O, yetmiş savaş gemisi ile **Hind**'in **Mîd** bölgesine yürüdü; onlardan bir kısmını öldürdü; Fâlî'yi fethetti; **Sindan**'a döndü. O sırada Mâhân b. el-Fadl adlı kardeşi burayı ele geçirmiş ve Mü'minlerin Emiri el-Mu'tasımbillah'a mektup yazmış ve kendisine, benzeri

(*) Metinde yalnızca 21 rakamı yazılı olup 200 rakamı düşmüştür.

görülmemiş büyüklükte ve uzunlukta bir sac ağacı hediye etmişti. Böylece **Hind** bölgesi kardeşinin emrine girdi. Hindliler ona karşı yürüdüler; onu öldürdüler ve astılar. Daha sonra Hindliler Sindan'ı ele geçirdiler; buranın camiini Müslümanlara bıraktılar. Müslümanlar burada cuma namazı kılarlar ve halifeye dua ederler.

1015. Küreyzlilerin azadlısı Ebû Bekr'in bana söylediğine göre:

Kışmîr, Multan ve **Kâbil** arasında, **Useyfan** denilen bölgenin akıllı bir hükümdarı vardı. Bu ülkenin halkı, puta tapıyorlardı; onlar bu put için bir ev yapmışlar ve bunu ebedîleştirmişlerdi. Birgün bu akıllı hükümdarın oğlu hastalandı; put evinin bakıcılarını çağırdı ve onlara şunları söyledi: "Oğlumu iyileştirmesi için puta dua ediniz!"Onlar hükümdarı biraz yalnız bıraktılar ve sonra ona gelip şunları söylediler: "Biz, ona dua ettik; o, bizim istediğimiz şeyi kabul etti."Ancak çok geçmeden hükümdarın oğlu öldü. Bunun üzerine hükümdar puthanenin üzerine yürüdü; binayı yıktı; üzerindeki putu kırdı ve bakıcılarını öldürdü. Daha sonra Müslüman tüccarlardan bir zümreyi yanına çağırdı; onlar da kendisine tevhîd inancını arzettiler. Bunun üzerine o kelime-i tevhîd getirdi ve Müslüman oldu. Bu sırada, Mü'minlerin Emiri el-Mu'tasımbillah *(Allah ona rahmet eylesin)* halife idi.

HARAÇ TOPRAKLARI HAKKINDAKİ HÜKÜMLER

1016. Bişr b. Ğıyas, Ebû Yusuf'un şunları söylediğini nakletti:

es-Sevad, **Şam** ve bunlar gibi diğer topraklardan savaş yoluyla alınanlar, eğer devlet başkanı tarafından bunları elde edenler arasında taksim edilirse, böyle topraklar öşür toprağı, halkı da köle olur. Eğer devlet başkanı, böyle topraklan bütün Müslümanlar için bırakırsa -Ömer'in **es-Sevad** topraklarındaki uygulaması gibi- bu topraklarda yaşayanlar cizye öderler ve bunlar köle de değildirler, topraklardan da haraç alınır. Bu, Ebû Hanife'nin görüşüdür.

el-Vâkıdî, Süfyan es-Sevrî'den de aynı görüşü nakletti.

Yine el-Vâkıdî, Mâlik b. Enes ve İbn Ebî Zi'b'in şu görüşte olduklarını söyledi: Savaşla elde edilen toprakta yaşayan bir kafir Müslüman olursa, toprağı onun elinde bırakılır, toprağını işler ve toprağı için haraç verir. Bu hususta, hukukçular arasında ihtilaf yoktur.

Mâlik, İbn Ebî Zi'b, Süfyan es-Sevrî ve İbn Ebî Leylâ, savaşla elde edilen toprakta yaşayan kimsenin Müslüman olması durumunda, topraktan haraç, mahsulünden de, haraçtan ayrı olarak, zekat alınır dediler.

el-Evzâ'î de bu görüştedir.

Ebû Hanife ve onun görüşündeki arkadaşları ise, haraç ile zekatın aynı kimse üzerine yükletilemeyeceğini, söylediler.

Mâlik, İbn Ebî Zi'b, Süfyan ve Ebû Hanife, bir kimse haraç toprağını bir yıl içerisinde bir kaç defa ekerse, kendisinden yalnızca bir defa haraç alınır, dediler.

İbn Ebî Leylâ ise, böyle kimseden mahsul aldıkça haraç alınacağını söyledi. Bu, İbn Ebî Sebre ve Ebû Şimr'in görüşüdür.

Ebû'z-Zinad, Mâlik, Ebû Hanife, Süfyan, Yakub, İbn Ebî Leylâ, İbn Ebî Sebre, Züfer, Muhammed b. el-Hasan ve Bişr b. Ğıyas, eğer bir kimse toprağını ekmezse kendisine: "toprağını ek ve haracını öde; yoksa başkasına ver de o eksin" denilir. Ancak öşür toprağına sahip olan bir kimse toprağını ekmezse, ona bir şey söylenmez; eğer ekerse ondan zekat alınır; ekmezse, kendisi bilir.

Râvilerin dediklerine göre, eğer bir kimse toprağını iki yıl ekmez; sonra ekerse, yalnız bir defa haraç öder. Ebû Şimr ise, iki yıl için haraç ödemesinin gerektiğini söyledi.

Ebû Hanife, Süfyan, Mâlik, İbn Ebî Zi'b ve Ebû Amr el-Evza'î şunu söylediler: Eğer mahsullere bir afet veya su baskını vuku bulursa, toprağın sahibinden haraç düşer.

Haraç topraklarından bir toprağın sahibi eğer bir köle, sahibiyle azad olmak üzere andlaşmış köle veya bir kadın ise, Ebû Hanife'ye göre bu topraktan yalnızca haraç alınır. Buna karşılık Süfyan, İbn Ebî Zi'b ve Mâlik ise, bu şekildeki topraktan haraç alındıktan sonra geriye kalan mahsûlden zekat da alınır görüşündedirler.

Ebû Hanife ve es-Sevrî şunları söylediler: Bir Müslüman veya zimmî, haraç toprağı üzerinde dükkanlar veya başka şeyler bina ederse, ona bir şey gerekmez. Ancak böyle toprakları bostan haline getirirse haraç gerekir.

Mâlik ve İbn Ebî Zi'b ise şöyle söylediler: Biz böyle kimsenin haraç ödemesi gerektiğini düşünüyoruz; çünkü onun binadan faydalanması, ziraatten faydalanması gibidir. Ama öşür toprağı ise, sahibi istediğini yapar.

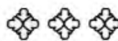
Ebû Yusuf şunları söyledi: Eğer bir Müslüman, savaşla alınan ölü bir toprağı ekerse, bu toprak onun olur; ayrıca bu toprak, eğer haraç toprağından gelen su ile sulanıyorsa haraç toprağı; şayet kuyu veya yağmur suyu ile sulanırsa öşür toprağı olur.

Bişr ise, böyle bir toprağın, ister haraç toprağından gelen su ile) isterse başka şeyle sulansın, öşür toprağı olacağını söyledi.

Ebû Hanife, es-Sevri ve onların arkadaşları ile Mâlik, İbn Ebî Zi'b ve el-Leys b. Sa'd şunları söylediler: Bir kimseye ait olmayan haraç toprağı üzerinde Müslümanlar, otururlar, ticaret yaparlar ve çarşı kurarlarsa, onlardan haraç alınmaz.

Ebû Yusuf şunları söyledi: Eğer bir ülkede eski ve yabancı bir örf ve adet bulunuyor, İslam dini de bunu değiştirmiyor ve kaldırmıyorsa, bundan zarar gördüklerini bazı kimseler devlet başkanına şikayet etseler, devlet başkanının bunu değiştirme selahiyeti yoktur.

Buna karşılık Mâlik ve eş-Şafiî ise şu görüşü ileri sürdüler: Devlet başkanı bu örf ve adeti, eskiden beri gelmiş de olsa değiştirir; çünkü devlet başkanının, Müslümanlardan biri tarafından bile olsa, örf ve adet haline getirilmiş haksız bir şeyi kaldırması gerekir; kafirler tarafından örf ve adet haline getirilen şeyleri ise haydi haydi kaldırır.

ÖMER B. EL-HATTAB'IN HALİFELİĞİNDE ATÂ

1017. Abdullah b. Salih b. Müslim el-Iclî → İsmail b. el-Mücâlid → babası Mücâlid b. Sa'îd ve eş-Şa'bî yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, **Irak** ve **Şam**'ı fethedip haracı toplayınca Rasûlüllah'in (s.a.s) ashabını topladı ve şunları söyledi:

— Ben, hakkı olanlara atâ tayin etmeyi düşündüm. Sahabîler şöyle dediler:

— Düşündüğün şey ne kadar güzel, ey Mü'minlerin Emiri! Bunun üzerine Ömer:

— Öyle ise kimden başlamalıyım? dedi. Onlar:

— Kendinden başla! dediler. Ömer:

— Hayır! Fakat ben kendimi, Allah'ın koyduğu yere koyacağım ve Rasûlüllah'ın (s.a.s) ailesinden başlayacağım, dedi ve öyle de yaptı.

Mü'minlerin Annesi Âişe'ye *(Allah ona rahmet eylesin)* onikibin dirhem; Peygamber'in (s.a.s) diğer hanımlarına ise onbin dirhem yazdı. Ali b. Ebî Talib'e beşbin dirhem tayin etti. Benî Haşim'den **Bedir** Savaşı'na katılanlara da aynı miktarı tayin etti.

1018. Abdula'lâ b. Hammad en-Nersî → Hammad b. Seleme → el-Haccac b. Ertat ve Habîb b. Ebî Sabit yoluyla rivayet edilmiştir:

Peygamber'in (s.a.s) hanımları, atâ almaya birbirlerini takib ederek gelirlerdi.

1019. Muhammed b. Sa'd → el-Vâkıdî → Âiz b. Yahya → Ebû'l-Huveyris ve Cübeyr b. el-Hüveyris b. Nukayz yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab, Divan defterlerinin yazılması hususunda, Müslümanlarla istişare etti. Ali b. Ebî Talib ona şunları söyledi:

— Her yıl sana gelen malları taksim edersin; bu mallardan hiçbir şey bırakma! Osman ise şunları söyledi:

— Herkese yetecek pek çok mal görüyorum; ancak atayı alanın almayandan ayrılması için insanlar sayılmazlarsa, ben bu işin karışmasından korkuyorum. el-Velîd b. Hişam b. el-Muğîre de halifeye şunları söyledi:

— Ben **Şam**'a geldim; oranın hükümdarlarının defterler tertip etmiş olduklarını (Divan kurduklarını) ve ordu kurduklarını gördüm. Sen de defter tut ve ordu kur!

Halife onun bu görüşünü kabul etti. Kureyş kabilesinin neseb bilginleri(*) Akîl b. Ebî Talib, Mahreme b. Nevfel ve Cübeyr b. Mut'im'i çağırdı ve onlara "insanları derecelerine göre yazınız" dedi.

Onlar, Benî Haşim'den başladılar; onları Ebû Bekir ve kabilesi; sonra halifelik sırasına göre Ömer ve kabilesini yazmak suretiyle devam ettirdiler.

Ömer, yazıları sıralamaya bakınca, şunları söyledi: Allah'a yemin ederim ki, bu şekilde yazılmasını istemiştim; fakat sizler, Peygamber'e (s.a.s) yakınlık derecelerine göre tertip edip yazmaya başlayınız sonunda Ömer'i de Yüce Allah'ın koyduğu yere yazarsınız.

1020. Muhammed → el-Vâkıdî → Üsâme b. Zeyd b. Eslem → babası ve dedesi yoluyla rivayet edilmiştir:

Benî Adiyy kabilesi mensupları Ömer'e geldiler ve şöyle dediler: "Sen, Rasûlüllah'ın (s.a.s) ve Ebû Bekir'in halifesinin; Ebû Bekir de Rasûlüllah'ın (s.a.s) halifesidir. Eğer sen kendini, defterleri yazan kimselerin seni koydukları yerde bırakırsan iyi olur." Bunun üzerine Ömer şunları söyledi:

Pehpeh! Size ne oluyor ey Benî Adiyy! Siz benim sırtımdan yemek ve iyiliklerimi size bağışlamamı istiyorsunuz. Hayır! Allah'a yemin ederim ki sizler çağrılınca geleceksiniz ve defterdeki sıra, insanların sonu olarak da yazılsanız, size de uygulanacaktır. Benim iki arkadaşım bir yol takip ettiler; eğer ben onlara muhalefet edersem bana da muhalefet edilir. Allah'a yemin ederim ki, biz dünyada fazilet kazandıysak ve amellerimizden dolayı sevab bekliyorsak bu ancak Muhammed'in (s.a.s) sayesindedir; o, bizim şerefimizdir. Onun kabilesi de Arabın en şereflisidir; sonra ona yakınlık sırasına göre diğer kabileler gelir. Yine Allah'a yemin ederim ki eğer Arap olmayanlar iyi amellerle, biz amelsiz gelirsek, kıyamet gününde onlar Muhammed'e daha yakın olurlar. Çünkü ameli kendisini geri bırakan kimsenin, nesebi onu öne geçiremez."

(*) Metinde "Kureyş'in katipleri!" ibaresi vardır; ancak bu ibarenin tercüme ettiğimiz şekli doğrudur

1021. Muhammed b. Sa'd → el-Vâkıdî → Muhammed b. Abdillah → ez-Zührî → Sa'îd ve el-Vâkıdî'nin bir kısmının hadislerinin diğerlerininki ile karıştığını söylediği başka kimseler yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, Divan defterlerinin yazılmasına 20 yılında karar verince, Benî Hâşim'den başladı; sonra Rasûlüllah'a (s.a.s) yakınlık sırasına göre diğer kabileler yazıldı. Bazı kabilelerin Hz. Peygamber'e yakınlıkları aynı ise, İslâmiyet'i önce kabul edenleri öne aldı. Sonra Ensâr'a sıra gelince: "Kimden başlayalım?"diye Ömer'e sordular; bunun üzerine o: "Sa'd b. Muaz el-Eşhelî'nin kabilesi Evs'den başlayınız; sonra Sa'd'a yakınlık sırasına göre diğerlerini yazınız" dedi.

Ömer, Divan defterine yazılanlara belirli miktarlar verilmesini kararlaştırdı; İslâmiyet'i önce kabul edenlerle müşriklerle yapılan savaşlara katılanları daha üstün tuttu. Ebû Bekir, taksimi insanlar arasında eşit bir şekilde yapmıştı. Bu husus Ömer'e söylenince o: "Rasûlüllah'a karşı savaşanla onunla birlikte savaşanı aynı kabul edemem" dedi; sonra da Muhacirler ile Ensâr'dan **Bedir** Savaşı'na katılanlardan başladı. Onlardan her erkeğe yılda beşbin dirhem tahsis etti; onların yanaşıkları ile azadlılarına da aynı miktarı tayin etti.

Bedir Savaşı'na katılanlar gibi İslâmiyet'i erken kabul edenlerle **Uhud** Savaşı'na katılan **Habeşistan** Muhacirlerinden her erkeğe dörtbin dirhem tahsis etti.

Bedir Savaşı'na katılanların çocuklarına ikişerbin tahsis etti; ancak Hasan ile Hüseyin'i Rasûlüllah'a (s.a.s) yakınlıklarından dolayı, babalarının miktarına ilhak edip onların her birine beşerbin dirhem tahsis etti.

Rasûlüllah'a yakınlığından dolayı el-Abbas b. Abdilmuttalib'e beşbin dirhem tahsis etti. Bazıları ise, ona yedibin tahsis ettiğini söylediler. Diğer bazıları ise şunları söylediler: Ömer, Peygamber'in (s.a.s) hanımları hariç, hiç kimseyi **Bedir** Savaşı'na katılanlara tercih etmedi. O, Hz. Peygamber'in hanımlarına onikişerbin tahsis etti; el-Hâris kızı Cüveyriye ile Hüyeyy b. Ahtab kızı Safiyye'yi de onlara ilhak etti.

Mekke fethinden önce hicret etmiş olan her erkeğe üçerbin dirhem tahsis etti.

Mekke fethinden sonra Müslüman olan her erkeğe ikibin dirhem tahsis etti.

Muhacirlerin küçük çocuklarına, **Mekke** fethinden sonra Müslüman olanların miktarını tahsis etti.

Ömer b. Ebî Seleme'ye dörtbin dirhem tahsis etti; bunun üzerine Muhammed b. Abdillah b. Cahş şunları söyledi: "Niçin Ömer'i bize tercih ediyorsun? Babalarımız hicret ettiler ve **Bedir**'e iştirak ettiler!"Buna karşılık Ömer şunları söyledi: "Peygamber'in (s.a.s) yanındaki mevkiinden dolayı onu tercih ediyorum; eğer Ümmü Seleme gibi bir annenin hatırı için tahsisatının artırılmasını isteyen varsa gelsin; onunkini de artırayım."

Üsame b. Zeyd'e dörtbin dirhem tahsis etti; bunun üzerine Abdullah b. Ömer şunları söyledi: "Bana üçbin dirhem tahsis ettin; Üsâme'ye ise dörtbin tahsis ettin; halbuki ben, Üsame'nin katılmadığı savaşlara katıldım?"Oğlunun bu sorusuna karşılık Ömer şunları söyledi: "Onun tahsisini artırdım; çünkü o, senden daha fazla Rasûlüllah'ın (s.a.s) sevdiği birisiydi; onun babası da, senin babandan fazla Rasûlüllah'ın sevdiği bir kimseydi."

Bundan sonra Ömer, Müslümanların derecelerine, Kur'an okumalarına ve cihada iştiraklerine göre kendilerine tahsisler yaptı.

Sonunda geri kalanları bir sınıf kabul etti; **Medine**'de kendisine gelenleri de onlara ilhak etti ve her erkeğe yirmibeş dinar tahsis etti; diğerlerine de onlar gibi tahsis etti.

Şam ve **Irak**'taki Yemenlilerle Kays kabilesinden olan her erkeğe, durumlarına göre ikibin, bin, dokuzyüz, beşyüz veya üçyüz dirhem tahsis etti. Hiç kimseye üçyüz dirhemden az tahsisat yapmadı. O, şunları söyledi:

"Eğer mal çoğalırsa, her erkeğe dörtbin dirhem tahsis edeceğim; bunun bin dirhemi yolculuğu, bini silahı, bini geride bıraktığı ailesi, bini de atı ve nalı için olacaktır."

Muhacir kadınlar için de tahsis yaptı: Abdulmuttalib'in kızı Safiyye'ye altıbin dirhem; Umeys'in kızı Esma'ya bin dirhem; Ukbe'nin kızı Ümmü Külsûm'a bin dirhem; Abdullah b. Mes'ud'un annesine bin dirhem tahsis etti.

el-Vâkidî şunları söyledi: Rivayet edildiğine göre Ömer, hicret eden kadınların her biri için üçbin dirhem tahsis etti.

el-Vâkıdî senediyle birlikte şunları söyledi: Ömer emrederdi; el-Avâlî halkından amilleri de onun için yazarlardı; onlara yiyecek verirdi.

Daha sonra Osman, onlara verilen yiyecek ve elbiselerin miktarını artırdı.

Ömer, yeni doğmuş çocuklara yüz dirhem tahsis etmişti; biraz büyüyünce ikiyüz dirhem; olgunluk çağına gelince daha da artırırdı.

Kimsesiz çocuk getirilince Ömer, ona yüz dirhem tahsis eder; ayrıca onun için yiyecek de tahsis eder; bu yiyeceği ona bakacak olan velisi her ay alırdı. Daha sonra da her yıl bu miktarı artırırdı. Ömer, bu çocuklara hayır tavsiye ederdi ve onların emzirilmelerini ve yiyeceklerini Beytülmaldan karşılardı.

1022. Muhammed b. Sa'd → el-Vâkıdî → Hizam b. Hişam el-Ka'bî ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Ben, Ömer b. el-Hattab'ın Huzâ'a kabilesinin Divan defterlerini yüklenip Kudeyd'e kadar gelip oraya indiğini; Kudeyd'de gerek bakire gerek dul bütün kadınların onun yanına geldiklerini; Ömer'in de onların ellerine atiyyelerini verdiğini; sonra yoluna devam edip **Usfan**'a indiğini; aynı şeyi orada da yaptığını ve ölünceye kadar da böyle hareket ettiğini bizzat gördüm.

1023. Muhammed b. Sa'd → el-Vâkıdî → Ebû Bekr b. Ebî Sebure ve Muhammed b. Zevci yoluyla rivayet edilmiştir:

Himyer'in Divan defteri, Ömer'in halifeliğinde, müstakil idi.

1024. Muhammed b. Sa'd → el-Vâkıdî → Abdullah b. Ömer el-Ömerî ve Cehm b. Ebî Celim yoluyla rivayet edilmiştir:

Hâlid b. Urfuta el-Uzrî Ömer'in yanına geldi. Bunun üzerine Ömer ona: "Geridekilerden ne haber?" diye sorunca Hâlid ona şu cevabı verdi:

"Ben kendilerini terkettiğim zaman onlar, kendi ömürlerinden alıp senin ömrünü uzun eylemesi için Allah'a dua ediyorlardı. el-Kâdisiyye'ye ayak basan herkesin atası, ikibin veya binbeşyüz dirhemdir.

İster erkek ister kız olsun her doğan çocuğa yüz dirhem ile her ay iki cerîb yiyecek verilmektedir." Onun bu sözleri üzerine Ömer şöyle dedi:

"Bu yalnızca onların hakkıdır. Ben, onlara bu haklarını vermekten dolayı mesudum. Eğer bu el-Hattab'ın (babası) malı olsaydı bunu onlara vermezdim. Diğer taraftan bu mallarda bereket olduğunu gördüm. Şayet kendisine atiyye çıkanlardan birisi, bir koyun satın alır ve onu otlaklarıma koyar; atiyye ikinci defa çıkınca bir veya iki baş hayvan daha satın alır bunları da oraya koyarsa, onun çocuklarından geriye kalan birisi için bunlar bir geçim vasıtası olur. Zira benden sonra ne ola-

cağını bilmiyorum. Benim nasihatim, Allah'ın işlerini bana yüklediği kimselerin hepsinedir. Çünkü Rasûlüllah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: Birisi, emri altında bulunan kimselere gerçek olmayan şeyleri nasihat ederek ölmüşse, o cennet kokusunu koklayamaz."

1025. Muhammed b. Sa'd → el-Vâkidî → Muhammed b. Amr ve el-Hasan yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, Huzeyfe'ye yazdığı mektupta, insanlara atiyyelerini ve yiyeceklerini ver, diye yazdı. Huzeyfe de ona: "Biz, bunu yaptık; yine de pek çok şey kaldı"diye yazdı.

Bunun üzerine Ömer ona şunları yazdı:

"Bu, Allah'ın onlara ihsan ettiği şeydir; ne Ömer'in ne de Ömer'in ailesinindir. Bundan dolayı onlara bunu taksim et."

1026. Vehb b. Bakiyye → Muhammed b. Sa'd → Yezîd b. Harun → Muhammed b. Amr → Ebû Seleme ve Ebû Hureyre yoluyla rivayet edilmiştir:

Ebû Hureyre, **Bahreyn**'den Ömer'in yanına geldi; o şöyle dedi: Ben onunla yatsı namazının sonunda karşılaştım; ona selam verdim. O bana insanları, sonra ne getirdiğimi sordu.

— Beşyüzbin dirhem getirdim, dedim.

— Ne söylediğini biliyor musun? dedi.

— Beşyüzbin dirhem getirdim, dedim.

— Ne söylüyorsun? dedi.

Yüzbin, yüzbin, yüzbin, beş defa saydım.

— Seni uyku basmış; evine git ve uyu! Sabah olunca bana gelirsin! dedi. Sabahleyin onun yanına gittim.

— Ne getirdin? dedi.

— Beşyüzbin, dedim.

— Helal mi? diye sordu.

— Evet! Bundan başkasını bilmiyorum, dedim. Bunun üzerine o halka şunları söyledi:

— O bize pek çok mal getirdi. Eğer isterseniz, bu malı sizin için sayalım; isterseniz ölçelim öyle taksim edelim. Bir adam ona şunları söyledi:

— Ey Mü'minlerin Emiri! Ben, insanlara para vermek için Arap olmayan kimselerin Divan defterleri tanzim ettiklerini gördüm. Bu açıklama üzerine o, Divan defterleri tanzim ettirdi; ilk Muhacirlere beşbin; Ensâr'a dörtbin; Peygamber'in (s.a.s) hanımlarına onikişerbin dirhem atiyye tahsis etti.

1027. Yezîd → Muhammed → İbn Husayfe → Abdullah b. Râfi ve Râfi kızı Berze yoluyla rivayet edilmiştir:

Atâ tesbit edilince, Ömer Cahş kızı Zeyneb'in payını kendisine gönderdi. Atâ Zeyneb'e getirilince o şöyle dedi: "Allah Ömer'i bağışlasın! Benim dışımdaki kız kardeşlerim (Hz. Peygamber'in diğer hanımlarını kastediyor), bunun taksimini benden daha iyi yaparlardı."Ona: "Bunların hepsi sana aittir"dediler. Bunun üzerine çok şaşıran Zeyneb: "Subhanallah"dedi ve getirilen parayı görmemek için gözünü elbise ile örttükten sonra şunları söyledi: "Paraları yere dökünüz ve üzerine bir elbise koyunuz!"Daha sonra bana (Berze) şöyle dedi: "elini sok; bir parça al; bunu akrabalarından falan kabileye ve yetimlerine götür."O bu şekilde gelen paraları dağıttı; sonunda elbisenin altında bir miktar para kaldı.

Râfi kızı Berze sözlerine şöyle devam eti: "Ey Mü'minlerin Annesi! Allah seni bağışlasın! Bizim de bu malda hakkımız var!"dediğimde o: "elbisenin altında kalanlar da sizindir"dedi. Elbisenin altında beşyüzseksen dirhem bulduk. Bundan sonra Zeyneb elini semaya uzattı ve şöyle dua etti: "Ey Allahım! Ömer tarafından verilen bu atâ, bu yıldan sonra bana ulaşmasın!"Zeyneb o yıl öldü.

1028. Ebû 'Ubeyd → Abdullah b. Salih → el-Leys ve Muhammed b. Adan yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer Divan defterlerini tanzim ettirdiğinde "kimden başlayalım?"diye sorunca "kendinden"diye cevap verdiler. Bunun üzerine o: "Hayır! Rasûlüllah (s.a.s) bizim imamımızdır; binaenaleyh onun kabilesinden başlayalım; sonra ona yakınlıklarına göre diğerlerini yazalım"dedi.

1029. Amr en-Nâkıd → Abdulvehhab es-Sakafî → Cafer b. Muhammed ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab, Hasan ile Hüseyin'i babalarına ilhak etti ve onlara da beşerbin dirhem tahsis etti.

1030. el-Hüseyin b. Ali b. el-Esved → Vekî → Süfyan es-Sevrî → Cafer b. Muhammed ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer Divan defterlerini tanzim ederken kimden başlayacağı hususunda insanlarla istişare etti. "Kendinden başla" dediklerinde o: "Hayır! Fakat ben, Rasûlüllah'a (s.a.s) en yakın olanlardan başlayacağım" dedi.

1031. el-Hüseyin b. el-Esved → Veki' → Süfyan → Ebû İshak .ve Mus'ab b. Sa'd yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, **Bedir** Savaşı'na katılanlara altışarbin, altışarbin tahsis etti. Mü'minlerin annelerine ise onarbin onarbin tahsis etti; Âişe'ye Rasûlüllah'ın (s.a.s) kendisini daha fazla sevdiği için ikibin fazla verdi. Safiyye ile Cüveyriye'ye altışarbin altışarbin; Muhacir kadınlara ve bunlardan Ümmü Abd'e yani Abdullah b. Mes'ud'un annesine biner biner tahsis etti.

1032. el-Hüseyin → Veki' → İsmail b. Ebî Hâlid ve Kays b. Ebî Hâzim yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, **Bedir** ehlinden Arap olanlara da Mevâliden olanlara da beşerbin beşerbin tahsis etti ve şöyle dedi: "Ben, **Bedir**'e katılanları diğerlerinden şüphesiz daha üstün tutacağım."

1033. el-Hüseyin → Vekî → İsrâil → Câbîr ve Âmir yoluyla rivayet edilmiştir:

Bedir Savaşı'na katılanlardan beş kişi Arap olmayanlardandı. Bunlar arasında Temîm ed-Dârî ve Bilal de bulunuyordu. Vekî şunları söyledi: ed-Dâr, Lahm kabilesinin bir kolu olmasına rağmen eş-Şa'bî Temîm ed-Dârî'yi Arap olmayanlar arasında saymıştır.

1034. el-Hüseyin → Vekî → Süfyan → el-Esved b. Kays ve onlardan bir şeyh yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer'in şöyle dediğini işittim: "Eğer gelecek yıla kadar sağ kalırsam, aşağı dereceden atâ alan Muhacirleri ikişerbin ikişerbine çıkaracağım."

1035. Ebû 'Ubeyd → Abdullah b. Salih el-Mısri → el-Leys b. Sa'd → Abdurrahman b. Hâlid el-Fehmî ve İbn Şihab yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer Divan defterlerini tanzim ettirince, Peygamber'in (s.a.s) nikah yaptığı hanımlarına onikişerbin onikişerbin dirhem tahsis etti. Cüveyriye ile Huyeyy b.

Ahtab'ın kızı Safiyye'ye ise altıbin dirhem tahsis etti; çünkü bu ikisi, Allah'ın Peygamberine fey olarak verdiklerindendi (savaş esiri).

Bedir Savaşı'na iştirak eden Muhacirlere beşerbin beşerbin tahsis etti.

Bedir Savaşı'na iştirak eden Ensâr'a ise dörderbin dörderbin tahsis etti.

O, **Bedir** Savaşı'na katılanlardan nesebi açıkça belli olanlarla bir kabilenin yanaşığı veya azadlıları birbirine tercih etmeden hepsine aynı tahsisatı ayırdı.

1036. Amr en-Nâkıd → Ebû 'Ubeyd → Ahmed b. Yunus → Ebû Hayseme → Ebû İshak ve Mus'ab b. Sa'd yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, **Bedir** Savaşı'na katılan Muhacir ve Ensâr'ın herbirine altışarbin altışarbin tahsis etti. Peygamber'in (s.a.s) hanımlarına onarbin onarbin tahsis etti. Âişe' yi diğerlerine üstün tuttu ve ona oniki bin dirhem tahsis etti. Cüveyriye ile Safiyye'ye ise altışarbin altışarbin tahsis etti. İlk hicret eden Muhacir kadınlardan Umeys kızı Esma, Ebû Bekir kızı Esma ve Abdullah b. Mes'ud'un annesine biner biner tahsis etti.

1037. el-Hüseyin b. el-Esved → Veki' → Muhammed b. Kays el-Esedî ve Ümmü'l-Hakem yoluyla rivayet edilmiştir:

Ali, kendisini (Ümmü'l-Hakem) yüzer dirhem atâ alanlara ilhak etti.

1038. el-Hüseyin → Veki' → Süfyan → eş-Şeybânî ve Yüseyr b. Amr yoluyla rivayet edilmiştir:

Sa'd, Kur'an okuyanlara ikişerbin ikişerbin atâ tahsis etti. Ömer ona: "Kur'an üzerine kimseye atâ verme!" diye yazdı.

1039. Ebû 'Ubeyd → Sa'îd b. Ebî Meryem → İbn Lehî'a ve Yezîd b. Ebî Habîb yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, emir olduğundan dolayı Amr b. el-Âsî'ye ikiyüz; sıkıntılara katlandığı için Umeyr b. Vehb el-Cümahi'ye ikiyüz; fetihleri gerçekleştirdiği için de Büsr b. Ertat'a ikiyüzer tahsis etti. Ömer, Allah Büsr'ün eliyle fetihleri gerçekleştirdi; fethin gerçek sahibi ise Allah' dır, dedi.

Ebû 'Ubeyd, ikiyüzer miktarların dinar olduğunu söyledi.

1040. Ebû 'Ubeyd → Abdullah b. Salih → el-Leys b. Sa'd ve Yezîd b. Ebî Habib yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, Amr b. el-Âsî'ye şu mektubu yazdı: Ağaç altında Hz. Peygamber'e biat edenlere ikiyüz dinar atâ tahsis et. Emir olduğun için kendininkini de aynı miktara çıkart. Kahramanlığından dolayı Hârice b. Huzeyfe'ye de atâ'nın şereflisinden tahsis et.

1041. Ebû 'Ubeyd → Abdullah b. Salih → el-Leys b. Sa'd ve Muhammed b. Aclan yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, Üsame b. Zeyd'i, Abdullah b. Ömer'e tercih etti. Halk bu durumu Abdullah'a söyleyince o, sonunda Ömer'le konuştu ve şöyle dedi: "Sen, benden daha üstün olmayan birisini bana tercih mi ediyorsun? Ona (Üsâme) ikibin, bana ise beşyüz dirhem tahsis ettin!"Bunun üzerine Ömer, oğluna şunları söyledi:

"Evet böyle yaptım; çünkü Zeyd b. Hârise, Rasûlüllah'a (s.a.s) Ömer'den daha sevgili; aynı şekilde Üsâme de, Rasûlüllah'a (s.a.s) Abdullah b. Ömer'den daha sevgili idi.

1042. Yahya b. Ma'in → Yahya b. Sa'îd → Hârice b. Mus'ab → 'Ubeydullah b. Ömer → Nâfi' ve başkaları yoluyla rivayet edilmiştir:

İbn Ömer, Usâme'nin atada kendisine tercih edilmesini babası ile konuştu ve şöyle dedi: "Allah'a yemin ederim ki Üsâme, beni hiçbir hususta ileriye geçmedi."Bunun üzerine Ömer şunları söyledi: "Onun babası Rasûlüllah'a (s.a.s) senin babandan daha sevgili; o da Rasûlüllah'a (s.a.s) senden daha sevgili idi."

1043. Muhammed b. es-Sabbah el-Bezzaz → Hüşeym → Mansur ve el-Hasan yoluyla rivayet edilmiştir:

Bazı kimseler, Ömer b. el-Hattab'ın valisinin yanına geldiler; vali, onlardan Arap olanlarına atâ verdi; azadlıları ise terk etti. Bu durumu öğrenen Ömer, valisine şu mektubu yazdı:

"...insanın Müslüman kardeşini hakir görmesi, ne kadar kötüdür. Selam."

1044. Ebû 'Ubeyd → Halid b. Amr → İsrail → Ammar ed-Dühnî ve Salim b. Ebî'l-Ca'd yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, Ammar b. Yâsir'in atasını altıbin dirhem olarak tahsis etti.

1045. Ebû 'Ubeyd → Hâlid → İsrail → İsmail b. Sümey' ve Müslim el-Batîn yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, Selman'ın atasını dörtbin dirhem olarak tahsis etti.

1046. Ravh b. Abdilmümin → Yakûb → Hammad → Humeyd ve Enes yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, Hürmüzan'a ikibin dirhem atâ tahsis etti.

1047. el-Ömerî → Ebû Abdirrahman et-Tâî → el-Mücâlid ve eş-Şa'bî yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab, 20 yılında Divan defterlerini düzenlemek isteyince, Mahreme b. Nevfel ve Cübeyr b. Mut'im'i çağırdı ve insanları derecelerine göre yazmalarını onlara emretti. Onlar da önce Benî Hâşim'i yazdılar; sonra Ebû Bekir ve kabilesini, Ömer ve kabilesini onlardan sonra kaydettiler.

Ömer defterlere baktığında şöyle dedi: Ben, Rasûlüllah'a yakınlıkta bu şekilde olmayı çok istemiştim; Peygamber'e yakınlığına göre insanlardan başlayınız; sonra Ömer'i de Allah'ın koyduğu yere yazınız.

el-Abbas b. Abdilmuttalib *(Allah ona rahmet eylesin)*, bu şekilde yazdırdığı için Hz. Ömer'e teşekkür etti ve: "akrabalık seni bize bağladı" dedi.

Ömer, Divan defterlerini yazdırınca, Ebû Süfyan b. Harb ona şunları söyledi: "Bu Divan Benî'l-Asfar'ın (Rumlar) divanı gibi mi? Eğer sen insanlara para tahsis edersen, onlar divana güvenirler ve ticareti terkederler." Bunun üzerine Ömer: "Bundan başka çare yok; şüphe yok ki Müslümanların feyi çoğalmıştır" diye cevap verdi.

Ömer, **Nehru'l-Melik** dihkanına, İbnu'n-Nehîrhan'a, **el-Felâlic** dihkanı Busbuhrî'nin iki oğlu Hâlid ve Cemil'e, **Babil** ve **Hutarniye** dihkanı Bistam b. Nersî'ye, **el-Âl** dihkanı er-Rufeyl'e, Hürmüzan'a ve **Cüfeyne el-Abbâdî**' ye biner dirhem; başka rivayete göre, o Hürmüzan'ı diğerlerine tercih etti ve ona ikibin dirhem tahsis etti.

1048 → Ebû 'Ubeyd → İsmail b. Ayyaş → Ertat b. el-Münzir ve Hakim b. Umeyr yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab, ordu kumandanlarına şu mektubu yazdı: Azad ettiğiniz Arap olmayan köleleriniz Müslüman olurlarsa, onları, kendilerini azad edenlere

ilhak ediniz; eski efendilerinin lehlerine olan onların da lehine, onların aleyhine olan onların da aleyhinedir. Eğer bu azad edilenler kendilerinin müstakil bir kabile şeklinde olmalarını isterlerse, onları azad edenlerle aynı seviyede tutunuz.

1049. Hişam b. Ammar → Bakiyye → Ebû Bekr b. Abdillah b. Ebî Meryem → babası ve Ebû 'Ubeyde yoluyla rivayet edilmiştir:

Bedevilerden (göçebe) bazı kimseler, Ebû 'Ubeyde' nin kendilerine yiyecek vermesini istediler. Bunun üzerine Ebû 'Ubeyde: "Allah'a yemin ederim ki, yerleşik hayat yaşayanlara yiyecek vermeden sizlere yiyecek veremeyeceğim."

1050. Ebû 'Ubeyd → Ebû'l-Yeman ve Safvan b. Amr yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. Abdilaziz, Yezîd b. Husayn'a yazdığı mektupta: "maaş bağlarken önce askerlere sonra da yerleşik hayat yaşayanlara dikkat et" diye emir verdi.

1051. Ebû 'Ubeyd → Sa'îd b. Ebî Meryem → 'Ubeydullah b. Ömer el-Ömerî → Nâfi' ve İbn Ömer yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, **Mekke** halkına atiyye vermez ve onlara askerlik vazifesi yüklemezdi; onlar için, şöyle şöyledirler, derdi.

1052. Ebû 'Ubeyd el-Kasım b. Sellam → Abdurrahman b. Mehdi → Şu'be → Adiyy b. Sabit → Ebû Hâzim ve Ebû Hureyre yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s) şöyle buyurdular: Bir kimse arkasında işe yaramaz çoluk çocuk bırakırsa, onlara bakmak bize aittir. Kim arkasında mal bırakırsa vârislerine aittir.

1053. Hişam b. Ammar ed-Dımeşkî → el-Velîd b. Müslim → Süleyman b. Ebî'l-Âtike → Külsûm b. Ziyad ve Süleyman b. Habib yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, savaşanların eş ve çocukları ile onların soyundan gelenlere, onar dinar maaş bağladı.

Osman ve ondan sonra gelen valiler de aynı şeyi devam ettirdiler; bu hususu, ölen kimsenin atâ almayan varislerine miras yoluyla intikal eden bir hak kabul ettiler; bu durum Ömer b. Abdilaziz'in halife olmasına kadar devam etti.

Süleyman sözlerine şu şekilde devam etti: Ömer b. Abdilaziz bu işi bana sor-

du; ben de bu durumu ona haber verdim. O, maaş bağlamanın veraset yoluyla intikal etmesini reddetti ve: "Ben veraset yoluyla atâ verilmesi işine son vereceğim ve bütün Müslümanlara maaş vereceğim"dedi. Bunun üzerine ben: "Senden sonra verasetin kaldırılması senin sünnetin olmasından ve herkese maaş verilmesinin de senin sünnetin olmasından korkuyorum"deyince, Ömer b. Abdilaziz: "Doğru söyledin"dedi ve onları eski durumunda bıraktı.

1054. Bekr b. el-Heysem → Abdullah b. Salih → İbn Lehî'a ve Ebû Kabil yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab (r.a.), her doğan çocuğa onar dinar tahsis ederdi; ergenlik çağına gelince onu, maaş tahsis edilenlere ilhak edilmesini emrederdi. Muaviye ise, sütten kesilen çocuğa tahsis ederdi. Abdulmelik b. Mervan ise, çocuklara tahsisi kaldırdı; yalnızca istediklerine verirdi.

1055. Affân → Yezîd → Yahya b. el-Mütevekkil → Abdullah b. Nâfi' ve İbn Ömer yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, sütten kesilmeden çocuklara tahsis yapmazdı. Sonradan onun münadisi: "çocuklarınızı sütten kesmede acele etmeyiniz; biz, Müslümanlardan doğan her çocuğa tahsis yapacağız"diye ilan etti.

Ammar en-Nâkıd → Ahmed b. Yunus → Züheyr b. Muaviye ve Ebû İshak yoluyla rivayet edilmiştir:

Onun (Ebû İshak) dedesi Osman'a uğradı; halife kendisine: "Ey ihtiyar! Ailende kaç kişi var?"diye sordu. O da: "Benim yanımda şu kadar var..."diye cevap verince halife: "Biz, sana ve çoluk çocuğuna yüzer dirhem tahsis ettik"dedi.

1056. Ebû 'Ubeyd ve Mervan b. Şüca el-Cezerî yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. Abdilaziz, sütten kesildiğim sırada bana on dinar atiyye bağladı.

1057. İbrahim b. Muhammed eş-Şâmî → Abdurrahman b. Mehdî → Süfyan es-Sevrî → Ebû'l-Cehhaf ve Has'am kabilesinden bir adam yoluyla rivayet edilmiştir:

Benim bir çocuğum doğunca Ali'ye getirdim; o da yüz dirhem atiyye bağladı.

1058. Amr en-Nâkıd → Abdurrahman b. Mehdî → Süfyan → Abdullah b. Şerîk ve Bişr b. Ğâlib yoluyla rivayet edilmiştir:

el-Hüseyin b. Ali'ye veya el-Hasan b. Ali'ye; -râvi Amr, hangisi olduğunda şüp-

heye düştü- yeni doğan çocuğa hissesinin ne zaman verilmesinin gerektiği soruldu. O şu cevabı verdi: "Anasından doğup ağlayınca."

1059. Amr en-Nâkıd → Süfyan b. Uyeyne → Amr b. Dinar ve el-Hasan b. Muhammed yoluyla rivayet edilmiştir:

Benî Affan kabilesinin üç kölesi, **Bedir** Savaşı'na katılmışlardı. Ömer, bunların her birisine, yılda üçbin dirhem veriyordu.

1060. Ebû 'Ubeyd → İbn Ebî Adiyy → Süfyan → Züheyr b. Sabit veya İbn Ebî Zi'b ve Zühl b. Evs yoluyla rivayet edilmiştir:

Sokağa terkedilmiş bir çocuk Ali'ye getirilmişti; o da kendisine yüz dirhem bağladı.

1061. Amr ile el-Kâsım b. Sellam → Ahmed b. Yunus → Züheyr → Abdullah b. Salih el-Mukrî → Züheyr b. Muaviye → Ebû İshak ve Hârise b. el-Mudarrib yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab, bir cerîb un getirilmesini, hamur yapılmasını; sonra ekmek pişirilmesini ve yağa batırılmasını emretti. Sonra otuz kişi çağırdı; onlar, bu ekmekleri yediler; bir kısmı da arttı. Aynı şeyi akşam yemeğinde de yaptı. Bunun üzerine şöyle dedi: "Bir kişiye, her ay iki cerîb un yeter."O, erkek, kadın, köle, her insana, her ay iki cerîb unu yiyecek olarak verirdi.

Abdullah b. Salih şunları söyledi: Bir kimse, arkadaşına beddua ederken şöyle söylerdi: "Allah senin iki cerîbini kessin"yani, ölümünle senin bu iki cerîbini kessin demektir. Bu beddua, bugüne kadar halkın dilinde kalmıştır.

1062. Ebû 'Ubeyd → Ebû'l-Yeman → Safvan b. Amr ve Ebû'z-Zâhiriyye yoluyla rivayet edilmiştir:

Ebû'd-Derdâ şunları söyledi: Ömer, Muhammed (s.a.s) ümmeti arasında, ne kadar güzel ve iyi gelenekler (sünnet) bırakmıştır; bunlardan birisi de, iki müdd yiyecek, iki kıst zeytinyağı verilmesidir.

1063. Ebû 'Ubeyd → Sa'îd b. Ebî Meryem → İbn Lehi'a → Kays b. Râfi' ve Süfyan b. Vehb yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer, bir elinde müdd, diğer elinde kıst ölçüleri olduğu halde: "Ben, Müslüman olan herkese, her ay, iki müdd buğday, iki kıst sirke tahsis ettim."Bir adam ona: "Köleye de mi?" diye sorunca o: "evet, köle de olsa"şeklinde cevap verdi.

1064. Hişam b. Ammar → Yahya b. Hamza → Temim b. Atiyye ve Abdullah b. Kays yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. el-Hattab, minbere çıktı; Allah'a hamdettikten ve onu övdükten sonra şunları söyledi: "Biz, size atiyyelerinizi, her ayki yiyeceklerinizi verdik. Bu sırada onun ellerinde müdd ve kıst ölçüleri vardı. Ömer, bu ölçüleri salladı ve şunları söyledi: "Kim bu ölçüleri azaltırsa, Allah ona şunları şunları yapsın" diye beddua etti.

1065. Ebû 'Ubeyd → İbn Ebî Zaide ve Ma'kıl b. 'Ubeydullah yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer b. Abdilaziz, bir kimseye atasını tahsis ettikten sonra, o adam ölürse, atasını varislerine verirdi.

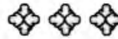
1066. Affân → el-Bezzar → Vehb b. Bakiyye → Yezid b. Harun → İsmail b. Ebî Hâlid ve Kays b. Ebî Hâzim yoluyla rivayet edilmiştir:

Abdullah b. Mes'ud öldükten sonra, ez-Zübeyr b. el-Avvam (r.a.), Osman b. Affan'a (r.a.) şunları söyledi: "Abdullah'ın atasını bana ver; onun ailesi bu ataya Beytülmalden daha fazla müstehaktır." Bunun üzerine Osman, ona onbeşbin dirhemi verdi.

Râviler Yezîd ile İsmail, ez-Zübeyr'in, Abdullah b. Mes'ud'un varisi olduğunu söylediler.

1067. İbn Ebî Şeybe → 'Ubeydullah b. Musa → Ali b. Salih b. Hayy ve Simak b. Harb yoluyla rivayet edilmiştir:

Bir köyde, senenin sekiz ayı geçtikten sonra, birisi ölmüştü. Ömer, onun atasının üçteikisini verdi.

MÜHÜR İŞİ

1068. Affân b. Müslim → Şu'be → Katâde ve Enes b. Mâlik yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s) **Rum** melikine mektup yazmak istediğinde, kendisine: "Onlar, yalnızca mühürlenmiş mektupları okurlar"denildi. Bunun üzerine Rasûlüllah gümüşten bir mühür yaptırdı. Sanki ben, onun elindeki mühürün beyazlığını görür gibiyim. Mühür üzerine, "Muhammed Rasûlüllah"(Muhammed, Allah'ın elçisidir) ibaresini kazdırdı.

1069. Ebû'r-Rebi' Süleyman b. Davud ez-Zührâni → Hammad b. Zeyd → Eyyub → Nâfi' ve İbn Ömer yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), gümüşten bir mühür yaptırdı; mühürün kaşı, avuç kısmındaydı.

1070. Muhammed b. Hayyan el-Hayyânî → Züheyr → Humeyd ve Enes b. Mâlik yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah'ın (s.a.s) mührünün tamamı, kaşı da gümüştendi.

1071. Amr en-Nâkıd → Yezîd b. Harun → Humeyd ve el-Hasan yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah'ın (s.a.s) mührü gümüştendi; kaşı ise Habeşî idi.

1072. Hüdbe b. Hâlid → Hemmam b. Yahya → Abdulaziz b. Sıheyb ve Enes b. Mâlik yoluyla rivayet edilmiştir:

Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu: Ben bir mühür yaptırdım; kimse onun nakşı gibi nakış kazdırtmasın.

1073. Bekr b. el-Heysem → Abdurrezzak → Ma'mer → ez-Zührî ve Katâde yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s), gümüşten bir mühür yaptırdı; üzerine de "Muhammed Rasûlüllah" ibaresini kazdırdı. Ebû Bekir, sonra Ömer, daha sonra da Osman, bu mührü kullandılar. Bu mühür, Osman'ın elinden kuyuya düştü; kuyunun bütün

suyu boşaltıldı; ancak mühür bulunamadı. Bu sırada onun halifeliğinin yarısı idi. Bundan sonra Osman yeni bir mühür kazdırdı ve üzerine üç satır halinde "Muhammed Rasûlüllah"ibaresini kazdırdı.(*)

1074. Hammad → el-Esved b. Şeyban ve Hâlid b. Sümeyr yoluyla rivayet edilmiştir:

Ma'an b. Zaide adlı bir adam halifelik mührünü takliden bir mühür kazdırdı; o bu mühürle, Ömer'in zamanında **Kûfe** haracından mal aldı. Ömer bunu öğrendi ve el-Muğîre b. Şu'be'ye şu mektubu yazdı: "Bana ulaşan habere göre, Ma'an b. Zaide adlı birisi, halifelik mührünü takliden bir mühür kazdırıp **Kûfe** haracından mal almıştır. Bu mektubum sana gelince onun hakkındaki emrimi uygula ve elçime itaat et!"

İkindi namazını kıldıktan ve halk yerlerine oturduktan sonra el-Muğîre, yanında Ömer'in elçisiyle birlikte camiden çıktı; halk, başını ona doğru çevirip kendisine bakıyordu; o Ma'an'ın yanında durdu ve elçiye şunları söyledi: "Mü'minlerin Emiri bana bu adam hakkında sana itaat etmemi emretmiştir; istediğini bana emret!"Bunun üzerine elçi: "Onun boynunu bağlayacağım bir zincir iste!"dedi ve Ma'an'ın boynunu zincirle bağladı ve zinciri sıkı bir şekilde çekti sonra da el-Muğîre'ye: "Onun hakkında Mü'minlerin emirinin emri gelinceye kadar kendisini hapset"dedi; o da bu emri yerine getirdi.

O sırada hapishane kamıştan yapılmıştı. Ma'an kaçmaya karar verdi ve ailesine: "Bana devemi, cariyemi ve katvânî kumaşından yapılmış abamı gönderiniz"diye haber gönderdi. Ailesi, istediklerini gönderdi. Ma'an geceleyin kaçtı; cariyesini devesinin arkasına aldı ve sabah aydınlığında durumu bilinecek hale gelinceye kadar yoluna devam etti; sonra devesini çöktürdü; ayaklarını bağladı. Kendisini arama tehlikesi sona erinceye kadar saklandı. Akşam olunca, abasını devesinin üzerine bağladı, cariyesini arkasına aldı sonra Ömer'in yanına **Medine**'ye geldi. O sırada Ömer, elinde kırbacı ile uyuyanları sabah namazı için uyandırıyordu.

Devesini ve cariyesini bir tarafa bıraktı; Ömer'in yanına yaklaştı ve "Ey Mü'minlerin Emiri! Allah'ın selamı, rahmet ve bereketi senin üzerine olsun!"dedi. Ömer, "sana da olsun"diye karşılık verdikten sonra: "sen kimsin"diye sorunca o: "Ben, Ma'an b. Zaide; sana tevbe edip geldim"diye cevap verdi. Ömer: "Allah seni

(*) Metinde, "Katâde şunları söyledi"ibaresinden sonra, anlamı anlaşılamayan ve eseri yayına hazırlayanca da tam olarak tesbit edilemediği belirtilen "vav, ha, ra, ba ve he"harfleriyle yazılı bir kelime tercüme edilememiştir

kahretsin! Demek geldin" dedi. Sonra sabah namazını kılınca cemaata: "yerinizde kalınız" dedi.

Güneş doğunca Ömer: "Bu Ma'an b. Zâide'dir; halifelik mührünü takliden bir mühür kazdırmış ve **Kûfe** haracından mal almıştır. Onun hakkında ne diyorsunuz?" diye sordu. Cemaatten birisi: "elini kes!"; bir başkası: "onu as!" dedi. Ali konuşmuyordu. Ömer ona: "Sen ne diyorsun? Ey Ebû'l-Hasan!" diye sorunca Ali: "Ey Mü'minlerin Emiri! Bir adam yalan söylemiştir; cezası vücudunadır" diye cevap verdi. Bunun üzerine Ömer, onu şiddetli bir şekilde dövdü ve kendisini hapsetti. O Allah'ın dilediği sürece hapiste kaldı.

Sonra Ma'an, Kureyş'den bir arkadaşına şu haberi gönderdi: "Benim serbest bırakılmam hususunda, Mü'minlerin emiriyle konuş!" Kureyşli halifeye: "Ey Mü'minlerin Emiri! Ma'an b. Zâide'ye hakkettiği cezayı verdin; onu serbest bırakmayı düşünür müsün?" diye sorunca Ömer: "Bana atacağım dayağı hatırlattın; **ben** unutmuştum; Ma'an'ı dövmem gerekir" diye cevap verdi ve onu dövdükten sonra hapise konulmasını emretti. Bundan sonra Ma'an bütün dostlarına: "Mü'minlerin emirine beni hatırlatmayınız" diye haber gönderdi; o, Allah dilediği sürece hapiste kaldı.

Sonra Ömer onu hatırladı ve "Ma'an'ı bana getiriniz" dedi; onu getirdiler; o da mallarının yarısına el koydu ve onu serbest bıraktı.

1075. el-Mufaddal el-Yeşkûrî → Ebû'l-Hasan el-Medâinî → İbn Câbân ve İbnu'l-Mukaffa yoluyla rivayet edilmiştir:

Fars meliki bir şey emredince, sahibu't-tevkî' (tuğracı) bu fermanı onun önünde mühürlerdi. Tuğracının bir katibi vardı; bu kâtib, çıkarılan fermanları, her ay bir deftere yazar; hükümdar da, mührüyle bunları mühürlerdi; bu defterler saklanırdı. Sonra bu ferman, sahibu'z-zimam'a (devlet işlerini idare eden bakan) gönderilir; o da bunu mühürleyip sahibu'l-amele (icra dairesi başkanı) gönderirdi; o da bu fermanı, melik adına yazıya geçirir ve deftere yazdırırdı. Daha sonra yazılan bu ferman nüshasını sahibu'z-zimam'a gönderirdi. Sahibu'z-zimam fermanı melike arzeder; o da bu nüsha ile deftere yazılan fermanı karşılaştırır ve hükümdarın huzurunda veyahut onun çok güvendiği birisinin yanında mühürlerdi.

1076. el-Medâinî ve Mesleme b. Muhârib yoluyla rivayet edilmiştir:

Araplardan ilk defa mühür ve zimam divanını, Farsları taklid etmek suretiyle Ziyad b. Ebî Süfyan kurmuştur.

1077. Mufaddal el-Yeşkûrî → İbn Câbân ve İbnu'l-Mukaffa' yoluyla rivayet edilmiştir:

Fars hükümdarlarından birisinin, gizli işleri için bir mühürü, elçiler için bir diğer mühürü ile mahkeme sicilleri, iktalar ve bunlara benzer şerefli vesikalar için de devamlı işler mühürü (hatem littahlîd) ve haraç mühürü vardı. Sahibu'z-Zimam, bu mühürlerden sonra gelirdi. Gizli işler ve mektuplara ait mühürü, melikin yakın adamlarından birisinde bulunurdu.

1078. Ebû'l-Hasan el-Medâinî → İbn Câbân ve İbnu'l-Mukaffa yoluyla rivayet edilmiştir:

Mal ve para getirilen mektup ve senedler, hükümdara okunurdu. Bu mektup ve senedler, beyaz sayfalara yazılırdı. Haraç işlerine bakan görevli (sahibu'l-harac), her yıl melike gelir ve toplanan vergileri, yapılmış olan harcamaları ve hazinede toplananları tesbit etmiş olduğu birbirine eklenmiş bu sahifeleri ona mühürletir ve yürürlüğe koyardı. Kisra b. Hürmüz Perviz iktidara gelince, bu sahifelerin kokusundan rahatsız olmuş ve haraç divanına bakan görevlinin, kendisine sunacağı sahifelerin, safranla sarartılmış ve gül suyu serpilmiş bir şekilde olmasını emretmiş; ayrıca mal ve para getiren ve kendisine sunulan şeylerin, sarartılmış kağıtlara yazılmasını emretmişti. Onun bu emri yerine getirildi.

Salih b. Abdirrahman **Irak** haracını toplamakla görevlendirilince, İbnu'l-Mukaffa', **Dicle** ilçelerinin, bir diğer rivayette **Bihkubaz**'ın, vergilerini toplamayı, Salih adına üzerine aldı. İbnu'l-Mukaffa' vergileri topladı vesikaları sarartılmış kağıt üzerine bir cilt halinde yazdı. Bunu gören Salih güldü ve şunları söyledi: "Acemlerin işlerini bilen İbnu'l-Mukaffa', eğer sarartılmamış kağıtları getirseydi, ben bunları kabul etmezdim."

1079. Ebû'l-Hasan ve katiplerin şeyhleri yoluyla rivayet edilmiştir:

Şam divanlarında kırtas (parşömen) kullanılırdı. Aynı şekilde Benî Ümeyye hükümdarlarının mektupları, gelirleri ve başka şeyleri gösteren vesikalar da kırtasa yazılıyordu. Mü'minlerin Emiri el-Mansur halife olunca, veziri Ebû Eyyüb el-Muryânî'ye, hazineye ait evrakı, sarartılmış kağıtlara yazmasını emretti. Bu emir üzerine bu kağıtlar kullanıldı.

PARALARIN DURUMU

1080. el-Hüseyin b. el-Esved → Yahya b. Adem ve el-Hasan b. Salih yoluyla rivayet edilmiştir:

Arap olmayanların darbettikleri dirhemler, büyüklük ve küçüklük bakımından çeşitliydi. Onların darbettiklerinden birisi miskal idi; miskal, yirmi kırat ağırlığındadır. Yine onlar, on iki kîrat ağırlığında, on kîrat ağırlığında; bu sonuncusu miskallerin yarısı değerindedir; dirhemler basıyorlardı. Allah İslâmiyet'i gönderince ve zekat ödemek için orta bir yol bulunmasına ihtiyaç duyulunca, Müslümanlar, yirmi, oniki ve on kıratlık birer dirhem aldılar; bunların toplamının kırkiki kîrat olduğunu gördüler. Bunu üçtebir ağırlıkla çarptılar; buldukları ortalama ondört kîrattır. Böylece Arap dirheminin ağırlığı, devlet dinarı kîratından ondört kîrat eder. Her on dirhemin ağırlığı da yedi miskal ağırlık oldu; bu da yedi ağırlıklı yüzkırk kîrata eşittir.

1081. el-Hasan b. Salih'den başkaları ise şunları söylediler:

Acemlerin dirhemleri ağırlık bakımından, bir kısmı her on dirhemi, on miskal ağırlığında; bazısı ise her on dirhemi, altı miskal ağırlığında; diğer bir kısmı ise, her on dirhemi beş miskal ağırlıktadır. Bunların toplanılması sonucu, yirmibir miskal bulundu. Bunun üçtebiri olan yedi miskal alındı. Böylece Müslümanlar, on tanesi yedi miskal ağırlığında dirhemler darbettiler.

Bu iki rivayet, aynı sonuca ulaşır.

1082 → Muhammed b. Sa'd → Muhammed b. Ömer el-Eslemî → Osman b. Abdillah b. Mevheb → babası ve Abdullah b. Sa'lebe b. Suayr yoluyla rivayet edilmiştir:

Cahiliyye çağında, Herakl dinarları ve Farsların bağliyye dirhemleri, **Mekke** halkına geliyordu. Mekkeliler, bu paraların yalnızca külçe olduklarını kabul edip bunlarla alış - veriş yaparlardı. Mekkeliler nazarında, miskalın ölçüsü belli idi; bu da, çok az bir kesri hariç yirmi iki kîrat; on tane dirhem yedi miskal ağırlığında idi. Bir rıtl, oniki ukiyye; her ukiyye ise kırk dirhem idi.

Rasûlüllah (s.a.s), bu miktarları olduğu gibi bıraktı; aynı şekilde Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali de bunları değiştirmediler.

Muaviye de bu durumu aynı şekilde bırakmıştır.

Sonra Mus'ab b. ez-Zübeyr, Abdullah b. ez-Zübeyr' in zamanında, az sayıda dirhem darbetti; sonradan bunlar kaldırıldı.

Abdulmelik b. Mervan iktidara gelince, dirhemlerin ve dinarların durumunu sordu ve inceledi. Sonunda el-Haccac b. Yusuf'a yazdığı mektupta, dinar kıratından onbeş kîratlık dirhemlere darbetmesini emretti. Abdulmelik kendisi de, dinar-ı dımeşkîler (**Dımeşk**'da darbedilen) darbetti.

Râvilerden Osman, babasından naklen şunları söyledi: Bu darbedilen paralar, bize, **Medine**'ye geldi; Rasûlüllah'ın (s.a.s) ashabından bazı kimselerle tabiînden olanlar oradaydı; onlar bu paraları reddetmediler.

Muhammed b. Sa'd şunları söyledi: Bizim kullandığımız şu dirhemlerden bir tanesinin ağırlığı, yirmi kîrat olan miskalimizin ölçüsü ile ondört kîrattır. Bu ise, yirmibir kîrat ile yedideüç kîrattan onbeş kîrat ağırlık eder.

1083. Muhammed b. Sa'd → Muhammed b. Ömer → İshak b. Hatim → el-Muttalib b. es-Sâib ve Ebû Vedâ'a es-Sehmî yoluyla rivayet edilmiştir:

Ebû Vedâ'a, miskalin ağırlığını ona gösterdi. O şöyle dedi: Ben bu miskali ölçtüm ve bunun ağırlığının, Abdulmelik b. Mervan'ın miskalinin aynı ağırlığında olduğunu gördüm.

Bu miskal, Cahiliyye Çağı'nda, Ebû Vedâ'a b. Dubeyre es-Sehmî'nin elinde idi.

1084. Muhammed b. Sa'd → el-Vâkıdî → Sâ'îd b. Müslim b. Bâbek ve Abdurrahman b. Sabit el-Cumahi yoluyla rivayet edilmiştir:

Cahiliyye Çağı'nda, Kureyş kabilesinin çeşitli ölçüleri vardı. İslâmiyet buraya girince, bu ölçüler olduğu gibi bırakıldı.

Kureyşliler, gümüşü, dirhem adını verdikleri ölçü ile, altını da dinar adını verdikleri ölçü ile ölçerlerdi. Her on tane dirhemin ağırlığı, yedi dinarın ağırlığına eşittir.

Kureyşlilerin bir de arpa ölçüsü vardı; bu, bir dirhemin altmışdabiridir.

Onların bir de ukîyye ölçüsü vardı; bu, kırk dirhem ağırlığındadır.

Neşş ölçüsü, yirmi dirhem ağırlığındadır. Kureyşlilerin bir de Nevât (çekirdek) ölçüleri vardı; bu, beş dirhem ağırlığındadır.

Kureyşliler, külçe halindeki altın ve gümüşü, bu ölçülerle ölçerek alış - veriş yaparlardı.

Peygamber (s.a.s) **Mekke**'ye gelince, onların bu ölçülerini olduğu gibi bıraktı.

1085. Muhammed b. Sa'd → el-Vâkıdî → Rebî'a b. Osman ve Vehb b. Keysan yoluyla rivayet edilmiştir:

Ben (Vehb), Abdulmelik, üzerinde nakış bulunan paraları darbetmeden önceki dinarları ve dirhemleri nakışsız bir şekilde gördüm. Bunların ağırlığı, Abdulmelik'in darbettiği dinarların aynısıdır.

1086. Muhammed b. Sa'd → el-Vâkıdî → Osman b. Abdillah b. Mevheb ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Ben, Sa'îd b. el-Müseyyeb'e: "İlk defa nakışlı dinarları kim darbetti?" diye sordum. O şu cevabı verdi: "Abdulmelik b. Mervan."

Dinarlar (altın para) Rum ülkesinden, dirhemler (gümüş para) Kisra'nın ülkesinden geliyordu. Himyerî paraların sayısı azdı.

Sa'îd şunları söyledi: Ben, **Dımeşk**'e külçe halinde altın ve gümüş gönderdim; benim için, cahiliyye çağı ölçüsünde para darbedildi.

1087. Muhammed b. Sa'd → Süfyan b. Uyeyne ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

İlk önce yedi ağırlıklı dirhem darbettiren Kimse, Abdullah b. ez-Zübeyr zamanında, el-Hâris b. Abdillah b. Ebî Rebî'a el-Mahzûmî'dir.

1088. Muhammed b. Sa'd → Muhammed b. Ömer → İbn Ebî'z-Zenad ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Abdulmelik, 74 Cemaat yılında, ilk defa altın para darbetti.

Ebû'l-Hasan el-Medâinî şunları söyledi: el-Haccac, 75 yılı sonunda, dirhem paralar darbetti. Sonra o, 76 yılında, bütün bölgelere para darbedilmesini emretti.

1089. Davud en-Nâkıd bana şunları söyledi:

Şeyhlerimizin konuşmalarından işittiğime göre, **el-Hire** halkından olan İbâdî kabilesi mensupları, şu ölçülerdeki paraları kullanıyorlardı:

Altı ağırlıklı yüz; onlar bununla, altmış miskal dirhemi kastediyorlardı.

Sekiz ağırlıklı yüz; onlar bununla, seksen miskal dirhemi kastediyorlardı.

Beş ağırlıklı yüz; onlar bununla, elli miskal dirhemi kastediyorlardı.

Yüz ağırlıklı ise yüz miskaldi.

Davud en-Nâkıd şunları söyledi: Ben, 73 yılında **Kûfe**'de darbedilmiş dirhemlerden birisini gördüm. Paradan anlayanlar, bu dirhemin kalp olduğunda birleştiler.

Ben, benzeri hiç görülmemiş nadir bir dirhem gördüm; üzerinde 'Ubeydullah b. Ziyad ibaresi vardı; bunun da kalp para olduğu belirlendi.

1090. Muhammed b. Sa'd → el-Vâkidî → Yahya b. en-Numan el-Ğıfarî ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Mus'ab, 70 yılında, Abdullah b. ez-Zübeyr'in emriyle, Kisraların dirhemleri şeklinde, dirhemler darbetti; bu dirhemlerin bir yüzünde "Bereke"(bereketli olsun), diğer yüzünde "Allah"yazılı idi. el-Haccac gelince, bunları değiştirdi.

Hişam b. el-Kelbî'nin şunları söylediği rivayet edilmiştir:

Mus'ab, dirhemler yanında, dinarlar da darbetti.

1091. Davud en-Nâkıd ve Ebû'z-Zübeyr en-Nâkıd yoluyla rivayet edilmiştir:

Abdulmelik, 74 yılında, biraz dinar darbetti; sonra 75 yılında bunlardan tekrar darbetti.

el-Haccac, bağliyye dirhemleri darbetti; o bunların bir tarafına "Bismillah", diğer yüzüne "el-Haccac"yazdırdı. Bir yıl sonra o, bunların üzerine, "Allahu Ahad; Allahu's-Samed"yazdırdı. Fakîhler, paraların üzerine bu şekilde âyetler yazılmasını doğru bulmadıkları (mekruh gördükleri) için bu paralara "mekrûhe"adı verildi.

Bir başka rivayete göre, Acemler, bu dirhemlerin eksikliğini doğru bulmadıkları için, bu paralara "mekrûhe" denildi.

Bu dirhemlere, bunları ilk defa darbeden kimsenin adı Sümeyr olduğu için, "Sümeyriyye"adı da verilmiş tir.

1092. Abbas b. Hişam el-Kelbî → babası ve Avane b. el-Hakem yoluyla rivayet edilmiştir ;

el-Haccac, Farsların dirhemi nasıl darbettiklerini sormuştu. Sonra bir darphane kurdu; orada para basanları topladı. O, kalp paraların, sahte ve boşa gitmiş gümüşlerin tasfiyesinden elde edilenler ile külçe halindeki toplanmış gümüşlerden, devlet adına para darbederdi. el-Haccac daha sonraları, tüccarlara ve başkalarına, gümüş para darbedilmesi için izin verdi. Böylece o, ustaların ve para basanların ücretinden artan paraları kazanmış oldu. el-Haccac, para basanların ellerini damgaladı.

Ömer b. Hübeyre, Yezîd b. Abdilmelik'in **Irak** valisi olunca, gümüşleri kendisinden öncekilerden daha iyi bir şekilde saf hale getirdi; böylece o, dirhemleri güzelleştirdi; paraların ayarı hususunda çok sert davrandı.

Daha sonra Hâlid b. Abdillah el-Becelî el-Kasrî, Hişam b. Abdilmelik'in **Irak** valisi olunca, paralar konusunda, İbn Hübeyre'den daha fazla hassasiyet gösterip sert davrandı; o kadar ki sonunda paraların durumunu en güzel bir şekilde tanzim edip düzenledi.

Ondan sonra Yusuf b. Ömer vali oldu; o, para basanlar ile damgalayanlara çok sert davrandı; ellerini kesti; şiddetle cezalandırdı. Bundan dolayı, Hübeyriyye, Hâlidiyye ve Yusufiyye paraları, Emevîlerin paralarının en değerlileri oldu. el-Mansur, haraç vergisini toplarken, Emeviler zamanındaki paralardan yalnızca bunları kabul eder diğerlerini almazdı. Bunun için ilk darbedilen dirhemlere "mekrûhe"adı verilmiştir.

1093. Muhammed b. Sa'd → el-Vâkıdî → İbn Ebî'z-Zenâd ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Abdulmelik b. Mervan, Cemaat yılından sonra, altın ve gümüş para darbeden ilk kimsedir.

Ben babamdan: "İbn Mes'ud'un kalp paraların kırılmasını emretmiş olduğuna dair halkın söylemekte olduğu söz için ne düşünüyorsun?"diye sorunca, o şu

cevabı verdi: "Onun bu sözü, Acemlerin darbettikleri paralar içindir; çünkü onlar, bu paralara hile karıştırmışlardı."

1094. Abdula'lâ b. Hammad en-Nersî → Hammad b. Seleme → Davud b. Ebî Hind → eş-Şa'bî ve Alkame b. Kays yoluyla rivayet edilmiştir:

İbn Mes'ud'un Beytülmalden alacağı vardı; o bu alacağını, eksiğine sattı. Ömer bu satışı yapmaktan onu menetti. Bunun üzerine o, bu alacağını borç olarak verirdi.

1095. Muhammed b. Sa'd → el-Vâkıdî → Kudâme b. Musa yoluyla rivayet edilmiştir:

Ömer ile Osman, eğer Beytülmal'de kalp para bulurlarsa, bunları gümüş yaptırırlardı.

1096. el-Velîd b. Salih → el-Vâkıdî → İbn Ebî'z-Zenad ve babası yoluyla rivayet edilmiştir:

Devletin parasından başka şekilde para darbeden birisi, Ömer b. Abdilaziz'e getirildi. Bunun üzerine Ömer, onu cezalandırdı, hapsetti; para darbettiği demirini (kalıp) aldı ve ateşe attı.

1097. Muhammed b. Sa'd → el-Vâkıdî → Kesir b. Zeyd ve el-Muttalib b. Abdillah b. Hantab yoluyla rivayet edilmiştir:

Abdulmelik b. Mervan, Müslümanların parasından başka şekilde para darbeden bir adamı yakaladı; onun elini kesmek istedi; ancak sonra bundan vazgeçti ve onu cezalandırdı.

el-Muttalib şunları söyledi: Ben, **Medine**'deki şeyhlerimizin, Abdulmelik'in bu şekilde hareket etmesini doğru bulduklarını ve onu övdüklerini gördüm.

el-Vâkıdî şunları söyledi: Bizim arkadaşlarımız, halifelik mührü üzerine, meşhur ve edebe ait ifadelerde mübalağalı şeylerin nakşedilmesini caiz görmezler; ancak onlar, paraların kesilmesini ise caiz görürler. Bu Ebû Hanife ile es-Sevrî'nin görüşüdür.

Mâlik, Ebû'z-Zi'b ve bu ikisinin arkadaşları şunları söylediler: Biz, ölçüye uygun olan dirhemin kesilmesini doğru bulmayız ve fesada sebep olduğu için bunu yasaklarız.

es-Sevrî, Ebû Hanife ve arkadaşları şöyle dediler: İslâmiyet ve Müslümanlara zararı olmadığı takdirde, dirhemleri kesmekte bir mahzur yoktur.

1098. Amr en-Nâkıd → İsmail b. İbrahim → İbn Avn ve İbn Sîrîn yoluyla rivayet edilmiştir:

Mervan b. el-Hakem, dirhemleri kesen bir adamı yakaladı; onun elini kesti. Zeyd b. Sabit bunu öğrenince: "Onu cezalandırmıştır." dedi.

İsmail, bunun **Fars** dirhemleri olduğunu söyledi.

1099. Muhammed b. Sa'd ve el-Vâkıdî yoluyla rivayet edilmiştir:

Eban b. Osman **Medine** valisi iken, dirhemleri kesen birisini cezalandırdı; ona otuz kamçı vurdu ve onu şehirde dolaştırdı ve: "bize göre, dirhemleri kesen, bunlara kalp ve mağşuş paralar karıştırıp kalıplayanların cezası budur." dedi.

1100. Muhammed → el-Vâkıdî → Salih b. Cafer ve İbn Ka'b yoluyla rivayet edilmiştir:

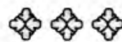
"....Yahut mallarınızı istediğiniz gibi kullanmanızı..." (Hûd, *87*) ayeti hakkında İbn Ka'b, bu dirhemlerin kesilmesidir, dedi.

1101. Muhammed b. Hâlid b. Abdillah → Yezîd b. Harun ve Yahya b. Sa'îd yoluyla rivayet edilmiştir:

İbnu'l-Müseyyeb'e, bir adamın dirhemleri kestiği anlatılınca, Sa'îd: "Bu yeryüzünde karışıklık çıkartmaktır" dedi.

1102. Amr en-Nâkıd → İsmail b. İbrahim → Yunus b. 'Ubeyd ve el-Hasan yoluyla rivayet edilmiştir:

İnsanlar, kafir olduklarında bile, dirhemin insanlar arasındaki yerini anlamışlar; bundan dolayı da paraları, iyi ve halis bir şekilde darbetmişlerdir. Sıra size gelince, paraları mağşuş hale getirdiniz ve ifsad ettiniz. Ömer b. el-Hattab: "Ben dirhemleri, deve derisinden yapmak istiyorum" deyince kendisine "o halde deve yavrusu kalmaz" denilince bundan vazgeçti.

YAZI (HAT) İŞİ

1103. Abbas b. Hişam b. Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî → babası → dedesi ve eş-Şarkî b. el-Katâmî yoluyla rivayet edilmiştir:

Tayy kabilesinden üç kişi **Bakka**'da toplandılar; onlar: Mürâmir b. Müre, Eslem b. Sidre ve Âmir b. Cedere'dir. Onlar hattı (arap yazısı) icad ettiler; arap hecelerini Süryânî hecelerine kıyas ettiler. **el-Anbar** halkından bazı kimseler, onlardan yazıyı öğrendiler. Sonra **el-Hire** halkı da, **el-Anbar** halkından vazıyı öğrendiler.

Dûmetu'l-Cendel emiri Ukeydir b. Abdilmelik b. Abdilcin el-Kindî es-Sekûnî'nin kardeşi Bişr b. Abdilmelik, **el-Hire**'ye gelir, orada bir müddet kalırdı; o Hristiyandı. Bişr, **el-Hire** halkından yazıyı öğrendi.

Sonraları Bişr, bazı işleri için **Mekke**'ye geldi. Süfyan b. Ümeyye b. Abdişems ile Ebû Kays b. Abdimenaf b. Zühre b. Kilab, onun yazı yazdığını gördüler. Bunun üzerine, kendilerine yazı öğretmesini ondan istediler. Bişr de o ikisine, önce heceyi öğretti; sonra da yazıyı gösterdi; onlar da yazdılar.

Daha sonra Bişr, Süfyan ve Ebû Kays, ticaret için **Tâif**'e geldiler. Ğaylan b. Seleme es-Sakafî onlarla dostluk kurdu ve onlardan yazıyı öğrendi.

Bişr, onlardan ayrıldı ve **Mudar** ülkesine gitti. Amr b. Zürare b. Udes ondan yazı öğrendi; bundan dolayı Amr'a el-Kâtib adı verildi.

Bişr daha sonra **Şam**'a geldi; oradaki bazı kimseler ondan yazı öğrendiler.

Kelb kabilesinin Tâbiha kolundan bir adam da, üç Tâî'den aynı şekilde yazı öğrendi. Bu adam, **Vâdi'l-Kurâ** halkından birisine yazıyı öğretti; çünkü o, el-Vâdi'ye dolaşmak için gelir ve orada otururdu. O, bu bölgenin halkından bazı kimselere de yazıyı öğretti.

1104. el-Velîd b. Salih → Muhammed b. Sa'd → Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî → Hâlid b. İlyas ve Ebû Bekr b. Abdillah b. Ebî Cehm el-Adevî yoluyla rivayet edilmiştir:

İslâm dini geldiğinde Kureyş kabilesinde onyedi kişi yazı yazıyordu. Onlar:

Ömer b. el-Hattab, Ali b. Ebî Talib, Osman b. Affan, Ebû 'Ubeyde b. el-Cer-

rah, Talha, Yezîd b. Ebî Süfyan, Ebû Huzeyfe b. Utbe b. Rebî'a, Kureyş'den Süheyl b. Amr el-Âmirî'nin kardeşi Hâtıb b. Amr, Ebû Seleme b. Abdilesed el-Mahzûmî, Eban b. Sa'îd b. el-Âsî b. Ümeyye, kardeşi Hâlid b. Sa'îd, Abdullah b. Sa'd b. Ebî Şerh el-Âmirî, Huveytib b. Abduluzza el-Âmirî, Ebû Süfyan b. Harb b. Ümeyye, Muaviye b. Ebî Süfyan, Cüheym b. es-Salt b. Mahreme b. el-Muttalib b. Abdimenaf. Kureyş'in yanaşıklarından el-Alâ b. el-Hadramî.

1105. Bekr b. el-Heysem → Abdurrezzak → Ma'mer → ez-Zührî ve 'Ubeydullah b. Abdillah b. Ukbe yoluyla rivayet edilmiştir:

Peygamber (s.a.s), Ömer b. el-Hattab'ın kabilesinden Abdullah kızı eş-Şifâ el-Adeviyye'ye şunları söyledi: "Hafsaya, yazı yazmayı öğrettiğin gibi ısırgıyı efsunlamayı da öğretmez misin?"eş-Şifâ, Cahiliye Çağı'nda yazı yazan bir kadındı.

1106. el-Velîd b. Salih → el-Vâkıdî → Üsâme b. Zeyd ve Abdurrahman b. Sa'd yoluyla rivayet edilmiştir .'

Peygamber'in (s.a.s) hanımı Hafsa, yazı yazardı.

1107. el-Velîd → el-Vâkıdî → İbn Ebî Sebre → Alkame b. Ebî Alkame ve Muhammed b. Abdirrahman b. Sevban yoluyla rivayet edilmiştir:

Ukbe'nin kızı Ümmü Külsûm yazı yazardı.

1108. el-Velîd → el-Vâkıdî → Ferve ve Sa'd kızı Aişe yoluyla rivayet edilmiştir:

Babam bana (Âişe) yazıyı öğretti.

1109. el-Velîd → el-Vâkıdî → Musa b. Yakub → halası ve annesi el-Mikdad kızı Kerîme yoluyla rivayet edilmiştir:

Kerîme yazı yazardı.

1110. el-Velîd → el-Vâkıdî → İbn Ebî Sebre → İbn Avn → İbn Meyyali ve Âişe yoluyla rivayet edilmiştir:

Âişe, Mushaf'ı (Kur'an-ı Kerîm'i) okurdu; fakat yazmazdı.

1111. el-Velîd → el-Vâkıdî → Abdullah b. Yezîd el-Hüzelî → Salim b. Sebelan ve Ümmü Seleme yoluyla rivayet edilmiştir:

Ümmü Seleme okurdu, fakat yazmazdı.

1112. el-Velîd → Muhammed b. Sa'd → el-Vâkıdî ve şeyhleri yoluyla rivayet edilmiştir:

Medine'ye geldiğinde Rasûlüllah'a (s.a.s) katiplik yapan ilk kimse, Übeyy b. Ka'b el-Ensarî'dir. O aynı zamanda, mektubun sonunda "falan kimse yazdı" ibaresini ilk defa yazan kimsedir. Übeyy bulunmadığı zaman, Rasûlüllah (s.a.s), Zeyd b. Sabit el-Ensarî'yi, kendisine yazı yazması için çağırırdı. Übeyy ve Zeyd, Hz. Peygamber'in huzurunda vahyi, yazışmak istediği kimselere göndereceği mektupları, ikta edilmiş şeyleri ve diğerlerini yazarlardı.

el-Vâkıdî şunları söyledi: Kureyş kabilesinden Hz. Peygamber'e katiplik yapan ilk kimse, Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh'dir. O, sonra irtidat etti; **Mekke**'ye döndü ve Kureyş'e şunları söyledi: "Muhammed'in getirdikleri şeyler gibisini ben de getiriyorum."

Hz. Peygamber ona, "ez-Zâlimîn" diye imlâ ettirir, ancak o "el-Kâfirîn" diye yazardı. O, "es-Semî alîm" diye imlâ ettirir," ancak Abdullah "Ğafûr Rahîm" gibi benzer değişikliklerle yazardı. Bunun üzerine Allah şu ayeti indirdi: ***"Allah'a karşı yalan uyduran veya kendisine bir şey vahyedilmemişken 'bana vahyolundu', 'Allah' in indirdiği gibi ben de indireceğim' diyenden daha zalim kim olabilir?"***(En'am, 93)

Rasûlüllah (s.a.s) **Mekke**'nin fethedildiği gün, onun öldürülmesini emretmişti. Ancak Osman b. Affan, onun hakkında Hz. Peygamber'le konuştu ve şunları söyledi: "O süt kardeşimdir ve Müslüman olmuştur." Onun bu sözleri üzerine Rasûlüllah (s.a.s) onun bırakılmasını emretti. Osman, onu **Mısır**'a vali tayin etti.

Rasûlüllah'a (s.a.s) şu kimseler katiplik yaptılar: Osman b. Affan, Kureyş kabilesinin yanaşığı Hındif kabilesinden Şürahbîl b. Hasene et-Tâbihî, onun Kinde'li olduğu da rivayet edilir; Cüheym b. es-Salt b. Mahreme, Hâlid b. Sa'îd b. el-Âsî, el-Alâ b. el-Hadramî, **Mekke**'nin fethedildiği yıl Muaviye Müslüman oldu; o da Hz. Peygamber'e katiplik yaptı. Hz. Peygamber bir gün onu çağırdı; o yemek yiyordu, bunun için gecikti. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Allah onun karnını doyurmasın!" buyurdu. Muaviye şöyle derdi: "Bana Rasûlüllah'ın (s.a.s) duası isabet etti." Çünkü o, bir günde yedi defa, bazen daha az, bazen daha çok yemek yerdi.

1113. el-Vâkıdî ve başkaları şunları söyledi:

Benî Temîm'den Hanzala b. er-Rebî' b. Rebah el-Üseydî, Rasûlüllah'ın (s.a.s)

huzurunda bir defa **yazı** yazdı; bundan dolayı kendisine Hanzala el-Kâtib denildi.

el-Vâkıdî şunları söyledi: Evs ve Hazrec kabilelerinde, Arapça yazan kâtipler azdı. Yahudilerden birisi, **Arapça** yazı yazmayı öğrenmişti; **Medine**'de çocuklar, ilk zamanlarda ondan yazı yazmayı öğrenmişlerdi. İslâm dini geldiğinde Evs ve Hazrec'de bazı kimseler yazı yazıyorlardı. Onlar:

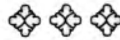
Sa'd b. Ubâde b. Düleym, el-Münzir b. Amr, Übeyy b. Ka'b, Arapça ve İbranca yazan Zeyd b. Sabit, Râfi' b. Mâlik; Üseyd b. Hudayr, Ensâr'ın yanaşığı Ma'n b. Adiyy el-Belvî, Beşîr b. Sa'd, Sa'd b. er-Rebî', Evs b. Havelî ve münafık Abdullah b. Übeyy.

el-Vâkıdî sözlerine şöylece devam etti: Onlar arasında, yazı ile birlikte ok atma ve yüzmeyi de bilenler (kâmil şunlardır: Râfi' b. Mâlik, Sa'd b. Ubâde, Üseyd b. Hudayr, Abdullah b. Übeyy ve Evs b. Havelî. Cahiliye Çağı'nda, **Yesrib** halkından bu şeyleri toplayanlar, Süveyd b. es-Sâmit ve Hudayr el-Kâtib'dir.

el-Vâkıdî şunları söyledi: **el-Hire** halkından olan Cüfeyne el-Ibâdî, Hristiyandı ve Sa'd b. Ebî Vakkas'ın dayısı idi. 'Ubeydullah b. Ömer, babası Hz. Ömer'in öldürülmesinde, onu Ebû Lü'lü'e yardım etmekle itham ettiğinden Cüfeyne ve iki oğlunu öldürdü.

1115 (*) → İshak b. Ebî İsrail → Abdurrahman b. Ebî'z-Zenad → babası ve Hârice b. Zeyd b. Sabit yoluyla rivayet edilmiştir:

Rasûlüllah (s.a.s) bana, Yahudi yazısını (İbranice) öğrenmemi emretti ve şöyle buyurdu: "Ben, mektubum hususunda Yahudiye güvenmiyorum."Ben, onbeş gün geçmeden bu yazıyı öğrendim; Hz. Peygamber'in Yahudilere gönderdiği mektupları yazıyor, Yahudilerin ona yazdıkları mektupları da okuyordum.

Futûhu'l-Büldan kitabı tamamlandı.
Tek, Hâkim ve Üstün olan Allah'a hamdolsun. Allah'ın salâtları ve selâmı, Efendimiz Peygamber Muhammed'e, âline ve ashabına olsun.

(*) Paragrafa, 1114 rakamı yerine bu rakam verilmiştir.

METİNDEKİ HİCRÎ TARİHLERİN MİLÂDÎ TARİH KARŞILIKLARI İÇİN CETVEL

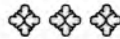
Hicrî Tarih=Milâdî Tarih	*Hicrî Tarih=Milâdî Tarih*
1/622-623	27/647 - 648
2/623 - 624	28/648 - 649
3/624-625	29/649 - 650
4/625 - 626	30/650-651
5/626 - 627	31/651 -652
6/627 - 628	32/652 - 653
7/628 - 629	33/653 - 654
8/629 - 630	34/654 - 655
9/630-631	35/655 - 656
10/631-632	36/656 - 657
11/632-633	37/657 - 658
12/633-634	38/658 - 659
13/634-635	39/659 - 660
14/635 - 636	40/660-661
15/636-637	41/661-662
16/637	42/662 - 663
17/638	43/663 - 664
18/639	44/664 - 665
19/640	45/665-666
20/640-641	46/666 - 667
21/641-642	47/667 - 668
22/642 - 643	48/668 - 669
23/643 - 644	49/669
24/644 - 645	50/670
25/645 - 646	51/671
26/646 - 647	52/672

Hicrî Tarih=Milâdî Tarih	*Hicrî Tarih=Milâdî Tarih*
53/672 - 673	84/703
54/673 - 674	85/704
55/674 - 675	86/705
56/675 - 676	87/705 - 706
57/676 - 677	88/706 - 707
58/677 - 678	89/707 - 708
59/678 - 679	90/708 - 709
60/679 - 680	91/709-710
61/680-681	92/710-711
62/681-682	93/711-712
63/682 - 683	94/712-713
64/683 - 684	95/713-714
65/684 - 685	96/714-715
66/685 - 686	97/715-716
67/686-687	98/716-717
68/687 - 688	99/717-718
69/688 - 689	100/718-719
70/689 - 690	101/719-720
71/690-691	102/720-721
72/691 -692	103/721-722
73/692 - 693	104/722-723
74/693 - 694	105/723-724
75/694 - 695	106/724-725
76/695-696	107/725 - 726
77/696 - 697	108/726 - 727
78/697 - 698	109/727-728
79/698 - 699	110/728-729
80/699 - 700	111/729-730
81/700-701	112/730-731
82/701 - 702	113/731-732
83/702	114/732 - 733

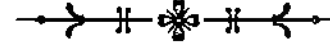
Hicrî Tarih=Milâdî Tarih	*Hicrî Tarih=Milâdî Tarih*
115/733-734	146/763 - 764
116/734-735	147/764 - 765
117/735	148/765 - 766
118/736	149/766-767
119/737	150/767
120/737-738	151/768
121/738-739	152/769
122/739-740	153/770
123/740-741	154/770-771
124/741 -742	155/771-772
125/742-743	156/772-773
126/743-744	157/773-774
127/744-745	158/774-775
128/745-746	159/775-776
129/746-747	160/776-777
130/747-748	161/777-778
131/748-749	162/778-779
132/749-750	163/779-780
133/750-751	164/780-781
134/751 -752	165/781-782
135/752-753	166/782-783
136/753-754	167/783-784
137/754-755	168/784-785
138/755-756	169/785-786
139/756-757	170/786-787
140/757-758	171/787-788
141/758-759	172/788-789
142/759 - 760	173/789-790
143/760-761	174/790-791
144/761 - 762	175/791-792
145/762-763	176/792-793

Hicrî Tarih=Milâdî Tarih	*Hicrî Tarih=Milâdî Tarih*
177/793-794	208/823-824
178/794-795	209/824-825
179/795-796	210/825-826
180/796-797	211/826-827
181/797-798	212/827-828
182/798-799	213/828-829
183/799-800	214/829-830
184/800	215/830-831
185/801	216/831-832
186/802	217/832
187/802-803	218/833
188/803-804	219/834
189/804-805	220/835
190/805-806	221/835-836
191/806-807	222/836-837
192/807-808	223/837-838
193/808-809	224/838-839
194/809-810	225/839-840
195/810-811	226/840-841
196/811-812	227/841-842
197/812-813	228/842-843
198/813-814	229/843-844
199/814-815	230/844-845
200/815-816	231/845-846
201/816-817	232/846-847
202/817-818	233/847-848
203/818-819	234/848-849
204/819-820	235/849-850
205/820-821	236/850-851
206/821-822	237/851-852
207/822-823	238/852-853

Hicrî Tarih=Milâdî Tarih	*Hicrî Tarih=Milâdî Tarih*
239/853 - 854	260/873 - 874
240/854 - 855	261/874-875
241/855-856	262/875 - 876
242/856 - 857	263/876-877
243/857 - 858	264/877 - 878
244/858 - 859	265/878 - 879
245/859 - 860	266/879 - 880
246/860-861	267/880-881
247/861 - 862	268/881-882
248/862 - 863	269/882 - 883
249/863 - 864	270/883 - 884
250/864 - 865	271/884-885
251/865	272/885 - 886
252/866	273/886 - 887
253/867	274/887 - 888
254/868	275/888-889
255/868 - 869	276/889 - 890
256/869 - 870	277/890 - 891
257/870-871	278/891-892
258/871-872	279/892 - 893
259/872 - 873	280/893 - 894

Açiklamalar

ABDULLAH B. ÂMİR B. KUREYZ: **Mekke**'de 4/625 yılında doğdu. Hz. Osman zamanında (H. 29) **Basra** valisi oldu. **Sicistan**, **Dâver**, Hacim Mervruz vb. yerler onun valiliği zamanında fethedildi. Hz. Osman şehîd edildiğinde **Basra** valisiydi. Cemel vakasında Hz. Aişe safında yer aldı. Sıffin'de ise bulunmadı. Muaviye onu 44/665 yılında **Basra**'ya vali tayin etti. Sonra da azletti. O da **Medine**'ye döndü. **Mekke**'de 59/675'de vefat etti. Arafat'a defnedildi.

ABDULLAH B. AMR B. EL-ÂSÎ: Meşhur Sahabî Amr b. el-Âsi'nin oğludur. Babasından önce Müslüman olmuştur. Hz. Peygamber'den hadis yazmak için özel izin almış bir sahabîdir. Bu bakımdan Abdullah Ashab arasında Hz. Peygamber'in hadislerini yazmakla temayüz etti. Hz. Peygamber onun ibadetlerini övmüştür. Birçok seriyye ve gazveye katılmıştır. Yermuk'ta babasının bayrağını taşımıştır. Sıffin'e Muaviye yanında katıldı. Muaviye onu kısa bir müddet için **Kûfe** valiliğine tayin etti. Yezid halife olunca ona biat etmekten kaçındı. 65/684'de vefat eden bu sahabînin ölüm yeri hakkında ihtilaf vardır. Kendisinden 700 hadis rivayet edilmiştir.

ABDULLAH B. HÂZİM ES-SÜLEMÎ: Ashab'dan olan Abdullah **Horasan** valisi olarak meşhurdur. Bir çok fetihlere katıldı. Mus'ab b. ez-Zübeyr fitnesi onun zamanında olmuş, halife Abdülmelik İbnu'z-Zübeyr'in kesik başını ona göndermiş ve o da kesik başı yıkatıp namazını kılmıştır. Bundan sonra Horasanlılar kendisine karşı ayaklanmış ve 72/691 yılında onun başını kesip Abdülmelik'e göndermişlerdir.

ABDULLAH B. MES'ÛD: Önde gelen ve âlim sahabilerdendir. Hz. Ömer tarafından **Kûfe** Beytülmaline bakmak için görevlendirilmiştir. Hz. Osman

zamanında **Medine**'ye dönen bu sahabî 32/653'te **Medine**'de vefat etmiştir. Kendisinden 848 hadis rivayet edilmiştir.

ABDULLAH B. SA'D B. EBÎ SERH: **Afrika** fâtihidir. **Mekke** fethinden önce Müslüman olmuştur. Hz. Peygamber'in vahiy katibliğini yapmıştır. Daha sonra irtidat etti. **Mekke** fethi sırasında süt kardeşi Hz. Osman' in tavassutuyla Hz. Peygamber kendisini affetti. O da yeniden Müslüman oldu. Amr'dan sonra Hz. Osman onu H. 25'de **Mısır**'a vali tayin etti. Orada yaklaşık 12 sene kaldı. Trablusgarp ile **Tanca** arasını fethetti. Zâtu's-Savârî başta olmak üzere Rumlarla birkaç deniz savaşı yaptı. **Kıbrıs**'ın fethine iştirak etti. Hz. Osman'ın şehîd edildiğini ve Hz. Ali'nin kendi yerine Kays b. Sa'd b. Ubâdeyi tayin ettiğini öğrenince **Şam**'a Muaviye'nin yanına gitti. Ancak **Sıffîn** Savaşı'na katılmadı. 37/657'de Askalan'da vefat etti.

ABDULLAH B. TÂHİR B. EL-HÜSEYN: Abbasîler zamanında **Horasan** emiriydi. 211 'de **Mısır**'a gitti. Orada bir yıl kaldıktan sonra Dinever'e gitti. Daha sonra Me'mûn tarafından **Horasan**'a vali tayin edildi. 230/844 yılında Nîsâbur'da vefat etti.

ABDULLAH B. EZ-ZÜBEYR: Aşere-i mübeşşere'den Zübeyr b. el-Avvâm'ın oğlu olan Abdullah, hicretten sonra **Medine**'de ilk doğan çocuk sahabilerdendir. Kendisi Hz. Osman zamanında İfrikiye fetihlerine iştirak etti ve büyük yararlılıklar gösterdi. Muaviye'nin ölümünden sonra Yezid'e biat etmeyi reddetti ve **Mekke**'de halifeliğini ilân etti. Emevi halifesi Abdülmelik zamanında Haccac-ı Zâlim tarafından 73/692'de **Mekke**'de şehîd edildi.

ABDÜLMELİK B. MERVÂN: Emevilerin büyük halifelerindendir. 16 yaşında iken Muaviye tarafından **Medine** valisi tayin edilmiş, H. 65'te de babası ölünce halife olmuştur. Divan defterleri ilk defa onun zamanında Farsça ve Rumca'dan Arapçaya tercüme ettirilmiştir. İslâm'da ilk altın para olan Dinar'ı Arap harfleriyle bastırttı. **Dımeşk**'te 86/705'te vefat etti.

ABDURRAHMAN B. MUHAMMED B. EL-EŞ'AS: Haccac-ı Zalim ile birçok vak'alarda yer aldı. **Sicistan** taraflarındaki Türk beldelerini fethetti. Daha sonra **Kûfe** valisi oldu. Haccac ile arası bozulunca Türk meliki Rütbîl'e iltica etti. Fakat 85/704 yılında Rütbîl tarafından başı kesildi ve Haccac'a gönderildi.

EL-AHNEF B. KAYS: Rasûlüllah'a yetişti. Ancak onu görmediği için Ashab'dan olmayan el-Ahnef Hz. Osman zamanında **Horasan** fetihlerine iştirak etti. Cemel Vak'asında bulundu. Sıffın'de ise Hz, Ali yanında yer aldı. Daha sonra Hz. Muaviye kendisini **Horasan**'a vali tayin etti. Yezid zamanında dostu olan **Irak** valisi Mus' ab b. ez-Zübeyr'in yanına gitti ve orada 72/691'de vefat etti.

ÂİŞE ÜMMÜ'L-MÜ'MİNÎN: Ümmehâtü'l-Müminin olarak meşhur olan Hz. Âişe, Hz. Ebû Bekir'in kızı ve Hz. Peygamber'in hanımıdır. İslâm kadınları arasında hadise vukûfiyeti, Kur'an-ı Kerim ve İslâm dinini iyi anlamasıyla temayüz etti. Şiir, tarih ve ensâb bilgilerine de sahib olan Hz. Âişe, Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılması gerekçesiyle Hz. Ali'ye karşı mücâdeleye girişmesi ve Cemel Vak'asında savaşmasıyla da meşhurdur. Kendisi Hz. Peygamber'den kadınlarla ilgili konulardaki hadiseler başta olmak üzere 2210 hadis rivayet etmiştir. Hadislerin doğru bir şekilde anlaşılmasında yardımları olmuş, hatta bazı sahabîlerin hadisleri yanlış anlamalarını tesbit edip onların hatalarını düzeltmiştir. 58/678 yılında **Medine**'de vefat etmiştir.

EL-ALÂ B. EL-HADRAMÎ: İslâm'ın ilk anlarından itibaren fetihlerin içinde olan bu **Hadramevt**'li Sahabî H. 8'de Hz. Peygamber tarafından **Bahreyn**'e gönderildi. Hz. Ömer devrine kadar burada kaldı. Hz. Ömer onu **Basra**'ya gönderdi. O yolda 21/642'de vefat etti.

ALİ B. EBÎ TÂLİB: Hz. Peygamber'in amcasının oğlu olup, çocukluğunu onunla birlikte geçirmiştir. İlk Müslümanlardan olan Hz. Ali cennetle müjdelenen on sahabîden biridir. Hz. Peygamber zamanındaki meşhur gazvelerin hepsine iştirak etmiştir. İlk üç halife zamanında **Medine**'den ayrılmamış ve Kur'an ve Sünneti en iyi şekilde bilen ve anlayan bir kimse olarak çeşitli konularda görüşüne başvurulmuştur. Hulefa-i Raşîdin'in dördüncüsü olan Hz. Ali'nin halifeliği esnasında Cemel ve Sıffîn Vak'aları vuku bulmuş ve Müslümanlar iç savaşla meşgul olmuşlardır. Aynı zamanda Hz. Peygamber'in damadı olan Hz. Ali 40/661 'de haricilerden İbn Mülcem tarafından şehîd edilmiştir.

AMR B. EL-ÂSÎ: **Mısır** fâtihi olarak tanınır. Birçok şehirlerde valiliklerde bulunan bu sahabî, Hz. Ali ile Muaviye arasındaki mücadelede Muaviye yanında yer aldı ve meşhur Hakem Olayında halifeliğin Muaviye nin hakkı oldu-

ğunu savundu. Muaviye'nin **Mısır** valiliğini yapan Amr b. el-Âsî'den 39 hadis rivayet edilmiştir. Kendisi 43/664'te vefat etmiştir.

AMR B. MA'DÎKERİB: Yemenli bir kahraman olup H. 9'da Hz. Peygamber'e gelip Müslüman oldu. Hz. Peygamber'in vefatıyle irtidad etti. Ancak tekrar İslama döndü ve Yermuk ile Kâdisiye savaşlarına katıldı. Şâir de olan bu sahâbî 21/642 yılında Rey şehrine yakın bir yerde vefat etti.

ASHAB: Hz. Peygamber'i gören ve onunla sohbet eden Müslüman kimseye sahâbî denir. Kelime'nin çoğulu Ashâb'dır.

ATİYYE: Fey gelirlerinin dağıtımı esnasında divân teşkilâtından her Müslümana yılda bir defa verilen parava atâ veya atıyye denilir.

AZADLI: Köle veya esir iken hürriyetine kavuşturulmuş kimselere azadlı denilir.

CERÎB: Cerîb kelimesi alan ve ağırlık ölçüleri olarak kullanılmıştır. Alan ölçüsü olarak farklı miktarlara delâlet ettiği ileri sürülmüş olan bu ölçünün 1366 m^2'ye tekabül ettiğini söyleyebiliriz. Ağırlık ölçüsü olarak ise 132 litredir.

CERÎR B. ABDİLLAH EL-BECELÎ: Hicretin 10. yılında **Yemen**'den gelip kabilesi Becîle ile birlikte Müslüman oldu. Zu'l-Halasa tapınağını tahrip etti. **Irak** taraflarındaki İslâm fetihlerine iştirak etti; 51 yılında vefat etti.

CİZYE: Tevbe (Berae) sûresinin 29. ayetine göre İslâm topraklarında yaşamayı kabul edip kendi dininde kalmak isleyenlerden yılda bir defa alınan baş vergisine cizye denilir.

DEBBÂBE: İlk devir İslâm tarihinde yapılan savaşlarda, kale veya muhkem yerleri yıkmak için taş atan savaş aletinin adıdır.

DİNAR: İslâm'dan önce ve İslâm'dan sonra tedavülde bulunan ve umumiyetle Bizans İmparatorluğunda bastırılan altın paralara denir. İslâm'da ise ilk dinar Emevi halifesi Abdûlmelik tarafından darbedilmiştir.

DİRHEM: İslâm'dan önce ve sonra tedavülde bulunan ve umumiyetle Sâsânî İmparatorluğunca bastırılan gümüş paralara dirhem denir. İslâm'da ise ilk dirhem'in Hz. Ömer tarafından darbedildiği rivayet edilmiştir.

EBÂN B. SÂ'İD EL-ÂSÎ: H. 7 yılında Müslüman olmuş ve H. 9 yılında da Hz. Peygamber tarafından **Bahreyn**'e vali tayin edilmiştir. Hz. Peygamber'in ve-

fatına kadar bu vazifesine devam eden Ebân b. Sa'îd el-Âsî 13/ 634'te vefat etmiştir.

EBÛ BEKİR ES-SIDDÎK: Hz. Peygambere ilk iman eden yetişkin erkek ve dünyada cennetle müjdelenen on kişiden biri olan Hz. Ebû Bekir **Mekke**'den **Medine**'ye Hz. Peygamber ile hicret etmesiyle tanınır. Kendisi Hz. Peygamber' in bu âlemden ayrılmasından sonra ilk halife olarak İslâm devletinin başına geçirilmiştir. O halifeliğe geçer geçmez İslâm'dan ayrılanlarla savaşmak zorunda kalmıştır. Ayrıca Bizans ve Sâsânî İmparatorluğuna karşı fetihler de onun iki yıl süren hilâfeti döneminde başlatılmıştır. 13/634'te **Medine**'de vefat etmiştir.

EBÛ DÜCÂNE SIMAK B. EVS B. HARAŞE: **Bedir** ve **Uhud** gazvelerine katılan meşhur sahâbilerdendir. Kendisi Ebû Bekir'in hilâfeti zamanında Müseylimetü'l-Kezzâb'a karşı 11/632'de yapılan Yemame Savaşı'nda şehîd olmuştur.

EBUL-ABBÂS ES-SEFFÂH: Hz. Peygamber'in amcası Abbâs'ın soyundan olup, Emevîler devletini yıkmış ve Abbasîler devletini kurmuştur.

Abbâsiler'in ilk halifesi olan Ebû'l-Abbâs Emevîleri kanlı bir şekilde yıkıp bu sülâleye mensub olanları öldürttüğü için "es-Seffah"(kan dökücü) olarak tanınmıştır. 136/754'te ölmüştür.

EBÛ MİHCEN B. HUBEYB ES-SEKAFÎ: Meşhur bir şâir olan Ebû Mihcen H. 9. yılda Müslüman oldu. Kâdisiye Savaşı'nda bulundu. Kendisinden birçok hadis rivayet edilen bu sahâbî 30/650 yılında vefat etti. Ölüm yerinin Azerbeycan veya Gürcan olduğu hakkında ihtilaf vardır.

EBÛ MUSA EL-EŞ'ARÎ: Meşhur sahâbîlerdendir. Hicret'ten önce veya kabilesiyle birlikte hicretin yedinci yılında Müslüman olduğu rivayet edilen Ebû Musa el-Eş'arî, Hz. Ömer zamanında **Basra** valiliği yapmıştır. Hz. Ali ile Muaviye arasında cereyan eden Sıffin Savaşı'ndan sonra Hz. Ali tarafından hakem tayin edilmiştir. 44/665 yılında vefat etmiştir.

EBÛ SUFYÂN B. HARB: **Mekke** fethinden önce **Uhud** ve Hendek savaşlarında Kureyşlilerin başında Müslümanlara karşı yer alan Ebû Sufyan **Mekke** fethi sırasında Müslüman oldu. Hüneyn ve Taîf savaşlarında bulundu. Hz. Peygamber'in vefatı sırasında Necrân valisi olan Ebû Sufyan daha

sonra **Medine**'ye gelmiş ve Hz. Ebû Bekir zamanında **Suriye** fetihlerine katılmıştır. **Medine**'de 31/652 yılında vefat etmiştir.

EBÛ UBEYDE B. EL-CERRÂH: Aşere-i mübeşşereden biridir. **Uhud** dahil Hz. Peygamber'in bütün savaşlarına katılmıştır. Birçok defalar Seriyye komutanlığında bulunmuş olan bu sahâbî Necrânlılara İslâm'ı öğretmeye gitmiştir. Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesinde önemli bir rol oynamış, Hz. Ömer zamanında **Suriye** ordularına komutan olmuştur. 18/639 yılında vefat etmiştir.

EHL-Î BEYT: Hz. Peygamber'in kendisi, kızı Hz. Fatıma, kocası ve Hz. Peygamber'in amcasının oğlu Hz. Ali ve onların çocukları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den meydana gelen; veya Hz. Peygamber'in yukarıda ismi geçenlerle birlikte diğer hanımlarını da içine alan şahsiyetlere verilen addır.

ENES B. MÂLİK: **Medine**'de doğan ve küçük yaştan itibaren Hz. Peygamber'in hizmetine giren Enes b. Mâlik Ashab'ın meşhurlarındandır. **Dımeşk** ve **Basra**'ya seyahatler yaptı. **Basra**'da 93/712'de vefat etti. **Basra**' da ölen son sahâbî olan Enes'den 2286 hadis rivayet edilmiştir.

ENSAR: **Mekke**'den Hz. Peygamber ile hicret edip kendilerine gelen ve Muhacir denilen Müslümanları, **Mekke**'li müşriklere karşı himaye eden ve çoğunluğunu Evs ile Hazrec kabilelerinin oluşturduğu Müslüman **Medine** halkına Ensâr denir.

EL-EŞ'AS B. KAYS EL-KİNDÎ: Câhiliye devrinde Kinde kabilesinin reisi olan el-Eş'as b. Kays kavmi ile beraber Hz. Peygamber'e gelip Müslüman oldu. Zekat vermeyen kabilelere karşı savaşlarda bulundu. Birçok fetihlere iştirak etti. Hz. Ebû Bekir'in kız kardeşi Ümmü Ferve ile evli olan bu sahâbî 40/661'de **Kûfe**'de vefat etti.

EL-EVS: **Medine**'de bulunan iki büyük kabileden biridir. Hz. Peygamber'in **Medine**'ye hicretinde önemli bir rol oynamış olan bu kabile, **Medine**'nin diğer büyük kabilesi olan Hazrec ile kardeş kabiledir. Yemende meydana gelen ve Seylû'l-Arîm diye bilinen sel felaketinden sonra **Medine**'ye gelen Ezd kabilesinden Amr Muzaykıya'nın Evs ve Hazrec isimli iki oğlundan, Evs'in soyundan gelenlere verilen isimdir.

EL-EZD: **Medine**'de meskûn el-Evs ve el-Hazrec kabilelerinin atalarının kabilesidir. Yemenli olan bu kabile mensupları Me'rib'de meydana gelen ve Seylü'l-Arim denilen sel felaketinden sonra yurtlarından çıkıp çeşitli beldelere dağılmışlardır.

FATIMA BİNT RASÛLİLLAH: Hz. Peygamber'in, Hz. Hatice'den olan kızıdır. 12 yaşında Hz. Ali ile evlendi. Hasan, Hüseyin, Ümmü Gülsüm ve Zeyneb isimli çocukları oldu. Hz. Peygamber'den 6 ay sonra 11/632'de vefat etti. Kendisinden 18 hadis rivayet edilmiştir.

FEY: Sulh zamanlarında İslâm devleti hududları içerisinde yaşayan başka din mensublarından alınan cizye, haraç ve ticaret malları vergilerine Fey denilir. Fey gelirleri bütün Müslümanlara ait olmak üzere Hz. Ömer tarafından divan teşkilatı kurularak dağıtılmıştır.

FİDYE: Esir olan bir kimsenin hürriyetini elde edebilmek için sahibine verdiği para veya mala fidye denir.

GAZVE: Hz. Peygamber'in bizzat kumandanlık edip katıldığı savaşlara Gazve denir.

ĞASSANOĞULLARI: **Yemen** taraflarında bir kabiledir. Kendilerine bu isim Ğassan isimli bir su kenarında meskûn oldukları için verilmiştir.

HABÎB B. MESLEME el-FİHRÎ: **Mekke**'de doğan bu sahâbî Yermûk Savaşı'nda bulundu. **Antakya** valiliği yaptı. **İrminiyye** fetihlerine iştirak etti. Hz. Muaviye'nin istişare ettiği kişiler arasında yeraldı. 42/662 yılında **İrminiyye**'de vefat etti.

EL-HACCÂC B. YUSUF: Taif'de doğup büyüyen el-Haccâc Emevî halifelerinden Abdülmelik b. Mervân'ın emrinde bulundu. Zamanında çıkan fitneleri bastırmakla meşhurdur. Bilhassa kendini halife ilan eden Abdullah b. ez-Zübeyr fitnesini kanlı bir şekilde bastırdı. Bu olaylarda çok kan dökmesi zalim lakâbiyle anılmasına sebeb oldu. **Mekke**, **Medine** ve Taif valiliklerinde bulundu. 95/714'te Vâsit'te öldü.

HÂLİD B. SA'ÎD B. EL-ÂSÎ: Bi'set'ten sonra İslâm'a girenlerin üçüncü veya dördüncüsüdür. Rasûlüllah (s.a.s) ile gizlice çok namaz kılmış olan bu sahâbî **Mekke**'li müşriklerin şiddetli işkencelerine maruz kalmış ve Habeşis-

tan'a hicret edenler arasında yeralmıştır. H. 7 yılında Habeşistan'dan döndü. **Mekke** fethinde bulundu. Ecnâdin Savaşı'na iştirak etti. 14/635'te **Dımeşk** yakınlarındaki Mercü's-Safer vak'asında şehîd oldu.

HÂLİD B. EL-VELİD: **Mekke** fethinden önce Amr b. el-Âsî ile Hz. Peygamber'e gelip Müslüman oldu. Yaradılış olarak Hz. Ömer'e benzeyen Hâlid b. el-Velid Hz. Ebû Bekir zamanında yalancı peygamber Müseylime ile ve irtidad eden diğer Necd Araplarıyla savaştı. H. 12'de **Irak** fetihlerine katıldı. Hz. Ebû Bekir tarafından **Şam**'a vali tayin edildi. 22/642 yılında Humus'ta vefat etti.

HANÎFEOĞULLARI: Nesebleri Adnânilere kadar dayanan ve **Yemen**'de meskûn bir kabiledir. H. 9 yılında Hz. Peygamber'e gelip Müslüman olmuşlardır.

HARAÇ: Gayr-ı Müslim'lerin savaş ve sulh yoluyla elde edilen topraklarından alınan vergiye haraç denilir.

HAREM: Kâbe ve çevresine verilen isimdir. Hz. Peygamber **Mekke**'den **Medine**'ye hicret edince Yüce Allah **Medine**'yi de Resulü için harem kılmıştır. Böylece İslâm'da iki harem bölgesi meydana gelmiştir ki, ikisine birlikte Haremeyn denilmektedir. **Harem** bölgesinde savaşmak, kan dökmek başkalarına, ezâ ve cefâ etmek başka bölgelere nisbeten çok daha büyük günah telakki edilmiştir. Müslümanlar **Harameyn**'de kendilerini dâima emîn hissederler.

HARUN ER-REŞÎD: Abbasi halifelerinin beşincisidir. **Bağdad** şehrini yaptırmış ve halifelik merkezini buraya taşımıştır. Sarayında ilim meclisleri kurmasıyla da ünlü olan Harun er-Reşîd, Bizanslılara karşı da birçok savaşlara girmiştir. Tarih, edebiyat ve hadis ilimleriyle uğraşmış olan bu halife **Tûs** şehrinin bir köyü olan Senabâz'da 193/809 yılında vefat etmiştir.

EL-HASAN B. KAHTABE: Abbasîler devrinde **Sicistan** bölgesi ordularının komutanı idi. H. 136 yılında halife el-Mansur tarafından **İrminiyye**'ye vali tayin edildi. **Bağdad**'da 181/797 yılında vefat etti.

HASSAN B. SABİT: Hz. Peygamber'in şâiri olan bu sahâbî Hadramevtlidir. Câhiliye'de de Ğassânî ve **Hîre** meliklerine öven şiirleri yazmıştır. Ömrünün 60 senesini câhiliye'de geçiren Hassan b. Sâbit'in Müslüman olduktan

sonra Hz. Peygamber'in emriyle **Mekke**'li müşrikleri yeren birçok şiirleri vardır. **Medine**'de 54/674 yılında vefat etti.

EL-HAZREC: Yemenli el-Ezd kabilesinden olan bu kabile, **Medine**'de meskûn olup, **Medine**'nin diğer büyük kabilesi el-Evs ile beraber, Mekkeli müşriklerden gördükleri ezâ ve işkencelerden sonra Hz. Peygamber ve Müslümanların **Medine**'ye hicret etmesinde ve İslâmın buradan dört bir tarafa yayılmasında önemli roller oynamış bir kabiledir.

HICR: Hatim de denilen ve Kâbe'nin Kuzey Batı duvarının karşısında, Kâbe'ye bitişik olmayan beyaz mermerden yapılmış yarım daire şeklinde, bir metre yüksekliğindeki duvarla çevrili yerin adıdır. Bu yer daha önce Kâbe'nin bir parçası olduğundan husûsî bir değeri vardır. Kâbe tavaf edilirken bu yere ayak basılmaz. Hz. İsmail ve annesi Hâcer'in kabirlerinin burada olduğu rivayet edilir.

HİCRET: Hz. Peygamber'in ve Müslümanların Mekkelilerden gördükleri eziyetlerden sonra ilâhî bir müsaadeyle **Medine**'ye göç etmeleri hadisesidir. Bu olay daha sonra Müslümanlar tarafından takvim başı kabul edilmiştir.

HİŞÂM. B. ABDİLMELİK: Emevî halifelerindendir. Kardeşi Yezîd vefat edince H. 105 yılında halife oldu. Hz. Hüseyin'in torunu Zeyd Kûfelilerden 14.000 kişiyle ayaklanınca onları bastırdı ve Türk bölgelerinde fetihlere başladı. 125/743 yılında Rasafe'de inşa ettirdiği yazlık evinde vefat etti.

HUZEYFE B. EL-YEMÂN: Hz. Peygamber'in münafıklar konusundaki sır arkadaşıydı. Hz. Ömer tarafından **Medâin**'e vali edilen bu sahâbî bölgede bulunan Dinever, Sindân, Hemezân ve Rey fetihlerinde bulundu. Kendisinden 225 hadis rivayet edilen Huzeyfe b. el-Yemân 36/656 yılında **Medâin**'de vefat etti.

ÎKTÂ: Belirli bir toprak, maden veya ocağın devlet başkanı veya onun adına karar veren vali veya kumandan tarafından bir kimseye verilmesidir. İslâm tarihindeki ilk iktalar karşılığında, kendisine toprak verilen kimseden herhangi bir karşılık beklenilmemiştir.

İKRÎME B. EBİ CEHL B. HİŞÂM: Önceleri Hz. Peygamber ve Müslümanlara karşı babasıyla birlikte düşmanlıklarda bulunan İkrime **Mekke** fethinden sonra Müslüman oldu. İslâmı en iyi bilenler arasında yerini alan bu

sahâbî birçok savaşlara katıldı. 62 yıl yaşayan İkrime 13/634 yılında Yermûk veya Mercu's-Safer Savaşı"nda şehîd oldu.

İMRÂN B. HUSAYN: Sahâbîlerin âlimlerinden olan İmrân b. Husayn, **Hayber**'in fethi yılında (H. 7) Müslüman oldu. **Mekke** fethine Huzaa kabilesinin sancaktârı olarak katıldı. Hz. Ömer tarafından Basralılara, onların dinî müşkillerini halletmek üzere gönderildi. Sıffin'e katılmayan bu sahâbîden 130 hadis rivayet edilmiştir. 52/672 yılında vefat etmiştir.

İRDEBB: Daha çok **Mısır**'da kullanılmış olan bir ağırlık ölçüsü olup yirmidört Sâa eşittir.

İRTİDÂD: Müslüman olan bir kimsenin dinini terketmesidir.

İTİKÂF: Müslüman olan bir kimsenin, genellikle Ramazan ayında, birkaç günlüğüne, dünya işlerini bırakıp, bir câmide devamlı ibâdet etmesine itikâf denir.

İYÂD B ĞANM EL-FİHRÎ: Hudeybiye'den önce Müslüman oldu. **Bedir**, **Uhud** ve Hendek savaşlarına iştirak etti. Hz. Ömer zamanında **el-Cezîre** beldelerinin fetihlerinde bulundu. 20/641'de **Şam** veya **Medine**'de 60 yaşında vefat etmiştir.

KAFİZ: Kafiz kelimesi hem alan ölçüsü hem de ağırlık ölçüsü olarak kullanılan bir terimdir. Alan ölçüsü olarak Kafi/., Cerib'in 10/1 'idir. Ağırlık ölçüsü olarak ise Cerib'in 4/1 'i miktarında olup 33 litredir.

KAYS B. HÜBEYRE B. EL-MEKŞUH: Câhiliye devrinde Becîle kabilesinin reisi idi. Hz. Ömer ve Osman zamanlarında birçok fetihlere iştirak etti. Bu savaşlardan birinde 37/657 yılında şehit olduğu rivayet edilmiştir.

KİST: Daha çok sulu maddeler için kullanılan bir hacim ölçüsü olup yaklaşık 1/2 litre hacmindedir.

KİNDE: **Yemen** dağlarından **Hadramevt**'e kadar uzanan bölgede sakin bir kabiledir.

KÎRAT: İslam ülkelerinde sikkeleri, ecza ve kıymetli maddeleri tartmak için kullanılan bir ölçüdür ve 0,212 gramdır..

KUREYŞ: Hz. Peygamber'in de mensub olduğu **Mekke**'nin en büyük kabilesidir.

KUTEYBE B. MÜSLİM: Abdülmelik b. Mervân zamanında Rey, el-Velid zamanında **Horasan** valiliği yapan Kuteybe b. Müslim Semerkant, Harezm, **Sicistan** gibi Türk beldelerinin fâtihi olarak meşhurdur. Kuteybe fethettiği yerlerde istiklâlini ilân edince el-Veki' b. Hassan et-Temî tarafından **Fergana**'da 96/715 yılında öldürülmüştür.

MA'KÎL B. YESÂR: Hudeybiye'den önce Müslüman olmuştur. Ashab'dan olan Ma'kıl b. Yesâr Beyatu'r-Rıdvân'da bulunmuştur. **Basra**'ya yerleşmiş ve orada 65/685 yılında vefat etmiştir.

MAKSURE: Camilerde padişah ve sultanlara ayrılan yüksekçe yerlere denir.

MÂLİK B. ENES: 93/712 yılında **Medine**'de dünyaya gelen Mâlik b. Enes ehl-i sünnetin dört mezhebinden Mâliki mezhebinin imamıdır ve kendine tâbi olanlara Mâlikî denilir. Hz. Peygamber'in çeşitli konulardaki hadislerini topladığı Muvatta isimli bir eseri ve bundan başka çeşitli ilimlere dâir eserleri vardır. Mâlik b. Enes 179/795 yılında **Medine**'de vefat etmiştir.

EL-MANSUR: Abbasi devletinin ikinci halifesidir. Halifeliğe geçişi sırasında kendisini istemeyenler tarafından çıkarılan fitneleri bastırmış ve oğlu Mehdî'yi veliaht tayin etmiştir. 158/775'te vefat etmiştir.

EL-MEHDÎ: Abbasi Devletinin üçüncü halifesidir. Babasının 158/775 yılında vefatından sonra halife oldu. On yıl halifelikte kaldı. İlk halifelerin muhaliflerine sert davranmalarına karşın el-Mehdî, daha yumuşak bir politika takip etmesi ile tanınır. 165/782'de vefat etmiştir.

MEKKÛK: Ağırlık ölçüsü olup Sâ'ın birbuçuk misli yani, 4,125 litredir.

EL-ME'MUN: Abbasi Devletinin yedinci halifesidir. Hakimiyet alanı **Afrika**'dan **Horasan**'ın en ücra köşelerine, Maverâünnehr ve **Sind**'e kadar yayıldı. Zamanında Eflâtun, Calinus ve Batlamyus gibi felsefecilerin eserleri Arapçaya çevrildi. 218/833 yılında Zendûn'da öldü. **Tarsus**'da defnedildi.

MERVÂN B. EL-HAKEM: Emevî halifelerindendir. **Mekke**'de doğdu. Devlet kademelerindeki ilk görevi Hz. Osman'ın katipliğidir. Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra **Basra**'ya gitti ve Talha, ez-Zübeyr ve Hz. Âişe ile birleşerek Hz. Osman'ın kanını talep için Cemel Vakasında bulundu. Sıf-

fin'de de Hz. Muaviye'nin yanında yeraldı. Halife oluncaya kadar değişik beldelerde valiliklerde bulundu. Yezîd'e biat etti. Daha sonra veliaht tayin edilen Yezîd'in oğlu Muaviye halifelik için yetersiz görülünce halife oldu. Bir yıl bu görevde kalan Mervan b. el-Hakem 65/685 yılında **Dımeşk**'te vefat etti.

MERVÂN B. MUHAMMED: Emevî halifelerinin sonuncusudur. Hişam b. Abdilmelik zamanında **Azerbaycan** valiliği yapmıştır. H. 126 yılında el-Velid b. Yezîd öldürülünce halife oldu. Zamanında birçok fetihlere bizzat katıldı. Busir fethinde iken 132/750 yılında Abbasîler tarafından öldürüldü. Böylece hilâfet Emevîlerden Abbâsilere geçmiş oldu.

MESLEME B. ABDİLMELİK: Emevî soyundan olan Mesleme **Kostantiniyye** ordusu komutanı olarak tanınır. Kendisi Kostantiniye'ye kadar gelmiş ve orada H. 96'da kendi adı ile anılan Mescid-i Mesleme'yi yaptırmıştır. Kardeşi Yezîd tarafından önce Irakeyn'e sonra da **İrminiyye**'ye vali tayin edilmiştir. Türklerle ve **Sind** halkıyla savaşları olan Mesleme 120/738 yılında **Şam**'da vefat etmiştir.

MİSKAL: Kur'ân-ı Kerim'de bir cismin vezni, tartısı anlamında kullanılmış olup, kıymetli madenlerin, mücevheratın, ilaçların vb. ağırlığını ölçmeye yarayan en eski Arap tartılarından birine miskal adı verilmiştir.

MUÂFİR: **Yemen**'de dokunan bir kumaş ismidir.

MUAVİYE B. EBÎ SÜFYAN: Emevî devletinin kurucusu ve ilk halifesidir. **Mekke** fethi sırasında Müslüman oldu. Dört Arap dâhisinden birisidir. Hz. Peygamber zamanında, onun vahiy kâtipliğini yapan Muaviye, Hz. Ebû Bekir zamanında İslâm orduları komutanlığı, Hz. Ömer zamanından halifeliğine kadar da **Şam** valiliğinde bulunmuştur. Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra onun kanını talep için Hz. Ali'ye karşı Sıffin'de savaşmış, Hz. Ali'nin şehîd edilmesinden sonra da, onun oğlu Hz. Hasan'la da anlaşarak H. 41/661 yılında halifeliğini ilân etmiştir. Halifeliği zamanında fetihlerin hızı artmış, bilhassa Bizans'a karşı karada ve denizde büyük zaferler kazanılmıştır. Kendisinden sonra halife olması için oğlu Yezîd'i veliaht tayin etmiş ve böylece hilâfeti saltanata dönüştürmüştür. Hz. Muaviye 60/680 yılında **Şam**'da vefat etmiştir.

MUAZ B. CEBEL: Hazrecli olan bu sahâbî, İslâmda helâller ve haramlar hususunda ümmetin en âlimi idi. Hz. Peygamber zamanında Kur'ân-ı Kerîm'in dağınık halde bulunan ayetlerini biraraya getiren altı kişi içinde yer aldı. **Bedir**, **Uhud**, Hendek ve Hz. Peygamber' in yaptığı diğer savaşlarda bulundu. Hz. Peygamber tarafından Yermûk Savaşı'ndan sonra **Yemen**'e kadı ve mürşid olarak gönderildi. Hz. Peygamber'in vefatına kadar orada kalan Muaz b. Cebel, **Şam** Fethinde, Ebû 'Ubeyde b. el-Cerrah'ın vurulmasından sonra komutanlığı eline aldı. Kendisinden 157 hadis rivayet edilen Muaz 18/639 yılında **Ürdün**'de vefat etti.

MÜELLEFE-İ KULÛB: Kur'ân-ı Kerim'de zekat dağıtılacak sekiz zümreden birisi olan Müellefe-i Kulûb kimseler Müslüman olmaları veya İslâmiyete zarar vermelerini önlemek için gönüllerini yumuşatmak üzere kendilerine devlet başkanı tarafından para verilen kimselerdir.

EL-MUĞÎRE B. ŞU'BE: H. 5. yılda Müslüman oldu. Dört Arap dâhisinden birisi olan el-Muğîre Hudeybiye, Yemâne, **Şam**, Yermûk, Kâdisiye, Nihâvend, **Hemezan** ve diğer savaşlara iştirak etti. Hz. Ömer onu önce **Basra** valiliğine, sonra da **Kûfe** valiliğine tayin etti. Hz. Osman zamanında da bir müddet **Kûfe** valiliğinde bulunan el-Muğîre, Hz. Ali ile Muaviye arasındaki Sıffin Savaşı'na katılmamış, fakat hakem olayında hazır bulunmuştur. Hz. Ali tarafından tekrar **Kûfe** valiliğine getirilen el-Muğîre 50/670 yılında ölünceye kadar burada kalmıştır.

EL-MUHÂCİR B. EBÎ ÜMEYYE: **Bedir**'de Müslümanlara karşı savaştı. Daha sonra Müslüman olan bu sahâbî, Hz. Ebû Bekir zamanında irtidad edenlere karşı gönderilen orduda yeraldı. H. 11 yılında **Şam** valiliğine getirildi. 12/633'de vefat etti.

MUHAMMED B. MERVÂN: Emevî ailesinden olan Muhammed b. Mervan **Sicistan** valiliğinde bulunmuş ve Bizans'a karşı yapılan savaşlara iştirak etmiştir. 101/720 yılında vefat etmiştir.

MUSA B. ABDİLLAH B. HÂZİM: **Horasan** valisi Abdullah b. Hâzim'in oğludur. Babasını **Horasan** halkı öldürünce buradan kaçtı ve **Tirmiz**'e yerleşti. Kendisine Araplardan ve Acemlerden oluşan iki ayrı ordu kurdu ve burada 15 sene müstakil olarak hüküm sürdü. 85/704 yılında vefat etti.

EL-MU'TASIM: Abbasi halifelerinden olan el-Mu'tasım, Harun er-Reşîd'in Türk cariyesinden olan oğludur. İslâm ordusundaki Türklerin sayısını arttırması ve Türklere özel bir önem verip onlar için Semerra şehrini kurmasıyla meşhurdur. Mu'tezilî olan bu halife 227/ 842 yılında vefat etmiştir.

MÜDD: Sâ'ın 4/1'ine eşit olup 0,688 litredir.

EL-MÜHELLEB B. EBÎ SAFRE: Debbâ'da doğan el-Mühelleb b. Ebî Safre, Hz. Ömer zamanında **Medine**'ye gelmiş olup Abdullah b. ez-Zübeyr **Hicaz**'da halifeliğini ilân ettiğinde onun **Basra** valisi oldu. 79/698 yılında Abdülmelik b. Mervân tarafından **Horasan**'a vali tayin edilen el-Mühelleb burada 83/702'de vefat etmiştir.

MÜRTED: Dinini terkeden Müslümana mürted denir.

EL-MÜSENNÂ B. HARİSE B. EŞ-ŞEYBÂNÎ: H. 9 yılında Müslüman olan bu sahâbî İslâm orduları komutanlığı yapmıştır. Hz. Ebû Bekir zamanında **İran** bölgesine yapılan gazvede yeralmış, 14/635 yılında vefat etmiştir.

MÜSEYLİMETÜ'L - KEZZÂB: **Yemâme**'de doğan Müseylime, câhiliye devrinde Rahman diye anılırdı. **Mekke** Fethinden sonra Benî Hanîfe kabilesiyle birlikte gelip Müslüman oldu. H. 10 senesinde Hz. Peygamber'e bir mektup yazarak kendisinin de **Yemâme** bölgesinin peygamberi olduğunu bildirdi. Hz. Ebû Bekir'in hilâfeti sırasında Halid b. el-Velid komutasındaki İslâm ordusu tarafından 12/633 yılında öldürüldü.

NADÎROĞULLARI: **Medine**'de yaşayan üç Yahudi kabilesinden biridir. H. 4. yılda Hz. Peygamberle yapmış oldukları anlaşmayı bozdukları için, Hz. Peygamber tarafından 15 gün muhasara edilmişler ve neticede çoğunluğu **Hayber**'e olmak üzere **Medine**'den sürülmüşlerdir.

NÂFİ' B. EL-HÂRİS B. KELEDE ES-SAKAFÎ: Ashab'dan olan Nâfi' b. el-Hâris, el-Hâris'in bir cariyesinden olan oğludur. İslâm yayılmaya başladığında Hz. Peygamber'e gelip ona tabi oldu. Vefat tarihi bilinmemektedir.

EN-NU'MÂN (B. AMR) B. MUKARRÎN: Ashab'dan olan en-Nu'mân **Sicistan** orduları komutanı olarak tanınır. **Mekke** fethinde de Müzeyne kabilesinin sancağını taşımıştır. Kâdisiye zaferinin müjdesini Hz. Ömer'e getiren en-Nu'man, daha sonra Isbahan taraflarına gönderilmiş ve o bölgede bu-

lunan **Hacim** ve **Nihavend**'i fethetmiştir. Kendisi 21/642 yılında **Nihavend**'te şehîd olmuştur.

OSMAN B. AFFÂN: İlk Müslümanlardan olan Hz. Osman, İslâm devletinin de üçüncü halifesidir. Islâmın yayılmasında önemli bir hizmeti olan Hz. Osman hayatta iken cennetle müjdelenen on sahâbîden birisidir. Kendisi Hz. Peygamber'in Rukiyye ve Ümmü Gülsüm isimli iki kızıyla evlenmiş olduğundan "Zinnûreyn"lakabıyla anılır. Hz. Ömer'den sonra H. 22'de halife seçildi. **İrminiyye**, **Horasan**, **Kirman**, **Sicistan**, **İfrikıye** ve **Kıbrıs** onun zamanında fethedildi. Kur'an-ı Kerim'i çoğaltan ve diğer beldelere gönderen ilk halifedir. **Kûfe**, **Basra** ve **Mısır**'dan Umre bahanesiyle gelen isyancılar tarafından evinde 35/656'da şehîd edilmiştir.

OSMAN B. EBÎ'L -ÂS ES-SEKAFÎ: Taif'li olan Osman b. Ebi'l-Âs sahabilerdendir ve Hz. Ömer zamanında **Uman** ve **Bahreyn** valiliklerinde bulunmuştur. **Hindistan** ve **İran** seferlerine iştirak eden bu Sahabî 51/671 yılında **Basra**'da vefat etmiştir.

OSMAN B. HUNEYF: **Uhud** ve diğer savaşlara Hz. Peygamber ile iştirak etmiş olan bir sahâbîdir. Hz. Ömer zamanında Sevad ve **Basra** valiliklerinde bulunmuştur. Muaviye devrinde 41/661 yılında **Kûfe**'de vefat etmiştir.

ÖMER B. ABDİLAZÎZ: Emevi halifelerindendir. Adaleti ve uygulamalarında ilk dört halifeye benzediği için kendisine Hulefa-i Râşidîn'in beşincisi denilmiştir. Önceleri halife Süleyman'ın vezirliğini yapan Ömer b. Abdilaziz H. 99'da onun ölümüyle halife olmuştur. Halife olunca Hz. Ali ailesine sebbedilmesini (kötü söz söylenmesini, kötülenmesini) yasakladı. İki sene altı ay süren halifeliği döneminde Müslümanların sayısını arttıracak tedbirler aldı ve bunda da başarılı oldu. Ömer b. Abdilaziz 101/720 yılında vefat etti.

ÖMER B. EL-HATTAB: İslâmın ikinci halifesi olan Hz. Ömer hicretten beş sene önce Müslüman olmuştur. Halifeliği sırasında adaleti ile meşhur oldu. **Şam** ve **Irak** fetihleri onun zamanında tamamlandı. **Medâin**, **Mısır** ve Cezire de fethedildi. Müslümanlar için hicrî takvimi ilk ihdas eden, Divan teşkilatını ilk kuran halifedir. Hilafeti esnasında **Kûfe**, **Basra** ve **Fustat**'ı kuran Hz, Ömer, el-Muğîre b. Şube'nin kölesi tarafından 23/ 644'te şehîd edilmiştir.

RÂVÎ: İslâm dünyasında Hz. Peygamber'in sözleri başta olmak üzere, bir söz veya hâdise'yi bir başkasına nakil ve haber veren kimseye Râvî denir.

REBÎ'A: **Bahreyn**'de meskûn bir kabiledir. **el-Katîf** ve **Hecer** isimli iki kola ayrılır.

ER-REBÎ' B. ZİYÂD: Câhiliye'de Arapların önde gelenlerinden ve büyük bir şâir idi. Hicret'ten 30 yıl önce öldüğü hakkında rivayet vardır.

REVAK: Cami ve medreselerin iç avluları etrafında, zeminden yüksekçe yapılan ve halkın güneş ve yağmurdan korunmasını sağlayan yerlere denir.

RITIL: Câhiliye devrinden gelme bir ağırlık ölçüsü olup, memleketlere ve devirlere göre, farklı olarak kullanılmıştır.

RİVAYET: İslâm dünyasında Hz. Peygamber'in sözleri başta olmak üzere, veya bir hâdisenin, bir başkasına nakil ve haber verilmesine rivayet denilir.

SÂ: Ağırlık ölçüsü olup 2,75 litredir.

SA'D B. EBÎ VAKKÂS (EBÛ İSHÂK): İslâmda ilk ok atan sahâbî olarak meşhurdur. 17 yaşında Müslüman olan Sa'd b. Ebî Vakkâs hayatında cennetle müjdelenen on sahâbîden biridir. **Bedir** Savaşı'na iştirak eden bu sahâbî aynı zamanda **Irak** fatihlerindendir. Hz. Ömer'in kendisinden sonraki halifeyi seçmek için oluşturduğu heyetin içinde yer aldı. **Medine** yakınlarındaki el-Atîk'de 55/675 yılında vefat etti.

SA'D B. EL-ÂSÎ B. SA'ÎD: Sahâbî olan Sa'd b. el-Âsî b. Sa'îd, Hz. Osman zamanında **Kûfe** valiliği yaptı. Hz. Osman kendini azledince yerinden ayrılmadı ve valiliği bırakmadı. Halk kendine isyan edinceye kadar valilikte kaldı. Buradan **Mekke**'ye kaçtı ve Muaviye halife oluncaya kadar burada kaldı. **Taberistan** fethine de katılan bu sahâbî 59/679 yılında vefat etti.

SAFİYY: Kumandan veya devlet başkanının ganimetlerin taksiminden önce seçip aldığı şeylere safiyy denir.

SALİH B. ALİ B. ABDİLLAH B. ABBÂS: Abbasi halifeleri es-Seffâh ve el-Mansûr'un amcasıdır. Abbasi hilâfetinin **Mısır**'daki ilk valisidir. 7 ay valilik yapmıştır. Daha sonra **Filistin** ve İfrikıyye bölgeleride valilik alanına dahil edildi. Kınnesri'nde 151/768 yılında vefat etti.

SELMÂN B. REBÎA EL-BÂHİLÎ (SELMÂN EL-HAYL): Sahâbîlerdendir. Kadı-

lıklarda bulunmuştur. **Şam** fethine iştirak etmiş, Hz. Ömer zamanında **Kûfe** kadısı olmuştur. Hz. Ömer'in hilafet zamanında **İrminiyye** fetihlerine katılmış, bu savaşlar esnasında şehit düşmüştür. (30/650)

SENED: İslâm dünyasında Hz. Peygamber'in sözleri başta olmak üzere bir söz veya hadiseyi bir başkasına nakil ve haber veren ve o söz veya hadisenin doğruluk derecesini göstermede ölçü olan râviler zincirine sened denir.

SERİYYE: Hz. Peygamber'in bizzat iştirak etmediği ve ashabtan birisini kumandan tayin etmek sureti ile tertip ettiği savaşlara seriyye denilir.

SÜLEYMAN B. ABDİLMELİK: Emevi halifesidir. Kardeşi el-Velid ölünce 96 yılında halife oldu. Halifeliğe geçince büyük bir deniz donanması kurdu ve kardeşi Mesleme b. Abdilmelik komutasında İstanbul'u muhasara etmesi için gönderdi. Cürcân ve **Taberistan**, Türklerin elinden onun zamanında alındı. 99/717 yılında vefat etti.

ŞURAHBÎL B. HASENE: **Mekke**'li Müslümanlardandır. Habeşistan'a hicret edenler arasında yer aldı. Hz. Peygamber ile bir çok savaşlara katıldı. Hz. Peygamber vefat ettiğinde **Mısır**'da elçi olarak bulunuyordu. **Ürdün**'ün fethine katılan Şurahbil b. Hasene 18/639 yılında vefat etti.

TABİÎN: Sahâbîyi gören ve onlarla sohbet eden kimseye tabiî denir, çoğulu ise tâbiûn veya tâbiîn'dir.

TAKVA: Dinimizde yasak olan şeyleri yapmamak, Allah'dan sakınmak ve günah işlemekten kaçınmak.

TA'LEB OĞULLARI: Kahtanilere kadar dayanan ve **Yemen** taraflarında meskun bir kabile.

TASK: Savaşla elde edilen toprağın haracına verilen addır, Bu kelimenin yerini daha sonra haraç almıştır.

TEBE-İ TÂBİUN: Tabiînden olanlarla görüşüp sohbet eden kimselere verilen addır. Kelimenin çoğulu ise tebeitâbiîn veya tebeitâbiûn'dur.

TEMÎMOĞULLARI: Benî Ta'leb'in dayıları Necd bölgesinde sakin bir kabiledir. Toprakları **Yemâme**'den **Bahreyn**'e kadar uzanır.

TULEYHA B. HUVEYLİD EL-ESEDÎ: el-Esed kabilesindendir. Kendisine Tuleyhatu'l-Kezzâb (Yalancı Tuleyha) denirdi. Benû Esed kabilesiyle birlikte Hz. Peygamber'e geldi ve Müslüman oldu. Geri döndüğünde irtidat etti ve Hz. Peygamber hayatta iken peygamberliğini ilan etti. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Esed ve Taif kabilelerinden bir çok kimse kendisine tabi oldu Hâlid b. Velid mürtedlere karşı çıktığı savaşta onu yakaladı ve **Mekke**'ye getirdi. Tuleyha burada Müslüman oldu. 21/642 Nihâvend Savaşı'nda şehîd oldu.

UBÂDE B. ES-SÂMİT: Sahâbîlerin meşhurlarındandır. Akabe'de, **Bedir** ve diğer savaşlarda bulundu. **Mısır** fethine de iştirak eden Ubâde b. es-Sâmit **Filistin**'e gönderilen ilk sahâbî oldu. Kendisinden 781 hadis rivayet edilen Ubâde 34/654 yılında **er-Remle**'de veya Beytu'l- Makdis'te vefat etti

UBEYDULLAH B. EBÎ BEKRE: **Basra**'lı olup tâbiîndendir. Sikâ'dır. **Sicistan** valiliği ve **Basra** kadılığı yapmıştır. 79/698 yılında vefat etmiştir.

UBEYDULLAH B. ZÎYÂD: Hz. Muaviye'nin **Horasan** valisi olup Ziyiad b. Ebihi'nin oğludur. 'Ubeydullah, Hz. Hüseyin'in şehîd edildiği sırada **Basra** valisi idi. 67/686 yılında vefat etti.

UKBE B. NÂFİ EL-FİHRÎ: Hz. Peygamber hayatta iken doğan Ukbe b. Nâfi' el-Fihrî sahâbî değildir. **Mısır** ve Kuzey **Afrika** fatihi olarak meşhurdur. 63/683 yılında vefat etmiştir.

UKIYYE: Ağırlık ölçüsü olup kırk dirheme eşit, 125 gr. ağırlığındadır.

UMEYR B. SA'D EL-ENSÂRÎ: Ashabtan olan Umeyr b. Sa'd el-Ensârî **Şam** fethine katılmış ve Hz. Ömer zamanında Humus valiliği yapmıştır. Ancak 45/665 yılında bu görevini daha fazla yapamadan vefat etmiştir.

UTBE B. ĞAZVÂN: Ashabtan olan Utbe b. **Ğazvân** Habeşistan hicretine katılmış olup Hz. Peygamber ile **Bedir** savaşına iştirak etmiştir. **Basra** şehrinin kurucusu bu sahâbîdir. Kadisiye Savaşı'nda da bulunan Utbe b. Ğazvân 18/639 yılında vefat etmiştir.

ÜMEYYEOĞULLARI: **Mekke**'de meskun ve **Kureyş** kabilesinin büyük bir kolu olan kabiledir. Hz. Osman, Muaviye gibi sahâbîler bu kabiledendir.

VELÂ: Yalan ve sahip olma manasında bir kelime olup akit veya hükmen, iki kimse arasında mirasçılık münasebeti doğuran yakınlık.

EL-VELİD B. ABDİLMELÎK: Emevi halifelerindendir. H. 86'da babasının vefatından sonra halife oldu. **Mısır**, Kuzey **Afrika** ve **Endülüs** fatihlerinden olan Musa b. Nusayr ile Tarık b. Ziyad onun komutanlarındandır. Zamanında devletin sınırları doğuda Hint beldelerinden Türkistan'a ve **Çin** taraflarına kadar, batıda İspanya'ya kadar genişledi. Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya ve **Dımeşk**'teki Mescid-i Kebîr'i bina ettirdi. 96/715 yılında vefat etti.

EL-VELÎD B. UKBE B. EBÎ MUAYT: Hz. Osman'ın anne bir kardeşi olan el-Velîd b. Ukbe **Mekke** fethinde Müslüman oldu. Hz. Osman zamanında **Kûfe** valisi tayin edilen bu sahâbî 61/680 yılında Rakka'da vefat etti.

EL-VELÎD B. YEZÎD: Emevî halifelerindendir. Şiir ve mûsikî ilmiyle meşgul olmuş, mûsîkî âletlerini çalmıştır. Amcası Hişam b. Abdilmelik'in vefatından sonra H. 125 yılında halife olmuştur. Bir sene üç ay halifelik yapan el-Velîd, mûsikîye olan muhabbetini hoş görmeyip gizlice Yezîd b. el-Velîd b. Abdilmelik'e biat edenler tarafından 126/744 yılında en-Nu'man b. Beşîr' in köşkünde öldürülmüştür.

YEZÎD B. ABDİLMELİK: Ömer b. Abdilaziz'in ölümünden sonra 101/720 yılında halife oldu. Zamanında bilhassa Türklere karşı büyük savaşları oldu. **Ürdün**'ün İrbed beldesinde 105/724'te vefat etti.

YEZÎD B. EBÎ SÜFYAN: **Mekke** fethinde Müslüman olan bu sahâbî, Hz. Ömer tarafından önce **Filistin**'e, sonra da **Dımeşk**'e vali tayin edilmiştir. **Şam** civarındaki birçok beldeleri fetheden Yezîd 18/639 yılında vefat etmiştir.

YEZÎD B. KAYS: **Kûfe**'li olup ashab'tandır. Hz. Ali'nin halifeliği zamanında Isfahan, Rey ve **Hemezan** valiliği yapmıştır. Sıffin'de 37/657 yılında şehîd olmuştur.

YEZÎD B. MUAVÎYE: Emevî devletinin ikinci halifesidir. Hz. Muaviye'nin 60/680 yılında vefat etmesiyle halife oldu. Hz. Hüseyin ve Abdullah b. ez-Zübeyr onun halifeliğini tanımadılar. Zamanında Hz. Hüseyin şehîd edilmiş ve onun halifeliğinin daha ilk yılında böyle büyük bir facia mey-

dana gelmiştir. **Medine** ehli kendisine biat etmeyi reddedince Müslim b. Ukbe el-Merrî'yı onların üzerine gönderdi ve biat etmeyen sahâbî ve tabiînden birçok kişi şehîd edildi. İslâm tarhinde Müslüman kanının çok döküldüğü bir devrenin halifesi olan Yezîd 64/683 yılında vefat etti.

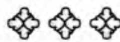
YEZÎD B. EL-MÜHELLEB: **Sicistan** orduları komutanlığı yapan Yezîd b. el-Mühelleb babasının vefatından sonra **Horasan** valisi oldu. Altı sene kadar valilik yaptı. Abdülmelik b. Mervân tarafından azledildi. Bir müddet sonra **Basra** valiliğine getirilen Yezîd 102/720 yılında öldü.

ZİRA: Dirsekten orta parmak ucuna kadar olan bir uzunluk ölçüsüdür. Türkçede aynı ölçünün karşılığı arşın'dır.

ZİYÂD B. EBÎ SÜFYAN: Dört Arap dâhisinden birisidir. Babasının kim olduğu tam olarak bilinmemekle beraber, Hz. Muaviye onu babasının nesebine almıştır. Hz. Peygamber zamanına erişmesine rağmen onu görmediği için ashab'tan sayılmaz. el-Muğîre b. Şu'be'nin ve Ebû Musa el-Eşarî'nin kâtipliklerini yapan Ziyad, Hz. Muaviye'nin sâdık adamlarından olup birçok valiliklerde bulunmuş ve Hz. Muaviye'ye biat hususunda çıkan birçok fitneleri bastırmıştır. 53/673 yılında ölmüştür.

ZİYÂD B. LEBÎD EL-BEYÂDÎ: Hazrec kabilesine mensup Ensâr'dan bir sahâbî'dir. Kendisi, **Akabe** biatında, **Bedir**, **Uhud**, Hendek ve diğer gazvelerde hazır bulundu. Hz. Peygamber onu **Hadramevt**'e vali tayin etti. İrtidad savaşlarında Müslümanların başında idi. Muaviye'nin halifeliğinin ilk yıllarında vefat etti.

EZ-ZÜBEYR B. EL-AVVÂM: Hz. Peygamber'in halasının oğludur. Oniki yaşında Müslüman olmuş, hayatta iken cennetle müjdelenen on sahâbî arasında yer almıştır. **Bedir**, **Uhud** ve diğer gazvelere katılmış olan ez-Zübeyr Yermûk Savaşı'nda da bulunmuştur. 36/656 yılında Cemel Vak'asında İbn Cürmüz adındaki biri tarafından şehîd edilmiştir.

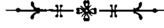

Dizin

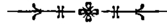
Râviler

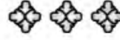
ÖZEL İSİMLER

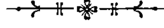

Yer İsimleri

KAVRAMLAR

Sûre ve Ayetler

İSLAM FETİHLERİ (h. 9/630 - h. 96/715)

- Hz. Muhammed (sas) Dönemi (h. 11/m. 632)
- Hz. Ebû Bekir (r.a) Dönemi (h. 13/m. 634)
- Hz. Ömer (r.a) Dönemi (h. 23/m. 644)
- Hz. Ali (r.a) Dönemi (h. 40/m. 661)
- Emeviler Devri/velid b. Abdilmelik Dönemi (h. 96/m. 715)

Bolgars
Hazarlar
İtil
Kırım
Karadeniz
İrminiyye
(Ermenistan)
Derbent
Tiflis
Debîl
Konstantinapolis
Trabzon
Erzurum
Azerbeycan
Amorium
(Kırıkkale)
Kaysâriyye
Avasım
Amîd
Ardebil (Artavil)
Tarsus
Musul
Erbil
Haleb
Sevad
Antakya
Suriye
Kıbrıs
Dımeşk (Şam)
Tedmür
Cibal
Hemezân
Nehâvend
Bağdat
Taberistan
Reyy
Hazar Denizi
Cürcân
Aral Gölü
Seyhun
Ceyhun
Gürgan
Havârizm
Utrâr
(Farab)
Uygurlar
Balâsâgun
Kaşgar
Yarkent
Buhara
Semarkand
Merv
Belh
Nisâbur
Horasan
Herât
Kâbil
İlîya (Kudüs)
Kerbela
Vâsit
Küfe
Basra
İsbahan
Yezd
Büst
Kandahar
Maan (Adruh)
Şîrâz
Berdesir
Bam
Kirman
Multan
Maturâ
Tebûk
Teyma
Arabistan
Basra Körfezi
Hayber
Medine
Bahreyn
Mekran
Sind
Tîz
Mansûre
Deybul
Kûs
Usvan
Nil
Kızıl Deniz
Maskat
Uman
Hindistan
Valabhi
Mekke
Taif
Supara
Hadramevt
Alodia
Soba
Adulis
San'a
Yemen
Umman Denizi
Vatabi
Banavasi
Aksum
Aden
Habeşistan

AHMED b. YAHYÂ el-BELÂZURÎ

FÜTÛHU'L BÜLDÂN

ÜLKELERİN FETİHLERİ

Çeviren: PROF. DR. MUSTAFA FAYDA

SİYER YAYINLARI

Belâzurî babasının Şam bölgesinde bulunduğu sırada tahsiline, Dımaşk ve Humus'ta başlamış; bundan sonra Bağdat'a gidip İbn-i Sa'd, Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, el-Medâinî ve İbn-i Ebî Şeybe gibi zamanının büyük âlimlerinden ders okumuştur. Belâzurî genellikle hayatını Abbasi sarayi çevresinde geçirmiştir. Hicaz, Şam ve İran'a seyahatler yaparak tarih konusundaki bilgilerini artırmıştır. Özellikle fetihlerin gerçekleştiği yerleri dolaşmıştır. İbn-i Sa'd vasıtasıyla, Vâkıdî'nin fetihlerle alâkalı bütün rivayetlerini elde etti. Medâinî'nin bizzat kendisinden fetihler ve memleketlere dair yazdığı birçok kitabındaki rivayetleri aldı. İbn-i Kelbî'nin torunu vasıtasıyla dedesinin neseplere (soylara) dair rivayetleri, Kâsım b. Sellâm'dan cizye ve haraç ile alakalı haberleri öğrendi. Bütün bunların sonunda, memleketler hakkında bilgili ve ufku geniş bir tarihçi, neseb âlimi, geçmiş hâdiseleri nakleden bir râvi durumuna gelip bunlardan daha sahih ve doğru kabul ettiklerini aktardı.

Elinizdeki bu eser Prof. Dr. Mustafa Fayda Hoca'mızın notlandırması ve tercümesiyle siyer okuyucularına klasik bir eser olarak kazandırılmıştır.

